

Тисменицька районна державна адміністрація
Тисменицька районна рада
Тисменицька міська рада
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Івано-Франківська обласна організація Національної спілки краєзнавців України

ПОКУТТЯ – КОЛИСКА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Матеріали VII науково-краєзнавчої конференції,
присвяченої 100-річчю утворення Західно-Української
Народної Республіки
та
570-й річниці надання маґдебурзького права містові Тисмениці

Тисмениця, 14 вересня 2018 року

Тисмениця – Івано-Франківськ
«Лілея-НВ»
2018

Покуття – колиска українського національного державотворення.

Матеріали VII науково-краєзнавчої конференції (у рамках проведення IX обласного відкритого покутського фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»), м. Тисмениця, 14 вересня 2018 р. / за наукової редакції І. Федоришина та А. Королька. – Тисмениця ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. – 468 с., іл.

Автор ідеї

Керівники проекту

Наукові редактори

Ігор Федоришин

Тетяна Градюк, Іван Семанюк

Ігор Федоришин, Андрій Королько

У збірнику матеріалів VII науково-краєзнавчої конференції «Покуття – колиска українського національного державотворення», присвяченої 100-річчю утворення Західно-Української Народної Республіки та 570-й річниці надання маґдебурзького права містиві Тисмениці (м. Тисмениця, 14 вересня 2018 року), проведеної в рамках IX обласного відкритого покутського фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела», вміщено наукові статті й історико-краєзнавчі дослідження з проблем вивчення історії та археології Покуття, мовознавства і літературознавства, суспільно-політичного, культурно-мистецького і духовного життя регіону; простежено діяльність відомих і малознаних державних і релігійних діячів, письменників, етнографів, адвокатів, архітекторів, художників, аматорів, які були вихідцями або чиє життя було пов'язане з Покуттям.

Видання адресоване науковцям, краєзнавцям, дослідникам, студентам та учням, працівникам освіти, культури, органів місцевого самоврядування і державної влади, широкому колу тих, хто цікавиться історичним минулим рідного краю.

Видано за кошти Тисменицького районного бюджету

На передньому боці обкладинки: Проголошення Західно-Української Народної Республіки з балкона Братського дому м. Тисмениці. 1 листопада 1918 р. На балконі – вчитель Михайловський та о. Левицький (фоторепродукція І. Постолювського). У правому верхньому куті – фото Костя Левицького – голови Державного Секретаріату ЗУНР, уродженця м. Тисмениці.

На задньому боці обкладинки: на фоні мапи м. Тисмениці (1855 р.) – у верхніх лівому та правому кутах – історичні герби м. Тисмениці (XVII і XVIII сторіч), у нижньому правому – теперішній герб міста. У нижньому лівому куті – грамота з печаткою польського короля Казимира IV Яґайлончика про надання маґдебурзького права містиві Тисмениці.

**МОВНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
ТА ЕТНОМИСТЕЦЬКИЙ ПРОСТІР
ПОКУТТЯ**

Романна БАРАН
Катерина КАРКАДИМ

ЗБЕРЕЖЕННЯ НАРОДНИХ РЕМЕСЕЛ – МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ (ТВОРЧИСТЬ ДИНАСТІЙ МАЙСТРІВ У ЗБЕРЕЖЕННІ ТРАДИЦІЙ)

У статті проаналізовано творчий доробок родин народних майстрів коломийського Покуття – Кахнікевичів-Никоровичів і Семенюків. Ці родинні династії, починаючи з кінця XIX ст., розвивали народні ремесла регіону – гончарство і різьблення. Їхні вишукані мистецькі витвори, своєрідні родинні музеї, сьогодні зберігаються в колекції Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського.

Ключові слова: народні ремесла, традиції, династії, гончарство, різьблення, Гуцульщина, Покуття.

У різних народів будь-який мистець будує свою творчість на фундаменті минулих досягнень, народних традицій, трагічної чи героїчної історії. Народні традиції в особі яскраво виявлених своєю творчістю народних майстрів здатні глибоко закодовано промовити про те, що було, що є і що буде. Традиції зовсім не нівелюють авторства, ба більше, якщо уважно придивитися, то кожен зі знаних майстрів, здавалося б, традиційний твір виконував по-своєму, що проявилось не лише у формі твору, але й в окремих елементах оздоблення. Отже, можна віднайти в музеях речі того чи іншого майстра, а тим більше – осередку народного мистецтва. Завжди і не одному поколінню допомагали традиції, які заховані глибоко в нашому етнокорінні. Важливими факторами є сімейні традиції, династії: дід, батько, син і т. д., які можна простежити. Народні традиції, що склалися історично і передаються з покоління в покоління, зароджуються, розвиваються й живуть, видозмінюючись разом із самим їх творцем, народом.

Територіальні межі Покуття впродовж віків визначалися по-різному. У XVII–XVIII ст. більшість дослідників «розміщували» його між р. Дністром, р. Черемошем і Карпатськими горами. З середини XIX ст. завдяки докладнішому вивченню Гуцульщини Покуттям називали лише рівнинну частину цієї території. Тепер межі цієї етнографічної зони окреслюються чітко: до неї входять Тлумацький, Городенківський, Снятинський, Коломийський, Тисменицький та північно-східні частини Надвірнянського і Косівського районів Івано-Франківської області. Сучасні видання наукових праць етнологів, істориків, фольклористів, географів і мовознавців по-різному трактують перехідні зони Покуття.

Помітне зацікавлення народними ремеслами в Галичині спостерігалось ще в середині XIX ст. Проте здебільшого, тепер досліджено загальновідомі осередки народного мистецтва Карпатського регіону та майстрів. Наша тема – маловідомі сторінки мистецького життя сучасного Покуття. Але без короткого екскурсу в історію м. Коломиї це досягнути непросто.

Перша літописна згадка про м. Коломию відома з 1241 р. В ній зазначено, що князь Данило Романович послав до м. Галича стольника Якова з дорученням: «Коломыйскую соль отлучите на мя» [8, с. 399]. Від того часу сталося багато змін. Добре географічне розташування міста на лівому березі р. Пруту, де проходив давній торговельний шлях, відомий як Берладський, сприяв бурхливій розбудові міста.

Численні факти та історичні події вказують на те, що середньовічна Коломия була не тільки центром промислу й торгівлі, але й значним духовним та культурним осередком. Це значною мірою визначило характер і стиль розвитку народних ремесел цього регіону, зокрема мистецтва майстрів гончарів та різьблення на дереві.

Власне, народне мистецтво в процесі свого розвитку завжди реагує на вплив тих соціальних і культурних змін, які з'являються в суспільстві. У різні історичні епохи воно відіграє неоднакову роль, переживаючи певні етапи у своєму розвитку: від примітиву до високомистецьких творів. Збагачують наші уявлення про традиційне народне мистецтво найкращі зразки предметного світу, що прийшли до нас з давніх часів. Найвищий розквіт мистецтва художньої кераміки та різьблення в Галичині припадає на XIX – початок XX ст. (австро-угорський період). Народне мистецтво Гуцульщини та Покуття здавна привертало увагу багатьох освічених заможних людей, етнографів, істориків, мистців та ін. Починаючи з середини XIX ст., вперше вироби народних майстрів репрезентуються на різноманітних виставках: господарсько-промислових, етнографічних, сільськогосподарських.

Знаковою в історії Галичини, зокрема м. Коломиї і Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Бобринського, була розмаїта Етнографічна виставка 1880 р., метою якої було розкриття можливостей економічного розвитку регіону. Експоновані вироби народних ремесел вражали. Щире захоплення викликали роботи Юрія Шкрібляка і Олекси Бахматюка, починаючи від імператора Австро-Угорщини Франца-Йосифа I, національно свідомих українців, громадських діячів та інтелігенції міста. Саме це широке схвалення і зацікавлення галичан виставкою спонукали до створення інституції зі збереження найкращих зразків гуцульського та покутського мистецтва, яким і став НМНМГП ім. Й. Кобринського.

Збірка музею є підтвердженням давніх традицій народних ремесел Карпатського регіону. Колекція музею становить понад 50 тисяч одиниць збереження, серед яких вагомими в мистецькому та в чисельному значенні є відділи художньої кераміки та художньої обробки дерева.

Прикладом спадкоємності творчості народних майстрів у збереженні традицій і їхнього розвитку є відома династія коломиїських гончарів – родина Кахнікевичів-Никоровичів та родина майстрів різьблення із селища Печеніжина Коломиїського району – Семенюків.

Гончарство на Коломийщині розвивалося з давніх-давен. Традиції гончарства, які заклали наші предки, ніколи не переривалися. Цьому сприяли як потреба у глиняному посуді, так і наявність покладів високоякісної пластичної глини. Коломийські гончарі виготовляли домашній посуд, який у період середньовіччя і нового часу збували на торгах, ярмарках, розвозили по території Покуття, Поділля і Буковини.

Місцева кераміка мала свої чітко виражені декоративні особливості: тут частіше застосовували різковий розпис, своєрідним було трактування орнаментальних мотивів та сюжетних сцен. Гончарі оздоблювали посуд стилізованими рослинними та геометричними мотивами: листочками, галузками, крапками, кривульками, коловими і спіральними лініями, розписаними зеленими і темно-коричневими фарбами на тонованому ясному тлі або біло-зеленими фарбами на коричневому тлі. Давні композиції – прості й невимушені, вони складаються з незначної кількості мотивів, легко розташованих на поверхні виробу. Тернистий шлях у ХХ ст. пройшло коломийське гончарство – воно то занепадало, то відроджувалося знову.

Вагоме місце у збереженні та продовженні давніх традицій гончарства займає творчість родини Кахнікевичів-Никоровичів. Це сім'я спадкоємних гончарів м. Коломиї, чії предки впродовж сторіч займались виробництвом ужиткового посуду. На початку ХХ ст. в м. Коломиї проживало 43 родини гончарів, серед яких чудовим знанням технології і майстерністю виконання різноманітного асортименту творів вирізнялись Білоскурські та Кахнікевичі. Власне, в їхніх майстернях здобували професійні знання відомі в майбутньому гончарі Григорій Цвілик і Михайло Роциб'юк (пізніше працювали в м. Косові) [1, с. 20].

У знаній сім'ї гончарів Федора Кахнікевича та Марії Білоскурської народився Василь Кахнікевич (1917–2001) – визначний народний майстер-гончар другої половини ХХ ст. Майже сім десятиліть він присвятив улюбленій справі [1, с. 20]. Його творча біографія нерозривно пов'язана з періодом відновлення коломийського гончарства. В. Кахнікевич пройшов складний життєвий шлях: Другу світову війну (1939–1945), тільки 1948 р. повернувся з Сибіру (працював мотористом на військовому заводі) до м. Коломиї. Найплідніший період його творчості припадає на 1980–1990-ті рр., коли він працює гончарем у Коломийському філіалі Івано-Франківських художньо-виробничих майстерень Спілки художників України [2, с. 89]. З ним працюють доньки Надія (1947 р. н.) та Марія (1951 р. н.), які за короткий час зуміли перейняти в батька навички професії. Гончарні вироби Кахнікевичів репрезентували місто Коломию як давній осередок гончарства на Республіканській виставці в м. Києві (1983), цього ж року їм присвоїли звання народних майстрів України [3, с. 20].

Одні з небагатьох, Кахнікевичі створюють свої вироби від початку до кінця самі, зберігаючи традиційну технологію, яка починається від власноручного приготування матеріалу – глини. Майстри володіють багатим арсеналом прийомів народного декорування. Вони зберігають не лише традиційні для стародавньої коломийської кераміки декор, процес виробництва, але й асортимент, який існував у м. Коломиї з давніх-давен. Це різних розмірів миски, тарелі, баньки, друшляки, кулешники, макітри, збанки, горнята – словом, усе, в чому варили їжу, з чого їли і пили в кожній домівці. У Кахнікевичів немає творів

спеціально зроблених для музеїв – усі вони вжиткового призначення і саме тим цінні. Важливою їхньою особливістю є відчуття форми, яке йде від діда-прадіда. Вони несуть красу, в якій в єдине ціле органічно поєднані форма, декор і функція. Це привертає увагу широкого кола спеціалістів, науковців та шанувальників.

У багатьох виставках – регіональних, всеукраїнських, міжнародних, фольклорно-етнографічних ярмарках та фестивалях, керамологічних симпозіумах активну участь беруть заслужені майстри народної творчості України, сестри Надія Никорович (2007) та Марія Кахнікевич (2015). Сімейну традицію продовжили нові молоді сили, їхні спадкоємці: Леся Никорович-Крачковська (1971 р. н.), Сергій Никорович (1974 р. н.) і Віктор Кахнікевич (1974 р. н.).

Своєрідним осередком різьблення по дереву на Коломиї є селище Печеніжин. Одним із засновників цього осередку був відомий у кінці XIX – на початку XX ст. майстер художньої різьби по дереву Іван Григорович Семенюк (07.05.1867–28.11.1950) [2, с. 6]. Життєвий і творчий шлях майстра був непростим. Народився він у бідній селянській сім'ї Григорія та Анни Семенюків. Перші його «різьби» – підбори в дерев'яних підшвах черевиків. Як ступав по землі – любувався, що такий гарний залишає слід. І це бачення краси у звичайних речах не полишало його ніколи. Після смерті батька Івана печеніжинський парох о. Смерековський опікувався осиротілим 13-літнім хлопцем, спочатку спрямував його до м. Львова, пізніше до Гуцульської спілки промислової в м. Коломиї на навчання. Директором Спілки в той час був Гілярій (Іларій) Гарасимович. Саме тут і здобув Іван важливі навички для його дальшого творчого підходу до ремесла. Відвідував разом з Г. Гарасимовичем польські мистецькі центри, зупинившись у Закопанській промисловій школі, аналог якої пізніше створили в м. Коломиї. Згодом Івана Семенюка призначили викладачем різьби і токарської справи Школи деревного промислу (1894–1914) у м. Коломиї [5, с. 18]. 1904 р. на прохання художника В. Розвадовського та адвоката В. Дудикевича він працював викладачем спеціальних дисциплін у різьбярській школі м. Кам'янець-Подільського. Окрім викладацької діяльності, був активним учасником багатьох етнографічних і промислових виставок: Крайової виставки (бронзова медаль, м. Львів, 1894), Хліборобської виставки (золота медаль і похвальний диплом, м. Стрий, 1909), Етнографічної виставки (золота медаль і диплом, м. Коломия, 1912) та інших. Водночас він виконував різні замовлення, що давало йому можливість поліпшити свій матеріальний стан та віддати своїх дітей до школи. В 1920–1930-ті рр. він активно різьбив різноманітні речі, які викупували в нього Михайло Горбовий з м. Косова і Йосип Тимдик з м. Яремчого, очевидно, для своїх кооперативних крамниць для перепродажу [7, с. 32].

Іван Семенюк знав усю роботу з деревом: був вправним токарем, виготовляв меблі, сакральні, сільськогосподарські вироби, музичні інструменти тощо.

Творчість Івана Григоровича Семенюка припадає на період, коли жили і працювали визначні народні майстри Гуцульщини кінця XIX – початку XX ст. – брати Василь, Микола і Федір Шкрібляки, Василь Девдюк та інші. Проте його твори відзначались своєрідним авторським почерком, характерним тільки для нього: певними особливостями в техніці виконання, застосуванні елементів

геометричного орнаменту. Асортимент виробів був різноманітний: це речі як декоративного, так і вжиткового призначення – рахви, шкатулки, тарелі, папки, туалетні приладдя, вази, підноси тощо. Врівноважений різьблений та злегка інкрустований декор, без зайвої надмірності в оздобленні, підкреслював форму виробу [6, с. 5].

Син Івана Семенюка – Микола (06.03.1902–19.06.1996) був гідним продовжувачем батьківських традицій. Він добре володів столярним, токарним і різьбярським ремеслом. Ще в молоді літа, побачивши бандуру в руках мандрівного артиста, Микола зробив подібну та ще й самотужки навчився на ній грати. Був надзвичайно обдарованою людиною, виступав у печеніжинському самодіяльному театрі, все життя писав вірші. Проте основним своїм заняттям вважав роботу з деревом. Він продовжував і розвивав батьківську манеру різьблення. Миколині твори також відзначаються простими і водночас оригінальними композиціями, витонченістю та доцільністю форм. Переважно для оздоблення сакральних і вжиткових предметів: хрестів, тарілок, рахв, рамок, шкатулок, мисок, пудрениць, письмових приладь майстер використовував елементи – «гадючки», «слізки», «парканець», «зірки» тощо на «цьоканому» фоні. Деколи для підсилення декору доповнював неглибоко різьблені елементи кольоровим бісером, деревом та «мосяжним» металевим дротиком. Вироби, як і його батько, не покривав політурою, завдяки чому дерево зберігало властиву йому фактуру й кольорову теплу гаму – від світлого до темного кольору [7, с. 33–34].

Микола Семенюк був чудовим різьбярем, напрочуд скромною, інтелігентною людиною, учасником багатьох всеукраїнських, регіональних і місцевих виставок, охоче ділився своїм життєвим і творчим досвідом з молодими печеніжинськими мистцями.

Різьбярський осередок продовжують мистецькі послідовники батька й сина Семенюків, професійні та народні мистці Василь Ровенчук (1949 р. н.), Петро Гавришук (1953 р. н.), Микола Ровенчук (1946 р. н.) і Василь Скрипник (1953 р. н.). Традиції різьбярства печеніжинського осередку не перериваються.

Цікавими є сучасні здобутки наймолодших представників різця із селища Печеніжина, ровесників Василя Соколишина і Петра Стефурака (1964 р. н.).

Ці українські мистецькі родини гончарів Кахнікевичів-Никоровичів та різьбярів Семенюків перетворили свої оселі на творчі робітні, де кожен творить своє й неповторне. Їхні майстерні – це як своєрідні музеї, до яких можна завітати кожному, хто відчуває в собі поклик до краси. Весь творчий процес проходить в основному в майстерні. Старовиною віє від гончарної власної конструкції печі майстра та гончарного кола, від давнього токарного верстата й інструментарію, які в цих творчих родинях є символами традиції та фамільними набутками. Доньки В. Кахнікевича – Надія і Марія, онуки Леся, Сергій та Віктор, син І. Семенюка – Микола і правнук продовжують їхню сімейну традицію.

Своєрідні родинні музеї відвідують шанувальники народного мистецтва, художники, науковці, молодь. Народне мистецтво існує завдяки вмілим рукам простих людей, у чій душі завжди живе тяга до прекрасного, до відродження природної краси рідного краю у глині, дереві, металі чи ткацтві. Твори цих дійсно народних майстрів зберігаються в багатьох музеях України, за кордоном та у

приватних збірках. Але найбільша збірка їхніх творів зберігається в колекції Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського.

Подвижницьке життя цих народних майстрів було і є постійною працею для сучасників у їхньому продовженні та розвитку традицій покутських давніх ремесел.

Джерела та література

1. Архівні матеріали відділу художньої кераміки Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського.

2. Архівні матеріали відділу художньої обробки дерева Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського.

3. Баран Р. Каталог «Родина Кахнікевичів» / Романна Баран. – Івано-Франківськ : Облполіграфвидав, 1989. – 20 с.

4. Баран Р. Альбом «Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини»: Кераміка, вироби з сиру / Романна Баран. – К. : Мистецтво, 1991. – 208 с.

5. Каркадим К. Альбом «Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини»: Дерево / Катерина Каркадим. – К. : Мистецтво, 1991. – 208 с.

6. Каркадим К. Каталог «Різьбярі Коломийщини» / Катерина Каркадим. – Івано-Франківськ : Облвидав «Галичина», 1992. – 32 с.

7. Каркадим К. Гуцульські різьбярі з Печеніжина / Катерина Каркадим // Матеріали круглого краєзнавчого столу «Коломийська Гуцульщина». – Коломия, 2006. – 82 с. – С. 33–34.

8. Літопис Руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп ред. О. В. Мишанич. – К. : Дніпро, 1989. – XVI+592 с.

Romanna BARAN

Kateryna KARKADYM

PRESERVING FOLK CRAFTS. THE PAST AND THE PRESENT (THE CRAFTSMEN DYNASTIES' ROLE IN PRESERVING TRADITIONS)

The article analyzes the creative heritage of the Kakhnikievych-Nykorovych and Semeniuk families, the folk artist dynasties in the region of Pokuttia. These families had developed folk crafts of pottery and wood carving in the region since the end of the 19th century. Their exquisite artistic works are now stored in the collection of the Yosaphat Kobrynsky National Museum of Folk Art of Hutsulshchyna and Pokuttia.

Key words: folk crafts, traditions, dynasties, pottery, wood carving, Hutsulshchyna, Pokuttia.

Михайло БІГУСЯК

МОВНЕ БАГАТСТВО ГОВІРОК ТИСМЕНИЧЧИНИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ І. ФРАНКА

У статті схарактеризовано фонетичні, граматичні та лексико-семантичні особливості говірок Тисмениччини, які відображені в корпусі Франкових паремій, записаних у населених пунктах цього регіону.

Ключові слова: *говірки Тисмениччини, динамічні фонетико-граматичні процеси, лексико-семантичні особливості, тематичний аналіз.*

В сучасній філологічній науці чільне місце займають дослідження, побудовані на текстологічному вивченні паремійних одиниць із ґрунтовної праці І. Франка «Галицько-руські народні приповідки». Значно активізувалася ця робота з виходом у світ 2006 р. тритомного видання цієї титанічної праці [7]. Ще за життя вченого його дослідження високо оцінили вітчизняні та зарубіжні науковці. За влучним висловом відомого фольклориста М. Паз яка, приповідки «посідають вузлове місце у культурі, є ніби підсумком багаторічної діяльності попередніх поколінь пареміографів і одночасно основою, на якій виростають нові пагінці, що згодом сприяють дальшому відродженню народу та його культури» [3, с. 67]. А сучасний дослідник Святослав Пилипчук зауважує: «...якщо на належному науковому рівні проводити системне опрацювання тематичних приповідкових пластів із Франкового тритомового зібрання народної мудрості і досвіду, перед дослідниками розкриється широка перспектива різновекторного, а головне об'єктивного висвітлення життя українців Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст.» [5, с. 60–61]. За свою історію існування корпус Франкових паремій був об'єктом дослідження літераторів, фольклористів і етнологів про що детально описано в монографії С. Пилипчука [5]. Однак певною фрагментарністю, на нашу думку, визначаються сучасні дослідження мовних багатств Франкового збірника, оскільки в них часто йдеться про окремі аспекти цієї багатопланової проблеми. Мало на сьогодні також студій, спрямованих на діалектологічний аналіз текстів, хоча сам І. Франко, усвідомлюючи дальшу перспективу опрацювання «сирого» матеріалу, поперше, дуже ретельно фіксував зразки живої народної мови, вказуючи на їхнє «географічне уміцвєлення» за висловом автора, по-друге, чітко зберігав мовні особливості приповідок, не допускаючи їхньої уніфікації. Так, цікавим є запис приповідки з Коломиї, до якої І. Франко подає не тільки семантичну інтерпретацію, але й пояснює фонетичні явища у формі слова «Дітьтьо»: «*Нате вам дідуню за татуневу душечку!*» – «*Бог да прости! А як же ваш татуньо помер?*» – «*Та втопив сі*». – «*Дітьтьо го бери, най сі не пхає на глібоке!*». Далі пояснення автора таке: «*Жартливий діяльог, яким характеризують жебрацьку покірливість*

перед одержанєм милостині і брутальність по одержанню ...Інтересна тут форма дїтьтьо, де к перейшло на ть (аналогічне донтья замість донька), а дь перед ть асимілювалося» [7, т. 1, с. 805–806]. І сьогодні на Коломийській торговиці можна почути від продавчинь із Великого Ключева (гуцульсько-покутська говірка) вигуки: «Купуйте моє молонтьо» [Зап. автора].

Предметом нашого дослідження також уже були динамічні фонетико-морфологічні та лексико-семантичні процеси в мікротекстах «Галицько-руських народних приповідок», які зібрав І. Франко в говірках Прикарпаття [1, 2]. Об'єктом цього аналізу є мовні особливості мікротекстів Франкових приповідок, записаних на Тисмениччині, а також тематичний аналіз окремих з них під кутом зору ментальних поглядів їхніх носіїв доби Івана Франка. Саме в такому ракурсі цей матеріал досліджується вперше, що підсилює його актуальність та новизну.

За нашими підрахунками в корпусі Франкових паремій знаходимо фраземи, які автор записав у 120-ти населених пунктах, що сьогодні належать до Івано-Франківської області, зокрема 48 сіл етнографічно є покутськими. На теренах колишньої та сучасної Тисмениччини І. Франко записав і опублікував близько 100 приповідок із дванадцяти говірок краю. Так, на сторінках цього фразеологічного видання знаходимо 51 приповідку з Тисмениці, 15 – з Підпечер, вісім – з Угринова-Горішнього і Угринова-Долішнього, сім – з Ямниці, шість – із Рибного, три – з Лисця і по одній із Вовчинця, Марківців, Стриганець, Сільця, Хриплина і Чорнолізців.

Багатолітній і скрупульозний дослідник Покуття М. Паньків зазначає: «Із покутським фольклором і традиційною культурою населення цього історико-етнографічного регіону вперше він познайомився у важкі дні перебування у Коломийській в'язниці від своїх співкамерників селян із с. Цінева, що біля м. Коломия, Францішека Батовського і його брата Кароля та Яцка Сидорука із с. Чортівець Городенківського повіту». [4, с. 245]. У листі з в'язниці Франко писав своєму духовному наставнику Михайлові Драгоманову: «Мене трактовано як звичайного злодія, посаджено між самих злодіїв та волоцюг, котрих бувало в одній камері зо мною по 14–18, перекидувано з камери до камери при ненастанних ревізіях і притирках (це, бач, за те, що я “писав”, т. є. записував на випадково роздобутих карточках паперу олівцем пісні і приповідки з уст союзників, або й свої вірші)...» Можемо припустити, що частину приповідок, можливо, записано також від такого «союзника», що походив із Тисмениці чи району, а іншу частину могли передати знайомі з числа місцевої інтелігенції та освічені і свідомі селяни, яких І. Франко виявляв і заохочував до етнографічних і фольклорних записів та досліджень. Достовірність наших припущень, вважаємо, підтверджує така приповідка, що записана в Тисмениці: *Руська ошадність: оден сірник на чотирьох, а кварта горівки на одного*. І. Франко подає такий розлогий коментар до неї: «...говорять арештанти, яким заборонено в казнях держати запалки і яким хочеся курити, а від часу до часу випити горілки. Діставши контрабандою запалки, вони ховають їх якнайстаранніше, а щоб мати їх на довше, розколюють один сірник на дві або чотири часті і при помочи тріня ялової дошки твердим патичком, пр., держалном ложки, викликають на дошці таке тепло, що з неї починає куритися дим, і тоді в тім місці без потирання сірничка

запалюють його хоч би із четвертою частию головки. Натомість горілку, спроваджену контрабандою, стараються випити якнайшвидше і по найбільшій мірці» [3, с. 74]. За спостереженнями В. Полека, до Тисмениці І. Франко міг потрапити в червні 1880 р. в супроводі жандарма, коли його етапували з Коломиї до рідних Нагуєвичів [6, с. 4]. Відомо також, що 1883 р. І. Франко особисто познайомився з К. Горбалем, сином тисменицького кушніра, який одним з перших опублікував твори Ю. Федьковича і був професором та письменником. І. Франко «любувався його гарною бібліотекою, багатою на бібліографічні рідкості нашого письменства», ймовірно, що серед тисменицьких приповідок є й записані від нашого краянина.

Спостерігаючи за фонетичними і морфолого-граматичними особливостями приповідкових текстів, дослідник обов'язково зверне увагу на багатство лексичного матеріалу як загальнонаціонального, так і регіонального та запозиченого. Всьому цьому мовному різноманіттю І. Франко давав пояснення і коментарі як фольклорні, так і лінгвістичні, про що зазначає у «Тимчасовій оповістці» до випуску першої книги: «До кожної приповідки даю більш або менше детальне пояснення річеве, а де треба той язикове, по змозі черпане також із уст народа, се конечно тому, що вже тепер деякі приповідки в наших старших збірниках незрозумілі, бо виплили нераз із якихось місцевих чи випадкових обставин» [7, т. 1, с. 17].

Звичайно, найбільше в мікротекстах тисменицьких приповідок лексем, що є літературними, мають загальноукраїнські риси як у семантиці, так і у вимові: *кіт воркоче, бо кашки хоче* (Тисьмениця); *на кулак треба кулака* (Тисьм.); *кухар з голоду не згине* (Тисьм.); *не їсть лис грушок, лиш курок* (Тисьм.) [7, т. 2, с. 351, 429, 443, 465]. Такі форми слів та й самі приповідки і сьогодні популярні серед носіїв різних поколінь цих говірок.

Серед фонетичних статичних рис у тисменицьких говірках, як і в інших покутських, наддністрянських, бойківських чи гуцульських переважають ті, що збігаються з такими ж особливостями галицьких говорів південно-західного наріччя.

Найперше спостерігаємо систематичну передачу рефлексів носового [e] як звуків [e], [и], рідше [і], на місці яких у літературній мові побутує [а]: *не все котови пущіне* (Тисьм.) [7, т. 3, с. 302]; *тільки є дурних, але не при купі ходьит* (Підпечари) [7, т. 2, с. 97]; *має розум, як жеба фіст* (Підпеч.) [7, т. 3, с. 54]. Однак незначну кількість слів передано в цій позиції через звук [а], як і в літературній мові: *що не купити, то не жалувати* (Тисьм.) [7, т. 2, с. 436]. Інколи замість літературного [і] вживається у цих говірках голосний [у]: *квапится як попівна замуж* (Тисьм.) [7, т. 2, с. 330]. Постфікс *ся* вимовляється як *ся* або *сі*: *вівчив сі на їден бік* (Угринів Горішній) [7, т. 2, с. 522]. У системі консонантизму побутує оглушення звука [г] до [к]: *Скоро збреше, вже му лекше* (Тисьм.), *лекше згубити, як знайти* (Тисьм.) [7, т. 2, с. 220, 228], а також не відбувається подовження приголосного у слові *життя*: *гуцул такий темний, що був через ціле своє жите два рази в церкві, а раз у коршмі* (Ямниця) [7, т. 2, с. 548].

На відміну від фонетичних особливостей, у досліджуваних говірках яскравіше відображені морфологічні діалектні ознаки покутських говірок. Практично повсюдно збережено закінчення *-и*, *-ови* в родовому, давальному та місцевому

відмінках іменників 2-ї та 3-ї відмін: *з дрібної річи великий клопіт* (Тисьм.), *не знає сьвітови обладу* (Тисьм.) [7, т. 2, с. 69, 621].

Досліджуваний приповідковий матеріал демонструє збереження повної парадигми енклітичних коротких форм особових займенників *ми, ти, си, му* – у давальному відмінку, *мні, ті, сі* – у знахідному, *го* – у родовому та інші: *ти такий добрий, що як би ті помастив маслом, то навіть пес би ззів* (Підпеч.) [7, т. 2, с. 21], *обсіли го так (воші), що ся і в ріці не обмиє* (Тисьм.) [7, т. 2, с. 624], *вчитав му євангеліє* (Тисьм.) – коментар такий: «сказав правду, виганьбив» [7, т. 2, с. 117]. Також систематично передано діалектні форми числівників *еден, їден, штири, пьить* та ін.: *вивчив сі на їден бік* (Угринів Гор.) – *циган казав, що дав би штири зими за одно літо* (Підпеч.) [7, т. 3, с. 384]. Ці форми не зазнали динамічних змін і на сьогодні часто вживані в багатьох західноукраїнських говірках.

За нашими спостереженнями, у паремійних мікротекстах широко подані дієслівні діалектні варіанти. Серед них натрапляємо на тверду вимову кінцевого – *т* у формах дієслів 3-ї особи однини 2-ї дієвідміни та в 3-й особі множини дієслів 1-ї та 2-ї дієвідмін: *не завадит хліб на хліб, хиба кій на кій* (Тисьм.) – коментар такий: «Коли просять гоститися, а прошений вимовляється, що він ситий» [7, т. 2, с. 189], *не всі спет, що хропет* (Угринів Середній) – коментар: «Часом чоловік хропе, удаючи сонного, щоб ошукати увагу інших» [7, т. 3, с. 207], *лежух лежить, а йому Бог долю держит* (Тисьм.) [7, т. 3, с. 611]; *пан, що в соломі сидит, а зубами сьи чіхає* (Підпеч.) [7, т. 2, с. 665]. Як і в інших говорах галицько-буковинської групи, у говірках Тисменичини збереглися форми давньоукраїнського минулого часу (так званого перфекта). Вони виражаються елементами *-м, -с* у формах 1-ї і 2-ї осіб однини, а в множині – *-смо, -сте*, що походять від форм дієслова *бути* в теперішньому часі і разом з дієсловом або як приростки до інших слів у реченні вказують на особу виконавця дії: *шустку на сіль, шустку за сіль, а за шустку м соли купила* (Угринів Гор.) – коментар такий: «Обчислювала свої видатки жінка перед чоловіком, від якого дістала три шустки, із яких дві пропила, а за одну купила соли» [7, т. 3, с. 459].

Поодинокими є випадки вживання у текстах приповідок давнього применника *о* в знахідному відмінку: *не стою нікому о ласку* (Тисьм.) [7, т. 2, с. 450], а також сполучника *коли* у значенні *але*: *золоті руки має, коли писок лустий* (Підпеч.) [7, т. 3, с. 65]. Сьогодні ці слова можуть використовувати тільки старші носії цих говірок.

Приповідковий матеріал, який подав Франко, є доброю основою для вивчення ментальності українського народу загалом та галичан зокрема. У цих скарбах народної мудрості збережені етнічні особливості українців, їхнє образне і символічне мислення. Сам автор у Передмові до першого тому зауважував, що національний елемент приповідок «вводить нас у дух язика, в психологію народу, показує безпосередньо процес творення місцевої та історичної традиції, вірувань, поведінок, жартів та ущипливих вигадок, не треба забувати про те, що самі форми життя, вірування і традиції народу результат довговікового історичного розвитку» [7, т. 1, с. 299].

Зауважмо, що згрупувати приповідки нашого краю за певними тематичними групами досить важко, однак можна виокремити певну кількість

таких, в яких відображена давня риса галичан до культу науку, освіти, розуму як найвищих цінностей людини. Це передано у змісті таких паремій: *книжка не дає загинути* (Ямн.). Пояснення Франка таке: «Лектура підтримує дух чоловіка, дає розраду в тяжкій положенню»; *в книжках є історія з мерзечков* (Тисьм.) – коментар: «В книжках бувають гарні й погані річі» [7, т. 3, с. 595]; хто знає про світ, той іде в світ (Ямн.) [7, т. 3, с. 102–103]; *так сьї вівчит, що на попа не дійде, а дека перейде* (Підпеч.) – «Про недовченого попівича» [7, т. 2, с. 725]; *він ще мудріший, як старі люде* (Підпеч.) [7, т. 2, с. 555]. Однак звичайний хід людського життя у цьому плані передає приповідка, записана в Підпечерах: «*Вчит сьї до смерти, а дурним умирає*» [7, т. 3, с. 325].

Протилежністю розуму, розумності є глупота, яка також є об'єктом паремій, оскільки наш народ прагне завжди від неї «збавитися», позбутися її: *знати дурного по сміху його* (Тисьм.) – коментує Франко так: «Все, чого дурний не розуміє, він бере на сміх», *дурної голови ані довбні не розіб'є* (Тисьм.), значення: «ніяким доказом її не переконаєш», *дурний як ямницький піп* (Ямн.), Франко пояснює так: «Там у селі довгі літа був напівбожевільний піп» [7, т. 3, с. 95, 98, 92]. Також є приповідки, в яких передано самокритику з погляду грамотності: «*Чоловік не Йван, письма не знає: носом читає, писати наймає* (Тисьм.)», яку коментує І. Франко так: «Говорить жартливо про себе неписьменний чоловік» [7, т. 3, с. 417].

У всі часи наш народ відстоював правду, боровся за неї і намагався чесно жити. Ця проблематика є наріжною у таких приповідках говірок Тисмениччини: *не сьвіти ми в очи, міні сонце сьвітит*, пояснення таке: «не говори мені неправди, бо я знаю правду» (Тисьм.) [7, т. 3, с. 104]; *тото бідне, але гідне* – «Говорять про бідного, але чесного чоловіка» (Угринів Гор.) [7, т. 3, с. 502]; *жйй не так, як хочеш, а так, як можеш* (Тисьм.). До цієї приповідки автор подає такий коментар: «Житє людське далеко більше залежить від обставин і суспільности, як від власної волі» [7, т. 2, с. 161]. Подібну життєву мудрість передають і ці приповідки, записані також у Тисмениці: «*Жию як можу, а не так, як би хотів*» [7, т. 2, с. 162], *уродися щасна, а не красна* (Тисьм.) – оскільки «Щастє важніше в житю, ніж краса, і часто не йде з нею в парі» [7, т. 1, с. 401].

Цікавими та повчальними, на нашу думку, є паремії, в яких передано народні уявлення про сімейне життя, роль чоловіка та жінки в родинних стосунках: *най той бик здохне, що його корова б'є* (Угр. Гор.), пояснення автор дає таке: «Він не варт бути биком. Докоряють мужови, над яким старшує жінка» [7, т. 3, с. 496]; *розумна жона, як є міх пшона; як одна лише крупа, тогди в'на стала глупа* (Підпеч.) [7, т. 2, с. 179]; *господи татку, дай ми жінку гладку, тонку, високу, сліпу, безоку, з великим віном, з коротким житьом* (Підпеч.) – коментар: «так мав молитися чоловік, що розбагатів женитися кілька разів, бо в нього жінки мерли» [7, т. 2, с. 166]. В окремих народних висловах засуджуються негати́вні людські риси, напр. пияцтво: *чоловік і найліпший як сі нап'є, то й до нічого* (Сілець) [7, т. 3, с. 591]; порушення християнської моралі: *побожний чоловік, а тільки гріхів, що й конем би не довів* (Тисьм.) [7, т. 2, с. 742].

Приповідки, які зібрав І. Франко в говірках Тисмениччини, багаті на народні порівняння, досить оригінальні і неповторні: *зздри́сний як попівське око* (Тисьм.) [7, т. 2, с. 195]; *марний як тінь* (Тисьм.) [7, т. 2, с. 509]; *така правда, як*

пес воду хлепче (Ямн.) – пояснення таке: «Рідка, невеличка правда» [7, т. 2, с. 780]; *він такий Русин, як за крейцер пес* (Угринів Долішній) [7, т. 3, с. 72]; *солодкий як мамина цицька* (Ямн.) – «Говорять про приємного чоловіка» [7, т. 3, с. 193]; *такий парубок, як смук* (Підпеч.), і такий цікавий коментар: «Смук, се плячок кулешаний невиколочений. Отже догана нездарі, слабосилому» [7, т. 2, с. 674]. Впадає в око те, що паремії, які було записано понад 100 років тому, актуальні в наш час, бо йдеться в них про реалії сучасного буття: *адвокат і вовк, то си брате* (Вовчинець) – пояснення таке: «Злобна увага про здирливість адвокатів» [7, т. 3, с. 489]; *як нема боргу, то нема торгу* (Тисьм.), цікаво трактує І. Франко цю приповідку: «В простій формі висловлена дуже вірна економічна думка, що кредит є основою новочасної торгівлі» [7, т. 3, с. 511]; *що не купити, то жалувати* (Тисьм.) – коментар: «Нібито свого, некупованого не жаль» [7, т. 2, с. 437]; *не скуби, поки не зловиш* (Стриганці) – пояснення таке: «Не обчислюй користі, поки не зробиш самого діла» [7, т. 3, с. 147].

Серед висловів народного мудрослів'я, які записані в нашому краї, є такі, що супроводжуються ремаркою «жартливе (тобто жартівливе) прокляте»: *аби я так на верхи був!* (Угринів Гор.) [7, т. 3, с. 519]; *а тегнуло би ті блювати!* (Марківці), так кажуть, «коли хтось тягне іншого до якого лихого діла» [7, т. 3, с. 302]. Подібні приповідки вживаються, за нашими спостереженнями, для вираження гумористичного ставлення до особи, служать для розваги, викликають сміх, а не ображають її.

Наші спостереження над мікротекстами приповідок засвідчують те, що Іван Франко дуже ретельно записував мовні факти з народних вуст, практично без змін вводив їх у корпус паремій. Він пояснює не тільки семантику приповідок, але дає свої рекомендації щодо використання їх у повсякденній комунікації. Часто автор подає розлогі лінгвістичні коментарі певного мовного явища, вказує на джерела запозичення лексичного матеріалу.

Багато фонетико-морфологічних особливостей, які знаходимо в текстах паремій, що аписав І. Франко понад сто років тому, активно діє сьогодні в мовленні старшого покоління носіїв прикарпатських говірок і не зазнало впливу літературних норм.

Записані тексти приповідок на Тисменичині, як і весь паремійний матеріал, є доброю основою для вивчення світоглядних та ментальних особливостей українського народу загалом і галичан зокрема.

Джерела та література

1. Бігусяк М. Динамічні фонетико-морфологічні діалектні процеси у мікротекстах «Галицько-руських народних приповідок», зібраних І. Франком на Гуцульщині та Покутті / Михайло Бігусяк // Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка. – Дрогобич : Посвіт, 2016. – С. 5–15.

2. Бігусяк М. Динамічні лексико-семантичні діалектні особливості в мікротекстах «Галицько-руських народних приповідок», зібраних І. Франком у говірках Прикарпатського ареалу / Михайло Бігусяк // Прикарпатський вісник НТШ. Слово, 2018. – №4.

3. Пазяк М. Нове видання збірки прислів'їв М. Номиса / М. Пазяк // Народна творчість і етнографія. –1991. – № 1. – С. 67–70.

4. Паньків М. Фольклорно-етнографічні дослідження Івана Франка на Покутті / М. Паньків // Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – № 29–30. – С. 245–250.

5. Пилипчук С. «Галицько-руські народні приповідки»: пареміологічно-пареміографічна концепція Івана Франка / С. Пилипчук. – Львів : ЛНУ, 2008. – 220 с.

6. Полек В. Каменярі Прикарпаття / В. Полек // Прикарпатська правда. – 1986. – 5 серпня. – С. 4.

7. Франко І. Галицько-руські народні приповідки: у 3-х т. / Зібрав, упорядкував і пояснив І. Франко / 2-е вид. – Львів : ЛНУ, 2006. – Т. 1. – 832 с.; Т. 2. – 818 с.; Т. 3. – 700 с.

Mykhailo BIHUSIAK

**LANGUAGE MAGIC OF TYSMENYCHCHYNA IN CREATIVE HERITAGE
OF IVAN FRANKO**

The article describes the phonetic, grammatical and lexical-semantic peculiarities of the dialects of Tysmenychchyna, which are reflected in the body of Ivan Franko paremius, recorded in the settlements of this region.

Key words: *dialects of Tysmenychchyna, dynamic phonetic and grammatical processes, lexical-semantic peculiarities, thematic analysis.*

Марія БОРИС

АМАТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО В СНЯТИНІ У СПОГАДАХ МАРІЇ БОРИС

Цю статтю присвячено характеристиці розвитку аматорського мистецтва в Снятині у другій пол. ХХ ст. В публікації разом з відомими митцями висвітлено імена тих, які творили щоденну культуру у відповідний період, і перелічені масштабні мистецькі твори, які виконували звичайні любителі у вільний від роботи час.

Ключові слова: мистецтво, співак-аматор, опера, музична драма, тембр, Покуття, Снятинщина.

Україна – одна з наймузичніших та найспівучіших націй у світі. Споконвіку українська пісня приходиться до нас з материнською колисковою і супроводжує впродовж усього життя: у роботі і відпочинку, в розлуці і коханні, у смутку і в радості. Саме Покуття є тією пісенною колискою, яка виколикала творчі душі багатьох видатних письменників, художників, композиторів, співаків і музикантів – як професіоналів, так і аматорів. Багата покутська земля зродила і такий потрібний для нащадків і для історії всієї України фольклорно-етнографічний фестиваль «Покутські джерела». Тут, у старовинному Снятині, в 2008 р. вперше прозвучали позивні фестивалю, який вирушив по всіх районах регіону Покуття. Адже саме Снятинщину по праву називають краєм талантів у всіх мистецьких галузях.

Снятинщина народила Василя Стефаніка, Марка Черемшину, Наталію Кобринську, Володимира Хроновича і Михайла Бажанського, видатних композиторів Порфирія Бажанського і Романа Сімовича, художника Ярослава Лукавецького, майстра ковальського мистецтва Бориса Гуцуляка. Покутська земля подарувала світові лауреатів Шевченківської премії: художника Василя Касіяна, літератора Ярему Гояна, фотомайстра Василя Пилип'юка, композиторів, сестер Ганну Гаврилець та Богдану Фроляк, президента Української Народної Республіки в екзилі Миколу Плав'юка, депутатів-патріотів Верховної Ради багатьох скликань. У Покутському краї виросла ціла плеяда літераторів, журналістів, композиторів, художників нової доби. Для молодого покоління снятинців створено всі умови для здобуття освіти і кар'єрного творчого росту. Ось тому багато з них стали вченими, академіками, які відомі не лише в Україні, а й у всьому світі. Відомі в Києві – Лілія Григорович, Микола та Ліда Дмитриченки, Олена Гнідан, Інна Білолипецька-Плав'юк, Василь Марусик, Любов Зачек-Макомела, світлої пам'яті Роман Макомела; відомі в Івано-Франківську ректор Івано-Франківського національного медичного університету Микола Рожко, лікарі-професори Ірина Купновицька, Ігор Вакалюк,

професори і вчені Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника Богдан Ступарик, Василь Гоян і Олег Пилип'юк, Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу Дмитро Шлемко, Василь Никифорук, Роман Яремійчук і Микола Данилюк.

Гордістю Івано-Франківська є вихідці зі Снятинщини: заслужений діяч мистецтв, професор Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника Любов Серганюк, заслужені артисти України, співаки Галина Талалай, Ірина Зінковська та Мирослав Петрик. Зі снятинської «колиски» культурно-освітнього училища отримала благословення у високу мистецьку дорогу народна артистка, Герой України Марія Стеф'юк. І можна ще багато писати про Снятин і його славних вихідців, але головне – треба зберігати для прийдешніх поколінь не тільки пам'ять про видатних людей, а й не забувати про тих, які віддано, щоденною працею, не покинувши своє рідне місто заради кар'єри, творили і одночасно будували для населення цього Покутського краю щось вагоме, цінне й історичне. Адже жодне свято, жодні фестини різних рівнів не обходились без снятинських аматорів: співаків, музикантів, художників. Ось саме про них я намагатимусь згадати.

Вперше я почула мамину коліскову 1952 р., коли у Снятині зароджувалась початкова мистецька освіта для дітей, а Господь подарував мені життя. Чи так Бог задумав, чи так збіглося, але все своє свідоме життя я живу в музиці, з музикою і серед музикантів. Моїм оточенням у побуті були найкращі сусіди: директор дитячої музичної школи Євген Печений, його дружина і моя майбутня вчителька з фортепіано Жанна Попова, завуч дитячої музичної школи Володимир Скрипник та його дружина, викладач дитячої музичної школи Анна Ольшанська, художник Ярослав Лукавецький з родиною, самодіяльний композитор Мирон Джурджук із сім'єю. Усі ці постаті дуже вагомі для Снятина і для всього Прикарпаття, адже виховали цілу плеяду покутських талантів, які прославляють Україну у світі. Тому я вважаю обов'язком зосередити увагу на цих людях, які й стали в майбутньому для нас, дітей, кумирами в мистецькому житті.

Разом з ними вирізнялась ціла когорта викладачів Снятинського культурно-освітнього училища, яке було «кузнею» працівників культури для області, а іноді й за її межами. Своє «хрещення» у цьому закладі отримали народна артистка, солістка Національної опери в м. Києві, Герой України Марія Стеф'юк, народний артист України, головний хореограф ансамблю «Гуцулія» Іван Курилюк, заслужені артисти України Роман Лапко і Богдан Іваноньків, заслужений діяч мистецтв України, директор Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника Анатолій Грицан, заслужений працівник культури України Марія Пастух та багато інших. У Районному будинку культури вирувало концертне життя: драматичний гурток, учасники якого презентували, окрім драматичних, ще й оперні спектаклі, хоровий і танцювальний гуртки, оркестрова група. Учасниками всіх цих колективів були аматори-любители без музичної освіти (навіть початкової!), яких Бог наділив неабияким талантом...

Будучи донькою однієї з учасниць, я мала можливість і величезне задоволення бути присутньою на репетиціях багатьох колективів і спостерігати за всіма їхніми успіхами. А коли 1960 р. почала навчатись в Снятинській дитячій

*Свято Т. Шевченка, 1957-й р. Народний самодіяльний хоровий колектив Снятинського РБК. Керівник Юліан Дзюбанович.
(Дмитро Лукавецький – 7-й зліва, Ганна Дудчук – 7-а зліва)*

музичній школі, я вважала себе навіть повноправною учасницею, бо всі вокальні партії пошепки співала разом з виконавцями, а вдома навчала свою матусю нотної грамоти. Отже...

Дмитро Лукавецький (1933–1971) – «золотий голос» Снятина, та й усього Покуття, який, не маючи професійної освіти, прославив свою землю надзвичайного тембру ліричним тенором. Уперше його почули на сцені під час Шевченківського свята, де він разом з сестрою Марією виконав пісню «Така її доля», будучи ще учнем Кулачинської семирічної школи. Маючи фах кравця, Дмитро проходив службу в армії вже як співак. Тут доля звела його з земляком з Городенківщини Михайлом Коропчуком, який у майбутньому став солістом Гуцульського ансамблю пісні і танцю. Так Дмитро повернувся додому вже впевненим співаком з певним репертуарним багажем і фанатично закоханим у вокальне мистецтво. І аж коли його запросили на посаду директора Районного будинку культури, він почав навчатися у Снятинському культурно-освітньому училищі. Під його безпосереднім керівництвом робота в культурі набула іншого забарвлення, а до гуртків потягнулася талановита молодь і люди різного віку.

Ганна Дудчук (1930–2005) – людина з надзвичайною музичною пам'яттю та прекрасним від природи драматичним сопрано. Народилася в с. Туловії в селянській родині. Батько був творчою людиною, адже творити з прутів плоти-огорожі, а з сіна робити величезні скирти в колгоспі без вуйка Івана ніхто не починав. А ще він чудово грав на сопілці й тилинці і мав неабиякий талант до співу. Мати була професійною вишивальницею, членкинею вишивальної артілі

Ганна Дудчук під час виступу на сцені РБК, акомпаніатор О. Дроник, 1959-й р.

робота, а ввечері до пізньої години – репетиції. Доводилось пісенні мелодії вивчати на слух відразу напам'ять. Тут не можу не згадати прізвище незрячого акомпаніатора Олександра Дроника, який ніколи не нарікав на неграмотних співаків, а терпляче, нота за нотою, такт за тактом відпрацьовував на своєму старенькому баяні всі важкі пісенні елементи.

Подружжя Марія та Роман Сабати приїхали до Снятина на постійне місце проживання, оскільки стан здоров'я одного з них потребував зміни клімату. Ці люди одразу заявили про себе як співаки з великої літери і з головою поринули в культурно-мистецьке життя міста. Маючи за плечима досвід роботи в галузі драматичного мистецтва, вони стали опорою для постановки на провінційній сцені масштабних оперних полотен.

Подружжя Наталя та Григорій Дутчаки були відомі в місті як інтелігентна музична родина. Пан Григорій був скрипалем, мав досвід в оркеструванні, а пані Наталя мала артистичні здібності і легенький альт. Їхні двійко дітей здобули початкову музичну освіту, навчаючись, як і я, у Ж. Попової. Тут хочу підкреслити, що ця жінка дала чудову освіту не одному десяткові юних піаністів, які розкидані по всьому світу. Багато з них стало професійними музикантами, провідними викладачами музичних шкіл та вищих навчальних закладів. В Івано-Франківську успішно працюють викладачі-методисти Лариса Сорохтей, Любов Буркун (Дутчак), чий досвід переймають не тільки в області, а й за її межами. Отже, Григорій Дутчак став керівником оркестрової групи Районного будинку культури. Тоді вже вимальовувалось народження чогось надзвичайного, адже всі умови для цього були.

м. Снятина, яка протягом життя вишила сотні сорочок для наречених і рушників для весільних пар. А церква в с. Туловій прикрашена іконами і різними скатертинами, вишитими її руками. Дуже багато портретів Тараса Шевченка вишила Оксана Волощук за різними ескізами. Коли Ганна закінчила восьмирічну школу в с. Усті і почала допомагати своїй неньці в оформленні вишивок та мережок, під час роботи наспівувала собі народних пісень... За сімейними обставинами Ганна переїхала до Снятина. Аж тут її спів почув сусід, завуч дитячої музичної школи Володимир Скрипник, який відразу вловив неабиякий талант у цієї жінки. Коли її запросили до Районного будинку культури на першу репетицію, у Ганни на руках були вже три донечки. Влада міста пішла їй назустріч, надавши роботу тут же, у Районному будинку культури в післяобідній час. Любов до пісні дала їй нові сили: вдень – домашні клопоти,

Ілля Столярський (1928–2009) – учитель-вихователь, який у школі-інтернаті для хворих дітей мав нелегку працю, виявився надзвичайним любителем сценічної гри та мав густий своєрідний низький бас. Цей високого зросту, худорлявий серйозний чоловік на репетиціях розкривав себе зовсім з іншого боку. Пам'ятаю, як з нотками гумору, дотепними висловами він завжди розв'язував всі проблемні моменти, якщо хтось без кінця «не попадав у ноти».

Ганна Дудчук – Наталка, Дмитро Тисяк – Возний в опері М. Лисенка «Наталка Полтавка»

Дмитро Тисяк – повернувся до Снятина з м. Станіслава і також виявив бажання проявити себе в драматичному жанрі. Наважився спробувати себе в ролі режисера-постановника п'єси «Лимерівна» та опери Миколи Лисенка «Наталка Полтавка», де ще й сам виконував роль Возного. Особливо до душі припала йому ця роль, і коли 11 березня 1962 р. «Наталку Полтавку» слухали у Станіславі, виступаючи від імені Обласного будинку народної творчості, пан Богдан Роп'яник сказав: «Це було надзвичайно! Ви не самодіяльні аматори. Ви показали себе як справжні професіонали!»

*Завершення опери «Наталка Полтавка» в м. Івано-Франківську.
Слово має Богдан Роп'яник*

Дмитро Лукавецький – Петро, Степан Романович – Микола, Ганна Дудчук – Наталка, в опері М. Лисенка «Наталка Полтавка»

Степан Романович – також приєднався до колег по сцені й одразу знайшов свою аматорську нішу, виконавши роль бідного наймита Миколи. Це тріо виконавців настільки викликали у глядачів довіру, що годі було повірити, що на сцені аматори-любители.

Заслужують на увагу й усі учасники оркестрової групи, які вдень віддавали свої знання учням в музичній школі, а ввечері допізна терпеливо виконували свої оркестрові партії до тих пір,

аж поки музично «неграмотні» співаки «на слух» вивчать досить складні мотиви. Це Жанна Попова, Олексій Лиско, Мирон Джурджук, Валерій Іванов, Василь Дем'янів, Володимир Скрипник, Володимир Зеленський та інші. Всі ці аматори загалом творили на сцені чудо. В їхньому виконанні на сценах Снятинщини глядачі змогли переглянути «Лимерівну» П. Мирного, «Назара Стодолю» Т. Шевченка, «Вечорниці» П. Ніщинського і т. д.

Згуртований колектив уперше в історії нашої області здійснив постановку опери С. Гулака-Артемівського «Запорожець за Дунаєм» з усіма масовими сценами і танцювальними й хоровими номерами. На той час майстрами хореографії були Степан Терентяк та Роман Касіян, а танці в їхній постановці не поступались виконавством професійним акторам. Усі вокальні партії також звучали бездоганно. Голоси були так точно тембрально підібрані, ніби вони всі народились саме для цієї опери. Тому я як очевидиця цих подій вважаю своїм обов'язком викласти свої враження й емоції від пережитого дійства ще в глибокому дитинстві, але закарбованого в моїй пам'яті на все життя. У лірико-комічній опері переплетено дві сюжетні лінії: лірична (закохана) пара – Оксана (Ганна Дудчук) і Андрій (Дмитро Лукавецький) та комічна Іван Карась (Роман Сабат) і його жінка Одарка (Марія Сабат). Зміст цього твору був близьким і зрозумілим для всіх учасників, адже йшлося про визволення українського народу від турецького ярма. У всіх інтонаціях та народних танцях відчувався незламний дух і воля українського народу, які оспівав ще Тарас Шевченко, великий друг С. Гулака-Артемівського, адже вони були ровесниками. Надзвичайне художнє оформлення сценічних декорацій місцевого художника Ярослава Лукавецького, додало впевненості самодіяльним аматорам. Тут варто зазначити, що сценічне вбрання було виготовлено в Снятині, у Районному будинку культури. Знаючи лад у всьому, директор Дмитро Лукавецький умів використовувати приміщення закладу як справжній господар. При установі він відкрив курси крою та шиття, які розміщували в підвальному приміщенні. Там велика майстриня і рукодільниця, Катерина Сідлярчук навчала всіх охочих шиття. Ось так, навіть не знаючи терміна, який сьогодні побутує в нашому комерційному світі, Дмитро

*Фінальна сцена опери С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм».
На першому плані Роман Сабат – Карась, Марія Сабат – Одарка,
Дмитро Лукавецький – Андрій, Ганна Дудчук – Наталка, 1960-й*

«Золоті голоси» Покуття: Ганна Дудчук і Дмитро Лукавецький в дуєті Оксани та Андрія

Лукавецький був ще й чудовим менеджером. А пошиття костюмів – це була хороша практика для відвідувачів курсів, і виконували ці роботи з величезним задоволенням та любов'ю. Аматори були безмежно вдячні. Вони об'їздили всі ближні міста і стали переможцями обласного фестивалю аматорського мистецтва в м. Станіславі 1958 р., коли в душі потайки святкували 40-річчя Західно-Української Народної Республіки.

Коли опера дійшла до фінальної сцени, в якій за змістом український народ отримав жадану волю і на сцені прозвучало соло Андрія з хором «Блаженний день», начальник обласного управління культури (за давністю не пригадую прізвища. – Авт.), вітаючи учасників з незвичайним успіхом, нагородив усіх почесними грамотами. А ще він порівняв головних героїв опери Ганну Дудчук з Соломією Крушельницькою, а Дмитра Лукавецького з російським Сергієм Лемешевим (радянський оперний співак. – Ред.).

Його слова були не випадкові. Адже ще раніше, коли Снятин відвідував народний художник Василь Касіян з Києва, який гостював у своїх рідних, почувши голос цих співаків, він запропонував їм їхати на навчання до Київської консерваторії. 1956 р. Дмитро Лукавецький виступав на сцені оперного театру м Києва, а 1962-го йому аплодували в Колонному залі профспілок м. Москви, столиці тодішнього СРСР. Як каже народне прислів'я, доля дає три шанси... Він міг бути на одній оперній сцені поряд з Анатолієм Солов'яненком. А, можливо, ще й вище. Але не судилося.

На старовинному снятинському кладовищі поховані майже поряд «золоті природні голоси Покуття», які не змогли досягти високої слави, але по праву заслуговують на те, щоб про них знали нащадки, щоб розуміли їхню жертвність заради української народної пісні та українського оперного мистецтва. Немає слів, щоб оцінити їхній титанічний труд і величезне бажання вивчити й донести до слухача своє, рідне, українське. Пам'ять про Дмитра Лукавецького – це барельєфна дошка на стіні приміщення Снятинського районного будинку культури, яка нагадує нам про цю незвичну постать покутського Орфея. Його однодумці і тогочасні друзі по мистецтву не отримали належної уваги. Тому, незважаючи на те, що у свої двадцять п'ять я волею долі змінила Снятин на Тисменицю, буду й надалі розповідати молодим людям про аматорів з Покутського краю.

Недарма в українській абетці поряд стоять «С» і «Т», так і в моєму житті є два найрідніші мені міста, які дуже подібні за звичаями, за настроями людей, за рівнем культурного життя, за високим патріотичним духом. Я була і залишилась покутянкою, за що дякую Богові. Адже в Тисмениці я продовжую місію своєї матері разом зі своїми однодумцями, виховую молодих співучих «соловейків», але це вже буде, інша розповідь. А дитячі спогади про найкращі роки, прожиті у Снятині, не зітруться з пам'яті ніколи. А ще я щаслива, що змалку слухала мамину колискову. Адже не кожному судилось слухати чарівний ангельський спів своєї неньки, та ще й у такому музичному оточенні покутської мистецької еліти. Я маю вже своїх онуків, а все одно в душі народжуються рядки:

*Заспівайте мені, мамо, колисанку, щоб із чистого земного джерела,
Щоб із вечора самого аж до ранку я у сні, сповита піснею, була...*

Пам'ятаймо про наших краян – митців-аматорів, адже вони зробили вагомий внесок у розвиток аматорського мистецтва на Покутті.

Mariia BORYS

AMATEUR ART OF SNYATYN IN MARIYA BORYS'S MEMOIRS

This article is devoted to characteristics of the development of amateur art in Snyatyn in the second half of XX century. In the publication, along with well-known artists, the names of those who created a daily culture in the relevant period and the large-scale artistic works performed by ordinary amateurs in their free time are listed.

Key words: *art, singer-amateur, opera, musical drama, timbre, Pokuttia, Snyatynshchyna.*

Юрій ВОЛОЩУК

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСЕРВАТОРІЇ ІМЕНІ С. МОНЮШКА У СТАНИСЛАВОВІ В КОНТЕКСТІ ПОЛІЕТНІЧНИХ ВЗАЄМИН

У статті розкриваються основні етапи становлення скрипкової освіти на Прикарпатті в контексті виявлення напрямів та форм поліетнічних творчих контактів. Аналізується діяльність консерваторії Музично-драматичного товариства імені Станіслава Монюшка, якій належить домінуюча роль у процесі підготовки скрипалів-професіоналів на Станіславщині в першій третині ХХ ст. Вивчається концертно-педагогічний репертуар та досягнення провідних педагогів навчального закладу, вивчається їхній вплив на розвиток концертного життя регіону.

Ключові слова: скрипкова освіта, консерваторія, виконавство, музична педагогіка.

Визначальним чинником процесу становлення та розвитку скрипкової школи на Прикарпатті першої третини ХХ ст. була поліетнічність. Адже саме у Станіславові і в Коломиї (зрештою, як і у всій Західній Україні) мирно співіснували, співпрацювали і розвивалися австрійські, польські та українські вищі мистецькі навчальні заклади, музичні школи товариств і приватні музично-освітні інституції нижчого рівня, вихованцями яких були представники різних національностей. У такому багатому поліетнічному середовищі скрипкове мистецтво «підживлювалося» міцними традиціями та провідними методиками визнаних у світі авторських і національних педагогічних шкіл, збагачувалося різностильовим концертно-педагогічним репертуаром.

Вагому роль у розвитку професійної музичної освіти та виконавства в регіоні відіграла консерваторія Музично-драматичного товариства імені Станіслава Монюшка, яка розпочала свою освітню діяльність ще з кінця ХІХ ст. у Станіславові й мала філію у Коломиї.

Музично-драматичне товариство імені С. Монюшка в Станіславові було засноване 1 грудня 1878 р. З 12 січня 1880 р., створивши музичну школу, товариство розгорнуло широку музичну діяльність. У перші роки існування школи молодь та люди старшого віку могли навчатись у ній хорового й сольного співу, гри на фортепіано та скрипці [2, арк. 11].

На початку ХХ ст., враховуючи значні досягнення школи у справі підготовки музичних кадрів, її було реорганізовано в консерваторію. Крім названих спеціальностей, було створено клас віолончелі. 1934 р. для скрипалів ввели альтернативний клас [10, с. 11]. Консерваторія імені С. Монюшка в Станіславові була

польським навчальним закладом, тому серед студентів і викладачів поляки тут становили переважну більшість. Крім них, у консерваторії навчались євреї та українці [1, арк. 22]. Станиславівська консерваторія була єдиним у Станиславівському воєводстві вищим музичним навчальним закладом [8].

У 1928–1929 навчальному році за ініціативи директора Альфреда Стадлера розпочала свою діяльність філія музичної консерваторії імені С. Монюшка в Коломиї, де були відкриті класи сольного співу, фортепіано та скрипки [3].

Про високий рівень підготовки музичних кадрів у консерваторії свідчить той факт, що тут існували камерні ансамблі різних складів, струнний і симфонічний оркестри, оперна трупа, хор. Ці колективи вели активну концертну діяльність як у Львові, так і в інших містах Галичини. Симфонічний оркестр складався з викладачів та учнів консерваторії, аматорів, музикантів колійового духового оркестру. Оркестр неодноразово давав концерти в середніх школах, брав участь у симфонічних вечорах та виставах товариства [11, с. 15–20].

Аналіз учнівських програм екзаменів і концертів свідчить про плідність методичних принципів у скрипкових класах консерваторії. У доборі педагогічного репертуару основну увагу приділяли концертам Ш. Беріо, Л. Шпора, Р. Крейцера, П. Роде, Г. Венявського, К. Ліпінського. Здібні учні виконували концерти М. Бруха, Ф. Мендельсона, К. Сен-Санса, деякі – навіть Н. Паганіні, Л. Бетговена, частини із сонат Й. Баха. Серед романтично-віртуозних творів найбільшою популярністю користувалися п'єси А. В'єтана, П. Сарасате, К. Ліпінського і Г. Венявського.

Викладацький склад консерваторії був укомплектований високо-професійними музикантами. Клас скрипки в консерваторії імені С. Монюшка вели: професор Станіслав Кребс – випускник інституту Капета в Парижі; професор Станіслав Домбровський – випускник консерваторії Польського музичного товариства у Львові; Йозеф Фінкельштейн – колишній вихованець консерваторії в Берліні. Крім цих скрипалів-педагогів, гри на скрипці навчали також Зофія Мюллер і Максимільян Кребс. У Коломийській філії консерваторії імені С. Монюшка скрипкову гру викладав Станіслав Кребс.

Разом з педагогічною діяльністю викладачі консерваторії займались і концертно-виконавською справою, підвищуючи свій професійний рівень. Зокрема в сезоні 1933–1934 н. р. дирекція консерваторії організувала цикл камерних й оркестрових концертів. На першому вечорі, присвяченому давній та сучасній музиці, виступив професор класу скрипки Й. Фінкельштейн. У наступному концерті названого циклу взяв участь струнний квартет професорів консерваторії, у виконанні якого прозвучали такі відомі твори, як квартет D-dur П. Чайковського і квінтет Ц. Франка [10, с. 11].

Плідна педагогічно-виховна робота викладачів консерваторії позитивно позначилася на кількості учнів та рівні їхньої музичної підготовки. Якщо в кінці XIX ст. (1896–1897 н. р.) у скрипкових класах консерваторії навчалось тільки 11 скрипалів [2, арк. 77], то в 1929–1930 н. р. їхня кількість становила 74 [8, с. 31]. Найбільшого набору учнів керівництво консерваторії досягло в 1932–1933 навчальному році, коли гру на скрипці опанувало 111 вихованців [9, с. 21].

Для активізації навчального процесу дирекція консерваторії давала можливість учням демонструвати свій професійний ріст у різних формах концертних виступів: звітних концертах («пописах»), ювілейних вечорах,

тематичних концертах, великих річних концертах, вечорах камерної та симфонічної музики.

«Пописи» учнів Станиславівської консерваторії відбувалися в останню неділю місяця, тобто їх проводили дев'ять разів на рік. У них брали участь виконавці-солісти, камерні ансамблі та оркестрові колективи. Наприклад, четвертого і шостого червня відбулися два «пописові» вечори консерваторії імені С. Монюшка. На одному з них струнно-смичковий оркестр учнів виконав «Романтичну сюїту» Т. Ярецького [5].

Крім «описових» вечорів, двічі на рік влаштовували великі річні концерти. Один з таких звітів пройшов 23 і 24 червня 1928 р. Серед скрипалів хорошою технічною та музичною підготовкою вирізнялися учні професорів Й. Фінкельштейна і С. Кребса: М. Домбровський, Р. Магоровський, В. Сумара, В. Вислоцький і М. Вислоцька [3]. На річному концерті вихованців консерваторії, який відбувся 6 червня 1935 р., успішно виступила учениця професора Фінкельштейна скрипалька Копійчук. З ансамблевих номерів відзначився «добре зіграний смичковий квартет» [6].

Досить часто в концертах, які організувало Музично-драматичне товариство імені С. Монюшка в Станиславові, разом з учнями місцевої консерваторії виступали вихованці з інших вищих музичних навчальних закладів. Такі виступи давали можливість учням Станиславівської консерваторії об'єктивно оцінювати свій виконавський рівень, порівнюючи його з рівнем музикантів-гастролерів. У той самий час викладачі мали змогу ознайомитися з різноманітними педагогічними напрямами, новими методичними прийомами.

Зокрема у грудні 1932 р. музичний відділ товариства організував концерти під назвою «Цикл сонатних і камерних вечорів». На першому вечорі зі складною програмою успішно виступив молодий скрипаль зі Львова Вільфред Герхард [9, с. 9].

Отже, за тривалий період діяльності (1880–1939 рр.) консерваторія імені С. Монюшка в Станиславові підготувала цілу плеяду скрипалів, які активно вклилися в музичне життя Галичини, працюючи в оркестрах, музичних школах, учительських семінаріях і навіть у Вищому музичному інституті імені М. Лисенка. Діяльність цього навчального закладу сприяла вихованню національних професійних музичних кадрів, урізноманітненню та професіоналізації концертного життя, поширенню найкращих творів світового й вітчизняного музичного мистецтва серед широких верств громадськості Східної Галичини.

Окреслений період позначений також удосконаленням форм концертного життя та зростанням його інтенсивності. Так, спостерігається значне збільшення кількості концертів камерної та класичної музики, сольних вечорів, що є свідченням зростання музичного професіоналізму артистів.

Слід зазначити, що становлення скрипкового виконавського мистецтва на Прикарпатті відбувалося під впливом багатьох скрипкових шкіл, оскільки переважна кількість українських скрипалів-професіоналів, що працювали у консерваторії імені С. Монюшка, вивчала чи вдосконалювала майстерність скрипкової гри в консерваторіях Варшави, Праги, Відня чи Берліна. Синтез національних виконавських традицій і прогресивних методик європейських скрипкових шкіл призвів до становлення своєрідної регіональної скрипкової

школи в регіоні, окремі представники якої здобули визнання як на теренах Східної Галичини, так і далеко за її межами.

Виступаючи з концертними програмами в різноманітних польських і українських імпрезах, вихованці Станіславівської консерваторії імені С. Монюшка зробили вагомий внесок у становлення музичної культури краю. Популяризуючи скрипкову музику, вони тим самим сприяли процесові становлення української скрипкової школи в Галичині.

Джерела та література

1. Державний архів Івано-Франківської області. – ф. 2 Станіславське воєводське управління, м. Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства. – оп. 3. – спр. 983 Листи обліку польських музично-драматичних гуртків. – арк. 22.

2. Центральний державний історичний архів, м. Львів. – ф. 146 Галицьке намісництво, м. Львів. – оп. 25. – спр. 84. Справа про зміни статуту та діяльність польського музичного товариства ім. С. Монюшка в Станіславові. – арк. 11, 77.

3. Doroczne koncert uczniow Konserwatorjum // Kurjer Stanislawowski. – Stanislawow, 1928. – № 416.

4. Kurier Stanislawowski. – Stanislawow, 1928. – № 416.

5. Kurier Stanislawowski. – Stanislawow, 1935. – № 974.

6. Kurier Stanislawowski. – Stanislawow, 1935. – № 976.

7. Kurier Stanislawowski. – Stanislawow, 1935. – № 987.

8. Sprawozdanie z dzialalnosci wydzialu Towarzystwa «Teatr im. Moniuszki», towarzystwo muzyczno-dramatyczne w Stanislawowie. Rok. 1929–1930. – Stanislawow, 1930. – S. 31.

9. Sprawozdanie z dzialalnosci wydzialu Towarzystwa «Teatr im. Moniuszki», towarzystwo muzyczno-dramatyczne w Stanislawowie. Rok. 1932–1933. – Stanislawow, 1933. – S. 9.

10. Sprawozdanie z dzialalnosci wydzialu Towarzystwa «Teatr im. Moniuszki», towarzystwo muzyczno-dramatyczne w Stanislawowie. Rok. 1933–1934. – Stanislawow, 1934. – S. 11.

11. Sprawozdanie z dzialalnosci wydzialu Towarzystwa «Teatr im. Moniuszki», towarzystwo muzyczno-dramatyczne w Stanislawowie. Rok. 1935–1936. – Stanislawow, 1936. – S. 15–20.

Yurii VOLOSHCHUK

EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE CONSERVATORY OF S. MONYUSHKO IN THE STANISLAVOV IN THE CONTEXT OF POLYETHNIC RELATIONS

The article reveals the main stages of the formation of violin education in the Carpathian region in the context of disclosing directions and forms of polyethnic creative contacts. The acting of the conservatory of Musical-dramatical community of Stanislav Moniushko, which has the main role in the process of preparing professional violonists in Stanislavivshchyna in the first third of the XX century is analyzing. Concert and pedagogical repertory and achievements of the leading educators of the conservatory and their influence on the development of concert life of the region are stying.

Key words: violin education, conservatory, performance, musical pedagogy.

ДИНАМІКА ГОВІРОК ПОКУТТЯ

У статті досліджено динамічні процеси в говірках. Розкрито стан дослідження ареалу Покуття. Окреслено перспективи вивчення діалектної мови Покуття. Визначено місце говірок Покуття в дослідженні динамічних процесів в українських діалектах.

Ключові слова: динамічні процеси, говірка, діалектне мовлення, лексика, ареал Покуття.

У наш час діалектне мовлення активно реагує на соціальні, економічні і культурні зрушення в суспільстві. Проблеми, пов'язані зі змінами в мові, набувають особливої актуальності і потребують глибокого аналізу.

Нашу увагу привернули говірки Покуття. Покутські говірки були предметом наукового аналізу, однак більшість із досліджень не торкаються проблеми динаміки покутських мовно-територіальних утворень.

Так, міркування про покутський говір висловлювали О. Горбач у «Покутсько-буковинських або покутських говірках», К. Кисілевський у «Надпрутському говорі», І. Зілінський у «Карті українських говорів з поясненнями», «Пробі упорядкування українських говорів», Ф. Жилко у «Говорах української мови», «Нарисах з діалектології сучасної української мови», «Походження південно-західних діалектів української мови (у світлі даних лінгвістичної географії)», Г. П. Клепикова, Т. В. Попова і В. В. Усачова в «Групировке юго-западных украинских говорив (по материалам "Карпатского диалектологического атласа")», І. Верхратський в «Дещо до говору буковинсько-руського», Б. В. Кобилянський у «Гуцульському говорі і його відношенні до говору Покуття», «Діалекті і літературній мові (Східнокарпатський і покутський діалекти, їх походження і відношення до української літературної мови)», Т. О. Ястремська в «Діалектному просторі Галичини: говірках української мови» і «До проблеми членування говорів південно-західного наріччя» [3, с. 14–15].

Фонетичні особливості покутських говірок досліджував А. М. Залеський у працях «Вокалізм південно-західних говорів української мови» і «Деякі явища вокалізму покутських говірок з погляду фонології» [3, с. 15].

Ономастичні дослідження на матеріалі говірок Покуття знайшли висвітлення у спеціальних працях Д. Бучка «Походження назв населених пунктів Покуття», Л. П. Білінської «Формування мікротопонімії Покуття», Н. В. Вирсти «Становлення та розвиток антропонімії Покуття», М. М. Габорака «Семантико-словотвірні типи ойконімів Прикарпаття (XII–XX)» і Н. В. Вебер «Мікроойконімія Івано-Франківщини» [3, с. 15].

У рамках діалектної лексики Покуття здійснено дослідження В. В. Ґрещука «Найменування головних уборів на Прикарпатті», Я. Ю. Вакалюк «Лексико-семантична характеристика назв одягу в говірках Прикарпаття», О. М. Шляхова «Спостереження над варіантністю побутової лексики говорів Прикарпаття» і «Народні назви одягу в говірках Івано-Франківщини [3, с. 13].

Безпосередньому вивченню динамічних процесів у говірках присвячено статтю М. В. Бігусяка «Динаміка семантичної структури назв будівельних процесів, дій та їх виконавців у говірках Передкарпатського ареалу» [1], де дослідник розглядає динамічні процеси, що відбуваються у семантичній структурі назв будівельних дій та їхніх виконавців, які побутують в українських говірках Прикарпаття. Автор засвідчує відкритість і динамічність структури цих мікрогруп, які є продуктом багатьох епох. Аналізована лексика говірок краю зазнає впливу літературної мови, внаслідок чого спостерігаються зміни в синонімічних рядах.

Наше дослідження здійснено в межах побутової лексики на позначення одягу, взуття, головних уборів і прикрас Покуття. Адже з одягом, взуттям, головними уборами і прикрасами людина стикається щодня, тому ця тематична група належить до широко вживаних пластів лексики, несе вагому лінгвальну інформацію, дуже швидко реагує на зміни в суспільстві, що закономірно призводить до змін у сфері номінації.

Перед нами постало завдання зафіксувати назви народного одягу Покуття, який поволі відходить у минуле. Втішає те, що останніми роками спостерігається деяке підвищення інтересу українців, як і покутян зокрема, до традиційного вбрання. На ярмарках, виставках вишиванки та інші елементи народного одягу користуються попитом. У цьому ми вбачаємо частково данину моді, але й також збереження пам'яті про свою культуру, своє коріння.

На лексичному рівні найпомітніше перехрещуються говіркові елементи, які не однаково реалізуються у мовленевій практиці різних соціальних груп населення сучасного Покуття. Ми погоджуємося з дослідницею Г. О. Козачук, яка виділяє три основні типи мовлення діалектоносіїв. Перший тип характерний для представників найстаршого покоління... Для представників цієї групи вживання діалектних лексичних реліктів природне, хоча нерідко вони знають літературні відповідники. Другий тип мовлення властивий переважно людям середнього віку, які беруть активну участь у виробництві та промисловості, у громадському й культурному житті села... Ця група людей відчуває, що говірка не є нормою мовлення, а тому намагається свідомо не розмовляти нею і переходить на загальнонародне літературне мовлення, інколи не позбавлене місцевих рис. Третій тип мовлення близький до літературного і багато в чому збігається з ним. Це переважно мовлення місцевої інтелігенції і тієї частини населення, яка твердо засвоїла норми літературної мови... Слід зазначити, що виділення цих трьох типів мовлення умовне, оскільки між ними не можна встановити чітких меж [6, с. 45–46].

У говірках Покуття ми спостерігаємо за динамічними мовленнєвими процесами на матеріалі виділених лексико-семантичних груп: загальні назви одягу, назви верхнього одягу, назви плечового одягу, назви поясного одягу, назви взуття, назви головних уборів, а також назви прикрас. Компоненти цих груп об'єднані на підставі спільності чи близькості семантики і водночас протиставляються багатьма диференційними ознаками.

Ми хочемо зупинитися на лексико-семантичній групі назв головних уборів Покуття, простеживши динамічні процеси в номінаціях. Зміни ми спостерігаємо у двох семантичних підгрупах на позначення чоловічих і жіночих головних уборів.

Гіперонім *ш'епка* поширений по всій обстеженій території. Розрізняємо назви шапок залежно від виду хутра (*крол'еча ш'епка*, *норкова ш'епка*, *ка'ракулева ш'епка*, *нутр'їєва ш'епка*, *песцева ш'епка*). Ці атрибутивні словосполучення відомі мовцям середнього та молодшого покоління, на досліджуваній території вони не виявляють просторової варіативності. Діалектоносіям старшого покоління відомі назви *папаха*, *кубанка*, *вушанка*, *бабран'ічка*.

Чоловічий головний убір із широкими полями на теплу погоду, виготовлений з сукна, у досліджуваних говірках номінується лексемою *капел'ух* (назва відома у всіх обстежених населених пунктах). Покутські капелюхи інколи прикрашалися квітами, тому побутували назви *капел'ух с ко'сици'є*, *капел'ух з 'буке'том* (Чер., Ст. Кр., Гв., Уг., Нов., Хот., Тр.). Капелюх з соломи називався *со'ломн'їне'ї капел'ух* (назва поширена на всій обстеженій території), *брил'* (Кол., Уг., Хом'як.). Остання назва рідкофіксована. Зневажливі назви капелюха лексично реалізуються як *шл'апа*, *шл'а'пак*.

Популярним було і є носіння головного убору з цупким козирком над чолом іменованого як *кашк'іт* (вживається на всій обстеженій місцевості) Назва сприймається як рідна, хоч і є запозиченням з польської мови, пор. польс. *kaszkiet*, що походить від франц. *casquette* [5, II, с. 411; 7, II, с. 206; 8, II, с. 96]. Інші види чоловічих головних уборів покутян з цупким козирком над чолом передаються лексемами *кар'туз*, *к'епка*.

Зовсім недавно почала вживатися на Покутті номінація *па'нама* з семантикою 'літній капелюх, пошитий із м'якої тканини' та демінутив *па'намка* як панама менших розмірів, дитяча. Лексема *па'нама* запозичена з французької мови; пор. франц. *panama* 'літній крилатий капелюх з волокон пальми' походить від назви республіки *Panama* 'Панама' [5, IV, с. 274].

Семантична підгрупа жіночих головних уборів включає назви намітки та різних видів хусток. Намітка була традиційним головним убором на Покутті. Цей вид головного убору, як і його назва, зовсім вийшли із вжитку. Під намітку, хустку одягали очіпок з різнокольоровими підшитими ззаду стрічками, які звисали по спині. Номінація *о'ч'іпок*, як і варіант *'чепец'*, на Покутті стала застаріла.

Досліджуючи жіночі головні убори, ми зауважили, що на Покутті досі великою популярністю користується хустка. Жінка після одруження мала постійно ходити з покритою головою, тепер цього дотримуються тільки старші. Хустку одягають, йдучи до храму. Хустка підкреслює святковість чи буденність одягу, інформує про статус жінки. Вона вказує на вік: молоді жінки носять світлі хустки, жінки середнього віку – бордові, зелені, жовті, а старші – хустки темних кольорів. На час посту жінки різного віку носять тільки темні, неяскраві хустки.

На Покутті побутовують номінації *'фустка*, *фус'тина*, демінутиви *'фусточка*, *фус'тинка*, *фус'тиночка*.

На обстеженій території назва *'фустка* вступає в семантичні опозиції: щодо товщини (*'фустка тон'ка / 'фустка 'груба*), щодо зігрівальних властивостей (*'тепла 'фустка / хо'лодна 'фустка*),

щодо відносно величини (*ве^ллика* | *фустка* / *ма^лла* | *фустка*),
щодо відносно часу (*фустка те^ппе^лр^ішна* / *фустка да^лйна*),
щодо відносно призначення (*фустка до^лсв^єта* / *фустка на^лбудни^є*),
щодо розташування (*ни^жна* | *фустка* / *ве^рхна* | *фустка*).

На покутські номінації хустки вплинули різні мотиваційні ознаки:

1. Співвіднесеність із матеріалом виготовлення (*пу^хова* | *фустка*, *ше^рст^іна* | *фустка*, *во^н'інка*, *во^н'іна* | *фустка*, *ко^ц'енка*, *ко^цова* | *фустка*, *па^р'чева* | *фустка* (*фустка з па^р'че^у*)).

2. Співвіднесеність із способом виготовлення (*би^та* | *фустка*).

3. Співвіднесеність із зовнішнім виглядом (*па^ву^тинка*, | *фустка в^лруж^{'і}*, | *фустка з качу^л'р^єми^є*, | *фустка в^лхмари^є*, | *фустка в^лжаг^{'і}д^ки* тощо).

4. Співвіднесеність з національною і територіальною ознакою (*ту^рец^{'к}а* | *фустка*, *а^ме^ри^єл^канка*, *а^ме^ри^єл^канс^{'к}а* | *фустка*, *ка^лнадс^{'к}а* | *фустка* (*кана^л'д^{'і}йс^{'к}а* | *фустка*), *ра^х'і^ус^{'к}а* | *фустка*).

5. Співвіднесеність з кроєм (*три^єу^л'гол^{'на}* | *фустка*, *шти^єри^єу^л'гол^{'на}* | *фустка*) тощо.

6. Співвіднесеність з розміром (*ме^т'рова* | *фустка*, *п^{'і}ўто^{'ра}чка*).

Семантичну мікрогрупу теплих (грубих) хусток у говірках Покуття утворюють номінації: *пу^хов^{'а}* | *фуст^{'к}а*, *ше^рст^{'і}на* | *фуст^{'к}а*, *во^н'іна* | *фуст^{'к}а*, *ко^ц'єн^{'к}а*, *би^та* | *фустка*, *шал^{'б}а^{'р}ан^{'і}ча*, *ра^х'і^ус^{'к}а* | *фустка*.

З уст респондентів довідуємося, що були хустки святкові, невеликі за розміром, виготовлені з тоншої тканини, їх називали *а^ме^ри^єл^канс^{'к}і* | *фустки^є*, *а^ме^ри^єл^канки^є*. Покутські жінки мали замилювання такими хустками. Свідченням цього є велика кількість назв щодо малюнка на хустці, що є доказом високої мовотворчої спроможності носіїв говірок Покуття. Виділяємо такі семантичні ряди назв залежно від того, яка ознака лягла в основу називання:

1. Назви, утворені від назв рослин (особливо квітів): *фустка ў^лруж^{'і}*, | *фустка ў^лкв^{'і}ти^є*, | *фустка ў^лбратчи^{'ки}є*, | *фустка ў^лпол^{'і}ти^{'ч}ку*, | *фустка ў^лмаки^є*, | *фустка ў^лко^{'л}ос*, | *фустка ў^лко^{'л}ос^{'і}*, | *фустка ў^лкон^{'у}шинку*, | *фустка ў^лл^{'і}л^{'і}ју* (синонім *л^{'і}л^{'і}ја*), | *фустка ў^лкон^{'вал}'іју*, | *фустка ў^лро^{'м}ашки^є*, | *фустка ув^{'і}ночки^є*.

2. Назви, утворені від назв кущів, дерев, фруктів, овочів, ягід: *фустка ў^лжолуд^{'і}*, | *фустка ў^лтр^{'і}снути^{'є}го^{'р}'ішок*, | *фустка ў^лдубови^{'є}л^{'и}с^{'т}очок*, | *фустка ў^лјагоди^є*, | *фустка ў^лжаг^{'і}д^{'к}и*, | *фустка ў^лви^{'є}ше^{'н}'ки*, | *фустка ў^ло^{'ж}ини^є*, | *фустка ў^ла^{'г}ри^{'с}*, | *фустка ў^лма^{'л}инку*, | *фустка ў^ло^{'г}урки^є*, | *фустка ў^ло^{'г}'і^{'р}очки^є*, | *фустка ў^лго^{'р}ошок*.

3. Назви, пов'язані з тілом людини: *фустка ў^лпал^{'чи}єки^є* (синонім *пал^{'чи}єки^є*), *фустка ў^лсе^{'р}ц^{'а}*.

4. Назви, пов'язані з явищами природи (*фустка з^лсонце^{'м}*, | *фустка ў^лхмари^є*, | *фустка ў^лдощи^{'є}к*, | *фустка ў^лкапку*).

5. Назви, пов'язані з побутовими речами: *фустка ў^лланц* (синонім *ланц*) (це велика хустка з френзлями, на якій зображений малюнок, схожий на ланцюг).

6. Назви, пов'язані з геометричними фігурами (*фустка ў^лко^{'л}рону*, | *фустка ў^лромб^{'і}к^{'і}*, | *фустка ў^лкри^{'ву}л^{'к}и*, | *фустка ў^лро^{'в}ера* (така хустка мала багато закручених ліній).

Національна ознака лягла в основу номінацій *а^ме^ри^єл^канс^{'к}а* | *фустка*, *а^ме^ри^єл^канка*, як ми вже зазначали, а також *ка^лнадс^{'к}а* | *фустка*, *кана^л'д^{'і}йс^{'к}а*

¹фустка, ¹пол'с'ка ¹фустка, ту¹рец'ка ¹фустка, синонімом останньої виступає конструкція ¹фустка з качу¹р'еми^е (¹качурами^е, ка¹чури^еками^е).

На позначення вовняної фустки в квіти існують назви шал'а¹нова ¹фустка, шал'і¹нова ¹фустка, ша¹л'ова ¹фустка, ши^ел'і¹нова ¹фустка, шал'і¹н'їўка. Такі лексеми трапляються у мовленні старших людей.

У теплу пору носили тонкі хустки, що позначені назвами пла¹ток (Уг., Як., Ст. Кр., Вин.), пла¹тина (Уг., Мост., Тр., Чер.), пла¹тинка (Матеїв., Уг., Гос.); ко¹синка, ра¹з'їўка, га¹з'їўка.

У наш час великою популярністю покутянок користується головний убір з м'якої тканини без окола й козирка (рідше його носять чоловіки), переданий назвою бе^н¹рет та варіантом бе^н¹ретка.

Отже, досліджуючи назви головних уборів покутян, зауважуємо перехід традиційного одягу на одяг загальноєвропейського типу, що яскраво віддзеркалилося в номінуванні. З розвитком суспільства змінюється мода, з'являються нові тканини. Все це позначилося на номінаціях головних уборів, що супроводжуються зміною семантики лексем. Часом у говірках Покуття спостерігаємо паралельне вживання старих і нових назв.

Отже, в дослідженні динаміки говірок Покуття на сьогодні зроблено лише перші кроки. Перспективу дальших наукових розвідок ми вбачаємо у вивченні нових тематичних груп лексики, інших мовних рівнів (фонетики, морфології, синтаксису), укладанні лінгвогеографічного атласу, формуванні джерельної бази у вигляді аудіозаписів, хрестоматії діалектних текстів.

Фіксуючи діалекти на сучасному етапі, ми зауважили динамічні процеси в покутських говірках. Однак змінюючись залежно від конкретних умов, говори разом з тим протягом багатьох сторіч зберігають і свої давні риси.

ПЕРЕЛІК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ І ЇХНІХ СКОРОЧЕНЬ

Бал. – Балинці, Снятинський район; Бор. – Бортники, Тлумацький район; Бук. – Буківна, Тлумацький район; Вин. – Виноград, Коломийський район; Вільш. – Вільшаниця, Тисменицький район; Вор. – Ворона, Коломийський район; Гв. – Гвіздець, Коломийський район; Гар. – Гарасимів, Тлумацький район; Глуш. – Глушків, Городенківський район; Гор. – Городенка, Гос. – Гостів, Тлумацький район; Дж. – Джурів, Снятинський район; Жив. – Живачів, Тлумацький район; Жук. – Жукотин, Коломийського району; Заб. – Заболотів, Снятинський район; Заг. – Загайпіль, Коломийський район; Задуб. – Задубрівці, Снятинський район; Закр. – Закрівці, Коломийський район; Клуб. – Клубівці, Тисменицький район; Кн. – Княже, Снятинський район; Кол. – Коломия; Коп. – Копачинці, Городенківський район; Кор. – Коршів, Коломийський район; Корол. – Королівка, Тлумацький район; Марк. – Марківці, Тисменицький район; Лука – Лука, Городенківський район; Матеїв. – Матеївці, Коломийський район; Мил. – Милування, Тисменицький район; Мос. – Мостище, Тлумацький район; Незв. – Незвисько, Городенківський район; Ниж. – Нижнів, Тлумацький район; Нов. – Новоселівка, Городенківський район; Об. – Обертин, Тлумацький район; Ол. – Олеша, Тлумацький район; Орел. – Орелець, Снятинський район; Пал. – Палагичі, Тлумацький район; Пет. – Петрів, Тлумацький район; Печ. – Печеніжин, Коломийський район; Підв. – Підвисоке, Снятинський район; Пог. – Погоня, Тисменицький район; Пот. – Поточище, Городенківський район; Прут. – Прутівка,

Снятинський район; Рак. – Раковець, Городенківський район; Реп. – Репужинці, Городенківський район; Рун. – Рунгури, Коломийський район; Ст. Кр. – Старі Кривотули, Тисменицький район; Стец. – Стецева, Снятинський район; Тисм. – Тисмениця; Тл. – Тлумач; Топ. – Топорівці, Городенківський район; Тр. – Троїця, Снятинський район; Тул. – Тулуків, Снятинський район; Туч. – Тучапи, Снятинський район; Уг. – Угорники, Коломийський район; Хом. – Хом'яківка, Тисменицький район; Хот. – Хотимир, Тлумацький район; Чер. – Черемхів, Коломийський район; Чорн. – Чорнолізці, Тисменицький район; Як. – Яківка, Тлумацький район; Яс.-Піл. – Ясенів-Пільний, Городенківський район.

Джерела та література

1. Бігусяк М. В. Динаміка семантичної структури назв будівельних процесів, дій та їх виконавців у говірках Передкарпатського ареалу / М. В. Бігусяк / Мовознавство. – 2015. – № 2. – С. 76–85.

2. Вакульчук С. П. До питання дослідження динаміки говірок / С. П. Вакульчук // Лінгвістика. – 2012. – № 1 (25). – Ч. 1. – С. 50–58.

3. Гавадзин О.Я. Назви одягу, взуття, головних уборів, прикрас Покуття: структура, семантика, ареалогія. [Текст]: дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Гавадзин Оксана Ярославівна; ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника». – Івано-Франківськ, 2014. – 369 с.

4. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнослов'янських говірок : монографія / К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 592 с.

5. Етимологічний словник української мови: У 7 т. – Т. 1–6. – К. : Наукова думка, 1982–2012.

6. Козачук Г. О. Взаємодія літературної і діалектної побутової лексики / Г. О. Козачук // Мовознавство. – 1985. – № 2. – С. 44–47.

7. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. – Т. 1–4. / М. Фасмер. – М., 1964–1973.

8. Słowski F. Słownik etymologiczny języka polskiego / Franciszek Słowski. – Т. 1–5. – Krakow : Nakładem towarzystwa miłośników języka polskiego, 1952–1982.

Oksana GAVADZYN

DYNAMICS OF DIALECTS POKUTTIA

In the article dynamic processes in dialects are investigated. The state of the Pokuttia range study is revealed. The prospects for studying the dialect language of Pokuttia are outlined. The place of the Pouchture dialects in the study of dynamic processes in Ukrainian dialects is determined.

Key words: *dynamic processes, dialectal speech, vocabulary, Pokuttia range.*

Василь ГРЕЩУК
Валентина ГРЕЩУК

ТИСМЕНИЧЧИНА: ПРО ЩО ГОВОРЯТЬ ЛІНГВОКАРТИ

У статті на основі «Атласу української мови» проаналізовано говірки сіл Тисмениччини Павлівки, Побережжя, Підпечер та Марківців щодо їхньої діалектної ідентифікації. Встановлено, що вказані говірки мають межовий характер і є перехідними від покутського до наддністрянського говору.

Ключові слова: *говірка, покутський говір, наддністрянський говір, опозиція, Тисмениччина.*

Тисмениччину зазвичай відносять до Покуття, яке має різні виміри – географічний, етнографічний, мовний тощо, однак межі кожного з них можуть не збігатися. У зв'язку з цим важливо проаналізувати, наскільки межі етнографічно маркованої Тисмениччини як Покуття корелюють з ареалом покутського говору, оскільки, як відомо, мовні особливості є однією з найважливіших ознак етнографічної самоідентифікації.

Незважаючи на багату наукову й науково-популярну літературу про Покуття, на сьогодні не можна вважати остаточно розв'язаною проблему його локалізації. На думку авторів одного з найновіших і найґрунтовніших історико-етнографічних описів Покуття, воно «окреслене територіями Снятинського, Тлумацького, північно-східної частини Тисменицького, більшості Коломийського (без південної частини) районів Івано-Франківської області» [8, с. 11]. Отже, села північно-східної частини сучасного адміністративного Тисменицького району репрезентують Покуття. Щоправда, наведена локалізація хибує конкретикою, проте все-таки вона приблизно окреслює покутську частину Тисмениччини. Лінгвогеографічне вивчення ареалу покутських говірок має вже свою історію. Хронологічно першою лінгвістичною картою говорів української мови, на якій відбито лінію розмежування покутського й наддністрянського говорів, стала «Карта говорів української мови», яку ще 1933 р. підготував і опублікував І. Зілінський [див. 3]. Згідно з нею покутський говір відмежовується від наддністрянського умовною лінією Загвздя – Вовчинець – Узин – Стриганці. Ще в п'ятдесятих роках минулого сторіччя відомий український діалектолог Ф. Т. Жилко у своїй монографії «Говори української мови» помістив однойменну карту [5], в якій окреслив ареал буковинсько-покутських говірок. Згідно з даними зазначеної карти північна межа покутських говірок, які межують з наддністрянськими в межах нашої

області, тягнеться умовною лінією Жураки – Струпків – Торговиця – Ворона – Чернелиця. У колективній монографії «Етнос. Соціум. Культура: регіональний аспект» північна межа покутських говірок «пролягає широкою смугою перехідних говірок приблизно по лінії північніше Надвірної – Отинія – Живачів – Петрів» [4, с. 55]. Найновішу карту говорів української мови, яку склав І. Г. Матвіяс, містить «Атлас української мови» (далі АУМ) у трьох томах [1; 2; 3]. За охопленням теренів поширення української мови, за врахуванням мовних одиниць і явищ усіх рівнів мовної будови, за сіткою обстежених населених пунктів, за методологією та методикою картографування мовних матеріалів АУМ – найґрунтовніша праця в ділянці української лінгвогеографії. Згідно з даними карти говорів української мови, яку підготував І. Г. Матвіяс за матеріалами, зібраними для АУМ, межа між покутськими та наддністрянськими говірками проходить умовною лінією Ланчин – Лісний Хлібичин – Хотимир – Делева, тобто на заході – дещо південніше, а на сході – трохи північніше вже розглянутих ліній.

Отже, розглянуті вище лінії розмежування покутських говірок від наддністрянських по-різному локалізують верхню, північну межу покутських говірок, однак жодна з них, крім тієї, яку визначив І. Зілинський, не окреслює Тисменичину як територію поширення покутських говірок. Однак тут треба мати на увазі, що лінії розмежування між мовно-територіальними утвореннями різного ступеня узагальнення не є геометричними лініями, не випадково вони називаються умовними. Вони постулюються на підставі ізоглос різнорівневих мовних одиниць, які на географічній карті виявляються як ширше чи вузьче пасмо, а не єдина лінія, що засвідчує єдність і тяглість мовного простору. Кожен із говорів характеризується ядром, в якому чітко виявляються його фонетичні, граматичні, лексико-семантичні й просодичні ознаки, та периферією, для якої властиві певні відхилення від говорового стандарту, наявність мовних рис, характерних для інших говорів, але відсутніх у ядровій зоні. Зазвичай периферія формується під впливом суміжних говірок, належних до іншого говору. Периферії суміжних говорів у межах їхнього контактування й взаємодії формують зону перехідних говірок від одного говору до іншого.

Усю Тисменичину від найпівденніших і до крайніх північних населених пунктів репрезентують говірки, перехідні від покутських до наддністрянських, що з усією очевидністю засвідчують матеріали АУМ [2], у якому лінгвогеографічно опрацьовано говірки сіл нашого району Марківців, Підпечер, Побережжя і Павлівки. Зупинімося детальніше на аналізі окремих лінгвокарт, які підтверджують межовий характер говірок Тисменищини.

Карта № 29 фіксує рефлекси *e* (*пiч*) в наголошеному закритому складі. Говірки Тисменищини чітко протиставляються формою *пiч* суміжним із ними наддністрянським говіркам, де поширене *пiец*.

Ще одна фонетична карта № 91 репрезентує опозицію [з] / [дз] (*зелений, зерно*). Основний масив наддністрянських говірок, як і більшість покутсько-буковинських, особливо в частині буковинських, знає звук [з] (*зе^лений, зе^лрно*). Такі форми засвідчено й у говірках сіл Марківців й Павлівки. Однак на північний захід від Тисменищини в низці говірок наддністрянських переважає [дз] (*дзе^лений, дзе^лрно*). Внаслідок інтерференції вони поширились і в деяких

говірках нашого району як паралельні мовні одиниці. Обидві форми картографовано в говірках сіл Побережжя і Підпечер.

Карта № 229 засвідчує, що покутські говірки протиставляються наддністрянським і формою називного відмінка числівника одинадцять – *одинацїть / одинайцїть*. У говірках сіл Побережжя, Павлівки й Підпечар маємо *одинацїть*, властиве абсолютній більшості покутських говірок, натомість у говірці села Марківців вживається *одинайцїть*, що є характерною фонетико-морфологічною рисою наддністрянського говору.

Північно-західна частина покутського говору на теренах Тисменищини взаємодіє з південно-східною частиною наддністрянського говору, що унаочнює лексична карта № 283. У марковецькій говірці на позначення глечика вживається покутський номен *гладун*, у підпечарській – паралельні назви *гладущик* та *горнець*, остання з яких поширена в суміжних наддністрянських говірках, а в поберезькій – *горнець* та *молочник*, знані в наддністрянських говірках.

Подібні результати картографування і назви переносної кімнатної лави для сидіння – ослона на Тисменищині. У говірках сіл Марківців відзначено номен *стілець*, Підпечар – *ослін*, а в говірках Побережжя та Павлівки функціонують паралельні назви *стілець* і *ослін* (див. карту № 288).

Карта № 290 засвідчує розмежування покутського й наддністрянського говорів лексичною опозицією *обрус* – *скатерть* на позначення скатерті в ареалі Тисменищини. В усіх говірках, які ми аналізуємо, поширена назва *обрус*, характерна для наддністрянського говору. На південний схід від них у покутському говорі побутує здебільшого номен *скатерть*. Характерно, що як паралельна назва в говірці села Підпечар трапляється й *скатерть*.

Картографований віз за призначенням у поберезькій говірці має назву *гара*, властиву наддністрянському говору, а в підпечарській – *бе^старка*, поширену в покутському говорі (див. карту № 300). Матеріали говірок Павлівки та Марківців на карті чомусь не опрацьовано, але як носій говірки села Старих Кривотул, що недалеко від села Марківців, можу стверджувати, що принаймні в моєму рідному селі побутує назва *бе^старка*.

Ремінь, що зв'язує біяк із ціпилном, у покутському говорі має назву *ву^голов*, *ву^голово*, в суміжному з ним наддністрянському – *капиця*. Карта № 310 фіксує в поберезькій та підпечарській говірках номен *капиця*, а в марковецькій – паралельні назви *капиця* та *ву^голов*, *ву^голово*.

Тисмениччину як зону перехідних говірок від покутського говору до наддністрянського підтверджує й карта № 321, на якій в говірці села Побережжя на позначення крайця хліба засвідчено номен *цілушка*, властивий наддністрянським говіркам, у говірці села Павлівки – *приліпка*, а в говірці села Марківців – *ок'раєць*, вживані в покутських говірках.

На перехідність покутських говірок до наддністрянських на теренах Тисменищини вказує паралельне або поперемінне вживання покутської назви картоплі – *манди^бурка* та наддністрянського номена *бульба*. Паралельні назви картографовано в підпечарській говірці, в поберезькій і марковецькій, а в павлівській – *бульба*, поширену в наддністрянських говірках (див. карту № 323).

Виразною ознакою перехідності говірок є те, що протиставлювані діалектні одиниці поширені як паралельні, часто з перевагою однієї з них у певній говірці.

Її ілюструє, наприклад, карта № 23, яка фіксує наявність / відсутність приставного голосного (*іржати*). В говірках сіл Павлівки, Побережжя і підпекар, які ми аналізуємо, засвідчені паралельні форми *іржати*, *ржати*, а в говірці села Марківці – *іржати*, *ржати*.

Отже, лінгвогеографічне опрацювання говірок ареалу Тисмениччини дає підстави зробити деякі попередні висновки щодо діалектної, а загалом і етнографічної ідентифікації цього краю. Чимало карт різнорівневих мовних одиниць, властивих покутському й наддністрянському говорам Тисмениччини, фіксує поперемінне або паралельне їх функціонування. Поперемінне вживання діалектних одиниць в одних випадках ґрунтується на переважанні покутських мовних форм, в інших – наддністрянських. Паралельне використання покутських та наддністрянських діалектних одиниць, як і їхнє поперемінне вживання у говірках Тисмениччини, незаперечно підтверджує їхній перехідний характер. З мовного погляду через Тисмениччину широкою смугою тягнуться перехідні говірки між покутським і наддністрянським говорами. На південний схід від неї пролягають покутські говірки, а на північний захід – наддністрянські.

На окрему увагу заслуговує й питання про покутський говір у його стосунку до суміжних говорів. Річ у тім, що його як окреме мовно-територіальне утворення не завжди розглядали. Свого часу його об'єднували з гуцульським у складі північної частини спільного з гуцульським діалекту: «У науці один час була думка поділяти покутські говори на дві групи: 1) північну (або власне покутську) і 2) південну (або гуцульську). Але пізніше цей поділ був заперечений, бо гуцульські говори, які знаходяться на південний захід від покутських, почали відносити до карпатських» [6, с. 120].

Відомі спроби об'єднати в один тип покутські й буковинські говірки. Витоки такої тенденції можна знайти ще в лінгвогеографічних студіях І. Зілинського, проте й нині зазначений підхід популярний. В енциклопедії «Українська мова» зазначено: «Покутсько-буковинський говір, надпрутський говір – один із говорів *південно-західного наріччя*. Поширений в Івано-Франківській (пд.-сх. райони) і в Чернівецькій областях (за винятком зх. районів – Путильського і Вижицького). На заході межує з *гуцульським говором*, на пн. заході і півночі – *наддністрянським говором* і на пн. і пн. сході – з *подільським говором*. Складається з двох говіркових масивів – покутських і буковинських (основних) говірок» [9, с. 502]. На нашу думку, покутський говір варто розглядати як окреме мовно-територіальне утворення в системі говорів південно-західного наріччя. Багатьма своїми фонетичними, граматичними й лексичними ознаками він зближається з буковинським та гуцульським, однак не меншою мірою подібний до наддністрянського. Водночас для покутського говору характерна й низка виразних специфічних рис, якими він протиставляється іншим, зокрема й суміжним говорам. Зрештою, це було очевидним і прихильникам інтерпретації покутського говору в складі крупніших мовно-територіальних об'єднань чи з гуцульським, чи то з буковинським діалектами, оскільки вони виділяли в них групу або ж масив покутських говірок.

Тисмениччину як зону перехідних говірок з мовного погляду можна вважати Покуттям, але з не меншим правом вона репрезентує й Наддністрянщину, Опілля. Як зона діалектного суміжжя Тисмениччина потребує ґрунтового лінгвістичного дослідження, адже жива розмовна мова перебуває в постійному

розвитку, зазнає впливу літературного стандарту. Внаслідок процесів інтерференції різнорівневих мовних одиниць, явищ, динамічних процесів, передовсім у ділянці лексики, міждіалектного контактування суміжних говорів межі поширення говорів, їхні ареали можуть зазнавати змін.

Джерела та література

1. Атлас української мови. – Т. 1. Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 1984.
2. Атлас української мови. – Т. 2. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 1988.
3. Атлас української мови. – Т. 3 Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 2001.
4. Етнос. Соціум. Культура : регіональний аспект / Відп. ред. В. І. Кононенко. – К. – Івано-Франківськ, 2006. – 316 с.
5. Жилко Ф. Т. Говори української мови / Ф. Т. Жилко. – К. : Рад. школа, 1958. – 172 с.
6. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – К. : Рад. школа, 1955. – 316 с.
7. Кобилянський Б. В. Діалект і літературна мова (Східнокарпатський і покутський діалекти, їх походження і відношення до української літературної мови) / Б. В. Кобилянський. – К. : Рад. школа, 1960. – 276 с.
8. Покуття: історико-етнографічний нарис. – Львів : Манускрипт, 2010. – 456 с.
9. Українська мова. Енциклопедія. / Ред. кол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. Бажана, 2004. – 824 с.

Vasyl GRESHCHUK

Valentyna GRESHCHUK

TYSMENYCHCHYNA: WHAT LINGO CARDS SAY

On the basis of the «Atlas of the Ukrainian Language», the dialects of Tysmenychchyna villages: Pavlivka, Poberezhzhia, Pidpechary and Markivtsi regarding their dialectal identification are analyzed in the article. It is established that these dialects are of a cross-border nature and are transitions from Pokutskiy to Naddnistrianskiy dialects.

Key words: *dialect, Pokutskiy dialect, Naddnistrianskiy dialect, opposition, Tysmenychchyna.*

Оксана ДРОГОБИЦЬКА

ГРОМАДСЬКИЙ ПОБУТ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПОКУТТЯ КІНЦЯ ХІХ – У 30-х рр. ХХ ст. У МЕМУАРНІЙ СПАДЩИНІ ДІАСПОРИ

У статті на основі мемуарної спадщини представників діаспори розкрито особливості громадського побуту населення Покуття наприкінці ХІХ – у 30-х рр. ХХ ст. Основну увагу звернено на участь сільської інтелігенції в культурно-освітніх процесах, громадські будівлі (читальню та корчму), дозвілля селян. Проаналізовано місце календарних і громадсько-політичних свят у повсякденному житті сільської громади.

Ключові слова: громадський побут, Покуття, сільська інтелігенція, селяни.

Спогади представників діаспори є цінним джерелом до вивчення громадського побуту населення Покуття наприкінці ХІХ – у 30-х рр. ХХ ст. Як зазначає Михайло Логаза в передмові до книжки «Таке то в нас життя» (1985), «мемуаристика має велике значення для історика даної доби. В ній бо пізнається не тільки автора, чим і для кого він жив, але теж і передусім пізнається людей його оточення і подій його часу» [6, с. 12].

Серед спогадів, присвячених громадському побуту покутян, виділяємо праці Д. Гевка [1], М. Голинського [2], І. Гуменюка [4], П. Зварича [5], Р. Малащука [7] та М. Чемного [9]. Великий пласт цінної джерельної інформації знаходимо в історично-мемуарному збірнику «Городенщина» (1978) за редакції М. Марунчака. Збірник вміщує нариси, присвячені розвиткові культурно-освітнього та соціально-економічного життя міст і сіл Городенківщини, а також спогади, біографії видатних діячів краю. Окремі дописи мають суто етнографічний характер.

Одним із питань, які найчастіше порушували в мемуарній спадщині діаспори, є громадська діяльність сільської інтелігенції, насамперед священиків і вчителів. Зокрема Д. Гевко у праці «Поточище» описує громадську діяльність о. Степана Макогонського. За його словами, душпастир «примірним життям і мозольною працею, підніс мораль своєї парохії на дуже високий рівень» [1, с. 26]. Він користувався таким впливом серед селян, що після сповіді злодій приносив вкрадену річ на приходство. Звідти її забирав власник, так і не довідавшись ніколи ім'я злочинця [1, с. 16]. Автор називає пароха «невтомним піонером моралі», бо той неодноразово навчав вірян правил поведінки і пропагував здоровий спосіб життя [1, с. 26]. У книжці згадуються й інші священики – о. Володимир Стефанів, о. Анатоль Базилевич, о. Анатоль Навроцький [1, с. 26–27]. Найбільшим авторитетом серед парафіян користувався о. Петро Шешурак (сотрудник о. А. Базилевича), який постійно працював у читальні, громадському уряді, кооперативі чи школі [2, с. 27].

Не менш активним у громадських справах був о. М. Дурделло, який, за словами вихідця із с. Хом'яківки Товмацького повіту (тепер село Тисменицького району. – *Ред.*) М. Чемного, пояснював селянам їхні права, основи законодавства, звертав увагу на зловживання з боку представників влади і пояснював шкідливість алкоголю [9, с. 19]. В історично-мемуарному збірнику «Городенщина» також знаходимо численні приклади наполегливої праці духівництва на просвітницькій ниві. Зокрема з допису про пароха с. Корнева Городенківського повіту о. Івана Пісецького, відомого завдяки неперевершеним промовам на масових національно-патріотичних заходах, дізнаємося, що він «став парохом і то в короткому часі всієї української поступової національної спільноти, цілої Городенщини» [3, с. 587].

У мемуарній спадщині представників діаспори міститься чимало цікавої інформації щодо участі вчителів та інших представників сільської інтелігенції (кооператорів, лікарів) у культурно-освітньому житті села. Наприклад, Д. Гевко згадує про дитячий садочок, який організувала колишня вчителька Поточища Антоніна Іваночко [1, с. 25]. Він же відзначає охайність місцевих жінок у веденні хатнього господарства, що не в останню чергу завдячувало спеціальним вечірнім курсам, які проводили у школі педагоги. Крім цього, позитивний вплив мала і відповідна література, яку жіноцтво опрацьовувало в гуртку «Союзу українок» [1, с. 44].

Вчитель і диригент хору с. Кунисівців Городенківського повіту Іван Васишин, за словами М. Гави, змінив «обличчя» села і дав поштовх до дальшої культурно-освітньої праці [3, с. 612]. Пересвідчившись восени 1920 р. в майже цілковитій безграмотності селян (80% були неписьменними), І. Васишин разом із дружиною розбудували велику кооперативу, читальню «Просвіти» з бібліотекою, чоловічий і мішаний хор, драматичний гурток, Товариство «Сільський господар», започаткували будівництво Народного дому [3, с. 612]. У вільний час обоє вчителів відвідували селян і розмовами переконували в потребі навчання, допомагали в разі хвороби чи інших родинних негараздів. Крім Кунисовець, багато уваги вчитель приділяв навколишнім селам (Вільховець (тепер с. Вільхівці. – *Ред.*), Копачинці і Хмелева), де за його сприяння також постали кооперативи. Двічі на тиждень він керував роботою драмгуртка в селищі Чернелиці, де допоміг відбудувати знищений під час війни Народний дім та придбати декорації для сцени [3, с. 613].

Не менш помітною є постать лікаря Анатолія Юревича, який з 1934 р. практикував ус. Незвиську Городенківського повіту. Він не тільки часто безплатно лікував бідних пацієнтів, а й їздив по навколишніх селах із доповідями на медичні теми, намагаючись підняти рівень санітарно-епідеміологічних знань селян [3, с. 752].

Духовним осередком села була церква. Вона ж поєднувала функції релігійного та громадського центру, місця постійного спілкування. Після богослужіння зазвичай селяни збиралися гуртками (за віковим, статевим чи іншим критеріями), щоб поділитися своїми радощами і турботами. На майдані біля храму вїт звертався до громади з різними оголошеннями (про збір податків, організацію громадської толоки, призов до війська тощо). У «Городенщині» читаємо про с. Сокирчин: «В селі домінував порівняльно високий стандарт моралі. Люди поголовно шанували старших, а зокрема визначних носіїв авторитету, таких як вїта, членів сільської (громадської. – *О. Д.*) ради, членів церковного братства і сестрицтва» [3, с. 535]. Далі автор продовжує, що громадська рада ефективно вирішувала справи села чи

суперечки між людьми, а єдиними урядовими особами, які відвідували село, були поштар та податковий службовець [3, с. 535].

У спогадах представників діаспори знаходимо інформацію і про корчму, яка виконувала роль громадської будівлі і водночас слугувала місцем зупинки для подорожніх. Наприклад, у Поточищі це був будинок з високою брамою і заїзними сіними, який на ніч чи в негоду міг вмістити водночас кілька возів [1, с. 31–32]. З активізацією культурно-просвітницького життя покутського села, і зокрема наростання антиалкогольного руху, роль корчми як громадського осередку поступово занепала. Почастішали випадки бойкотування, а то й підпалу корчем. Так, зокрема, було в с. Хом'яківці влітку 1911 р., коли під час підпалу корчми ледве врятувався її власник із родиною [9, с. 18]. Відомий оперний співак Михайло Голинський, виходець із с. Вербівців Городенківського повіту, в мемуарах писав, що свого часу все село присягло не вживати алкоголю і громада закупила корчму для кооперативи на склад збіжжя [2].

На місці корчми, а то і в її приміщенні громада нерідко відкривала нову школу. Зокрема П. Зварич у своїх «Споминах» зазначив, що наприкінці XIX ст. громада с. Тулової Снятинського повіту купила стару корчму і побудувала на її місці велику школу. Стару школу надалі використовували під громадську канцелярію та арешт, а пізніше навіть під шпиталь [5, с. 13].

З часом читальні стали центрами громадського життя селян, а на свята, приурочені до відкриття нових осередків, з'їжджалися відомі суспільно-політичні діячі з усіх околиць [5, с. 14–15]. Як правило, у неділю і святкові дні молодь проводила дозвілля у читальні. Після вечірнього богослужіння тут відбувалися забави з танцями. Крім цього, практикувалися голосні читання часописів та книжок, спільні прослуховування радіопередач, які нерідко супроводжувалися дискусією [1, с. 34]. Не менш популярними були виступи з рефератами на історичну, суспільно-політичну чи господарську тематики, які готували представники сільської інтелігенції, освічені селяни чи студенти [9, с. 16].

При читальнях активно засновувалися духові оркестри, хорові колективи і театральні гуртки. Наприклад, автор спогадів «Крізь комин на волю» Ю. Пастернак у 30-х рр. XX ст. виступав у невеликій мандоліновій оркестрі, яка діяла при аматорському гуртку читальні «Просвіти» с. Добровідки Коломийського повіту [8, с. 12]. У Поточищі аматорським гуртком керував син місцевого священика Роман Макогонський, а всі театральні вистави і віча до зведення приміщення читальні відбувалися переважно в парафіяльній stodолі та stodолі Ф. Колодзінського, батька Михайла Колодзінського [1, с. 34, 36]. Як наголошувала вчителька А. Іваночко, вдалі вистави аматорського гуртка викликали велике зацікавлення і розбудили національну свідомість. Мешканці села, а в першу чергу молодь, не тільки масово відвідували театральні вистави, а й частіше почали навідуватись до читальні [3, с. 521].

Крім згаданих авторів (Д. Гевко, А. Іваночко), с. Поточище у своїй книжці «Мої спомини (до розвитку організованого життя українців у Східній Канаді)» описав Іван Гуменюк. Він разом із чотирма десятками односельців виїхав до Канади ще 1906 р. [4, с. 9]. Автор відзначив різкі зміни, які відбулися після Першої світової війни, коли в селі зведено читальню і двоповерхову школу, засновано аматорський гурток та збудовано водопровід [4, с. 13].

Не менш активна робота велася у с. Серафинцях Городенківського повіту, відомому завдяки своїй численній місцевій інтелігенції. Так, ще перед Першою

світовою війною кількість учнів середніх шкіл із цього села сягнула 60–70-ти осіб. Такий високий показник зберігався до кінця 30-х рр. ХХ ст. [3, с. 485]. Як стверджував автор спогадів «З книги мого життя» (1987) Роман Малащук, учні гімназій та студенти університетів, повертаючись додому на відпочинок, «надавали тону й змісту життю всього цього великого села» [7, с. 80]. Під час гастролей у Городенці сюди приїжджав кожний мандрівний український театр і збирав повні зали глядачів [7, с. 81]. Водночас серафинецький хор при читальні Миколинського кута під керівництвом дяка Петра Садового міг конкурувати з найвідомішими хоровими колективами Галичини, а один із його солістів (Іван Козаченко) закінчив консерваторію в Італії [3, с. 278].

Згаданий Р. Малащук залишив також цінні спогади про свою громадську діяльність у с. Сороках Коломийського повіту (тепер Городенківського району. – Ред.) у 1925–1932 рр., де його батько був директором школи. Зокрема хор «Просвіти» у складі майже 100 осіб, який організував автор, впродовж трьох днів колядував односельцям на потреби Товариства «Рідна школа». Це стало для села небуденною подією, оскільки до того часу на Різдво колядували тільки церковне братство і сестринство [7, с. 23].

У діаспорній літературі чимало уваги приділено календарним і громадсько-політичним святкам на Покутті та їхній ролі у повсякденному житті громади. Дописи С. Волчук «Великдень в селі Олієва Королівка» і М. Озарука «В смузї моєї молодости» із збірника «Городенщина» детально ілюструють процес духовного єднання всіх мешканців села під час Великодніх свят [3, с. 725–731, 758–765]. Зокрема С. Волчук звернула увагу на «обливаний понеділок», під час якого селяни дотримувалися вікової стратифікації (молоді хлопці обливали водою дівчат, одружені господарі заміжніх жінок, а школярі своїх одноліток), а також традиційне обдаровування парубків писанками. Автор згадує і унікальну гаївку «Сербин» у сусідньому с. Чортівці, коли хоровод включав кілька сотень чоловіків різного віку [3, с. 729].

У спогадах М. Чемного також відображено підготовку селян до Великодня, молодіжні ігри і забави на майдані поблизу церкви. Крім цього, автор наводить приклади взаємодопомоги, яка практикувалася у громаді під час свят: «... Моя добра мама у великодню суботу посилала мене й мого молодшого брата, або наймичку з плесканкою масла й грудкою сира до убогих хат, щоб і в них не був пісний та сумний Великдень» [9, с. 32]. Так само щедро обдаровували харчами убогих людей і жебраків під час великодніх забав біля церкви [9, с. 32]. Автор також описує урочисте посвячення полів на Зелені свята, коли в церковній процесії йшли практично всі члени сільської громади: «Похід цей представлявся дуже гарно й велично. Напереді дівтора з дзвінками, далі хрест, за ним в два ряди десять хоругв, священик, за ним хор, складений зі самої молоді, далі майже ціле село, святочно одіте брало участь у поході» [9, с. 34]. Як правило, на Зелені свята також відбувалися поминальні богослужіння над символічними стрілецькими могилами [1, с. 84]. Не менш урочисто на Покутті щороку відзначали річницю скасування панщини [1, с. 28; 9, с. 35].

Доброю нагодою для спілкування усіх членів громади, а особливо молоді, були вечорниці й толоки, які зазвичай закінчувалися гостиною і танцями [9, с. 16, 36–38]. Повсюди зберігалася традиція взаємного відвідування під час храмових свят, так званих «празників». У деяких населених пунктах (наприклад, с. Поточищі) обидві частини (кути) села відзначали своє храмове свято [1,

с. 38]. Позитивний мікроклімат у громаді також створювали спільні паломництва до святих місць, участь у релігійних місіях і відпустах [9, с. 36]. Крім таких культових духовних центрів, як Гошів і Зарваниця, які постійно приваблювали вірян з Покуття, не менш шанованим було с. Далешове Городенківського повіту. В міжвоєнний період тут перед прочанами часто проповідували відомі громадські діячі: о. І. Пісецький, о. А. Стрільчик, о. І. Лабач, о. А. Базилевич та інші [3, с. 539]. Відповідні патріотичні проповіді в поєднанні з національною символікою, зустрічі з представниками інших регіонів призводили до зростання національної свідомості селян.

Отже, у спогадах представників діаспори міститься цінна інформація про громадський побут населення Покуття кінця XIX – у 30-х рр. XX ст. У них найдетальніше відображено діяльність культурно-освітніх організацій на селі, зокрема «Просвіти», а також розкрито роботу аматорських театральних гуртків, хороших колективів, оркестрів і т. п. Чимало цікавих згадок пов'язано з календарними і громадсько-політичними святами, способами проведення дозвілля селян тощо. Повсюди направляємо надані про активну громадську позицію сільської інтелігенції, а особливо священників і вчителів. Натомість відомості про діяльність представників місцевого самоврядування (війтів, писарів, присяжних) доволі обмежені, що створює підґрунтя для дальших наукових досліджень.

Джерела та література

1. Гевко Д. Поточище: З бувальщини нашого села / Д. Гевко. – Торонто : в-во «Поточище», 1975. – 88 с.
2. Голинський М. Спогади. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.ukrcenter.com/Література/Михайло-Голинський/25833-2/Спогади>.
3. Городенщина: Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк ; Торонто ; Вінніпег, 1978. – 864 с.
4. Гуменюк І. Мої спомини (до розвитку організованого життя українців у Східній Канаді) / І. Гуменюк. – Торонто, 1957. – 62 с.
5. Зварич П. Спомини (1877–1904) / П. Зварич. – Вінніпег : Видавнича спілка Тризуб, 1976. – 240 с.
6. Логаза М. Таке то в нас життя: Спогади – промови – есеї – коментарі – вибране про охорону здоров'я / М. Логаза. – Сиракюзи ; Нью-Йорк : Украпринт, 1985. – 352 с.
7. Малащук Р. З книги мого життя: Спомини / Р. Малащук. – Т. І: Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу. – Торонто : Видання Видавничої Спілки «Гомін України» і Дослідного Інституту «Студіум», 1987. – 358 с.
8. Пастернак Ю. Кризь комин на волю: Спомини в'язня німецьких концтаборів / Ю. Пастернак. – б.м., б.д. – 244 с.
9. Чемний М. Потоптані мрії / М. Чемний. – Детройт : Накладом автора, 1969. – 208 с.

Oksana DROGOBYTSKA

THE PUBLIC LIFE OF POKUTTIA RURAL POPULATION AT THE END OF 19th – 30s OF THE 20th CENTURIES IN THE MEMOIR INHERITANCE OF DIASPORA

Features of the public life of Pokuttia population at the end of 19th – 30s of the 20th centuries based on the memoir inheritance of diaspora are revealed in the article. The main attention is paid to the participation of rural intellectuals in cultural and educational processes, public buildings (reading room and tavern), leisure of peasants. The place of calendar and public-political holidays in the everyday life of the village community is analyzed.

Key words: public life, Pokuttia, rural intellectuals, peasants.

Богдан КІНДРАТЮК

ДЗВОНИ ТА ДЗВОНІННЯ В ЖИТТІ ПОКУТЯН

З використанням широкого кола джерел окреслено побутування дзвонів і функції їхньої музики в житті покуттян. Окрім її церковного використання перед, під час і після богослужінь, ці унікальні інструменти мали важливе значення у світському житті. Показано прагнення парафіян мати набори дорогих у всі часи дзвонів. Згадано унікальні пам'ятки відливицтва на теренах краю. Специфіка побутування дзвонів і їхніх звучань у різних ситуаціях знайшла широке відлуння в народній культурі Покуття, творчості її письменників, майстрів візуальних мистецтв, композиторів.

Ключові слова: дзвони, дзвінки, дзвоніння, богослужіння, світське життя, дзвіниці, відливання, функції дзвонів.

Віддавна увага людей виділяла серед складників барвистого звукового довкілля феномен різного за смыслом звучання дзвона, а ще більше гармонію та поліритмію церковних уставних дзвонів. Окрім канонічного використання дзвонів перед, під час і після богослужіння, вони мали ще інше важливе значення в житті покуттян. Вони сповіщали про смерть і звучали на похоронах, згуртовували народ під час стихійних і громадських нещасть, скликали на віча. У системі музичної сигналізації перед вів сторожовий сполошний дзвін. Дзвоніння було домінантою звукової палітри ще середньовічного міста, мовою, якою влада через магістрат взаємодіяла з жителями. Лунаючи з дзвіниць церков, монастирів, міської ратуші, відбиваючи час, удари годинникових дзвонів надавали життю пульс і ритм. Усі звучання служили одній меті – запрошували, попереджали чи нагадували. Хоч дзвони звучали часто, але ніхто не залишався байдужим до їхнього голосу. Всі розуміли, що означав кожен їхній удар. Це коректувало дії соціуму, за потреби спрямовувало їх, змінювало усталений плін життя [29, с. 16]. Дзвони віддавна були потрібні для оборони, подання гасел і скликування війська до замку, ними страхали ворогів. Дзвонінням в середньовічній Європі лікували, воно укріплювало духовну міць людей, було тією помічною силою, яка оздоровлювала під час різних стихій і пошестей. Ці ударні музичні інструменти традиційно звучали на відзначення святкових днів і різних урочистостей. Великою честю було зустрічати й проводити кого-небудь їхньою музикою. Під неї спалювали непотрібні документи. На жаль, дзвони часто страждали від військових дій, грабежів, а особливу шкоду цим історичним пам'яткам, своєрідним взірцям художнього відливицтва завдали мілітаристські потреби світових воєн, антирелігійна комуністична кампанія [18].

У народній культурі збереглося багато переказів, у яких мовиться про дзвони й дзвоніння, їхнє виникнення та призначення. У давній оповіді з Городенківщини

розказують про бідного юнака, який у час, коли ще Христос перебував на землі, милувався квітами. Одна з них мелодійно задзвеніла й попросила зробити її з металу, щоб вона своїм голосом приносила радість усім людям. Хлопець виконав прохання. «Так постав перший дзвін. З того часу гомонять дзвони по світу» [43, с. 4]. Їхню сутність, як і церковних дзвонів, добре відображає приповідка: *Дзвін, то голос Божий* [9, т. 1, с. 764]. Тому відзначається головне призначення такого звучання дзвонів: *Дзвін до церкви кличе!* [9, т. 1, с. 764], *Дзвін людий до церкви скликає* [9, т. 3, с. 698]. Зачувши його, належало, як і перед хрестом, відповідно до звичаю зняти шапку (капелюх) і перехреститися. Бажання парафіян мати великі й голосні дзвони нерідко огорталося народними переказами, що поповнювалися різними деталями. Парафіяни с. Великого Ключева на Коломийщині «схотіли купити такий великий і голосний дзвін, якого не було в наших селах. Ціле село скидало гроші». Після його придбання в Києві («бо там були найліпші») звуки дзвона було чути аж у Коломиї. Коли дзвін пропав у вирі Першої світової війни, то чоловік із цього села впізнав того дзвона в якомусь угорському місті [15, с. 8]. Мабуть, такі перекази мали у своїй основі певні історичні факти, деталі яких із часом утрачалися, доповнювались і фольклоризувалися.

Звучання дзвонів кожного села чи міста мало свої особливості, воно надовго запам'ятовувалося. Про це дізнаємося з коломийки, яку співали опришки, коли їх вели на страту: «Вже нас більше не погонять зі стричком на шиї, / Вже нам більше не задзвонять дзвони Коломиї» [41, с. 264]. З іншого такого твору довідуємося про її ратушні дзвони (їх нині замінено електронним пристроєм): «В Коломиї на ратуші, / Там дзвони дзвонили. / А шандарі гайдамаків, / Робити гонили [30, с. 1].

За кількістю дзвонів у парафії уявляємо її заможність, насиченість довкілля їхніми звуками. Їх множило й взаємодоповнювало вже в середньовічному місті Покуття близьке розташування монастирів, християнських храмів різних конфесій, ратуші. У переддень великих свят і в ході їхнього відзначення із замків разом з гарматами звучали дзвони костелів і церков. Із часом навіть на сільських дзвіницях формувались їхні комплекти (за актом від 24–26 червня 1833 р. деканальної візитації парафії в с. Долині (Тлумаччина) на дзвіниці було чотири дзвони, п'ятий малий (сигнатурка) висів під куполом церкви [23, с. 28]). Громадський і культурно-освітній діяч, педагог, літератор, і видавець Теодор (Федір) Білоус (1827–1892) спонукав своїм дослідженням, опублікованим 1877 р. в Коломиї, до поліпшення церковного храмового будівництва й збільшення кількості великих, а значить гучніших, далеко чутних дзвонів [5]. Адже що вони важчі, то густіший, значущіший звук, а значить і сила його впливу. Не випадково такі дзвони були особливим предметом гордоців.

У кожній церковній общині Покуття як одного з локальних етнографічних підрозділів українського народу від часу заснування християнської громади вірні дбали за біла, клепала, дзвони, дзвінки, клепачки, три- чи чотиридзвони (сигнатурки), «гонги», бубонці тощо. У Страсний тиждень українці білом чи клепалом підміняли канонічне биття у дзвони, у його четвер підлітки «страшили Юду» тріскавками, клепачками («бузьками»); церковне кадило подзвонювало ланцюжками чи прикріпленими бубонцями. Широке церковне й світське розповсюдження мали дзвінки. Звісно, що серед згаданих музичних

інструментів із групи ідіофонів головне місце займали духовно й матеріально дорогі в усі часи дзвони. Окрім своєї сакральньо-обрядової функції, вони виконували й світські «обов'язки».

У писемних джерелах знаходимо чимало відомостей про використання в громадському побуті покутян дзвонів і дзвонінь для биття на сполох із найрізноманітніших причин. Дзвонінням «на ґвалт» збирали громаду й проганяли переслідувачів. Здавна удари дзвонів нагадують про швидкоплинний час: його безпосередньо відміряють годинникові дзвони, а церковні відзначають добове коло богослужінь і найурочистіші його місця (зауважмо, що в монастирях служби Божі відбувалися цілодобово). Окремі вдарення чи мелодії вежових годинників, церковні дзвоніння, що нерідко поєднувалися з богослужбовими співами, нерозривно пов'язані із загальною акустичною палітрою ще середньовічного міста. У ньому склався порядок виборів у магістрат. В їхній послідовності поважне місце, як відомо, належало церковним і ратушним дзвонам.

Особливу роль мало биття у дзвони під час військових дій, адже віддавна в систему укріплень міст і великих сіл входила вежа зі сполошним дзвоном (його часом поміщали на в'їзній брамі-вежі). Покуття страждало від частих татарських набігів, тоді дзвони били на сполох і стріляли вістові гармати (про значення ратних дзвонів каже те, що вони, як на ту пору, були вельми великими). Подібно їх використовували в укріпленнях усього Євразійського континенту. Тільки вздовж Дністра замки збудували 1439 р. в селах Михальчому й 1649 р. в Раківці, у першій половині XVII ст. звели твердиню в Чернелиці, у XVII ст. – у Монастирці (населені пункти на Городенківщині), у XVI ст. – у Палагичах (біля Тлумача) і 1531 р. – в Нижневі (Тлумаччина) [32, с. 19–20]. Із цього району відомі Жуківський, Обертинський і Товмацький (Тлумач) замки [22, с. 74]. Всередині них переважно були церква, будинки урядників, окремих вельмож. Замок вартували сторожі (удень біля воріт і на вежах) і кликуни (ходили вночі й «кликали»). При потребі сигнал тривоги давали дзвоном. Тоді ті, хто працював на полях поблизу, ховалися за його стінами, готувалися до оборони.

Сполошні дзвоніння могли звучати й тоді, коли товмацький війт із лавниками в часи Хмельниччини стали на чолі селян повіту й організували «збройний похід, з корогвами й музикою, на замок у Палагичах... Розбили й знищили до решти й запаскудили місцевий костел» [12, с. 261]. Мабуть, били на сполох у свої дзвони й оборонці цієї твердині. Якщо нападники завдали значну шкоду католицькому храмові, то чи не розбили або зняли його дзвони?

Для розвитку дзвонарського мистецтва Покуття певне значення мали міжнаціональні й міжконфесійні впливи. Ще в грамоті від 22 березня 1443 р. польського короля Владислава III Варненчика (1424–1444) «греко-руському духівництву» урівнювалися права руського народу з польським, зокрема в застосовуванні дзвонів: «Усі права, свободи, способи, звичаї та всякі свободи на вічні часи дати дозволяємо» [13, с. 56]. Пізніше королівські грамоти теж дарували деякі права, що уможливлювали українцям публічно виконувати свої обряди, зокрема бити у дзвони при похоронах. Дозволили православним святкувати відповідно до старого календаря та заборонили примусово приймати нове римське літочислення грамотою польського короля Стефана Баторія (1533–1586) від 21 січня 1584 р. Такі санкції певною мірою торкалися

дзвонів і дзвонів, які застосовували під час свят [31]. Тобто поява час від часу таких документів промовляє за утиски, які терпіли українці. Ксьондзи забороняли греко-католикам бити у дзвони на Великдень в разі, якщо він припадав раніше від католицького та збігався з останніми тижнями посту в християн західного обряду. Про функції дзвонів і міжнаціональне пригнічення стосовно їхнього використання згадував Антон Петрушевич (1821–1913). Обмеження в застосуванні дзвонів було одним із засобів колонізації на цих теренах, де місцеве населення навіть залучали в його релігійні свята до важких робіт, а русинам забороняли «вдаряти у дзвони» [34, с. 451]. Ще в другій половині XVIII ст. не дозволяли дзвоніння тоді, коли вірні латинського обряду відзначали Велику п'ятницю чи суботу, або, навпаки, поляки використовували їх у дні, коли цього не прийнято робити в українців-галичан (про це мовилося в скаргах руських деканів серед переліку інших утисків, насильницьких заходів у 1758–1765 рр.). Як зауважено в Літописі А. Петрушевича, хоч було погоджено умову стосовно утримання від використання дзвонів під час пам'яті про розп'яття та смерть Спасителя, проте взаємодомовленості поляки не дотримувалися, оскільки в костелах без всякої потреби наказували бити у дзвони в дні скорботи за Христом, викликаючи цим обурення серед народу [34, с. 459]. Наслідком міжконфесійних протистоянь стало те, що сейм Речі Посполитої 1768 р. визначив права православних і протестантів. У четвертому параграфі ухвали писалося, що «церкви греко-неуніатські, костели дисидентів, також дзвіниці... можна було вільно ремонтувати і створювати нові»; наступний пункт дозволяв безперешкодне проведення обрядів («церемоній») [3, с. 608]. У Речі Посполитій застосовувати протестантам дзвони для різних потреб, водночас із користуванням католицькими школами, дозволялося тільки декретами 31 грудня 1783 р. й 8 січня 1784 р. [33, с. 201]. Наприкінці XVIII ст. на теренах Галичини знову документально підтверджували, уже австрійський кайзер, рівні права греко- і римо-католиків [1, с. 1].

Як бачимо, з автохтонним населенням теренів Покуття віддавна проживали представники багатьох інших національностей, які не відразу мирно співіснували між собою. Усе ж іноземці, які відвідували Україну, часом відзначали, що в Польській державі люди семи різних конфесій (римо-католики, реформатори, лютерани, українська, вірменська, менонітська чи анабаптистська, єврейська) мали вільне виконання своїх обрядів [42, с. 92–93]. Тобто особливістю звукової палітри Покуття було її насичення різними дзвоніннями. Приміром, на кінець XVIII ст. у Тисмениці було близько шести церков, а також тут жили представники інших етнічних спільнот, які мали свої храми: вірменську церкву, римо-католицький костел Св. Миколая, який відвідували поляки й німці [7, с. 200–201].

Вельми важкі дзвони іноді відливали біля храму, а менші, які легше було привезти, – купували, як і складники дзвонової бронзи – мідь й олово для місцевого виробництва. У Західній Україні в XV–XVII ст. розвивається, як встановив Михайло Грушевський (1866–1934), кілька головних ярмарків. Вони служили потужним рушієм торгового обороту й економічного обміну. Адже сюди прибували купці з різними товари. Ярмарки проводили не тільки у Львові, Луцьку, Камінці, а й у Снятині. [12, с. 97]. Він був торговельним центром Покуття, Камінець – південного Поділля, що разом служили дальшими етапами в обміні східного й західного товару [12, с. 99]. Якщо про початок усіх ярмарків у

Станиславові в другій половині XVII ст. традиційно оповіщав ратушний дзвін [4, с. 13], то чому так не могло бути в значущому тоді Снятині чи інших покутських містах?

Дзвони на Покуття привозили не тільки з Австрії, Львівщини, сусідньої Калущини чи інших місць відливицтва, а й у нашому етнорегіоні віддавна працювали майстри цієї унікальної справи. Вони володіли секретами складного в усі часи виготовлення цих феноменальних інструментів. Чи не на теренах Покуття працював відливиц дзвонів Заболотовський, із чиїх робіт знаємо про дзвін 1722 р. з костелу в Заболотові? [14, с. 115]. Чудовий рельєф на корпусі мав дзвін 1780 р. із села Хлібичина (Коломийщина) [14, с. 69]. Відомо про дзвін із 1848 р. (нижній діаметр 79 см, вага 305 кг), який виготовив Франц Чальчинський у Тисмениці для тамтешньої церкви [14, с. 127]. Відшукано нові цікаві відомості стосовно покутського дзвонарства, зокрема про прог те, що сміливці с. Нижнього Вербежа (Коломийщина) зберегли дзвони у Другу світову війну, про те, що їх відливали (два з нижнім діаметром 47 см, а третій дещо менший) у 1946–1948 рр. місцеві майстри на подвір'ї ґазди Василя Федоришиного [11, с. 105]. За вірець був дзвін із сусіднього с. Сопова [44]. Краєзнавці продовжують збирати відомості про закопані в часи лихоліть дзвони, коли їх як безцінні пам'ятки громад ховали від ворога [10].

Узвичаєно для дзвонів покутяни будували спеціальні споруди. При цьому дбали передусім про їхню міцність, зручність при грі, намагалися якомога вище піднести їх над місцевістю для якомога дальшого поширення дзвоніння. Побутували й інші функції дзвіниць. Навіть, як відомо з церковної візитації 1833 р., в селі Долини у дзвіниці на вимогу австрійської влади влаштували трупарню (грабарню). З огляду на масові епідемії тут зобов'язали тримати померлих, а тоді їх ховати. Щоправда, народні звичаї виявилися сильнішими від австрійських законів, і цього не завжди дотримувалися [23, с. 28].

У кожному регіоні України побутують свої звичаї, пов'язані з билами, дзвонами та дзвоніннями, й особливості стосовно їхнього використання. Повсюдно люди довідувалися про смерть тієї чи іншої людини не тільки через принагідне усне передавання сумної звістки, а й за своєрідним «похоронним» биттям церковних дзвонів. Таке узвичаєне повідомлення про смерть відрізнялося іншою комбінацією ритму, повільнішим темпом, своєю кількістю і тривалістю «стихів». Часто для траурних потреб використовували не три дзвони, а тільки один. Таке дзвоніння сповіщало про вік і стать померлої особи. Якщо на Лемківщині характерне звучання всіх дзвонів повідомляло верховинців про смерть літньої людини, а найменший дзвін сигналізував про втрату дитини, то на Покутті, як і на Поділлі, зазвичай найбільшим дзвоном сповіщали про смерть особи чоловічої статі, а звуками середнього – жінки [25, с. 97]. І досі, кому відмовляють у праві подзвону, – це самогубці.

Ще в першій половині XX ст. на Західній Україні не тільки перед службою Божою били у дзвони на знак, що вона починається, а й «кожної суботи, а також і перед кожним святом, увечері після заходу сонця, церковний слуга-паламар дзвонив дзвонами на знак, що надходить свято» [27, с. 111–112]. Як розповідають у с. Озерянах (Тлумаччина), дзвоніння в ті часи в українській і польській церквах відрізнялися [19, с. 138].

Засобом укріплення віри в задумане, зокрема оздоровлення, а тому одним із видів узвичаєного світського використання дзвонів ми вважаємо дозвіл усім

охочим на Великдень бити у дзвони. Серед звичаїв і обрядів українських пасічників Карпат і Прикарпаття займали шановане місце дзвони й церковні дзвоніння [28, с. 82]. Нині традицію дзвонити протягом трьох великодніх днів зафіксовано в багатьох селах, приміром у с. Кутищі (Тлумаччина). Водночас пояснюють традицію тим, що штатний дзвонар просто фізично не міг би це робити протягом усього Світлого тижня. А ще так давали можливість кожному долучитися до прославляння Христа. З часом серед тих, хто пробує в ці дні бити у дзвони, виділялися вправніші, що краще це робили й пізніше ставали дзвонарями. На свято Йордану в с. Назірній (околиця Коломиї) серце церковного дзвона ґазди змащували тим часником, що був на столі під час першої Святвечері. Вважалося, що «злодій, який десь краде, почує звук цього дзвона, то кине вкрадені речі, а сам утече» [6, с. 93].

По-іншому сприймалося звучання церковних дзвонів в обряді «похорону» горілки, коли в другій половині XIX ст. у Галичині громадськість активно боролася з пияцтвом. У пору, коли свідомі парафіяни впроваджували в громаді тверезий спосіб життя й усій околиці, за спогадами очевидців, мелодійне звучання дзвонів допомагало підсилювати урочистість церемонії спільної присяги, яку проводив священник. Дзвоніння виділялися серед складників музичної мозаїки пафосного 17 січня 1875 р. в с. Карлові (з 1947 р. с. Прутівка на Снятинщині) з приводу «введення тверезості: Заревли дзвони, гукнули моздіри, задзвеніла нова, прекрасна, на це торжество призначена пісня» [38, с. 36].

Віддавна побутувало повір'я, що церковний дзвін може не тільки вилікувати якусь хворобу, а й відігнати від людини нечисту силу. Тому перед чи під час великої грози, граду били у дзвони, виголошували молитви, ворожили. Пояснює народну традицію використання була, дзвінків і дзвонів звичай заповнювати простір голосом, звуком за допомогою сильного стуку, крику, дзвонінням. Утвердження в українців, як і решти слов'ян, дзвонів, власне, зумовлене тим, що давніше це був наймогутніший засіб створення звука. Присутність дзвонів у просторі, який охоронявся, служила ґарантією недопущення туди всього злого. Сільські громади утримували в себе Градівника (Градобура, Хмарника) і платили йому за відвернення бурі, граду. З появою перед селом небезпечних хмар такі вмільці піднімалися на дзвіниці й били потрібним чином у дзвони. Цей звичай відобразився у фольклорі: *Дзвонит як на градову тучу* [9, т. 1, с. 766]; І. Франко, розтлумачуючи приповідку, зауважував, що вона означає голосне, сильне дзвоніння, крик на ґвалт і ґрунтується на вірі в можливість розсіювання, «розбиття» дзвоніннями градових хмар. Різні обряди стосовно відвернення бурі мають чимало спільних рис з аналогічними ритуалами слов'янських народів, адже били в церковні дзвони під час бурі поляки, серби, хорвати. Щоправда, з поширенням австрійського панування на терени Галичини разом з іншими змінами в церковному житті 12 січня 1784 р. цісарським декретом заборонили вкорінений тут звичай «дзвонити на хмари» [24, с. 18–19].

Із початку XX ст. зі снятинської ратуші лунають соковиті удари дзвонів, які 1909 р. відлив Карл Швабе в м. Бялій (тепер м. Бельсько-Бяла, Польща) для годинника цієї унікальної архітектурної споруди [16, с. 53]. Понад 100 років вони милують слух жителів і гостей міста. Однак прикро, що донині не відомі докладні описи цих дзвонів і хоча б перші чотири-шість звуків (вони добре

чутні в палітрі обертонів кожного такого інструмента після вдаряння в нього). Стосовно ж згаданого майстра, то додаймо, що його три дзвони (заввишки 73 см і нижнім діаметром 80 см, відповідно 62,2 і 66,8; 39 і 49) 1923 і 1924 рр. є в коломийському соборі Св. Михайла.

Дзвони повідомляли про пожежу членів створеного на Покутті Спортивно-пожежного товариства «Січ», і вони спішили рятувати людей, їхнє добро. Це відобразила в поезії Віра Лебедова (літературний псевдонім Костянтини Малицької, 1872–1947): «Як ударить дзвін тривогу, / Як затліє стріха хат, / Линуть хлопці на підмогу, / Чи там ворог, чи там брат» [цит. за: 26, с. 10].

Дзвоніння використовували з різною громадською метою, зокрема для повідомлення про початок воєн. У с. Сопові, що біля Коломиї, 1 липня 1914 р., коли прийшов посланець з міста до сільського уряду з наказом про загальну мобілізацію, парафіяни почали відразу бити у дзвони й трубити на сполох [30].

У 1920-ті рр., коли формувався нинішній Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського (м. Коломия), печеніжинський ґазда Василь Тимінський привіз сюди дерев'яний, продовгуватий з отворами (для кращої акустики) дзвоник. Його чіпляли худобі. Як експонат він тут зберігається й досі.

Чимале значення в плеканні шанобливого ставлення до дзвонарського мистецтва після сім'ї займала школа. Правильному сприйняттю канонічних дзвонінь допомагало вивчення богослужбових книг, використання в навчальних закладах не тільки дзвоників, а й невеликих дзвонів. Такий ідіофон (т. зв. задзвінний) є, наприклад, у с. Великому Ключеві при вході в типову давню школу, збудовану 1926 р. Подібний є в Народному музеї освіти Прикарпаття (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»). Такі дзвони для покутських шкіл виготовляли в м. Калуші.

Серед багатьох функцій дзвонінь – сигнально-комунікативної, магічної в їхньому звучанні віддавна виділяється мистецько-естетична. Особливо остання знайшла глибоке відображення в народній культурі [див. ще: 21], поезії та прозі. Відомості про дзвонарство Покуття віднаходимо в найвідоміших студіях «Галицькі приповідки» і загадках [8] вчителя з Коломиї, а згодом Городенки, Григорія Лькевича (1803–1841). Працю відредагували й опублікували 1841 р. брати Яків (1814–1888) та Іван (1816–1899) Головацькі у Відні (щоправда, опіка над виданням цих москвофілів спричинила, як вважає дослідник Коломийщини Микола Савчук, значне нівелювання покутських особливостей зібраного етнографічного матеріалу). Все ж ним послуговувалися мовознавці, зокрема Іван Франко (1856–1916) при підготовці «Галицько-руських народних приповідок» [9] (він у Коломийській тюрмі мав нагоду наслухатися звучання ратушного дзвона й ідіофонів церков міста). Зібрані прислів'я та приказки як особливі духовні скарби українців, квінтесенції їхньої мудрості стали своєрідним закликком до глибшого вивчення народної культури Покуття. У них широко згадані біла, дзвони й дзвіниці. Звісно, що прадавнє побутування дзвонів, їхнє феноменальне звучання, глибоке вкорінення в церковне й світське життя покутян не могли обійти своєю увагою його дослідники, передусім ті, хто присвячував свої студії містам і селам цього ареалу України [7; 10; 11; 17; 19; 30; 37]. На малярських, графічних роботах і світлинах вертикальною домінантою ландшафтів, як правило, є церкви й дзвіниці. Їх зображено, як і

дзвони, на писанках, кахлях. Усе це виражає особливий стан душі й стиль мислення покутян.

Не випадково, узвичаєно про значення дзвонів, красу їхнього звучання, гучність, мелодійність тощо часто згадували в історіях міст і сіл із різних районів Покуття. У спогадах барвисто описується палітра багатообертонового звучання дзвонів. Відповідно серед джерел творчості прозаїків і поетів була і є музика дзвонів, традиції дзвонарства. Це добре відображено «Покутській хрестоматії» [35], в яку уклав Мирослав Попадюк. Тут розкрито літературні надбання уродженців Снятинщини. Із творів Володимира Хроновича (1890–1973) дізнаємося про характерне звучання годинникових дзвонів, що зазвичай були на Покутті в українських церквах, німецьких кірхах і католицьких костелах: «На вежі церкви вибила вже друга година» [35, с. 122]. Він же згадав про незабутній для всіх звук шкільного дзвоника [35, с. 115, 118]. Про значущість паламаря, який у парафії відповідав за дзвоніння, довідуємося з вокального твору, записаного 1885 р. в с. Стецевій від О. Войцеха «*Гей, слаба ж я, слаба, віддай же я вмру*» [35, с. 14–15] (розділ Жартівливі пісні та пісні до танців). Жінка з гумором просить привести до неї тих, кого любить, і розповідає про свої їм подарунки. Після священика й дяка, рідних сестер і братів згадує цього церковного служку: «Тобі, паламарю, полотно на стан / Та щоби-с ми та видзвонив скоро день настав» [35, с. 14]. У новелі В. Стефаніка (1871–1936) «Сини» люди «плугами... дзвонили» [35, с. 69], а у творі «Марія» – серпами [35, с. 70]. Метафоричними образами зі складників дзвонарської культури вміло скористався Юрій Мережаний (1896–1983), у якого «вода якимись дивними дзвіночками заколисує темну нічку» [35, с. 130]. А в Петра Голоти (1902–1949) життєва мета «дзвінка і молода» [35, с. 164], вона промовляє дзвінку [35, с. 165] і подібно лунає піснями [35, с. 164]. Навіть ліричний герой у поета хоче «Топольним сумом прошуміти / І дзвінку зникнути в сонцях» [35, с. 166]. У прозовому творі Василя Кархута (1905–1980) «Цупке життя» у досвідок «час від часу дзвінку вдаряла об камінь долівки крапля води» [35, с. 170]. Василь Ткачук (1916–1944) свою книжку, «повнозвучну й розмаїту» (М. Попадюк), назвав «Золоті дзвінки» (1936) [35, с. 190]. Про особливо приємне звучання дзвонів, коли церковний музикант використовує з їхнього набору середні й малі, згадав поет Григорій Гришко (1919–2005) у творі «Я Покуття люблю»: «Як малиновий дзвін освячував день / Воскресіння Покутського краю» [35, с. 204]. І навпаки, в особливо трагічному контексті Володимир Северин (1927–1997) згадав дзвоніння, коли в пекельні роки російсько-радянської окупації на Великодні свята в голові конаючого воїна ОУН–УПА «все тихше дзвонили дзвони, сповіщаючи весь світ про воскресіння Господнє, – Христос воскрес!.. Христос воскрес!..» [35, с. 225].

Дзвонарство Покуття знайшло відлуння не тільки в студіях істориків, краєзнавців, фольклористів і етномузикологів, творах майстрів красного письменства, а й малярів і композиторів. З історії відомо, що коломиєцький міщанин Ференц Горбаш 1613 р. запросив до міста 300 низових козаків, які вчинили розправу над польською шляхтою та католицькими священиками [36, с. 94]. Тобто його вчинок можна трактувати як биття у дзвони на сполох, клич. Мабуть, тому калуський художник Мирослав Гаталевич, який при написанні мистецьких робіт на історичну тематику тісно співпрацював із Володимиром

*Тисменицький дзвін 1763 р.
Фото Івана Постолюкського*

Грабовецьким (1928–2015), назвав свою роботу «Страта в Галичі 1613 року коломийського дзвонаря Ференца Горбаша» [36, с. 97]. Уродженець селища Гвіздця Ярослав Пстрак (1878–1916), чий батьки з 1878 р. проживали в Коломиї, відомий своїми роботами на теми покутського побуту. Серед них є графіка «Дзвонарі», поштові листівки «Великдень (Христос Воскрес!)» (зображено підлітків на дзвіниці), «Дзвін і ангелята» [20, с. 75, 47].

У вихідці з Коломиї композитора Олександра Козаренка в циклі «Страсті Христові» в кульмінації звучить удар цього ідіофона як початок катарсисного очищення; у завершенні частини «Ми бачили світло істини» композиції «Українська кафолічна літургія» цього ж автора імітуються церковні дзвоніння. Інший коломиянин – дослідник церковної музики, теж професор зі Львова й доктор

мистецтвознавства Юрій Ясіновський відповідно до своєї історико-музикознавчої концепції її вивчення організував новітні студії української дзвонарської культури.

У дзвонів Покуття цікава історія, зокрема стосовно перипетій їхнього придбання, збереження в роки світових воєн тощо. Так, у Тисмениці один із великих дзвонів церкви Св. Миколая 1942 р. активісти церковного братства на чолі з Юрієм Волощуком (1893–1979) заховали в коваля Матія Дубіцького (1904–1972), потім перенесли під ґанок Степана Вовчука (1892–1973) і аж 1989 р. знову встановили в нововідкритому храмі. Від того часу почалися пошуки інших тисменицьких дзвонів, один з яких (нижній діаметр бл. 65 см, відлитий 1763 р.) використовували в тодішньому Івано-Франківському обласному музично-драматичному театрі ім. І. Франка. Після переїзду цієї мистецької інституції до нового приміщення уже пошкоджений інструмент, як розповів колишній директор Івано-Франківського краєзнавчого музею Михайло Паньків, передали до Манявського скиту (його відбудували у 80-х роках ХХ ст.). Завдяки написуові на дзвоні й лише за ухвалою Міністерства культури УРСР цю церковну пам'ятку дозволили повернути до Тисмениці. І лише в червні 1994 р. дзвін доставили сюди. Однак оскільки він із тріщиною, то його використали в композиції пам'ятника Борцям за волю України [7, с. 203; 37]. Подібно в Коломиї на площі Героїв є дзвін кінця ХХ ст. у пам'ятнику-комплексі.

Дзвоніння супроводжували покутян від коліски до труни, розраджували й захищали, згуртовували в часи бід і в дні загального торжества. Ця музика ввійшла у свідомість як провісник добра й правди. Голос дзвона, наповнений великою силою етичної дії, відобразився в народних віруваннях, пробуджував людську душу, закликав до совісті. У пору Великого посту він зазивав до

покаяння, не залишав людину й після смерті, поєднуючи свій скорботний подзвін із голосінням за померлим, окрилював у пасхальну ніч сподіванкою вічного життя, коли гудіння великоднього благовіста сповняє душу надією дива – здійснення обітовань, її відродження. Дзвони були одним із засобів міжнародної боротьби. Різноманітні їхні функції, зокрема оберегова, укріпилися у звичаях покутян, що є поважним свідченням їхньої духовності. Важко переоцінити значення дзвонів у вихованні особистості. Значуща роль, яку відіграло дзвонарство в житті сіл, містечок і міст Покуття, відобразилась у функціях дзвонів. Специфіка побутування дзвонів і їхніх звучань у різних ситуаціях знайшла широке відлуння в народній культурі нашого краю.

Джерела та література

1. Національна бібліотека України імені Володимира Вернадського. Ф. XVIII (Львівська греко-католицька митроп. консис.), спр. 500 (Диплом, даний кайзером Австрійським Леопольдом II, підтверджуючий рівні права католицької римської і греко-католицької церквей на території Галичини і Лодомерії. 8 июля 1790 г.), с. 1.

2. Акты, относящиеся к истории Западной России (далі – Акты ЗР), собранные и изданные Археографическою Комиссиею: в 5 т., Т. I: 1340–1506. – Санкт-Петербург : В типографии II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1846. – 375 с.+15 с.

3. Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе: в 35 т., Ч. I. Т. 4: Акты об униии и состоянии православной церкви с половины XVII века (1648–1798). – Киев : В университетской типограф., 1871. – 747 с.

4. Баронч С., о. Пам'ятки міста Станиславова: іст.-краєзн. вид.; пер. Роман Процак. – Івано-Франківськ : СІМІК, 2007. 144 с.

5. Білоус Ф. Церкви русскія в Галиції і на Буковині в сревненіі с храмами і зданіямі у инних, преіумщественно у древніх народоу / Ф. Білоус. – Коломия : [б. в.], 1877. – 184 с.

6. Вайгель Л. Нарис про місто Коломию / передм. Микола Савчук, Микола Васильчук; пер. з пол. Микола Васильчук, Мирослава Кочержук. – Коломия : Вік, 2008. –120 с.

7. Гавадзин В., Гавадзин В. Сакральнo-духовна спадщина Тисмениці // Тисмениця в минулому та сучасному: історія, економіка і культура: Матеріали. Науково-краєзнавчої. конференції, присвяченої 950-річчю заснування м. Тисмениця (18 травня 2012 р.). – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2012. С. 199–204.

8. Галицькі приповідки і загадки. Зібрані Григорієм Ількевичем: Репринтне відтворення з вид. 1841 р. / ред. Ніна Бічуя; авт. післямови Роман Кирчів. – Львів, 2003. – 144 с.

9. Галицько-руські народні приповідки / зібрав, упорядкув. і пояснив др. Іван Франко: у 3-х томах, Т. 1: А–Діти. 2-ге вид. Львів : Видавнич. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 832 с.; Т. 2: Діти–П'ять. – 818 с.; Т. 3: Рабунок–ячмінь, 2007. – 700 с.

10. Глянцев В. Дзвони – це голос рідної землі: [про закопані дзвони тисменицьких церков] // Вперед. – 1989. – 25 липня.

11. Городенко М. Таємнця царських воріт: нариси-дослідження / М. Городенко. – Косів : Благовіст, 1997. – 128 с.

12. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / ред. кол.: П. Сохань (голова) та ін. – Київ : Наук. думка, 1991. (Пам'ятки іст. думки України); Т. 6., 1995. – 680 с.

13. Жалованная грамота польского и венгерского короля Владислава III-го Ягелловича греко-русскому духовничеству, о сравнении его в свободе и правах с духовенством римско-католическим, и в предоставлении ему в управу духовных судов и прежних церковных отчин. 22 марта 1443 г. // Акты ЗР. – Т. I. – № 42. – С. 56–57.
14. Жолтовський П. Художнє життя на Україні в XVI–XVIII ст. / П. Жолтовський. – Київ : Наук. думка, 1983. – 180 с.
15. За дзвони // Панова люлька. Легенди, найдавніші народні перекази, демонологічні оповідки, повір'я, записані в с. Великий Ключів Коломийського району Івано-Франківської області. / Зібрав і впоряд. Микола Савчук. – Івано-Франківськ, 1998, – С. 8.
16. Киреева Р., Карий В. Ратуша – окраса Снятина / Р. Киреева, В. Карий. – Снятин : ПрутПринт, 2009. – 76 с.
17. Кіндратюк Б. Дзвонарське мистецтво Коломийщини // Галичина / гол. ред. Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ, 2006–2007. – № 12–13. – С. 313–321.
18. Кіндратюк Б. Дзвонарська культура України: монографічне дослідження / наук. ред. Ю. Ясіновський: 2-ге, випр. і доп. вид. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2015. – 912 с.+ CD (Історія укр. музики: Дослідження, вип. 19 / Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України).
19. Кіндратюк Б., Свідерська Г., Тугай Ю. Дзвонарство на Тлумаччині // Тлумач: історія та сучасність : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 800-річчю заснування м. Тлумач (Тлумач, 24 жовтня 2013 р.) / упор. Андрій Білас. – Івано-Франківськ ; Тлумач : Злагода, 2014. – С. 134–142.
20. Ковтун В., Полегенький С. Творчість Ярослава Пстрака у поштовій листівці: альбом-каталог / В. Ковтун, С. Полегенький. – Коломия : Вік, 2003. – 116 с.
21. Кольберг О. Казки Покуття / упоряд., підгот. текстів, вступ. ст., приміт. та слов. Івана Хланти. – Ужгород : Карпати, 1990. – 328 с.
22. Кугутяк М., Паньків М. Топоніміка як історичне джерело Тлумаччини // Тлумач: історія та сучасність, С. 68–76.
23. Лаба В. Історія села Долина від найдавніших часів до 1939 року. / В. Лаба – Львів : [б. в.], 2004. – 80 с.
24. Лаба В. Літопис парафії / В. Лаба – Лолин. ; Львів : [б. в.], 2012. – 60 с.
25. Лемківщина: у 2 т. Т. 2: Духовна культура / ред. кол.: Степан Павлюк, Юрій Гошко, Роман Кирчів та ін. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2002. – 422 с.
26. Літопис Коломийський: наук.-попул. вісник музею історії м. Коломиї. Січковий Батько – Кирило Трильовський. – Коломия : [б. в.], 1992. – № 1. – 24 с.
27. Лозовський М. Село Лази / М. Лозовський. – Торонто ; Нью-Йорк ; Париж ; Сідней, 1988. – 192 с. (НТШ, серія «Український архів», т. 51: Ярославщина).
28. Мовна У. Звичаї та обряди українських пасічників Карпат і Прикарпаття (друга половина XIX – початок XX століття): монографія / У. Мовна // НАН України, Ін-т народознавства. – Львів : [б. в.], 2006. – 208 с.
29. Мозер Г. Музыка средневекового города / пер. с нем. под ред. и со вступ. Игорь Глебов. – Ленинград : Тритон, 1927. – 72 с.
30. Нагірний В. Дзвони Коломийщини: рукопис (домаш. архів М. Савчука). – 16 с.
31. Окружная грамота польского короля Стефана Батория... 21 января 1584 г. // Акты ЗР, т. II: 1599–1637. – Санкт-Петербург : В типографии II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1865. – № 152. – С. 179–180.
32. Паньків М. Татарське лихоліття на Тлумаччині (друга половина XV –XVIII ст.) // Тлумач: історія та сучасність. С. 18–25.
33. Петрушевич А. Сводная галицко-русская летопись с 1772 до конца 1800 года. – Львов : Типограф. Ставропигийского института, 1889. – 436 с.

34. Петрушевич А. Дополнения к сводной галицко-русской летописи с 1772 до конца 1813 года, изданной во Львове 1887 года. Ч. III. – Львов : Типограф. Ставропигийского института, 1897. – 520 с.

35. Покутська хрестоматія. 2-ге вид., стереотип. / упоряд. та передмова Мирослав Попадюк. Снятин : ПрутПринт, 2008. – 568 с.

36. Покуття: історико-етнографічний нарис. – Львів : Манускрипт, 2010. – 456 с.

37. Саковська О. Тисмениця має ким пишатися // Вперед. – 2006. – 13 жовтня. – С. 6.

38. Сандуляк І. Село Карлів колись і тепер. Друге незмінене вид. – Дітройт : [б. в.], 1974. – 76 с.

39. Сіреджук П. Тлумацьке староство 1772 року // Тлумач: історія та сучасність. – С. 25–28.

40. Туркавський М. Етнографічна виставка Покуття в Коломиї / Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Йосафата Кобринського. Перекл. з польс. Андріани Ємчук; передмов. і літерат.-худож. редакц. Миколи Васильчука. – Коломия : Народний дім, 2004. – 40 с.

41. Український фольклор: хрестом. для 5–11 кл. / упор. О. Бріцина, Г. Довженок, Н. Шумада, 2-е вид. – Київ : Освіта, 1998. – 752 с.

42. Ульріх фон Вердум. Щоденник подорожі, яку я здійснив у роки 1670, 1671, 1672... через королівство Польське...; пер. з нім. та передм. «Україна XVII ст. очима іноземця» І. Сварник // Жовтень. – Львів, 1983. – № 9. – С. 84–99; № 10. – С. 89–105.

43. Як квіти стали дзвонами: легенда // Дністрова хвиля. – Городенка, 1998. – 16 квітня. – С. 4.

44. Як лили дзвони: переказ // Панова люлька. Легенди, найдавніші народні перекази, демонологічні оповідки, повір'я, записані в с. Великий Ключів Коломийського району Івано-Франківської області. Зібрав і впорядкував Микола Савчук. – Івано-Франківськ, 1998. – С. 26.

Bohdan KINDRATIUK

BELLS AND BELLING IN LIVES OF POKUTTIA RESIDANCES

Using a wide range of sources, the existence of the bells and the functions of their music in lives of Pokuttia inhabitants are outlined. In addition to its church using before, during and after Liturgies, these unique instruments had an important role in secular life. The aspiration of parishioners to have a set of expensive bells at all times is shown. The unique sinking monuments of foundry on the territory of the region were mentioned. Specificity of the existence of bells and their sounds in different situations, the creativity of its writers, masters of visual arts, composers was widely echoed in folk culture of Pokuttia.

Key words: bells, calls, bellling, Liturgy, secular life, bell towers, foundry, bell functions.

Олександр КОЛОМІЙЧУК

ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД ЕТНОГРАФІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ПОКУТТЯ (30–50-ті рр. ХІХ ст.): НА ПРИКЛАДІ ПРАЦІ АВГУСТА БЕЛЬОВСЬКОГО «РОКУСІЄ»

У статті на прикладі праці польського історика А. Бельовського проаналізовано перший період етнографічного вивчення регіону Покуття. Описано основний зміст цієї роботи в його етнографічній частині. Визначено значення досліджень А. Бельовського для етнографічної науки.

Ключові слова: етнографічний район, Покуття, регіональні особливості, етнічна культура, бойки, гуцули, народна традиція.

У першій половині ХІХ ст. під впливом західноєвропейських ідей просвітництва та романтизму спостерігалось значне посилення інтересу до культурного й історичного надбання свого народу, внаслідок чого з'явилося чимало публікацій, що в різних аспектах проливали світло на означені теми. Важливим було також те, що зацікавлення власною етнічною культурою та історією вело до її вивчення на регіональному і локальному рівнях, виокремлення та дослідження особливостей окремих груп етнічної спільноти, що вирізнялися на загальнонародному фоні своєю специфікою. Саме в таких умовах розпочалося наукове «відкриття» і початкове вивчення етнографічного району Покуття. Підсумком цього першого етапу етнографічного дослідження краю (а це 30–50-ті рр. ХІХ ст.) в певному сенсі можна вважати історико-етнографічний нарис польського науковця А. Бельовського під назвою «Рокусіє».

Окреслена проблема не була предметом окремого дослідження. Частково обрану тему висвітлили у своїх працях Р. Кирчів [6] та А. Ємчук [5].

Слід відзначити, що в першій половині ХІХ ст. під назвою «Покуття» означувався значно ширший, ніж сьогоднішнє окреслення цього етнографічного району, край – вся південно-східна частина Галичини – колишній кут між Угорщиною на південному заході і Молдавією на сході. Тобто він включав і етнографічну Гуцульщину та сусідню частину Буковини. З таким розширеним територіальним означенням назва «Покуття» перейшла й у деякі історичні та етнографічні праці ХІХ ст. (наприклад, А. Бельовський і О. Кольберг охоплювали нею суміжну Гуцульщину) [6, с. 70].

Тракування Покуття в ширшому розумінні цієї назви простежується в історико-етнографічному нарисі «Рокусіє», що побачила світ 1856 р. Його автором є Август Бельовський (August Bielowski) – польський історик, етнограф

і археограф, поет та перекладач. Народився дослідник 1806 р. в с. Креховичах Долинського повіту (нині село Рожнятівського району Івано-Франківської області) в сім'ї службовця [2, с. 654]. У часи А. Бельовського с. Креховичі відносили до території Покуття, тому автор ідентифікував себе саме покутянином [6, с. 73].

Згідно з твердженнями А. Бельовського Покуття сягає річки Дністра в північному напрямку та пасма Чорногірського хребта – у південно-східному [9, с. 653]. За природні рубежі названого етнографічного району дослідник прийняв також русла річок Пруту, Чорного та Білого Черемошу, вказуючи, що Білий Черемош відділяє Покуття від Волощини [9, с. 654]. Як зауважує Р. Кирчів, таке визначення території Покуття пізніше сприйняв Оскар Кольберг, хоча не в такій категоричній формі щодо його південної межі, воно на тривалий час закріпилося в науковому обігу [6, с. 73; 10, с. 3].

Описуючи вигідне природно-географічне розташування Покуття, автор відзначав, що земля в місцевих горах дає добірні пасовища для численних отар овець і великої рогатої худоби, а збір сіна такий великий, що мешканці найвіддаленіших рівнин віддають свою худобу в гори на зимівлю. Лісами покрито ще більший простір, не тільки в недоступних горах, але й по рівнинах. Серед відомих на місцевості лісів автор, зокрема, називає Чорний ліс [9, с. 654–655].

Переходячи до розділу, присвяченого жителям Покуття, А. Бельовський підкреслював, що мешканець низинної частини цього регіону нічим не відрізняється від мешканця теренів Поділля, яке, на переконання автора, теж становить частину Покуття. Тут ідеться власне про самих покутян, бо далі дослідник зосереджується на характеристиці гірського населення Покуття. В його середовищі автор виділив дві окремі самобутні групи – гуцулів та бойків [9, с. 663]. Тобто А. Бельовський зараховував до мешканців Покуття дві інші етнографічні групи Українських Карпат, що проживають на території окремих етнографічних районів. Отже, автор відносив до території Покуття із заходу бойківсько-покутське і бойківсько-гуцульське пограниччя, а з півдня – фактично всю галицьку Гуцульщину [6, с. 73].

Спершу автор нарисував навіть цікаві роздуми стосовно походження етнонімих названих груп, які пізніші дослідники назвуть етнографічними групами. Згідно з твердженнями А. Бельовського назва «гуцули» насправді є екзоетнонімом, що був прийнятий від сусідів. Натомість коли вести мову про західних сусідів гуцулів, які займають простори від Чорного лісу і річки Лімниці до джерела Дністра, то вони називають себе верховинцями, гуралями, підгірянками і т. д. Одночасно, зауважував науковець, мешканці низинних територій, як і гуцули, називають їх бойками. На думку автора, назва «бойко» насправді приховує в собі неважливу конотацію і означає розбійника. Тому місцевий люд всіляко від неї відхрещується та сторониться [9, с. 664].

Втім А. Бельовського не можна назвати прихильником цієї версії походження етноніма «бойко». Сам дослідник, як видно з тексту його праці, сумнівався в такій гіпотезі і посилався з цього приводу на думку А. Петрушевича, який порівнює етимологію назви «гуцул» з етимологією назви «бойко» та дійшов висновку про їхнє спільнокореневе волоське походження від слова «розбійник» [9, с. 664]. Нагадаймо, що одним із перших подібну

думку висловив ще І. Любич-Червінський, який писав про бойків, що «chęć tego sęchuje nienawiść, zawziętość, nieufność, zazdrość» – схильність до вічних бунтів («цього селянина характеризує ненависть, наполегливість, недовіра та ревнивість». – Ред.) [7, с. 15].

Даючи загальну характеристику бойків та гуцулів, польський етнограф відзначав, що подібні риси в них ціняться по-різному, і значною мірою між ними можна помітити різницю як у зовнішньому вигляді, так і в характері та звичаях [9, с. 664].

Пристаючи до порівняльної характеристики обидвох груп, етнограф зазначав, що «szedłem w nich głównie za skazówkami Jana Wagilewicza, który we wsi Jasieniu, na samem pograniczu Hucułów i Bojków urodzony, i przez bardzo długi czas tamże zamieszkały, miał najlepszą sposobność przypatrzeć się im dokładnie, i poznać ich zwyczaje i obyczaje» («йшов до них в основному за порадами Івана Вагилевича, який у селі Ясені, на самому рубежі Гуцулів і Бойків, народився і тривалий час там проживає, мав найкращу можливість придивитися до них й ознайомитися з їхніми звичаями та обичаями». – Ред.) [9, с. 664].

Така примітка етнографа не викликає подиву, адже А. Бельовський та І. Вагилевич підтримували дружні стосунки впродовж усього життя і довгий час провадили спільну наукову роботу в стінах одного з найбільших осередків історико-філологічних досліджень в Галичині другої половини ХІХ ст. – Національного інституту імені Оссолінських у м. Львові [3, с. 170].

Описуючи антропологічні особливості представників обидвох груп, А. Бельовський помітив між ними принципові відмінності. Так, якщо гуцули згідно з його спостереженнями є високого зросту із смаглим кольором шкіри, чорними очима та орлиним носом, а також чорним волоссям і закрученими вусами, то бойки характеризуються світлішим кольором шкіри, сірим кольором очей та русявим волоссям; постава в бойків не кремезна, радше струнка, що робить їх легшими й більш рухливими. Далі, як пише автор, при довгому волоссі представники цієї групи або взагалі не запускають вусів, або часто їх підстригають [9, с. 665].

Вчений відзначав багатство гуцульської носі та скромність в одязі бойка. Дослідник пише, що гуцул носить капелюх, або т. зв. широкополу кресаню, оздоблену павиним пір'ям, блискітками і кільцями. Верхнім одягом для гуцула слугує коротка гуня з грубого сукна коричневого чи «медового» кольору, яку найчастіше носять наопашки, а під шиєю стягують її вузлом. Згідно з описом А. Бельовського гуцульського господаря не можна уявити без традиційного кептаря, вишитого шовком, а ще без *дзьобенки* – вовняної торби, яку носять через плече. Сорочка в гуцулів, як передає дослідник, вишита в турецькі узорі лише на раменах. Гуцул носить широкі сукняні штани червоного, «медового» або ж темно-синього кольорові, підпоясуючи їх широким шкіряним ременем, щедро цяткованим металевими гудзиками та кільцями. Ходять гуцули в ходаках. Взимку одягають короткий кожух, лисячу шапку, т. зв. клепаню, і гуглю чи джуглю (манту) з білого сукна, що є різновидом плаща. Її за свідченням автора носять також жінки. Невід'ємним елементом зовнішнього вигляду гуцула є топірець [9, с. 665].

Змальовуючи вигляд традиційної носі бойка, автор виділяв такі її головні компоненти: сорочка, оздоблена на раменах вузькою мережкою; вузькі білі

штани, оперезані шкіряним поясом, який, на відміну від гуцульського, обвішаний не так блискітками, як потрібними знаряддями; бунда, вишита гарусом, поверх – чорний сірак до колін, на плечах – тоболець або ж шкіряна тайстра без жодних прикрас; ходаки, переплетені ремінцями; на голові взимку носили високу баранячу кучму або шлик, влітку – чорний, низький капелюх із широкими крисами [9, с. 665–666].

Описуючи зовнішній вигляд гуцульських жінок, етнограф у вступі концентрує увагу читача на їхній вроді та стрункій поставі. Характеризуючи жіночий народний стрій, він пише, що сорочка є більш барвисто вишита, ніж у чоловіків. Поверх неї жінки одягають сукняний горсет найчастіше червоного кольору. Дослідник називає «фотами» дві вовняні запаски, що їх носили гуцулки, хоча цей вид жіночого поясного одягу був поширений на території Покуття, а не на Гуцульщині. Верхнім одягом гуцулок є свитка чорного кольору, назви якої автор не подає. Також етнограф зазначає, що взуваються гуцулки в охайні ходаки або ж червоні черевики. Говорячи про жіночі прикраси, автор згадує про золоті та срібні монети, що їх носили на шиї багатші гуцулки, а також срібні й золоті галуни (тєсьма), які кріпили на спідниці [9, с. 666].

Скромність традиційного одягу бойків передано і в описі його жіночого типу. Бойківчанки, за свідченням автора, обвивали голову так званою завійкою, якою іноді закривали більшу частину обличчя. За верхній одяг слугувала біла плетена свита, поясний – спідниця із квітковими узорами, на ній – строката вовняна запаска; на ноги одягали ходаки та черевики [9, с. 666].

Отже, А. Бельовський пікреслив простоту і практичність бойківського традиційного одягу, його помітно меншу оздобленість та барвистість порівняно з одягом сусідніх етнографічних груп. Цю рису в матеріальній культурі бойків фіксуватимуть й пізніші дослідники цього краю. Так, бойко за походженням І. Франко після відбутої 1904 р. експедиції по місцевостях Західної та Центральної Бойківщини писатиме: «Бойки не люблять прикрас і оздоб, і в цьому зовсім не схожі, наприклад, на свого східного сусіда, гуцула; бойко більш практичний, він дивиться на речі з погляду користі і доцільності» [8, с. 87].

У своєму нарисі А. Бельовський окреслив етнографічні межі проживання гуцулів та бойків. Перших він розмістив між річками Білим Черемошем і потоком Путилою на сході та Лімницею на заході. Західну межу проживання гуцулів, яку визначив А. Бельовський, прийнята сучасна етнографічна наука [4, с. 26]. Щодо бойків, то їх польський етнограф локалізував поміж селами Порогами і Яблунькою, що лежать над річкою Бистрицею-Солотвинською (східна межа) та джерелом Дністра (західна межа). При цьому населені пункти Пороги і Яблунька дослідник назвав останніми гуцульськими селами в західному напрямку [9, с. 667]. Отже, останнє твердження А. Бельовського суперечливе, адже попередньо він називав річку Лімницю як західну межу проживання гуцулів.

Далі автор коротко описував забудову гуцульських поселень, асортимент гуцульських плодових культур, особливості гуцульської архітектури. А. Бельовський пише, що гуцульська хата дерев'яна, переважно з двома вікнами, розміщеними на схід. Гуцульське житло оббите драницями; поблизу стоять стайня, шпихлір, пасіка. А от воза, плуга і стодоли, за свідченням дослідника, тут не побачиш [9, с. 667].

Якщо гуцульські садиби розміщені далеко одна від одної, то бойківські, згідно з записами автора, навпаки, «розкидані купками, стоять достатньо близько одна від одної». Архітектурне планування бойківського житла характеризується високим стрімким дахом, часто солом'яним. На відміну від гуцулів, тут завжди біля стайні і обори є стодола, а також плуг та інше господарське приладдя [9, s. 667]. Далі А. Бельовський характеризує бойка як типового землероба, чийм головним продуктом харчування є те, що йому приносить земля. Ось що він пише з цього приводу: «Незважаючи на неблагодатний ґрунт, на якому живе, бойко сягає плугом і заступом всюди, де тільки шматок землі з-під лісу і каміння можна видобути, і засіває її вівсом, льоном, інколи ячменем і ярим житом, або також засаджує картоплею» [9, s. 667–668].

Натомість гуцул для А. Бельовського є передусім пастухом, скотарем. Як пише дослідник, «головним його скарбом є худоба та вівці» [9, s. 668]. Тут же дослідник згадує про полонинський хід у гуцулів, стверджуючи, що цей день найурочистішим в їхньому календарному році [9, s. 668].

Говорячи про традиційне тваринництво гуцулів, польський етнограф не міг залишити поза увагою такі його види, як конярство та вівчарство. Описові розведення коней дослідник присвятив менше місця, ніж вівчарству. Це не завадило автору відзначити, що кінь для гуцула «є гордістю та вірним товаришем» [9, s. 668]. Коли мова заходить про вівчарство, тут етнограф подає багатий опис полонинського ходу і його попередніх етапів: «мішання» овець та доїння «на міру» («міра»). «Мішання» або ж «мешане» згідно з оригіналом відбувалося в гуцулів 13 червня і завжди супроводжувалось гучною музикою і танцями, тобто виступало як народне свято. Цікавість викликає такий пізній термін вигону овець на полонину – 13 червня. Втім, як відзначає В. Гавадзин, таке визначення термінів полонинського ходу в гуцулів (початок – середина червня) було властиве для авторів періоду традиційної культури. Сучасні дослідники переважно окреслюють цю подію днем Святого Миколая Літнього (22 травня за н. ст.) як центральною точкою цього обрядового дійства і відповідно тижнем до нього й після. «Зазвичай, – продовжує дослідник, – сьогодні повсюдно на Гуцульщині на Миколая худоба йде в полонину, тобто з 15 травня починається полонинський хід і завершується святом Миколи Літнього» [1, с. 181].

Описуючи хід на полонину, автор в художній формі пише про вівчарів, що женуть отари овець. Їх залежно від ієрархії дослідник називає «ватажка», «бутей» і «вівчарик». Носили вони чорну сорочку, просочену жиром, та вовняний головний убір. Окрім пастухів за отарою з боків і позаду стежили зграї собак. І все це відбувалося згідно з описом А. Бельовського при звучанні гуцульських фрело (сопілок) та сурм [9, s. 669]. Далі автор коротко описує процес виставлення кошар і колиб на полонинах, як місцеві ґазди відбирають свої частини будзу та бринзи. Цінною в цьому контексті є специфічна термінологія, пов'язана з вівчарством, яку вживає автор а саме: «бордюк», «бербениця», «урда» (вурда) тощо [9, s. 669–670].

Далі автор частково торкається традиційних народних промислів обидвох груп, пов'язуючи їх із особливостями менталітету. В гуцулів, як відзначив етнограф, відсутня жвавність та рухливість. Їхній промисел обмежується

продажем численних вовнях виробів, бринзи і дрібного посуду. І все це гуцул збуває в найближчих містах: Косові, Делятині, Надвірній і Кутах, а найдалі – у Коломиї, Заліщиках та Городенці. Нестачу чогось, як відзначає автор, гуцул звик покривати негідними засобами. Звідси, на його думку, й походить схильність гуцула до розбою, в якому, траплялось, були задіяні також бойки [9, с. 670]. Власне, в цьому порівнянні А. Бельовський подає занадто спрощену характеристику ремісничих умінь гуцула і в основному з негативного погляду.

На значну увагу заслуговує психологічна характеристика, що її подає дослідник стосовно бойків та гуцулів. Автор зазначає, що в умовах нестачі коштів з основного роду діяльності на реалізацію базових життєвих потреб проявляється характер кожної з груп. Бойко за таких обставин стає надзвичайно діяльним і кидається на всілякі способи підробітку, торгуючи різними дрібними товарами, як-от виноградом, волоськими горіхами, угорськими сливами, при цьому долаючи величезні відстані й безперервно утримуючи зв'язок між Угорщиною та Польщею. Як пише автор, бойко «зазвичай вийшовши з дому під осінь, не повертається додому аж до весни» [9, с. 670].

Август Бельовський звернув увагу і на значне місце в усній народній традиції Покуття опришківської теми, що тут багато співають і оповідають про карпатських народних месників і їхнього «славного ватажка» Олексу Довбуша, навів і переповів низку відповідних усних народних текстів [6, с. 73; 9, с. 703–734].

Український дослідник Р. Кирчів дійшов висновку, що нарис А. Бельовського за обсягом і за змістом був найзначнішою працею про Покуття в перший період його народознавчого вивчення. Цей період, на думку етнографа, зафіксував помітне зацікавлення згаданим краєм, спроби визначення його території й етнографічних ознак населення. Разом з тим напрацювання цього періоду позначені відсутністю докладної паспортизації інформації й перевагою емпірично-констатувальної її подачі [6, с. 73–74].

Додаймо, що А. Бельовський одним із перших локалізував згаданий етнографічний район, вживаючи на його позначення назву «Покуття». Праця польського етнографа цінна передусім своїм фактологічним наповненням, де автор подав широкий зріз традиційно-побутової культури місцевого населення: форми господарсько-матеріальної культури, традиції народного будівництва, особливості повсякденного та святково-обрядового одягу, народних звичаїв тощо. Весь цей етнографічний матеріал, зібраний в емпіричний спосіб, автор вміло поєднує із спостереженнями зі сфери народного менталітету та психології місцевого населення і подає в порівняльному аспекті. Автор, який сам народився в описуваному краї, міг певною мірою проникнути і заглибитись в «українську» душу місцевого люду, так би мовити, схопити її зсередини. Разом з цим слід відзначити історичну вагу праці А. Бельовського, адже та її частина, що містить інформацію з історії регіону, його заселення і діяльності опришків, написана на основі історичних джерел.

Джерела та література

1. Гавадзин В. Весняні календарні обряди і звичаї гуцулів ХХ ст.: дис. канд. іст. наук : 07.00.05. – Івано-Франківськ, 2011. – 264 с.
2. Герасимова Г. БЕЛЬОВСЬКИЙ Август [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка», 2003. – 688 с. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Belovskyj_A
3. Глушик І. Август Бельовський та Іван Вагилевич: наукова співпраця у Національному інституті імені Оссолінських // Galicja. Studia i materialy, 2017. – Nr 3. – S. 170–182.
4. Гошко Ю. Етнографічна територія // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження / [гол. ред. колег. Ю. Г. Гошко]. – К. : Наук. думка, 1987. С. 24–27.
5. Ємчук А. Етнографічні дослідження покутського історико-етнографічного регіону іноземними дослідниками [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hutsul.museum/museum/articles/pokuttya-galiciya-folklor/>
6. Кирчів Р. Історіографія етнографічного дослідження Покуття / Р. Кирчів // Народознавчі Зошити, 2015. – № 1 (215). – С. 70–90.
7. Скорик М. Про назву «Бойки» / М. Скорик // Літопис Бойківщини. – 1931. – Ч. 1. – С. 6–23.
8. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 36: Літературно-критичні праці (1905–1906). – К. : Наукова думка, 1982. – С. 68–99.
9. Bielowski A. Pokucie / A. Bielowski // Czas. Dodatek miesieczny. T. 6. – Krakow, 1857. – S. 653–734.
10. Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny / O. Kolberg. – Krakow : Nakl. autora. W drukarni uniwersytetu Jagiellonskiego, 1882. – T. 1. – 360 s.

Oleksandr KOLOMYICHUK

INITIAL PERIOD OF ETHNOGRAPHIC STUDYING OF POKUTIA (THE 30-50s OF THE 19th CENTURY): ON AN EXAMPLE OF THE WORK «POKUCIE» OF AUGUST BIELOWSKI

In the article on an example of the work of Polish historian A. Bielowski the first period of ethnographic studying of the region Pokutia have been analysed. The main content of this work in its ethnographic part have been described. The value of A. Bielowski's research for ethnographic science is determined.

Key words: ethnographic area, Pokuttia, regional specifics, ethnic culture, Boikos, Hutsuls, popular tradition.

Володимир ЛУКАНЬ

СВЯТОСЛАВ ГОРДИНСЬКИЙ І ДЕКОР ЦЕРКВИ СВ. ВАРВАРИ У ВІДНІ

Стаття є спробою проаналізувати декор церкви Св. Варвари в м. Відні, який створив відомий художник української діаспори, уродженець м. Коломиї Святослав Гординський. Його настінні та настельні поліхромії, виконані у візантійському стилі, є своєрідним зразком українського сакрального монументального мистецтва.

Ключові слова: Святослав Гординський, сакральне малярство, церква Св. Варвари у Відні.

Центральною парафією греко-католицької церкви в Австрії є церква Святої Великомучениці Варвари у Відні. Церкву було засновано 15 жовтня 1775 р. Чинний архієпископ Відня є архієпископом для католиків візантійського обряду, до яких належить і центральна парафія Св. Варвари у Відні, що шириться на цілу територію республіки Австрія. Служить ця парафія для того, щоб греко-католики різних національностей проводили літургії у візантійському обряді. Основною громадою є українська, але відправляються служби також і для інших, менш численних громад: румунів, болгар, македонців, словаків і угорців, які живуть у Відні.

Перша греко-католицька семінарія, що з'явилася у Відні в церкві Св. Варвари, проіснувала всього кілька років, і потім її перенесли до Львова (мала назву Барбареум). 1852 р. засновано новий конвікт греко-католицької центральної семінарії, що проіснував 40 років. З цієї семінарії до 1893 р. було випущено 463-х священнослужителів та науковців. Навчався у Відні і правив у церкві Григорій Хомишин. Довгі роки парохом церкви Св. Варвари був о. Мирон Горникевич, брат Теофіла Горникевича, пароха сіл Витвиці, Гузієва, Гошева Долинського повіту.

Церква Св. Варвари багата на меморіальні дошки. Ліворуч від головного входу встановлено дошку на честь українських піхотних полків. На ній вказано назви полків та їхніх командирів, вказано місця великих битв Першої світової війни. Меморіальну дошку, що праворуч від входу, встановлено на згадку про загиблих у Другу світову війну. Інша вшановує пам'ять загиблих за волю України під час визвольних змагань 1918–1920 рр. Є дошка встановлена на честь 50-річного ювілею Українського вільного університету, який було засновано у Відні 1921 р., згодом перенесено до Праги, а пізніше до Мюнхена. Ще одну меморіальну дошку, праворуч від входу, встановлено до 100-річного ювілею Українського академічного товариства «Січ» (1868–1968). Герби на дошці вказують на походження студентів (Лев – герб Львова та Галичини, Бик – Буковини, Ведмідь – Закарпаття).

На лівій стіні встановлено дві дошки, на яких зображено ікони св. Йосифа і св. Юди Тадея. На правій стіні є ікона Божої Матері XVII ст. «Утоли болізни», яке пожертвувало Товариство українських робітників «Родина» у Відні на честь свого 40-го ювілею (1896–1936). При вході на хори за отця Ореста Курпанця 1961 р. було встановлено подячну дошку керівникові хору Андрієві Гнатишину та інженерові Романові Щуровському за їхній внесок у розбудову хорової частини церкви.

Мозаїка 1956 р. над входом до храму зображає св. Варвару традиційно з вежею і гілкою пальми. 1999-го праворуч від церкви було встановлено погруддя на честь українського національного поета і вченого Івана Франка. Відкриття пам'ятника роботи львівського скульптора Любомира Яремчука відбулося 28 травня 1999 р. (проект пам'ятника створили архітектори Василь Каменщик та Володимир Турецький).

Велич і краса інтер'єру церкви не може залишитись поза увагою кожного, хто входить до неї. Важлива роль в оформленні інтер'єру церкви належить знавцеві східного мистецтва Йосафатові Бастазіху та художникам Мойсееві Суботічу (помер 1789 р.) і Арсеніюєві Марковичу. Впродовж 1983–1985 рр. було зроблено повне оновлення церкви. Для виконання настельного розпису підкупольної частини вітваря та настельних і настінних ікон в самій церкві було обрано міжнародно визнаного іконописця, професора Святослава Гординського (1906–1993).

Наш видатний краєнин, покутянин, уродженець міста Коломиї є відомим художником, ікономалярем, живописцем, графіком, дослідником мистецтва, літератором, поетом, знаним культурним діячем української діаспори. Широко відомі сакральні твори Святослава Гординського, такі як «Благовіщення» у церкві Св. Петра і Павла (Саскатун, Саскачеван, 1972 р.), запрестольна ікона «Ісус на троні із святими Володимиром і Йосафатом» (Українська колегія Джаніколо, 1971 р.), вітражний диптих «Святі Володимир і Ольга» (Українська колегія, Рим, 1971 р.).

Святослав Гординський виконав низку іконостасів у США. Серед них іконостаси Української католицької церкви Св. Івана Хрестителя (Йоганстон, штат Пенсильванія, 1957 р.), церкви Івана Хрестителя (Лорайон, Огайо, 1950-ті рр.), румунської церкви Св. Сіміона (Детройт, штат Мічиган, 1958 р.). Іконостас, мозаїку і розписи він виконав у храмі Св. Покрови та Андрея Первозванного в Мюнхені (1960-ті рр.). Знаним твором майстра є мозаїка «Хрещення 988» на фронтоні храму Св. Івана Хрестителя (Ньюарк, штат Нью-Джерсі, 1988 р.). Найвідомішим доробком Гординського є проекти мозаїк для собору Св. Софії в Римі, які виконані майстри школи Марка Тулія Монтічеллі (1969 р.).

Стосовно Святослава Гординського існує чимала джерельна база. Проводять наукові читання та конференції. Найповнішим на сьогодні виданням, присвяченим Святославу Гординському, є фундаментальна праця (понад 1000 сторінок) молодій, але вже відомій дослідниці мистецтва Христини Береговської [1]. Однак про мистецький доробок Святослава Гординського в церкві Св. Варвари у Відні матеріалів майже не існує, за винятком окремих побіжних згадок.

Поліхромії Святослава Гординського в церкві Св. Варвари написані в неовізантійському стилі з доданими українськими елементами. Мистецький напрямок, званий неовізантикою, бере свій початок у мистецтві з першого

десятиріччя ХХ ст. Без перебільшення можна стверджувати, що ідеологом того стилю був митрополит Андрей Шептицький. Неовізантізм в сучасному українському мистецтві в доробку мистців діаспори – одна з найяскравіших мистецьких течій, виявлених сотнями цікавих монументальних творів. Належність до східного обряду змушувала мистців дотримуватися певних стильових вимог. Неовізантисти не копіювали творів минулого, на ґрунті старого стилю вони творили нове українське мистецтво.

В основі візантійського мистецтва завжди стояла ідея. Творити на межі світу реального і уявного – це головна мета кожного мистецтва. Завданням мистецтва було не відображення земного світу, доступного нашим смислам, а поринання у сфери надреальні, божественні. Тому це мистецтво завжди дидактичне, шукає естетичних первнів. Схід висловлюється декоративною формою, Захід – тяжіє до психологічного, людського вислову. Тому, наприклад, обличчя Христа в мистецтві східному рідко коли висловлює якісь емоції, притаманні звичайній людині; Христос тут вищий над усе, вічний, тому непорушний. Зате Захід зображення Христа героїзує й одночасно наділяє Його людськими прикметами – сумом, задумою, терпінням. У час, коли західний мистець може і має право творити образ Христа на власну подобу, надаючи йому психологічні риси людської істоти, східний мистець зв'язаний вимогами догми, де давні, усталені зразки іконографії непорушні тією самою мірою, що й Святе Письмо.

Творчі елементи візантійського стилю великою мірою базуються на його образотворчих основах. З погляду формального візантійське мистецтво має в собі всі ідеальні складники, що їх потребує малярство: воно площинне, декоративне, оперує виразними й окресленими формами, для монументального виразу нехтує деталями і цим наближається до основної, «чистої» форми. Цей стиль культивує такі абстрактні елементи, як ритм форм і ліній, а з кольорового погляду прямує до повнозвучних барв, без намагання копіювати вічнозмінливу природу. Візантика дала змогу своєю формальною всеосяжністю різним народам творити своє національне мистецтво. Так постало національне грецьке, болгарське, сербське, українське мистецтво, і зовсім природно, що цей процес відбувся саме на релігійній основі, яка була духовним і загальнокультурним чинником для народів у колі візантійської культури. Свобода творчості, бажання висловлюватися вільно, своєрідно є ознакою національного мистецтва.

У сакральному оздобленні церкви Св. Варвари у Відні Святослав Гординський застосував цікавий прийом декору. Настельні і настінні розписи він не виконував безпосередньо на стіні як майстер монументаліст. Поліхромні ікони-картини художник творив на полотні у своїй майстерні, а потім dopravляв до храму і наклеював на поверхню стелі і стін згідно з попередньо затвердженим укладом у відповідному масштабуванні з безумовним врахуванням усіх архітектурних особливостей храму. Такий спосіб значно заощаджував час і умови виконання замовлення за якісного мистецького втілення, бо праця в майстерні багато зручніша, ніж безпосередньо на об'єкті. До того ж перебування високо під стелею храму на риштуванні, коли художник має поважний вік, не завжди продуктивне.

Всі композиції Святослав Гординський виконав власноручно, за винятком зображення Христа Пантократора серед ангелів у підкупольній вівтарній частині

церкви, яке було зроблено за участі Христини Ціммерман-Куріци. В кожній настельній ніші вздовж всієї церкви зображено по двоє святих Східної Церкви. А під ними вздовж лівого боку церкви – ікони Богородиці на всі її свята в році, а вздовж правого боку – Христа, основні події з Його життя. Цікаві ікони, які практично не видно з середини церкви містяться на хорах – це ікона з зображенням, князь Володимир Великий хрестить Русь-Україну 988 р., та навпроти – визволення Відня від турків 1683 р.

Підкупольні (настельні) і настінні ікони

Стелю Святослав Гординський декорував у спосіб зображення на ній вісьмох симетричних (по чотири ліворуч і праворуч) композицій, що відтворювали важливі постаті в житті Церкви. Кожна окрема композиція виконана в півциркульних увігнутих нішах трикутної форми склепіннях стелі. Трикутник ніші рівносторонній, де основа трикутника півкругле завершення арки, а вершина заокруглена. Усі композиції – це попарні фігурні зображення. Обабіч фігур – лінійний рослинний орнамент. Над золоченими німбами святих є написи, хто це. Над святими зображено декоративні хрести різної форми. По дві фігури зображено в повний зріст, вони фронтально стоять з відповідними атрибутами на різнодекорованих килимках.

Настінні ікони поміщено в напівциркульних нішових арках стін храму. Настінних ікон є сім, а не відповідно до настельних ікон, яких є вісім, оскільки одну нішову арку займає проповідальниця. Усі настінні ікони, за винятком композиції «Визволення Відня 1683 р.», – видовжені по горизонталі прямокутні композиції з напівкруглою верхньою частиною, які повторюють арки ніш. Зображення обрамовані золотою лінією з виходами в нижніх кутах і орнаментальним з'єднанням усередині нижньої рамки. Від лінії обрамування до живописної поверхні поліхромії є біла ширша рамка, яка виконує роль паспарту. Усі композиції з вираженим центром.

Ікони в настельних нішах

Лівий бік церкви:

1. Антоній і Феодосій: між німбами печерських святих монахів зображено ікону Печерської Богородиці з Ісусом, на яку вказує правиця Феодосія. У лівій руці він тримає макет Успенського собору. Старець Антоній з довгою сивою бородою благословляє.

2. Кирило та Мефодій: над святими грецький хрест. Аскетичний Кирило в монашій одежі благословляє, ліва рука тримає розгорнутий сувій абетки. Сивочолий Мефодій спирається правицею на жезл з голівкою шестираменного хреста, а в лівій руці тримає книгу.

3. Князь Володимир і княгиня Ольга: святи в монарших коронах. Володимир з темним волоссям до плечей та вусами, праву руку приклав до грудей, у лівій тримає опущений донизу меч воїна Христового. Ольга у правій руці тримає золотий хрест, у лівій – макет церкви.

4. Василій і Климентій: Василій зображений навпроти Івана та Григорія, оскільки є одним з трьох святителів. Довга темна борода, як у традиційних зображеннях. Климентій має сиве волосся і бороду, з палицею-посохом у правиці, у лівій руці тримає макет церкви. Хрест над ними рівнораменний.

Правий бік церкви:

5. Йосафат та Андрей Шептицький: св. великомученик Йосафат з непокритою головою у правій руці тримає пальмову гілку, в лівій – книгу.

Шептицький портретно зображений з сивою бородою в одязі архієрея, благословляє шестираменним хрестом, у лівій руці – митрополичий жезл.

6. Костянтин і Єлена: над ними маленький хрест як продовження хреста з Ісусового Розп'яття, на який спирається цар Костянтин, тримаючи сферу як символ влади. На раменах хреста навішаний рушник. Єлена, яка віднайшла хрест Ісуса, тримає чотири цвяхи. Святі у коронах та царських одягах.

7. Борис і Гліб: брати-мученики зображені в княжих головних уборах. Виконано як портретні іконографічні зображення. Брати тримають золоті хрести в руках. Борис з бородою. Гліб має неголене обличчя, у його лівій руці меч (над німбами зі стелі виходить світильник, як у композиції «Володимир–Ольга»).

8. Іван Золотоустий та Григорій Богослов: над ними рівносторонній грецький хрест. Жест Григорія благословляє. Іван і Григорій зображені з дотриманням портретної іконографії – відповідно Іван молодший, з короткою темною борідкою, а Григорій поважного віку, з більшою сивою бородою.

Настінні ікони в нішах

Лівий бік церкви:

1. Визволення Відня, 1683 рік: єдина композиція з настінних ікон, що має вертикальний характер. Майже симетрично розташовані постаті козаків праворуч, серед яких єпископ Йосип Шумлянський, ліворуч – група фігур на чолі з Яном III Собеським. По центральній осі місто Відень, трофеї битви.

2. Успіння Богородиці: у центрі Христос у мандорлі слави в оточенні архангелів, херувимів і серафимів тримає перед упокою Матір'ю Її душу. Богородиця лежить горизонтально, творячи умовний хрест з постаттю Христа. Біля Богородиці скорботні апостоли на тлі архітектури.

3. Ця ніша не декорована, бо там розміщена проповідальниця.

4. Різдво Христове: у центрі зображена напівлежача постать Богородиці з немовлям біля печери. Довкола – зображення ангелів, трьох царів, жінок-повитух, одна з яких в українському народному одязі, пастушок, Йосиф. Багатий деталями антураж розкриває велич події. Цікаво, що в нас Різдво малюють, наче воно було в горах, а пастушки в гуцульських строях. Німецькі малярі малюють пастухів одягнутих по-німецьки, італійці – по-італійськи.

Правий бік церкви:

5. Хрещення України: в центрі композиції св. Володимир, хреститель України-Русі, в оточенні численного люду на березі річки, в якій ліворуч і праворуч у молитовному стані приймають хрещення співвітчизники Володимира. Князь в одязі імператора з тризубом на одязі.

6. Зіслання Святого Духа: традиційна композиція з сидячою на троні постаттю Богородиці. Обабіч праворуч і ліворуч сидять по шість апостолів, на яких сходить Св. Дух у вигляді голуба. За постатями апостолів архітектурний стафаж, об'єднаний балюстрадою.

7. Воскресіння: композицію Воскресіння Гординський трактує як Зішестя в пекло. У центрі зображений Христос у мандорлі слави як переможець, Він сходить у пекло, визволяючи звідти перших грішників Адама і Єву, рятуючи від гріха весь рід людський. Рух вниз акцентують бганки одягу Христа.

8. Хрещення Христа в Йордані: у центрі постать Христа, стопи Його у водах Йордану. Праворуч від Нього динамічна фігура Івана Хрестителя у власяниці, а з іншого боку – ангели. На них сходить Дух Святий у вигляді голуба. У цій композиції своєрідно передано ландшафт, рослинність.

Особливим твором у монументальному поліхромному укладі декору церкви Св. Варвари у Відні є композиція «Визволення Відня, 1683 рік». Природно, що Святослав Гординський акцентував на ту подію, яка сталася 12 вересня 1683 р., коли під Віднем відбулася одна з вирішальних битв в історії Європи. Тоді об'єднані польсько-австрійсько-німецько-козацькі війська Габсбургів і Речі Посполитої з допомогою українських козаків, що були у складі війська польського короля Яна III Собеського, розгромили майже двохсоттисячну турецьку армію під проводом великого візира Кара-Мустафи. Згодом облогу Відня було знято, османський табір із величезною кількістю зброї та військових припасів опинився в руках союзників.

Композиція твору центрально-симетрична. У центрі ахроматичне зображення Відня. З лівого боку представники переможців з Європи, а праворуч козаки, галичани, волиняни, подоляни, серед яких учасник оборони Відня львівський єпископ Йосип Шумлянський, який згодом написав «Думу про битву з турками під Віднем». Шкода, що акцентовано не зобразив Святослав Гординський галичанина Юрія Кульчицького, чий подвиг врятовані віденці гідно оцінили, надавши йому титул почесного громадянина і 300 трофейних мішків з кавовим зернами, що дозволило Кульчицькому відкрити першу у Відні кав'ярню «Під синьою пляшкою».

Всі композиції виконано декоративними площинами й спрощеними лініями, які створюють враження візантійської пливучості й ритму. Форми кольорів обведені обрисами. Все в них досконале: композиційна схема, абсолютне володіння площею в розкладанні форм і барв, експресія максимально насиченого кольору і передовсім свідомість мистця, який знав, чого хоче і що має створити.

Церква сСв. Варвари у Відні, яку декорував Святослав Гординський, поєднує у внутрішньому убранстві західнолатинські форми зі східновізантійськими образотворчими структурними елементами. Своїми сакральними творами мистець стверджував, що візантійське малярство першочергово декоративне і що для цього воно оперувало чітко визначеними масами форм та кольорів. Сакральне мистецтво Святослава Гординського має виразний національно-ідентифікаційний характер. Церква Св. Варвари, якщо оцінювати її значення з історичної перспективи, є важливим свідком зв'язків Австрії, що пролягають через сторіччя, з греко-католицькою церквою та Україною, вона є символом Європи і Церкви, яка, за словами папи Івана-Павла II, «дихає двома легенями, латинською та візантійською».

Джерела та література

1. Береговська Х. Святослав Гординський про мистецтво / Христина Береговська. – Львів : Апіорі, 2015. – 1024 с. : іл.

Volodymyr LUKAN'

SVIATOSLAV HORDYNSKYI AND DECORATION CHURCH ST. BARBARA IN WIEN

The article follows the artistic work of Sviatoslav Hordynskyi has been widely studied as an art theoretician as well as graphic artist and painter and decoration church st. Barbara in Wien. The article also analyses monumental sacral arts.

Key words: Sviatoslav Hordynsky, sacral art, church decoration, church st. Barbara in Wien.

Тарас МАЛАНЮК

ПАМ'ЯТКИ МОНУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ПОКУТТЯ

У статті наведено інформацію про пам'ятки монументального мистецтва Покуття від середини XVIII. до кінця XX ст. Особливу увагу приділено аналізу монументальної скульптури, монументального малярства та живопису. На основі фактичного матеріалу розкрито діяльність митців-покутян, які зробили вагомий внесок у мистецьку спадщину України.

Ключові слова: монументальне мистецтво, монументальна скульптура, монументальні пам'ятки, скульптура, архітектура.

Невід'ємним складником історико-культурної спадщини України є пам'ятки художньої культури – твори різних видів і жанрів образотворчого мистецтва: живопису, графіки, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва. Особливе місце серед них належить пам'яткам монументального мистецтва. У монументальних творах минулого в опосередкованій формі втілено високі ідеали свого часу, естетичні вподобання, важливі суспільні ідеї. Найважливіші з них концентрують у собі культурні досягнення певної доби та розв'язують важливі мистецькі проблеми [3, с. 320–321].

До пам'яток монументального мистецтва належать нерухомі твори скульптури, живопису й декоративно-прикладного мистецтва. Деякі з них можуть бути окремими (самостійними пам'ятками), інші є складником архітектурних споруд або архітектурно-природного середовища. Їх прийнято розподіляти на три групи: монументальну скульптуру, монументальний живопис і монументально-декоративне мистецтво [11, с. 237].

Багато пам'яток монументального мистецтва зосереджено на Покутті.

Унікальна пам'ятка монументальної скульптури Покуття збереглася у Городенці біля костелу Непорочного Зачаття Діви Марії. Зодчим цієї знаменитої пам'ятки був архітектор Бернард Меретин [2, с. 76].

При зведенні храму Бернард Меретин співпрацював з талановитим та загадковим скульптором, чия творчість є феноменом, що не має аналогів в європейському мистецтві, – Йоганом-Георгом Пінзелем, автором шедеврів пластики бароко, які характеризуються надзвичайним пафосом та експресивністю. Завдяки вдалій співпраці Йогана Пінзеля з архітектором Бернардом Меретином у спорудах останнього якнайповніше проявився синтез двох мистецтв – архітектури і скульптури [4, с. 24–26].

Тепер у Городенці залишилася лише постать Діви Марії, що належить різцеві Пінзеля, яка увінчує коринфську колону перед місцевим костелом, поблизу храму. Багато з місцевих скульптур зберігається в Олеському замку, в музеї

Йогана Пінзеля у Львові, а одна фігура «Ангел» – в музеї мистецтв Прикарпаття.

Власне завдяки іменам Бернарда Меретина та Йогана Пінзеля невеличке містечко на Покутті потрапило на сторінки історії українського та європейського мистецтва [7, с. 423].

Скульптор Й. Пінзель зі своїми учнями працював над оформленням інтер'єру церкви Успення Пресвятої Діви Марії в Городенці. Його майстерня виконала головний та бокові вівтарі, а також амвон, Царські і Дияконські врата. Ангели роботи Пінзеля, сповнені експресії і динамізму, дотепер прикрашають головний вівтар і кивот, а рельєфи й антипендії, амвон та Дияконські врата також приписують його авторству [8, с. 36].

Специфічним видом монументального мистецтва є іконостас, що впродовж багатьох сторіч займав одне з найважливіших місць в оздобленні сакральних споруд. У монументальних комплексах іконостасів органічно поєднуються архітектура й образотворче мистецтво [3, с. 321].

Унікальний мистецький іконостас зберігається у дерев'яній церкві Різдва Пресвятої Богородиці – пам'ятці архітектури національного значення, що збереглася в м. Тисмениці.

Починаючи з 1772 р., багато художників українських земель було учнями Віденської академії образотворчих мистецтв, здобувало ґрунтовну освіту, а згодом збагачувало не лише скарбницю української, але й світової художньої культури. Серед них числилися ті, чия творчість сьогодні є невід'ємною частиною історії м. Коломиї. Помітно серед них вирізняється живописець, графік, письменник і громадський діяч Корнило Устиянович.

В церкві Святого архістратига Михаїла, яка в незмінному вигляді дійшла до наших днів, К. Устиянович та угорський художник Міклош малюють іконостас. Окрім того, К. Устиянович у церкві виконав плащаницю, оздобив Божий гріб, для церкви намалював також портрети посадника Г. Кунцваля і цісаря Франца-Йосифа [5, с. 83–84; 6, с. 12].

Пов'язаний з Коломиєю та Покуттям визначний художник початку ХХ ст. Модест Сосенко, якого вважають піонером модерної поліхромії українських церков Галичини. До кільканадцяти поліхромій Модеста Сосенка становлять розпис у Печеніжинській церкві, над яким митець працював півтора року й закінчив його 1908-го [7, с. 377].

До українських митців, що життям і творчістю були пов'язані з Покуттям, відносимо також Дениса-Лева Іванцева. Феномен творчості митця – у багатстві тематики ідей, образів і засобів, які сукупно творять цілісний індивідуальний стиль.

Монументальна спадщина Д. Іванцева розкриває у собі цікаві зразки олійних розписів в українських церквах Галичини [7, с. 378–379].

1937 р. Д. Іванцев разом з Горняткевичем розписував церкву в с. Вороблячині Яворівського району на Львівщині. У другій половині 1950-х рр. він таємно виконав розписи церков сіл Стінки Буцацького району, Коропця Монастириського району (Тернопілька область), Немирова Львівської області, Княгинина (тепер мікрорайон у межах м. Івано-Франківська) [9, с. 454].

Дуже важливе значення у формуванні майбутніх художників та в історії української художньої культури зіграла мистецька школа Олекси Новаківського, заснована у Львові за сприяння митрополита Андрея Шептицького, який був її

меценатом та опікуном. Це був перший у Галичині навчальний заклад, який започаткував еру національного художнього шкільництва на західноукраїнських теренах. Її учнями були і вихідці з Покутського краю, які активно включилися в культурно-мистецьке життя, ініціюючи сміливі новаторські починання.

Вихованець мистецької школи Ярослав Гординський став одним із засновників та ідейних натхненників Асоціації незалежних українських митців (АНУМ), організації, яка займала найавангардніші позиції в тогочасному українському мистецтві. Йому вдалося швидко збагнути всі мистецькі стилі, які він зумів поєднати з елементами українського народного мистецтва й надати своїм творам неповторного індивідуального образотворчого звучання [7, с. 380].

Індивідуального виразу творам С. Гординського надає притаманна йому особлива манера. До найвидатніших розписів художника належать Академія Св. Василя Великого й монастир сестер місіонерок у Стенфорді, церква Святого Івана в Джанставні, Святого Миколая у Форд-Сіті та Чикаго, також поліхромії церков у Детройті, Вашингтоні, Пітсбурзі та ін.

Вершиною монументального малярства Гординського вважається мозаїка Святилища Патріаршої катедри Святої Софії в Римі, а також мозаїка «Хрещення України», яку виконав С. Гординський у співавторстві з художниками Б. Макаренком та М. Білинським у церкві святого Володимира й Ольги в Чикаго. У сакральній тематиці він створив низку ікон і проекти іконостасів для храмів Канади та США. До останніх днів свого життя він дбав про популяризацію українського мистецтва та його творців на культурних просторах Європи і Америки [7, с. 381].

Яскравою постаттю в українському мистецтві є графік Василь Касіян, котрий закінчив Празьку академію образотворчих мистецтв і був професором Київського художнього інституту. Вчений-енциклопедист, автор книжок про мистецтво й українську графіку, редактор і член редколегії мистецьких видань за самовіддану працю одержав звання народного художника та нагороджений багатьма урядовими відзнаками [10, с. 513].

Василя Касіяна вважають засновником цілої мистецької школи української графіки, що базувалась на засадах реалізму. Будучи відомим вченим, академіком, провідним українським мистецтвознавцем і теоретиком українського та світового мистецтва, В. Касіян першим серед художників України стає лауреатом Шевченківської премії. Для мистецької спадщини України художник залишив понад 10 тисяч творів, виконаних у техніках лінориту, деревориту й офорту. Його ілюстрації до творів класиків української літератури становлять безцінний скарб національно-культурного надбання [7, с. 391].

Видатним митцем є також уродженець села Долини Тлумацького району скульптор М. Бринський. Навчався він в художньо-промислових школах у Закопаному й Відні та в Празькій академії образотворчого мистецтва. У 1906–1908 рр. митець працював у Станиславові в будівельній фірмі, що займалася виготовленням прикрас для нових будинків. Чудернацькі фігури сатирів, які він виліпив для оздоблення української гімназії в Станиславові (тепер вул. Шевченка, 44), збереглися до наших днів і милують зір оригінальністю виконання. Пізніше, навчаючись у Віденській вищій художньо-промисловій школі при Академії образотворчих мистецтв, він створює цікаві роботи: «Погруддя селянки», «Хлопчик з гускою», «Чоловічий портрет». Пізніше

М. Бринський тривалий час жив у Чехословаччині. Серед творчого доробку митця цього періоду слід згадати скульптурні портрети Д. Вітовського та вченого І. Горбачевського [1. с. 25].

Отже, пам'ятки монументального мистецтва Покуття, які створювали протягом багатьох сторіч, є невід'ємним складником національної культурної спадщини України, що спрямована на збереження мистецьких творів; популяризацію найкращих здобутків національної культури.

Джерела та література

1. Бурдуланюк Г. Українське монументальне мистецтво Прикарпаття другої половини ХІХ – початку ХХ століть / Г Бурдуланюк // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. 14. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 23–27.

2. Возницький Б. Микола Потоцький – староста Канівський та його митці – архітектор Бернард Меретин і сницар Іона Георгій Пінзель / Возницький Б. – Л. : Центр Європи, 2005. – 160 с.

3. Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження і збереження / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. В.О. Горбик. – К., 1998. – 400 с.

4. Каглян О. Костел Непорочного Зачаття Діви Марії у Городенці : Іст.-мист. нарис / О. Каглян, Р. Смеречанський, В. Никифорук ; ред. Я. Довган ; Культурно-наук. Т-во «Гердан». – Івано-Франківськ : Лілея-Нв, 2010. – 48 с.

5. Купчинська Л. Студенти Віденської академії образотворчих мистецтв у культурному просторі Коломиї ХІХ – початку ХХ століть / Л. Купчинська // Український феномен Гуцульщини : національний та європейський контексти. : матер. ХХІ Міжнар. наук. конф. В рамках ХХІV Міжнародного гуцульського фестивалю (м. Коломия, 11 серпня 2017 р.) – Коломия : Вік, 2017. С. 83–87.

6. Перлина Прикарпаття Коломия. Минуле і сучасне. – Коломия : [б. в], 2007. – 44 с.

7. Покуття : Іст.-етногр. нарис / Пну ім. В. Стефаніка ; голов. ред. А. Королько. – Львів : Манускрипт, 2010. – 455 с.

8. Смеречанський Р. Віків минулих твердь : Городенківщина в старих документах і світлинах / Р. Смеречанський, О. Каглян, І. Миرونюк, В. Никифорук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014. – 200 с.

9. Станіславів-Станіслав-Івано-Франківськ : монографія : до 350-річчя Івано-Франківська, 1662–2012 / ПНУ ім. В. Стефаніка [та ін. ; авт. ідеї В. Анушкевичус, голов. ред. В. Великочий]. – Івано-Франківськ ; Л. ; К. : Манускрипт-Львів, 2012. – 584 с.

10. Стефаніківський край Черемошу і Пруту... Снятинщина. Історико-етнографічний нарис / Кер. авт. кол., гол. ред. А. Королько. – Снятин – Івано-Франківськ – Львів: Манускрипт-Львів, 2014. – 732 с.

11. Федотова Л.Д. Пам'ятки монументального мистецтва / Л. Д. Федотова // Проблеми збереження історико-культурної спадщини Києва / Відп. ред. В. О. Горбик. – К. : Ін-т історії України НАН України. – 2009. – С. 237–255.

Taras MALANJUK

ATTRACTIONS OF POKUTTIA MONUMENTAL ART

In this article there is information about attractions of Pokuttia monumental art from the middle of the 18th century by the end of 20th century. Particular attention is paid to the analysis of monumental art and monumental painting. On the basis of the actual material, the work of artists, who made a significant contribution to the artistic heritage of Ukraine, is disclosed.

Key words: *monumental art, monumental sculpture, monumental signs, sculpture, architecture.*

Ірина МАЛИШІВСЬКА

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА СПАДЩИНА ОЛЕГА ЛИШЕГИ

Статтю присвячено аналізу перекладацьких робіт Олега Лишеги, зокрема перекладів поезій англо-американського письменника початку ХХ ст. Езри Паунда. Виокремлено ключові риси стилю та специфіку творення масштабного творіння поета «Cantosta», підкреслено перекладацьку майстерність українського автора.

Ключові слова: поезія, переклад, принципи творення, меніпова сатира.

Феномен творчості відомого тисменичанина Олега Лишеги охоплює величезний спадок різноманітних мистецьких надбань, починаючи від глибокої поезії та завершуючи скульптурними роботами. Окремою ділянкою звершення автора можна вважати його перекладацьку діяльність, яка відкриває перед читачами ще одну сторінку мистецького літопису письменника.

Перекладацьку роботу, зокрема переклади художніх робіт, беззаперечно можна вважати окремим видом творчості, який заслуговує свого власного аналізу, адже, перекладаючи, перед митцем стоїть подвійне завдання – передати початкову ідею оригіналу і при цьому не загубити власного творчого почерку. Власне саме такі переклади робив Олег Лишега. Його майстерність у цій справі годі переоцінити. Так, переклади міфів та легенд американських індіанців, щоденник Генрі Торо, вірші Робінсона Джефферса вийшли друком у II розділі збірки «Поцілунок Еллі Фіцджеральд». У співавторстві з О. Зуєвським поет перетлумачив «Оповідки давнього Китаю» (1990), він також перекладав поезію таких всесвітньо відомих авторів, як Т.-С. Еліот, Езра Паунд, Д.-Г. Лоуренс, Сильвія Плат, окрему прозу Марка Твена та М. Лаурі. Серед такого різноманіття перекладацьких текстів важко було виокремити ті, які, на наш погляд, найкраще зможуть підкреслити творчий геній автора та допоможуть зрозуміти його мистецький стиль, який, зважаючи на свою багатовимірність, досі залишається малодослідженим. Найпоказовішими у цьому руслі є переклади робіт Езри Паунда, чия творчість можна вважати ексцентричною і багатшаровою, а саме такі її риси роблять роботу перекладача вельми складною та претензійною. Метою нашого дослідження є відслонити завісу перекладацького генія автора, шляхом безпосереднього аналізу його перекладу окремих поезій Езри Паунда й намітити паралелі між власне стилем Олега Лишеги та його перекладацьких першоджерел.

Серед об'єктивних обставин, які породили зацікавленість автора англійською поезією ХХ ст., варто перш за все згадати, що в 1997–1998 рр. О. Лишега став Фулбрайтівським стипендіатом у Пенсильванському університеті, де працював над упорядкуванням і перекладом новітньої

американської поезії і разом з Джеймсом Бресфілдом відзначений у США перекладацькою премією Міжнародного Пен-клубу за 1999 р. [10, с. 148]. Літературознавці, які займались вивченням поетичного спадку автора, зокрема Л. Таран, В. Діброва і В. Габор, говорять про те, що серед літературних вчителів О. Лишеги були Е. Паунд, С. Плат, Т.-С. Еліот, Д.-Г. Лоуренс, а сам поет глибоко й органічно засвоїв їхню творчість. Така думка знаходить своє підтвердження у численних розвідках, присвячених детальному аналізу окремих поезій автора, а підсумковою тезою, яка могла б схарактеризувати весь поетичний доробок автора, є слова сучасного українського літературознавця В. Габора, який називає О. Лишегу «найсамодостатнішим українським письменником, який пише мало, але майже всі його твори заворожують надовго, як стара пісня, слова якої можна і забути, але її мелодія ще довго бринить у душі і зігріває її» [2, с. 8]. Таке потрактування творчих пошуків автора можна з упевненістю долучити і до характеристики його перекладацьких робіт, адже поезія Езри Паунда залишає після себе тонкий присмак витончених напівнатяків, напівстверджень, які при кожному новому «прочитанні» доповнюються свіжими трактуваннями.

Олег Лишега неодноразово у своїх інтерв'ю згадував про свою прихильність і захоплення Езрою Паундом, ба більше, постать цього ексцентричного англо-американського поета надихнула його на написання окремих есе «Флейта землі і флейта неба» та «Поцілунок Елли Фіцджеральд», де в першому мова йде про Е. Паунда і Д.-Г. Лоуренса, а в другому автор проводить паралель між Е. Паундом та Г. Чубаєм. Так, у «Флейті....» Лишега називає Е. Паунда «поетом повітря. У нього все вібрує, переливається. Це повітряний змій, він любить пірнати у сліпучі ями високого осіннього неба. Це ніби про нього: *in altum tendens cadit ab alto* – високо літає – низько сідає... Яка людська мудрість розкішна... і яка жорстока. Знаючи, що немає краю ані вгорі, ані внизу, він мусив довго і низько падати і, обминувши Пізанську вежу, влетіти до пізанської в'язниці» [5, с. 17]. Зауважмо, автор у своєму есе розраховує на підготовленого читача, для якого ці порівняння не виглядатимуть дивними, адже спостерігаємо образне переосмислення того факту, що Е. Паунд відсидів певний термін в американському військовому таборі в м. Пізі. До слова, феномен Езри Паунда нероздільно пов'язаний з поезією імажизму, який як модерністська літературна течія зародився в Англії 1912 р. і поширився в англо-американських колах, проіснувавши приблизно до 1930 р. Е. Паунд став автором першого літературного маніфесту «Кілька застережень імажиста» (американський журнал «Поезія», 1913, Ч. 3), в якому сформульовано основні засади стилю («1. Безпосереднє зображення “предмета” як суб'єктивне, так і об'єктивне. 2. Уникати такого слова, яке б не сприяло зображенню “предмета”». 3. Щодо ритму: писати, керуючись нормами музичної фрази, а не нормами метронома») [8, с. 412]. Така позиція була продиктована прагненням очистити поезію від застарілих вікторіанських форм, які, на думку імажистів, не давали змоги поєднати лаконічність артистичного мовлення зі складним підтекстом. Загалом імажизм зосереджувався на формалізації літературного дискурсу, зведеного до сукупності геометрично правильних форм, експериментував з ними, хоча традиційний реципієнт сприймав їх як екзотичні [8, с. 413]. Згодом Е. Паунд заперечував свою причетність до імажизму і навіть примкнув до іншої

авангардної течії під назвою вортицизм, що зрештою дав змогу сублімувати всі творчі прагнення автора. Е. Паунд, намагаючись надати теоретичного підґрунтя своїм творчим експериментам, розробив основні принципи цієї течії. Зокрема, враховуючи специфіку китайської ідеографії, він тлумачив метафору кризь призму ідеограм, абстрактні ідеї – через взаємодію піктограм. Поет і теоретик мистецтва намагався поєднати найвіддаленіші, на перший погляд непов'язані асоціації [8, с. 200]. Свою концепцію він виклав у поетичній збірці «Давній Китай» (1915) та епічній поемі «Cantos» (1917) (яка, хоч і вважається незавершеною, налічує 116 окремих «пісень»), яка власне викликає найбільше запитань у критиків щодо закодованих ідей та двозначності вибраних асоціацій. Е. Паунд у цій поемі сповна втілює своє бачення співвідношення слова і значення, яке людина в нього вкладає. Так, автор в одній зі своїх теоретичних праць «ABC of reading» (1934) стверджував, що «ми оцінюємо значущість написаного трьома способами: фанопоеія (phanopoeia), тобто береться до уваги зорова властивість слова, яка покликана викликати певний образ в уяві реципієнта, мелопоеія (melopoeia) – музична співзвучність твору та логопоеія (logopoeia), тобто інтелектуальне наповнення скомпонованих слів» [13, с. 37]. Саме використання згаданих трьох принципів лягло в основу творення Паундових «Cantos», які за їхньою революційністю можна зрівняти хіба що з «Уліссом» (1922) Джеймса Джойса, адже обидві праці, окрім прямих асоціацій, містять авторські шифри, що потребують окремих коментарів та роз'яснень. 1917 р. Е. Паунд у листі до Дж. Джойса, характеризуючи свій твір, пише: «Я почав працювати над нескінченним віршем невідомого роду» [12, с. 257]. Один з дослідників творчості автора Макс Ненні стверджує, що кодом до естетичного розуміння «Cantos» може бути традиція меніпеї. Справді, в поемі читачеві пропонується низка текстів, які об'єднано доволі хитким логічним зв'язком і які не відповідають стереотипам лінійного розвитку. Разом з тим, завдяки співіснуванню епізодів, гетерогенних за формальними ознаками і тематичним наповненням, актуалізується один із найважливіших прийомів меніпеї – пародіювання та травестійне відтворення інших текстів [11]. Щоб звузати рамки меніпеї, доцільніше буде вести мову про меніпову сатиру – гнучкий засіб для цитат, вставок, ліричних відступів, хизування знаннями, дискусії, часово-просторових анжамбеманів [3, с. 139]. Власне всі ці художні виверти спостерігаємо в частинах «Cantos». Окрім вільного поєднання віршів та прози, у творах цього жанру часто застосовуються різноманітні маски автора, за допомогою яких літературні, легендарні чи історичні фігури виступають своєрідними глашатаями. Цей прийом посилює ефект поліфонічності художніх висловлювань.

Меніпова сатира змальовує не реальні особистості а характеризує етичні позиції, і колізія тут має ідейну, а не особистісну, природу [3, с. 142]. Ще М. Бахтін зауважував, що змістом меніпеї є пригоди ідеї чи правди у світі: і на землі, і в пеклі, і на Олімпі. Меніпея – це жанр останніх питань. Для меніпееї характерна синкріза (тобто зіставлення) саме таких оголених «останніх позицій у світі» [1]. О. Гон, досліджуючи поліфонічність «Cantos», порівнює Е. Паунда з давньоримським сатириком, який бачить зло і божевілля сучасного світу як похідні хвороби розуму, до якої спричинили брак знань, відсутність взаєморозуміння, хибні цінності та неточні визначення [3]. Зважаючи на

вищесказане, творчість Е. Паунда можна розцінювати як таку, що потребує для своєї адекватної інтерпретації не тільки бездоганного знання мови, але й розуміння підводних течій, які керували думкою поета під час творення того чи іншого поетичного ансамблю. В українському літературознавстві було не так багато митців, які ризикували зазирнути в мистецьку комору Е. Паунда. К. Девдера називає два імені – це І. Костецький та О. Лишега [4]. Незважаючи на те, що переклади І. Костецького «Вибраний Езра Павнд. Поезії. Есеї. Кантос» (1960) були масштабними проектом та деякий час залишались «найповнішою збіркою перекладів творів Е. Паунда на будь-яку мову світу» [4], О. Лишега зумів по-іншому підійти до творчості метра, він відкинув дослівність чи пародіювання, які притаманні перекладам І. Костецького, а зосередився на внутрішній структурі поезій, що засвідчило органічність і глибоке розуміння оригіналу та дало змогу йти не за словами, а за смислами, створивши, отже, майстерне пересотворення [4]. В 11-му номері часопису «Сучасність» за 1992 р., знаходимо переклади трьох паундових «Cantos» (Canto IX, Canto XIII, Canto XLV), О. Лишега на той час уже видав книжку «Великий міст», яку було визнано найкращою поетичною збіркою року. Для перекладу митець недаремно обрав саме ці три частини, адже кожна з них окремо демонструє паундівські принципи сприймання і творення поетичних рядків. Зокрема відверте змішання жанрів, себто вірша та епістолярію, бачимо в Canto IX, яка є однією з чотирьох «Malatesta Cantos» (VII–XI) серії, що базується на житті італійського лорда та кондотьєра або професійного солдата: Сиджізмондо-Пандольфо Малатеста (1417–1468). Паундова симпатія до цього неоднозначного героя Відродження продиктована тим фактом, що серед політичної метушні й інтриг він зумів зорганізувати архітекторів, які створили в м. Ріміні (Італія) Tempio Malatestiano (кафедральний собор), який є яскравою історичною пам'яткою правління й величі однієї людини. Правда, Tempio залишився не до кінця завершеним, а критики у свою чергу називають його кам'яною версією «Cantos». Розпочинається твір з вельми поетичних рядків, які потім подаються фрагментарно та обірвано, що ускладнює сприймання тексту. Далі маємо зразки окремих листів і записок щодо побудови самого храму. Такий перехід повністю нівелює поетичність та робить заявку на історичну достовірність. Усе разом сприймається як упорядкований хаос, який завдяки перекладацькому талантові О. Лишеги став доступним українському читачеві.

*One year floods rose,
One year they fought in the snows,
One year hail fell, breaking the trees and walls [14]
То підійшла повінь,
То завалило снігами,
То вибило градом усе, і дерева, і мури [9, с. 31]*

They are doing the stairs to your room in the castle. I have had Messire Antonio degli Atti's court paved and the stone benches put in it [14].

Вони вже мостять сходи до вашого покою в замку. Я вже викінчив аттичний дворик для пана Антоніо і поставив там камінні лави [9, с. 35].

У Canto XIII перед нами інший Паунд, той, який цікавиться не історичними

звершеннями чи красою архітектурних форм, а той, який переймається філософськими та релігійними питаннями. Своє ставлення до китайської філософії, зокрема конфуціанства, він продемонстрував, зробивши «героєм» поеми самого Конфуція, або Куна, який розмірковує над життям у колі своїх учнів. Паунда щиро цікавили політичні настрої, і саме з вуст Куна злітають прості істини, які в перекладі О. Лишеги мають дещо пророчий характер і стосовно України.

*If a man have not order with in him,
He can not spread order about him;
And if a man have not order with in him
His family will not act with due order;
And if the prince have not order with in him
He can not put order in his dominions [15].*

*Як у чоловіка немає ладу всередині,
Не дасть він ладу довкола себе;
І як у собі не має ладу,
Не буде ладу у його родині;
А коли князь не має ладу в собі,
Не буде ладу в його володіннях [9, с. 36].*

Також у *Santo XIII K. Девдра* помічає один з яскравих прикладів вдалого перекладу «фанопоеї». «And the sound went up like smoke, under the leaves, And he looked after the sound» [15], у перекладі О. Лишеги ці рядки мають такий вигляд: «І звук вився, ніби дим попід листям, І він провів очима звук» [9, с. 35]. Переклад «*sound*» як *згук*, а не *звук*, що є першим значенням слова, підкреслює тонке відчуття перекладача настрою поета, для якого очевидність визначення не завжди передає істинне значення. У *Santo XLV* знаходимо приклади «мелопоеї», яку О. Лишега відчував особливо тонко та навіть зауважував, що в Езри Паунда звук «*r*» звучав немов есенція його цілого оркестру [6, с. 112]. Справді переклад О. Лишеги рядків Е. Паунда яскраво передає мелодику рядків поезії.

*Usura rusteth the chisel
It rusteth the craft and the craftsman
It gnaweth the thread in the loom
None learneth to weave gold in her pattern;
Azure hath a canker by usura; cramoisi is unbroidered [16]*

*Лихва роз'їдає різець
Вона губить ремесло і майстра
Вона рве нитку на верстаті
Жоден не вивчиться тягнути золоту волосінь
Лазур кришиться, кармін блякне [9, с. 37]*

Загалом *Santo XLV* звучить як пересторога для майбутніх поколінь, адже ключовим словом є *usura*, латинська версія англійського *usury*, що дослівно означає практику позичання грошей під надто великий відсоток. Е. Паунд говорить про те, що жадоба до грошей та матеріального збагачення призведе зрештою до повного омертвіння людської душі. О. Лишега, підібравши перекладацький еквівалент *лихва* для *usura*, вдало передав задумку автора надати текстові повчально-гнітючого звучання, адже слово *лихва* в українській мові має негативне значення та в уяві реципієнтів може вибудовувати синонімічний ряд типу *зиск*, *хабар*, *нажива*.

Переклади О. Лишега, з одного боку, відслоняють завісу розуміння винятковості Езри Паунда, а з другого, підтверджують його ставлення до поезії як такої і перегукуються з його баченням власних творінь, про які митець сказав: «Я не пишу прикладних віршів. Я бачу поезію, яка в своїй суті є абстрактною. Вона говорить відразу про все» [7].

Перекладацький геній Олега Лишеги – це суміш закодованих істин та чітких послань, він не побоявся бути незрозумілим чи невпізнаним, а навпаки, гідно йшов вибраною дорогою унікальності й непересічності, яка ще багато років даватиме роботу критикам та літературознавцям, що цікавитимуться і безпосередньо автором, і його іншомовними натхненниками.

Джерела та література

1. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского / М. Бахтин. – Изд. третье. – Москва : Изд-во «Художественная литература», 1972. – С. 194–195.
2. Габор В. Українська проза нової літературної хвилі останнього десятиліття (80–90-ті роки ХХ ст.) / В. Габор. // Просвіта. – 2001. – №3. – С. 8–9.
3. Гон О. Вавилонська вежа поезії: композиційна специфіка «Кантос» Паунда / Олександр Гон. // Біблія і культура. – 2009. – №11. – С. 138–144.
4. Девдра К. Рецепція творчості Езри Паунда в літературному доробку Олега Лишеги [Електронний ресурс] / К. Девдра – Режим доступу до ресурсу: <https://www.academia.edu/29438241/>
5. Лишега О. Флейта землі і флейта неба / О. Лишега. // Сучасність. – 1992. – №11. – С. 16–20.
6. Лишега О. Друже Лі Бо, брате Ду Фу / Олег Лишега. – Львів : ЛА «Піраміда», 2010. – 148 с.
7. Лишега О. Поезія має вживатись у мікроскопічних дозах [Електронний ресурс] / Олег Лишега // ZBRUCH. – 2014. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/28817>.
8. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [автор-укладач Ковалів Ю. І.]. – К. : Академія, 2007. Т. 1. – 2007. – 608 с.
9. Паунд Е. CANTO IX, CANTO XIII, CANTO XLI / Езра Паунд; з англ. пер. О. Лишега // Сучасність. – 1992. – №11. – С. 31–37.
10. Сірук В. Г. Художній дискурс лірики Олега Лишеги / В. Г. Сірук. // Наукові записки. Серія: Літературознавство. – 2007. – №22. – С. 142–153.
11. Nanny, Max. Ezra Pound and the Menippean Tradition // Paideuma, Vol. 11, Winter 1982. – P. 395–405.
12. The Selected Letters of Ezra Pound, 1907–1941. Edited by D. D. Paige. – London : Faber and Faber, 1971. – 358 p. – P. 274.
13. Pound E. ABC of reading / Ezra Pound. – London : Cox and Wymann Ltd., 1991. – 204 p.
14. Pound E. Canto IX [Електронний ресурс] / Ezra Pound – Режим доступу: <http://thecantosproject.ed.ac.uk/index.php/a-draft-of-xvi-cantos-overview/cantos-viii-xi/viii-xi-sources?showall=1&limitstart>
15. Pound E. Canto XIII [Електронний ресурс] / Ezra Pound – Режим доступу: <https://www.poemhunter.com/poem/canto-13/>
16. Pound E. Canto XLV [Електронний ресурс] / Ezra Pound – Режим доступу: <https://www.shmoop.com/canto-45/lines-1-17-summary.html>

Iryna MALYSHIVSKA

TRANSLATION HERITAGE OF OLEH LYSHEHA

The article is devoted to the analysis of Oleh Lysheha's translations of Ezra Pound's poems who is considered to be one of the most extraordinary Anglo-American poets of the early twentieth century. The author of the article highlights not only the key features of poet's style and the specificity of his epic collection of poems «Cantos» but also the translation skills of the Ukrainian writer.

Key words: poetry, translation, principles of creation, menippe satire.

*Василь МАРЧУК
Андрій КОРОЛЬКО*

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИВЧЕННЯ ПОКУТТЯ В РАМКАХ ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНИХ ФЕСТИВАЛІВ «ПОКУТСЬКІ ДЖЕРЕЛА» (2008–2018 рр.)

У статті здійснено огляд наукової роботи з вивчення історико-географічного (історико-етнографічного) регіону (району) Покуття за останні десять років, що проводиться в рамках фольклорно-етнографічних фестивалів «Покутські джерела». За період 2008–2018 рр. під час восьми таких фестивалів організовано шість міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій, готується сьома в м. Тисмениці, здійснено презентацію низки видань з вивчення історико-географічного регіону Галичини, відкрито й оновлено музейні експозиції. Звернено увагу на організацію проведення наукових конференцій, характеристики виступів їхніх учасників та підбиття підсумків. Вказано дальші перспективні напрями і проблеми дослідження Покуття, які можна розглядати на таких наукових форумах.

Ключові слова: *Покуття, фестиваль «Покутські джерела», конференція, оргкомітет, презентація, збірник матеріалів конференції, музей.*

Історико-краєзнавчі й етнографічні дослідження з вивчення Покуття ідуть за такими напрямками: організація науково-дослідницьких експедицій у райони області; індивідуальні та колективні дослідження науковців і краєзнавців; проведення наукових конференцій з проблем історичного краєзнавства, етнології, туризму; публікація наукових праць з питань історичного краєзнавства і етнології; пошук роботи музеїв, які займаються даною проблематикою; відновлення громадських і родинних звичаїв і обрядів, яким займається більшість населення Покуття, і сприяння у цьому державних та громадських інституцій; організація на Івано-Франківщині, зокрема і на Покутті, загальноукраїнських та регіональних фестивалів, оглядів, свят і спеціальних виставок.

Стало приємною традицією в рамках фольклорно-етнографічних фестивалів «Покутські джерела» організовувати наукові форуми та презентувати нові книжки з вивчення регіону. Під час восьми таких фестивалів було проведено шість наукових конференцій. Перша конференція відбулася десять років тому в м. Снятині 27 вересня 2008 р. в рамках відзначення 860-ї річниці першої писемної згадки про місто. Власне, святкування ювілею міста та проведення конференції стало своєрідним починком для організації фольклорно-

етнографічних фестивалів «Покутські джерела». Наслідком історико-краєзнавчого форуму став вихід у світ збірника матеріалів науково-практичної конференції «Снятин, Снятинщина: історія і сьогодення» за редакції Ярослава Романюка і Василя Харитона. У невеликій за обсягом книжці опубліковано 17 статей з вивчення історії Снятина і Снятинщини, мистецьких та літературних традицій Покуття [42]. Упорядники збірника матеріалів конференції Ярослав Романюк і Василь Харитон зауважили, що місцева влада і творча інтелігенція Снятинщини і надалі приділятимуть значну увагу розвитку краєзнавчих студій на терені Покуття: «Будемо вдячні усім, хто долучиться до такої благородної і вкрай потрібної Україні справи пізнання отчої землі» [52, с. 6]. У рамках проведення конференції відбулася презентація фотоальбому відомого фотомитця, уродженця Снятинщини Василя Пилип'юка «Снятине мій : Снятину 850 років» [43]. До речі, у привітальному слові до учасників наукового форуму заступник голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації Василь Гладій відзначив, що потрібно розпочати написання синтетичної праці про Покуття. Це стало своєрідним поштовхом для науковців і краєзнавців, щоб вони почали збирати матеріали в п'яти покутських районах, що тривало два роки. Результат плідної праці не забарився – 2010 р. вийшла у світ колективна монографія «Покуття. Історико-етнографічний нарис» [31].

Другий обласний відкритий фестиваль аматорського мистецтва «Покутські джерела» 15–16 серпня 2009 р. приймала м. Городенка Хоч у рамках його проведення не проводилася наукова конференція, але під час акції «Королівство української книги» відбулася презентація низки історико-краєзнавчих видань: Ярослава Левкуна «Скрижалі Покутської Городенківщини»; колективу авторів Романа Смеречанського, Володимира Никифорука і Олександра Кагляна «Городенківщина стежками століть»; перевиданої праці Адама Кіркора «Покуття з археологічного погляду» (упорядник Богдан Купчинський); збірок «Пісні Городенківщини» і «Легенди Городенківщини», які впорядкували працівники Городенківської центральної районної бібліотеки ім. Л. Мартовича; Євгена Баран «У полоні стереотипів та інші есеї» [11].

Туристичний путівник-довідник «Скрижалі Покутської Городенківщини» Я. Левкуна вперше презентує покутянам і гостям цього чудового куточка Галичини його історію, географію, етнографію, історичні пам'ятки архітектури, побуту, культури. Книжка знайомить читачів з видатними особистостями, музеями, замками Городенківщини, у ній подано цікаві туристичні маршрути, календар знаменних дат з вивчення краю [23]. Книга-альбом Р. Смеречанського, О. Кагляна та В. Никифорука «Городенківщина стежками століть» охоплює не тільки історію значного відтинка часу (від давніх поселень і до XIX ст.), але й на основі сучасних та старих світлин репрезентує мальовничість Покутського краю, його архітектурних пам'яток. Книжка знайомить читача з роботами видатних фотографів краю, в ній подано повний каталог листівок із виглядом міста, починаючи з 1896 р., вона розкриває особливості монетного обігу на території краю. Будять уяву старі замки, величні храми і церкви, репрезентовані не тільки красивими світлинами, а й детально змальованою історією їх будівництва [41].

Передісторія перевидання книжки А. Кіркора «Покуття з археологічного погляду» така [16]. Влітку 1874 р. за завданням Археологічної комісії Польщі на Покуття відбула експедиція під керівництвом литовського археолога Адама-

Гонорія Кіркора. До її складу входили тогочасні наукові світила: Владислав Пшибиславський, Ізидор Коперницький, Антоні Шнайдер та інші. Завданням експедиції було дослідження давніх пам'яток мальовничого Покуття. Науковці дослідили Хотимир, Жабокруки, Живачів, Ісаків, Підвербці, Чортовець, Вербівці, Торговицю, Топорівці, Підвисоке, Русів, Ясенів-Пільний, Микулинці, Снятин, Лужани, Коломию, Ценяву, Велику Кам'янку, Обертин, Балагурівку та інші населені пункти (всього 24) в чотирьох повітах Покуття. А також згадано десятки інших поселень Покуття, де в різні часи було виявлено цінні археологічні знахідки. Результатом цих унікальних досліджень і стала праця А. Кіркора, яка побачила світ 1876 р. під назвою «Покуття з археологічного погляду, 1874 р.». Зауважмо, що в ній вперше на високому професійному рівні було науково систематизовано матеріал досліджень. Ні до А. Кіркора, ні після нього так не зробив ніхто. Книжка складається з п'яти розділів: I. Первісні часи з епохи кам'яного віку, кістки велетенських тварин, печери. II. Городища, замки, вали, шанці, шляхи, могили. III. Ідолопоклонницькі пам'ятники: скульптури богів, язичницькі звичаї, історичні джерела. IV. Дослідження курганів і могил у Живачеві, Хотимирі, Обертині, Чортівці й Підвисокому. Залізні вироби зі Слобідки-Пільної. V. Результати досліджень: визначення епох, внутрішня будова могил, предмети, знайдені в могилах. До якої нації належали люди, чиї скелети знайдено на Покутті? Антропологічні висновки. Дослідження А. Кіркора написане з великою любов'ю до краю і його жителів. Автор ставиться зі щирою повагою до покутян. Долі книжок, як і людей, бувають різними. Майже всі примірники праці вченого Адама Кіркора гітлерівці знищили в Другу світову війну. Вихід у світ цієї книжки – це передусім заслуга його упорядника Богдана Купчинського, Володимира Никифорука, який був ініціатором перевидання і організував переклад з польської мови, та видавця Михайла Андруссяка. Книжку А. Кіркора видано в рамках обласної програми підтримки українського книговидання [22].

У рамках святкування другого фестивалю «Покутські джерела» знаменною подією стало відкриття Етнографічного музею в м. Городенці. Тут зібрані унікальні матеріали – найрізноманітніші види народного мистецтва, якими здавна славиться край. Дуже цікаві зразки різьби на дереві, якими прикрашали житлові і культові споруди, меблі, предмети побуту, музичні інструменти тощо. Також відбулася презентація документального фільму «Городенківщина – краса Покуття» (автори ідеї – В. Ємчук, Б. Кобилянський) [11].

Естафету з проведення фольклорно-етнографічних фестивалів Городенківщина передала Тлумаччині. Третій обласний відкритий фестиваль аматорського мистецтва «Покутські джерела» відбувся 18–19 вересня 2010 р. в м. Тлумачі. З переліку урочистих заходів знаковою подією стала презентація колективної монографії «Покуття. Історико-етнографічний нарис» (автор ідеї та керівник авторського колективу Василь Марчук, головний редактор Андрій Королько), яку готували до видання три роки і яка стала плодом праці науковців і краєзнавців з міст Івано-Франківська, Львова, Чернівців, Коломиї, Снятина, Городенки, Тисмениці і Тлумача. Ілюстративне відтворення найвидатніших пам'яток природи, історії, культури і етнографії Покуття подано у книжці в хронологічно-тематичній ретроспективі. Структуру видання становлять чотири тематичні розділи (дев'ятнадцять підрозділів): пам'ятки природи; історичний літопис; етнографія; Покуття туристичне... [31]. Отже, закладено початок

фундаментального вивчення історико-етнографічного регіону. Під час проведення фестивалю відбулася презентація фільму В. Слободяна «Грядущим на згадку» [51].

Четвертий обласний відкритий фестиваль аматорського мистецтва «Покутські джерела» відбувся 9 жовтня 2011 р. в м. Коломиї. У його рамках відбулася перша науково-практична конференція з питань дослідження історико-етнографічного регіону Покуття. Ініціатором її проведення стала генеральний директор Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського Ярослава Ткачук. На її запрошення відгукнулися науковці Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. З вітальним словом до учасників конференції звернулися заступник голови Івано-Франківської обласної ради Василь Гладій, начальники обласного й міського відділів культури Володимир Федорак і Уляна Мандрусак [34, с. 4–7]. На вагомості фестивалю та конференції у своєму виступі «Проблеми вивчення Покуття» наголосив Василь Марчук, адже це добра нагода окреслити проблематику тй розповісти про досягнення наших краян: істориків, письменників, краєзнавців, видавців, у чиєму доробку понад 250 праць, присвячених дослідженню історії міст та сіл Покуття [24, с. 7–13]. Я. Ткачук у свою чергу відзначила, що вже давно назріла потреба ґрунтовнішого вивчення територіальних меж Покуття. Цьому питанню були присвячені виступи Михайла Паньківа, Андрія Королька і Андріани Ємчук [30, с. 13–17; 20, с. 17–23; 10, с. 23–29]. На думку М. Паньківа, чітко поділити територію на Покуття та Гуцульщину неможливо, бо їх розділяє т. зв. «проміжна зона», в селах якої збереглися особливості, притаманні мешканцям двом історико-етнографічним районам Прикарпаття. Часто через такі непорозуміння в таких населених пунктах хтось вважає себе гуцулом, а хтось – покутянином. Щоб уникнути плутанини й чітко окреслити межі регіону, слід ще зібрати чимало матеріалу, організувати польові дослідження, результати яких потрібно винести на обговорення всеукраїнської наукової конференції [30, с. 16].

Під час підбиття підсумків конференції було озвучено думку, що на часі створення громадського культурологічного товариства, яке об'єднало б учених, краєзнавців, бізнесменів, які зможуть відстоювати інтереси покутян на державному рівні. Координаційний центр майбутнього Товариства науковці запропонували створити на базі Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського й Інституту історії і політології (нині факультету історії, політології і міжнародних відносин) Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Насамкінець учасники заходу висловили побажання частіше проводити аналогічні конференції у всіх покутських районах Івано-Франківської області. Мистецьким доповненням конференції стала виставка «Покутська тканина довжиною в століття», яку урочисто відкрили директор музею Ярослава Ткачук та науковець Михайло Паньків [54].

Збірник матеріалів коломийської науково-теоретичної конференції «Історико-етнографічне та мистецьке життя Покуття: минуле і сьогодення» (14 статей) вийшов за два роки – 2013-го. Він знайомить читачів з проблемами етнографічного межування, історико-етнографічного районування Покуття, вивчення регіону, яким займаються українські і польські дослідники. Також подано розвідки з історії, мистецтва етнографії та літератури Покуття [14].

Кінцевою зупинкою проведення першого витка фольклорно-етнографічних фестивалів «Покутські джерела» 2012 р. стало місто Тисмениця. Районний центр з майже тисячолітньою історією прийняв п'ятий обласний відкритий фестиваль аматорського мистецтва «Покутські джерела» 26 серпня 2012 р. Вперше наукова краєзнавча конференція, присвячена 950-річчю заснування м. Тисмениці, «Тисмениця в минулому та сучасному: історія, економіка і культура» передувала проведенню фестивалю і відбулася 18 травня 2012 р. Організаційні функції з проведення конференції взяв на себе директор наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Михайло Бігусяк. Це був досить серйозний науковий форум, адже на ньому зібралося близько 50-ти учасників. Уперше такого типу конференцію проводили в режимі пленарного і секційних засідань. Зокрема було сформовано три секції наукового зібрання: «Тисмениця крізь призму історії», «Економічне, політичне та громадське життя Тисмениці» і «Культура, освіта, дозвілля тисменичан» [35].

«Молодшу сестру» давнього Галича з ювілеєм та учасників наукової конференції у залі засідань Тисменицької районної державної адміністрації поблагословили уродженець м. Тисмениці Митрополит Галицький та Івано-Франківський УАПЦ Андрій Абрамчук, митрополит Івано-Франківський УГКЦ, мешканець м. Тисмениці Володимир Війтишин і єпископ-емерит УГКЦ Софрон Мудрий. З вітальним словом до учасників конференції звернулися голова Тисменицької районної державної адміністрації Ігор Овчар, голова Тисменицької районної ради Володимир Семенів та голова міста Тисмениці Богдан Дарчин [46]. На пленарному засіданні було заявлено десять доповідей учасників конференції: Б. Томенчука «Тисмениця в окрузі княжого Галича»; І. Кочкіна «Археологія околиць Тисмениці»; С. Пушика «Дохристиянська Тисмениця»; А. Королька «Тисьмениця» П. Волосенка як історичне джерело до вивчення славного міста Покуття» [21, с. 54–65]; С. Кияка «Витоки духовно-релігійного відродження Галичини в контексті боротьби УГКЦ за легалізацію у 80-х роках ХХ ст.» [15, с. 152–164]; П. Арсенича «Просвітницька та наукова діяльність Костя Горбалья»; С. Кобути «Представництво тисменичан-депутатів у Верховній Раді та Івано-Франківській обласній раді в період незалежності України» [18, с. 101–108]; М. Угриня «Демографічна ситуація та національний склад населення м. Тисмениці за даними переписів населення» [49, с. 108–115]; Б. Дарчина «Кушнірство як особливий промисел тисменичан» [8, с. 115–121] і Ю. Угорчака «Микола Погідний – славетний тисменичан» [48, с. 238–241; 35, с. 4–5]. Підсумком проведеного історико-краєзнавчого форуму став вихід збірника матеріалів наукової конференції «Тисмениця в минулому та сучасному: історія, економіка і культура» за наукової редакції М. Бігусяка і А. Королька. До книжки ввійшло 37 статей учасників конференції, які стосуються проблем археології та історії, суспільного й духовного життя, ролі й місця особистостей, чиє життя було пов'язано з м. Тисменицею [45]. Збірник матеріалів конференції було презентовано на п'ятому обласному відкритому фестивалі аматорського мистецтва «Покутські джерела» 26 серпня 2012 р. в м. Тисмениці.

Шостий обласний відкритий фестиваль аматорського мистецтва «Покутські джерела» відбувся 21–22 вересня 2012 р. в м. Тлумачі у рамках святкування 800-річчя покутського міста. Своєрідним продовженням урочистого дійства

стало проведення 24 жовтня 2013 р. в м. Тлумачі Всеукраїнської науково-практичної конференції «Тлумач: історія та сучасність». Організаційні та промоційні функції з проведення конференції взяв на себе доцент кафедри французької філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Андрій Білас. На конференції було репрезентовано 48 тем доповідей і повідомлень. Виступало понад 60 її учасників, з них вісім докторів наук, понад 50 кандидатів наук, аспірантів, студентів, краєзнавців та поціновувачів історії краю. Як і попередня наукова краєзнавча конференція в м. Тисмениці, цей науковий форум проводили у форматі пленарного і секційних засідань. Зокрема були сформовані три секції наукового зібрання: «Тлумач крізь призму історії», «Економічне, політичне та громадське життя Тлумача» і «Культура, освіта, духовність тлумачан та персоналії» [5].

З короткими вітальними промовами до учасників конференції у залі засідань Тлумацької РДА звернулися голова райдержадміністрації Василь Сенів, голова районної ради Михайло Вишневський, міський голова Тлумача Володимир Корженьовський і проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародного співробітництва Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор історичних наук, професор Василь Марчук. Теплими і зворушливими були пастирські слова благословення митрополита Івано-Франківського УГКЦ архієпископа Володимира Війтишина та митрополита Галицького й Івано-Франківського УАПЦ кир Андрія Абрамчука [12].

Було заслухано такі доповіді пленарного засідання конференції: З. Федунківа «Дискусійні питання історії міста Тлумача: отримання міського статусу та приналежність до королівського домену» [50, с. 15–18]; М. Паньківа «Татарське лихоліття на Тлумащині (друга половина XV – початок XVIII століть)» [29, с. 18–25]; В. Великочия «Листопадава (1918 року) національно-демократична революція і Тлумащина» [4, с. 38–42]; А. Королька «Становлення і функціонування органів української влади на Товмаччині періоду ЗУНР (1918–1919 рр.)» [19, с. 42–58]; М. Буджака «Фабрика цукру в Товмачі: традиції і новаторство» [2, с. 103–108]; П. Дутчака «Ієрархія та священство УГКЦ в державотворчих процесах та духовному житті України на злами тисячоліть на прикладі душпастирської праці архієпископа і митрополита Івано-Франківського Володимира Війтишина (1987–2013 рр.)» [9, с. 126–128]; В. Стадника «Українська Автокефальна Православна Церква на Тлумащині: події і персоналії» [44, с. 128–134] і П. Арсенича «Родина Луциків в історії Тлумача» [1, с. 231–234; 5, с. 4–5].

Ошатно оформлений збірник матеріалів конференції вийшов у світ у тлумацькому видавництві «Злагода». Упорядником видання став Андрій Білас. До книжки ввійшло 45 наукових розвідок і повідомлень учасників конференції, які стосуються проблем археології та історії, суспільного, економічного, громадського, культурно-мистецького і духовного життя, ролі визначних особистостей, чиє життя було пов'язане з м. Тлумачем, Тлумащиною, Покуттям [47].

2014 р. фольклорно-етнографічний фестиваль «Покутські джерела» мав приймати м. Снятин. Однак організацію таких культурно-мистецьких заходів було на деякий час призупинено через російську окупацію Криму та антитерористичну операцію на Сході України.

Проведення таких фестивалів відновлено 2016 р. Сьомий обласний фестиваль аматорського мистецтва «Покутські джерела» відбувся 18 вересня 2016 р. в м. Снятині. У рамках його проведення 17 вересня в стінах Снятинської районної бібліотеки відбулася науково-теоретична конференція «Покуття – край звитяг і боротьби». Організаційні функції з проведення конференції взяли на себе доцент кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Андрій Королько і радник голови Снятинської районної ради Тетяна Вовк. На урочисте відкриття засідання завітали голова Снятинської районної ради Іван Угрин та голова Снятинської районної державної адміністрації Богдан Свіщовський, міський голова Снятина Анатолій Шумко, начальник відділу культури Снятинської РДА Богдан Юрчук і директор Снятинської ЦБС Мирослава Будаковська, котрі привітали гостей та побажали всім плідної й цікавої праці. Мер Снятина А. Шумко презентував усім присутнім, слухачам та учасникам конференції, новий чотирнадцятий номер краєзнавчого і літературно-мистецького журналу «Снятин», а голова районної ради Іван Угрин наголосив на потребі видання матеріалів науково-теоретичної конференції [32]. На конференції було заявлено 32 доповіді і повідомлення учасників конференції в режимі трьох секційних засідань: «Скрижалі пам'яті» (11 виступів), «Скарби слова» (дев'ять виступів) і «Джерельний спів землі» (12 виступів). У своїх доповідях учасники конференції порушували важливі теми історії, етнографії, культури та літератури нашого славного покутського краю. Слід виокремити такі цікаві виступи: М. Ільківа «Старожитності Снятинщини на карті Ф. фон Міга» [13, с. 8–17]; М. Гуйванюка «Соціальне походження та структура української літературної інтелігенції Покуття кінця ХІХ – початку ХХ ст.» [7, с. 33–44]; П. Сіреджука «Вихідці із Снятинщини в Гуцульській сотні» [39, с. 55–65]; С. Кобути «Участь покутських адвокатів у державотворчих процесах ЗУНР» [17, с. 65–72]; О. Слободяна «Вірмени на Снятинщині» [40, с. 81–91]; Г. Горбань «Популяризація історії та культури Покуття у бібліотеках Івано-Франківщини» [6, с. 146–152]; М. Паньківа «Музеї Покуття: історія та перспективи» [28, с. 193–204] та І. Свйонтек «Покутські вишиванки Прикарпаття» [37, с. 256–260; 27].

У ході підбиття підсумків учасники конференції висловили такі пропозиції і побажання: посилити експозицію Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського в м. Коломиї музейними предметами зі Снятинщини, Городенківщини і Тлумаччини (Я. Ткачук); створити науково-дослідний інститут з вивчення Покуття (Я. Ткачук); для ґрунтовнішого вивчення історико-етнографічних пам'яток та створення їхнього каталогу потрібно здійснити комплексні експедиції в населені пункти краю (Я. Ткачук); провести наукову конференцію, присвячену вивченню культури і побуту мешканців міст і містечок Покуття (М. Паньків); доцільно створити асоціацію міст краю і громадську організацію Всеукраїнського товариства «Покуття» (Т. Вовк) і впорядкувати єврейські надмогильні плити і пам'ятки в м. Снятині і с. Потічку Снятинського району (М. Тимофійчук).

Наслідком проведеного історико-краєзнавчого форуму став вихід у світ за наукової редакції Андрія Королька збірника матеріалів конференції «Покуття – край звитяг і боротьби», в якому надруковано 30 статей про маловідомі сторінки історії регіону, проблеми етнографічного межування та історико-

етнографічного районування Покуття. Показано творчий доробок покутян у сфері літературознавства, шкільництва, етнографії, музейної справи, етнотуризму; простежено діяльність відомих і маловідомих громадсько-політичних діячів, адвокатів, письменників і етнографів, які були уродженцями або досліджували історико-географічний регіон [33].

Наступного 2017 року восьмий обласний відкритий фестиваль аматорського мистецтва «Покутські джерела» проходив 21 вересня в м. Городенці. На день раніше, 20 вересня 2017 р., в м. Івано-Франківську відбулася VI Міжнародна наукова конференція «Покуття: український та європейський вимір». Організацією проведення наукового форуму ми насамперед завдячуємо професорам Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Василеві Марчуку і Володимирові Великочію та президенту Івано-Франківської торгово-промислової палати Андрієві Левковичу. Вперше в такому серйозному науковому заході, який відбувся у приміщенні Івано-Франківської торгово-промислової палати, взяло участь понад 100 учасників, серед яких іноземні науковці з м. Кракова, м. Варшави, м. Познані, м. Торуня і м. Гнєзна (Республіка Польща). Як і попередні зібрання в м. Тисмениці і м. Тлумачі, цей науковий форум відбувся у форматі пленарного і секційних засідань. Було створено чотири секції: «Покуття в історико-цивілізаційному просторі» (28 тем доповідей і повідомлень) і «Покуття на політичній мапі Європи» (30 тем доповідей і повідомлень); «Економіка, бізнес, інвестиції» (13 тем доповідей і повідомлень); «Культурно-мистецька палітра Покуття» (20 тем доповідей і повідомлень) [36].

У вступному слові від оргкомітету конференції Василь Марчук запросив учасників до плідного наукового обговорення та наголосив на важливості проведення об'єднувальних наукових заходів з популяризації етнографічних районів Прикарпаття, адже в контексті наукового поступу особливої актуалізації потребує проблема вибудовування сучасного концепту, нової національної парадигми історії України, яка заснована на історичних традиціях і ґрунтується на новітніх досягненнях національного краєзнавства і регіональної історії. Це засвідчує значний науковий доробок вітчизняних і зарубіжних вчених у вивченні історії історико-географічного (історико-етнографічного) регіону (району) Покуття. З привітаннями учасникам конференції виступили заступник голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації Ігор Пасічняк, керуючий справами Івано-Франківської обласної державної адміністрації Роман Маланій, депутат Івано-Франківської обласної ради, голова постійна комісії обласної ради з питань регіональної політики, децентралізації та розвитку місцевого самоврядування Василь Мельничук, голова Івано-Франківської торгово-промислової палати, депутат обласної ради Андрій Левкович, перший заступник голови Городенківської райдержадміністрації Ярослав Левкун, а також представники громадськості. Зокрема Андрій Левкович відзначив, що метою заходу є популяризація культурно-мистецьких цінностей та історико-цивілізаційної і політичної тягlosti Покуття, його дальший розвиток, зокрема економічно-інвестиційний, стимулювання і підтримка наукової діяльності в Україні [25; 26].

На пленарному засіданні виступили: В. Великочий «Розвиток туристичної інфраструктури Дністерського каньйону: економічний і соціальний аспекти»;

В. Дутчак «Музика Покуття в дослідженнях Оскара Кольберга»; В. Липчук «Соціально-економічні наслідки міграційних процесів в Україні»; А. Левкович «Духовне відродження Покуття (інвестиційний вимір)»; А. Королько «Покуття на етноісторичній мапі Європи середньовіччя, нового і новітнього часу»; М. Бігусяк «Покутський говір та етнічні особливості його носіїв крізь призму “Галицьких руських народних приповідок» Івана Франка»; О. Дрогобицька «Громадська діяльність греко-католицького сільського духовенства на Городенківщині (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.)»; В. Федорак «Етнофестивальний рух на Покутті як основа збереження і популяризації народних традицій краю» і Я. Левкун «Іван Борковський – українець, що відкрив “Празьку культуру” – гордість Чехії та України» [36, с. 4–5].

У ході конференції відомому дослідникові Покуття Михайлові Паньківу за вагомий внесок у розвитку музейної справи, організацію музею «Покуття» у м. Городенці, а також багаторічну працю вручено медаль лауреата літературно-мистецької премії імені Леся Мартовича. Наукова бібліотека Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та Городенківська центральна районна бібліотека імені Леся Мартовича репрезентували виставку – наукові дослідження і художню літературу, які стосувалися історичних, політичних, економічних і культурно-мистецьких аспектів Покутського краю. Також експонувалися вироби народних майстрів Покуття, зокрема ковальських майстерень Богдана Новосельського, гончарних майстерень «Покутська кераміка» родини Микитюків і квіткової майстерні дизайнера Людмили Вонсуль. Було експоновано ікону покровителя Покуття, Блаженнішого священномученика, владика Миколая Чарнецького [25].

Учасники VI Міжнародної наукової конференції «Покуття: український та європейський вимір» підготували проект Ухвали до державних і регіональних органів влади і місцевого самоврядування:

«Ми, учасники VI міжнародної наукової конференції “Покуття: український і європейський вимір”, представники наукових академічних установ, вищих навчальних закладів України, Республіки Польщі, сфери культури, малого і середнього бізнесу, органів влади і місцевого самоврядування, громадських організацій, заслухавши і обговоривши доповіді та виступи, констатуємо:

В умовах тривалої зовнішньої агресії, неоголошеної війни з боку Росії нагальним є завдання утвердження української національної ідеї, української нації, зміцнення економічного підґрунтя її існування.

В цьому контексті особливо актуальним є зміцнення регіонів, проведення сучасної і ефективної реформи самоврядування з передачею значних повноважень громадам. Перший досвід її впровадження засвідчує правильність обраного шляху.

В контексті наукового поступу особливої актуалізації вимагає проблема вибудовання сучасного концепту, нової національної парадигми історії України, як заснованої на національних історичних традиціях, так і такої, що ґрунтувалася б на новітніх досягненнях національного краєзнавства, регіональної історії.

Значний науковий доробок вітчизняних і зарубіжних вчених у вивченні історії Покуття дає підстави констатувати появу у національній історичній науці нового напрямку – покуттєзнавства, який ще вимагає предметно-об’єктивної структуризації, кристалізації науково-методологічної бази.

З метою подальшого розвитку Покуття, зміцнення його ролі як націоформуючого регіону країни, на нашу думку, слід взяти наступних кроків:

1. Назріла потреба створення суспільно-культурного товариства “Покуття”, члени якого б популяризували на громадському та науковому рівні етнографічну самобутність мешканців історико-етнографічного (історико-географічного) регіону, відроджували етнокультурну спадщину власної землі та звичаїв і традицій своїх предків.

2. На часі є прийняття Державної програми розвитку Покуття, як частини Дністерського каньйону, яка б вирізнялася комплексністю і системністю, була спрямована на задоволення потреб пересічних мешканців краю, ліквідацію безробіття, зменшення міграційних потоків, розвиток інноваційних технологій у царині сільського господарства, тваринництва, садівництва, виноградарства, енерговиробництва і енергозбереження, покращення транспортної, освітньої, медичної інфраструктури.

3. Пряма заборона на законодавчому рівні впровадження Державної програми розвитку малих гідроелектростанцій на р. Дністер, відміна її державного фінансування. Реалізація цієї програми призведе до екологічної катастрофи, втрати значної кількості історико-культурних пам’яток, а значить – національної пам’яті.

4. Прийняття і швидке впровадження у 2018 р. програми комплексного дослідження потенційних можливостей краю в царині альтернативних джерел електроенергії, розвитку туристичної інфраструктури з диверсифікованим фінансуванням як з бюджету громад, області, так і державного.

5. Прийняття на державному рівні програми консервації і реставрації пам’яток історії і культури національного, регіонального, місцевого значення.

6. Обласній раді виділити окреме фінансування:

А) для реалізації проекту “Енциклопедії Покуття”. Адже Покуття багате відомими людьми. Безумовно це є предметом вивчення історичної персоналістики. Не менш важливим та актуальним завданням залишається відображення щоденної історії покутського села чи містечка, з’ясування етнолінгвістичних, соціальних, соціопсихологічних чинників, які зумовили формування менталітету покутянина.

Б) для запровадження на обласному телебаченні цілодобового каналу “Народні джерела” з трансляцією фольклорного самодіяльного мистецтва етнорегіонів краю у виконанні в тому числі сімейних і родинних колективів» [36, с. 16–17].

На завершальному засіданні під час підбиття підсумків роботи пленарного і секційних засідань та обговорення проекту ухвали наукового форуму учасники конференції висловили такі пропозиції і побажання: опублікувати словник покутського говору (П. Сіреджук); підготувати аудіозаписи художніх творів покутських письменників і покутського говору (Л. Вонсуль); видати аудіокниги творів місцевих письменників (А. Білас і М. Бігусяк); провести під орудою журналіста Василя Лесіва цикл телепередач етнографічного спрямування про Покуття (В. Великочий); надрукувати каталог археологічних старожитностей Покуття (І. Миронюк); запропонувати вручати районну літературно-мистецьку премію імені Леся Мартовича лауреатам, які не є уродженцями Городенківщини (Я. Левкун); з нагоди ювілейних дат відомих уродженців Покуття видавати про

них книжки за рахунок коштів регіональної цільової програми книговидання Івано-Франківської обласної ради і обласної державної адміністрації (Я. Левкун); розпочати підготовку видання колективної праці «Городенківщина. Історико-етнографічний нарис» (Я. Левкун); провести антропологічні дослідження на Прикарпатті, зокрема й на Покутті (М. Паньків); укласти мапу ґрунтів на Покутті (М. Паньків); впорядкувати старі та відкрити нові пам'ятні знаки, меморіальні таблиці, пам'ятники відомим історичним постатям Покуття, підготувати програму заходів з увічнення їхньої пам'яті (М. Паньків) і заснувати Городенківське земляцтво (М. Паньків). За результатами VI Міжнародної наукової конференції «Покуття: український та європейський вимір» планується видати збірник матеріалів наукового форуму.

Цьогоріч дев'ятий обласний відкритий фестиваль аматорського мистецтва «Покутські джерела» 16 вересня прийме мальовниче м. Тисмениця. Місцева влада веде ретельну підготовку до проведення урочистого дійства. 26 червня 2018 р. в м. Тисмениці відбулося уже четверте засідання організаційного комітету свята. Неабияку увагу приділяють всім питанням, які виникають в ході організації фестивалю. «В нас є чітке бачення важливості та унікальності заходу, тому ми всі повинні докласти максимум зусиль, щоб фестиваль був яскравим та проходив в атмосфері гостинності Тисмениччини» – зазначила голова Тисменицької районної ради Тетяна Градюк. Учасники організаційного комітету детально обговорили організаційні й фінансові питання, а також сценарій проведення свята. На гостей фестивалю чекає багато захопливих та цікавих локацій [53]. Одна з них – проведення VII науково-краєзнавчої конференції «Покуття – колиска українського національного державотворення», присвяченої 100-річчю утворення Західно-Української Народної Республіки і 570-й річниці надання маґдебурзького права містові Тисмениці. Запропоновано три напрямки роботи конференції: «Покуття: через минуле до сучасності», «Громадська-політичне та соціально-економічне життя на Покутті» і «Культурно-мистецька палітра Покуття».

Сімнадцятого квітня 2018 р. в м. Тисмениці відбулося перше засідання організаційного комітету конференції. У ньому взяли участь: голова Тисменицької районної ради Тетяна Градюк, голова Тисменицької районної державної адміністрації Іван Семанюк, заступник голови районної ради Ігор Федоришин (відповідальний за підготовку науково-популярного збірника), керуючий справами виконавчого апарату районної ради Оксана Проценко, представники відділів освіти та культури районної державної адміністрації, міський голова м. Тисмениці Степан Сворах, доцент кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Андрій Королько та доцент кафедри українознавства Івано-Франківського національного медичного університету Ігор Любчик. Розглядали такі питання: попередній план і особливості проведення конференції; визначення робочого складу організаційного комітету конференції; підготовка доповідей, редагування та друк наукового збірника матеріалів конференції [38]. 7 червня 2018 р. пройшло друге засідання організаційного комітету конференції. Наряду провели співголова оргкомітету Тетяна Градюк, заступник голови районної ради, відповідальний секретар оргкомітету Ігор Федоришин і заступник голови районної державної адміністрації Степан Мандибур. Участь в обговоренні взяли

керуючий справами виконавчого апарату районної ради Оксана Проценко, міський голова міста Тисмениці, доктор історичних наук Степан Сворака, доцент кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Андрій Королько, доцент кафедри французької філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Андрій Білас, доцент кафедри українознавства Івано-Франківського національного медичного університету Ігор Любчик, начальник відділу культури Тисменицької районної державної адміністрації Олександра Стефінко і головний спеціаліст відділу освіти Тисменицької районної державної адміністрації Андрій Татарин. Під час засідання обговорено й затверджено основні етапи проведення конференції. Станом на початок червня 2018 р. для участі в науковому форумі зареєструвалося понад 80 науковців та краєзнавців покутського краю [3]. Підходить до завершення збір матеріалів конференції. Вихід збірника матеріалів заплановано до початку наукового зібрання 14 вересня 2018 р.

Отже, за останні десять років у рамках проведення восьми фольклорно-етнографічних фестивалів «Покутські джерела» організовано шість міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій, готується сьома в м. Тисмениці. Вийшло п'ять збірників матеріалів конференції. Ці наукові форуми були присвячені не тільки дослідженню історії, етнографії і культури покутських міст з нагоди відзначення їхніх ювілейних дат (Снятиніві – 850 років, Тисмениці – 950 років, Тлумачеві – 800 років), але й вивченню маловідомих сторінок історії Покуття, проблем етнографічного межування та історико-етнографічного районування краю, творчого доробку покутян у сфері літературознавства, етнографії, музейної справи, діяльності відомих і маловідомих громадсько-політичних діячів, які були уродженцями або досліджували історико-географічний регіон, туристично-рекреаційним та соціально-економічним можливостям краю тощо. Відбувалися і презентації книжок і відкриття музеїв. Перед підготовкою проведення таких фестивалів місцеве влада регулярно готує до видання буклети, довідники, які покликані відкрити красу й багатство найкращих куточків покутського краю для гостей і туристів.

Безумовно попри величезне зацікавлення вивченням історії, культури і побуту Покуття робота не припиняється. Перед краєзнавцями, етнографами, літературознавцями і мистецтвознавцями постають нові завдання, зумовлені не так вивченням окремих населених пунктів Покуття у всій розмаїтості культури, побуту, звичаїв і яскравих сторінок історії (хоча й ця справа дуже важлива і потрібна), як потребою узагальнити весь досвід вивчення краю в контексті історії Прикарпаття, західноукраїнських земель, загалом історії України. Для уникнення плутанини й чіткого окреслення меж регіону слід організувати польові дослідження, результати яких потрібно винести на обговорення всеукраїнської наукової конференції за участі краєзнавців і науковців вищих академічних установ (Інститут народознавства НАН України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України) і університетів України.

Не менш важливим для наукового аналізу залишається вивчення окремих сторінок історії Покуття. Важливо глибше на першоджерельному матеріалі окреслити межі Покуття. Потребує уваги вивчення Покуття в період перебування його у складі Речі Посполитої і Австрійської (Австро-Угорської) імперії. Ще чекає свого синтезованого дослідження участь покутян у національно-

визвольних змаганнях ХХ ст. Важливо розв'язати проблему координації виходу друкованих досліджень з історії міст і сіл рідного краю. Слід наголосити на вивченні культури, мистецтва, побуту й туристики історико-етнографічного регіону. У рамках проведення ґрунтовних джерелознавчих пошуків потребують ретельного вивчення закордонні архівні фонди Польщі, Австрії, Російської Федерації, Молдови й Румунії, де зберігаються документи та матеріали, пов'язані з історією, етнографією, літературознавством і мистецтвознавством Покуття. Означені напрями майбутніх досліджень далеко не вичерпні. Історія, культура, побут, звичаї Покуття залишаються в центрі уваги багатьох науковців і краєзнавців. Результати їхніх досліджень вкрай бажані, і їх потрібно опублікувати за наслідками наукових конференцій, які відбуваються в рамках проведення фольклорно-етнографічних фестивалів «Покутські джерела».

Джерела та література

1. Арсенич П. Родина Луциків в історії Тлумача / Петро Арсенич // Тлумач: історія та сучасність : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 800-річчю заснування м. Тлумача (Тлумач, 24 жовтня 2013 р.) / упорядник А. А. Білас. – Івано-Франківськ ; Тлумач : Злагода, 2014. – 248 с. – С. 231–234.

2. Буджак М. Фабрика цукру в Товмачі: традиції і новаторство / Михайло Буджак // Тлумач: історія та сучасність : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 800-річчю заснування м. Тлумача (Тлумач, 24 жовтня 2013 р.) / упорядник А. А. Білас. – Івано-Франківськ ; Тлумач : Злагода, 2014. – 248 с. – С. 103–108.

3. В районній раді пройшло друге засідання організаційного комітету з питань проведення науково-краєзнавчої конференції «Покуття – колиска українського національного державотворення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsmrada.if.ua/component/content/article>

4. Великочий В. Листопадова (1918 року) національно-демократична революція і Товмаччина / Володимир Великочий // Тлумач: історія та сучасність : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 800-річчю заснування м. Тлумача (Тлумач, 24 жовтня 2013 р.) / упорядник А. А. Білас. – Івано-Франківськ ; Тлумач : Злагода, 2014. – 248 с. – С. 38–42.

5. Всеукраїнська науково-практична конференція «Тлумач: історія та сучасність» (до 800-річчя заснування м. Тлумача). 24 жовтня 2013 р. Програма. – Івано-Франківськ ; Тлумач, 2013. – 12 с.

6. Горбань Г. Популяризація історії та культури Покуття у бібліотеках Івано-Франківщини / Галина Горбань // Покуття – край звитяг і боротьби. Матеріали науково-теоретичної конференції (у рамках проведення VII обласного фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»), м. Снятин, 17 вересня 2016 р. / за науковою редакцією А. Королька. – Снятин ; Чернівці : Друк Арт, 2017. – 272 с. – С. 146–152.

7. Гуйванюк М. Українські письменники Покуття (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Просопографічний портрет / Микола Гуйванюк // Покуття – край звитяг і боротьби. Матеріали науково-теоретичної конференції (у рамках проведення VII обласного фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»), м. Снятин, 17 вересня 2016 р. / за науковою редакцією А. Королька. – Снятин ; Чернівці : Друк Арт, 2017. – 272 с. – С. 33–44.

8. Дарчин Б. Кушнірство як голований промисел тисменичан / Богдан Дарчин // Тисмениця в минулому та сучасному: історія, економіка і культура : Матеріали наукової краєзнавчої конференції, присвяченої 950-річчю заснування м. Тисмениці. 18 травня 2012 р. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2012. – 256 с. – С. 115–121.

9. Дутчак П. Ієрархія та священство УГКЦ у державотворчих процесах та духовному житті України на зламі тисячоліть на прикладі душпастирської праці архієпископа і митрополита Івано-Франківського Володимира Війтишина (1987–2013) / Павло Дутчак // Тлумач: історія та сучасність : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 800-річчю заснування м. Тлумача (Тлумач, 24 жовтня 2013 р.) / упорядник А. А. Білас. – Івано-Франківськ ; Тлумач : Злагода, 2014. – 248 с. – С. 126–128.

10. Ємчук А. Покуття у польських дослідженнях / Андріана Ємчук // Історико-етнографічне та мистецьке життя Покуття: минуле і сьогодні. Матеріали науково-теоретичної конференції з питань дослідження історико-етнографічного регіону Покуття (м. Коломия, 9 жовтня 2011 року) / Правопис, стилістика, літературне редагування – авторські. Наукові редактори А. Королько, Я. Ткачук. – Коломия : Вік, 2013. – 104 с. – С. 23–29.

11. Запрошуємо на «Покутські джерела» [програма фестивалю в м. Городенці 15–16 серпня 2009 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.if.gov.ua/news/8578#>

12. Івасів Р. Тлумач крізь призму 800-літньої історії / Роман Івасів // Галичина. – 2013. – 14 листопада.

13. Ільків М. Старожитності Снятинщини на карті Ф. фон Міга (1779–1782) / Микола Ільків // Покуття – край звитяг і боротьби. Матеріали науково-теоретичної конференції (у рамках проведення VII обласного фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»), м. Снятин, 17 вересня 2016 р. / за науковою редакцією А. Королька. – Снятин ; Чернівці : Друк Арт, 2017. – 272 с. – С. 8–17.

14. Історико-етнографічне та мистецьке життя Покуття: минуле і сьогодні. Матеріали науково-теоретичної конференції з питань дослідження історико-етнографічного регіону Покуття (м. Коломия, 9 жовтня 2011 року) / Правопис, стилістика, літературне редагування – авторські. Наукові редактори А. Королько, Я. Ткачук. – Коломия : Вік, 2013. – 104 с.

15. Кияк С. Витоки духовно-релігійного відродження Галичини в контексті боротьби УГКЦ за легалізацію у 80-х рр. ХХ т. / Святослав Кияк // Тисмениця в минулому та сучасному: історія, економіка і культура : Матеріали наукової краєзнавчої конференції, присвяченої 950-річчю заснування м. Тисмениці. 18 травня 2012 р. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2012. – 256 с. – С. 152–164.

16. Кіркор А. Г. Покуття з археологічного погляду (1874 р.) : дослідження / А. Г. Кіркор. – Коломия : Вік, 2009. – 80 с.

17. Кобута С. Покутські адвокати у державотворчих процесах ЗУНР / Степан Кобута // Покуття – край звитяг і боротьби. Матеріали науково-теоретичної конференції (у рамках проведення VII обласного фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»), м. Снятин, 17 вересня 2016 р. / за науковою редакцією А. Королька. – Снятин ; Чернівці : Друк Арт, 2017. – 272 с. – С. 65–72.

18. Кобута С. Представництво депутатів-тисменичан у Верховній Раді України та Івано-Франківській обласній раді у період незалежної України / Степан Кобута, Лариса Кобута // Тисмениця в минулому та сучасному: історія, економіка і культура : Матеріали наукової краєзнавчої конференції, присвяченої 950-річчю заснування м. Тисмениці. 18 травня 2012 р. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2012. – 256 с. – С. 101–108.

19. Королько А. Становлення і функціонування органів української влади на Товмаччині періоду ЗУНР (1918–1919) / Андрій Королько // Тлумач: історія та сучасність : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 800-річчю заснування м. Тлумача (Тлумач, 24 жовтня 2013 р.) / упорядник А. А. Білас. – Івано-Франківськ ; Тлумач : Злагода, 2014. – 248 с. – С. 42–58.

20. Королько А. Історико-етнографічне районування Покуття у картографічних та етнографічних дослідженнях XVI – XIX ст. / Андрій Королько // Історико-

етнографічне та мистецьке життя Покуття: минуле і сьогодення. Матеріали науково-теоретичної конференції з питань дослідження історико-етнографічного регіону Покуття (м. Коломия, 9 жовтня 2011 року) / Правопис, стилістика, літературне редагування – авторські. Наукові редактори А. Королько, Я. Ткачук. – Коломия : Вік, 2013. – 104 с. – С. 17–23.

21. Королько А. «Тисьмениця» П. Волосенка як історичне джерело до вивчення славного міста Покуття / Андрій Королько // Тисмениця в минулому та сучасному: історія, економіка і культура : Матеріали наукової краєзнавчої конференції, присвяченої 950-річчю заснування м. Тисмениці. 18 травня 2012 р. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2012. – 256 с. – С. 54–65.

22. Купчинський Б. Сенсації Покуття відкрито ще 135 років тому / Богдан Купчинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.galychyna.if.ua/publication/ukrainism/sensaciji-pokuttja-vidkrito-shche-135-rokiv-tomu/print.html>

23. Левкун Я. Скрижалі Покутської Городенківщини : путівник-довідник / Ярослав Левкун. – Тернопіль : Наш світ, 2009. – 176 с.

24. Марчук В. Проблеми вивчення Покуття / Василь Марчук // Історико-етнографічне та мистецьке життя Покуття: минуле і сьогодення. Матеріали науково-теоретичної конференції з питань дослідження історико-етнографічного регіону Покуття (м. Коломия, 9 жовтня 2011 року) / Правопис, стилістика, літературне редагування – авторські. Наукові редактори А. Королько, Я. Ткачук. – Коломия : Вік, 2013. – 104 с. – С. 7–13.

25. Міжнародна наукова конференція «Покуття: український та європейський вимір» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ipmv.pnu.edu.ua/2017/09/27/mizhnarodna-naukova-konferencija>

26. Міжнародною науковою конференцією «Покуття: український та європейський вимір» розпочався фестиваль «Покутські джерела» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.if.gov.ua/news/mizhnarodnoyu-naukovoyu-konferenciyeyu-pokuttya-ukrayinskij-ta-yevropejskij-vimir-rozpochavsya-festival-pokutski-dzherela>

27. Науково-теоретична конференція «Покуття – край звитяг і боротьби» (у рамках проведення VII обласного фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»). м. Снятин, 17 вересня 2016 р. [буклет]. – [Снятин], [2016].

28. Паньків М. Штрихи до історії музеїв Покуття / Михайло Паньків // Покуття – край звитяг і боротьби. Матеріали науково-теоретичної конференції (у рамках проведення VII обласного фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»), м. Снятин, 17 вересня 2016 р. / за науковою редакцією А. Королька. – Снятин ; Чернівці : Друк Арт, 2017. – 272 с. – С. 193–204.

29. Паньків М. Татарське лихоліття на Тлумаччині (друга половина XV – початок XVIII ст.) / Михайло Паньків // Тлумач: історія та сучасність : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 800-річчю заснування м. Тлумача (Тлумач, 24 жовтня 2013 р.) / упорядник А. А. Білас. – Івано-Франківськ ; Тлумач : Злагода, 2014. – 248 с. – С. 18–25.

30. Паньків М. Проблеми етнографічного межування Покуття / Михайло Паньків // Історико-етнографічне та мистецьке життя Покуття: минуле і сьогодення. Матеріали науково-теоретичної конференції з питань дослідження історико-етнографічного регіону Покуття (м. Коломия, 9 жовтня 2011 року) / Правопис, стилістика, літературне редагування – авторські. Наукові редактори А. Королько, Я. Ткачук. – Коломия : Вік, 2013. – 104 с. – С. 13–17.

31. Покуття. Історико-етнографічний нарис. – Львів : Манускрипт-Львів, 2010. – 456 с.

32. «Покуття – край звитяг і боротьби» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.snyatynrada.gov.ua/news.php?cid=1486&page=33>

33. Покуття – край звитяг і боротьби. Матеріали науково-теоретичної конференції (у рамках проведення VII обласного фестивалю аматорського мистецтва «Покутські

джерела»), м. Снятин, 17 вересня 2016 р. / за науковою редакцією А. Королька. – Снятин ; Чернівці : Друк Арт, 2017. – 272 с.

34. Привітання учасників науково-теоретичної конференції з питань дослідження історико-етнографічного регіону Покуття // Історико-етнографічне та мистецьке життя Покуття: минуле і сьогодення. Матеріали науково-теоретичної конференції з питань дослідження історико-етнографічного регіону Покуття (м. Коломия, 9 жовтня 2011 року) / Правопис, стилістика, літературне редагування – авторські. Наукові редактори А. Королько, Я. Ткачук. – Коломия : Вік, 2013. – 104 с. – С. 4–7.

35. Програма наукової краєзнавчої конференції, присвяченої 950-річчю заснування м. Тисмениці «Тисмениця в минулому та сучасному: історія, економіка і культура». – Івано-Франківськ ; Тисмениця, [2012]. – 12 с.

36. Програма VI Міжнародної наукової конференції «Покуття: український та європейський вимір» (у рамках VIII фольклорно-етнографічного фестивалю «Покутські джерела»). м. Івано-Франківськ (20 вересня 2017 року). м. Городенка (21 вересня 2017 року). – [Івано-Франківськ], [2017]. – 20 с.

37. Свйонтек І. Покутські вишивки Прикарпаття / Ірина Свйонтек // Покуття – край звитяг і боротьби. Матеріали науково-теоретичної конференції (у рамках проведення VII обласного фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»), м. Снятин, 17 вересня 2016 р. / за науковою редакцією А. Королька. – Снятин ; Чернівці : Друк Арт, 2017. – 272 с. – С. 256–260.

38. 17 квітня відбулось перше засідання організаційного комітету щодо проведення VII наукової краєзнавчої конференції «Покуття – колыска українського національного державотворення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsmrada.if.ua/component/content/article>

39. Сіреджук П. Снятинці в Другій Гуцульській сотні (спроба каталогу) / Петро Сіреджук // Покуття – край звитяг і боротьби. Матеріали науково-теоретичної конференції (у рамках проведення VII обласного фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»), м. Снятин, 17 вересня 2016 р. / за науковою редакцією А. Королька. – Снятин ; Чернівці : Друк Арт, 2017. – 272 с. – С. 55–65.

40. Слободян О. Вірмени на Снятинщині / Ольга Слободян // Покуття – край звитяг і боротьби. Матеріали науково-теоретичної конференції (у рамках проведення VII обласного фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»), м. Снятин, 17 вересня 2016 р. / за науковою редакцією А. Королька. – Снятин ; Чернівці : Друк Арт, 2017. – 272 с. – С. 81–91.

41. Смеречанський Р. Городенківщина стежками століть / Роман Смеречанський, Олександр Каглян, Володимир Никифорук. – Івано-Франківськ : Лілея–НВ, 2009. – 140 с.

42. Снятин і Снятинщина: історія і сьогодення. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 850-річчю міста Снятина на Покутті / Упоряд. Я. Романюк та В. Харитон. – Снятин : Прут Принт, 2008. – 136 с.

43. Снятині мій : Снятину 850 років : [фотоальбом] / [авт. ідеї, упоряд., ред. В. Пилип'юк]. – Львів : Світло й Тінь, 2008. – 152 с.

44. Стадник В. Новітня історія Української Автокефальної Православної Церкви на Тлумаччині: події і персоналії / Василь Стадник // Тлумач: історія та сучасність : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 800-річчю заснування м. Тлумача (Тлумач, 24 жовтня 2013 р.) / упорядник А. А. Білас. – Івано-Франківськ ; Тлумач : Злагода, 2014. – 248 с. – С. 128–134.

45. Тисмениця в минулому та сучасному: історія, економіка і культура : Матеріали наукової краєзнавчої конференції, присвяченої 950-річчю заснування м. Тисмениці. 18 травня 2012 р. – Івано-Франківськ : Лілея–НВ, 2012. – 256 с.

46. Тисмениця – молодша сестра Галича [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://davnyihalych.com.ua/novini/item/326-tisminisa-molodsha-sistra-halycha>

47. Тлумач: історія та сучасність : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 800-річчю заснування м. Тлумача (Тлумач, 24 жовтня 2013 р.) / упорядник А. А. Білас. – Івано-Франківськ ; Тлумач : Злагода, 2014. – 248 с.

48. Угорчак Ю. Микола Погідний – уродженець Тисмениці / Юрій Угорчак // Тисмениця в минулому та сучасному: історія, економіка і культура : Матеріали наукової краєзнавчої конференції, присвяченої 950-річчю заснування м. Тисмениці. 18 травня 2012 р. – Івано-Франківськ : Лілея–НВ, 2012. – 256 с. – С. 238–241.

49. Угрин М. Демографічна ситуація та національний склад населення міста Тисмениці за даними переписів / Марія Угрин // Тисмениця в минулому та сучасному: історія, економіка і культура : Матеріали наукової краєзнавчої конференції, присвяченої 950-річчю заснування м. Тисмениці. 18 травня 2012 р. – Івано-Франківськ : Лілея–НВ, 2012. – 256 с. – С. 108–115.

50. Федунків З. Дискусійні питання історії міста Тлумача: отримання міського статусу та належність до королівського домену / Зеновій Федунків // Тлумач: історія та сучасність : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 800-річчю заснування м. Тлумача (Тлумач, 24 жовтня 2013 р.) / упорядник А. А. Білас. – Івано-Франківськ ; Тлумач : Злагода, 2014. – 248 с. – С. 15–18.

51. Фестиваль «Покутські джерела» запрошує гостей! [програма фестивалю в м. Тлумачі 18–19 вересня 2010 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.if.gov.ua/news/10449>

52. Харитон В. «Місто звияг і краси ...» / Василь Харитон, Ярослав Романюк // Снятин і Снятинщина: історія і сьогодення. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 850-річчю міста Снятина на Покутті / Упоряд. Я. Романюк та В. Харитон. – Снятин : Прут Принт, 2008. – 136 с. – С. 5–7.

53. Четверте засідання організаційного комітету з питань проведення ІХ обласного фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела» пройшло у малому залі засідань Тисменицької районної ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsmrada.if.ua/component/content/article>

54. Ясінська О. На часі – створення товариства покутян / Оксана Ясінська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hutsul.museum/events/conferences/rokuttya_conference/

Vasyl MARCHUK
Andrii KOROLKO

SCIENTIFIC RESEARCH ABOUT POKUTTIA WITHIN THE FRAMEWORK OF FOLKLORE-ETHNOGRAPHIC FESTIVAL «SOURCES OF POKUTTIA» (2008–2018)

The article describes the scientific works on the study of the historical-geographical (historical and ethnographic) region of Pokuttia during the last ten years, which is carried out within the framework of folk-ethnographic festivals «Sources of Pokuttia». During the period of 2008-2018, during the eight such festivals, six international and nationwide scientific conferences were organized, the seventh in Tyszniki was being prepared, a series of publications on the study of the historical and geographical region of Galicia was presented, and museum exhibitions were opened and updated. The attention was paid to the organization of conducting scientific conferences, the description of the performances of their participants and summing up. Further promising directions and problems of Pokuttia research, which can be considered at such scientific forums, are indicated.

Key words: Pokuttia, Sources of Pokuttia festival, conference, organizing committee, presentation, collection of conference materials, museum.

ПУБЛІЦИСТИКА ЛЕСЯ МАРТОВИЧА: ЖАНРИ ТА МОТИВИ

У статті проаналізовано ідейно-тематичні й жанрово-стильові особливості публіцистики Леся Мартовича, визначено головні тенденції розвитку та зв'язок із суспільно-літературним процесом і художньою творчістю.

Ключові слова: *Леся Мартович, жанри публіцистики, сатирична творчість, жанрова належність.*

Актуальність дослідження полягає в потребі заповнити ще надто значні прогалини в історії української публіцистики другої половини XIX – початку XX ст., розглянути ідейно-естетичні особливості публіцистичної творчості Леся Мартовича в контексті розвитку суспільно-естетичної думки.

У переважній більшості дослідники творчості Леся Мартовича зокрема та письменників «Покутської трійці» загалом фрагментарно й епізодично торкалися окресленої проблеми, здебільшого під час характеристики літературної спадщини письменника, водночас публіцистичні його розвідки залишилися поза увагою дослідників. А наукове обґрунтування його публіцистики уможливить глибше й різнобічне розкриття багатства творчої індивідуальності письменника, осмислення місця і ролі майстра в процесі збагачення національної культури, духовності народу, а також доповнить картину розвитку української публіцистики.

Аналіз досліджень, присвячених творчості письменника, показує, що вивчення його публіцистичних і літературно-критичних поглядів перебуває, по суті, на початковій стадії. Окремі аспекти висвітлення публіцистики Леся Мартовича знайшли відображення в працях українських літературознавців Є. Барана [1], Ю. Гаморака [3], О. Гнідан [5], Р. Горака [6], М. Гуйванюка [7], А. Королька [10], В. Лесина [12], Ф. Погребенника [21], Г. Марчук [18], Б. Якимовича [26] та ін. Основна увага літературознавців була зосереджена на вивченні художньої творчості письменника та її проблем. Однак значний інтерес становлять статті письменника, тексти його виступів, різножанрові критичні матеріали. Вони допомагають зрозуміти витоки і спрямування його творчих пошуків.

З огляду на розвиток теорії публіцистики зауважмо, що в радянській школі журналістики публіцистичність виокремили такі вчені, як Д. Прилюк, І. Валько і Г. Солганик. Також термін «публіцистичність» тлумачили такі українські науковці, як В. Здоровега, І. Михайлин, Н. Сопільник і О. Косюк. Основні вияви публіцистичності у своїх дослідженнях вивчали В. Шкляр, В. Різун, Н. Шаповаленко, В. Галич, О. Галич і В. Садівничий.

Мета статті – розглянути ідейно-тематичні та жанрово-стильові особливості публіцистичного доробку письменника, визначити головні тенденції розвитку

його публіцистики і її тісний зв'язок із суспільно-літературним процесом другої половини ХІХ – початку ХХ ст. і художньою творчістю сатирика, показати її органічний зв'язок з історичною епохою та митцями, які становлять тогочасне літературне покоління. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: виявити основні теми та провідні мотиви його публіцистичної творчості, проаналізувати їх з урахуванням контексту доби і художніх здобутків письменника-сатирика; через аналіз публіцистики письменника розкрити еволюцію його світоглядних позицій, життєвий, суспільний та естетичний ідеали, а також їхній зв'язок із громадською діяльністю, дослідити редакторську працю Леся Мартовича.

Об'єктом дослідження є публіцистична творчість Леся Мартовича. Предметом дослідження є змістові та жанрово-стильові особливості письменницької публіцистики, їхнє функціонування в суспільно-культурному процесі другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Фактологічний матеріал для цієї розвідки почерпнуто з Центрального державного історичного архіву України (м. Львів), де у ф. 663 «Павлик Михайло – український письменник і громадський діяч» зберігається його листування з Л. Мартовичем. Частину інформації з досліджуваної проблеми ми почерпнули з періодичних часописів «Народ» (1890–1895), «Хлібороб» (1891–1895) і «Громадський голос» («Новий Громадський голос»; 1895–1914), а також з газет національно-демократичного спрямування «Діло», «Батьківщина» і «Свобода». На їхніх сторінках друкувалася інформація щодо громадсько-політичної діяльності Леся Мартовича, його участь в народних вічах, зборах, передвиборчих агітаціях і т. п.

Значно полегшило опрацювання цієї проблематики Повне видання творів Леся Мартовича [18], підготовлене за оригіналами рукописів, що збереглися в архівних фондах Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України, відділі рукописів бібліотеки Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, у фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові та Літературно-меморіального музею Леся Мартовича. Дуже цінними для нас є опубліковані в 2-му томі невідомі раніше листи письменника і його публіцистичні праці, які подано за першодруками у відомих часописах.

Громадянська активність Леся Мартовича змушує його урізноманітнювати сатиричну творчість публіцистичними працями. Відомо, що у формуванні набору характеристик публіцистичних текстів, які зумовлюють їхню жанрову належність, найзначнішу роль відіграє метод відображення дійсності. З-поміж трьох головних способів відображення дійсності – фактографічного, аналітичного та наочно-образного Лесь Мартович поступово зосереджується на останньому. До прикладу, якщо перший допис «Із Снятинщини», який Лесь Мартович опублікував 2 лютого 1889 р. в чернівецькій газеті «Буковина» був націлений на фіксацію якихось зовнішніх, очевидних характеристик явища, на отримання коротких відомостей про предмет (що, де і коли відбулося), то кореспонденція під криптонімом «Л. М.» «Що діється й говорить по наших читальнях у Снятинщині» [11, с. 20–22], опублікована 1 лютого 1890 р. в часописі «Народ», націлена не тільки і не так на фіксацію зовнішніх рис явища або раціональне проникнення в суть предмета, як на емоційно-художнє узагальнення пізнаного. У цьому дописі узагальнення досягло такого рівня, який називається публіцистичною (або навіть художньою) типізацією, що зближує журналістику з художньою літературою.

В публіцистичному творі «Що дієся й говориться по наших читальнях у Снятинщині» [11, с. 20–22] автор подає взірці громадянської активності в українському селянському середовищі, характеризує діяльність політичних та громадських діячів краю. Тут письменник звертає увагу на створення і практичну діяльність народних читалень, метою яких мало стати піднесення життєвого та освітнього рівня українців. Лесь Мартович тут інформує, що 23 грудня 1889 р. створено народну читальню в с. Іллінцях, а 26 грудня у с. Ганьківцях і с. Задубрівцях Снятинського повіту селяни організували вечорниці.

З уст простих селян лунають заклики до створення народних читалень як культурно-освітніх центрів українського селянства краю, «бо в ній можуть люде з усіх сторін сходитися тай так ураз не одно лихо можуть відогнати» [11, с. 21]. На відкритті читальні в с. Ганьківцях письменник виголосив промову, вказавши, що народ має гуртуватися навколо таких культурно-освітніх закладів, бо «із зміною життєвих форм мусять змінитися також форми боротьби» українства краю [11, с. 21]. Тут очевидні характеристики інформаційного жанру, коли мова йшла про те, що Мартович оперативно інформував свою аудиторію щодо громадського життя Снятинщини, націленого на важливі події, пов'язані з базовими, її найактуальнішими потребами, і це сприяє формуванню в читача якнайточнішої картини навикишньої реальності.

Також Лесь Мартович звертає увагу на цікаві виступи на народних зібраннях селянина Івана Сандуляка, який говорив, щоб у народні читальні вписувалися також українські жінки. Автор стверджував, що до поради цього громадського діяча дослухалися, бо після «вечорниць» вписалося до читалень 140 людей, з них багато жінок [11, с. 21]. До речі, саме за розповіддю Івана Сандуляка про те, що ексекUTOR забрав останній кожух від однієї бідної сім'ї, тому що вона не могла сплатити податків, Іван Франко напише оповідання «Історія кожуха». А у вірші «Вандрівка русина з Бідою», написаному 1892 р., Іван Сандуляк намагається визволити народ з біди. Коли русин і Біда приїхали в Коломию, то остання попросила русина об'їздити «те місто кляте», бо тут її «з'їздять радикали» [25, с. 126].

До художньо-публіцистичного жанру можна віднести розгорнутий допис «Реформа подружного закону» [16, с. 50]. Автор вважав, що слід впровадити в життя реформу цивільного законодавства, зокрема у сфері шлюбних стосунків. Л. Мартович висловлює розуміння, що проти цієї реформи виступить клерикальна громадськість, передусім греко-католицьке духовництво, та вказував на недоліки негативного впливу церкви стосовно впорядкування подружного законодавства. В емоційно-образній формі Лесь Мартович доводить корисність цивільного шлюбу [16, с. 50], передає аудиторії своє уявлення про актуальну реальність за допомогою художньої типізації.

Слід відзначити різнобічну жанрову палітру публіцистики Леся Мартовича. Хоч в якому б жанрі працював письменник – чи це замітки, чи нотатки, чи анонси, чи міні-огляди, чи інформаційні кореспонденції, чи звіти, він завжди не звичайно повідомляв факти, а з власними припущеннями чи рекомендаціями, намагаючись викликати співпереживання читача, нерідко використовуючи властивий йому гумор. Виявлена самостійність мислення і гострота пера знадобилися не раз йому в написанні публіцистичних творів. До прикладу, Л. Мартович подає у «Громадському голосі» у формі своєрідного некролога відомості щодо неприйнятної для українців того часу народовської партійної

ідеї. «Нагло, але здавна сподіваною смертю умерла дня 19 мая 1898 року Народовська партійна ідея. Небіжечка, купаючись у ставку званім Консолідація (Мартович має на увазі об'єднання в опозицію поляків і українців у 1870–1880-х рр. проти австрійського режиму, що закінчилася поразкою. – Г. М.) потонула в москвофільським болоті.

Допомагаючи їй утонути, з нею разом пішли на дно проф. Юліан Романчук, бувший посол, бувший народовець, бувший батько нової ери, співвластитель Консолідації, а також д[октор] Теофіл Окуневський, бувший радикал. Нехай з Богом спочивають! Про остатні хвили тих політичних небіжчиків подамо обширнішу відомість в найближчому номері» [14, с. 6]. Особливою гостротою, точністю і місткістю сатиричного слова відзначались «повідомлення» про політичних опонентів. Тут Лесь Мартович показав неабияку майстерність у створенні сатирико-комічного ефекту шляхом поєднання, здавалося б, несумісних величин, сміливого зіткнення різних планів. Будучи важливим структурним елементом сатиричних образів, цей прийом поширюється і на лексичні, фразеологічні та синтаксичні форми, включаючи поєднання різнохарактерних лексичних шарів, невмотивоване переміщення вислову з одного стилю мови в другий – функціонально далекий, що сприймається як різкий дисонанс або як засіб комізму.

Також в руслі нашого дослідження слід хоча б побіжно звернути увагу на редакційну роботу Леся Мартовича. У 1894–1895 рр. Лесь Мартович був співробітником коломийського часопису «Хлібороб», редагуючи статті дописувачів [26], а з 15 листопада 1897 р. редагування радикального часопису «Громадський голос» доручили Л. Мартовичу, оскільки через хворобу І. Франко не зміг виконувати обов'язки відповідального редактора, а М. Павлик змушений на деякий час від'їхати зі Львова. Дослідник творчості українського письменника Федір Погребенник зауважив, що він працював у важких умовах: отримував мізерну платню – 30 золотих ринських щомісяця. Щоправда, жив у редакційній кімнаті, яку надали йому безкоштовно [21, с. 39]. Відомо також, що 12 лютого 1898 р. за вказівкою Л. Мартовича було ухвалено новий план редакційної політики часопису, за яким дозволено друкувати статті тільки про позитивні кроки діяльності депутатів від РУРП в австрійському парламенті й Галицькому крайовому сеймі [10, с. 79]. З номера в номер без підпису з'являлися короткі дописи з життя галицької периферії і відомості з політичного життя світу, опрацьовані у формі гуморесок, дотепних жартів-мініатюр. Тут побачимо короткі оповідання, історії, характерні поєднання різнорідного словесного матеріалу в межах стильового комплексу, що неминуче веде до комізму: «На нашого панотця Козакевича з Угнова людаці дуже вже звикли нарікати, так якби вони (панотець. – Г. М.) вже нікому нічого доброго не зробили. Чую, проте, обов'язок подати до публічної відомості, що мені в крайній потребі, як я служив у війську, видали благословенно витяг метрикальний, без котрого не був би-м ся вірекламуван; на правді мусив батько ходити дві неділі, на правді мати мусила занести голову цукру і 2 з[олотих] р[инських], але все-таки для мене «витяг» був важніший і я не зважав на те, що від мене панотець «витяг»» [15, с. 8].

Отже, основною тематикою публіцистичних творів Леся Мартовича було відтворення суспільно-політичного життя краю, інформування щодо створення і розгортання роботи народних читалень, народних віч, щодо діяльності

політичних товариств, агітація на підтримку народних кандидатів під час виборів до австрійського парламенту і Галицького крайового сейму, сприяння у розгортанні українського січового руху на початку XX ст. Мартович-публіцист не просто описує чи констатує факти, повідомляє про сучасні проблеми – він роз'яснює й переконує, полемізує й викриває, закликає до дії, агітує й пропагує. У його публіцистичних творах поєднуються лексико-стилістичні особливості наукового дослідження і ораторського мовлення, невимушена жвавість розмовної говірки і чітка впорядкованість літературної мови.

Джерела та література

1. Баран Є. (Севрасевич М.) Лесь Мартович як герой літературної бувальщини / Євген Баран // «Покутська трійця» в загальноукраїнському літературному процесі кінця XIX – початку XX століття: Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 66–71.
2. Будзиновський В. Не-карієрович (Із споминів про Леся Мартовича) / В'ячеслав Будзиновський // Нові шляхи. – 1930. – Ч. 2 (лютий). – С. 319–323.
3. Відозва до наших селян виборців! // Громадський Голос. Радикальна політична часопись. – 1911. – 5 цвітня. – Ч. 14. – С. 1.
4. Гаморак Ю. Талант без середовища (Життя і творчість Леся Мартовича) / Юрій Гаморак // Мартович Л. Твори / за ред. Ю. Гаморака. – Краків ; Львів : Українське видавництво, 1943. – Т. 1. – С. III–LIII.
5. Гнідан О. Талант могутній, невмирущий / О.Гнідан // Вигайжена рукопись про руський край – К. : Веселка, 1991. – С. 3–21.
6. Горак Р. Д. Лесь Мартович: Роман-есе / Р. Горак. – К. : Молодь, 1990. – 176 с.
7. Гуйванюк М. Літературна спадщина Леся Мартовича як історичне джерело (до 140-річчя з дня народження) / Микола Гуйванюк // Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах. – Снятин : Прут Принт, 2011. – Ч. 18–19. – С. 141–148.
8. Животко А. Історія української преси / Аркадій Животко. – К. : Наша культура і наука, 1999. – 368 с.
9. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. – Ф. 69 Лесь Мартович. – Спр. 23 Равлюк В. Т. Лесь Мартович. Спогади. Б/д. – 12 арк. (5 арк. чистих).
10. Королько А. «Коломийське товариство народних спілок»: ідеологічні засади і практична діяльність їх осередків на Покутті / Андрій Королько // Питання історії України. Збірник наукових праць кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. – Чернівці : Технодрук, 2014. – Т. 17. – С. 68–82.
11. Л[есь]. М[артович]. Що дієся й говориться по наших читальнях у Святинщині [Снятинщині]. (Допись із місця) / Лесь Мартович // Народ. – 1890. – 1 лютого. – Ч. 2–3. – С. 20–22.
12. Лесин В. Лесь Мартович. Літературний портрет / Василь Лесин. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1963. – 64 с.
13. Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника, відділ рукописів. – Плеш. 40 Данилович Іванна і Євгенія, донька Северина Даниловича. Біографічні спогади про Северина Даниловича (1861–1942) та інших членів родини. 1980. Снятин. – 52 арк.
14. Мартович Л. Війт (Інтерпеляція на 258. засіданю палати послів – підчас 17. сесії) / Лесь Мартович // Громадський Голос. Радикальна політична часопись. – 1911. – 27 цвітня. – Ч. 19–20. – С. 2–6.
15. Мартович Л. За громаду / Лесь Мартович // Громадський Голос. Радикальна політична часопись. – 1913. – 26 червня. – Ч. 26. – С. 8–11.
16. Мартович Л. Реформа подружного закона / Лесь Мартович // Запорожець. Календар для народа на рік переступний 1912 / Уложили Др. К. Трильовський і Іван Чупрей. – Коломия, 1911. – С. 40–65.

17. Мартович Л. Ані слова суперечки / Лесь Мартович // Відділ рукописів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Ф. 69. – № 14. – 1 арк.
18. Мартович Л. Повне зібрання творів. У 2 Т. / Лесь Мартович // – Івано-Франківськ : ЛІК, 2015. Т. 1 – 264 с., Т. 2 – 410 с.
19. Марчук Г. Сатира Леся Мартовича в контексті сатиричних жанрів доби / Ганна Марчук // – К. : ІВЦ Держкомстату України, 1999. – 142 с.
20. Піхманець Р. Із покутської книги буття. Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини, Леся Мартовича. / Роман Піхманець // – К. : Темпора, 2013. – 560 с.
21. Погребенник Ф. Лесь Мартович: життя і творчість / Федір Погребенник. – К. : Дніпро, 1971. – 194 с.
22. Равлюк В. Лесь Мартович. Спогади. Рукопис // Відділ рукописів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Ф. 69. – № 23. – 12 арк.
23. Стефаник В. Перший твір Леся Мартовича (Спомин) / Василь Стефаник // Стефаник В. Повне зібрання творів: У трьох томах / Василь Стефаник. – Т. 2: Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади. – К. : Видавництво Академії наук Української РСР, 1952. – С. 22–28.
24. Стефаник В. Людмила (Із спомінів про Леся Мартовича) / Василь Стефаник // Стефаник В. Повне зібрання творів: У трьох томах / Василь Стефаник. – Т. 2: Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади. – К. : Видавництво Академії наук Української РСР, 1952. – С. 29–32.
25. Франко І. Вандрівка русина з Бідою / Іван Франко // Франко І. Твори в 50 томах. – К. : Наукова думка, 1976. – Т. 1. – С. 126.
26. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. 663. – Оп. 1. – Спр. 221. Листи М. Павлику від кореспондентів з прізвищами на букву «М». 1893–1908 рр. – 157 арк.
27. Якимович Б. Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти / Богдан Якимович. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 692 с.

Ganna MARCHUK

THE PUBLICISM OF LES MARTOVYCH: GENRES AND MOTIVES

The study of L. Martovych's journalistic writings and his literary-critical views is insufficient, therefore, the article deals with the ideological and aesthetic features of Les Martovych's journalistic work in the context of the development of social aesthetic thought. Of great interest are the writer's articles, texts of his speeches, critical materials of various genres. The article deals with the ideological, thematic and genre-style features of the journalistic work of the writer, the main tendencies of his journalistic development and its close connection with the social and literary process of the second half of the nineteenth and early twentieth centuries and artistic creation of the satirist. It shows its organic connection with the historical era and artists that represent the literary generation of the time.

The following tasks were solved: the main themes and leading motives of journalistic creativity were revealed, analyzed in light of the context of the time and artistic achievements of the satirist writer; through the analysis of the writer's journalism, the evolution of his ideological positions, the vital, social and aesthetic ideals were discovered, as well as their connection with social activity. The editorial work of Les Martovych in the magazines «Hliborob» and «Gromadsky golos» was considered.

The factual material for this intelligence was drawn from the Central State Historical Archives of Ukraine, part of the information on the issue under investigation was derived from the periodicals «Narod», «Hliborob» and «Gromadsky golos» («Novy gromadsky golos»), as well as from national-democratic newspapers «Dilo», «Batkivschyna», «Svoboda». On their pages information on the public-political activities of Les Martovych, his speeches in the public gatherings, the election campaigning were published.

Key words: Les Martovych, genres of journalism, satirical art, genre identity.

Михайло МЕДВІДЬ

ВИДАТНІ ПОСТАТІ У ТВОРАХ ЖИВОПИСУ АВТОРА

У статті подано сюжетні картини і портрети, присвячені сторічному ювілею ЗУНР та 570-й річниці надання маґдебурзького права містеві Тисмениці. Окрім художніх творів, автор висвітлив у публікації основні відомості про діяльність видатних постатей – творців української державності, зокрема відомих тисменичан.

Ключові слова: живопис, картини, вірш, мистецтво.

Життя, мов спалах зорі, а пам'ять вічна. Ось 2018 рік. Рік пам'яті Західно-Української Народної Республіки і 570-ї річниці надання маґдебурзького права м. Тисмениці.

Тисмениця завжди славилася визначними постатями, які своєю працею зробили помітний внесок у розбудову Української держави й розбудили національну свідомість її громадян. До цієї історичної дати, на прохання мера міста С. Сворака я намалював картину.

Кость Левицький (18.11.1859 – 12.11.1941) – видатний українсько-політичний і державний діяч, адвокат і публіцист, член НТШ і «Просвіти». Народився в родині священика. Навчався у Станиславівській гімназії, Львівському та Віденському

«Кость Левицький». Олія. ДВП. Розмір – 83,3x56,8 см. 2016 р.

університетах. З 1884 р. – доктор права. З листопада 1918 р. – голова уряду ЗУНР (Державного Секретаріату ЗУНР). Помер у Львові.

Осінь... Для нас, українців, настала весна. Насправді – золота осінь, неначе дівчина закосичена у вінку, з червоної калини та ярої пшениці, заглянула у віконце: небо тривожне, вкрилось голубизною, ніби льон на безмежному полі.

На крилах ластівки пролетіла звістка по Західній Україні: «Вставай, народе, до творення Держави і Нації!» Світанок... Небо в загравах, палахкотить небокрай. Дмитро Вітовський Костеві рапорт складає: «Вся влада у наших руках...» Народ скинув полуду з очей, заворушився, прокинувся, і лунало скрізь:

«Слава, слава, слава Україні!» – «Героям слава!»

А тим часом над небокраєм видно *orla bialego*. Почалась війна...

На першому плані картини – Кость Левицький. Він подумки перенісся до рідного міста, де народився. Весь у тривозі свого серця та думках. Погляд спрямований вперед, вперед до світлої мети, до рідної України. На ньому темний піджак, голуба краватка. Очі спрямовані в далечінь, чоло зоране борознами, голова покрилась сивиною. Герой увесь у гармонії неба і землі, яка надихає його до завзяття й боротьби за щастя і добру долю свого народу.

Ми бачимо його на горизонті міста, де в сутінках виглядають собори, костели і церква Святого Миколая. Тривожне небо, встає сонце, просвічуючи блакить та шлях – шлях до Софійського собору, до єдиної соборної, незалежної України. Експозиція й експресія допомагають розкрити тему та ідею твору.

«Командир Дмитро Вітовський»

Олія. П.О. Розмір – 35х45 см. 2014 р.

Перед нами портрет героя – організатора і керівника Листопадового чину 1918 р. у Львові, командира ЗУНР. Обличчя світле, тривожне, очі горять іскорками перемоги, у них відбивається небо в загравах.

Дмитро Дмитрович Вітовський народився 8 листопада 1887 р. в селянській родині в селі Медусі Станиславівського повіту (тепер село Галицького району), випускник Станиславівської гімназії та правничого факультету Львівського університету. Член Головної управи Української радикальної партії, організатор «Січей», один з найактивніших провідників студентської молоді. Брав участь у боротьбі за створення українського університету, розробив план звільнення з в'язниці Мирослава Січинського, котрий здійснив замах на намісника Галичини Анджея Потоцького. За активну політичну діяльність його засудили й позбавили старшинського звання австрійської армії. У легіоні УСС, куди його перевели з австрійського війська, перебував із серпня 1914 року, командир однієї з найкращих сотень.

У жовтні 1914 р. сотню Вітовського підпорядкували генералові Леману, командирові восьмої кінної дивізії, яка брала участь у жовтневому наступі австрійських військ на Галичину. Наступ проводили в напрямку з Ужка до Старого Самбора. За словами самого Вітовського, це пов'язання з кіннотою було не надто вдалим. Згодом сотня Вітовського брала участь у боях під Туркою та Нагуєвичами, де заледве не потрапила до російського полону.

Дмитро Вітовський був стрілецьким ідеологом та одним з неформальних лідерів УСС, ініціатором стрілецького фонду. В 1916–1917 рр. разом з Миколою Саввичем і чотарем М. Гаврилюком організовував українське шкільництво на Волині, а 1918 р. – на Поділлі. У період Української держави деякий час був комендантом м. Жмеринки, де послідовно проводив організаційну діяльність зі

створення українських державних органів влади. Організатор і керівник Листопадового чину 1918 р. у Львові, командир армії ЗУНР, пізніше – державний секретар військових справ ЗУНР, член УНРади від Української радикальної партії.

У травні 1919 р. – член делегації на мирній конференції в Парижі, яка за дорученням Державного секретаріату мала домагатись припинення агресії Польської держави проти ЗУНР. Видавав офіційну газету українських січових стрільців «Шляхи». Публікувався під псевдонімом Гнат Буряк. Повертаючись в Україну, загинув в авіакатастрофі під Ратибором (Силезія). Донедавна вважалося, що він загинув 4 серпня 1919 р., проте київський історик Павло Нижник на підставі раніше невідомих документів встановив, що Дмитро Вітовський загинув 2 серпня. Похований у Берліні 14 серпня 1919 р. на цвинтарі гугенотів. 1 листопада 2002 р. його прах урочисто перепоховано на Личаківському цвинтарі міста Львова.

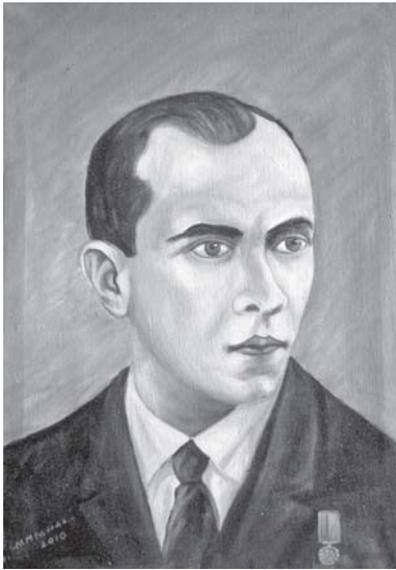
Вогнистим пурпуром, мов у кривавому морі тонули багрянці світанку. Січовики на картині зображені в динаміці. Сотня Дмитра Вітовського на конях мчить з Чернівців до Львова. Там вирішується доля Західної України. Попереду на білому коні сотник Дмитро Вітовський з шаблею в руці готовий до бою, позаду – його побратими.

Портрет написано після того, як В. Ющенко присвоїв звання Героя України.

Погляд спрямований у майбутнє, лик спокійний, весь в думках про долю народу, очі виразні, розкривають стан душі. Позаду заграва – віщунка тривожних часів. На грудях – значок Героя України. В.Янукович відмінив Указ, а Порошенко не поновив. Нація має своїх героїв, яких треба свято шанувати. Це наша гордість, бо Україна в нас одна.

«Листопадовий зрив». Олія. П.О. Розмір – 86х55 см. 1995 р.

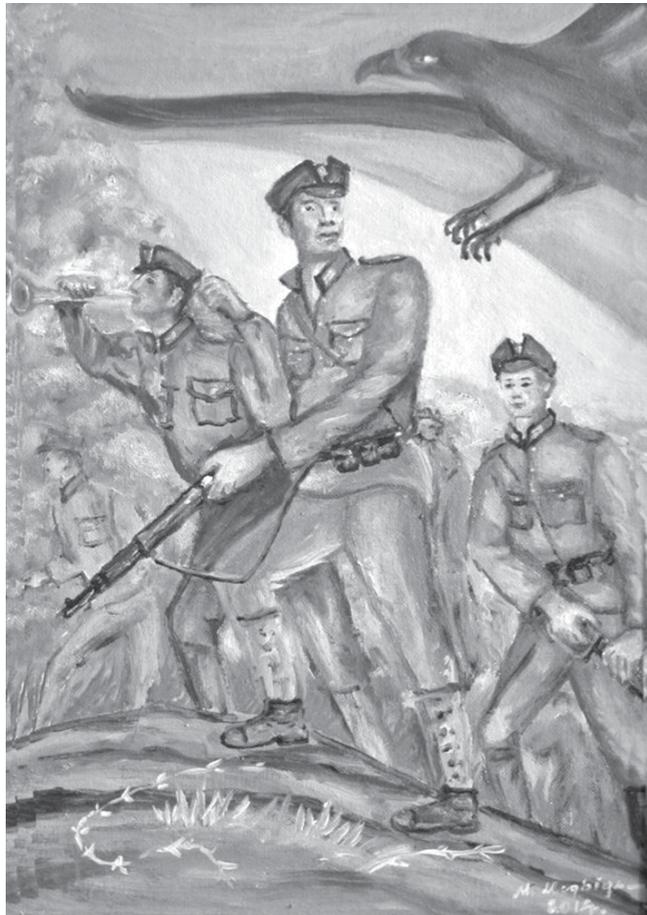

Степан Бандера – Баба, Сірий, Бийлихо (01.01.1909, с. Угринів-Старий Калуського повіту – 15.10.1959, Мюнхен, Німеччина) – український суспільно-політичний діяч, один із лідерів українського національно-визвольного руху 1930–1950 рр. У 1919–1927 рр. навчався в Українській гімназії у м. Стрию. Член УВО, ОУН. З 1933 р. – крайовий провідник ОУН. Політичний в'язень польських тюрем. З квітня 1941 р. – Голова Проводу ОУН. 05.07.1941 його заарештували нацистські окупанти у зв'язку з проголошенням незалежності України. Звільнений 27.09.1944 р. Його вбив аґент КДБ Б. Сташинський у м. Мюнхені.

«Герой України Степан Бандера»
Олія. П. Розмір – 50x65 см. 2009 р.

На першому плані січові стрільці зі зброєю в руках виступають із-за горизонту в майбутнє. Палає обрій, дим піднявся в небо. Сурма кличе до бою: «Чуєш, сурма заграла, час до бою настав». Над горизонтом – синьо-жовтий прапор, а на ньому орел – символ зла (Муравйов, Путін) розпростер свої крила та пазурі над героями Круг і нашою землею. На землі розірваний колючий дріт – символ кайданів. Кольорова гама картини підсилює ідею твору.

**«За Незалежність
України»**
Олія. ДВП.
Розмір – 66x46 см.
2014 р.

**«Головний командир
УПА Роман Шухевич»**
Олія ДВП. Розмір – 50х60 см.
2014 р.

«Михайло Медвідь»
Олія П. Розмір – 50х60 см. 2010 р.

На картині – головний командир УПА Роман Шухевич. Погляд Романа Шухевича спрямований у майбутнє. Очі випромінюють внутрішній світ героя, високе чоло – розум, мудрість, орлиний ніс та стиснуті губи – твердий і рішучий характер. На ньому кітель з тризубом, а на плечах чорна кирея – символ зла, позаду нього відблиски світла – символи майбутнього і темна заграва – віщунка тривожного життя.

Роман Шухевич – Тарас Чупринка (30.06.1907, Львів – 05.03.1950. с. Білогорща біля Львова) – головний командир УПА (1943–1950), генерал-хорунжий (1946), голова Бюро Проводу ОУН (1943–1950), Голова Генерального Секретаріату УГВР і Генеральний Секретар військових справ (1944–1950), лицар найвищих нагород УПА – Золотого хреста бойової заслуги I класу та Золотого хреста заслуги. Застрелився після перестрілки з органами НКВС.

Тло картини портрета багряне. На ньому зображено лик героя. Замислене та спокійне обличчя, ніс прямий, губи затиснуті – це твердість і рішучість характеру. На ньому чорний піджак, краватка з голубизною.

Михайло Медвідь (псевда – Карпович, Чечкевич, Кременецький). Народився 1913 р. в м. Тисмениці. Член ОУН. Учасник похідних груп ОУН на Східну Україну для відновлення Української держави (1940–1943). Співорганізатор відділів УПА-Південь у Холодному ярі, шеф крайової військової школи УПА-Північ, сотник (1943). Начальник технічного зв'язку Головного військового штабу, начальник шкільного відділу ГВШ (1944). Один із заступників Р. Шухевича. Помічник редактора журналу «Повстанець» (1944–1945). Загинув 04.06.1945 р. в криївці в с. Дев'ятниках Жидачівського району Львівської області від отруйного газу. Посмертно присвоєно звання «полковник».

«Олег Богданович Лишега» (1949–2014)

Олія. ДВП. Розмір – 50,3х65,5 см. 2016 р.

Народився в родині вчителів Віри і Богдана. Закінчив Тисменицьку школу, вступив на навчання до Львівського університету (англійська філологія). Там з друзями нелегально видавав альманах «Скриня», за що 1972 р. його відрахували з університету.

Перша збірка віршів «Великий міст» вийшла у видавництві «Молодь» 1989 р. Твори О. Лишеги есеїстичного змісту, оскільки автор прагнув жити в просторі, а жив у часі. Переклав твори світових класиків.

На картині – лик Олега, наче живий, хоча мертвий, усміхнений і самовпевнений – це торжество людини, яка знала собі ціну, очі випромінюють багатство його соборної душі, високе світле чоло – розум.

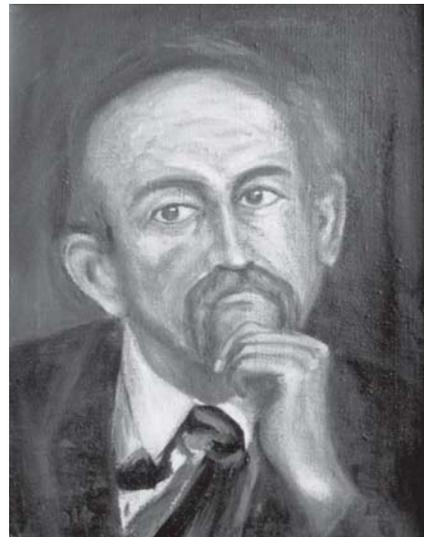
У кожного свій земний шлях – початок і кінець. Плачемо, сумуємо, що покинув нас: не зустрінемося більше на цьому світі. Полинула його душа на крилах тайни Святого Духа в райські засвіти, але він залишиться для всіх доступним, хто знав його, споглядаючи його портрет. Олег ішов за часом, як плугатар за плугом. Його творчість – добра пісня, есеїстична, але читачі не зрозуміли і спотворили її. А він вклав у неї все життя.

*Поки не пізно – бийся головою об лід,
пробивайся – ти побачиш прекрасний світ!
Але ж ти людина – не відчаюйся – ти проб'єшся.
О прекрасний неозорий засніжений світ!*

(«Великий міст», 2012 р.)

*Додому, додому, додому.
На добре слово...
А пам'ять про нього є та,
Що у вінку золотому.*

Яромир-Богдан Лишега (06.1.1952–11.11.2002) – уродженець м. Тисмениці. Син відомого на Прикарпатті поборника української національної ідеї Петра Лишеги та активної членкині громадських організацій «Союз українок», «Відродження», «Пласт» та інших. Ірини Лишеги (Абрамчук). Виховувався Яромир у національному дусі в родині, де переважало духовне над матеріальним. Після закінчення середньої школи 1969 р., маючи впродовж усіх років навчання відмінні оцінки, та через національні погляди не одержавши золотої медалі, Яромир вступив на українську філологію Львівського університету імені Івана Франка. Та закінчити Каменяревий виш йому не судилося – 1973 року за його вірші його відрахували з університету. Закінчивши 1976 р. з відзнакою Львівський культурно-освітній технікум, вступив на навчання до

«Яромир-Богдан Лишега»

Олія. П. Розмір – 35х45 см. 2014 р.

Київського інституту культури ім. О. Корнійчука, працював бібліографом у Львівській бібліотеці для молоді та юнацтва.

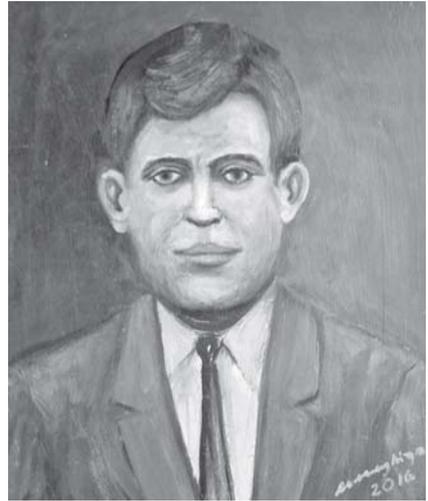
З настанням незалежності України поринув у громадську роботу, працював коректором у газеті «Поклик сумління». Співав у хоровій капелі Львівського університету «Благовіст» Св. арх. Михаїла. Публікувався в газетах «Просвіта», «Літературний Львів», «За Вільну Україну», релігійному часописі «Вірую». Книжка «Труд і дні Яромира-Богдана Лишеги» (2004) засвідчила непересічність таланту автора. Тут подано ранню лірику та вірші пізнього часу. 2005 р. Яромира Лишеги нагороджено (посмертно) районною премією імені Романа Федоріва. Похований у рідному місті.

Стефан Медвідь, псевдо Карпенко, народився 1910 р. З 1941-го – член ОУН, з 1942 року – вояк УПА. Член підрайонного проводу ОУН, керівник зв'язку. Загинув 13 березня 1945 р. у бою з енкаведистами. 18 жовтня 2002 р. з почесними перепохований у братській могилі в с. Під печерах.

Маємо знати все про нашу боротьбу за вільну Україну, про всіх її героїв, про тих, що полягли на полі бою. Щоб знати, треба вивчати...

*Як стрінеш, Українцю, самітню могилу
і гріб без калини, хреста,
згадай, що за ньеньку-Вкраїну
там згасло партизанське життя.*

*Тут, де ми живемо,
наш рідний край.
Боже, Україні щастя, долю дай!
Тут, де ми живемо,
вся рідня, брати –
Боже! Луч любові в серцях засвіти.
Тут батьки за волю лили свою кров –
Боже! Хай воскресне наша слава знов!*

«Стефан Медвідь»

Mykhailo MEDVID

OUTSTANDING FIGURES IN AUTHOR'S ART WORKS

The article presents the scenes portraits dedicated to the centennial of West Ukrainian People's Republic and 570th anniversary of the granting of Magdeburg Law to Tysmenytsia city. In addition to the art works, the author highlighted in the publication the main information about the activities of outstanding figures - the creators of Ukrainian statehood, including well-known citizens of Tysmenytsia.

Key words: art, pictures, poem, art.

Богдан НАГОРНЯК

ТИСМЕНИЦЯ ДУХОВНА

У статті йде мова про сакральну культуру міста та духовність його жителів. Коротко подано інформацію про діяльність дитячої інформаційної ліги «Сузір'я» і недільних шкіл для дітей, які створено при церквах міста.

Ключові слова: духовність, церква, молодь, дитяча інформаційна ліга «Сузір'я», Тисмениця.

Через пройдені тисячі літ
Крізь постійні тріумфи й болі.
Сивочолий, похилий твій вік
Мовби свідчить: не згинеш ніколи!
Хоч дощенту спалені хати
Від тяжкого татарського іґа
Чи обпалені дулом війни
І так часто без шматочка хліба.
Ти стоїш дотепер нескоренне
І ніколи, ніколи не зникнеш,
Місто рідне й благословенне,
Дзвін церков у майбутнє проникне.
Тож живи, о наша Тисменице!
Хай щасливими будуть тут люди.
Нехай лихо тебе обмине,
Ну а щастя побільше прибуде!
Щоб славилось ти на весь світ,
Завжди пишне, чудове, яскраве.
Хай ще сотні і тисячі літ
Добрий Господь до ліку добавить!

Тисмениця – одне з найдавніших міст України. Перлина Покуття з тисячолітньою історією. Це містечко завжди населяли побожні і працьовиті люди. Віра в Бога завжди єднала його мешканців і навчала спільно переживати радості та біди. Попри численні лихоліття: пожежі, пошесті хвороб, набіги татар, атеїстичне царство «світлого» радянського суспільства, яке мало замінити людям Царство Боже, численні зміни адміністративного статусу, перебування у складі різних держав, світові війни Тисмениця завжди залишалася вірною Богові та Церкві.

Двадцять перше сторіччя старовинне містечко на Покутті зустріло з майже 10 000 жителів, чотирма релігійними громадами, трьома храмами,

монастирем Місійного товариства Святого апостола Андрія. Місто прикрашають численні каплички, статуї Ісуса, Богородиці, придорожні хрести. Протягом літургійного року, особливо 12 найбільших християнських свят, церкви нашого міста наповнюються вірянами, які моляться за кращу долю українського народу. Тисмениця зберігає столітні традиції нашого народу і святої церкви: на свято Воскресіння Христового люди з яскравими пасочками поспішають до храмів. Наповнений пахощами страв з основним атрибутом – гарно оздобленою декором пасочкою, запашною ковбасою і хроном та обов’язково з великоднім яєчком, кошик займає своє місце в ряду з іншими. І нарешті особлива мить, коли священнослужитель окроплює всіх свяченою водою і потім можна побачити живий потік людей, які йдуть додому, несучи радість свята. Саме в цей день тисменичани одягаються особливо святково.

Ще одного найбільшого християнського свята з нетерпінням чекають усі: на Різдво Христове лине коляда в кожній хатині. Пишні вертепи, смачні страви, урочисті гостини – це все є візиткою нашого обряду. Також і інші свята відзначаються цікавими діями: Спаса, Зеленець, Покрова Богородиці, а особливо час Страсного посту, відправа Хресних доріг зворушують людські серця. Травнева маївка – це молебень до Матері Божої, дев’ятиниця на її честь, коли діти, вбрані у вишиванки, тримають хоругви, фани, лілеї, стають біля тетраподу, і тоді лине щира молитва до неба. У червні маємо відправу до Пресвятого Ісусового серця, де співаємо стих «Величаємо Тебе, Життєдавче Христе...», віддаючи честь Тому, Хто дав життя світові. Неможливо описати всі дії літургійного року, але очевидно те, що віра батьків, віра в Церкву Христову визначала життя тисменичан протягом сотень років.

Тисмениця мала багато храмів цікавої конструкції. Багато з них не пережило лихоліть пожеж, воєн, ще деякі «усунула» в мирний час радянська влада. Деякі церкви уникали знищення завдяки мужності жителів Тисмениці, які стали на захист своїх святих. На сьогоднішній день перлиною сакрального мистецтва є Церква Різдва Пресвятої Богородиці – пам’ятка архітектури національного значення. Храм відомий ще з 1732 р., побудований на місці, де мали свій осідок отці василіани. На тому місці в 1732–1748 рр. був монастир, і тому вуличка і передмістя мають таку ж миловидну назву – Монастир. З 1748 р. монастир було перенесено до села Погоні, а в Монастирській церкві правив світський священик Стефан Доброводський. Останнім парохом до початку Другої світової війни був о. І. Коцюба, який помер 1935 р. [2, с. 15].

Цей храм, збудований із грубих дерев’яних брусів, – справжній скарб: унікальний іконостас, високий рівень структурної композиції, багатий інтер’єр, навіть зовнішній вигляд свідчить про високу майстерність тих, хто будував цю церкву, надавши їй знаменитого гуцульського колориту та естетичної рівноваги. На особливу увагу заслуговує іконостас – справжня перлина сакрального мистецтва Галичини. 58 композицій (більше, як у знаменитій Святодухівській церкві в м. Рогатині), включення, окрім традиційних, ще й монастирських сюжетів. Цінною спорудою є також і дзвіниця, на якій можна прочитати старовинні написи [4, с. 66].

У ХХІ ст. храм перебув реконструкцію, через що трохи змінив кольорову гаму зовнішнього вигляду. Цікавою особливістю церкви є те, що попри свої не дуже великі розміри кожен, хто зайде всередину, відчує велику повноту будівлі

і довершеність. Затишок і молитовна атмосфера храму унікальні. Церква становить одну із сторінок української духовності. Це зв'язок із минулим, яке закликає у теперішній час технократії та прогресу вміти спілкуватися з Богом і особливо слухати Його голос у побожному мовчанні. У часи відродження Української греко-католицької церкви парохами церкви були о. Василь Гринишин, о. Мирослав Пронюк о. Володимир Гринишин. Тепер у цьому храмі настоятелем є о. Микола Понайда. Народився майбутній священик 1960 р. Закінчив тисменицьку школу. Змалку мріяв стати священиком. Вірний слуга винограднику Божого і УГКЦ, закінчивши навчання у Ленінградській семінарії (академії), о. Понайда 1989 р. відроджував вселенську віру в селах Тлумацького деканату: Острині, Братишеві, Липі, Антонівці, Новосілках і Петрилові. Це був рік повернення у лоно католицької церкви. 22 роки о. Микола душпастирював у с. Сівці-Калуській Калуського району. З 2010 р. є парохом церкви Різдва Пресвятої Богородиці. Як священик прагне, щоб усі вірні жили в мирі та братній любові, сповнивши Заповідь Христову.

У передмісті Тисмениці, на Толоці, з 2003 р. діє чоловічий монастир мМісійного товариства Святого апостола Андрія. У жовтні 2003 р. його урочисто відкрив владика Софрон Мудрий ЧСВВ. Першим його настоятелем став о. Франциск Бонк. Тут є каплиця Фатімської Богородиці. Побожна громада Толоки з нетерпінням очікує на той день, коли завершиться будівництво нового храму на честь Богородиці, яка 1917 р. з'явилася у видолинку Кова-да-Ірія поблизу м. Фатіми трьом малим дітям: Жасінтові, Францішку та Люсії. Нова церква постане на місці, де 13 травня 2011 р. освячено наріжний камінь та хрест. Тож сподіваємося, що така Божа справа завершиться тим, що Тисмениця пишатиметься ще однією церквою, в якій вірні зможуть випросити в Бога багатьох ласк для себе і всіх людей.

Церква Святого Миколая датована 1866 роком. Освячена на Зелені свята 1869 р. [3, с. 46]. Вона була справжнім центром релігійного життя і стала відправним пунктом відродження УГКЦ у Тисмениці. 1989 р. вся громада Тисмениці була присутня на урочистому богослужінні, коли відбувалася знаменна подія: повернення до католицької церкви. Блаженної пам'яті ісповідник віри та на той час правлячий архієрей Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софрон Дмитерко ЧСВВ у співслужінні багатьох священиків, звершивши богослужіння, проголосив завершення доби поневолення і винищення вірних УГКЦ. Багато людей зі сльозами на очах згадувало страшні роки переслідування і раділо, що дочекалися цього радісного дня, коли знову можна молитися у своїй церкві та у своїй вірі. Духовним наставником, сподвижником релігійного життя був о. Василь Гринишин. Уже від 1982 р. розпочалася його душпастирська праця в Тисмениці. Служачи підпільно в католицькому обряді, о. Василь віддав своє життя служінню Богові і людям. За час його праці Тисмениця відроджувалася духовно, а церква прихиляла до себе тисячі людей. Будучи парохом церков Різдва Пресвятої Богородиці та Святого Миколая, деканом Тисменицьким, віце-канцлером Івано-Франківської єпархії, духівником Івано-Франківської теологічної академії, радником єпархіального управління, о. В. Гринишин докладав багатьох зусиль до розвитку духовності, людяності, високої культури та моральності. Його зворушливі проповіді будили в людях високі почуття. О. Василь відкрив недільну школу, активно працював із молоддю

і дітьми. Тепер парохом церкви є його син о. Володимир, який продовжує справу батька.

Духовне життя парафії можливе тільки тоді, коли церква навчатиме правду віри дітей та молодь. Потрібно, щоб дитина одразу входила в життя церкви. Часто запитують: «З якого віку слід приводити дітей до церкви?» Відповідь дуже проста: «Церква – дім Божий. Усі ми Божі діти. З миті хрещення ми введені в Таїнство Живого Бога. Дитина, яка народжується на світ, стається частинкою Містичного Тіла Христового». «Пустіть дітей приходити до Мене, бо таких є Царство Небесне» – так каже Христос. Навіть на немовлятко, яке перебуває у храмі Божому, діє Святий Дух. Вже змалечку діти радо беруть участь у різних дійствах та відправах. Цікавим і корисним для дітей є навчання у недільній школі. У Тисмениці ще в 1980-х рр. о. Василь Гринишин віродив церковні науки для дітей. Сотні юних тисменичан слухали в церкві слово Боже, приступали до Святих Тайн. Діти займалися у церкві Різдва Пресвятої Богородиці. 2006 р. недільна школа запрацювала в церкві Святого Миколая. Адміністратором школи обрано Богдана Михайловича Нагорняка. Він об'єднав дітей Тисменицької школи, які відвідували заняття гуртка шанувальників Анни де Гвіньє, і заняття проходили як у школі, так і в церкві. Гурток «Анна де Гвіньє» – єдиний в Україні. 2001 р. у Львові було видано маленьку книжечку про життя Анни де Гвіньє. Примітно, що потрапила вона на полицю книгарні «Релігійна книга» невдовзі після приїзду в Україну Папи Римського Івана-Павла II. У книжці розповідалося про життя маленької Анни. У Тисменицькій спеціалізованій школі дитячий колектив Дитячої телевізійної служби новин знімає сюжет про Анну, а також про життя святих дітей: Марії Ґоретті, Антонієтти Мео, Імельди Ламбертіні та інших. Дитячому колективові допомагав надавав декан Тисменицький Івано-Франківської єпархії УГКЦ о. Василь Гринишин. 2005 р. Дитяча інформаційна ліга «Сузір'я» відзняла фільм про Анну де Гвіньє. Його одразу ж було відправлено до Парижу, де діє «Асоціація друзів Анни де Гвіньє». Наші французькі друзі надіслали українському колективові офіційну інформацію щодо проходження беатифікаційного процесу Анни де Гвіньє

2004 р. за ініціативи керівника ДІЛ «Сузір'я» Богдана Нагорняка розпочинається серія засідань створеного гуртка шанувальників Анни де Гвіньє. Такі зустрічі проходять за участі священників. Головну допомогу надавали о. Мирослав Пронюк та о. Володимир Гринишин. Діяльність колективу благословили владика Софрон Дмитерко ЧСВВ і Володимир Війтишин. 16 листопада 2011 р. в день відзначення 10-ї річниці Дитячої інформаційної ліги «Сузір'я» колектив благословив єпископ-емерит Софрон Мудрий ЧСВВ, ректор Івано-Франківської теологічної академії ім. святого священномученика Йосафата. Тож церква Святого Миколая стала острівцем любові для сотень дітей у Тисмениці. Також велику увагу колективові надає о. Володимир Гринишин – випускник ІФТА, парох церкви Різдва Пресвятої Богородиці, а з 2010 р. – настоятель церкви Св. Миколая. Разом із ним співслужить ще один молодий священник – о. Руслан Андрусак. Під час проведення недільної школи о. Руслан часто бесідує з дітьми, навчає їх. Час, проведений у церкві, духовно збагачує кожну дитину. Тепер недільну школу відвідує 50 дітей.

З 2015 р. керівником школи є наша випускниця Христина Жарська. Щонеділі о 12.00 діти збираються у церкві, де вони спочатку читають Святе Письмо,

потім разом з учителем обговорюють прочитане, а опісля готуються до Божественної літургії. О 13.00 відбувається богослужіння. Кожна дитина приступає до Святого Причастя. Під час служби діти голосно співають виголоси та молитви: «Вірую» та «Отче наш». Після Літургії учні знову пригадують собі недільне Євангеліє. О 13.45 розпочинається активна фаза недільної школи: руханки, вправи, розучування пісень, а потім ігри, спрямовані на розвиток творчої уяви, спостережливості. Відтак біг, теніс, футбол (якщо дозволяє погода). Улюблені ігри малечі: «Сліпий учитель», «День народження», «Хованки» та багато інших. Дуже подобаються дітям імпровізовані молитви, малювання і рольові ігри, де вони можуть зіграти улюблені сцени зі Святого Письма.

Під час Великого посту учні недільної школи відправляють Хресні дороги по всіх церквах міста і навіть за його межами. У Велику п'ятницю почесна варта дітей «пантрує» Ісуса, що лежить у гробі, але на відміну від римських вояків, не сторожує Господа, а прославляє Його своїми щирими, тихими молитвами. Відсвяткувавши Великдень, діти з нетерпінням очікують травня – місяця Божої Матері. Щодня з лілеями стають вони біля Богородиці і моляться за рідну Україну. Під час навчально-виховного процесу в школі діти часто зустрічаються на спільній молитві. Протягом 2016–2018 рр. вже тричі відбувся літній християнський табір «Промінчики милосердя», в якому взяло участь близько 300 дітей. Слід відзначити, що 2014 р. до церкви призначено третього священника – о. Володимира Ковалишина, який, маючи вже значний досвід плідної праці на парафіях у селах Старуні, Клубівцях, Липівці, активно включився в роботу. Зокрема він керував літніми дитячими таборами. Промови о. Володимира завжди проникненні мудрістю і повчанням.

Про те, що церкву не подолають жодні перешкоди, промовисто говорить історія церкви Святого Архистратига Михаїла, названа в народі Кокорною, адже розташована в передмісті Кокора. Тут, на місці теперішнього храму, в 1922–1982 рр. стояла дерев'яна церква. Витримавши воєнні лихоліття, храм не перебув жадоби партійних бонз, які не зважали на те, що будівля була пам'яткою архітектури та віроломно підрізали опори. Церква дуже похилилася, і згодом місцева атеїстична влада визнала її аварійною. Але Сила Божа покермувала так, що тепер Тисменицю прикрашає найбільша споруда заввишки понад 50 метрів. Нова церква – справжній собор, який здатний умістити багато віруючих. Відкрита 2005 р., церква ще й до сьогодні розбудовується. 2011-го тут розпочато встановлення іконостаса, триває облаштування церковного підвір'я. Першим настоятелем церкви був о. Любомир Саноцький, який, на жаль, передчасно пішов із життя. Згодом паству довірено молодому й ініціативному священику о. Романові Микієвичу. Отець Роман народився 1975 р. у Львові, освіту здобув у папському університеті Урбаніана (м. Рим) на факультеті теології, ліцензіат філософії, викладач ІФТА. Р. Микієвич сміливо взяв на себе організаторські обов'язки та згуртував навколо себе парафіян. При церкві діють хор, сестринство і братство, запроваджено недільну школу. Допомагає парохіві дуже скромний та інтелекгентний молодий священник о. Юрій Павлюк. Він цілковито посвятив себе Богуві. Всі, хто відвідує цю церкву, мають змогу слухати мудру науку о Романа, о. Юрія та о. Ігоря Пилипчука, який доєднався до праці в церкві ще зовсім недавно, але відзначився плідною роботою. Особливо заслуговує на повагу праця при парафії з дітьми й

дорослими з особливими потребами. Церква стала для таких людей справжнім острівцем любові і доброти. Активно працюють священники з молоддю та дітьми, які співають у хорі й відвідують уроки катехізису.

Отже, ми зробили тільки коротенький огляд духовної Тисмениці. Це дуже важливо, щоб місто, якому майже 1000 років, зберегло своє духовне обличчя. Особливо тепер, коли небезпек для храмів вже немає, однак є небезпека для душ людських. Небезпека виходить від екранів телебачення, моди, розпусти. Але віра поколінь все одно переможе зло сьогодення. Переможе задля майбутнього...

Історична довідка

За даними Домініка Кіровського, в XVII ст. у Тисмениці було шість церков. За невідповідними відомостями, їх могло бути 12. На сьогоднішній день відомо про існування таких церков, як:

церква Перенесення мощей св. Миколая (на цьому місці тепер збудовано нову церкву святого Архістратиґа Михаїла;

церква Вознесіння, яка стояла на ринковій площі, недалеко від будинку міського уряду. Згоріла 1771 р.;

церква Пресвятої Трійці, яка стояла недалеко від церкви Вознесіння, при самім вході до ринку. Наприкінці XVIII ст. її розібрали і перенесли до с. Пшеничників;

церква Різдва Пресвятої Богородиці (Монастирська);

церква Святого Миколая (міська);

церква Перенесення мощей св. Миколая (Солом'яна) стояла на Тлумацькому передмісті, неподалік церкви Св. Миколая [1, с. 99].

Джерела та література

1. Андрухів І., Гаврилюк С., Тисмениця / Ігор Андрухів, Степан Гаврилюк. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. – 494 с. + 190 с. іл.

2. Гаврилюк С. З історії церков Тисмениці / Степан Гаврилюк. – Івано-Франківськ : Бібліотечка газети «Вперед», 2002. – 256 с.

3. Тисмениця літературна. – Івано-Франківськ : Сімик, 2010. – 56 с.

4. Чуйко О. Церква Різдва Пресвятої Богородиці / О. Чуйко. – Івано-Франківськ : видавець Віктор Дяків, 2013. – 170 с.

Bohdan NAHORNIAK

SPIRITUAL TYSMENYTSIA

The article describes the sacred culture of the city and the spirituality of its inhabitants. Brief information on the activity of the children's information league «Suziria» and Sunday schools for children created in the churches of the city are provided.

Keywords: spirituality, church, youth, children's information league «Suziria», Tysmenytsia.

Христина НАГОРНЯК

ЕЛЕМЕНТИ НАРОДНОГО СТРОЮ КІНЦЯ ХІХ – СЕРЕДИНИ ХХ ст. У ТРАДИЦІЙНІЙ ОБРЯДОВО-МАГІЧНІЙ КУЛЬТУРІ ПОКУТЯН

У статті досліджено роль народного строю в обрядовій культурі Покуття. Висвітлено символічне значення складників обрядового костюма та магічні дії, характерні для хрещення, весілля і похорону.

Ключові слова: *костюм, обряд, хрещення, весілля, похорон, Покуття.*

Багато відомих науковців у своїх працях досліджувало роль народного строю в обрядовій культурі українців різних етнографічних регіонів України. Проаналізувавши праці таких дослідників, як З. Васін [2], Ф. Вовк [3], Н. Гурошева [6], Г. Маслової [8], Т. Ніколаєва [9], Г. Стельмашук [1], Л. Чайковська [19] і Г. Щербій [20], ми можемо стверджувати, що роль окремих елементів народного строю кінця ХІХ – середини ХХ ст. у традиційній обрядово-магічній культурі покутян є мало дослідженою темою у вітчизняній етнографії і мистецтвознавстві. Тож спробуємо поглибити її на «польових матеріалах», які ми зібрали в цьому регіоні. Метою статті є висвітлити символічне значення окремих елементів обрядового костюма та їхню роль в обрядах і магічних діях на Покутті.

Насамперед зазначмо, що до обрядового вбрання належать одяг для хрещення, весільний і поховальний.

Завдяки своїй символічній навантаженості стрій, будучи матеріальним витвором, міг виконувати функції, властиві феноменам духовної культури.

Григорій Щербій зазначає, що багатоманітність символів та варіантів їхньої поєднання безпосередньо пов'язана з призначенням народного строю. Так, при переході від повсякденного вбрання до святкового, а також від святкового до обрядового активно зростала роль знакових функцій. Водночас на задній план відходила практична функція: у святковому костюмі їй належала другорядна роль, а в обрядовому практичні властивості окремих елементів взагалі не брались до уваги [12, с. 133].

Далі автор звертає увагу на те, що відмінність у співвідношенні практичності й знаковості присутня й на рівні окремих властивостей компонентів строю. Найменш інформативними є конструктивні особливості – крій, силует, пропорції одягу. Вони певною мірою стабільні не лише в межах одного етносу, а й мають чимало близьких рис в сусідніх і навіть досить віддалених народів. Особливості ж декоративно-художнього оформлення одягу більш відкриті для втілення – у рамках традицій – особистих бажань та смаків. Тому художні прийоми, їхні

виражальні засоби значно багатоманітніші не лише в історичному, а й у територіальному плані й здатні виступати символами широкого кола духовних цінностей [12, с. 134].

Майже всі обряди та ритуали тісно стикались з магічними заходами, які мали забезпечити сім'ї й окремі людині щастя, багатство та плодючість, захистити її від злих сил.

Здебільшого обрядовими символами виступали окремі компоненти строю: хустка або рушник на сватанні, крижмо на родинах, біла (або чорна) хустка на похороні та ін. Вони мали захистити людину від злих сил, принести добробут, здоров'я, кохання. Чимало обрядових символів має давнє походження, і їх практично не використовували в повсякденній ноші. Зокрема виготовлений архаїчним способом за допомогою веретена поховальний одяг, збережені у весільному обряді окремі частини строю (**гугля** – старовинний, з білого доморобного валяного сукна гуцульський плащ-накидка), форми крою (**додільні** сорочки), способи одягання деяких речей (за допомогою зав'язок) – усе це надіялось надзвичайними магічними рисами.

Чимало магічних дій спостерігається у родильній обрядовості, яка є складовою частиною сімейної обрядовості. Склалась ціла одягова система, що нібито мала оберігати жінку. Так, нерідко вагітна жінка підперізувалась широким вовняним поясом, який слугував за оберег, а гуцулки натягали чоловічі штани, щоб відволікати увагу злих сил [12, с. 167] і для того, щоб деякий час приховувати свій стан від «злих очей» [Власні спостереження].

Уже при народженні дитини виконувались певні магічні обряди. Обов'язковим було сповивання новонародженої дитини в сорочку матері, а також перев'язування дитини червоним поясом, що мало оберігати від нечистої сили.

За повір'ям, перед тим, як одягнути на дитину черес, у сорочці потрібно потримати ніж або металевий предмет, тобто виконати певні магічні дії (тут маємо справу з контактною магією). Відповідно до повір'я дитина, торкаючись сорочечкою і тілом до металу, «повинна виростати міцною, як залізо» [19].

На Покутті зберігся і до наших днів звичай хрестити всіх дітей у сім'ї в одній сорочечці, для того щоб діти любили і поважали одне одного продовж усього життя [ВС].

«Додільна» сорочка мала найвищий ритуальний статус в обрядовій культурі українців. Добробут, нерозлучність нової родини могла забезпечити, за традиційним уявленням українців, саме «додільна» сорочка молодої на весіллі. І тільки таку сорочку зберігала кожна жінка собі на смерть, яку одягали небіжчці як оберіг, що мав забезпечити їй «суцільний» (бажаний) спокій у вічному житті.

Особливою магічною силою, як вважалось, володіли предмети ноші, виготовлені спеціально для того чи іншого обряду власними руками. Так, дівчина неодмінно повинна була вишити сорочку своєму нареченому. Символічне значення мали й обов'язкові дарунки – чоботи, які наречений дарував своїй дівчині. І також у деяких селах Покуття чоботи дарував зять – тещі, а намітка – подарунок свекрусі від невістки.

Ще одним важливим елементом одягового комплексу на Покутті, який відіграв важливу роль у сімейній обрядовості, був кожух. Про символічне значення кожуха знаходимо відомості в праці Г. Й. Горинь. «У зв'язку з тим, що

кожух символізував багатство і щастя, він займав значне місце в народній і весільній атрибутиці. На розстелений кожух приймали новонародженого, садовили молодих на весіллі. Мати у вивернутому кожусі зустрічала молодих після шлюбу» [5, с. 52] Також кожух був обов'язковим додатком до приданого дівчини про що свідчать наші записи.

До семантично насичених компонентів костюма належать пояси. Пояс здавна був одним з обов'язкових елементів вбрання і виконував чимало утилітарних функцій. Ним закріплювався на талії поясний і верхній одяг, на поясі носили дрібні предмети, потрібні у повсякденному вжитку: широкий шкіряний чоловічий пояс – «черес» на Покутті розглядався і як засіб захисту м'язів живота під час важкої фізичної праці. Разом із цим пояси були і своєрідною окрасою вбрання як справжні витвори мистецтва [12, с. 121].

На давнє походження поясів і їхнє значення вказують пов'язані з ними численні повір'я та прикмети. Магічні функції, що за народним уявленням були притаманні поясам, зумовили їхню велику роль у народній обрядовості як оберегів. Очевидно, пов'язаний навколо тіла пояс розглядався як один з варіантів магічного замкненого кола, поза яким мали залишатись злі для людини сили. Ця функція пояса наочно розкривається в ритуалі традиційного покутського весілля. Вважалось, що під час весілля для молодих особливо небезпечно всіяке зло. Щоб вберегтися від нього, молода дарувала своєму судженому власної роботи червоний пояс.

Особливе значення пояса фіксується в ритуалах життєвого циклу. В триаді «Народження, життя, смерть» пояс займає середнє положення і має вітальну життєствердну семантику: входження дитини в життя, включення її в соціум, встановлення шлюбних стосунків, запліднення. Зав'язування пояса на дитині підтверджувало її людський окультний статус. Померлу хрещену дитину обов'язково потрібно було підперезати – тобто факт причетності дитини до світу людей фіксувався за допомогою пояса. Іноді пояс укладали на дно поперек домовини згідно з повір'ям, за яким при воскресінні небіжчик також мав бути підперезаний поясом.

Невипадково відсутність пояса фіксується в обрядах, пов'язаних з культом природи, її життєвими циклами, приміром, на свято Івана Купали. Пояс віддзеркалював подвійну сутність людини як біологічної та соціальної істоти. Його центральним положенням на фігурі фіксувалося місце поєднання, розмежування сакрального верху і матеріально-тілесного низу. Семантика пояса була тісно пов'язана з ідеєю плідності, сексуальної сили, дітонародження. У традиційній свідомості пояс був тією межею, що відокремлювала фізіологію від культури. Ймовірно, що це значення межі закладено і в одній з назв доморобного пояса – крайка, тобто «край», «межа», «кордон», «кінець», «берег». Сприйняття пояса як кордону проявлялося в обрядах, пов'язаних з першим вигоном худоби на пасовище. Ритуал проходження худоби через пояс мав забезпечити повернення та єдність худоби з житлом, убезпечити її від дикого звіра. Традиційний тканий пояс часто фігурує в дівочих ворожіннях на весіллі. Ритуальне розв'язування червоного пояса, його розкладання, переступання через нього мали полегшити пологи. Натомість відсутність пояса свідчила про загрозу з боку персонажа, що належав до неосвоєного світу дикої природи, а отже наявність у нього нечистої сили та відсутність фертильного

статусу. До таких народна традиція відносила міфологічні персонажі (русалок, мавок, берегинь), а також відьом – всі вони були одягнені в сорочку без пояса. І навпаки, наявність пояса захищала людину від злих, демонічних потойбічних сил; пояс усвідомлювався як охоронний знак.

Ще одним важливим складником народного вбрання, який насичений символами, є головні убори. З давніх-давен у головних уборах українців важливу інформативно-знакову роль виконували атрибути – символи. Особливо різноманітними вони були в зачісках і головних уборах дівчат та жінок.

Ганна Стельмашук у своїй праці «Традиційні головні убори українців» зазначає: «Особливо складною знакова система була у весільних головних уборах. Засватані дівчата носили на голові знак у вигляді кольорових пов'язок, квітів. Весільну дружку і наречену розпізнавали по кольору стрічок, різновидності вінків. Головний убір нареченого позначали знаками у вигляді букетів із пір'я, намистин, квітів, галузок, маленьких віночків. Атрибути і символи мали регіональні відмінності. Тут мало значення все: з якого матеріалу виготовлений знак, його колір, порядок розміщення» [15, с. 161].

Обрядові головні убори Покуття вирізняються архаїчними національними особливостями, які в більшості покутських сіл побутують і в сучасних весільних обрядах. М. Федущак у своїх дослідженнях, які стосуються весільного барвінкового вінка, слушно пропонує розділити саме поняття «вінок» на три типи: вінком вважати головний убір дівчини у формі кола; вінцем – розмаїтий декор у накритті голови нареченої, а вінчиком, або віночком, – барвінковий символічний весільний атрибут [18, с. 23].

Власне з процесу створення барвінкового віночка і починалось весілля на Покутті. Збирати барвінок вирушали до схід сонця. Ішла сама молода або молода з дружками. У деяких селах Коломийщини барвінок збирали дружби або брат молоді [ВС]. Плели вінки, коли дівчата прибирали гільце. Найчастіше починала шити віночок мати, інколи й тато нареченої, продовжували свашки. На «вінки» запрошували ґаздинь, які є порядними господарями і добре живуть з чоловіками. Покутський віночок характерний чотирма монетами, або медаликами – «огнушками», пришитими червоними нитками разом із китицями з чотирьох боків обруча. Над скронями блищали золочені барвінкові прикраси – «затички». На тім'ї, в центрі перехрестя з червоних ниток, вміщували золочене «стерно» – квіточку з барвінкового листя. Обов'язковим елементом покутського віночка був часник, зубчики якого пришивали з двох боків від зурочень.

В українській весільній обрядовості важливе місце посідає звичай «розбирання» (завивання, завезування) молоді. Цей обряд здійснювали в останній день весілля на Покутті. Посеред хати стелили верету, клали одну з подушок молоді, на яку сідала княгиня. Своячки знімали їй з голови вінок, розчісували на дві половини волосся і плели у дві коси. Коси заплітали в «колач» поверх голови, на них клали чеpecь, яким свекруха тричі хрестила невістку. Поверх чепця ставили рубок: довший його кінець складали увосьмеро й обводили попід бороду, роблячи так звані «підборідді». Другим кінцем обводили чеpecь, а врешті зрівняні кінці перев'язували на потилиці й спускали вниз по плечах. Поверх цього на чолі молодій клали вінок, стрічку якого прищиплювали, а на потилиці – зав'язували. Відколи молоду

зав'язали, то вона вже не мала права показатись з непокритою головою (Коломийщина) [BC].

Хустки, намітки, очіпки теж відігравали важливе значення в обрядах. За народним звичаєм, заміжній жінці скидати хустку з голови вважалося великим гріхом. Протягом року заборонялося знімати хустку, якою був обв'язаний очіпок у першу шлюбну ніч (це означало б «світити очіпком»), а також знімати його й ходити з відкритою головою [15 с. 202].

Головні убори – хустка та очіпок в ряді випадків виступали відповідними символічними знаками. Так, вдова, що бажала одружитись, одягала як знак червоний очіпок – і в будень, і в свято.

Хустка іноді означала лист до нареченого. Хустками, як і рушниками, при сватанні перев'язували вище ліктя руки сватів. Хустки як символ достатку дарували на весіллі, ними скріплювали руки молодим, «щоб шлюб був міцним». Хустка виконувала функцію «єднання молодих» у весільному обряді всіх східних слов'ян.

Намітка теж була обов'язковим атрибутом весільних обрядів – покривання молодої, єднання молодих, її теж дарували на весіллі. За народним повір'ям, намітка виконувала ще й функцію оберега.

Важлива роль головних уборів і в поховальних обрядах. Г. Стельмащук відзначає, що в XIX – на початку XX ст. в Україні похорони повсюди здійснювалися за церковно-християнським обрядом, який, однак, містив у собі нашарування язичницької обрядовості. За народним повір'ям, людина продовжувала жити в потойбічному світі, і тому її відповідно споряджали. Цікаво, що одні й ті самі головні убори, але з різним функціональним навантаженням, застосовували у весільній і поховальній обрядовості. Як уже відзначалося, у певні історичні періоди слов'янські дівчата ходили з розпущеним волоссям. У XIX – на початку XX ст. розплетене волосся побутовало не лише у весільних, а й у поховальних обрядах. Але тут воно було знаком трауру [15, с. 204].

Головні убори в поховальних обрядах, як і інший одяг, відігравали чітко визначену функцію. Вважали, що коли помирає дівчина, її потрібно спорядити на той світ як наречену. Тому дівчині одягали на голову вінок. У тих місцевостях, де побутовув звичай одягати на голову вінок нареченому, в домовину дівчини клали два вінки.

Під час поховального обряду часто перев'язували хустками хрести і хоругви. Хустку, а інколи дві вивішували над могилою парубка або дівчини. Хустками обдаровували присутніх на кладовищі. У селах Снятинщини і до сьогодні зберігся звичай під час прощання з покійником близьких його родичів обдаровувати: чоловіків – сорочками, жінок – хустками [BC].

У XIX ст. в Україні померлого ховали, надягаючи йому на голову шапку. Наприкінці XIX – на початку XX ст. шапки, як правило, клали поруч з покійником. На Гуцульщині жонатому клали біля голови шапку, а парубкові – крисаню.

Коли людина померла – її одягають у все нове. На Покутті наприкінці XIX – на початку XX ст. покійника одягали тільки в домотканій одяг, категорично відкидаючи шкіряні та металеві предмети, які «не пустять покійного в рай» [10, с. 35].

Як зазначає Г. Стельмащук: «За народними віруваннями, магічну силу мали також нашійні прикраси – коралові і бурштинові намиста. Серед селян широко

побутувало повір'я, що коралі оберігають жінку від злих духів. Кораловому і янтарному намистам приписували магичну силу, що охороняла жінок від головного болю, поліпшувала зір» [16, с. 100]. Натомість коли жінка помирала, то з неї знімали всі шийні прикраси і ховали без них [ВС].

Підсумовуючи, можемо сказати, що особливості функціонування народного одягу відкривають найтісніший зв'язок його зі світоглядом покутян. Адже майже всі його компоненти активно включались у те чи інше обрядове дійство, що своїм корінням сягає глибокої давнини. Такі елементи народного строю покутян, як сорочка, пояс і хустка, мають найбільшу магичну дію і використовуються у всіх видах сімейної обрядовості.

Розглянуті давні звичаї та обряди – розплітання коси наречених, «покривання нареченої», обряд єднання, заборона ходити одруженій жінці без наголовного вбрання та інші свідчать про тісний зв'язок головних уборів з їхніми функціями і атрибутами-символами. Наявні тут і елементи, пов'язані з іншими уявленнями покутян, такими як бажання багатства (вивернутий кожух), залучення молодого і молоді до сімейного вогнища, елементи контактної магії. Описані обряди свідчать про те, що наприкінці ХІХ – у середині ХХ ст. в народному вбранні на Покутті все ще залишаються активними функції берегова і знакова.

Джерела та література

1. Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Український стрій / М. С. Білан, Г. Г. Стельмашук – Львів : Фенікс, 2000. – 325 с. + іл.
2. Васіна З. О. Український літопис вбрання: [Книга-альбом] / З. Васіна. – Т. 2. – К. : Мистецтво, 2006. – 448 с. + іл.
3. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології / Ф. Вовк – Київ : Мистецтво, 1995. – 336 с. + іл.
4. Воропай О. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис / О. Воропай – Мюнхен : Українське вид-во, 1958. – Т. 1; 1966; Т.2 – К. : Етнос, 2008. – 688 с.
5. Горинь Г. Й. Шкіряні промисли західних областей України (друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) / Г. Горинь – К. : Наукова думка, 1986. – С. 52.
6. Гурошева Н. О. Обрядова роль традиційного одягу українців. / Н. О. Гурошева // Нар. творчість та етнографія. – 1990. – №4.
7. Маерчик М. Одяг, як символічне тіло / М. Маерчик // Тіло в текстах культур. – К., 2003. – С. 69–82.
8. Маслова Г. Народная одежда русских, украинцев и белоруссов в ХІХ – начале ХХ в. / Г. Маслова // Восточнославянский этнографический сборник. – М., 1956. – С. 71–118.
9. Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс / Т. Ніколаєва – К. : Дніпро, 2005. – 320 с. + іл.
10. Паньків М. Сучасні традиційні обряди на Покутті та проблеми їх збереження / М. Паньків // Етнос і культура. – №1. – Івано-Франківськ. – 2003. – С. 35.
11. Паньків М. Весілля у селі Вербівцях на Городенківщині / М. Паньків. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 108 с.
12. Пономарьов А., Артюр Л., Бетехтіна Т. та ін. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник / А. Пономарьов, Л. Артюр, Т. Бетехтіна та ін. – К. : Либідь, 1994. – С. 167.
13. Руслана Кіреєва-Лутченко. Покутське весілля. / Руслана Кіреєва-Лутченко // Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах. – 2000. – Ч. 11–12. – С. 173–185.

14. Стельмашук Г. Магічне коло (вінок як символ і оберіг) / Г. Стельмашук // Літопис червоної калини. – 1993. – № 3–4. – С. 60–62.
15. Стельмашук Г. Г. Традиційні головні убори українців / Г. Стельмашук. – К. : Наукова думка, 1993. – 240 с.
16. Стельмашук Г. Г. Магія народного одягу / Г. Стельмашук // Жовтень. – 1982. – № 10. – С. 99–100.
17. Стельмашук Г. Про що розповідає дівочий вінок? (атрибути – символи на головних уборах дівчат). / Г. Стельмашук // Літопис червоної калини. – 1992. – №6–7. – С. 66.–68.
18. Федущак М. Прикрашання квітами – квітчання / М. Федущак. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2004. – 60 с. + іл.
19. Чайковська Л. Обрядова функція народного вбрання на Волині другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Л. Чайковська // НТЕ. – №6. – 2007. – С. 47–54.
20. Щербій Г. С. Народне і професійне в сучасному одязі / Г.С. Щербій // НТЕ. – 1983. – № 5. – С. 50–55.

Christina NAHORNIAK

**ELEMENTS OF FOLK CLOTHES OF THE END OF XIX –
THE MIDDLE OF XX CENTURY IN TRADITIONAL RITUAL-MAGICAL CULTURE
OF INHABITANTS OF POKUTTIA**

The article reads about the place of folk clothes in a ritual culture of Pokuttia. A symbolic meaning of components of a ritual dress is highlighted. Attention is paid to magic actions used in Epiphany, Wedding and Funeral.

Key words: *dress, ritual, Epiphany, Wedding, Funeral, Pokuttia.*

Михайло ПАНЬКІВ

ОЙ ЧЕРВОНА КАЛИНОНЬКА ДОДОЛУ СІ ПОХИЛИЛА

У статті розкрито зміст старопокутської пісні «Ой червона калинонька додолу сі похилила», яка була поширена у селах Городенківщини – Вербівцях, Рогині і Чернятині. Автор стверджує, що ця пісня могла з'явитися у XIII–XVI ст. і відзначається своєю багатокуплетністю та сюжетною деталізацією. У цей час край терпів спочатку від татаро-монгольської експансії, а пізніше від постійних татаро-турецьких набігів. Дослідник подає хронологію найбільших і найжорстокіших нападів татар і турків на Покуття та інші галицькі території, наводить цікаві перекази і легенди, пов'язані із заселенням нашими країнам нових земель після іноземних спустошень XIV–XVIII ст. В останній частині статті проаналізовано зміст ще однієї старопокутської пісні «Іван і Мар'яна», яку в п'яти варіантах отримав Іван Франко та інші фольклористи на Покутті у 80–90-х рр. XIX ст. і яку повторно записали («Гой Іване Іваночку») Микола Андрусяк і автор у 70-х рр. XX ст. у селі Вербівцях Городенківського району.

Ключові слова: Покуття, фольклор, старопокутська пісня, вірування, татаро-турецькі набіги, переказ, легенда, топоніміка.

Ой червона калинонька додолу сі похилила

Ой чер- во- на ка- ли- нонь- ка

до- до- лу сі по- хи- ли- ла

Чс - рво- на ка- ли- на ряс- нень- ко за- цві- ла

тай до- до- лу гі- лля гле- ться!

*Ой червона калинонька додолу сі похилила,
Червона калинонька дрібненько зацвила,
Та й додолу гілля гнетьсі
Чогось моя мила, мила чорнобрива
Та й до мене не горнетьсі.
Милий воли запрягає, мила воли випрягає,
Милий запрягає, мила випрягає,
Серденьком го називає.
Ой верниси, мій миленький, де ж ти їдеш, мій соколю?
Плаче дедик-ненька, дитина маленька,
І я плачу молоденька.
Не вернусі я до тебе, не вернусі я ніколи,
Ти Бога не знала, мене не кохала,
Ще й фортуну обзивала.
Ти фортуно, ти небого, прослужила літ ми много,
Служила-с ми в царстві, служила в богастві,
Послужи ми в бідоластві [1, с. 1].*

Цю пісню я часто чув у сорокових роках минулого сторіччя, тобто в часи моєму рідному селі Вербівцях відзначають на Покрову. Співали її, крім моїх односельців, літні гості з Чернятина і Рогині. Храміві з інших сіл (з Торговиці, Сороків, Вікна) цю пісню не виконували. У той час кожне село мало свої улюблені пісні. Ще до середини ХХ ст. між селами можна було легко помітити суттєві різниці в одязі, способі його носіння, репертуарі пісень, поведінці, навіть в окремих діалектних особливостях тощо.

На жаль, вже пізніше (80–90 рр. ХХ ст.) я шукав в інших покутських селах, чи знає хто названу пісню, але не знайшов таких респондентів. Тепер і в цих трьох селах (Вербівцях, Чернятині і Рогині) теж ніхто її не пам'ятає. Тобто в 40–50 рр. ХХ ст. зберігся лише один варіант пісні «Ой червона калинонька додолу сі похилила». Можливо, побутування її було обмежене цією мікротериторією, або через не цілком зрозумілий сюжет пісні вона зникла ще раніше на Покутті. До слова, документальні згадки про ці три села належать до XIV–XV ст. Перша згадка про Вербівці датується 1373 роком, про Рогиню – 1378-м, а про Чернятин 1453 роком як переселенців із Вінниччини [5, с. 22].

Ще до 40-х – середини 50-х рр. минулого сторіччя у покутських селах збереглися традиційно-сакральні особливості виконання деяких пісень. Вони у стародавні часи були однією з основних причин появи багатьох пісень – як сакральний супровід якогось календарного чи родинного свята або іншої події. Таку пісню виконували тільки під час відзначення цієї події. В інші часи виконання такої пісні вважалось святотатством. Пізніше із занедбанням таких обрядів сакральна значущість цих пісень забувалась, і виконання її стало позаобрядовим. Тоді, ще в середині ХХ ст., збереглися пісенні репертуари різних календарних обрядів, весільних пісень, хрестин, проводів до війська, зокрема свій репертуар пісень був під час храмових свят чи інших пригощань. Пісня «Ой червона калинонька додолу сі похилила» входила до вищевказаних гостьових подій. Варіантів цієї пісні я не знайшов ні у збірниках українських народних пісень, ні, як було вже сказано, в інших респондентів. Можливо, я чи

не єдиний тепер, хто пам'ятає цю пісню. На жаль, у другому куплеті відсутня перша строфа.

Музикознавці відносять її до однієї із стародавніх покутських пісень. Вона могла з'явитись десь у XIII–XVI ст. Аналогічні старопокутські пісні відзначаються своєю багатокуплетністю та сюжетною деталізацією. У цій пісні шість куплетів, причому в другому відсутня перша строфа. Між другим і третім куплетами відчувається якийсь пропуск. Така попсованість утруднює її розуміння.

Починається пісня заспівом про калину. Калинові заспіви досить поширені в українських народних піснях. Їх чи найбільше порівняно із заспівами інших рослин. У народних віруваннях про дерева калина вважається деревом-оберегом дівчат, молодих жінок та воїнів. Особливо калинове дерево прив'язували до дівчат. У багатьох регіонах України калину садили після народження дівчини, і це дерево росло разом з їхньою дочкою як її оберіг. А що ці калинові насадження в Україні стали досить поширеними, то калина стала символом України.

Отже, з'явилася ціла система обрядових вірувань, пов'язаних із калиною-оберегом. Вона чітко відображена в ліричних народних піснях – тут і відповідні заспіви про калину, які визначають далі сюжету пісні, наприклад, звертання дівчини до калини зі своїми жалями. Дівчина старалась зустрітись з коханим біля калини, щоб прив'язати його до себе. Ламання дозрілої калини означало втрату дівочості й перехід її до нової якості – жінки. Тож калина стала однією з основних рослин – символів весілля. Весільне деревце прикрашено букетами, де одним із головних у ньому був кетяг калини. Пізніше гості молодого, коли він забирав молоду додому, старались обломати ці букети як доказ того, що вона як жінка стає власністю їхнього роду. Коли хлопець ламав кетяги калини до весілля, то це означало передчасну втрату її дівочості.

У похоровах неодружених дівчат і хлопців присутні весільні елементи в обрядах, одязі тощо, і нарешті на їхніх могилах висаджують калину. Часто в багатьох піснях важкопоранений неодружений вояк перед смертю просить посадити на його могилі калину.

В піснях заспів про квітучу калину означає одруження молодої пари. У нашій пісні калина теж зацвіла, але похилилась додолу – отже, треба чекати розриву молодої пари. І дійсно, наступна строфа пісні є жалем молодого чоловіка про те, що його дружина не горнеться до нього. А раз нема любові, то нема чого жити з нею. З дальшого тексту ми дізнаємося, що він є приймаком у родині. Адже плачуть її батьки і мала дитина, бо він їх покидає, завантаживши свої пожитки (фортуни) і від'їжджає. Чоловік обвинувачує свою дружину в таких гріхах: «Ти Бога не знала», тобто не дотримувалась супружної вірності, «мене не кохала», це ясно, «ще й фортуни обзивала», тобто не була задоволена його майном. Фортуна згідно з Великим тлумачним словником, крім давньоримської богині щасливої долі та загальноукраїнського значення як щасливий випадок, успіх, доля, талант, має і третє застаріле діалектне значення – майно, статок [5, с. 1545].

І в кінці звертання чоловіка до фортуни: «...ти фортуно, ти небого, послужила літа много, служила ми в царстві, служила в богатстві, послужи ми в бідоластві». Тобто служило це майно в добрі часи, а тепер послужило йому в труднощах, біді. Що означають ці рядки?

Від'їзд з волами разом із своїми пожитками означає переселення в інші місця. Пісня датується XIII–XVI ст. У цей час край терпів спочатку від татаро-монгольської експансії, а пізніше постійних татаро-турецьких набігів. Унаслідок цього було знищено багато сіл і міст не лише на Покутті, а й у цілому галицькому краї.

Подаємо хронології найбільших і найжорстокіших нападів татар і турків на Покуття та інші галицькі території:

1485 р. – татари пройшли через спустошену Галичину і напали на Поділля. Такої навали не зазнавали галицька і подільська землі навіть за часів хана Батия.

1501 р. – татари і волохи напали на Червону Русь і Поділля.

1505, 1509, 1519 рр. – великі татарські загони пройшли через Галицьку, Перемишлянську, Белзьку землі, Волинь і Поділля, залишаючи за собою спалені міста і села.

1516 р. – татари тричі нападали на Червону Русь і Волинь. Особливо поруйнована була Коломия. Тоді вони забрали в полон 50 тис. осіб.

1520 р. – найбільше поруйновано м. Рогатин. Тоді взяли в полон Настю Лісовську.

1524 р. – початок нападів турків на Прикарпаття; пограбування м. Снятина та навколишніх покутських сіл.

І такі напади відбувалися з року в рік. Дуже страшний руйнівний напад татарської орди був 1572 р. під проводом Хаджі-Гірея. Орда пішла через ціле Прикарпаття, руйнуючи все на своєму шляху.

Найруйнівніші напади орд відбулись 1575 р., коли татари пограбували Волинь, Поділля, Червону Русь і взяли 55 340 полонених, і 1594 р., коли доценту спалено багато міст і сіл – від м. Снятина до м. Стрия. Татаро-турецькі нападники пройшли тоді серединою найзаселеніших земель сучасної території Івано-Франківщини, знищивши майже половину міст і сіл цього краю. Від 1590-го до 1648 р. татари лише на м. Снятин вчинили 29 нападів і спалювали його п'ять разів. Найруйнівніші напади на м. Галич були 1594, 1612, 1621 і 1624 рр. Вони пройшли через населені пункти Покуття, руйнуючи та знищуючи все на своєму шляху. Ще трагічніші напади татар і турків на Прикарпаття відбулися у XVII ст. [9, с. 12–15].

Так, внаслідок нападу татар на с. Русів уціліло вісім господарств, у с. Стецевій вціліло п'ять душ, які втекли до м. Снятина, у с. Будилові вижило шість душ, у с. Розтоках – також шість душ, у с. Ясеніві-Пільному із 300 дворів уціліло десять [9, с. 12–15].

Тогочасні вітчизняні й закордонні хроніки XIII–XVIII ст. рясніють повідомленнями про татаро-турецькі напади, а також про внутрішні війни між польськими феодалами в Галичині. Отже, великі території краю перетворились на пустки, і їх потрібно було заселяти. Хто ж селився на цих спустошливих руїнах?

Польське населення тут майже не селилось, адже галицьку територію, що входила до Речі Посполитої, недостатньо охороняла держава. Окремі польські феодали були неспроможні захистити ці землі від ординських нападів, крім більших міст, які мали свої фортеці і які рідше захоплювали ці жорстокі заїди. Заселяли та відновлювали життя у знищених селах місцеві українці, що жили тут по сусідству. Польські джерела не повідомляють про повторне заселення. Про нього ми можемо дізнатися у професора Петра Сіреджука та численних авторів історії населених пунктів. Активно вони почали виходити в часи

незалежності України (90-ті рр. XX – поч. XXI ст.). Тепер досліджень про населені пункти краю нараховується понад три сотні.

Деяке світло на проблему переселення проливають топонімійні джерела. Ми зібрали 27 таких топонімійних переказів і легенд.

Так, після того, як татари напали і спалили с. Тростянець, тут залишилося дві вдови. До них пристали Степан і Макій із с. Мізуня. Від них з'явилися теперішні роди Стефанишиних та Макійчуків. Після них поселились у с. Тростянці Яричі з с. Турі, Джулі з с. Якубова, Просилюки із с. Чужова, Хабри від вихрещеного єврея, Литваки, Сеньковці.

Поруйноване с. Струпків заселили вихідці із с. Пасічної і с. Жабйого. На місці с. Радчі була митниця, і це село заселили охоронці-митники. Шляхта, яка охороняла від нападників вхід у гори, заселила села Березови. Шляхтич, якому належали навколишні ліси, посприяв відновленню с. Церківної та заселенню втікачами з навколишніх сіл.

У XIII ст. татаро-монголи знищили село с. Петровець. Утікачі з нього поселились біля балки, інші за гаєм, а ще інші під гаєм. Так з'явилися села Балинці, Загайпіль та Підгайчики.

Мешканці с. Заболоття переселились за дубові зарослі, щоб не виявили їх татари. Так з'явилось с. Дубки.

Після нападу татар втікачі села Петрівців поселились у с. Борщеві. Полоненим, яким вдалося втекти від татар, утворили с. Ганківці. Після того, як хижі нападники спалили с. Вербівці, на новому місці, захищеному вербовими зарослями і двома горбами, названими Жолобами, поселились мешканці із с. Олеші, що на Тлумаччині [3, с. 7].

Втікачі з с. Владиченого знайшли новий прихисток, який отримав назву Виноград. Першими поселенцями після знищення с. Печеніжина стали роди Бобича і Калинича. Три монахи, що втекли від Батієвої навали з Київщини, заснували с. Уторопи. Після нападу татар на містечко Тисменицю його втікачі знайшли нову малу батьківщину – село Тисменичани.

У невідомому тепер селі після нападу ординців залишились жінка з невісткою. До них пристали чоловіки із Старуні. Вони стали засновниками села Бабчого.

Татари напали на села Вікторів, Тязів і Єзупіль, частина втікачів не повернулась до своїх домівок, а заховалась у печерах гори Стінки. Пізніше вони перебрались на другий берег Дністра. Так з'явилось с. Ямниця.

У непрохідному лісі заклали поселення втікачі з ближніх галицьких сіл. Так постало с. Хохонів (первісна назва Хованів). Утікачі, що побудувались в дубовому лісі, стали засновниками с. Дубовиці. Братам Кирилові і Матвієві Петріям вдалося втекти з татарського полону, і вони поселились у с. Перегінському. Сорок воїнів, які перемогли загін татаро-монголів, заснували с. Небилів. Молоде подружжя Петра і Ганки стали першими поселенцями с. Петранки.

Татари повністю знищили с. Ямну. З нього вдалось врятуватися матері з дочкою. Вони тимчасово поселились біля лісу. До них пристав самотній парубок Іван. Так з'явилось с. Солухів. Під високим берегом річки Свічі знайшли свій прихисток втікачі з навколишніх сіл. Так з'явилось село Підбережжя. Сім втікачів заховалось далеко в горах. Вони дали початок с. Сенечеві [9].

Заселяли деякі села й полонені татари. 1572 р. польське військо розбило великий загін татар на Долинщині. У полон здалось вісім тисяч ординців. Їх

поселили в селах Перегінському і Тисові. Ще донедавна тисівці лікувались кобилячим молоком. Збереглися в селі прізвища Янчар і Гасан. Поселились татари в селах Нужниках і Грушці, городенківській Торговиці та ін. У цих селах у мешканців збереглися антропологічні особливості, характерні для татар [9].

Відгомонам про такі заселення на місці знищених сіл є пісня, яку ми аналізуємо, нами «Ой червона калинонька додолу сі похилила». Адже герой цієї пісні разом зі своїм майном не зміг подолати велику територію і почав нове своє життя у межах регіону, приставши до таких самих одиниць. Такі переселенці поселялись подалі від традиційних шляхів, зупинялись у долинах, за лісами, біля малих річок чи потоків. Хати селяни будували недовговічні – вбивали в землю тонкі стовпи, переплітали їх пруттям і обмазували глиною. Інші викопували напівземлянки. Такі будівлі менш помітні. У полі обробляли невеликі ділянки. Зібраний урожай зберігали у прихованих зернових ямах. Багато селян займалося бджільництвом. Тому донедавна більшість покутських, опільнянських і передгірських сіл Прикарпаття розміщувались у долинах. Але це був не лише природно-кліматичний захист, але й маскування від хижих татарських чамбулів. Навколо сіл простягались великі масиви необроблюваних земель, часто зарослих кущами і степовою травою [9, с. 20].

Про таке переселення розповідає і друга старопокутська пісня «Іван і Мар'яна», яку в п'ятьох варіантах записав Іван Франко та інші автори на Покутті у 80–90-х рр. XIX ст. [11, с. 57–79]. Повторно цю пісню записали («Гой Іване Іваночку») ми – Микола Андрусак і Михайло Паньків у 70-х рр. XX ст. у селі Вербівцях [4, с. 134, 271].

Після Іванового одруження молода дружина звертається до нього, щоб він поміняв вояцьке життя на господарське. До одруження Іван входив до загону самооборони від татар і турків. Іван поселився з дружиною, як і всі переселенці, в пустельному замаскованому місці і почав обробляти землю. Навесні до оранки він залучив дружину – водити волів. Це їй не сподобалось, і, мабуть, таке сімейне життя розчарувало жінку. Першого дня вона не розмовляла з чоловіком. Другого дня вона перша помітила на горизонті вершника, що прямував до них із записним конем. Дружина відразу визначила, що це їде турок, хоча вершник був ще дуже далеко, та попередила чоловіка, хто до них наближається. Щоб знайти орачів серед покутського безмежжя і до того ж порослого лісами, кущами тощо, треба було добре знати місце оранки. Тому можна припустити попередню домовленість її з турчином.

Під'їхавши, турок пропонує Іванові продати свою дружину – за турецьким звичаєм. Іван як християнин не міг погодитись з цією пропозицією. Між ними починається двобій. Зрадлива дружина допомагає туркові полонити Івана, і вони відправляються на турецький бік. Під час відпочинку Іван хитрістю заволодіває луком та стрілами, вбиває турка і свою зрадливу дружину [8, с. 75–81].

Ми можемо стверджувати, що ця пісня відслонила деякі особливості українсько-турецьких прикордонних і родинних відносин, а обидві пісні є далеким відгомонам того, як місцеві українці заселяли прикарпатські землі, які спустошили вороги.

Обидві пісні частково відтворюють родинні стосунки в цьому стражденному спустошеному краю. Метричальні записи церква в Україні почала вводити з середини XVII ст. У віддалених селах ця реформа не дійшла до кінця сторіччя. Татаро-турецькі походи на Покуття відбувалися майже щороку. Села

перетворились на занедбані пустки і їх заселяли досить повільно. Родини роз'єднані. Багато з їхніх членів полонили й відправили до Криму, Туреччини та інших ісламських країн. Про такі трагедії розповідають численні пісні і легенди. Про якісь міцні родинні зв'язки годі було думати. Одинокі різностатеві мешканці сходились у подружні пари, інколи без церковного шлюбу, проживаючи на віру. Особливо таке відбувалось у віддалених або повністю знищених селах, де залишалось до десятка мешканців. Отже, церковний шлюб ще міцно не зв'язував подружню пару. Чимало цих пар не дотримувалось подружньої вірності. Таке ми спостерігаємо в обидвох згаданих тут піснях.

У пісні «Ой червона калинонька додолу сі похилила» молодий чоловік – приймак мусить покидати свою дружину, яка його не любить, докоряє його приданим майном і зраджує його. Вихід для нього – поселитись в іншому місці й завести нову родину.

Таке саме ми спостерігаємо й у пісні «Гой Іване, Іваночку». У ній дружина вирішила поміняти традиційне селянське життя на гаремне в турка. Вона зраджує свого молодого мужа. Іван Франко мотивує таку зраду соціальним контрастом: турчин – пан, а Іван – бідний хлібороб.

*За Йваном би бідувати,
За турчином панувати* [11, с. 69].

В обох піснях дією законні чоловіки перемагають турків. Тоді зрадливі дружини каються. Одну чоловік покидає разом із малою дитиною і від'їжджає геть.

*Не вернусі я до тебе, не вернусі я ніколи,
Ти Бога не знала, мене не кохала,
Ще й фортуна обзивала* [1, с. 1].

Він вирішив розпочати нове життя переселенця, хай яким важким би воно було.

*Ти фортуно, ти небого, прослужила літ ми много,
Служила-с ми в царстві, служила в богастві,
Прослужи ми в бідоластві* [1, с. 1].

Іншу за вчинену зраду чоловік, не звертаючи увагу на її каяття, застрелив разом з турчином.

*Гой Іване, Іваночок,
Подаруй ми ще разочок.
Я ти зараз подарую
Та най лучка наладюю.
Я взєв лучка та й ізмірів,
Та й Марічку в серце вцілив.
Не хотіла-с газдувати,
Йди з турчином панувати* [4, с. 137].

Отже, у цих старопокутських піснях засуджується подружня невірність. Така зрада жорстоко карається: у першій пісні – розлученням, у другій – смертю.

Щодо заселень спустошених ворогами територій у XIII–XVII ст. за відсутністю документальних джерел ми знаходимо відгомони про це в піснях, переказах, легендах, топоніміці, які звичайно дають приблизні дані, опускаючи хронологічні дати, території заселення та звідки прийшли переселенці. Одним із завдань нашої статті є привернення уваги професійних істориків та

краєзнавців до проблеми про повторне відновлення спустошених містечок і сіл у XIII–XVIII ст. Адже, порушена тут проблема в наш час має не лише пізнавальне, але й політичне значення.

Джерела та література

1. Польовий запис зроблений автором пісні «Ой червона калинонька до долу сі похилила» зроблений у липні 2017 року по пам'яті. Пісня неодноразово виконувалась у селі Вербівцях Городенківського району. Дані про записувача: Паньків Михайло Ілліч, 1940 року народження у с. Вербівцях, освіта вища, кандидат історичних наук, директор Інституту історії, етнології та археології Карпат Прикарпатського національного університету імені В. Стефаніка.

2. Записано автором у 1991 році від Копчака Івана Миколайовича, 1910 року народження у селі Тростянець Долинського району, освіта семирічна, колгоспний пенсіонер.

3. Записано автором у 1993 році від Паньків Євдокії Прокопівни, 1913 року народження у селі Вербівцях Городенківського району, освіта – один клас гімназії, колгоспна пенсіонерка.

4. Пісні з Покуття (Пісні записані у селі Вербівцях Городенківського району Миколою Андрусяком та Михайлом Паньківим). – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. – 280 с.

5. Боднарчук Ю., Франків В. Історія Чернятина / Ю. Боднарчук, В. Франків. – 1996. – 118 с.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / під ред. В. Бусел. Рекомендований Міністерством освіти і науки України. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

7. Григорчук І. Історія села Вербівців / І. Григорчук. – Городенка : Скарбниця, 2000. – 136 с.

8. Паньків М. Старопокутські пісні X–XVIII ст. у творчій спадщині Івана Франка / М. Паньків / Народознавчі зошити. – 2017. – №1. – С. 75–81.

9. Паньків М. Текла кровця по Україні (топоніми, легенди, перекази та пісні про татарські напади Прикарпаття з середини XV – до початку XVIII ст.) / М. Паньків. – Івано-Франківськ, 2013. – 224 с.

10. Сіреджук П. Як і коли заселяли Прикарпаття / П. Сіреджук // Жовтень. – 1984. – №2.

11. Франко І. Іван і Мар'яна. Зібрання творів у 50 томах. – Т. 42. Фольклористичні праці / І. Франко. – Київ : Наукова думка, 1984. – 598 с. – С. 57–79.

Mykhailo PANKIV

RED GUELDER ROSE SLOPED DOWN

The article disclosed to the content of old song of Pokuttia «Oh red guilder rose sloped down», which was popular in the villages of Gorodenkivshchyna - Verbivtsi, Rogynia, Chernyatyn. The author confirms that this song could appear in the XIII-XVII centuries. and is characterized by its multi-purchase and story detail. Firstly, on this time, the land suffered from the Tatar-Mongolian expansion, and later from constant Tatar-Turkish raids. The researcher presents the chronology of the largest and most violent attacks of the Tatars and the Turks on Pokuttia and other Galician territories, and gives interesting retellings and legends connected with the colonization of our countrymen of new lands after the foreign devastations XIV-XVIII centuries. The last part of the article analyzes the content of another old song of Pokuttia «Ivan and Mariana», received in five variants by Ivan Franko and other folklorists in Pokuttia in 80's and 90's of nineteenth century, and re-recorded («Goy Ivane Ivanochku») by Mykola Andrusiak and author in 70's of twentieth century. in Verbivtsi village of Horodenka district.

Key words: Pokuttia, folklore, Old song of Pokuttia, beliefs, Tatar-Turkish raids, legend, toponymic.

Леся ПИСКОР

БУДІВНИЧІ КОЛОМІЇ Л. БЕКЕР (1856–1921) ТА Д. КШИЧКОВСЬКИЙ (1861–1943): СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ

У статті на основі аналізу першоджерел висвітлено маловідомі сторінки біографії будівничих і педагогів Луціана Бекера (1856–1921) та Діонісія Кшичковського (1861–1943), які впродовж певного періоду були головними будівничими Коломийського магістрату і залишили коломиянам неповторні споруди, що ось уже впродовж сторіччя є окрасою міста. Ці люди причетні також до розвитку освіти не тільки в Коломії, а й у Галичині.

Ключові слова: Луціан Бекер, Діонісій Кшичковський, Коломийський магістрат, будівничий.

Кінець ХІХ ст. позначився для Коломії активним розвитком економіки, культури та освіти. Саме за австрійського періоду в місті було зведено монументальні споруди, які й нині підкреслюють європейське обличчя Коломії. На жаль, більшість проєктантів коломийських будівель й досі залишаються невідомими, а проєктування і будівництво окремих споруд (будинки Коломийської гончарної школи, Польського спортивного товариства «Сокіл», Ощадної каси) помилково приписують іншим архітекторам. Найкращі архітектурні споруди Коломії спроєктували будівничі Луціан Бекер та Діонісій Кшичковський, про яких до цього часу було обмаль інформації.

Перші відомості про будівничих зафіксовано в книзі протоколів загальних зборів Товариства «Український Народний Дім в Коломії» [1] і в книжці М. Білоуса «Йосафат Кобринський, його життя і діла» (1901) [2], де вказано прізвища будівничих, причетних до будівництва Народного дому в Коломії. Багато цінних біографічних даних віднаходимо й у звітах Цісарсько-королівської державної школи промислової у Львові [7; 18; 23; 25], шематизмах Королівства Галичини та Володимирії з великим князівством Краківським [20–22], у тогочасній періодиці [4; 12; 15; 16; 17; 24], у збірниках матеріалів [6; 8; 10], енциклопедіях [3; 5] та авторських виданнях [2; 11; 13]. Більшу частину матеріалів віднайдено в оцифрованих архівних документах Малопольського генеалогічного товариства, цифрових бібліотеках Яг'айлонського університету, Варшавської політехніки, Польського політехнічного інституту, Силезького технологічного університету.

У 1990-х рр. опубліковано низку статей, які написали коломийські краєзнавці, де подано матеріали про вже згадане тут будівництво Народного дому, приміщень Польського спортивного товариства «Сокіл» (1895–1900),

Коломийської гончарної школи та багатьох інших об'єктів. Після детального ознайомлення з цими статтями з'явилися підстави сумніватися у достовірності викладених у них деяких фактів. Методом порівняльного аналізу ми встановили низку неточностей, які створили плутанину з прізвищами й іменами будівничих.

Луціан Бекер (Lucyan Baescker) народився 30 червня 1856 р. року в с. Поточищі (Potoczyska) Городенківського повіту (тепер Городенківського району Івано-Франківської області). Навчався у реальній школі в Чернівцях та Львові. Після закінчення цієї школи вступив на відділ будівництва Львівської політехніки, який закінчив 1876 р., і розпочав професійну приватну практику. В 1878–1881 рр. його залучили до спорудження будинку Галицького

Луціан Бекер (1856–1921)

крайового сейму (сьогодні головний корпус Львівського національного університету ім. І. Франка). У 1881–1882 рр. Л. Бекер працював асистентом на кафедрі будівельних конструкцій Цісарсько-королівської школи політехнічної у Львові, згодом – помічником будівничого при Коломийському магістраті. 1883 р. Луціан Бекер подався до Відня, де впродовж року слухав лекції у Вищій політехнічній школі і Технічному промисловому музеї. Після закінчення курсів здійснив наукову подорож до Венеції, Флоренції, Рима, Парижа, Генуї і Мюнхена, де вивчав найкращі зразки європейського будівництва [7, с. 63]. 1886 р. Л. Бекера призначили головним будівничим Коломиї, надавши йому статус авторизованого геометра (землевпорядника). На цій посаді він пропрацював до 1895 р. [7, с. 63]. Одночасно Л. Бекер викладав геометрію та рисунок у міській Промислово-торговельній школі імені Собеського і Крайовій гончарній школі [13, с. 41], інсценізував театральні комедії, був актором аматорського театру [24, с. 4], членом Польського гімнастичного товариства «Сокіл» та членом правління місцевого Фінансового товариства, створеного наприкінці 1893 р. [16, с. 10].

Працюючи в Коломиї, Луціан Бекер збудував віллу Генріхів (Heinrichow) (місцезнаходження не вдалося встановити), військові об'єкти (порохові склади, уланські казарми (будинки на вул. Сікових стрільців № 50–56, вул. Косачівській, 23 та на бульварі Лесі Українки № 32, 34, зимові військові бараки (містилися на вул. А. Чайковського, розібрані в 1970-х рр.), лікарню, міську бійню.

Військові казарми на вул. Сікових стрільців, 62. Рік спорудження 1886-й

У 1891–1892 рр. Л. Бекер керував будівництвом Ощадної каси (тепер Палац культури

Щадничка каса. 1892 р.

«Народний Дім» на вул. Театральної, 27), збудував великий цех для виготовлення парафінових свічок на фабриці Станіслава Щепановського в м. Печеніжині Коломийського повіту (тепер селище Печеніжин Івано Франківської області) [7, с. 64]. За його проектом збудований будинок колишньої Крайової гончарної школи (1876–1914) [7, с. 63].

*Будинок Крайової гончарної школи.
1891 р.*

Будівлю споруджено в закопанському стилі (вперше використаний у м. Закопаному, Польща) з урахуванням місцевих архітектурних традицій. Фасад оздоблено поліхромною керамічною облицювальною плиткою зі стилізованими народними мотивами. Однією з особливостей цієї будівлі був великий димовий канал від печі для випалу, який містився в лівому крилі будинку та складався з трьох композиційних частин. Центральна частина була прикрашена орнаментальним геометричним мотивом, який було викладено з цегли в процесі побудови комина. Його висота була дещо вища за висоту мезоніну другого поверху. Донедавна над входними дверима

містилася кована решітка, на якій було вказано рік спорудження будівлі – 1891-й. Тепер це приміщення використовують як житлове і стан його збереження незадовільний. У багатьох публікаціях подаються відомості, що цю будівлю споруджено за проектом архітектора Висякевича, або Виськевича, хоча з архівних документів довідуємося, що будівлю було споруджено за проектом Л. Бекера [7, с. 63].

1893 р. керівники польського гімнастичного товариства «Сокіл» (засновано 1885-го) задумали спорудити адміністративний будинок. Ділянка під забудову, що належала міщанинові п. Піскозубу, розташовувалася поблизу вілли Л. Бекера (теперішнє приміщення газети «ЗР-інформ» на вул. Петлюри, 13) та мурованого будинку п. Піскозуба на вул. Петлюри, 11. Керівництво товариства викупило цю ділянку у власника за 3900 корон [15, с. 57]. 1894 р. оголошено конкурс на найкращий проект. З поданих макетів комісія відібрала два – Луціана Бекера і Діонісія Кшичківського. 26 травня 1894 р. журі присудило першу премію першому проекту під гаслом «За ідею». Але оскільки жоден з вибраних макетів не відповідав запланованим вимогам і потребував доопрацювання, обом архітекторам доручили вдосконалити проекти, що згодом було зроблено. Крім

того, Л. Бекер з Д. Кшичковським безкоштовно виготовили плани та кошторис [15, с. 57]. Проте чомусь досі краєзнавці вважають автором проекту львівського архітектора Івана Левинського [5, с. 27].

1894 р. до Львівської крайової виставки, присвяченої 100-річчю повстання під проводом Тадеуша Костюшка, Луціана Бекера разом з художником, викладачем рисунка Цісарсько-королівської реальної вищої гімназії Коломиї, колишнім директором Крайової гончарної школи Валеріаном Крицінським та Станіславом Дачинським (учителем рисунка цієї ж школи) обрано членом коломийського відділення організаційного комітету. На виставку він подав декілька архітектурних проектів, за які одержав срібну медаль [23, с. 41].

У березні того ж року Управа Товариства «Рускій Народный Домъ въ Коломыи» доручила будівничим Л. Бекерові та Д. Кшичковському виготовити плани й кошторис «Народного Дому» [1, с. 19], але завершити цей проект Л. Бекерові не вдалося, його запросили на кафедру будівництва до Львівської промислової школи. Від грудня 1894-го до 1911 р. Луціан Бекер – професор Львівської промислової школи [25, с. 41], де спочатку викладав будівельні конструкції та рисунок, а згодом курс архітектурних форм і геометрію. Працював він також допоміжним технічним референтом у Крайовій шкільній раді.

З 1877 р. Л. Бекер був членом Політехнічного товариства у Львові, а з 1882-го входив до його правління, де виконував функцію скарбника. Також Л. Бекер був членом Словникової комісії, працюючи над оформленням гасел польської термінології в галузі будівництва та архітектури. Впродовж 1900–1904 рр. він був членом редакції друкованого органу товариства – журналу «Czasopismo Techniczne», де опублікував низку статей: «Budowa stropow ze stanowiska higieny», «Fragmenty architektoniczne z wycieczki do Rzymu» (1899), «Krajowy przemysł artystyczny na wystawie paryskiej» (1900), «Konkurs na kościół św. Elżbiety we Lwowie» (1903), «Fragmenty architektoniczne z wycieczki do Witerbo» (1903) [12, с. 380].

У 1895–1896 рр. Л. Бекер виконав проект школи в м. Сокалі на Львівщині, розроблений під керівництвом Зигмунта Горг'юлевського [7, с. 64]; три ескізи літніх будинків у с. Микуличині Надвірнянського повіту (1898), один із них реалізував учень відділу теслярства Львівської промислової школи Петро Буклад [17, с. 23]; спільно з Адольфом Вайссом брав участь у конкурсі на пам'ятник Адамові Міцкевичу у Львові (1898) [17, с. 23]. 1898 р. він виконував реставраційні роботи палацу Яблоновських у м. Маріямполі [23, с. 65]. На ювілейній виставці Політехнічного товариства у Львові (1902) він здобув відзнаку за плани й розрахунки металевих конструкцій та залізобетонних фундаментів.

1903 р. Л. Бекер спільно з Д. Кшичковським видав підручник польською мовою «Принципи статики» [6, с. 49]. Впродовж 1907–1911 рр. Л. Бекер був інспектором промислових шкіл.

Першого жовтня 1911 р. в м. Ярославі (тепер Республіка Польща) відкрито Будівельну школу, першим директором якої став Луціан Бекер (очолював її до 1915 р.). У ході святкування 100-річчя навчального закладу 2011 р. відновлено могилу Л. Бекера з табличкою: «Лукіан Бекер 30.06.1852–16.06.1921, архітектор, директор промислової школи, доброзичливий опікун молоді та правдивий друг для підлеглих» [10, с. 9].

Упродовж багатьох років спільно з Л. Бекером працював Діонісій Кшичковський, який працював у Коломиї протягом 1893–1897 рр. спочатку

*Діонісій Кшичковський
(1862–1943)*

помічником головного будівничого, а з 1895 р. – головним будівничим міського магістрату.

Діонісій Кшичковський народився в селі Ластівцях, тепер Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Навчався на відділі архітектури Краківської промислово-технічної академії (1881–1884). У 1884–1888 рр. проходив практику в проектному бюро краківського архітектора Славомира Одживольського, після чого прослухав спеціальні лекції в Школі витончених мистецтв у Парижі (1888–1889). У 1889–1890 рр. працював архітектором у Південній Америці на будівництві Трансандинської залізниці, спорудив у м. Міндози (Аргентина) залізничний вокзал. У 1892–1893 рр. роках працював у Кракові над реставрацією катедри Вавельського замкового комплексу [6, с. 49].

1893 р. Д. Кшичковський переїхав до Коломиї. Спочатку працював помічником будівничого при Коломийському магістраті, а після від'їзду Л. Бекера до Львова, 1895 р. його призначено головним будівничим міста. Викладав рисунок у новоствореній школі деревного промислу (1896–1897) [20, с. 509] та крайовій гончарній школі (1895–1897) [21, с. 507; 509]. Разом із Л. Бекером 1894 р. Д. Кшичковський брав участь у Галицькій крайовій виставці. За архітектурні проекти, експоновані на виставці, здобув срібну медаль, а за проект павільйону преси – першу премію. Спорудили цей павільйон архітектори Володимир Підгородецький і Яків Балабан [8, с. 163].

1895 р. в Коломиї розпочалося спорудження будинку Польського товариства «Сокіл», проект якого виконав Л. Бекер. Цим будівництвом керували Діонісій Кшичковський та Казимир Наварський (помічник будівничого Коломийського магістрату). 25 травня 1895 року відбулося урочисте встановлення наріжного каменя, всередину якого вкладено «АКТ закладення та посвячення наріжного каменя під будову Польського товариства гімнастичного «Сокіл» у Коломиї в році 1885». Цей документ підписали: голова товариства, керівник міста Казимир-Броніслав Вітославський; скарбник Кароль Балицький; заступники голови доктор Тадеуш Красніцький і Тадеуш Зіма; секретар – доктор Мацей Кробицький; редактор «Газети коломийської» Богдан Мардиросевич; члени будівельного комітету Діонісій Кшичковський та Казимир Наварський; Томас Смольський; директор школи деревного промислу Фредерик Калляй і директор гончарної школи Олександр Клімашевський; керівник Польського гімнастичного товариства «Сокіл» Казимир Гарчевський та Еміль Філоус [14, с. 5]. Художник Валеріан Крицінський виготовив сценічні завіси [18, с. 21]. 16 грудня 1895 р. відбулося урочисте відкриття приміщення польського «Сокола». Освятили будівлю 3 червня 1901 р. [14, с. 6].

1900 р. було зроблено бічні добудови, план яких виготовив головний будівничий міського магістрату Едвард Равський [14, с. 6]. У такому вигляді

будівлю зображено на різних поштових листівках початку ХХ ст., такою її збережено й донині.

Будинок виконано в закопанському стилі з елементами фахверка. В центрі головного фасаду розташовано триповерхову чотирикутну вежу з дерев'яним каркасом, з трьох боків декоровану керамічним фризом. До 1939 р. будівля належала Польському спортивному товариству «Сокіл», за винятком 1918–1919 рр., коли тут містилася старшинська школа Української галицької армії. Після Другої світової війни приміщення займав міський Будинок культури, згодом – Будинок офіцерів. З 2006 р. – молодіжний центр. На сьогодні будівля перебуває в аварійному стані.

Одними з найкращих архітектурних споруд у Коломиї, виконаних за проектами Діонісія Кшичківського, є будинок Українського народного дому (тепер Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського) та єзуїтський костел (тепер римокатолицький костел ім. Ігнаціо Лойоли).

Роботу над проектом та кошторисом Українського народного дому Д. Кшичківський розпочав разом з Луціаном Бекером 1894 р., але завершив її самостійно 1895 р. Будівництво тривало протягом 1895–1902 рр. До 1897 р. будівництвом керував Діонісій Кшичківський, з 1897 р. – міський будівничий Е. Равський. Було споруджено тільки третю частину будівлі. Проект виконано у стилі модерн з елементами еkleктики.

Будинок польського спортивного товариства «Сокіл». 1895–1900 рр.

Будинок Українського народного дому в Коломиї». 1895–1901 рр.

Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського

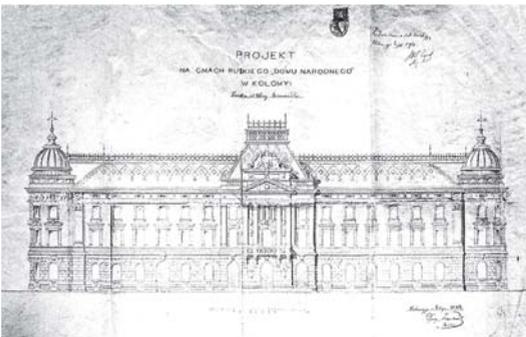
Єзуїтський костел. 1897 р.

Римо-католицький костел ім. Ігнаціо Лойоли

Будівництво римо-католицького костелу отців єзуїтів розпочалося 1895 р. і завершилося 1 жовтня 1897-го. Костел збудовано в неоготичному стилі, тринавний, базилікового типу, шестипрясловий. Будівництво проводилося під безпосереднім керівництвом Д. Кшичковського. Місцеві мешканці називали костел «панським». У радянський час костел було закрито. Тривалий час його використовували як склад солі, згодом – склад меблевої крамниці.

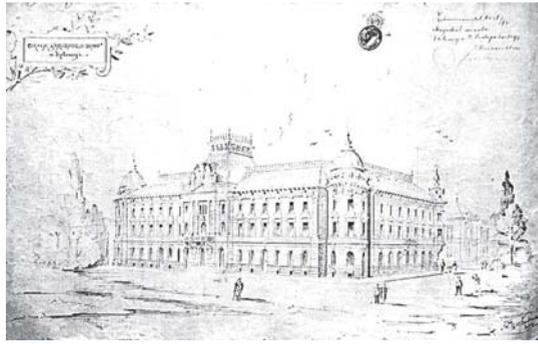
1990 р. костел повернули римо-католицькій громаді міста. На головному вівтарі було встановлено освячену копію образу Коломийської Пресвятої Діви Марії (оригінал вивезено 1939 р. з парафіяльного костелу Святої Марії до Польщі, тепер він перебуває у м. Скамельній-Чарній Малопольського воеводства). На початку 1990-х рр. у храмі проведено великі реставраційні

Проект Українського народного дому в Коломиї. Автор Д. Кшичковський. 1895 р.

роботи. Стіни костелу розписані рослинним орнаментом (квітки лілеї), інтер'єр прикрасили горельєфи сцен із життя Ісуса Христа. Львівські мистці подарували костелові дерев'яний різьблений вівтар. На вежі костелу було встановлено дзвін, привезений з Нью-Йорка, а 2013 р. коломийський митець Валерій Дідорак відновив горельєф о. єзуїта Петра Скарги, встановлений над бічними дверима.

Ще один єзуїтський костел за проектом Д. Кшичковського було збудовано в 1899–1901 рр. у Тернополі. Це була тринафна споруда в неороманському стилі з чотириповерховою вежею й невеличкою дзвіницею (сигнатуркою) посередині даху. Костел проіснував у місті до 1945р. Після Другої світової війни вежу і дзвіницю знесли, а в будівлі розмістили Тернопільську швейну фабрику, якої сьогодні вже не існує. Костел стояв на вулиці Петра Скарги (тепер вулиця Юліана Опільського).

Ескізний проект Українського народного дому в Коломиї. Автор Д. Кшичковський. 1895 р.

1897 р. Діонісій Кшичковський залишив Коломию назавжди. Впродовж 1897–1901 рр. він працював архітектором промислових підприємств Станіслава Щепановського. За його проектом 1897 р. було споруджено так званий «Нафтовий дім» на вулиці Чайковського, 17 у Львові [6, с. 49].

Від 1901-го до 1927 р. він працював будівничим у Львівській державній промисловій школі, а після її реорганізації – у Державній школі технічній на кафедрі будівництва [6, с. 49]. Діонісій Кшичковський з 1899 р. був членом Політехнічного товариства у Львові, входив до його правління у 1905–1908, 1916–1927, 1929–1930 рр. У 1905–1906рр. виконував обов'язки секретаря. 1902-го разом із Л. Бекером брав участь в ювілейній виставці товариства й отримав похвальний лист за експоновані проекти. 1910 р. на виставці, яку організувало Львівське коло архітекторів (підрозділ Політехнічного товариства), Д. Кшичковський експонував проект дому Педагогічного товариства і його фотографії. Товариство делегувало будівничого до Наглядової ради Міського промислового музею у Львові. За його проектами було збудовано будинок жіночої школи на вулиці Коралевського (1903) та будинок чоловічої школи на вулиці Сокола в місті Яслі (тепер Республіка Польща) (1906). У Львові за проектами Д. Кшичковського споруджено житловий прибутковий будинок на вулиці Круп'ярській, 15 (1903); здійснено реконструкцію житлового прибуткового будинку на вулиці Дорошенка, 43 (1903); збудовано житловий прибутковий будинок на вулиці Стецька, 4 (1908); віллу на вулиці Мушака, 26 (1909–1910); власну віллу у формах модернізованого класицизму на вулиці Мушака, 28 (1909–1910); дитячий виховний заклад на вулиці Басараб, 2 (тепер психоневрологічний диспансер (1911–1913), перебудований 2008-го) [3, с. 629]. 1909 р. під керівництвом професора Діонісія Кшичковського й архітектора А. Теодоровича проведено реновацію каплиці Св. Бенедикта костелу отців єзуїтів (тепер церква Св. Петра й Павла). Крім того, здійснено перебудову парафіяльного костелу в м. Ланьцуті (Республіка Польща) в 1894–1902 рр. Храм було значно розширено і видовжено. Розібрано дві бічні вежі, збудовано нову вежу і фронтон. До старої синагоги в м. Ряшеві (Республіка Польща) добудовано галереї для жінок (1906–1907); побудовано інтернат для студентів Сільськогосподарської академії в Дублянах (Львівщина) (1909). 26

лютого 1924 р. рада архітектурного факультету Львівської політехніки надала Д. Кшичковському звання інженера-архітектора.

Діонісій Кшичковський був автором декількох підручників польською мовою: «Принципи статyki» («Zasady statyki», 1903 р., написаний спільно з Луціаном Бекером) [6, с. 49], «Будівельні матеріали» («Materiały budowlane», 1916 р.), популярного підручника «Будівництво» («Budownictwo», 1929, 1939 рр.) [11]. Його малюнки видрукувано в серії Славомира Одживольського «Пам'ятки мистецького промислу в Польщі», що виходила у Кракові («Zabytki przemysłu artystycznego w Polsce», протягом 1891–1893 рр. видано шість зошитів).

До 1939 року Д. Кшичковський проживав у Львові на вулиці Дверницького, 28 (тепер вулиця Мушака). Діонісій Кшичковський помер 19 лютого 1943р. Похований на Повонзківському цвинтарі в м. Варшаві [9].

Високоосвічені і талановиті будівничі-архітектори Луціан Бекер та Діонісій Кшичковський, виховані на найкращих зразках європейської архітектури, залишили нашим сучасникам прекрасні споруди, які впродовж сторіччя є окрасою Коломиї.

На жаль, не всі споруди добре збережені. Це стосується будівель Коломийської гончарної школи і колишньої будівлі Спортивного товариства «Сокіл», військових австрійських казарм: одні будинки розібрані та знищені, інші потребують серйозної реставрації. На сьогоднішній день тільки дві будівлі кінця XIX ст.: Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського і римо-католицький костел є візитною карточкою Коломиї, які радо відвідують містяни і туристи.

Джерела та література

1. Архів Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. Ф. 1 Книга протоколів загальних зборів Інституту «Рускій Народный Домъ въ Коломыйи». Рукопис. – Оп. 1. – Од. зб. 3. – 24 арк.
2. Білоус М. Іосафатъ Кобринській, его житъе и дѣла / Михайло Білоус. – Коломия, 1901. – С. 5–11.
3. Бірюльов Ю. Кричковський Дионісій / Юрій Бірюльов // Енциклопедія Львова. / За редакцією А. Козицького та І. Підкови. – Львів : Літопис, 2010. – Т. 1. – С. 628–629.
4. Коломийській комітетъ выставки краєвои. Новинки. Львов дня 8 марта. Народна Часопись, 25 лютого (9 марта) 1893 // Додаток до «Газеты Львовской». – Ч. 44. – С. 3.
5. Мельник Л. Архітектура Коломиї / Леонід Мельник // Енциклопедія Коломийщини «А». – Коломия : Вік, 1996. – С. 27–29.
6. Album inzynierow i technikow w Polsce / Inz. Djonizy Krzyczkowski – Lwow, 1932. – Т. I, cz. III. – S. 49 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://delibra.bg.polsl.pl/dlibra/publication?id=25795>
7. Czwarte sprawozdanie C. K. Panstwowej Szkoły Przemysłowej we Lwowie za rok szkolny 1895/6. – Lwow, 1896. – S. 2, 63 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/plain-content?id=1263> Ilustrowany przewodnik po Lwowie i po wszechnej wystawie krajowej. – Lwow: wyd. przez Towarzystwo dla rozwoju i upiększenia miasta, 1894. – S. 163.
8. Informacja o zmarłych: Dionizy Krzyczkowski [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nekrologi-baza.pl/zmarly/143777>
9. Jubileusz 100-lecia. Zespołu Szkół Budowlanych i Ogólnokształcących im. Króla w Jarosławiu Kazimierza Wielkiego [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zsbiojaroslaw.edu.pl/jubileusz/wp-content/uploads/2011/09/folder4web.pdf>

10. Krzyczkowski D. Budownictwo / Inz. Dionizy Krzyczkowski. – Lwow ; Warszawa, 1929. – S. VII.

11. Kucharzewski F. Pismienictwo techniczne polskie // Przegląd techniczny. – 1908. – № 31. – S. 380.

12. Merynowicz T. Opieka nad szkolnictwem przemyslawem w Galicyi / Teofil Merynowicz. – Lwow, 1887. – S. 41.

13. Piecdziesiat lat Polskiego T-wa Gimnastycznego «Sokol» w Kolomyi, 1885–1935. – Kolomya, 1936. – S. 4–5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=250848&from=FBC>

14. Przewodnik Gimnastyczny // organ Towarzystwa Gimnastycznego «Sokol» we Lwowie. – 1893. – R. XIII. – Nr. 5. – S. 57.

15. Rozmaite obwieszczenia // Gazeta Lwowska. – 1893. – 10 grudnia. – № 281. – S. 10.

16. Rozmaitosci // Czasopismo Techniczne. – 1910. – № 13. – S. 192. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bcpw.bg.pw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=4477&from=publication>

17. Siodme sprawozdanie C. K. Panstwowej Szkoły Przemyslowej we Lwowie za rok szkolny 1898/9. – Lwow, 1899. – S. 16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/publication>

18. Stechly J. Konserwacja Nagrobkow na terenie nowego cmentarza [Електронний ресурс] / J. Stechly. – Режим доступу : http://www.jaroslaw.pl/renowacje-2011-podsumowanie?print=1Szematyzm_krolestwa_Galicyi_i_Lodomeryi_z_wielkim_ksiestwem_krakowskiem_na_rok_1896. – Lwow, 1896. – S. 306, 375, 509.

19. Szematyzm krolestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkim ksiestwem krakowskiem na rok 1897. – Lwow, 1897. – S. 507, 509.

20. Szematyzm krolestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkim ksiestwem krakowskiem na rok 1898. – Lwow, 1898. – S. 773.

21. Szoste sprawozdanie C. K. Panstwowej Szkoły Przemyslowej we Lwowie za rok szkolny 1897/8 [Електронний ресурс]. – Lwow, 1898. – С. 65.– Режим доступу : <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/publication>

22. Teatr amatorski. Kronika. // Kuryer kolomyjski. – 1889. – 24 marca. – № 6. – S. 4.

23. Trzecie sprawozdanie C. K. Panstwowej Szkoły Przemyslowej we Lwowie za rok szkolny 1894/5 [Електронний режим]. – Lwow, 1896. – S. 40, 41. – Режим доступу : <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/publication>

Lesia PYSKOR

**THE MAIN BUILDERS OF KOLOMIYA
LUCIAN BECKER (1856–1921) AND DIONISII KSHYCHKOVSKYI
(1861–1943): BIOGRAPHY'S PAGES**

The article highlights the scarcely known pages of biography of architects and teachers Lucian Becker (1856–1921) and Dionisy Kshychkovsky (1861–1943), the mainbuilders of Kolomiya Town Hall who also erected unique buildings that have been the jewel of the town for centuries. The architects influenced the development of education in Kolomiya and in Galicia in general.

Key words: Lucian Becker, Dionise Kshychkovskyy, Kolomiya Town Hall, architects.

Лілія СІЛЕВИЧ

ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ФОРМУЛ ПОДЯКИ (НА ПРИКЛАДІ ЕПІСТОЛЯРІЮ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА ТА КОСТЯ ГОРБАЛЯ)

У статті здійснено аналіз формально-граматичних особливостей конструкцій подяки як особливого типу етикетних висловлень на основі епістолярію Юрія Федьковича та письменника, діяча суспільно-громадського і культурно-освітнього руху в Галичині в 60-х роках XIX ст., уродженця м. Тисмениці – Костя Горбалья. В публікації висвітлено основні структурно-синтаксичні, семантико-функціональні, стилістичні та комунікативні особливості самотутніх регіональних формул подяки, що засвідчують високий освітній рівень, глибокий патріотизм, стійку громадянську позицію, християнський світогляд комунікантів.

Ключові слова: епістолярна спадщина, формули подяки, мовленнєвий етикет, комуніканти, регіональні формули ввічливості, ментальність, поширювачі об'єктного і обставинного типу.

Духовний і культурний розвій української нації в XIX ст. відбувався у вкрай складних політичних та ідеологічних умовах, які змушували науковців, літераторів, громадських діячів захищати незалежність і функціональну повноцінність рідної мови. Дуже великий внесок у пробудження національної самосвідомості українців, витворення норм єдиної української літературної мови, зростання культури усного слова зробив наш славний землянин, педагог, редактор, письменник і громадсько-культурний діяч Кость Гаврилович Горбаль (1836–1903). Усвідомити вагомість жертвовної праці в царині культури нашого народу, гідно поцінувати роль у розвитку українського мовознавства, літературознавства та журналістики, поглибити знання про внесок в культурно-мистецьке життя Покуття К. Горбалья ще слід сучасникам. Інтелектуально-мислительний геній вченого розкривається і через епістолярну спадщину його адресантів, талановитих і самотутніх письменників, об'єднаних з ним спільністю творчих інтересів та громадської діяльності.

Відомо, що Кость Горбаль тривалий час товаришував і співпрацював з Юрієм Федьковичем, що засвідчує їхнє листування. Ю. Федькович на знак поваги до свого однодумця і побратима присвятив К. Горбалеві поему «Новобранчик» та надіслав автограф. Цей твір згодом був подарований бібліотеці НТШ у Львові. Респондентів поєднувала багаторічна щира й приязна дружба, побудована на взаєморозумінні, взаємодопомозі та жертвовній праці. Юрій Федькович у своїх листах називає адресата «братом Костиком», «любчиком», що свідчить про

приятельські стосунки між ними. Та й сам зміст листів, пов'язаний з розповідями про військове життя-буття, про творчі наміри, також підкреслює толерантні й довірливі стосунки.

При нечастих зустрічах друзів Юрій Федькович виконував українські народні пісні, яких знав дуже багато, а Кость Горбаль знайомив його з новою літературою, що розвивала національний дух та свідомість, зростання таланту та працелюбності. Це були самобутні й непересічні особистості. Їх єднала спільність літературних інтересів, наполегливі пошуки нового, бажання займатися творчістю. Це були інтелігенти та інтелектуали, які своїми прогресивними поглядами випереджали сучасників.

Кость Горбаль був талановитим педагогом і одночасно журналістом, редагуючи часописи «Нива» (1865) і «Русь» (1860–1870). Слід зауважити, що Іван Франко дуже високо оцінював і позитивно відгукувався про цей його напрямок діяльності. Наприклад, у листі до Василя Лукича від 9 липня 1886 р. адресат зазначає: «Я радив би подати критичний огляд нашої нової літератури чи то в більших, чи менших очерках. Я вже згадував о тім Бачинському, що добре би було, якби п. Горбаль зладив хоч коротке резюме з книжки Драгоманова «Историческая Польша и великорусская демократия»» [4, с. 70].

Кость Горбаль власними, дуже скромними коштами допомагав своїм друзям у скрутному матеріальному становищі, а також чимало витрачав на формування багатой «на бібліографічні рідкості» бібліотеки, якою пізніше захоплювався сам Іван Франко, а Юрій Федькович користувався джерелами з цієї книгозбірні.

З іменем Костя Горбала І. Франко пов'язував відновлення народної мови в художній літературі початку 60-х років XIX ст. та утвердження фонетичного правопису, на якому «набирався русько-народного духу Федькович». Зокрема про це йдеться у статті-розвідці «Етимологія і фонетика в южноруській літературі» (1894): «Рівночасно з сим товчком, що, крім правописі, збентежив заскорузлу галицьку парафіянщину ще й незвичайним радикалізмом думок суспільних, прийшли до Галичини українські видання з російської України, з Петербурга (видання Куліша, «Основа»), і вся поступовіша молодіж, покинувши мертвеччину мови і думок, обернулася також до фонетичної писовні». Іван Франко так відгукується про постать К. Горбала як людини і громадського діяча: «...Горбаль належав до тих рідких людей, що з бурь життя, в яких зламалась їх енергія, все-таки виносять золоте серце та щиру прихильність до чоловіка й його змагань. Свобідний, ніякою догматикою неотінений погляд на людські відносини заховав Горбаль до останнього часу» [5, с. 370].

Об'єктом нашого дослідження є регіональні формули подяки мовленнєвого етикету української мови. Предметом дослідження постають структурно-синтаксичні, семантико-функціональні, стилістичні та комунікативні особливості етикетних висловлень подяки, зафіксованих в епістолярію Юрія Федьковича до Костя Горбала.

Мовленнєвий етикет українського народу є однією з найважливіших складових частин національно-культурної специфіки спілкування нашої нації. Існують давні традиції мовленнєвої поведінки українців, які тісно пов'язані з їхнім світоглядом, ментальністю й існують відповідно до християнсько-етичних норм.

Мовленнєвий етикет вказує на тисячолітню багатогранність етнокультурного розвитку, психологічну своєрідність, характер і культуру людських взаємостосунків, власне вихованість, толерантність, почуття поваги і самоповаги, романтичність і ліричність душі українця. Крім традиційних формул ввічливості, український мовленнєвий етикет має чимало специфічних, регіональних рис, які відображаються у говіркових формах і живому мовленні покутян, бойків, буковинців, гуцулів та ін.

Такі формули ввічливості виражають високий рівень емоційності, поетичності та духовності в системі мовленнєвої культури окремих етнічних груп. Яскравим тлом, що відображає особливості регіональних формул ввічливості, можуть слугувати не тільки говіркові масиви, живе мовлення, а й епістолярна спадщина українських письменників і культурних діячів ХІХ–ХХ ст.

Зокрема висвітлити формально-граматичні особливості та функціонально-семантичні різновиди конструкцій ввічливості як особливого типу етикетних висловлень; схарактеризувати вияви модальності, яка виражає ввічливі стосунки між комунікантами; дослідити комунікативно-прагматичні реалізації етикетних конструкцій; здійснити структурно-семантичну типологію конструкцій мовленнєвого етикету та проаналізувати систему етикетних конструкцій з позицій лінгвостилістики можна на прикладі фактичного матеріалу, зібраного в епістолярю таких визначних українських письменників і культурних діячів, як Юрій Федькович і Кость Горбаль.

Почуття вдячності українці висловлюють за допомогою традиційних слів «**дякую**», «**дяка**», «**подяка**», «**спасибі**». У досліджуваному ж матеріалі фіксуємо конструкції з інфінітивною формою «**дякувати**». Така форма нерідко вживається із поширювачами об'єктного типу в давальному відмінку з діалектно-розмовним варіантом «**дякувати Ти**».

Також Юрій Федькович у листах до нашого славного тисменичанина – Костя Горбала ускладнює цю конструкцію виразними дружніми звертаннями. Наприклад: «*Отже ж дякувати ти, брате милий, що-сь не погордив мною, сиротойою*» [3, с. 355]; «*Але дякувати ти, брате, і за се, бо ви вже там, у тім Львові, таке пофудулили, що далі годі буде без бука до вас і приступити*» [3, с. 356].

Ми зафіксували цю формулу подяки, поширену самотутнім залежним компонентом обставинного типу, як-от: «*За прислані книжечки дякувати Ти, любчику, цілим серцем*» [3, с. 457].

Один раз фіксуємо поєднання формули подяки «**дякувати Ти**» з конструкцією «**дякую**» у майбутньому часі, що не типове для традиційного мовленнєвого етикету, а постає як особливість мови епістолярю Ю. Федьковича. Наприклад: «*За прислані книжечки дякувати Ти, любчику, цілим серцем, а коли би Твоя воля та й ласка, пришли ми ще дечого, а найдужче Те прошу о Шевченкові письма, бо я їх читаю, то не інак, але сми в раю; пришли, пришли соплку, а я Ти дуже красно подякую, – лиш коли що шлеш, то не шли на Твій кошт, але на мій, бо так си не повинно, аби Ти задлі мене ще си і келтував*» [3, с. 350].

Використовують комуніканти і традиційний компонент «**дякую**» як опорне слово для висловлення подяки за зроблене добро, послугу, поширюючи цю конструкцію залежними компонентами об'єктного та обставинного типу,

наприклад: «**За Твою думочку дуже Ти файненько дякую**: прекрасна она, але гей щипає, мабуть, мене, лиш не знаю, за яке би се?» [3, с. 353].

Особливої уваги заслуговують формули подяки в листах Юрія Федьковича до Костя Горбала з діалектним інваріантом звороту «**прости, Боже**» – «**простибіг**». Ця конструкція виступає як синонімічна форма до «**спасибі**», утворена ж вона за аналогією до формули «**спасибіг**».

На жаль, питання про частиномовну належність слова «**спасибі**» на сьогодні ще не з'ясоване. Тлумачний словник української мови в 11-ти томах кваліфікує це слово як вигук і пояснює його вживання «для вираження, висловлення вдячності за зроблене добро, виявлену увагу і т. ін.» [2, с. 492].

Мовознавці пов'язують появу слова «**спасибі**» з реченням «**Спаси Богъ**» (відповідно: «**Спаси Біг**») і сприймають їх «як трансформи речення, тобто діахронічні деривати, що набули певних структурних і функціональних змін порівняно з вихідними мовними одиницями» [1, с. 32].

Наші лінгвістичні спостереження дозволяють говорити про творення за подібною схемою і конструкції «**простибіг**» від речення «**прости, Боже**». У досліджуваному матеріалі вживання цієї формули ввічливості подано досить широко, як-от: «**Простибіг**» [3, с. 464]; «**Простибіг вам, пане мій, брате мій, за ваші книжечки!**» [3, с. 362]. Засвідчені приклади репрезентують вживання цієї формули подяки з поширювачами об'єктного типу та зі звертаннями.

В українському мовленнєвому етикеті є багато формул ввічливості з компонентом «**Бог**». Так українці засвідчують характерні риси свого менталітету, а саме: релігійність і побожність. Це суттєві ознаки нашої ментальності, які репрезентують психологію, спосіб мислення й естетичні ідеали християн. Тому саме вони знайшли яскраве відображення в мовленнєвому етикеті віруючих українців.

Виразно засвідчує особливості епістолярного мовленнєвого етикету XIX–XX ст. повторне вживання цієї конструкції в одному висловлюванні, напр.: «За прислані книжки не дякую ні Тобі, ні Томачкевичу, от хіба тільки скажу: **простибіг**; а хто ж би годен за те подякувати, що съте мня на чужій чужині так помилували, – **ще раз: простибіг вам, брате**» [3, с. 353].

На нашу думку, формула подяки «**простибіг**» вживається для висловлення вищої міри вияву подяки, ніж просто слова «**дякую**» і «**спасибі**». Ця конструкція не набула значного поширення на всій території України. Здебільшого її використовували західноукраїнські письменники та культурні діячі. В сучасному мовленнєвому етикеті її можна зрідка почути в спілкуванні мовців старшого покоління. Також ця формула подяки більш характерна для мовлення сільського населення.

Отже, регіональний мовленнєвий етикет українців відображає як загальнонародні тенденції, позначені специфікою етнопсихологічних особливостей народу, так і окремі індивідуальні риси, в яких відображено локальні, архаїчні особливості формул ввічливості. Яскравим і багатим матеріалом для такого аналізу можуть слугувати етикетні звороти, зафіксовані в епістолярію Юрія Федьковича до Костя Горбала.

Розглянуті нами формули подяки засвідчують щирість і доброзичливість комунікантів як односторонніх, дипломатичність і чесність у ділових партнерських стосунках між ними, шанобливість, приязнь і толерантність у їхніх близьких

взаєминах. Вживання діалектних інваріантів до традиційних (загальноновживаних) етикетних зворотів репрезентує глибокий зв'язок мовців з народним усним мовленням, їхню повагу до національно-мовної картини світу українців та велике бажання зберегти регіональні особливості мовленнєвого етикету.

Джерела та література

1. Луцшай В. Слова «спасибі» – «спасибо» у позиційному складі речення / В. Луцшай // Функціонально-когнітивні вияви граматичних структур: Збірник наукових праць. – К., 1998. – С. 32–39.
2. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / голова ред. кол. І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1978. – Т.9. – С. 492.
3. Федькович Ю. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Листи / Ю. Федькович. – К. : Наук. думка, 1985. – 574 с.
4. Франко І. Етимологія і фонетика в южноруській літературі / І. Франко // Збір. творів: У 50 т. – 1986. – Т. 49. – С. 70–72.
5. Франко І. Кость Горбаль / І. Франко // Літературно-науковий вісник. – 1903. – Т. 34. – С. 370.

Liliya SILEVYCH

PECULIARITIES OF REGIONAL FORMULAS OF THANKFULNESS (AT THE EXAMPLE OF EPISTOLARY OF YURIY FEDKOVYCH AND KOST HORBAL)

The article gives the analysis of the formal-grammatical peculiarities of gratitude constructions as a special type of etiquette statements on the basis of epistolary of Yuriy Fedkovych and writer, the figure of the social-public and cultural-educational movement in Halychyna in the 1960's of XIX century, the native inhabitant of Tysmenytsia – Kost Horbal. The publication clarifies the main structural-syntactic, semantic-functional, stylistic and communicative peculiarities of the authentic regional thankfulness formulas, which testify to the high educational level, deep patriotism, a stable civic position, and the Christian worldview of communicants.

Key words: *epistolary heritage, gratitude formulas, speech etiquette, communicants, regional formulas of courtesy, mentality, propagators of the object and circumstance type.*

Іванна СТЕФ'ЮК

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬНИХ ОРІЄНТИРІВ У НОВЕЛІСТИЦІ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВОЄННОГО ДОСВІДУ

У статті аналізуються соціальні колізії крізь призму воєнного досвіду в новелістиці Марка Черемшини. Особливу увагу звернено на соціальні стереотипи та девіантну поведінку учасників соціуму. Зіставлено, як змінилася людина, а з нею – суспільство внаслідок отриманої глобальної травми і разом з тим переломного досвіду.

Ключові слова: Перша світова війна в літературі, Марко Черемшина, новелістика, соціальні стереотипи.

Оскільки саме земля для селянина – головне заняття, то цілком логічно, чому вона визначає межі простору (людина розрізняє межі свого не набагато далі за межі відведених їй земельних наділів).

Дім як уособлення непорушного рідного простору, а в загрозовій ситуації – як оболонка, останній прихисток (новели «Святий Николай у гарті») постає центром рідного простору людини.

Майновий фактор зумовлює і певну девіацію – громада відкидає людей, які слабші з фінансового чи родинного погляду (бідняки, сироти, покритки), і через гордування ними і колективний осуд показує власну зверхність. Зокрема саме такий мотив – головний у новелі «Злодія зловили», де господиня піддає публічному осудові хлопця-сироту, який вирішив вкрати з-під корови кілька ковтків молока і в такий спосіб врятувати себе від голодної смерті.

Сором визнати свою бідність і голод у сироти Юри спричинені саме винятково упередженим ставленням до нього. Адже навіть попри те, що він завжди поводиться порядно, йому не довіряють ніякої роботи, оскільки вважають здатним до крадіжки і шахрайства. Навіть на прояв милосердя він не може відреагувати спокійно, хоча це для нього порятунок:

«А змилюється хто та дасть грінку хліба, то він не зараз її візьме. А як бере, то видиться йому, що світ на нього паде.

– Простибі, вуечку, вуйночко, я не голоден, – каже, а сам очима їсть.

Такий іще соромливий» [2, с. 70].

Примітно, що Юра жодного разу не проявляє озлобленості за те, що громада гордує ним, а лише сором за свою бідність і соціальну вразливість, і цей сором абсолютно співвідносний з відчуттям провини. Тобто складається враження, що хлопець вважає нормальною і виправданою таку гордовитість стосовно себе, а майнове упередження – правильним.

Що стосується поділу на «багатий – бідний» і усталеного в літературознавстві минулих десятиліть трактування багатих як априорі негативних персонажів, а бідняків – позитивних, то в Марка Черемшини цей поділ не такий категоричний. Справді, найчастіше трапляється все ж образ бідного селянина, в якого всі (зокрема і родинні) негаразди – від нестачі грошей і відсутності заробітку. Саме тому коновкар плаче над єдиною робочою конякою Чічкою, а бідний гуцул віднаходить приховане знуцання для себе в дорогій рецептурі від лікаря («Лік»), Ілаш постійно б'є свою дружину і напивається, бо не спроможний заробити і проявити себе як голова дому, господар («Грушка»). Проте в новелі «Карби» дещо інша ситуація – багатша, заможніша родина дідуся та бабусі дають краще виховання внукові, ніж бідні батьки, вони зображені в позитивнішому ключі. На те, що саме старші родичі живуть багатше за батьків, вказує кілька моментів. По-перше, саме дід з бабою виявляються здатними прогледувати дитину і тому забирають її до себе, ба більше – у діда часто на гостину (храмове свято) збирається ціле село. Крім того, малий Петрик помічає, що в діда з бабою сама хата багатша: комин і піч краще розмальовані, і вони обіцяють йому багато подарунків. З того, як з бабою спілкуються у церкві молодиці-ровесниці, так само стає зрозумілим, що це – поважна господиня. Власне, важливим моментом є те, що у творчості Марка Черемшини присутній образ господаря – повноцінного в майновому плані чоловіка, котрий розумно розпоряджається всім чесно заробленим.

Любов селянина до землі і дому є головною мотивацією того, що людина ставить в один із пріоритетів майновий компонент. Тобто саме у грошовій стабільності і належних умовах життя людина вбачає гарантію і впевненість у собі. Чоловік, котрий не може заробити на свою родину, перестає почуватися у ній повноправним господарем. Проте згодом людина опиняється перед масштабною загрозою, яка повністю знівелювала майнові, родинні та особистісно-психологічні межі (оболонки), і тут починається момент страху, сумнівів, а згодом – зламу.

Суспільна ієрархія, що чітко продиктована архаїчним гуцульським суспільством, до війни передбачала і якоюсь мірою гарантувала авторитетність заможних господарів. Вони розраховували на суспільний вплив і почасти дозволяли собі гордовите ставлення до бідніших односельців. Проте саме після війни матеріальні й суспільні важелі впливу дещо змістилися, оскільки до влади прийшли і не матеріально заможні, і саме їхній суспільно-політичний статус гарантує їхній авторитет серед громади. Як видно з новели «Верховина», заможні і гордовиті господарі не готові до свояцтва з новоутвореним суспільним прошарком, проте вимушені з цим миритися: «Такий старцун, такий торбей громадський, така ленка дрантива мене в куми забагає! Ей, коби не такий час, не так би я з тобов покумався, ти, палице гола! Невістка радила дідові, аби він собі язик кусав і тихіше говорив, бо присяжний може дідові слова зачути, а тепер він має власть і селом трясе» [2, с. 192].

У Марка Черемшини людина як суспільний компонент не репрезентує певний соціум, вона діє осібно. Авторське зображення побудоване на протиставленні індивіда і його позитивної чи негативної діяльності та гурту. Персонаж подається як інертний, зі складною системою комплексів і особистих поствоєнних травм, а обставини, що мотивують таку поведінку, сильні, хоч і відбувалися в минулому.

У новелах післявоєнного періоду в Черемшининих новел з'являється нова психологічна характеристика – злопам'ятність. Вони здатні довго виношувати злість і мстити, плести інтриги, планувати злочини і приховувати власний корисливий мотив у справі («Верховина», «Коляда»). Якщо раніше доведення до самогубства було не до кінця усвідомленим і не поясненим з авторського погляду («Дід»), то у «Верховині» пряме вбивство зображується як один із сюжетних ходів, хоч і фінальний, чим автор підкреслює другорядність такого вчинку для тих, хто його здійснив. Війна дала суспільству терпимість до смертей і намагання чинити суспільні зміни швидким нечесним шляхом (очорнення суспільного лідера-провідника для дальшого ув'язнення, до прикладу).

Мотив всездозволеності і переважання суспільного над індивідуальним – кризь поствоєнну призму ці фактори тільки загострюються, що поглиблює соціальні колізії, почасти трагедійного характеру. Індивідуальна позитивна чи нег'ативна девіація робить її носія вразливим перед соціумом, ап'орі – жертвою.

Змінами суспільного устрою на макрорівні можемо вважати приклади з новел післявоєнного періоду Марка Черемшини, де продемонстровано, як зі зміною влади, хоч і примусово, але змінюються суспільні настрої. Соціальний важіль у такому випадку стає сильнішим за матеріальний. Відтепер владу пересічний селянин оцінює як темну силу, тюрму, тож у колективній свідомості ще більше утверджується розуміння держави як апарату насилля. Такі думки відображені у видозміненому тексті колядки «Зажурилися гори-долини», яку після війни змінили на суспільно-політичну, хоч до війни вона була присвячена шлюбній ритуалістиці та мотивові винограду і райським птахам: «... що царем стала темная тюрма, за добре слово в голову куля. За темне слово, чорную зраду кличут сидати, подают ручку. Бо темне слово – червак в яблечку, ржа в залізочку, пісок ще й в очку. Гей, сидит зрада посеред села, її пізнати, гей трійлозела. Бо п'є горівку, їсть солонинку, а за то нічма за постерунку продає брата, продає неньку, продає челядь ще й шлюбну жінку [...] Полегки ходит, масно говорить, у чужу тюрму село загонит» [2, с. 231]. Як бачимо, в такому випадку йдеться не тільки про нівелювання особистого перед суспільними, але і родинного перед суспільним.

Родина як складник суспільства перестає усвідомлюватися як відпочаткова цілісність, індивід діє осібно, часто – руйнує власні суспільні та родинні зв'язки і як наслідок зазнає самотності. Саме самотність в різних її виявах стає головним наслідком Першої світової війни в панорамі творів Марка Черемшини: самотність в суспільстві, самотність перед суспільством, самотність в родині або ж без неї. Війна, що знівелювала ціннісні зв'язки суспільства, сформувала в ньому викривлене бачення орієнтирів. Цей фактор підсилюється іншим: до влади (в політичному, економічному та церковно-духовному розумінні) приходять стійкі до змін завдяки особистій непорядності люди, котрі здатні чинити насильство, проте не вміють керувати громадою і не володіють професійними якостями (у цьому сенсі пригадаймо образ адвоката з новели «Ласка» та священика з «Верховини», котрий не вміє виголосити післялітургійну проповідь і тому заміняє її набором не пов'язаних між собою суджень).

Робимо висновок, що зображення глибоких за їхньою мотивацією суспільних психокомплексів Марко Черемшина бере як конденсацію воєнного досвіду свого суспільства. Саме війна стала матеріалом для розуміння абсурдного післявоєннє. Так, А. Музичка доходить висновку: «Війна дала нашому письменникові не тільки матеріал; але він відчув її ритм цілий і той ритм, що його маємо в голосіннях, невільницьких плачах і думках. Через те в його творах ми маємо змальовані такі моменти, як вражіння й близькість війни (“Село потерпає”), наслідки війни, коли цілі села вигинули (“Село вигибає”), такі жахи війни, як “Пара сочка”, або зрада чоловіка (“Козак”) і т. і.». По суті, післявоєнне покоління дуже травмоване війною, аби жити за здоровими законами мирного часу. Тому післявоєнні твори показують суспільство, вражене Першою світовою війною, повністю деформоване. Дитяче та юнацьке населення краю («Писанки») зображується у ідилічному світлі, що наштовхує на думку, що саме в майбутньому поколінні автор бачить перспективи переродження цього соціуму.

Проте якщо війна зображувалася через призму колективного досвіду (рідко від імені якогось персонажа), то в післявоєнних творах іде більше акценту на особисте, хай і травмовано-протиставне. Натомість після війни герой творів Марка Черемшини післявоєнного періоду передає свій життєвий шлях крізь призму взаємодії з соціумом або протиставлення йому.

Як ми зазначали, саме знецінення суспільних та моральних канонів найпромовистіше свідчать про руйнівний вплив війни на соціум. Дослідниця Н. Мафтин пише, що головною трагедією від впливу війни є «біль за знецінену вартість людського життя й утрату моральних принципів» [1, с. 54].

Отже, підсумовуючи сказане, доходимо висновку, що суспільні та матеріальні орієнтири, які і духовно-родинні, внаслідок війни змістилися і суттєво викривилися. Людина як індивід стає, з одного боку, жертвою обставин і чийось інтриг, з другого – жертвою власних страхів та самотності, що призводить до руйнівних наслідків.

Твори Марка Черемшини післявоєнного періоду засвідчують травматичні наслідки війни як фактора як для окремої людини та її світосприйняття, так і для суспільства загалом.

Людина післявоєнного часу опиняється в суспільстві зі зруйнованими чи послабленими родинними зв'язками, ціннісними орієнтирами тощо, як наслідок – вона у своєму приватному житті також нехтує засади родинної моралі.

Значно вплинуло на суспільну організацію послаблення етнографічного компонента (заборона коляди). Колективний ритуал був для цього краю універсальною єднальною цінністю, що утверджує сакральне спрямування людини. Десакралізація свідомості поступово призводить до спочатку латентної, а згодом відкритої та яскраво вираженої самотності, адже ті цінності, стійкість яких народна мораль гарантувала, після війни з легкістю руйнуються. З огляду на це ми робимо висновок, що після переживання воєнного досвіду суспільство має пройти етап переродження і відбудови, оскільки воно перебуває на найнижчому етапі свого спаду. Війна не стала чистилищем для суспільних пороків, вона їх загострила і культивувала, тож очищення повинне прийти через особистий вибір індивіда – цю тему письменник залишає відкритою.

Джерела та література

1. Мафтин Н. У пошуках «GRAND» стилю: західноукраїнська та еміграційна проза міжвоєнного двадцятиліття / Наталя Мафтин ; Мін. осв. і науки України, Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ : ЛІК, 2011. – 336 с.
2. Черемшина Марко. Твори у 2-х томах. – К., 1974. – 335 + 303 с., іл.
3. Чопик Р. Переступний вік (українське письменство на зламі ХІХ–ХХ ст.) / Р. Чопик; відп. ред.: Є. Нахлік. – Львів ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. – 192 с.

Ivanna Stefyuk

TRANSFORMATION OF SOCIAL ORIENTATIONS IN MARKO CHEREMSHYNA'S NOVELS THROUGH THE PRISM OF MILITARY EXPERIENCE

In the article analyzed of the mountaineer image is implemented and the specificity of the social transformations that took place during the First World War or influenced by it is disclosed. It has analyzed how the image of man and social is evolving in the process of the psychological and mental experience. The work combines the study of genre psychological features of three periods of Cheremshyna's creation.

Key words: *Marko Cheremshyna, First World War, the image of the war in literature, social issues.*

Лілія ТРИНЯК

НАРОДОЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ СВЯЩЕНИКА З ПОКУТТЯ І. ВОЛОШИНСЬКОГО, КОРЕСПОНДЕНТА ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ

Вагомий внесок у вітчизняну етнографічну науку зробили невідомі представники інтелігенції з Покуття: студенти, вчителі, священники. Одним з таких активних збирачів народознавства був священник з Городенківського повіту Іван Волошинський. Значна частина його народознавчих записів опублікована у виданнях НТШ (байки, демонологічні оповідання), решта залишилася в архівах. У статті проаналізовано фольклористичний доробок І. Волошинського, який має певну локальну особливість.

Ключові слова: Покуття, І. Волошинський, етнографічні записи.

Кінець XIX – початок XX ст. – період інтенсивного збирання етнографічного матеріалу, яку організувала Етнографічна комісія. У цей час до збиральницької роботи залучали багато місцевої інтелігенції – студентів, учителів, священників. На Покутті також активізувалося багато зацікавлених усною словесністю. Серед них місцеві збирачі: І. Волошинський, В. Равлюк, М. Колцуняк, А. Онищук і О. Іванчук. Зацікавлені народною творчістю, вони збирали народознавчі матеріали на різних покутських теренах.

У Городенківському повіті плідно працював священник І. Волошинський. На жаль, не відомий його рік народження. Помер дослідник 1917 р. в селі Далешовому Городенківського повіту. Саме в цьому селі впродовж свого життя він був священником [15, с. 128]. І. Волошинський, як і інші місцеві етнографі-збирачі, тісно співпрацював з НТШ. Так, В. Гнатюк з особливою вдячністю згадував головних записувачів, які виконували його замовлення. Із записів В. Гнатюка ми дізнаємося, що І. Волошинський був хворобливою людиною, тому в нього був обмежений ареал дослідження [11, с. IX]. У листі до Етнографічної комісії він повідомляв: «...переписати відправлені байки не могу – з причини, що чоловік я хворий...» [14, арк. 62].

Іван Волошинський був сумлінним збирачем народної творчості і підходив з наукових засад до збирання етнографічного матеріалу. В. Гнатюк з теплою згадував народознавця з с. Далешового і щиро сумував з приводу його смерті. У вступному слові до 37–38 випуску «Етнографічного збірника» він назвав його «щирим» робітником на етнографічній ниві [11, с. IX]. Листи між В. Гнатюком і І. Волошинським засвідчують, що священник записував матеріал за вказівками Етнографічної комісії. Про серйозне ставлення збирача до записування народного фольклору свідчить лист до В. Гнатюка за 2 листопада 1913 р., де

дослідник просив уточнення до правильного написання слів, а також наголошував на тому, що буде записувати бажані байки [2, арк. 3]. В іншому листі за 3 червня він писав: «Висилаю шановній комісії 1164 народні співанки, 90 байок, 71 загадку... Натомість прошу мені повідомити чи добре так записувати співанки, як я записав. Пришліть мені квестіонар для збирання інших етнографічних матеріалів» [14, арк. 55–56]. Серія листів за 1910 р. розкриває нам збиральницьку роботу І. Волошинського. У першому листі від 23 квітня він писав про прохання вислати йому фонограф для записування мелодій [14, арк. 63].

Велику наукову вартість мають демонологічні записи І. Волошинського, які 1912 р. В. Гнатюк опублікував у 33-му і 34-му томах «Етнографічного збірника» під назвою «Знадоби до української демонології» [9, 10]. Про його наполегливу збирацьку роботу свідчить кількість демонологічних оповідань, які він зібрав. Його записи в праці В. Гнатюка становлять понад третину всього збірника. Так, із загальної кількості 1175 текстів усіх оповідань – 449 записав І. Волошинський. У листі з с. Далешового до В. Гнатюка від 30 червня 1912 р. він, зокрема, писав: «Пересилаю 54 байок, 152 демонологічних повір'їв, 302 співанок, 62 вірувань, 19 легенд та 12 заг. разом 601 припов.» [3, арк. 1].

Записи дослідника подані майже до кожної демонічної істоти. З опублікованих матеріалів ми довідуємося, що найбільше народних творів дослідник записав до розділу «Чорти» і «Страхи» (122 одиниці). Менше подано творів до інших розділів: «Знахарі і чарівники» (79), «Відьми і чарівниці» (41), «Закопані скарби» (32), «Опирі» і «Інклюзники» (по 17), «Хмарники» (10), «Хованці» (10), «Підміни і потерчата» (7), «Смерть і хвороби» (5), «Різні духи» (4). Лиш до розділу «Богині і русалки» немає записів дослідника. Із матеріалу, який зібрав І. Волошинський, випливає, що найпоширенішими в селах Покуття були такі демонічні іпостасі, як: чорт, відьма, чарівник, чарівниця, знахар. У розділі «Закопані скарби» в записах етнографа злі духи, які стережуть закопані скарби, найчастіше виступають в образі чорта [10, с. 243–244, 245, 246, 247–248, 248–249]. В інших творах чорт постає в іпостасі коня [10, с. 237], когута [10, с. 238], кози [10, с. 241–242]. Подібні вірування у перевтілювання чорта побутували і в інших регіонах України, які записав П. Чубинський у своїй праці [15, с. 98].

Зауважмо, що І. Волошинський дуже вимогливо ставився до записів етнографічного матеріалу. Свідченням цього є те, що всі вони докладно паспортизовані. Дослідник також подав різні коментарі й ремарки.

Значну емпіричну роботу він здійснив і в ділянці народного фольклору, присвяченого казкам про тварин. Багато їх використав В. Гнатюк в «Етнографічному збірнику» під назвою «Українські народні байки» (звіриний епос) 1916 р. [11]. Серед зафіксованих 133-х байок найчисленнішу групу становлять казки про диких тварин. Зокрема етнограф записав найбільше казок з головними персонажами вовка (13) і лисиці (18), менше творів про ведмедя (6). Це можна пояснити тим, що ці тварини найбільш поширені на території Покуття. Фігурують у казках, які записав дослідник, представники фауни інших географічних районів світу. Він, зокрема, занотував оповіді про екзотичних тварин [11, с. 3, 32–33, 206]. Найпоширенішими в байках про свійських тварин були оповіді про коня, корову, собаку, козу, вола, цапа та барана. До них

І. Волошинський записав групу творів, героями якими виступають собака (11 разів) та кіт (сім разів). Цікавими за сюжетом є байки з циклу «Дикі птиці» [11, с. 371, 374–376, 382–383, 387–388, 392–393, 407–408, 411–412, 423–424].

Також у його народознавчій спадщині чільне місце займав опис родинно-побутових звичаїв. Дослідникові належить запис весілля в с. Далешовому [1] та похоронні звичаї і голосіння на Городенківщині [2]. Власне, весільні традиції І. Волошинський занотував у 1910–1913 рр., спираючись на записи розповідей селян М. Мокрицького, М. Паньків, Г. Паньків, П. Тимрик, С. Круца, Л. Шеремета і М. Курчак [1, с. 23].

Записуючи весільну обрядовість, дослідник звернув увагу на традиції, які побутували в цій місцевості. Так, він детально описав дошлюбний період, де основним етапом було сватання. За ним ішли оглядини, обговорення посагу, підготовка до весілля. Найдетальніше дослідник зафіксував інформацію про день перед шлюбом – «коровай». Цього дня пекли коровай, вбирали деревце, плели вінок. Коровай, за свідченням автора, пекли в домі молодої. До цього звичаю задіявали сім-дев'ять жінок, адже сім і дев'ять вважалися сакральними числами. Ці жінки називалися коровайниці. Замішували коровай три жінки, участь у випіканні та прикрашанні декоративними елементами брали всі дев'ять жінок. Під час готування короваю співали спочатку сумних, потім жартівливих пісень. Готовий коровай віддавали кухарці, а ту лопату, на якій він лежав, тричі перекидали через хату [1, с. 8]. Автор занотував давній звичай цього вечора. Молодий ішов на коровай зі свашками до молодої і ніс когута. На шию йому одягали «позолочений» вінок з барвінку, а як ішли назад, то їм давали курку замість когута [1, с. 13].

Іван Волошинський також звернув увагу на місцеві особливості запрошувань на весілля. Так, молодий з дружною на весілля просили в капелюхах, а до шлюбу одягали шапки «баранковичі» і кожухи – незалежно чи зима, чи літо [1, с. 14]. При собі вони мали спеціальні палиці, в яких «канти округлі, в долині заковані» [1, с. 5]. Зроблені вони були спеціально для весілля, позичали їх за калач. Дослідник зауважив низку цікавих місцевих особливостей: до шлюбу молоду і дружку не розплітали, лише причісували [1, с. 14]; якщо молода не хотіла мати дітей, то, йдучи до шлюбу, клала собі за пазуху зачинену колодку (у народі такий забобон вважався гріхом) [1, с. 16].

У розвідці дослідник подав етикет покутського весілля. Він зазначив, що рідкі страви їли ложками, голубці – пальцями. Пили однією чаркою – по черзі [1, с. 17]. І. Волошинський також занотував звичаї, які були відомі в інших селах Покуття. Наприклад, підмітання хати в молодого на другий день після весілля; бояри крадькома намагалися винести якусь річ із хати молодої [1, с. 25]. Слід зауважити, що подібний звичай побутував і в с. Ковалівці Коломийського повіту, який записав 1889 р. М. Колцуняк [12, с. 95].

Водночас він докладно записав і похоронний обряд у с. Далешовому. Зауважмо, що це перша етнографічна розвідка про похоронну звичаєвість населення Покуття. Усі головні елементи похоронно-поминальної обрядовості дослідник подав у хронологічній послідовності, згрупувавши їх у два розділи: перший – звичаї, другий – голосіння. Послідовність основних етапів похорону в першому розділі виглядає так: ознаки смерті, на смертному одрі, смерть, купання, одягання, укладання, похоронна процесія, обід, жалоба за покійним.

Дослідник записав значне число різних звичаїв похоронного обряду. Так, померлому хлопцеві чи дівчині на палець одягали обручку з воску, на голову дівчині ставили «позолочений» вінок з барвінку. Парубкові пришивали вінок до шапки, як до шлюбу, за пояс, праворуч, клали велику червону хустку [2, с. 197]. Крім опису власне вірувань, І. Волошинський звернув увагу на похоронну гру «лубок» [2, с. 198]. Також він частково розглянув міфологічні уявлення покутян про рай, пекло, чистилище, упира [2, с. 201]. У другому розділі розвідки дослідник докладно описав похоронні голосіння. Він їх поділив на вісім видів: 1) матері за дитиною; 2) матері за дочкою; 3) матері за сином; 4) жінки за чоловіком; 5) доньки за татом; 6) доньки за матір'ю; 7) сестри за братом; 8) сестри за сестрою [2, с. 213].

Крім етнографічних записів, він збирав цінні експонати матеріальної культури для укомплектування музею НТШ у Львові. Свідченням цього є лист до В. Гнатюка від 13 квітня 1914 р. У ньому він інформував, що «шаблю та бурштин посилаю для музею». Також писав: «Прошу мене повідомити чи не купувавби музей крім цих ще другі старі образи та інші предмети примір дерев'яні граблі, гердани, запаски, пацьорки, парубоцький капелюх, віялку дерев'яну, цимбали та решето (інструменти для грання) і т. п. Писанки для музею замовив...» [3, арк. 9].

Багато зібрав І. Волошинський матеріалу, який так і не було опубліковано. Зберігається він у фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології М. Рильського НАН України. Це багато списаних зошитів з піснями, байками, казками, легендами. Велику роботу зробив І. Волошинський у зборі народного фольклору, який він записав протягом 1893–1913 рр. у селах Станіславівської і Тернопільської областей. Папка містить шість зошитів, в яких налічуємо близько 900 текстів пісень [4, арк. 1–177].

Серед демонологічних оповідань цікавими є: «Чорт з Чернелецького замку» [5, арк. 33], «Чоловік – вітер» [5, арк. 47], «Курка – віщунка смерті» [5, арк. 52–54]. Також на Покутті побутували такі вірування, як: сова віщувала на смерть [5, арк. 8]; межа є місцем нечистої сили [5, арк. 11]; потопельників не везли в село, бо вважали, що буде посуха [5, арк. 102]. Зафіксував дослідник і багато приказок. Так, у с. Далешовому 1913 р. він занотував 369 паремій [6, арк. 1–87].

Отже, активна діяльність І. Волошинського у сфері етнографії заслуговує значної уваги, його записами користувався В. Гнатюк для підготовки видань Етнографічної комісії. Завдяки його етнографічним матеріалам збагачувалося джерельне наповнення видань НТШ.

Джерела та література

1. Волошинський І. Весіле в Делешеві, Городенківського повіту. Матеріали до української етнології. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства ім. Т. Шевченка. / Іван Волошинський. – Львів, 1919. – Т. XIX–XX. – С. 2–34.

2. Волошинський І. Похоронні звичаї і голосіння в Городенщині. Матеріали до української етнології. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Львів, 1919. – Т. XIX–XX. – С. 194–213.

3. Волошинський Іван. Листи до Гнатюка 1912–1914 Далешів. // Відділ рукописів ЛННБ ім. В. Стефаніка. – Ф. 34 (Гнатюка), од. зб. 110 / п. 6. – 9 арк.

4. Волошинський І. «Співанки» (без мелодій) родинні, побутові та ін. Записав Волошинський І. в селах Станіславської та Тернопільської обл. 1893–1909 рр. //

Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Рукопис. Ф. 28–3, од. зб. 103–108, 177 арк.

5. Волошинський І. «Демонологічні матеріали. Демонологія, вірування, народна медицина». Зібрано Ів. Волошинським в с. Далешове Чернелицького рай. Станіславівської обл. 1910–1911. Рукопис. Ф. 28–3, од. зб. 213. 102 арк.

6. Волошинський І. «Приповідки» Записано Волошинським І. в с. Далешове. Чернелецького рай. 1913. // Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, Рукопис. Ф. 28–3. од. зб. 223, 87 арк.

7. Волошинський І. Оповідання, перекази і історичні. Занотовано І. Волошинським в с. Далешове Чернелицького рай. Станіславівської обл. 1911. // Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Рукопис. Ф. 28–3, од. зб. 216, 39 арк.

8. Волошинський І. «Загадки». Записано в с. Далешове, Репужинці Чернелицького рай. Станіславівської обл. в с. Ростоки Вижницького рай. Чернівецького обл. в с. Гадинківці, Побіжнянського рай. Тернопільської обл. Волошинський І. 1913. // Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Рукопис. Ф. 28–3, од. зб. 224, 27 арк.

9. Гнатюк В. Знадоби до галицько-руської демонології. Т. I. Етнографічний збірник. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства ім. Т. Шевченка. / Володимир Гнатюк. Львів, 1912. – Т. XXXIII, вип. 1. – 237 с.

10. Гнатюк В. Знадоби до галицько-руської демонології. Т. II. Етнографічний збірник. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства ім. Т. Шевченка. / Володимир Гнатюк. Львів, 1912. – Т. XXXIV, вип. 2. – 280 с.

11. Гнатюк. В. Українські народні байки (звіриний епос) Т. I-II. Етнографічний збірник. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства ім. Т. Шевченка. / Володимир Гнатюк. Львів, 1916. – Т. XXXVII–XXXVIII. – 557 с.

12. Колцуняк М. Весілля в Ковалівці, тепер Коломийського району Івано-Франківської області: етногр. зап. Н. Колцуняка (1889). М. Колцуняк / упоряд. і авт. передм. М. Савчук / Микола Колцуняк. Коломия : Вік – 2015. – 128 с.

13. Сокіл Г. Галицькі фольклористи та їх записи усної словесності. Народознавчі зошити / Ганна Сокіл. – 2009. – № 1–2. – С. 147–158.

14. Листи наукових працівників, викладачів, студентів про придбання літератури та «Літературно-наукового вісника» . – Т. VI. // Центральний державний історичний архів у Львові. – Ф. 309. – спр. 961. – 123 арк.

15. Черемшинський О. С. Волошинський Іван. Енциклопедія Сучасної України у 17-ти т.: Київ, – 2005. – Т. 5. – С. 128.

Liliya TRYNIAK

**ETHNOGRAPHIC RESEARCH OF A PRIEST FROM POKUTTIA
IVAN VOLOSHYNSKYI, THE ETHNOGRAPHIC COMISSION CORRESPONDENT**

A significant contribution to the national ethnography was made by unknown representatives of the intellectual elite of the Pokuttia area: students, teachers, priests. One of such passionate collectors of ethnographic heritage was a priest from Horodenka District Ivan Volyshynskyi. Many of his ethnographic notes were published in the releases by the Shevchenko Scientific Society (fables, demonological tales), the rest remained unpublished and stored in the archives. The article analyses the folkloristic works by I. Voloshynskyi, which have a certain local peculiarity.

Key words: Pokuttia area, I. Voloshynskyi, ethnographic notes

**ПОКУТТЯ І ПОКУТЯНИ:
ІСТОРІЯ – ЗВИТЯГИ –
ІДЕНТИЧНІСТЬ**

Сергій АДАМОВИЧ

ПОВСТАНЦІ З СЕЛА КНЯЖОГО

У статті на основі матеріалів Галузевого державного архіву Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області описано перебіг національно-визвольного опору ОУН–УПА в с. Княжому Снятинського району Івано-Франківської області в 40–50-х рр. ХХ ст. та репресивні дії радянських каральних органів на Покутті.

Ключові слова: Українська повстанська армія, Організація українських націоналістів, сотня, боївка, Український Червоний Хрест, станичний.

Через опір радянській владі репресивна система в 40–50-х рр. ХХ ст. масово карала українців навіть за незначне сприяння повстанцям. Так, у с. Княжеому Снятинського району, за даними Ярослава Романюка, боївка ОУН діяла до осені 1951 р. [2, с. 55]. Лише 1946 р. в селі на нелегальному становищі перебувало 22 мешканці, по одній кримінальній справі проходило аж 15 осіб. І з них за судовим вироком від 17 червня 1946 р. було ув'язнено 12 односельців на строки від 25 до 10 років [1].

Так, восени 1944 р. в Джурівському лісі зібралося 13 осіб з с. Княжого, які потрапили в сотню Цигана, а потім Білого, яка входила до куреня Скуби. До УПА їх зібрала станична Українського Червоного Хреста (УЧХ) села Марія Миколаївна Курилюк (псевдо Береза), 1925 р. н.

Як свідчив Григорій Антонович Данилюк, «Циган був віком 30 років, середнього росту. Коренастий. Широкоплечий, чорноволосий, з овальним лицем, очі чорні, в рухах був шустрий». Автори праці «Повстанський рух на Снятинщині» вважають, що упівці говорили про сотенного Чорноту (Василя Берлада), який у селі мав прізвисько Циган [2, с. 42].

Лави бійців УПА поповнили уродженці с. Княжого: Павло Григорович Миронюк (Нечай), 1926 р. н., Іван Данилович Вінтоняк (Дуб), 1921 р. н., Іван Миколайович Кибіч (Камінь), 1926 р. н., Григорій Антонович Данилюк (Богун), 1904 р. н., Микола Дмитрович Фербей (Дубина), 1927 р. н., та інші.

Першого чи другого січня 1945 р. о 9.00 сотня прийняла шести-семигодинний бій у селі Рудниках Заболотівського району. В лютому 1945 р. повстанці Цигана 9–10 годин билися з ворогом у районі с. Космача Яблунівського району. Навесні 1945 р. п'ять годин сотня вела бій з червоними в районі с. Пилипів Коломийського району.

Навесні 1945 р. через відсутність продуктів хачування бійців розпустили по домівках і вони переховувалися по бункерах у селі, а також у лісі. У червні того ж року за бійцями з Княжого прийшли Явір і Окріп. Циган дав 30 хвилин на

збори, повернулися в сотню Нечай, Довбуш (Дмитро Григорович Данилюк), Комар (Іван Гаврильчук), Тур (Дмитро Тодорук), Дуб, Чайка, Сірко, Зоря, Камінь і Квітко, а Орлика (Василя Миколайовича Павлюка) Циган розстріляв через відмову йти в ліс через хворобу.

Після того сотня до початку грудня 1945 р. перебувала в лісі поблизу сіл Кривобродів, Іспаса, Микитинців Косівського та Вижницького районів. Спочатку бійці стояли групами по 50 осіб, а потім зібралися разом у кількості 140–150 осіб.

У перших числах грудня 1945 р. в с. Іспасі о сьомій годині ранку війська Червоної армії оточили село, почався бій, у підсумку якого сотня частинами почала відступати. У с. Пістині вихідці з с. Княжого відстали і вирішили йти додому.

У селі бійці опинилися в кущовій боївці Грози (Василя Григоровича Миронюка). Під час облав і небезпеки вони ховалися в кількості 11 осіб у схроні Козака (Івана Миколайовича Павлюка), потім в бункері в полі, а пізніше частину з них вбили чи затримали.

Так, 29 січня 1946 р. було викрито схрон станичного Лева (Григорій Дмитрович Гнідан, 1925 р. н.). Упівці відстрілювалися, а коли закінчувалися патрони Лев вигукнув: «Слава Україні!» і останню кулю пустив собі в скроню, Нечая і Дуба полонили [2, с. 53]. Потім захопили бункер з Каменем і Хмелем, а загалом згідно зі «Звітом про хід боротьби з бандитизмом і оунівським підпіллям на території Станіславської області за період з 5 по 23 лютого 1946 р.» в с. Княжеому було виявлено кілька криївок і вбито господарчого Снятинського районного проводу ОУН Вороного (Василя Михайловича Легкуна), станичного с. Видинові Фріца, станичну УЧХ Березу і підпільницю Калину Карп'юк [3, с. 317–318].

Багато мешканців с. Княжеого постраждало від карально-репресивних заходів радянського режиму навіть не за військову допомогу рухові спротиву. Так, Анна Дмитрівна Вакарук, 1905 р. н., отримала десятирічний термін ув'язнення за те, що вдома мала збірний пункт продуктів і естафет, прала білизну упівців і приймала їх у хаті. Ірина Іванівна Максим'юк, 1925 р. н., та Микола Васильович Кибіч, 1898 р. н., свої десять років «заробили» за те, що в їхніх господарствах були схрони, в яких переховувалися повстанці.

У свою чергу Микола Григорович Фербей, 1910 р. н., постраждав від «червонозоряних визволителів» лише за те, що в листопаді 1945 р. разом з іншими членами ОУН будував схрон. Йому інкримінували те, що він зробив з дощок бокові стіни, стелю і підлогу схрону.

А Дмитро Миколайович Вакарук, 1903 р. н., отримав десять років в'язниці попри те, що був радянським активістом. З приходом перших совітів він став активістом сільради, з початку 1940 р. – бригадиром колгоспу ім. Й. Сталіна в селі, а з червня 1940 р. – навіть заступником голови сільради. За німців Вакарука тричі відправляли на примусові роботи в Німеччину, він тричі втікав по дорозі додому. 1944 р. селянина призвали до Червоної армії, він служив у запасних стрілецьких полках, рубав ліс у

Читинській області. У листопаді 1945 р. Вакарук повернувся у с. Княже, а вже в січні 1946 р. його завербував Гроза.

Будинок «радянського активіста і червоноармійця» став пунктом зв'язку, збору харчів і прання білизни. Продукти приносив у хату Вакарука працівник сільської кооперації, теж колишній червоноармієць Петро Васильович Тодорук, а штафети – п'ятнадцятирічний Василь Сав'юк. Дружина Вакарука – Анна Дмитрівна деколи сама казала Сав'юкуві: «Василію, зайти і візьми для хлопців наших, що їм треба з продуктів, а то вони, напевно, сидять голодні».

За виконання функцій спецкур'єра також був на 10 років ув'язнили Івана Миколайовича Павлюка-Сав'юка, 1927 р. н. Натомість Марія Степанівна Кибіч, 1913 р. н., з березня 1945-го до 18 лютого 1946 р. утримувала в себе вдома приміщення для хворих повстанців. В акті ліквідації шпиталю було описано його внутрішній вигляд: «...в кімнаті залізне ліжко, 3 подушки, 2 ковдри і коробки з маззю».

Але найжорстокіше, ймовірно, повелися з Ольгою Юріївною Винничук, 1928 р. н., яка опікувалася хворими в цьому шпиталі. Дівчина вчилася в торговельній школі м. Снятина, у сільськогосподарській школі в с. Коршева, а потім працювала вчителькою у с. Карлова Снятинського району.

У березні 1945 р. Винничук під впливом районного референта УЧХ – Софійки стала учасником ОУН під псевдом Галина і станичною УЧХ у с. Княжеому. Вона лікувала хворих (понад 10 осіб), закупувала медикаменти в Чернівцях, а також проводила збір медикаментів у Снятинському районі та готувала бинти.

На початку весни 1945 р. Винничук отримала естафету від Блискавичного (ймовірно, Петра Романюка) з наказом почати надання медичної допомоги і відправилася разом з вчителькою Марією Олександрівною Оріджук, 1928 р. н., і Ольгою Василівною Делевською до будинку Божечки (М. С. Кебіч) біля р. Черемошу. Там вони лікували хворих від корости. Шпиталь займав половину дому. Хворі приходили лікуватися мазями, а медикаменти надавав господарчий Лев.

Під час слідства радянські опери жохливо познущалися над Винничук. Її навіть не змогли доставити в зал суду, бо «лежала без руху з перебитими ногами». Натомість у медичному висновку Снятинської лікарні значилося, що «хвора потребує лікування, дальше перебування хорої в лікарні може привести до повного паралічу нижніх кінцівок». У свою чергу родичів повстанки було повідомлено про її «безнадійний стан».

За вісім місяців лікування «хвора на ноги вставати не могла, ходити теж», але суд 27 грудня 1946 р. все-таки ув'язнив паралізовану Галину на десять років виправно-трудовах таборів. Унаслідок касаційної скарги у квітні 1947 р. вирок скоротили до трьох років в'язниці, а рішенням Президії Верховної Ради СРСР від 3 липня 1947 р. дівчину звільнили з-під варті. Однак дівчина все одно потрапила на заслання і 1956 р. проживала в м. Зимі Іркутської області [1]. Так, Ольгу Винничук через надання медичної допомоги хворим каральні органи в її 18 років зробили калікою, життя було зіпсуте. На прикладі цієї дівчини радянське правосуддя з усією яскравістю продемонструвало свою «гуманність».

Джерела та література

1. Галузевий державний архів Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області. – Ф 5. – Спр. 1253 (Т. 1–2).
2. Романюк Я. Повстанський рух на Снятинщині / Ярослав Романюк, Ольга Слободян, Володимир Карий. – Снятин ; Чернівці: Друк Арт, 2016. – 440 с.
3. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор М. Кугутяк. – Т. 2. – Книга 2 (1945–1946). – Івано-Франківськ: КПФ «Лік», 2010. – 696 с.

Serhii ADAMOVYCH

REBELS FROM KNYAZHE VILLAGE

In the article, based on materials of Sectoral State Archive of Office of Security Service of Ukraine in Ivano-Frankivsk region, the course of the national liberation resistance of the OUN-UIA in Knyazhe village of Snyatyn district of Ivano-Frankivsk region in the 40-50's of XX century and repressive actions of Soviet punitive bodies in Pokuttia is described.

Key words: *Ukrainian Insurgent Army, Organization of Ukrainian Nationalists, hundreds, platoon, Ukrainian Red Cross, local.*

Андрій БІЛАС

СПРОТИВ НА ТОВМАЧЧИНІ (1945 р.): ДОКУМЕНТУВАННЯ ХРОНІКИ ПОДІЙ

У статті розглядається питання руху Спротиву більшовицькому теророві на Товмаччині (1945 р.). Визначено населені пункти Товмаччини, де відбувалися каральні дії більшовиків проти місцевого населення і встановлено відділи УПА, які брали участь у протидії. Проаналізовано окремі частково досліджені події, пов'язані з рухом Спротиву більшовицькому теророві на Товмаччині 1945 р.

Ключові слова: Товмаччина, УПА, сутички, наскоки, облави, засідки, повстанські відділи, енкаведисти, рух Спротиву.

Актуальність статті визначається потребою узагальнення матеріалів про рух Спротиву на Товмаччині 1945 р. На сьогодні існує недостатньо наукових розвідок, у яких аналізуються події, пов'язані з рухом Спротиву на Товмаччині.

Значний (але ще недостатньо вивчений) внесок у національно-визвольні змагання за волю і державність України у важкі роки Другої світової війни і буремного післявоєнного лихоліття зробили жителі Станіславської (тепер Івано-Франківської) області. Це край гуцулів, бойків і покутян, які не корилися гнобителям, піднялися на боротьбу проти окупантів з початком радянсько-німецької війни. Нащадки волелюбних опришків і безстрашних усусів зі зброєю в руках стали до боротьби проти загарбників [11]. Товмацькі покутяни також бралися до зброї і боролися з окупантами рідної землі.

Інформацію про бої УПА на території Станіславської області можна знайти в багатьох наукових розвідках [1; 2; 5; 6; 7; 9; 10; 11; 17], а в деяких публікаціях знаходимо відомості й про рух Спротиву на Товмаччині [1; 2; 3; 4; 5; 6; 9; 10; 11].

Як відомо, відділи УПА в 40-х рр. ХХ ст. не тільки вели оборонні бої, але й організовували напади на районні та обласні центри, інформативність чого дещо недоречно заперечує Я. Коретчук у своїй статті «Мало кому відомо...» [12]. Не став винятком тодішній Товмач. Упродовж 1945 р. відбулися напади й на деякі населені пункти Товмаччини. Сьогодні ми зупинимось на деяких з них, спогади про які залишили нам у спадок учасники тих акцій, а також на діях окупантів щодо жителів Товмаччини, засвідчених документами того часу.

Восьмого листопада 1945 р. відділ УПА під командуванням Б. наскочив на районний осередок Товмач. Місто було захоплено за чотири години. Всі установи поруйновано. Після того відділ, забираючи трофеї з розбитих крамниць, у бойовому порядку відійшов на місце постою [9, с. 184].

До уваги нашого дослідження беремо сутички й акції загонів руху Спротиву з радянськими окупантами на теренах Товмаччини. Ці збройні зіткнення траплялися, коли Українська повстанська армія оперувала відділами, куреннями

й сотнями. Але внаслідок безнастанних сутичок, розпорозувань і боїв багато стрільців УПА не долучалося до своїх відділів, а відходило в рідні краї.

Водночас 1945 р. факти протидії відділів УПА на Товмаччині були нечисленні. Проте найвизначніші з них заслуговують на окремі наукові розвідки. Так, 3 січня 1945 р. о 9 год. понад 200 більшовицьких червоноармійців на шляху до Товмача наскочили на засідку сотні УПА «Сірі» ВО-4 «Говерла» УПА-Захід (командир Володимир Чав'як – Чорнота). У двогодинному бою ворог втратив близько 70 убитими, але оскільки вони отримали підмогу з Товмача, то сотня була змушена відступити з втратами: чотири вбиті, три поранені [21, с. 314].

14 лютого 1945 р. батальйон більшовиків робив облаву в с. Братишеві. Відділи УПА провели з ними успішний бій, в якому впало близько 60-ти ворогів, зокрема й командир батальйону [1, с. 108].

У багатьох випадках колишні фронтовики, при зустрічі з українськими повстанцями, не стріляли в них. А коли навіть доходило до стрілянини внаслідок несподіваної зустрічі, то наступного дня вони не здійснювали ніяких додаткових дій. Наприклад, на Товмаччині 60 червоноармійців зустрілись із заставою відділу УПА. Здійнялася стрілянина. Червоноармійці повернули. Наступного дня вони навіть не перевірили, хто в них стріляв [3, с. 153].

П'ятого травня 1945 р., у Великий четвер, перед Великоднем, відбувся останній бій полковника УПА Василя Бринського – Блакитного з с. Долини. Того ранку він востаннє побачив менших дітей, яких йому показали здалеку через вікно його хати. Він не хотів наражати своїх побратимів на небезпеку заразної хвороби, оскільки 1945 р. на Покутті лютував тиф. Від цієї недуги померли рідний брат, дружина і донька Бринського. Його групу оточили в урочищі Данчиця. Почався нерівний і жорстокий бій. Поранений у плече, він дав команду відступити, а сам прикривав побратимів. Відстрілювався до кінця. На вимогу здатися енкаведистам вигукнув: «Слава самостійній Україні!» й останній патрон залишив для себе [10].

Сімнадцятого липня 1945 р. чота УПА зробила засідку біля с. Олешева на більшовиків, які везли арештованих. Більшовиків було розбито, арештованих звільнено. Вбито 16 більшовиків, а кількох поранено [8, с. 156].

Двадцять другого липня 1945 р. чота УПА вела бій з більшовицькою спецгрупою біля с. Грушки. Вбито п'ятьох енкаведистів, серед яких двох лейтенантів НКВС [21, с. 313].

Шістнадцятого серпня 1945 р. відбувся оборонний бій двох сотень ВО-4 УПА-Захід (командир Володимир Чав'як – Чорнота) з двома батальйонами НКВС у лісі біля с. Колінців. Вранці о 4 год. 500 більшовицьких бандитів наскочили на відділ командири Чорноти, що там «квартирував». Повстанці, не зважаючи на більші сили ворога, зустріли його прицільним вогнем зі своєї зброї. Бій тривав цілу годину. Відділ з боєм вийшов з оточення. Ворог втратив 80 вбитими і понад 100 пораненими. Втрати повстанців: три вбиті і легко поранений. Наступного дня більшовики говорили на мітингу в с. Колинцях, що їхні втрати становили тільки 30 осіб, а «бандерівців» аж 200 [2; 8, с. 157].

Сімнадцятого серпня 1945 р. залоги військ НКВС з Тисмениці і Товмача прочісували ліс над р. Дністром. У лісі наткнулися на відділ УПА. Розпочався завзятий рукопашний бій, який тривав кілька годин. Повстанці прорвали ворожі лінії і відв'язалися від ворога. Внаслідок прориву відділові УПА вдалося вийти

з оточення у безпечний район, знищивши 30 і поранивши 13 карателів. Не обійшлося без втрат й у вояків УПА: загинули семеро і поранені троє [2; 8, с. 157].

Тринадцятого вересня 1945 р. в с. Нижнівці п'ять куштовиків спалили пором на Дністрі, який охороняли більшовики [20, с. 628].

У боротьбі українського народу за своє визволення окреме місце треба відвести участі в ній широких українських народних мас. По-перше, це треба зробити тому, що в тогочасній визвольній боротьбі українського народу широкі маси щодня виявляли нечувану до того в історії України й небуденну в історії інших поневолених народів жертвовність, героїзм і політичну грамотність, а по-друге, тому що в цій боротьбі українським народним масам в умовах більшовицької дійсності доводилося надзвичайно дорого платити [15, с. 331].

Наведемо одну таку історію. У с. Делевій у підпільній друкарні працював Любомир Дирда (псевдо Богдан). 1945 р. перед Великоднем зрадник видав криївку, де була друкарня. «В той час в ній був лише мій брат, – згадує Богдана Маланій-Дирда. – Коли енкаведисти докопалися, то запропонували йому здатися. Він вів переговори, знищуючи друкарню, а потім застрелився. Зігнали людей, витягли його тіло і уламки друкарні. Тоді підпалили стодолу, де була криївка, і вкинули у вогонь тіло. Коли кати пішли, люди на згарищі зібрали його останки в рядно і ярмом віднесли на цвинтар. Вночі прийшли повстанці і з почестями поховали його. Всі в селі знали його як Богдана і доглядали за могилою та склали про нього пісню. Але звідки він – не знав ніхто. 1990 р. ми, рідні, знайшли його могилу, поставили пам'ятник, де написано: Дирда Любомир, с. Івана, Богдан, с. Залуква Галицького району» [19, с. 318–320; 16, с. 37–38].

На теренах Товмаччини, як і на всій території Спротиву, діяли боївки НКВС, що своєю провокативною роботою старались внести замішання і хитання серед населення. Червоні окупанти організували станиці, так звані «самоохорони сіл», продовжуючи всюди вперто застосовувати шантаж і терор. Проте одна провокація з «траурним мітингом» у с. Петрилові стала скандальною. У травні 1964 р. в окопі над Дністром більшовики виставили ексгумовані тіла 13-х осіб, яких нібито вбила боївка Грома (псевдо полковника УПА Миколи Твердо хліба, уродженця с. Петрилова. – *Ред.*) 5 березня 1945 року. УВ Петрилові влаштовано «траурний мітинг», на який зігнано людей з навколишніх сіл. У другій половині 1964 р. в Петрилові та на Прикарпатті поширено листівку, написану в Сибіру, в якій йшла мова про те, що в березні 1945 р. відбулася велика облава над Дністром і що всі повстанські відділи повтікали перед цією облавою з Товмаччини. Автори листівки твердили, що людей у Петрилові замордувала одна з боївок майора Шоріна, який спеціалізувався на організації псевдобоївок УПА. «Беріївець» Шорін загинув у чистці 1953 р., але автори покликалися на підручного Шоріна – Могильного, який досі працював в органах безпеки [13, с. 33–35; 22, с. 192].

Не можна оминати увагою й пропагандистську роботу відділів УПА. Як відомо, референти пропаганди також зустрічалися з людьми по селах. 14 квітня 1945 р. в с. Буківній референт пропаганди Товмацького надрайонного проводу ОУН Степан скликав пропагандивну гутірку, де присутніми було близько 80-ти місцевих людей і дві чоти УПА. З сотенним і пропагандистами з сотні він обговорив деякі проблеми, що стосувалися пропагандивної роботи відділу на

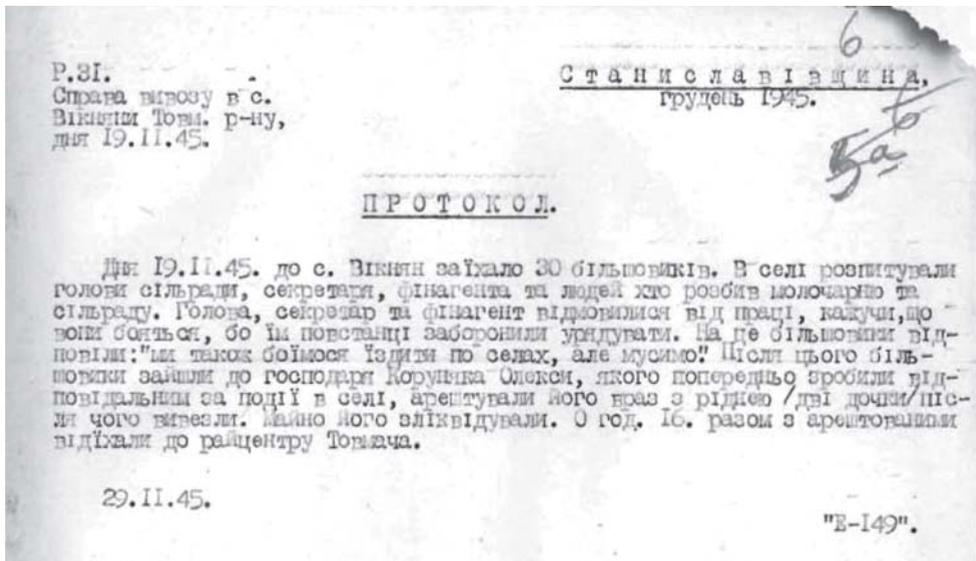
теренах краю. Згодом він перейшов у станицю Петрилів. Там не можна було зв'язатися з людьми з місцевого проводу, тому з допомогою своїх людей референт скликав збори, на яких були присутні близько 150-ти осіб [14, с. 618–619].

Українським масам довелося витримати найжорстокішу пробу. Вони витримали її по-геройськи. Хоч як шалів терор, хоч як лютувало НКВС, українські народні маси ні на мить не переставали допомагати підпіллю, ні на мить не зневірювалися у правильності визвольної боротьби, в її успішному закінченні. Українські народні маси виявили величезну національну солідарність, громадську дисципліну. Часто ціною свого власного життя вони боронили підпільні таємниці, документи, підпільників. Вони мужньо відкидали всі терористичні намагання НКВС організувати агентуру [15, с. 333].

Більшовицький терор по селах був посилений цілий час. Відбувались часті облави, арешти та вивезення на Сибір. Облави проводили силами 200 осіб, арешти та вивезення – по 5–20 солдатів. Під час таких акцій дуже тероризували населення: час від часу вбивали українців, били літніх людей, жінок і дітей, і навіть тих жителів, чиї рідні служили в Червоній армії, постійно обкрадали господарства. Часто арештовували без жодних причин [7, с. 1013].

Так, 9 вересня 1945 р. до с. Гринівців приїхали 50 більшовиків і пішли до лісу, де наткнулися на місцевих повстанців, які там квартирували. Упівці відступили без втрат, а більшовики, просуваючись за ними, довго стріляли й опісля казали, що вбили багато бандерівців.

Десятого вересня 1945 р. до с. Гостева заїхала спецгрупа з 250-ти осіб. Вони проводили обшуки по селі та робили засідки під лісом. А наступного дня червоні окупанти здійснили облаву на полі та в лісі, а вночі засідки в селі, перевіряючи селянські хати. Енкаведисти спіймали двох чоловіків, але невдовзі відпустили. Питали за Гайдамакою і його родиною.

Протокол у справі вивезення жителів с. Вікнєв Товмацького району від 19.11.1945 р.

Тринадцятого вересня 1945 р. до с. Олешева приїхало 20 більшовиків. Вони скликали тих людей, які ще не виконали на 100% норму здачі продуктів державі й пригрозили їм ліквідацією господарства та вивезенням на Сибір, якщо до двох днів не виконають поставки [4, с. 630–635].

По селах занотовано низку героїських подвигів та вчинків поодиноких вояків чи груп УПА. Так, 3 березня 1945 р. під час великої облави на берегах Дністра біля с. Ісакова до рук ворога потрапив поранений повстанець Вербовий. Коли енкаведист запитав його, за що той бореться, і отримав відповідь, що за Самостійну Україну, то один з енкаведистів пробив його багнетом [6, с. 169].

Двадцять третього жовтня 1945 р. в с. Гостеві три більшовики, їдучи селом на підводі, зустріли Кліма з СБ із трьома вояками. Зав'язався бій, унаслідок якого одного енкаведиста вбито, а двоє втекло [18, с. 637].

У знищенні українського революційного руху вже менше спостерігалось великих облав, оскільки більшовики більше практикували провокації, наскоки та засідки. Як, наприклад, 22 жовтня 1945 р., коли 12 енкаведистів наскочило на вапняну фабрику в с. Олешеві, «обступили довкола, а троє пішло прямо до бункера, в якому скрились: бувший рай. військовик Орест, стрілець Довбня і ще один цивільний мужчина. На приказ більшовиків всі три вилізли. З цього ж бункера забрали більшовики рівно ж 3 цент. тютюну». Одночасно заарештували директора фабрики та всіх робітників, які того дня працювали. Директора забрали до Товмача, а робітників до Станіслава, звідки другого дня знову всіх привезли [5, с. 641].

Подаємо протокол у справі проведення арештів у с. Олешеві від 20 липня 1945 р.

Більшовики активно застосовували прийоми засідок. Так, 29 жовтня 1945 р. група більшовиків з 20-ти осіб зробила засідку біля с. Палагич. У засідку потрапила чота Дуба. Побачивши повстанців, енкаведисти почали стріляти, освічуючи їх ракетами. Група, відбиваючись, відступила на поле. Під час перестрілки було вбито дві жінки, які носили для повстанців вечерю. Після відступу чоти більшовики ввійшли до села і заарештували двох дівчат. Хотіли також взяти станичну й ще одну жінку та їх не застали вдома. А вранці відійшли до Товмача [5, с. 641].

Невдалими були й часті провокації переодягнених більшовиків. 23 жовтня 1945 р. в с. Петриліві більшовики, вбрані в кожухи, ходили по хатах і питали, де квартирують «руські», просили зв'язку та вечеряти. Може б, вони були і потягнули когось за язик, та не вміли добре прибратися [18, с. 636].

Людей, зловлених в облавах, а часом і арештованих за кілька днів відпускали. Така поведінка дуже впливала на це, що люди «перестають працювати для України, а починають працювати для родини», як сказала кушова Хмара на НКВД у с. Нижневі, а щоб це так погано не виглядало, то так комбінували, щоб це якнайменше було у формі арешту [18, с. 636].

Отже, на основі аналізу окремих історичних джерел та спогадів учасників руху Спротиву більшовицькому терору на території Товмаччини 1945 р. зокрема робимо висновок, що, незважаючи на не зовсім зручні ландшафтні умови (незначний відсоток лісового покриву, переважно рівнинна місцевість), спостерігалася певна бойова активність відділів УПА. Очевидно, важливими для активних бойових дій та акцій сотень УПА виявилася бойова, моральна і матеріальна підтримка їх місцевим населенням та внутрішня організованість і бойовий дух повстанських відділів, наявність досвідченого командного складу, хоча намір знищити визвольний спротив як на всі Західній Україні, так і на Товмаччині був неабиякий. Наша наукова розвідка засвідчує значну перспективність докладних хронологічно маркованих історико-краєзнавчих досліджень окремих подій, акцій та ролі учасників руху Спротиву на Товмаччині в певних хронологічних рамках.

Джерела та література

1. Б'ємо загарбників України // Літопис УПА. Т. 16. Підпільні журнали Закерзонської України [Текст] : 1945–1947 / ред. П. Й. Потічний. – Торонто : Літопис УПА, 1987. – С. 107–112.

2. Бойова діяльність УПА: 16–31 серпня 1945 року // РДВА, ф. 38262, оп. 1, спр. 108, арк. 49. – Режим доступу : <https://deratisator.livejournal.com/212441.html>.

3. В Червоній Армії зростає протибільшевицьке наставлення // Інформатор, Рік II, ч. 1 (11), 1946 // Літопис УПА. Т. 16. Підпільні журнали Закерзонської України [Текст] : 1945–1947 / ред. П. Й. Потічний. – Торонто : Літопис УПА, 1987. – С. 151–155.

4. Вісті з терену за вересень (5.09. – 20.09.1945 р.), складені надрайонним провідником ОУН Товмаччини (Тлумаччини) Григорієм Вацебою – «Бродичем» (30 вересня 1945 р.). Архів Центру досліджень визвольного руху (м. Львів), ф. 9, арк. 1–3 // Літопис УПА. Нова серія. Т. 22: Станіславівська округа ОУН: Документи і матеріали, 1945–1951 [Текст] / Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського, Вид-во «Літопис УПА», Галузевий держ. арх. Служби безпеки України; [упоряд.: Дмитро Проданик, Степан Лесів]. – К. ; Торонто : Літопис УПА, 2013. – С. 630–635.

5. Вісті з терену Товмачького (Тлумачького) надрайону ОУН за період від 21.10. до 5.11.1945 р. (15 листопада 1945 р.). ГДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 81, арк. 345–347. // Літопис УПА. Нова серія. Т. 22: Станіславівська округа ОУН: Документи і матеріали, 1945–1951 [Текст] / Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського, Вид-во «Літопис УПА», Галузевий держ. арх. Служби безпеки України; [упоряд.: Дмитро Проданик, Степан Лесів]. – К.; Торонто : Літопис УПА, 2013. – С. 638–646.

6. Ганьба ХХ-го сторіччя // Українська Головна Визвольна Рада [Текст] : документи, офіційні публікації, матеріали. – Торонто : Літопис УПА, 1980. Кн. 2 : 1946–1948. – [Б. м.] : [б. в.], 1982. – С. 145–214.

7. Додатковий звіт за період від 1.05.1945 р., складений районним провідником ОУН Товмаччини (Тлумаччини) Василем Гикавцем – «Морозом» (24 липня 1945 р.). ГДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 80, арк. 15. // Літопис УПА. Нова серія. Т. 22: Станіславівська округа ОУН: Документи і матеріали, 1945–1951 [Текст] / Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського, Вид-во «Літопис УПА», Галузевий держ. арх. Служби безпеки України; [упоряд.: Дмитро Проданик, Степан Лесів]. – К.; Торонто : Літопис УПА, 2013. – С. 1012–1013.

8. З наших бойових дій // Інформатор, Рік II, ч. 1 (11), 1946 // Літопис УПА. Т. 16. Підпільні журнали Закерзонської України [Текст] : 1945–1947 / ред. П. Й. Потічний. – Торонто : Літопис УПА, 1987. – С. 155–159.

9. Звіт УПА про військові дії на Болахівщині та Надвірнянщині у вересні – грудні 1945 р., в тому числі й про напад відділу УПА на Надвірну. ГДА СБУ. – ф. 13. – спр. 376. – Т. 25. – арк. 235 зв.–236 зв. // Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. – Т. 2. – Кн. 2 (1945–1946). – Івано-Франківськ : КПФ «ЛІК», 2010. – С. 183–186.

10. Івасів Р. Полковник УПА «Блакитний»: постать і чин / Р. Івасів // Галичина. – 2018. – 11 лютого.

11. Кметюк І. Бойова діяльність УПА на Станіславщині / І. Кметюк. // Народна воля. – 2017. – 13 жовтня. – Режим доступу : <http://volya.if.ua/2017/10/bojova-diyalnist-upa-na-stanislavivschyni/>.

12. Коретчук Я. Листопадовий напад відділів УПА на Станіславів / Я. Коретчук. – Режим доступу : <http://pravda.if.ua/news-133099.html>.

13. Красій Є. Таємний підступ, що став явним // «Грім». Полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали / упоряд. Р. Грицьків. – Львів ; Торонто : Літопис УПА, 2008. – С. 33–35.

14. Місячний звіт з праці за червень надрайонного референта пропаганди ОУН Товмаччини (Тлумаччини) Ярослава Мацькевича – «Степана» (27 червня 1945 р.). ГДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 72, арк. 291 // Літопис УПА. Нова серія. Т. 22: Станіславівська округа ОУН: Документи і матеріали, 1945–1951 [Текст] / Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського, Вид-во «Літопис УПА», Галузевий держ. арх. Служби безпеки України; [упоряд.: Дмитро Проданик, Степан Лесів]. – К.; Торонто : Літопис УПА, 2013. – С. 618–619.

15. Постава українських мас супроти більшовицьких окупантів // Українська Головна Визвольна Рада [Текст] : документи, офіційні публікації, матеріали. – Торонто : Літопис УПА, 1980. Кн. 2 : 1946–1948. – [Б. м.] : [б. в.], 1982. – С. 331–339.

16. Розкриті і нерозкриті криївки і бункери // Паньків М. І. Схрони, криївки і бункери ОУН-УПА. – Коломия: Вік, 2012. – С. 34–107.

17. Розлуцький Н. Географічні аспекти військових дій УПА на території Станіславської області / Н. Розлуцький // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. 22. – С. 182–191.

18. Ситуаційне звітження за період від 21.10. до 5.11.1945 р., складене надрайонним провідником ОУН Товмаччини (Тлумаччини) Григорієм Вацебою – «Бродичем» (15 листопада 1945 р.). ГДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 81, арк. 343–344. // Літопис УПА. Нова серія. Т. 22: Станиславівська округа ОУН: Документи і матеріали, 1945–1951 [Текст] / Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського, Вид-во «Літопис УПА», Галузевий держ. арх. Служби безпеки України; [упоряд.: Дмитро Проданик, Степан Лесів]. – К.; Торонто : Літопис УПА, 2013. – С. 635–637.

19. Спогади Богдани Маланій-Дирди // Воля і доля. Книга пам'яті Галицького району. Документи. Матеріали, спогади. – Галич, 1997. – С. 318–320.

20. Суспільно-політичний звіт надрайонного Проводу ОУН Товмаччини (Тлумаччини) за вересень (25.08. – 20.09.1945 р.) [Жовтень 1945 р.]. Архів Центру досліджень визвольного руху (Львів), ф. 9, арк. 1–5 // Літопис УПА. Нова серія. Т. 22: Станиславівська округа ОУН: Документи і матеріали, 1945–1951 [Текст] / Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського, Вид-во «Літопис УПА», Галузевий держ. арх. Служби безпеки України; [упоряд.: Дмитро Проданик, Степан Лесів]. – К.; Торонто : Літопис УПА, 2013. – С. 620–629.

21. Тимчук М. Дії УНС – ОУН – УПА на Товмаччині / М. Тимчук // Альманах Станиславівської землі : збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / ред. М. Климишин. – Т. 2. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто : Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1985. – С. 313–314.

22. Шанковський Л. Тринадцять літ ... (Дії УПА й збройного підпілля ОУН на терені Військової округи ч. 4 «Говерля» в 1943–1956 рр.) // Альманах Станиславівської землі : збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / ред. Б. Кравців. – Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен : Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. – С. 163–193.

Andrii BILAS

RESISTANCE ON TOVMACHCHYNA (1945): DOCUMENTING CHRONICLE OF EVENTS

Key words: *Tovmachchyna, UIA, fights, raids, ambushes, insurgent divisions, NKVDs, resistance movement.*

The article deals with the problem of the Resistance movement in Tovmach district in 1945. The localities in Tovmach district where the UPA's military operations took place are identified and the divisions participated there are established. Some partial investigated events related to the Resistance movement in the Tovmach district are analyzed.

Олег БОДНАРЧУК

ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» В СЕЛІ ПОБЕРЕЖЖІ ДО 1939 р.

Статтю присвячено діяльності Культурно-освітнього товариства «Просвіта» села Побережжя від часу його заснування до вересня 1939 р. В публікації проаналізовано суспільно-культурне життя громади села від початку ХХ сторіччя і до 1939 р., коли наш край окупували радянські війська.

Ключові слова: «Просвіта», «Січ», «Сокіл», спогади, читальня, культурне життя, Культурно-просвітне товариство.

2018 р. Україна відзначає славний ювілей – 150 років з часу заснування Товариства «Просвіта». Організація виникла як виняткова форма національної самоорганізації українців. Товариство «Просвіта» було засновано 8 грудня 1868 р. у Львові. Його першим головою було обрано професора гімназії, композитора Анатолія Вахнянина. Зародилось Товариство «Просвіта» в Галичині на противагу антиукраїнським течіям в культурному житті краю. Громадські діячі Галичини поставили перед собою мету довести, що українці – народ з глибокими культурними традиціями, який відрізняється як від поляків, так і від росіян.

Згідно з першим статутом «Просвіта» була науково-просвітницькою організацією. Головною ділянкою її роботи було видання та розповсюдження книжок, створення читалень, організація вечорниць, вистав, курсів для неписьменних. Завдяки «Просвіті» український народ зберіг національну ідентичність, мову й культуру, уникнув цілковитої асиміляції в умовах бездержавного існування.

Філію «Просвіти» у Станиславові було засновано 25 березня 1877 р. Першим головою товариства обрано професора гімназії Євгена Желехівського, а заступником став Тит Заячківський. Філія дала поштовх до заснування інших товариств та читалень на Прикарпатті.

Потреба функціонування національних товариств в умовах іноземного поневолення стояла гостро по всіх галицьких селах і містечках. Не винятком було і село Побережжя. Поява цього громадсько-культурного об'єднання, яке діяло до 1939 р., помітно вплинула на розвиток патріотизму в населеному пункті.

Назва села (Побережжя. – О. Б.) походить від його положення. Простяглося воно вздовж правого південного берега р. Дністра. Давніше Дністер плив дуже близько до села, але під час однієї повені він зробив собі нове русло попід самим містечком Маріямполем, що лежить на північному березі. Тоді він відрізав від Маріямполья присілок Бранівку і прилучив його до Побережжя. Часом

буває і таке, що під час великих дощів води Дністра не вміщуються у його руслі і частина їх пливе теж старим руслом, що звичайно буває сухим і зарослим травною та служить за пасовисько. Тоді Бранівка стає островом [8, с. 770–771].

Так Бранівка опинилася ближче до села Побережжя, до якого й стала згодом належати адміністративно. Проте весь час, аж до 1944 р., цей присілок мав свою автономну управу.

Працюючи в Державному архіві Івано-Франківської області, ми звернули увагу на те, що саме Бранівка спочатку передувала в організації культурно-громадських товариств і була активнішою, аніж саме Побережжя. Щоправда, з часом ситуація вирівнялась і багато товариств із Бранівки та Побережжя злились воедино. Звичайно, скупі архівні справи не дають широкої картини громадського руху того часу, але вони чітко й безпомилково подають прізвища людей, причетних до того чи іншого товариства або об'єднання. Відрадно, що в обох місцинах жили люди, переважно прості селяни, які були не байдужі до такої праці й хотіли, щоб їхнє село виглядало не гірше від інших [2].

Товариство «Просвіта» у Бранівці засновано 1895 р. Очолював його селянин Ілько Ходак, а секретарем був Григорій Лещишин. Під час Першої світової війни його діяльність припинилася, а відновлена була 2 грудня 1923 р. Тоді «Просвітою» керував о. Олексій Шараневич. До Виділу ввійшли також заступник голови Михайло Тихонюк, писар Григорій Лещишин, бібліотекар Панько Баран, касир Михайло Білан і господар Василь Кокорудз. Членів товариства було 44, з них – 39 чоловіків і п'ять парубків. «Просвіта» передплачувала «Свободу», «Новий час», мала власну бібліотеку, яка налічувала 130 книжок. Ґрунт під спорудження читальні подарував голова громади, а поки будинок читальні зводили, вона розміщувалась у хаті Михайла Тихонюка [2].

1936 року керівний склад очільників товариства у Бранівці був такий: Василь Ходак, син Марії, 1889 р. н. – голова, Станіслав Завальський, син Григорія, 1889 р. н. – заступник голови, Станіслав Ходак, 1906 р. н. – касир, Михайло Макар, син Юрія, 1920 р. н. – секретар, Станіслав Тихонюк – бібліотекар, Михайло Мацьків, син Станіслава, 1897 р. н. – господар. Заступники – Василь Завальський, Федір Запухляк і Стефан Гасюк [6, с. 240].

Інформацію про читальню «Просвіти» знаходимо у спогадах уродженця с. Побережжя Тимотея Мацьківа, який у праці «З-над Дністра на канадській прерії» зазначав: «Була в селі читальня “Просвіти”, але не провадила більшої діяльності. Не було її кому вести. Єдині інтелігенти в селі – священик і вчителі не займались поширюванням освіти серед селян. Парохом у селі був старенький о. Ілярій Руденський, який не мав уже сил займатися працею поза церквою, а вчителі були або поляки, або байдужі до громадсько-суспільної праці» [5, с. 124]. Через це громадським життям займалися переважно селяни. Коли ж прибув до села сотрудинок о. Дума, то він почав ширити в Побережжі ще й москвофільство [8, с. 772]. Москвофіли, які на місцях створювали так звані читальні ім. Качковського стали великим гальмом у розвитку передових українських ідей у Східній Галичині з другої половини ХІХ ст.

1908 р. до села прибув новий парох о. П. Анастазієвський, а також новий управитель школи П. Посацький. Обидва вони зразу стали до громадської праці, і від того часу настала виразна зміна в селі. «Просвіта», яка мала зразу

одну читальню, незабаром зорганізувала другу, а опісля й третю замість читальні ім. Качковського, що її зорганізував був о. Дума [8, с. 773].

Товариство «Просвіта» в Побережжі було засновано 1908 р. З найактивніших її членів назвімо Тараса Лопатинського, Михайла Калина, Дмитра Вовка, Василя Мацьківа, Василя Пуйду, Івана Калина, Василя Тихонюка, Миколу Пуйду, Івана Кокорудза і Михайла Вовка. Спочатку було 27 членів, зокрема і дві жінки: Теофілія Кравець і Єфрозина Лецишин [2].

На думку Г. Лончини, «Створенню просвітницького товариства в селі Побережжя передувала діяльність сільського церковного хору. Керував хором Федір Салига, родом із Вікторова (тепер село Галицького району. – *Ред.*), одружений у Побережжі, де жив і працював дяком у церкві. На той час читальні ще не було, то репетиції хору проводились в хаті Тихонюка Василя, активного учасника хору, влітку – в стодолах селян. Зі спогадів старожилів відомо, що часто проводились репетиції на березі Дністра, іноді це тривало до світанку» [4, с. 245].

Знаковою подією для культурного життя Побережжя була зустріч колишніх студентів з нагоди 15-ліття закінчення гімназії та учительської семінарії у Станиславові. Зустріч відбулася за ініціативи гімназійних учителів М. Мацькова і Ю. Каменецького, а також лікаря д-ра Й. Гробельного в с. Побережжі, над Дністром, влітку 1927 р. У ній взяли участь, окрім колишніх студентів, також запрошені парохі як гості, місцева інтелігенція та визначні громадяни сіл Побережжя, Ганнусівців (тепер с. Ганнусівка. – *Ред.*), Стриганців і містечка Маріямполя.

Парохі сіл як катехити народних шкіл підбирали здібнішу молодь і дораджували її батькам послати дітей до міста до гімназії чи фахової школи. Батьки слухали цих добрих порад, і це вийшло не тільки на користь студійної молоді, але також громадам, бо шкільна молодь, приїжджаючи до батьків на свята чи літні шкільні вакації, організувала по читальнях «Просвіти» аматорські вистави, доповіді з української літератури й історії, поширювала антиалкогольний рух та збирала фонди на будівництво церков, читалень і захоронок (дитячих садочків. – *О. Б.*) [3, с. 142].

Міжнаціональних суперечностей на початку ХХ ст. ще не було, доказом чого є факт, що 1910 р. в Побережжі у виставі «Назар Стодоля» головну роль сотника Хоми Кичатого грав поляк Михайло Барта, син Стася і Теклі [3, с. 143].

Доповіді з української літератури та історії, а також читання творів українських письменників відбувалися майже кожної неділі, по вечірні: читальні «Просвіти» були переповнені, слухачі раді були почути, що їм скажуть цікавого улюблені для села студенти. А студенти розказували про давні княжі часи, про минуле недалекого Галича, про Молдавський шлях, який виходив з Молдавії і через Коломию і Товмач проходив тутешніми околицями, прямуючи до Галича, а потім до Львова. Тим шляхом приходило і вороже лихо до нас. Читали або переповідали поеми й оповідання Івана Франка, Василя Стефаника, Тараса Шевченка та ін. З виставами й доповідями студенти з Побережжя часто їздили до сусідніх сіл, як-от: Устє Зелене (тепер с. Устя-Зелене Монастириського району Тернопільської обл. – *Ред.*), Стриганців, Єзуполя, Ганнусівців, а раз навіть до с. Старуні Богородчанського повіту [3, с. 144].

Восьмого липня 1924 р. члени громади Бранівки від Побережжя закладають в себе читальню «Просвіти». Засновниками були: о. Олексій Шараневич, Панько Баран, Стась Завальський, Михайло Нагірний, Михайло Тихонюк, Стась Марчук, Панько Макар, Василь Настишин, Михайло Пушко і Дмитро Пушко [6, с. 240].

Організував роботу товариства о. Олексій Шараневич. Про культурно-просвітницьку діяльність сільської організації і зокрема пароха Шараневича було відомо в усій окрузі. «Приємне і статочне враження робило с. Побереже, – підкреслює М. Островерха, – де парохом був о. Шараневич. Тут люди цікавились і часописом, і книжкою, і світові події ними ворушили. Тут, дещо пізніше, наш археолог д-р Я. Пастернак натрапив, і відкопав, на старовинну з XIII сторіччя церкву» [7, с. 407].

При побережській «Просвіті» було організовано хор, який мав виступи в сусідніх селах. Під час Жіночого конгресу і Дня селянки, що відбувався 23–28 червня 1934 р. у Станіславові, виступав жіночий хор з Побережжя.

Під час конгресу Станіславівська філія «Союзу українок» своїми мистецькими силами підготувала дві академії. Відкривала академію А. Рублева, а після неї говорила сенаторка О. Кисілевська. Злучений хор жінок кружків із сіл Микитинців, Побережжя і Загвіздя співав гімн «Союзу українок» під диригентурою Ірени Сулими [1, с. 447].

Зі спогадів М. Островерхи видно, що вистави й концерти найчастіше влаштовували: всі три Княгинини (мається на увазі Княгинин-Село, Княгинин-Гірка, Княгинин-Колонія. – Ред.); далі – Єзупіль, Маріямпіль, Побереже, Боднарів, Вікторів, Микитинці, Блюдники, Крехівці, Сілець і Тязів. Діяльну участь у цьому брала місцева інтелігенція – парох, учитель, а також молодняк, що виріс на селі, а вже скінчивши гімназію, студіював на високих школах. Ці інтелігентні сили були духовним рушієм села, а їм до помочі ставали молоді селяни, господарне парубоцтво та дівчата. Де ж не було цих рушійних сил – там просвітне життя ледве дихтіло, а то й зовсім не проявлялося [7, с. 408].

1936 р. товариством керував Михайло Мацьків, син Олекси, 1904 р. н., заступником був Дмитро Вовк, син Миколи, 1895 р. н., касиром – Михайло Лещишин, син Івана, 1896 р. н., секретарем – Григорій Лещишин, син Федя, 1893 р. н., господарем – Іван Калин, син Панька, 1904 р. н., бібліотекарем – Марія Калин, дочка Івана, 1912 р. н. Т. Мацьків писав у своїх спогадах: «Члени читальні своєю відданою і безкорисливою працею побудували в 1927 році гарний читальняний будинок, у якому містилася велика театральна зала, читальня, кооперативна крамниця. Бібліотека була невелика (25 книг), проте для неї передплачували “Діло”, “Новий час”, “Український голос”, “Народну просвіту”» [5, с. 112].

У другій половині 1930-х років Товариство «Просвіта» в селі очолював Дмитро Вовк. Діяльність організації сприяла освіченості селян: проводили вечірні курси для неписьменних, якими керував Дмитро Яцожинський. Члени Просвітницького товариства створили бібліотеку, яка на кінець 1930-х років нараховувала близько 1,5 тис. книг. При читальнях працювали аматорські гуртки художньої самодіяльності: хоровий і драматичний, навіть була пожежна команда. Для пропаганди ведення здорового способу життя та антиалкогольної пропаганди було створено «Братство тверезості», куди входили як чоловіки, так і жінки. У читальні проводили різні заходи, зокрема

«чайні вечори», на яких дівчат і хлопців навчали різних ремесел. Щонеділі в читальні організовували танці [4, с. 246].

Найбільшого розвитку «Просвіта» в Побережжі досягла у 30-х рр. XX ст. У цей час у читальнях організовували читання газет, книжок, журналів, проводили вечорниці, організовували святкування ювілеїв Т. Шевченка, І. Франка, М. Шашкевича та інших українських діячів.

Силами членів «Просвіти» для читальні наприкінці 1930-х рр. було придбано батарейний радіоприймач. Проводилось колективне прослуховування радіопередач. Це було зроблено з допомогою молодих теологів Кукурудзів – Михайла та Володимира, за участі Василя Яковича Пуйди [4, с. 247].

У Побережжі в міжвоєнний період діяли також патріотичні молодіжні товариства «Січ» та «Сокіл». 1900 р. в селі Заваллі Снятинського повіту К. Трильовський заснував перше Руханково-протипожежне товариство під назвою «Січ». Про велику народну любов до «Січей» свідчить їхня кількість. На 1914 рік налічувалось 1056 «Січей», членами яких було близько 66 тис. осіб. Близько 1904 р. в Побережжі вже існувало Товариство «Січ». В. Ходак зазначає: «Першими старшинами “Січі” були: Семко Калин син Микити, Василь Мацьків син Стефана, Семен Мороз, Семен Королик, Євстахій Завальський, Василь Кукуруз, Іван Королик син Микити, Анна Калин, Анна Королик-Ребіцька та інші. Було це яких 10 літ перед Першою світовою війною» [8, с. 773].

Завдяки вишколу в «Січі» та культурно-просвітницькій діяльності в «Просвіті» рівень патріотизму в селі значно зріс. Про це яскраво свідчить активна участь жителів села в національно-визвольній боротьбі 1918–1920 рр. Під час української визвольної боротьби Побереже виставило для Української галицької армії цілу сотню вояків, з яких чи не половина поклала свої голови за волю Батьківщини, а ті, що щасливо повернулись, зазнали чимало знущань від поляків [8, с. 773].

1932 р. в Побережжі було засновано Патріотичне руханкове товариство «Сокіл». Його учасники брали активну участь у виконанні різних спортивних вправ, організовували фестини, ходили на панахиди, присвячені пам'яті січових стрільців.

До правління цього товариства входили: Іван Лецишин, син Василя, 1911 р. н. – голова, Іван Калин, син Панька, 1905 р. н. – заступник, Василь Рижак, син Романа, 1909 р. н. – секретар, Іван Мацьків, син Олекси, 1912 р. н. – скарбник і Василь Тихонюк, син Антона, 1907 р. н. [2].

Отже, діяльність Культурно-просвітницького товариства «Просвіта» в селі Побережжі сприяла утвердженню української національної ідеї, розвитку національної культури, відродженню історичної пам'яті, формуванню національної свідомості селян. Саме завдяки просвітницькому вихованню жителів села взяли активну участь в національно-визвольному русі 1918–1920 рр.

Джерела та література

1. Бойчук Д. Слідами минулого. Спогади про працю жіноцтва в Станиславові / Д. Бойчук // Альманах Станиславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / Редактор-упорядник Б. Кравців. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – С. 423–459.

2. Дрابعук І. «Просвіта» у Бранівці та Побережжі [Електронний ресурс] / І. Дрابعук . – Режим доступу: <http://uaprosvita.if.ua/news/8-news/15>

3. Кушинський В. Зустріч студентів Подністров'я в Побережжю 1927 році / В. Кушинський // Альманах Станіславівської землі: збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини / Редактор-упорядник Б. Кравців. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. С. 142–149.

4. Лончина Г. Я. З історії товариства «Просвіта» села Побережжя / Г. Я. Лончина // Прикарпатський вісник НТШ. Думка. – 2017. – № 5–6 (41–42). – С. 245–255.

5. Мацьків Т. З-над Дністра на канадські прерії. Мій життєвий шлях / Тимотей Мацьків. – Едмонтон. Українські вісті, 1963. – С. 208.

6. Мойсишин В. М. Осередки культурно-громадських товариств, що діяли в Побережжі до вересня 1939 року / В. М. Мойсишин // Прикарпатський вісник НТШ. Думка. – 2017. – № 5–6 (41–42). – С. 238–244.

7. Островерха М. «Просвіта» у Станіславщині в 1923–1926 роках / М. Островерха // Альманах Станіславівської землі: збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини. / Редактор-упорядник Б. Кравців. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. С. 407–409.

8. Ходак В. Побережжя / В. Ходак // Альманах Станіславівської землі: збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини. / Редактор-упорядник Б. Кравців. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. С.770–775.

Oleg BODNARCHUK

THE ACTIVITY OF «PROSVITA» SOCIETY IN THE VILLAGE OF POBEREZHYZHIA BY 1939

The article is devoted to the activity of the cultural and educational society «Prosvita» in the village of Poberezhzhya since its foundation until September 1939. The publication analyzes the socio-cultural life of the community from the beginning of the twentieth century and by the time of occupation of our region by Soviet troops in 1939.

Key words: «Prosvita», «Sich», «Sokil», memoirs, readingroom, cultural life, cultural and educational society.

Володимир ВЕЛИКОЧИЙ

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1914–1923 рр. І МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ: ДО ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИОГРАФІЧНОГО ОБРАЗУ

У статті робиться спроба висвітлення в українській історіографії ролі митрополита УГКЦ, преосвященного владики Андрея Шептицького в Українській революції 1914–1923 років і національно-визвольних змаганнях цього періоду. Особливу увагу приділено аналізу діяльності митрополита в утвердженні ЗУНР, продовженні його боротьби за її територіальне й міжнародне визнання після того, як її територію окупувала Друга Річ Посполита.

Ключові слова: *Українська революція, Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР), міжнародне визнання ЗУНР, національна історіографія.*

Вивчення життєдіяльності глави УГКЦ А. Шептицького в часи Української революції 1914–1923 рр. розгорталося за гарячими слідами, що зумовлювалося не так науковим інтересом, як знаковим потенціалом його постаті для національно-політичного та церковно-релігійного розвитку Галичини й всієї України. Це яскраво засвідчила перша історико-документальна праця «Царський в'язень» (1918), яка відтворює хроніку подій, пов'язаних з арештом митрополита російською владою, його перебуванням у Росії та поверненням до Галичини [1]. Наступним помітним внеском у висвітлення окресленого кола проблем стали історико-мемуарні публікації Д. Дорошенка [2; 3], які, крім особистих вражень автора від зустрічі з А. Шептицьким, ґрунтуються на унікальних документальних матеріалах з його особистого архіву.

Зазначеній темі приділяли чимало уваги дослідники з Галичини й на еміграції в міжвоєнний період, що помітно вплинуло на те, як вивчали роль і місце митрополита А. Шептицького в національно-визвольних змаганнях початку ХХ ст. автори українського зарубіжжя, що належали до різних наукових і церковно-релігійних центрів. З-поміж них поважне місце в шептицькознавстві належить роботам переважно світських істориків, знаних громадських діячів – С. Барана, П. Ісаєва, М. Чубатого, о. І. Гриньоха та інших. Щоправда, вони помітно відрізняються за науково-фаховим рівнем і тематичною спрямованістю.

Чи не найбільш цитованою залишається книжка чільного діяча націонал-демократії і українського національного руху С. Барана (1947) [4].

Написаний у пафосному тоні, біографічний твір професора теології УВУ о. Івана [Всеволода] Гриньоха [5] слугує прикладом звеличення постаті А. Шептицького, засвідчує її знаковість на тлі доленосних трагічних подій

української історії 1914–1923 рр. На відміну від нього, праці П. Ісаєва, почесного професора історії Українського католицького університету ім. св. Климента в Римі [6], та знаного історика Церкви М. Чубатого [7] підготовлені на основі широкого кола іноземних джерел, мають науково-аналітичний характер і присвячені окремим важливим аспектам діяльності митрополита.

Потужним стимулом до її вивчення став беатифікаційний процес над життям А. Шептицького, що розпочався в грудні 1958 р. Більшість біографічних праць 60-х років ХХ ст. з'являлися в рамках т. зв. інформаційної фази останнього. З-поміж них своєю змістовністю і структурованістю вигідно вирізняється студія О. Кравченюка (1963), підготовлена головню на основі іноземних джерел. Викладаючи події в хронологічній послідовності, автор простежує переміщення митрополита А. Шептицького в російському засланні паралельно з утисками проти його Церкви в Галичині. При цьому він пояснює пов'язані з цим моменти як в історичній ретроспективі, так і з проекцією на пізніші події, що визначили долю УГКЦ. Спираючись на італійські, німецькі, французькі, англійські праці й документальні матеріали, О. Кравченко показав реакцію міжнародної спільноти та заокеанської еміграції на події, пов'язані з арештом А. Шептицького і переслідуванням його Церкви в 1914–1918 рр. [8, С. 45–53].

Одним з останніх вагомих здобутків зарубіжного шептицькознавства став збірник статей за редакції П. Магочого (Едмонтон, 1989) [9]. Разом зі статтями авторів, які мають українське етнічне коріння (І. Музичка, М. Гринишин та ін.), значний інтерес становлять праці іноземних учених, які пропонують неординарні, побудовані на методології західної біографістики погляди на життєдіяльність галицького митрополита, зокрема й за досліджуваного періоду (наприклад, публікація В. Байхла про його стосунки з віденським урядом та ін.) [10].

У життєдіяльності митрополита А. Шептицького та розвитку його Церкви в 1914–1923 рр. вирізняється кілька «знакових», «хрестоматійних» проблем, дослідження яких відбувається у контраверсійному дусі, супроводжується науковою полемікою.

Одна з них стосується серпневого 1914 р. меморандуму А. Шептицького до урядів Центральних держав, де викладено проект державного устрою України. Появу цієї цінної пам'ятки національної суспільної думки дослідники подають як знакову подію переломної доби української історії, що не виключає її різних оцінок і тлумачень.

Сучасні світські дослідники наголошують на винятковому значенні меморандуму А. Шептицького для розгортання суспільно-політичного життя українців. Типовою і виразною з цього погляду є позиція В. Расевича, який вважає, що в цьому документі в концентрованій формі подано основні вимоги національного руху, тоді як жодна українська політична партія не мала конкретного плану державного будівництва, та й саму ідею самостійництва відкладала на далеку перспективу. Це був єдиний реальний план досягнення для українського національно-політичного проводу своєї найвищої мети, і саме його намагалися реалізувати в період Першої світової війни [11, С. 219–220].

Інші, що належать до цієї групи, автори (Я. Білас, Г. Гладка, М. Кугутяк) в різних ракурсах також доводять, що меморандум відобразив основну тенденцію розвитку української суспільно-політичної думки періоду Першої світової війни. При цьому часто стверджується, буцімто він, поєднавши плани військової,

правової і релігійної розбудови держави, відображав прагнення як галицьких, так і наддніпрянських політичних кіл. Однак, зважаючи на національно-політичні реалії, ми вважаємо їх занадто оптимістичними. З іншого боку, має сенс думка П. Ісаєва, який підкреслював, що цей документ становив лише «проект на перехідний воєнний час», адже перетворення, які пропонував А. Шептицький, мали б частково «випередити» ухвали наступних міжнародних конференцій в «українському питанні» [12, С. 43]. Такі зауваження слід брати до уваги при з'ясуванні значення цього документа.

До знакових подій української історії також належать факти, пов'язані з арештом А. Шептицького російською владою у вересні 1914 р. та його перебуванням у російському полоні до березня 1917 р. Важко погодитися з істориками, які надають їм суто символічного значення, бо насправді ці події концентрують у собі важливий зріз реалізації політичної доктрини Російської імперії у Галичині. Арешт глави УГКЦ був історично вмотивований та істотно вплинув на церковно-релігійні й національно-політичні відносини в усій Україні. Тому з'ясування причин, суті та наслідків арешту «царського в'язня» обросло численними версіями, що відображають різні погляди на широке коло церковних і політичних питань.

В історіографії утвердилася позиція, згідно з якою проповідь, яку митрополит А. Шептицький виголосив 6 вересня 1914 р. в Успенській церкві Львова, стала не «причиною», а лише «приводом» до його арешту. Втім немає єдності у визначенні причин, що призвели до цього акту. При цьому різняться оцінки самого характеру проповіді: з твердженнями, що вона була «в цілому лояльною щодо окупантів» (Я. Заборовський [13, С. 27]), ми не можемо погодитися, тож схиляємося до думки істориків, які вбачають в її змісті «відвертий антиросійський виступ» (В. Марчук [14, С. 154] та ін.), що й дало формальний привід для арешту.

Слідом за першими працями про дві російські окупації Галичини 1914–1916 рр. в історичній літературі закружляла «москвофільська версія» арешту А. Шептицького. Зокрема І. Крип'якевич, виходячи з аналізу преси, одним з перших указав на провокаційну роль, яку відіграли москвофіли в ролі інформаторів, радників і агітаторів у розгортанні репресій проти УГКЦ, хоча історик і не вважав їх головним чинником наступу на Церкву [15]. Тож простежується лінія, коли одні автори наголошують, що саме «наклепи» москвофілів підготували ґрунт і визначили долю митрополита (К. Левицький [16, С. 58–61]), другі обстоюють тезу, що галицькі москвофіли розпочали спільно з російськими православними колами нагінку на митрополита ще 1900 р., так що з вибухом війни вони лише довели цю справу до кінця (Г. Лужницький [17, С. 683]).

Частина українських авторів, посилаючись на польських істориків і мемуаристів, паралельно розвивала «польську версію». Вона зводиться до того, що саме польські чинники тривалий час проводили провокаційну діяльність, підбурюючи, з одного боку, москвофільсько-російські кола, а з другого – пустили «блуд» у німецьку пресу, яка закидала митрополитові «схизму» і «русофільство».

Згідно з третьою («австрійською») версією арешт митрополита А. Шептицького могли спричинити його таємні перемовини з австрійським престолонаслідником Францом-Фердинандом. Її аргументовано спростував

С. Баран, який був особисто втаємничений у цю справу [4, С. 64–67]. Водночас, переповідаючи маловідомий епізод про переговори щодо обміну А. Шептицького, автор, гадаємо, перебільшував можливість звільнити митрополита з заслання подібним шляхом [4, С. 37].

В сучасній історіографії починає цілком виправдано переважати позиція, яку одним з перших обґрунтував Д. Дорошенко. У своїх мемуарних та історичних працях він доводить, що причиною арешту А. Шептицького стала його тривала національно-патріотична діяльність, про яку російський уряд був добре поінформований, тож, приступаючи до реалізації своїх планів, він просто не міг залишити митрополита в Галичині. Такого висновку Д. Дорошенко дійшов, вивчаючи жандармські протоколи з архіву Галицького генерал-губернаторства, які становили основу таємного «діла графа Шептицького» [2; 3; 18, С. 33–35]. Нині в повнішому вигляді цей погляд подав А. Стародуб [19]. За другу рівноцінну причину арешту А. Шептицького дослідник подає прагнення митрополита поширити унію в Росії, на що свого часу звертали увагу К. Левицький [16, С. 58–61] та чимало інших авторів. Отже, на задній план відходять твердження, які побутували в літературі 90-х років минулого сторіччя, що впливали з посилань на офіційні пояснення російського уряду, мовляв, акт арешту здійснено не з якихось церковно-релігійних мотивів, а через «антиросійську агітацію», «фінансування війська» тощо.

В українській історіографії склалася традиція, згідно з якою широкий комплекс проблем суспільно-політичного та церковно-релігійного розвитку Галичини в 1914–1917 рр. розглядається в одному контексті з темою перебування А. Шептицького в російському засланні. Побутування митрополита в Курську, Суздаль і Ярославлі, як і обставини його звільнення з російського заслання і триумфальне повернення до Львова, детально показало багато авторів різних періодів. Рівень подання цих подій в сучасній навчальній та науково-популярній літературі дозволяє говорити, що вони накладають свій відбиток на формування історичної свідомості широкої громадськості.

Вже йшлося про те, що постать А. Шептицького викликає неабиякий інтерес в сучасній польській та російській історіографії. Гадаємо, українським історикам слід уважніше поставитися до домінантної в російській історіографії тези, що російські владні кола дивилися на А. Шептицького винятково як на «політичного діяча», тому вся його церковно-релігійна діяльність сприймалася як «суто політична» [20, С. 173–179; 21, С. 103–105]. Зрештою, слід погодитися і з основним у ній поглядом, що ні москвофіли, ні місцева адміністрація, ні тим більше А. Брусилів чи будь-який інший посадовець не могли відіграти якоїсь «вирішальної ролі» в арешті митрополита, бо російське міністерство внутрішніх справ уже давно за ним стежило, особливо за його унійною акцією в Росії, тож долю А. Шептицького на випадок окупації Галичини було вирішено заздалегідь.

Видається, що дослідники вже дійшли згоди стосовно долі відомого архіву А. Шептицького, тож у поглядах на це питання не бачимо принципових розбіжностей. Вірогідно, саме з цими документами знайомився Д. Дорошенко, що й засвідчив у своїх спогадах [2]. Однак фонди цього архіву доволі слабо опрацьовували українські дослідники. Натомість російські вчені активно залучають їх до наукового обігу, зокрема й у спеціальних джерелознавчих [21].

У літературі точилася дискусія щодо «політичного» чи «церковно-релігійного» характеру документів з архіву А. Шептицького, оскільки

припускалося, що вони могли бути однією з причин його арешту. Однак така полеміка втрачає сенс, коли зважати на те, що за тодішньої ситуації розділити ці дві сфери суспільного життя можна лише умовно.

Сучасні українські історики в останнє десятиріччя чимало уваги приділили ролі Української греко-католицької церкви і особисто митрополита Андрея Шептицького у створенні й діяльності Західно-Української Народної Республіки та боротьбі за її міжнародне визнання в період 1920–1923 рр. [22; 23; 24]. Так, ми вважаємо, досить ґрунтовно у працях вказаних дослідників описуються участь митрополита в організації Української Національної Ради, боротьбі за український Львів в листопаді 1918 р., спробах об'єднати зусилля українських християнських церков для реалізації Соборності (маємо на увазі з'їзд релігійних діячів у Станиславові у травні 1919 р., який за ініціативи митрополита скликав єпископ Григорій Хомишин). Натомість малодослідженою ми вважаємо проблему перебування Андрея Шептицького у США за дорученням Ватикану, боротьбу Польської католицької церкви проти українського національного відродження в часи революції 1914–1923 рр. загалом і українського митрополита зокрема.

Отже, українська історіографія, ми вважаємо, зробила ряд суттєвих кроків у дослідженні ролі й місця митрополита Андрея Шептицького в Українській революції 1914–1923 рр. Його національна державницька позиція існувала не лише у внутрішньополітичних питаннях, а й яскраво проявилася на дипломатичному фронті. Стійкість і тверда принципова непохитність духовного провідника нації стала предметом багатьох наукових праць і розвідок, зокрема і тих, хто за своїми світоглядними переконаннями дотримувався інших підходів. Історіографічний доробок про діяльність А. Шептицького в Українській революції, незважаючи на свою вагомість, все ж потребує дальшого поглиблення, лежить в площині, на нашу думку, компаративістських досліджень.

Джерела та література

1. Царський в'язень 1914–1917. – Львів : Друкарня Ставропигійського інституту, 1918. – 194 с.
2. Дорошенко Д. Арест и ссылка митрополита А. Шептицького / Д. Дорошенко // На чужой стороне. – Прага, 1925. – Кн. 13. – С. 160–166.
3. Дорошенко Д. Перебування митрополита Андрея Шептицького в Росії за часів війни / Д. Дорошенко // Мета. – 1931. – 14 черв.
4. Баран С. Митрополит Андрей Шептицький : життя і діяльність / С. Баран. – Мюнхен : Вернигора, 1947. – 152 с.
5. Гриньох І. [Всеволод]. Слуга Божий Андрей – благовісник єдності / І. Гриньох. – Мюнхен, 1961. – 220 с.
6. Ісаїв П. Меморандум митрополита Андрея Шептицького до урядів центральних держав 3–15 серпня 1914 р. / П. Ісаїв // Богословія. – Рим, 1968. – Т. XXXII, кн. 1–4. – 1968. – С. 30–74.
7. Чубатий М. Митрополит Андрей та православний світ / М. Чубатий // Про Великого Митрополита Андрея. – Йорктон, 1961. – С. 45–57.
8. Кравченко О. Велетень зо Святоюрської гори. Причинки до біографії Слуги Божого Андрея Шептицького на підставі чужомовних джерел / О. Кравченко. – Йорктон, 1963. – 148 с.
9. *Morality and Reality : The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi* / ed. Magocsi P. R. – Edmonton, 1989. – 459 p.
10. Bihl W. *Sheptyts'kyi and the Austrian Government* / W. Bihl // *Morality and Reality : The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi* / ed. Magocsi P. R. – Edmonton, 1989. – P. 15–28.

11. Расевич М. Митрополит Андрей (Шептицький) і проблема національно-політичної консолідації українців (1900–1918 роки) / М. Расевич // Ковчег. – 2000. – Ч. 2. – С. 212–223.

12. Ісаїв П. Меморандум митрополита Андрея Шептицького до урядів центральних держав 3–15 серпня 1914 р. / П. Ісаїв // Богословія. – Рим, 1968. – Т. XXXII, кн. 1–4. – 1968. – С. 30–74.

13. Заборовський Я. Митрополит Андрей Шептицький: нарис про життя і служіння церкві та народові (1865–1944 рр.) / Я. Заборовський. – Івано-Франківськ, 1995. – 62 с.

14. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / В. Марчук. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 464 с.

15. Петрович І. [Іван Крип'якевич]. Галичина під час російської окупації: серп. 1914 – черв. 1915 / Іван Петрович [Іван Крип'якевич]. – Відень, 1915. – 116 с.

16. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918 / К. Левицький. – Львів, 1928. – Перша часть ; Львів, 1929. – 288 с ; Друга часть. – 1929. – С. 289–496 ; Третя часть. – 1929. – С. 497–774.

17. Лужницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом : Нарис історії Української Церкви / Г. Лужницький. – Філадельфія : Проведіння, 1954. – 724 с.

18. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920) / Д. Дорошенко. – Мюнхен, 1969. – 542 с.

19. Стародуб А. Церковна політика Росії в Галичині під час Першої світової війни : експансія «повоєнного православ'я» [Електронний ресурс] / А. Стародуб // Насилля влади проти свободи сумління: репресивна політика Радянської влади щодо християнських Церков та віруючих (ідейні засади, механізм реалізації, історичні наслідки), Київ, 3–5 березня 2006 р./ А. Стародуб. – Режим доступу : www.ichistori.org/ukrsiti/php.ua.

20. Бачинський В. Преса ЗУНР / В. Бачинський // Над Сяном: м-ли до історії Української Галицької Армії: . – Вінніпег : Вид-во Д. Микитюка, 1976. – Т. 5. – С. 126–141.

21. Одинцов М. И. «Вся его работа проникнута крайней враждой по отношению к России» : документи, письма, свидетельства современников об униатском митрополите Галицком Андрее Шептицком, 1914–1917 гг. / М. И. Одинцов // Исторический архив. – 2002. – № 2. – С. 103–128; № 3. – С. 41–92.

22. Пилипів І.В. Міжнародна діяльність ГКЦ у контексті боротьби за самовизначення українців Польщі/ Ігор Васильович Пилипів // Сумська старовина. – 2010. – №XXX. – С. 60–69.

23. Пилипів І.В. Національно-державницька ідеологія у діяльності митрополита Андрея Шептицького та єпископа Григорія Хомишина в умовах ЗУНР та міжвоєнну добу / Ігор Васильович Пилипів // Сумська старовина. – 2011. – №XXXIII–XXXIV. – С. 191–198.

24. Єгрешій О. Греко-католицьке духовництво в умовах ЗУНР: роль у формуванні органів влади, творенні українського війська /Олег Єгрешій // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2009. – №18. – С.199–208.

Volodymyr VELYKUCHYI

UKRAINIAN REVOLUTION OF 1914–1923 AND METROPOLITAN ANDREI SHEPTYTSKY: TO THE PROBLEM OF NATIONAL HISTORIOGRAPHIC ALIIMAGE

The article attempts to highlight in Ukrainian historiography the role of Metropolitan of the UGCC (Ukrainian Greek Catholic Church) – His Grace Bishop Andrei Sheptytsky – in the Ukrainian Revolution of 1914–1923, as well as in the struggle for national liberation of this period. Main attention is paid to the analysis of the Metropolitan's activity in the establishment of the Western Ukrainian People's Republic. His role in the struggle for the territorial and international recognition of Western Ukrainian People's Republic after the occupation of its territory by the Second Rzecz Pospolita has been highlighted as well.

Key words: Ukrainian Revolution, Western Ukrainian People's Republic, international recognition of Western Ukrainian People's Republic, national historiography.

Наталія ВИННИК

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКЕ ДУХІВНИЦТВО В СТРУКТУРІ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ПОКУТСЬКИЙ ПРОСТІР У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ця стаття присвячена характеристиці греко-католицького духівництва в суспільно-політичних та етнокультурних процесах Покуття в міжвоєнний період. У публікації проаналізовано громадсько-політичне життя греко-католицького духівництва в структурі покутського простору в міжвоєнний період. Особливу увагу звернено на діяльність святенництва в с. Марківцях.

Ключові слова: греко-католицька Церква, Покуття, Марківці, етнополітичні процеси.

Священники і миряни були важливим етнополітичним чинником українського державотворення. Церква показала свою здатність донести до громадян держави духовні та культурні цінності, сприяти духовному і національному відродженню; по-друге, досвід, який напрацювали церковно-релігійні інституції в економічній сфері, сприяв конструктивному діалогу з владою і допомагав українському народу в нелегких умовах іноземного поневолення.

Проблеми церковно-релігійного життя в Галичині і на Покутті зокрема в міжвоєнний період знайшли певне відображення в працях І. Андрухів та О. Лисенка [1], І. Пилигіва [10; 11], В. Марчука [8], В. Перевезія [9] і О. Рубльова [12]. На широкому архівному матеріалі та результатах польових досліджень проаналізовано побут української сільської інтелігенції, зокрема і греко-католицького духівництва у монографії О. Дрогобицької [7].

Найшанованішою особою на селі був священник, що відображало його статус як релігійного авторитету в традиційному суспільстві. Священство, що залишилось єдиною верствою, яке могло очолити опір ополяченню й онімеченню краю, на жаль, не мало відповідної освіти. Майбутні служителі церкви закінчували в основному духовні семінарії у Львові, Перемишлі, Холмі або Луцьку, де їм вистачало вивчити катехізис, після чого їх висвячували на отців парафій. Згідно з розпорядженням митрополичого ординату (1930 р.) представники кліру мали створити спеціальні картотеки із зазначенням усіх важливих даних про парафіян. Разом з основними відомостями записи могли містити додаткові відомості щодо часописів, які передплачувала родина громадської діяльності її членів, належності до політичних партій тощо [7, с. 287].

Так духівництво не просто на добровільних засадах, а й уповноважене церковною верхівкою практично було зобов'язане знати все про своїх прихожан. Збирання такої інформації мало сприяти ближчому розумінню

становища селян, їхніх проблем і поточного стану речей як у селі загалом, так і в кожній сім'ї зокрема.

Однією з проблем взаємовідносин між владою і місцевим населенням було мовне питання державних документів. Від місцевого керівництва до центральних адміністративних органів надходили повідомлення стосовно ускладнень при користуванні україномовними документами. Адміністрація у Варшаві та міністерство внутрішніх справ (оскільки сфера реєстрації ГС (громадянського стану. – *ред.*) залишалася в його компетенції) були змушені постійно втручатися для з'ясування достовірності тих чи інших справ.

На виконання рескрипту міністерства внутрішніх справ від 28 квітня 1921 р. станиславівський воевода видав циркуляр і надіслав старостам відповідний наказ № 43 від 12 січня 1922 р. Цим наказом їх зобов'язували стежити, аби метричні книги і далі велися латиною. Підставою тут виступало розпорядження міністра внутрішніх справ Австро-Угорщини від 16 вересня 1875 р. При порушенні циркуляра на уніатських священників очікувало покарання, визначене ще в розпорядженні австрійського цісаря від 1854 р. Отже, у Другій Речі Посполитій і далі діяли закони, які ухвалила інша держава близько сімдесяти років перед тим [5, с. 142].

Спробу врегулювати дискусійні проблеми української мови у травні 1926 р. зробив міністр РВіНО (релігійних визнань і народної освіти. – *Ред.*) С. Грабський. Він листовно звернувся до всіх трьох уніатських ординаріїв – митрополита Львівського Андрея Шептицького, єпископа Станиславівського Григорія Хомишина і єпископа перемишльського Йосафата Коциловського, наполягаючи на тому, щоб греко-католицька Церква відмовилася від використання української мови. Шептицький та Коциловський знехтували листа, а Хомишин використав його як зразок антидемократизму у скарзі на міністра до Вищого адміністративного трибуналу. Але свій позов єпископ програв [5, с. 142]. Так відображається протистояння церкви і держави в мовному питанні, а також спроба демократичним шляхом розв'язати мовне питання в суді.

О. Вітвіцький у своєму дослідженні охоплює проблематику становища духовництва УГКЦ в перші роки після поразки національно-визвольних змагань. Греко-католицьке духовництво, відстежуючи основні напрямки суспільно-політичних процесів у Польській державі, усвідомлювало потребу пошуку нових шляхів діяльності щодо збереження державотворчих здобутків українського населення Східної Галичини під час національно-визвольних змагань. В середовищі духовництва поглибилися процеси самоорганізації та самоосвіти. На той час більшість греко-католицьких священників вирізнялись добрим знанням історії України, особливостей української мови, світогляду українського народу, його звичаїв і традицій. Потужний акцент роботи духовництва було спрямовано на навчання та виховання молодого покоління в християнському і патріотичному дусі. Особливо цю роботу мала поширювати серед сільської молоді, а тому греко-католицькі священники проводили своєрідні соціально-політологічні дослідження на території, яку охоплювала їхня душпастирська діяльність. Ці дослідження торкалися національних, політичних, соціально-економічних та духовних аспектів життя молоді Східної Галичини [4, с. 12].

Політичні реалії міжвоєнного періоду не давали українцям Галичини підстав сподіватися на гармонійний розвиток і освіту молодого покоління. Соціальне

зубожіння населення супроводжувалось падінням освітнього рівня. Багато сімей не були матеріально спроможні посилати своїх дітей у школи. Тільки незначна частина української молоді могла здобути вищу освіту. Внаслідок асиміляторської політики польської влади українське шкільництво міжвоєнного періоду перебувало в катастрофічному стані [6, с. 12].

Політика польського уряду з національного питання була великодержавною і спрямованою на повну асиміляцію українського населення та перетворення Галичини на інтегровану частину Польщі. Важливе значення щодо визначення правового статусу ГКЦ мала польська конституція та конкордат 1925 р., які відкрили перспективи для дальшого її організаційного зміцнення, розширення релігійної, культурно-освітньої, добродійної і місіонерської діяльності. В той же час польська влада не дотримувалася своєї законів, проводячи антиукраїнську політику [10].

Отже, ГКЦ у міжвоєнній Польщі надавала важливого значення розвитку українського шкільництва, а також фахових і вищих шкіл. У розв'язанні цієї проблеми вона тісно співпрацювала з «Просвітою» і «Рідною школою», стояла на заваді польському уряду в реалізації політики полонізації українців.

Петро Буртик, житель села Марківців, що емігрував до Сполучених Штатів і видав книжку спогадів про своє рідне село, свідчить про те, що одразу після закінчення Першої світової війни в с. Марківцях польська поліція шукала священика о. Микитина, бо той був щирий патріот і організатор різних заходів у селі, та прикладів його діяльності не наводить. Тільки вказує, що переховувався він у лісі взимку, обморозився і помер від запалення. Поховали його на новому цвинтарі лівобіч стороні від дороги, який тільки відкрили [2, с. 100–101].

У другій половині 1924 р. на м.Марковецьку парафію з м. Тисмениці приїхав молодий священик о. Теодор Базюк з дружиною Євгенією. Їмось отримала посаду другої вчительки в м.Марковецькій школі. Цьому дуже зраділо населення, оскільки до того вчителювала полька Стогова, яка доносила в поліцію про найменший прояв неповаги до влади. У школі двічі на тиждень по годині розпочав навчати релігії і катехізису о. Т. Базюк, і це стало перевагою українського життя в школі [2, с. 100–101]. Завдяки священикові о. Т. Базюку було організовано церковний хор. Сам священик співав у ньому тенором [2, с. 107]. Син о. Т. Базюка Володимир Базюк згадує, що його покійного батька перевели з Тисмениці до Марківців тому, що під час короткого існування української влади він був членом міської ради, а польська адміністрація наказала єпископові Г. Хомишину забрати його з містечка [2, с. 115]. Тож переведення виглядало як покарання для проукраїнського священика. Великий внесок в освіту дітей робила дочка священика Ірина Базюк. Наприклад, вона повезла дітей 3-го і 4-го класів до м. Станіславова і завела до української катедри, де місцевий священик відправив для них молебень.

Отже, малими справами і просвітницькою діяльністю крок за кроком отець Т. Базюк сприяв організації місцевого культурного і освітянського життя, в чому йому допомагали його дружина і дочка.

Греко-католицька Церква, яка прагнула подолати проблему неписьменності, виховувала молодь на християнських засадах. Проте подолати безграмотність та малограмотність у міжвоєнний період не вдалося як через суб'єктивні, так і через об'єктивні причини, серед яких найвагоміша – упереджена національно-освітня політика польської влади щодо національних меншин [3, с. 29].

Отже, греко-католицьке духовництво було важливим етнополітичним чинником українського державотворення в Східній Галичині і на Покутті, сприяло розвиткові не тільки духовного життя українців, а й брало активну участь у громадському житті, певною мірою протистояло ополяченню й асиміляції українського населення регіону з боку Польської держави.

Джерела та література

1. Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська єпархія ГКЦ кризь призму сторіч: історико-релігійний аспект: наукова монографія / Андрухів Ігор, Лисенко Олександр, Пилипів Ігор. – Надвірна : Надвірнянська друкарня, 2010. – 500 с.
2. Буртик П. Книга Марківців / Петро Буртик. – Вінніпег ; Івано-Франківськ : Тіповіт, 2007. – 222 с.
3. Виздрик В. С. Соціально-економічні та суспільно-політичні процеси в галицькому селі (1919–1939): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. іст. наук : 07.00.01 – «Історія України» / В. Виздрик. – Львів., 2016 . – 37 с.;
4. Вітвіцький О. Діяльність духовництва Української Греко-Католицької церкви як чинник формування національної ідеї у Східній Галичині в першій чверті ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 09.00.12 «Українознавство» / О. Вітвіцький. – К., 2004 . – 16 с.;
5. Вовк Я. Політика Польської держави стосовно християнських конфесій (1918–1926 рр.) : дис. канд. іст. наук : 07.00.02 / Вовк Ярина Олександрівна. – Київ, 2006. – 230 с.
6. Гнот І. Добročинна діяльність Греко-католицької церкви у 1921–1939 рр. (за матеріалами Галицької митрополії) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 – «Історія України» / І. Гнот. – Львів, 2003. – 22 с.
7. Дрогобицька О. Традиція і модерн: Побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст. / О. Дрогобицька. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. – 540 с.
8. Марчук В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / В. Марчук. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 464 с.
9. Перевезій В.О. Служіння Богу і народу : Українська греко-католицька церква між двома світовими війнами / В. О. Перевезій. – К. : Світогляд, 2004. – 204 с.
10. Пилипів І. Конституція Другої Речі Посполитої та національно-релігійна політика польської влади в Галичині (1921–1925 рр.) / І. В. Пилипів // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Історія та географія». – 2013. – Вип. 47. – С. 83–89.
11. Пилипів І. В. Політика греко-католицької церкви у сфері шкільництва Східної Галичини (1919–1939 рр.) / І. В. Пилипів // Гуржіївські історичні читання. – Вип.4. – 2011. – С.164–166.
12. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939) / О. Рубльов. – К., 2004. – 648 с.

Natalia VYNNYK

GREEK CATHOLIC PRIESTHOOD IN ETHNONATIONAL TRANSFORMATION STRUCTURE: AREA OF POKUTTIA IN INTERWAR PERIOD

The article presents scientific analysis of works whose authors consider the national character of Ukrainian Greek Catholic Church between the First and Second Wars region of Pokuttia. The article opens up to the ethno-political processes of region of Pokuttia.

Key words: *Greek-Catholic Church, Pokuttia, Markivtsi, ethno-political processes.*

Іванна ГАВРИШ

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄПИСКОПА ПАВЛА ВАСИЛИКА В ЧАСИ ПІДПІЛЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

У статті висвітлюється діяльність єпископа Павла Василика в контексті суспільно-політичних і релігійно-церковних процесів у Галичині в другій половині ХХ ст. Схарактеризовано становлення греко-католицького релігійного підпілля в умовах радянського тоталітаризму, простежено роль владики у внутрішньому житті єпархії, а також висвітлено його боротьбу за легалізацію Церкви.

Ключові слова: єпископ, Павло Василик, УГКЦ, Станиславівська єпархія, підпілля.

Проблему місця та ролі людини в історії, яка є її безпосереднім творцем, розглядали історики багатьох епох. У центрі своїх досліджень вони ставили видатних особистостей, які з'являлися на історичній арені в переломні періоди розвитку суспільства і змінювали природний розвиток речей. Дослідник методології історії Леонід Зашкільняк пояснює, що «видатна історична особа – це здібний організатор, що здатен скоординувати діяльність багатьох індивідуумів, переконати їх у слушності визначеної мети діяльності, людина, яка здатна краще прогнозувати соціальні дії та їх наслідки, докладно аналізувати соціальні стосунки» [13, с. 44–45]. Ці ознаки повною мірою стосуються греко-католицького підпільного єпископа Павла Василика, що дає підстави вважати його «видатною історичною особою».

Ісповідник віри Павло Василик народився 8 серпня 1926 р. в с. Бориславці Перемишльського повіту Львівського воєводства в національно свідомій сім'ї, в якій виховувалось 11 дітей. Після закінчення 1937 р. початкової школи П. Василик навчався у Перемишльській гімназії, а згодом вступив до духовної семінарії в м. Перемишлі. Внаслідок польсько-радянських домовленостей 1945 р. родина Василиків примусово змушена була залишити польські терени й оселилася в с. Бариші на Тернопільщині [3, с. 7–8].

Невдовзі Павло Василик переїхав до м. Львова, де проводив активну діяльність. 1947 р. його заарештували за зв'язки з підпіллям ОУН, і військовий трибунал військ МВС Львівської області засудив його на 10 років виправно-трудова робіт за «зраду батьківщини» та «антирадянську пропаганду». Під час заслання у м. Джезказгані (Казахська РСР) 1 січня 1950 р. єпископ Віктор з Рима, єзуїт східного обряду, уділив П. Василикові дияконські свячення. Повернувшись із спецпоселення, влітку 1956 р. П. Василик оселився у м. Бучачі

Тернопільської області, а вже 18 листопада того ж року єпископ М. Чарнецький у м. Львові висвятив його на греко-католицького священика. Свою першу Святу Літургію о. Павло відправив 19 листопада 1956 р. в домі ЗСНПМ у м. Бучачі, а наступного дня відслужив службу Богу в с. Переволоці на Бучаччині, звідки й розпочав свою душпастирську працю [3, с. 10–13]. 1959 р. о. П. Василика арештували вдруге. Повернувшись із заслання, о. Павло зі ще більшою енергією відновив свою священицьку діяльність. Одного дня він міг відправляти богослужіння в кількох населених пунктах. Зокрема в суботу перед першою неділею місяця він приходив (здебільшого пішки) у с. Тарновицю-Пільну Тисменицького району Івано-Франківської області (тепер с. Тарновиця у складі Новокривотульської сільської ради. – *Ред.*). Сповідав людей і відправляв Святу Літургію ввечері, майже всю ніч відвідував зі Святими Тайнами хворих, а зранку, в неділю, служив Божественну Літургію в церкві. Відправляв завжди в повних ризах, урочисто, в супроводі місцевого хору. Після відправи в с. Тарно виці-Пільній ішов до с. Гостеві, де відправляв богослужіння, а під вечір ще добирався на відправу до с. Надорожної Тлумацького району Івано-Франківської області [17, с. 8]. Зі спогадів владики відомо, що він щодня долав десятки кілометрів (у середньому від двадцяти до сорока), щоб донести до вірних слово Боже. Ходив від села до села польовими дорогами і лісовими стежками вдень, а «вночі міг виходити на широкі гостинці, але там перед кожною машиною треба було лягати на обочину або й у канаву, щоб сховатися від світла фар» [16, с. 36].

У період підпільного душпастирства з владикою Павлом інколи траплялися і курйозні випадки. Одного разу після вінчання молодят в офіційно зачиненому храмі єпископа переодягнули в цивільний одяг, вчепили букет молодого і як нареченого вивели з церкви. Міліціанти, які чергували під храмом, не зауважили цього, і так о. П. Василик зумів уникнути арешту. 1979 р. під час богослужіння в хаті монахинь на Тернопільщині будинок оточила міліція і працівники КДБ. Владика скинув священицькі ризи, одягнув куфайку, шапку-вушанку і, взявши на руки закутане немовля у жінки, яка була присутня на відправі з дитиною, спокійно вийшов у двері прямо до нападників, які, зрозуміло, його не впізнали [16, с. 145, 211].

Про священицьку діяльність П. Василика були добре поінформовані органи влади і радянські спецслужби. Щоб уникнути переслідування з боку правоохоронних органів, о. Павло вигадував різноманітні заходи безпеки. Запланувавши поїздку до м. Риги (Латвійська РСР. – *Ред.*), владику в телефонному режимі попросив свого рідного брата Романа Василика, який мешкав у м. Львові, придбати йому квиток на 24 число (невідомо, на жаль, якого місяця і року. – *І. Г.*), повідомивши про свій приїзд до м. Львова 22 числа. Однак Роман знав, що отець прибуде 20 числа, а квиток брав на 22 – на два дні раніше. Це був вимушений захід, оскільки їхні стаціонарні телефони прослуховували. Таксі завжди замовляли у протилежний напрямок від того, куди потрібно було їхати [16, с. 154].

Дотримуючись заходів безпеки, підпільний священик, коли їхав до вірних, не мав права носити із собою речі церковного вжитку. Якби його затримали, наприклад, із кашею чи ризами, то мали б підстави для арешту. Все потрібне для служби Божої везли у своєму багажі супровідники – монахині чи члени Третього чину. В автобусі вони сідали окремо від отця і не розмовляли з ним

цілу дорогу. Владика Павло Василик, згадуючи про особливості свого підпільного служіння у с. Клубівцях на Тлумаччині (тепер село Тисменицького району. – *Ред.*), розповідав, що на зупинці його ввечері вже чекали молоді хлопці з ліхтарями. Про своє прибуття владика подавав сигнал червоним кольором ліхтаря, а йому відповідали зеленим. Якщо були відомості про засідку КДБ, то сигнал про небезпеку теж подавався червоним кольором [6, с. 19]. Щойно прибувши в означене село, вони зустрічалися у домовленому місці і разом ішли до тієї хати, де мала відправлятися Свята Літургія [15, с. 23]. При вхідних дверях обов'язково виставляли сторожу, яка мала попередити про наближення представників влади чи каральних органів і таким чином надати священику можливість заховатися чи втекти [10, с. 14].

Священики не могли одягатися згідно з церковними канонами. У небезпечні хвилини їм було дозволено відправляти богослужіння без церковної одежі, без священицьких риз. Однак владика П. Василик і його учні-священики майже на всіх відправах були тільки у священицьких ризах. «Якщо зловлять, тюремний термін однаковий – чи ти будеш у фелоні відправляти Службу Божу, чи без фелона», – казав владика [16, с. 208; 11, с. 8–9; 12, с. 9].

На Великодні свята люди хотіли споживати свячене. Посвятити, як звично, коли все спечене і зварене поскладане в кошик, священик мав можливість тільки в одному-двох населених пунктах. Щоб надати можливість якнайбільшій кількості прихожан УГКЦ мати на Великдень свячене, о. П. Василик у населених пунктах Буцацького району Тернопільської області освячував продукти, з яких мали складати великодній кошик: борошно, яйця. Свячення і в такому випадку мало силу. Отець приступав до виконання великодніх обрядів одразу після Квітневої неділі [16, с. 42].

Постійно працюючи на духовній ниві, священики потребували часу на духовні віднови через молитву, конференції і сповідь, які називаються реколекціями. Владика В. Війтишин згадував про щорічні духовні вправи в домі матері єпископа П. Василика в с. Микуличині Яремчанської міської ради Івано-Франківської області. Реколекції тривали три–чотири дні і склалися з ранкових молитов, Святої Літургії і проповідей, які почергово виголошували отці. Під час реколекцій священики практикували походи в гори для усамітнення, роздумів і молитви на вервиці. Найчастіше разом з о. В. Війтишиним на реколекції приїздили о. Й. Мороз, о. І. Сеньків, о. Т. Сеньків, о. М. Сімкайло, о. Г. Сімкайло, о. І. Бойко, о. М. Косило і о. Я. Гринюк [4, с. 32–33].

Першого травня 1974 р. з рук владика Йосафата Федорика о. Павло прийняв єпископську хіротонію. Хоча він і не вважався у часи підпілля правлячим архієреєм Станиславівської єпархії, владика Павло проводив надзвичайно активну священицьку та єпископську діяльність.

Однією з першочергових проблем підпільного існування єпархії було забезпечення безперервності душпастирського служіння Церкві, яке згодом лягло в основу боротьби за легалізацію УГКЦ. Для розв'язання цих питань було створено таємні підпільні духовні семінарії, в яких здобувало освіту нове покоління священнослужителів. Один з центрів підпільного навчання сформувався наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр. у м. Івано-Франківську під керівництвом владика Павла Василика. У своїй семінарії владика П. Василик залучав до викладання ще кількох отців, які розподіляли

між собою богословські предмети. Відомо, що одним із викладачів був єпископ Йосафат Федорик [6, с. 40].

У семінарії владики П. Василика семінаристи отримували завдання на місяць, після якого складали заліки спеціальної комісії, до якої входило два–три священники [8, с. 12]. Владика Василь Семенюк згадував, що перед висвяченням він складав іспит о. Йосипові Гірняку, який був останнім з професорів довоєнної Станіславівської семінарії УГКЦ. Іспит тривав майже три години у формі співбесіди, під час якої отець задавав запитання з філософії, латини, історії Церви, догматики, апологетики, морального богослов'я і канонічного права [15, с. 30]. Доволі оригінально, у вигляді бесіди під час мандрівки лісом з с. Надорожної Тлумацького району до с. Клубівців Тисменицького району Івано-Франківської області, складав іспит з літургії владиці П. Василюкові о. Іван Репела. Згодом був схожий екзамен з катехізису Ф. Шпіраго [7, с. 6].

Кардинальні зміни у політичному і релігійному житті Радянського Союзу наступили з приходом до влади в березні 1985 р. Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова. Його курс на демократизацію всіх сфер життя, що ввійшов в історію як «перебудова», торкнувся і релігійного питання. На початку правління М. Горбачов не мав наміру змінювати напрямку своїх попередників щодо релігії й надалі проголошував потребу атеїстичного виховання і посилення «наступальної боротьби» з буржуазною ідеологією, мораллю і релігійними пережитками [2, с. 402]. Однак з 1987 р., напередодні святкування 1000-ліття хрещення Русі, Генеральний секретар почав наголошувати на позитивній ролі християнства у формуванні державності Київської Русі. Окремі публікації в радянській пресі намагалися об'єктивно подавати релігійні аспекти життя радянського суспільства [14, с. 60].

На теренах Станіславівської єпархії учасники руху за легалізацію УГКЦ гуртувалися навколо єпископів П. Василика та С. Дмитерка. Останній очолював помірковане крило греко-католицьких священників, які не погоджувались на відкритий конфлікт з органами влади. Оточення П. Василика становили священнослужителі, які виступали за рішучі заходи боротьби. Незважаючи на розбіжності в методах боротьби, вони сходилися у досягненні остаточної мети – «відродження уніатства під іменем Української католицької церкви» [1, арк. 34].

За кілька років, відповідаючи на запитання журналістів, як він зустрів легалізацію Церкви, владики П. Василик стверджував, що «я її не зустрів, я за неї боровся і тим жив. І це довів своєю працею, своїм терпінням всім. В мене не було зустрічі з легалізацією – я її постійно легалізував з хвили свого священства, з хвили свого дияконського служіння» [5, с. 26].

У рамках «нової політики перебудови» греко-католики більше не хотіли миритися з несправедливістю влади й коритися тодішній системі. Провісником легалізації УГКЦ стало оприлюднення офіційно-декларативної заяви групи священників і вірних під керівництвом єпископа П. Василика до Папи Римського та Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова про вихід з підпілля і початок відкритої боротьби за легалізацію УГКЦ у СРСР. Пізніше П. Василик згадував про ці події: «4 серпня 1987 р. зійшлися ми з представниками Комітету захисту прав греко-католиків у квартирі моєї рідної сестри Е. Литвин у м. Львові на вул. Угорській, 2/17 і вирішили написати заяву “Виходимо з підпілля”. Через

Папу Римського, якому адресувалося дане звернення, ми хотіли апелювати до М. Горбачова» [6, с. 42].

Ця заява стала сенсацією для закордонних засобів масової інформації – про неї заговорив увесь світ, – і викликала нег'ятивну реакцію радянських органів влади. Одразу єпископа П. Василика запросили на «зустріч» до Тернопільського КДБ, в якому пригрозили повести його на допит у м. Київ. Владика відповів, що сам поїде до столиці УРСР. Перед поїздкою він відправив до м. Москви о. М. Сімкайла до іноземних посольств, щоб той повідомив про візит владыки до м. Києва. У столичному готелі «Україна» відбулася розмова П. Василика з кадебістами, під час якої останні переконували владыку опротестувати заяву, погрожуючи арештом і знеславленням. Однак владыка твердо дотримувався своєї позиції, заявляючи: «Я – єпископ і слова свого ламати не буду». Працівники КДБ змушені були відпустити владыку, причиною чого стало повідомлення по радіо «Свобода» про його затримання [16, с. 79–80].

Першим етапом боротьби стали «відкриті» богослужіння в містах і селах Західної України, які спочатку збирали багато вірних, але згодом переросли в багатотисячні маніфестації. 17 липня 1988 р. з нагоди вшанування 1000-ліття хрещення Русі-України в с. Зарваниці Теревовлянського району Тернопільської області відбулася архієрейська служба Божа, в якій взяло участь понад двадцять тисяч осіб. Ця велелюдна відправа була своєрідним протестом проти утисків УГКЦ. Про підготовку богослужіння таємно повідомляли греко-католикам всієї Західної України. Хресний похід з хоругвами розпочався в с. Саповій Теревовлянського району з подвір'я родини Трачів [9, с. 17; 144, с. 6]. Очолив святкове богослужіння владыка П. Василик.

Усвідомивши, що місцева влада нічого не може зробити для легалізації Церкви, греко-католики зосередили свою діяльність на зверненнях до керівництва СРСР. 25 жовтня 1988 р. п'ятеро єпископів «катакомбної» Церкви, серед яких були П. Василик і С. Дмитерко, мали тригодинну аудієнцію у голови РСР при РМ СРСР К. Харчевого, на якій обговорювали становище УГКЦ та можливості її легалізації. Однак чиновник спростовував інформацію про репресивні дії влади щодо греко-католиків і заперечував факт існування УГКЦ. Тому ця зустріч не принесла очікуваних результатів [2, с. 409].

Очільники руху за легалізацію УГКЦ не покидали спроб дипломатичним шляхом вирішити справу юридичного відновлення легального статусу своєї релігійної конфесії. Кілька разів делегація УГКЦ у складі єпископів та численних вірних прибувала до м. Москви. Однак кремлівські можновладці намагалися затягнути процес і не хотіли зустрічатися з делегацією українських католиків. Кожного дня московські чиновники знаходили нові аргументи і переносили дату зустрічі [17]. Щоб привернути увагу громадськості до своєї проблеми, члени делегації оголосили голодування на Старому Арбаті, яке тривало від 19 травня до 24 листопада 1989 р. [16, с. 86].

Голодування викликало значний суспільний резонанс у Радянському Союзі та міжнародних колах. Через журналіста радіо «Свобода» Анатолія Доценка звістку про ініціативу підпільних українських єпископів поширили західні інформаційні агентства. У цей час у м. Москві проходив симпозіум міжнародної журналістики. Акція голодування, отже, потрапляла в об'єктиви журналістів з усіх кінців світу. Його ініціатор владыка П. Василик згадував, що його запросив

голова того симпозіуму на прес-конференцію, де «представив весь стан нашої Церкви» [6, с. 19]. Під час розмови з кореспондентами американської агенції «Рейтер» владика Павло заявив, що «ми не прийшли прохати, а вимагаємо, щоб нам повернули те, що забрали 1946 р.» [16, с. 86].

Двадцять восьмого листопада 1989 р., у переддень візиту М. Горбачова до Ватикану, оголосили офіційний дозвіл на реєстрацію громад Української греко-католицької церкви. Двадцятого грудня 1989 р. єпископ П. Василик розпочав боротьбу за повернення в лоно УГКЦ Івано-Франківського кафедрального собору. Тодішні православні митрополити заховали ключі від храму. Владика Павло, отці Григорій та Микола Сімкайли, Володимир Війтишин, Йосип Мороз і сотні вірян щодня, незважаючи на погодні умови, брали участь в архієрейських богослужіннях перед зачиною кафедрою, аж поки не отримали перемогу. 28 січня 1990 р. після служби Божої голова облвиконкому Вадим Бойчук вручив владіці П. Василюкові документ, який засвідчив, що головна культова споруда міста перейшла у власність Української греко-католицької церкви [16, с. 89].

Отже, єпископ Павло Василик, залишившись вірним батьківській греко-католицькій вірі, вперто долав всякі перепони на шляху утвердження духовності української нації, плідно працював для відродження УГКЦ.

Джерела та література

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1. , оп. 25, спр. 3330. Інформації, огляди ЦК Компартії України, обкомів партії, Держтелерадіо УРСР про діяльність уніатських екстремістів у західних областях республіки і заходи до їх нейтралізації, основні напрями закордонної католицької і уніатської радіопропаганди, 21.03.1988–13.01.1989. – 91 арк.
2. Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. – Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. – 500 с.
3. Гук В. о. Ісповідник віри Павло Василик. Арешт. 1947. 1959. – Коломия, 2006. – 68 с.
4. Інтерв'ю з вл. Володимиром Війтишином, від 25.07.2003, м. Тисмениця Тисменицький район Івано-Франківська обл. Інтерв'юер: Н. Каспрук. АІЦ, П-1-1-730, 55 с.
5. Інтерв'ю з вл. Павлом Василюком, від 18.02.1994, Івано-Франківська область м. Коломия. Інтерв'юер: В. Качур. АІЦ, П-1-1-455, 28 с.
6. Інтерв'ю з єпископом Павлом Василюком, від 22.10.1996, м. Коломия Івано-Франківська область. Інтерв'юер: Л. Купчик. АІЦ, П-1-1-455, 47 с.
7. Інтерв'ю з о. Іваном Реполою, від 14.02.1993, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер: Н. Павликівська. АІЦ, П-1-1-275, 39 с.
8. Інтерв'ю з о. Іваном Сеньківим, від 13-25.01.1994, Тернопільська обл. м. Борщів. Інтерв'юер: Я. Стоцький. АІЦ, П-1-1-281, 64 с.
9. Інтерв'ю з о. Миколою Сімкайлом від 26.08.2000. Інтерв'юер: А. Кузик. АІЦ, П-1-1-1160, 19 с.
10. Інтерв'ю з о. Романом (Андрієм) Кияком, від 26.11.1993, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер: Б. Гудзяк. АІЦ, П-1-1-900, 30 с.
11. Інтерв'ю з п. Оксаною Івасів, від 14.10.1994, м. Івано-Франківськ, вул. Тролейбусна, 1/42. Інтерв'юер: Н. Павликівська. АІЦ, П-1-1-428, 14 с.
12. Інтерв'ю з с. Монікою (Марією) Гниткою, ЗСПР, від 19.03.1994, Тернопільська область Бучацький район с. Переволока, вул. Шкільна. Інтерв'юер: Я. Стоцький. АІЦ, П-1-1-302, 22 с.

13. Зашкільняк Л. О. Вступ до методології історії. – Львів : ЛОНМІО, 1996. – 96 с.
14. «Катакомбна церква» (двадцятиліттю виходу Української Греко-Католицької Церкви з підпілля присвячується): статті і матеріали. – Львів : Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2009. – 140 с.
15. Літургія підпільної Церкви: збірник / за ред. Івана Говери. Спомини. Статті. Інтерв'ю. Фотоматеріали. – Тернопіль : Джура, 2014. – 208 с.
16. Незламний воїн Христовий: літературно-документальне видання / Упоряд. В. А. Плахта, Н. Д. Димніч. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2016. – 288 с.
17. Репела І. о. Літа минають... – Львів : Компанія «Манускрипт», 2014. – 56 с.
18. УГКЦ – 20 років тому [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://magazine.ids.lviv.ua/articles/2_09/page%20\(26\).html](http://magazine.ids.lviv.ua/articles/2_09/page%20(26).html)

Ivanna HAVRYSH

**BISHOP PAVLO VASYLYK'S ACTIVITY IN THE PERIOD OF
UKRAINIAN GREEK CATHOLIC CHURCH ILLEGALITY**

The activity of Pavlo Vasylyk, is clarified in the article in the context socially political and religious church processes in Halychyna in the second half of the 20 th century. The becoming of Greek Catholic religious illegality is characterized in the terms of soviet totalitarianism the role of bishop in eparchy inner life is observed and also his struggle for Church legalization is elucidated.

Key words: *bishop, Pavlo Vasylyk, Ukrainian Greek Catholic Church, Stanislaviv eparchy, illegality.*

Галина ГОРБАНЬ

ПОДІЇ НА ПОКУТТІ ПЕРІОДУ ЛИСТОПАДОВОГО ЗРИВУ 1918 р. В МЕМУАРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті подано спогади окремих учасників та очевидців тих подій, коли українці 1 листопада 1918 р. перебрали владу й утворили Західно-Українську Народну Республіку на Покутті, зокрема на Тлумаччині, Городенківщині і Коломийщині Івано-Франківської області. Серед них спомини громадсько-політичних і державних діячів Івана Макуха, Костя Левицького, Михайла Гуцуляка, Осипа Клодницького, Андрія Чайковського та інших. Переважну частину мемуарів вміщено у виданнях, надрукованих у діаспорі або перевиданих в часи незалежної України.

Ключові слова: Західно-Українська Народна Республіка, 1 листопада 1918 р., Покуття, мемуари, громадсько-політичні та державні діячі.

Впродовж багатьох років правду про Західно-Українську Народну Республіку замовчували, тільки закриті для дослідників спецфонди зберігали тисячі документів, сотні книжок і статей про героїчний чин українців Галичини в 1918–1919 рр. Серед них – законодавчі акти Української Національної Ради і Державного секретаріату, звернення іноземних держав, розпорядження центральних органів ЗУНР та звіти повітових комісаріатів. А ще підшивки тогочасних газет, плакати, оголошення, листівки та інші документні матеріали. Чимала й літературна спадщина про українську революцію різних політичних і військових діячів. За жанром це переважно мемуари свідків.

Саме в них від учасників та очевидців буремних подій Листопадового зриву ми можемо дізнатися не тільки про окремі епізоди встановлення влади українців на своїх споконвічних землях, але й проїнятися духом та емоціями простих людей, серед них і покутян.

У першому виданні історико-мемуарної серії «Звитязці», яку започаткувало івано-франківське видавництво «Лілея-НВ» до 100-річчя проголошення Західно-Української Народної Республіки, вміщено раритетну працю Костя Левицького «Великий Зрив», видану у Львові 1931 р. [8]. Уродженець м. Тисмениці, випускник Станиславівської гімназії, визначний український громадсько-політичний і державний діяч, адвокат і публіцист Кость Левицький (1859–1941) був головою уряду ЗУНР у 1918–1919 рр.

У своїх спогадах про діяльність українських депутатів у Відні та членів УНРади у Львові щодо підготовки до встановлення державності на західноукраїнських землях, перипетії творення Української держави в жовтні-листопаді 1918 р. Кость Левицький детально змальовує політичні настрої і творців Листопадового

чину. Він зазначає: «Ми самі піднялися силою нашого національного духа та права на життя української нації. А день 1 листопада 1918 р. не прийшов нам з ласки сильних побідників, а прийшов з нашої постанови і організації. Цей день перемоги українства ми підготовлювали десятками років, усвідомлюючи і піднімаючи наш нарід та маємо право сказати: ми не лукавили з ніким, а просто йшли!» [8, с. 123].

Перемогу українського повстання у Львові задекларувала Відозва Української Національної Ради 1 листопада 1918 р. під заголовком «Український народе!». Вона оголосила: «З нинішнім днем Українська Національна Рада обняла владу в столичному місті Львові і на цій території Української Держави». УНРа звернулася до патріотично налаштованих українців, об'єднань, товариств і організацій на місцях – у містах, повітах і селах із закликком «обняти всі державні краєві і громадські уряди і в імені Української Національної Ради виконувати владу». Відозва вимагала усунути «неприхильні Українській Державі уряди». Відзначалося, що «жовніри української народності підлягають віднині виключно Українській Національній Раді... Все здібне до зброї українське населення має утворити боєві відділи, які або ввійдуть в склад української армії, або на місцях оберігатимуть спокій і порядок». Проголошувалася громадська, національна і віросповідна рівність, сповіщалося про скликання Установчих зборів, які повинні будуть розв'язати питання «про дальшу будучність Української Держави». Також у Відозві було звернення до військовиків інших національностей (поляків, жидів і німців) вислати своїх підпоручників до Української Національної Ради [7, с. 94–95].

1956 р. в США вийшла друком книжка спогадів д-ра Івана Макуха «На народній службі» [9]. На своєму довгому віку Іван Макух (1872–1946) бачив зблизка найважливіші події з історії Галичини. І не тільки бачив, але й брав безпосередню участь у цих подіях. Чимало цікавої і важливої інформації ми можемо дізнатися, зокрема, про становлення Української Народної Республіки, принципи її державного будівництва. Він закінчив спомини зі свого життя перед своєю несподіваною смертю у вересні 1946 р. на еміграції в Австрії. Тому часопис «Українські вісті» (№ 6 від 9 лютого 1959 р.) назвав його працю «власне не спогади, а «Конспект спогадів», а деякі не встиг опрацювати» [4, с. 139].

Події Листопадового чину в Товмацькому повіті на Покутті д-р Іван Макух у розділі «Перше листопада у Товмаччині» змальовує так: «Владу 1 листопада вдосвіта перебрав інж. Антін Галька і д-р Лев Хоминський, мій практикант. Все було вже готове раніше. На зборах представників організацій утворено повітову національну раду, а мене обрано її головою. Повітовим комісаром тоді обрано інж. Антона Гальку, чоловіка розумного й енергійного, а на вищі посади призначено людей, відповідно до їх здібностей і сил.

Сполучною ланкою в адміністративних і політичних справах стали «Товмацькі вісті», які почали виходити в точно означений час. В них я вміщував адміністративні розпорядження, які охоплювали майже всі ділянки державно-громадського життя. Оскільки ці розпорядження були опрацьовані точно і докладно, ставали вони зразком для інших повітів. Так мимохідь, внаслідок слабого діяння Державного секретаря внутрішніх справ, Товмацька повітова національна рада через свої «Товмацькі вісті» діяла творчо й сприяла розбудові значної частини краю» [9, с. 206–207].

Деякі уточнення до незавершених спогадів І. Макуха вніс Осип Клодницький у своїй книжечці «Друга сторона медалі: завваги на маргінесі книжки д-ра І. Макуха "На народній службі"» [5]. У ній автор уточнює деякі факти, подробиці, які не були належно висвітлені в цьому виданні.

Зокрема він згадує: «Поручник Андрій Яремчук (село Палагичі), що був під кінець існування Австрії у кадрі 58 п. піх. в Станиславові і був неначе роздільною стацією заряджень зі Львова на сусідні повіти, привіз в ночі з 31.X на 1.XI машиновий кріс до Хотимира, де вже було готових до акції кількадесять стрільців бувших урльопників, що не вернулись до своїх відділів та роззброїли станицю жандармерії з комендантом Лучинським в Хотимирі, вислали певну кількість бійців до польського села Тарновиці, а потім вдосвіта в Товмачі. В Товмаччині крім невеликого відділу німецьких вояків, які займалися уряджуванням воєнних кладовищ в повіті та дещо скріплених станиць жандармерії, жадних військових відділів не було. Була на відпустці деяка кількість офіцерів-поляків, над якими вчинено опіку, щоби їм не прийшли до голови злі думки...

По перебранні влади рано 1 листопада утворено Повітову команду в Товмачі, що її очолив В. Клодницький, який іменував бывшего комісара поборової і доповняючої Комісії за Австрії, дуже свідомого українця Ігнатія Лошнева, комісарем мобілізаційної Комісії, але вже української. Дальше притягнуто до праці кількох студентів... Осипа Атаманюка з Прибилова, А. Кадайського з Товмача, Адольфа Ортинського з Живачева, що щойно повернувся з російського полону, та ще кількох підхорунжих... Ціла Повітова Команда не перевищувала 10-тьох людей, і з ними зачато працю, тяжку працю мобілізації. До тижня Повітова Команда вислала до Окружної Команди в Станиславові кілька повних сотень війська» [5, с. 22–23].

Багато невеликих за обсягом спогадів про події періоду ЗУНР на Покутті, зокрема на Тлумаччині, Городенківщині і Коломийщині, вміщують фундаментальні історико-мемуарні збірники, що виходили в українській діаспорі. Це «Альманах Станиславівської землі» [1], «Городенщина» [2], «Коломия і Коломийщина» [6], які є у фондах Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка.

На Покутті українці перебрали владу без великих потрясінь, роззброївши невеликі ґарнізони жандармерії у містах і селах. На чолі цих операцій стали військовики – січові стрільці, які перебували тут вдома у відпустках і мали неабиякий воєнний досвід.

В «Альманасі Станиславівської землі» знаходимо спогади про події Листопадового чину на Тлумаччині і Тисмениччині, які написав о. Володимир Клодницький, тодішній офіцер австрійської армії, що перебував на той час у рідному с. Хотимирі (нині Тлумацького району). У своїй статті «Кінець 1918 року у Товмаччині» [1, с. 858–863] автор детально розповідає, що відбувалося на теренах краю у зазначений період. Його було обрано керівником Повітової військової команди, що займалася мобілізацією до української армії та забезпеченням її продовольством. Також у цих споминах він не оминув розповіді про свої конфлікти з Іваном Макухом.

Брат о. Володимира Осип Клодницький подав до видання «Альманаху» свої спогади «Товмач за українських часів» [1, с. 864–869].

У збірнику «Городенщина» ми знаходимо мемуари під назвою «Спомин про Городенку й наші змагання» Теодора Михайловського, який був делегатом Установчих зборів Української Національної Ради у Львові в жовтні 1918 р. разом з Антоном Крушельницьким від Городенківщини.

Про події у Городенці й околицях згадують Марія Велігорська («Мої воєнні спомини про Серафинці, Городенку та Листопадовий Зрив») [2, с. 172–176], учень Омелян Шкляр («Українська гімназія в Городенці в 1912–1918 рр.») [2, с. 145–153] Василь Волицький («Конспіративний військовий гурток учнів та його участь у Городенському перевороті») [2, с. 177–181]. Всі вони описують патріотичне захоплення людей різного віку, яке призвело до встановлення української влади в цьому регіоні.

Принагідно треба зазначити, що перехід влади до українців відбувся тут досить швидко і мирно. Ось як описано ці події у короткому споміні «Листопадові дні у Городенці» у виданні Михайла Гуцуляка «Перший Листопад 1918 року» [3]: «Зміну влади перевів в Городенці дня 3-го листопада 1918 р. поручник (пізніше сотник УГА) Іван Чайка, що тоді перебував в родинному селі Стрільче на відпустці. На чолі невеличкої групи, на скору руку зібраних військовиків в числі 15 осіб, Чайка роззброїв постерунок жандармерії, що містився в будинку д-ра Окуневського. Опісля перебрав владу в старостві, скарбовому уряді, пошті та інших, які зайняли українці. Так відбувся переворот у Городенці» [3, с. 403].

У цьому ж виданні М. Гуцуляка знаходимо свідчення д-ра права, тодішнього підхорунжого УСС, чотаря УГА Володимира Муровича «За Українську державу» [3, с. 324–330] та фельдфебеля УСС Івана Купчика з села Матіївців біля Коломиї «Незабутній спомин з 1918 року» [3, с. 334–339].

Про перебіг подій Листопадового зриву на Коломиїщині дізнаємося з мемуарів, вміщених у збірнику споминів і статей «Коломия й Коломиїщина» [6]. У жмутку спогадів під загальною назвою «Листопадові дні в Коломиї» своїми власними переживаннями та емоціями діляться Мирослава Дубляниця [6, с. 752–754], Ольга Приймак-Гамота [6, с. 755–757], Ярослав Зубаль [6, с. 757–759] та Іван Кузич [6, с. 759–763].

Ось як описує п. Ольга Приймак-Гамота листопадову Коломию: «Били дзвони. Повна церква людей. Маса народу на вулицях. Всі сміялись, тішились і радості не було кінця. Коли ми вертались додому, ми бачили вже великий синьо-жовтий прапор на ратуші такий же на суді і пошті. На ринку стояла група вояків, до яких підходили вояки інших національностей і складали зброю...»

1930 р. видавництво «Червона Калина» видало спогади д-ра Андрія Чайковського «Чорні рядки». На сторінках книжки автор висвітлює події становлення і поразки молодої Української держави. Письменник окреслив короткі політичні портрети тих історичних особистостей, яких знав, з якими йому довелося стикатися в роки існування ЗУНРу, відомих політичних, військових і громадських діячів, зокрема головнокомандувача генерала УГА Михайла Омеляновича-Павленка, політиків Івана Макуха, Семена Вітика, Івана Куровця, Івана Мирона та багатьох інших.

У цих спогадах він зазначав: «Мені насувається ще одно питання: чи такі спомини кому потрібні і чи буде із них який пожиток для грядучого покоління? На мою думку, ніякий українець не повинен забирати з собою в могилу того,

що знає, що він пережив... Такі спомини, вкупі з другими такими споминами, складатимуть хронічку – літопис минулого, і це буде важним джерелом для budouчого історика. Але при тому одна вимога: об'єктивність. З того грядуще покоління черпатиме науку і совісність у представлені справи. Пишучий не сміє нічого замовчувати, навіть своїх особистих похибок і прогріхів, коли вони за ним є. Лиш така хроніка може заслуговувати на віру» [10, с. 43–79].

Всі ці розповіді очевидців свідчать про те, з яким піднесенням і самовіддачею сприйняли покутяни вікопомні події Листопадового зриву 1918 року.

Джерела і література

1. Альманах Станиславівської землі : збірник матеріалів д історії Станиславова і Станиславівщини. Ч. 1 / Наукове Товариство Шевченка ; Укр. Архів ; Т. XXVIII. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – 950 с.

2. Городенщина: історико-мемуарний збірник / зредагував Михайло Г. Марунчак ; Наукове Товариство Шевченка ; Український Архів ; Т. XXXIII. – Нью-Йорк ; Торонто ; Вінніпег, 1978. – 872 с.

3. Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 року на Західних землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового чину / Михайло Гуцуляк : репринтне вид. 1973 р. – К. : Либідь, 1993. – 404 с.

4. Дземан М. Іван Макух. Повернення із забуття / М. Дземан, Р. Рибчин. – Івано-Франківськ : Ділова Івано-Франківщина, 2014. – 592 с.

5. Клодницький О. Друга сторона медалі (завваги на маргінесі книжки д-ра І. Макуха «На народній службі» виданої «Українською Вільною Громадою» в Америці 1958 р.) / Осип Клодницький. – Чікаго (США) : Накладом автора, 1964. – 65 с.

6. Коломия і Коломийщина : збірник споминів і статей про недавнє минуле / Наукове Товариство ім. Шевченка ; Український Архів ; Т. 46. – Філадельфія, 1988. – 960 с.

7. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. – К., 1992. – С. 94–95.

8. Левицький К. Великий зрив. До історії Української державності від березня до листопада 1918 року на підставі спогадів і документів : репринт. вид. 1931 р. / Кость Левицький. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. – 128 с. – (Серія спогадів «Звитяжці» / упоряд. сер. Іван Монолатій).

9. Макух І. На народній службі : спогади. – К. : Основні цінності, 2001. – 572 с. – (Серія «Спадщина»).

10. Чайковський А. Чорні рядки / Андрій Чайковський // Жовтень. – 1990. – № 6. – С. 43–79.

Halyna HORBAN

EVENTS ON POKUTTIA SURVEY IN THE PERIOD OF NOVEMBER REBELLION IN 1918 IN MEMORIAL LITERATURE

The article presents the memoirs of some participants and eyewitnesses of the events of the overcoming the power by Ukrainians on November 1, 1918, and the formation of the Western- Ukrainian People's Republic in Pokuttia, in particular, in Tlumachchyna, Horodenkivshchyna and Kolomyyshchyna of Ivano-Frankivsk oblast. Among them are the public-political and state leaders Ivan Makukh, Kost' Levytsky, Mykhailo Gutsulyak, Osyp Klodnytsky, Andriy Tchaikovsky and others. Most of the memoirs are published in editions printed in the diaspora or reprinted in the period of independent Ukraine.

Key words: *Western-Ukrainian People's Republic, November 1, 1918, Pokuttia, memoirs, public-political and state leaders.*

Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ
Роман РИБЧИН

ОТЕЦЬ ВОЛОДИМИР КОРОПЕЦЬКИЙ (1892–1964): ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА

У статті проведено реконструкцію біографії греко-католицького священика Володимира Коропецького, капелана УГА, сотрудника в місті Станиславові, душпастиря в селах Струпкові, Долині й Олешеві Товмацького повіту, згодом у місті Самборі.

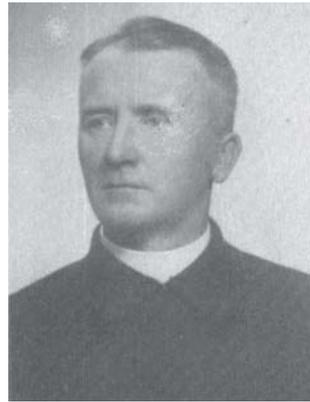
Ключові слова: *духовна семінарія, капелан УГА, сотрудник, адміністратор, парох, катехит, шкільний комісар.*

Однією з провідних суспільних верств у Галичині першої половини ХХ ст., що спричинилися до українського національного відродження, було греко-католицьке духовництво. Ця теза, загальноновизнана в сучасній вітчизняній історіографії, потребує перегляду й уточнення, передусім тому, що ретельніший аналіз стану греко-католицького духовництва як соціальної верстви в Галичині напередодні Другої світової війни та після насильницької «державної ліквідації» ГКЦ 1946 р. викликає певний дисонанс: частина духовництва попри активну участь у національному русі й вірність греко-католицькій традиції, окрім мучеництва за віру, все ж мусила «возз'єднатися» з РПЦ. Водночас слід підкреслити, що навіть «возз'єднані» священики часто залишались греко-католиками за переконанням, формально здійснивши перехід до РПЦ. Одним із таких прикладів є життєва позиція о. Володимира Коропецького. Подібні трансформації суспільної позиції греко-католицького духовництва викликають значний суспільний та науково-пізнавальний інтерес. У вітчизняній історіографії попри окремі згадки [1, с. 662; 2, с. 314; 3, с. 67; 6, с. 66; 7, с. 88, 349, 373, 385; 20, с. 71; 24, с. 751–755; 27, с. 307; 31, т. 2, с. 216] відсутні дослідження, спеціально присвячені біографії цього священика.

Метою статті є об'єктивне висвітлення процесу формування світогляду й особистості священика, душпастирської, суспільно-політичної та культурно-просвітницької праці о. Володимира Коропецького в контексті суспільного життя українців Галичини в умовах різних державно-політичних систем (Австро-Угорщини, ЗУНР, Польщі, першого періоду «радянзації», німецької окупації і другого періоду радянської влади). Цей біографічний нарис продовжує дослідження, які започаткував Інститут історії Церкви Івано-Франківського богословського університету УГКЦ в рамках проекту біографічного словника духовництва Станиславівської єпархії ГКЦ (1885–1946 рр.) [21].

Володимир Коропецький народився 24 листопада 1892 р. в селі Долині Товмацького повіту третьою дитиною в родині писаря війта села Михайла

Коропецького (1859–1914) та Йосифи з роду Піскозуб [18, арк. 53; 10, арк. 167; 15, арк. 337; 2, с. 314; 24, с. 752; 32]. Його родинне дерево було строкате за національною й соціальною ознакою: дідусь Микола Коропецький (1839–1913) [24, с. 751; 29, с. 278], син зубожілих ходачкових шляхтичів Луки й Анни з роду Равлик, одружений з багатою селянкою Марією Шпак, хоч і був неграмотний, втім упродовж 42-х років був війтом села Долини, збудував нову церкву та приходство, школу і дорогу із села, підтримував ремісничу бурсу в Товмачі, побудував хрести при дорозі з Долини до Товмача; тим часом дід по маминій лінії Йосиф Піскозуб, вірменин за походженням, деякий час був бурмістром Товмача, а бабуся Магдалина Піскозуб з роду Августинівич – сполонізована вірменка [24, с. 751–752]. Батько Володимира – Михайло навчався спочатку у вчительській семінарії в Станиславові, відтак перейшов до гімназії у Львові, а після їх закінчення став писарем у свого батька – війта с. Долини, одружився спершу з Маріанною, дочкою місцевого пароха о. Олександра Кадайського (1816–1892) [2, с. 307], але вона померла при народженні першої дитини, і вдруге одружився з Йосифою Піскозуб. За свідченнями І.-С. Коропецького, сина майбутнього священника, Михайло Коропецький «мав помірковано москвофільські симпатії», внаслідок чого, коли на початку Першої світової війни «до села прийшли мадяри і, побачивши в діда книжки, писані кирилицею, запроторили його до концентраційного табору в Талергофі, де він по кількох місяцях помер» [24, с. 752]. Характерно, що двоє синів Михайла і молодших братів Володимира – Зіновій Лука (1899–1961) та Микола Йосиф (1901–1920) «повтікали з дому до Січових Стрільців зараз по їх створенні» [24, с. 753]. Отже, родинне середовище юного Володимира Коропецького, очевидно, вплинуло на формування його світогляду, зокрема через культивування ідеалу шляхетського походження родини та, звичайно, відповідного «кодексу поведінки» з власним народом, тим часом суспільно-політичні погляди зазнали поступової еволюції. Релігійні переконання й давні родинні зв'язки батька з місцевим парохом, на нашу думку, пізніше вплинули на життєвий Володимирів вибір духовного стану.

*Отець В. Коропецький,
1938 р. Джерело: [32]*

сполонізована вірменка [24, с. 751–752]. Батько Володимира – Михайло навчався спочатку у вчительській семінарії в Станиславові, відтак перейшов до гімназії у Львові, а після їх закінчення став писарем у свого батька – війта с. Долини, одружився спершу з Маріанною, дочкою місцевого пароха о. Олександра Кадайського (1816–1892) [2, с. 307], але вона померла при народженні першої дитини, і вдруге одружився з Йосифою Піскозуб. За свідченнями І.-С. Коропецького, сина майбутнього священника, Михайло Коропецький «мав помірковано москвофільські симпатії», внаслідок чого, коли на початку Першої світової війни «до села прийшли мадяри і, побачивши в діда книжки, писані кирилицею, запроторили його до концентраційного табору в Талергофі, де він по кількох місяцях помер» [24, с. 752]. Характерно, що двоє синів Михайла і молодших братів Володимира – Зіновій Лука (1899–1961) та Микола Йосиф (1901–1920) «повтікали з дому до Січових Стрільців зараз по їх створенні» [24, с. 753]. Отже, родинне середовище юного Володимира Коропецького, очевидно, вплинуло на формування його світогляду, зокрема через культивування ідеалу шляхетського походження родини та, звичайно, відповідного «кодексу поведінки» з власним народом, тим часом суспільно-політичні погляди зазнали поступової еволюції. Релігійні переконання й давні родинні зв'язки батька з місцевим парохом, на нашу думку, пізніше вплинули на життєвий Володимирів вибір духовного стану.

Освіту юний Володимир розпочав здобувати, очевидно, спершу в домашніх умовах від батька Михайла, відтак у системізованій однокласній школі в с. Долині й, імовірно, у п'ятикласній школі в Товмачі [33, 1900, с. 135, 139]. 1903 р. Володимир Коропецький вступив до 1-го класу цісарсько-королівської державної гімназії з польською мовою викладання у Станиславові, яку за вісім років закінчив іспитом зрілості 1912 р. [10, арк. 167; 11, арк. 333; 12, арк. 345; 13, арк. 302 зв.; 14, арк. 330 зв.; 15, арк. 337; 16, арк. 334; 17, арк. 346 зв.; 24, с. 752; 9, с. 197–198]. В цей час він проживав у бурсі Товариства Св. Миколая на вулиці Голуховського у Станиславові [10, арк. 167; 15, арк. 337; 17, арк. 346 зв.], що перебувала під контролем місцевих москвофілів, або «старорусинів», – префектів бурси о. Івана Литвиновича (1840–1926), архідиякона єпископської капітули, й о. Михайла Семеніва (1848–1923), катехита польської гімназії [26,

с. 263; 2, с. 333, 361]. У цей період почали кристалізуватися світогляд і суспільні переконання Володимира Коропецького, що невдовзі спонукали його обрати священницьке служіння. Деякий вплив на духовну формацію Володимира тоді, ймовірно, справив згаданий катехит гімназії о. М. Семенів [10, арк. 167; 15, арк. 337]. За час навчання Володимир мав можливість також потоваришувати з декількома синами священиків – серед його однокласників були, зокрема, Євсигній Балицький (1894–1919), згодом парох села Товстобабів, тоді ж – син о. Лонгіна Балицького (1852–1914?), пароха того ж села Товстобабів Підгаєцького повіту, Гілярій Бровко – син о. Михайла Бровка (1865–1938?), пароха села Крехівців Станиславівського повіту, Ярослав Красицький – син о. Миколи Красицького (1894–1919), пароха села Ковалівки Бучацького повіту, Роман Жолкевич (1894–1938?), майбутній парох с. Пнева Надвірнянського повіту, тоді – син о. Юрія Жолкевича (1863–1919) [15, арк. 329, 331, 338, 345; 2, с. 268, 269, 276, 317, 387, 388]. Однією з особистих, так би мовити, внутрішніх спонук до вибору священницького стану, припускаємо, могла стати також якась Володимирова хвороба, що змусила його повторно навчатися в 4-му класі впродовж двох – 1906/1907 і 1907/1908 навчальних років [12, арк. 345; 13, арк. 302 зв]; з цієї нагоди Володимирів дідусь, вїйт Микола, побудував навіть один із хрестів по дорозі з Долини до Товмача з присвятою в намірі «За здоров'є младенця Владимира» [24, с. 752]. Попри відомий конфлікт москвофільського керівництва бурси Св. Миколая з учнями новозаснованої української гімназії в Станиславові 1907 р. [26, с. 263] важко з'ясувати вплив цієї події на Володимирів світогляд, який залишився і в польській гімназії, і в бурсі Св. Миколая. Водночас це, на нашу думку, зовсім не свідчить про якісь москвофільські симпатії самого Володимира Коропецького.

Восени 1913 р. Володимир Коропецький вступив до духовної семінарії та богословського ліцею імені св. Івана Золотоустого в Станиславові, де закінчив два роки богословських студій [33, 1913, с. 297; 33, 1914, с. 296; 32]. У цей період його духовними наставниками були о. Єремія Ломницький (1860–1916), ректор семінарії і професор пастирського богослов'я, катехитики і методики; о. д-р Яків Медвецький (1880–1941), віце-ректор семінарії і професор Святого Письма Старого Завіту та церковнослов'янської мови; о. д-р Микола Чарнецький (1884–1959), духівник і професор фундаментальної догматики та філософії, пізніше – єпископ апостольський адміністратор на Волині; о. д-р Василь Баран (1880–1945?), професор морального богослов'я і церковного права; о. д-р Іван Лятишевський (1879–1957), професор

Духовниками:

Священики:

Белкот Вільгельм
Бон Франц Ксаверій
Гвоздик Льонгін
Ковч Омелян
Коропецький Володимир
Рак Теодор
Федин Антін

Судовий хорунжий:

Мостович Петро, Чр ОК

Судії:

Конашевич Осип, Зл ОК
Павлюк Михайло, Зл ОК
Сінгалевич Іван, 12. XII. 18.
Цебровський Віктор, 18. XII. 18. Тр ОК

Судовими четарями:

Витяг з наказу про призначення капеланів УГА. Джерело: [4, 1919, ч. 5, с. 6].

церковної історії, згодом – єпископ-помічник у Станиславові; о. Адальберт Галібей (1888–1919), префект, пізніше – капелан УГА і душпастир в Монастириськах; о. Петро Задворняк (невід. рр. життя), заступник професора спеціальної догматики; о. д-р Франц Щепкович (1864–1934), професор Святого Письма Нового Завіту, о. Іван Луцик (1879–1938?), викладач церковного співу, о. Микола Бориславський (1887–1938?), викладач обрядів [33, 1913, с. 295]. Однокурсниками Володимира Коропецького в цей час, зокрема, були Дмитро Василик (1887–1938?), Іван Галібей (1894–1949), Роман Жолкевич (1894–1938?) та ін. [33, 1913, с. 297].

У зв'язку з подіями Першої світової війни, коли духовну семінарію в Станиславові було тимчасово закрито [5, 1915, ч. 5, с. 90–92], Володимир Коропецький продовжив богословські студії в університеті в Празі [24, с. 752].

Після повернення восени 1917 р. в Галичину він почав готуватися до свячень. За усталеною традицією, регламентованою постановами Львівського синоду 1891 р., випускник духовної семінарії перед свяченнями мусив обрати стан – celibata чи одруженого, тоді мав право одружитися, а відтак міг приступати до свячень [25, с. 29]. Так, 1918 р. Володимир Коропецький одружився з Софією Татомир, учителькою за професією, дочкою управителя школи в селі Опаці коло Борислава Івана Татомира герба Сас та Людмили з роду Тисовецької [2, с. 314; 24, с. 753; 32; 28, с. 19; 23, с. 16].

Невдовзі, восени 1918 р., Володимир Коропецький отримав послідовно рукоположення на субдіякона (6 вересня), диякона (8 вересня) і пресвітера (15 вересня) у кафедральній церкві Воскресіння Христового в Станиславові з рук єпископа Григорія Хомишина [18, арк. 53; 5, 1918, ч. 10, с. 101; 33, 1925, с. 268; 2, с. 314; 32]. У той самий час свячення отримали також богослови Євсигній Балицький, Дмитро Василик, Микола Гаєвий, Олександр Гілевич, Іван Горецький, Микола Корбутяк, Василь Лозовий і Михайло Чорняк [5, 1918, ч. 10, с. 101].

Першою душпастирською посадою Володимира Коропецького після свячень стала праця кафедрального сотрудирика (помічника пароха) в Станиславові, на яку його призначили з 1 жовтня 1918 р. [18, с. 53; 24, с. 753; 32]. Власне, на цьому становищі молодий пресвітер став свідком української національно-демократичної революції, внаслідок якої постала Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР), та українсько-польської війни, через яку уряд ЗУНР переїхав зі Львова до Станиславова. Тоді, очевидно, молодий священик попри сімейні обов'язки наслідуючи приклад своїх родичів – стрийків Зіновія-Луки й Миколи-Йосифа, які раніше вступили до полку УСС, а потім служили в рядах Української галицької армії [24, с. 753], вирішив стати на захист рідної молоді держави в ролі військового капелана. Розпорядженням Державного Секретаріату військових справ ЗОУНР від 1 січня 1919 р. о. Володимир Коропецький іменованій польовим духівником УГА. У той же час капеланами УГА було призначено також отців Вільгельма Белкота, Франца Ксаверія Бонна, Лонгина Гвоздика, Омеляна Ковча, Теодора Рака і Антона Федина [4, 1919, ч. 5, с. 6; 27, с. 307]. Невдовзі на засіданні єпископської консисторії в Станиславові 22 січня 1919 р. розглянуто «прохання Вищого духовного польового уряду УГА» про надання священикові «мандату на курата» УГА, а 5 лютого 1919 р. ухвалено рішення про надання о. В. Коропецькому тимчасової відпустки з посади сотрудирика «на три місяці» для виконання

*Отець В. Коропецький,
1958 р. Джерело: [32]*

обов'язків капелана [19, арк. 1, 3; 7, с. 373]. Детальніших відомостей про цей період життя священика, на жаль, поки що не виявлено, лише маємо підстави припускати, що своє служіння капелана о. Володимир завершив в липні 1919 р., коли УГА перейшла за Збруч.

Коли він повернувся до Станиславова, його знову прийняли кафедральним сотрудником, і на цій посаді він перебував до 8 квітня 1920 р. [18, арк. 53; 24, с. 753; 32]. У цей час, 20 березня 1920 р., у родині о. Володимира та Софії Коропецьких народилась перша дитина – дочка Марія-Володимира (1920–06.01.1990), пізніше – лікар, доктор медицини, після Другої світової війни емігрувала до Німеччини, відтак до США [24, с. 753; 22, с. 235; 32].

У квітні 1920 р. о. Володимиро Коропецького призначили сотрудником з правом управи парафії в с. Струпкові Товмацького деканату [18, арк. 53; 32], де він допомагав старенькому парохові о. Григорієві Недельському (1840–14.05.1920) [2, с. 207–208, 343], а після його смерті залишився адміністратором парафії ще на три роки, до квітня 1923 р., а з вересня 1920-го деякий час додатково виконував обов'язки сотрудника і катехита народних шкіл у с. Отинії Товмацького повіту [18, арк. 53; 24, с. 753; 8, с. 206], де допомагав парохові о. Гавриїлові Ступницькому (1849–08.05.1922) [2, с. 157, 369]. У цей короткий «strupківський» період у родині о. Володимира і Софії Коропецьких 24 червня 1921 р. народився син Іван-Святослав (1921–12.11.2012), згодом – ветеран дивізії «Галичина», емігрував до США, доктор економічних наук, професор Темпл-університету, академік УАН, член НТШ і УВАН [28, с. 19; 23, с. 16].

Невдовзі о. Володимир вирішив повернутися до свого рідного села і після проходження конкурсу на вакантну посаду пароха отримав таку можливість. 12 квітня 1923 р. о. В. Коропецького ввели (інституували) на посаду пароха с. Долини Товмацького деканату, де він розгорнув душпастирську, громадську та культурно-просвітницьку працю аж до 1 листопада 1933 р. [18, арк. 53; 2, с. 314; 33, 1925, с. 217; 33, 1927, с. 111; 33, 1929, с. 133; 33, 1930, с. 143; 33, 1931, с. 142; 32]. Вже в перші роки праці в рідному селі о. Володимир сприяв заснуванню господарсько-молочарської кооперативи «Поступ» і збереженню україномовної однокласної школи, де проводив катехизацію молоді, заснував Апостольство молитви [33, 1925, с. 217], згодом, 1931 р., відкрив також кредитову спілку «Даниця». Тим часом школу, за розпорядженням влади, реорганізовано з однокласної україномовної в трикласну утравістичну (тобто двомовну) з трьома вчителями [33, 1931, с. 142]. Крім цього, о. В. Коропецький у період від 12 травня 1923-го до 30 червня 1927 р. виконував обов'язки тимчасового («доїжджаючого») адміністратора парафії с. Петрова Жуківського деканату Городенківського повіту [18, арк. 53; 2, с. 314; 6, с. 66; 33, 1925, с. 76; 33, 1927, с. 37; 30; 32]. Разом з душпастирською та громадською працею молодий священик захоплювався літературною творчістю. Так, за свідченнями І.-С. Коропецького, о. Володимир «за молодих літ писав вірші, які поміщував у пресі під псевдонімом Т. Марусин. Також був автором п'єс, які йшли на сільській

сцені під його режисурою. Любив театральну справу і навіть місцевими силами ставив на сцені “Запорожця за Дунаєм”. Понад усе любив музику. Коли в проповідях своїм парохіянам описував рай, то щасливі там обов'язково будуть мати нагоду слухати найкращої музики...» [24, с. 752–753]. Очевидно, цей період літературної творчості, що потребує додаткових студій, припадав саме на час душпастирювання у родинному селі Долині. У цей же «долинський» період відбулося і поповнення в родині священика: 22 квітня 1928 р. народилася третя дитина, другий син Микола-Богдан, який після Другої світової війни мусив емігрувати до Німеччини, відтак до США [24, с. 753; 32].

Наступний період життя о. Володимира Коропецького пов'язаний з душпастирською працею пароха в с. Олешеві, що за церковно-адміністративним поділом належало до Устецького деканату, а за політико-адміністративним – до Товмацького повіту. Після смерті попереднього пароха Олешева о. І. Крижановського (1865–13.01.1931) [33, 1931, с. 175] єпископська консисторія в Станіславові призначила тимчасовим адміністратором о. Г. Зінька, пароха Острині [33, 1931, с. 150]. Невдовзі о. Володимир особисто попросив єпископа Г. Хомишина перенести його з Долини до Олешева [32]. Згідно з розпорядженням консисторії (ч. 8371/1) 20 листопада 1933 р. о. В. Коропецький став адміністратором парафії в с. Олешеві [18, арк. 53]. Одним із мотивів зміни душпастирської посади, за свідченням сина священика Миколи Коропецького, було те, що «мої сестра Марія і старший брат Іван, могли з Олешева доїжджати до гімназій у Станіславові» [32]. Згодом, після проведеного конкурсу на заміщення вакантної посади пароха, 28 грудня 1933 р. о. В. Коропецького ввели на посаду пароха в Олешеві [18, арк. 53; 32]. У цей тривалий «олешівський» період згодом знову ж відбулося поповнення в родині о. Володимира Коропецького та Софії з роду Татомир: 20 липня 1937 р. народився третій син Роман-Теодор, який пізніше став лікарем і залишився працювати на Самбірщині [24, с. 753; 32].

Парафія Олешів, що об'єднувала села Олешів з материнською церквою Перенесення мощей св. Миколая та Буківну з дочірньою церквою Св. пророка Іллі, належала до середніх, адже загалом налічувала тоді понад 2200 душ греко-католиків, разом з якими мешкали 158 римо-католиків, зосереджених в окремій колонії Бойки з костелом, і два євреїв. У такому локальному національному середовищі цих двох покутських сіл для здобуття освіти молоді існувало дві утраквістичні (двомовні) школи: трикласна в Олешеві і двокласна в Буківній [33, 1935, с. 164; 33, 1938, с. 165]. Зважаючи на незначну кількість римо-католиків, катехизація молоді ув цих школах стала одним з основних обов'язків греко-католицького пароха. Так, за спогадами дочки місцевого дьяка Г. Баворовської-Терлецької (1928 р. н., з с. Буківної), о. Володимир проводив уроки катехізму «один раз на тиждень, в неділю» [32]. Невдовзі, 18 квітня 1935 р., враховуючи його заслуги в катехизації, єпископ Г. Хомишин призначив о. В. Коропецького ординаріатським комісаром у шкільних справах Товмацького деканату на місцевості Коропець, Горигляди, Задарів, Остриня, Нижнів, Олешів, Буківна, а з 19 березня 1936 р. до його компетенції додалися села Петрилів і Новосілка [18, арк. 53; 33, 1938, с. 160; 7, с. 349; 32].

Греко-католицький парох Олешева толерантно ставився до римо-католиків. Так, як свідчить син священика М. -Б. Коропецький, місцеві дідиці як патрони

церкви, хоч і були поляками та римо-католиками, а в околиці був костел, часто відвідували греко-католицькі богослужіння, приходили на сповідь; тим часом о. Володимир свого часу співслужив «приміцію» (першу службу Божу) з нововисвяченим римо-католицьким священиком Геником, сином місцевих дідичів, у греко-католицькій церкві с. Буківної (попри наявний костел), а також закликав і, врешті, залучив місцевих вірних до активної участі в цій урочистій події [32]. Водночас о. Володимир був щирим патріотом: під час однієї з проповідей 1933 р., як свідчить один зі старожилів с. Олешева І. Гладкий (1926 р. н.), священик з сумом говорив про голодомор в УРСР: «Важне і болюче, що діється з того боку. Ген там, за Збручем, наші брати своїх дітей їдять. Голодно там... Гірко тим сиротам... Бідні наші брати...» [32].

Разом із душпастирською працею в церквах та катехізацією молоді у школах о. Володимир розгорнув також активну громадську працю, спрямовану на розвиток українських інституцій на рівні довіреної йому парафії. Так, священик спершу опікувався діяльністю двох читалень Товариства «Просвіта», двох гуртків УПТ «Рідна школа», споживчих і кредитових кооператив у селах Олешеві та Буківній [33, 1935, с. 164]. Характеризуючи суспільно-політичні погляди о. Володимира, його син Іван-Святослав згодом підкреслював, що «батько, уже з огляду на свою професію, мав консервативно-демократичні погляди» [24, с. 754]. Водночас мусимо зауважити, що о. В. Коропецький у середині 1930-х років усе ж таки пережив певну еволюцію суспільно-політичних поглядів від центристської націонал-демократичної до консервативної християнсько-суспільної платформи. Це підтверджується, зокрема, тим, що попри наявні осередки «Просвіти» й «Рідної школи» вже 30 грудня 1936 р. о. В. Коропецький заснував читальню Товариства «Скала», до складу якої ввійшло 15 осіб, практично всі 100% були прихильниками УНО [7, с. 385; 33, 1938, с. 165]. Тоді ж він заснував ще дві церковно-релігійні інституції – парафіяльні осередки Апостольства молитви та братства Матері Божої Неустанної Помочі [33, 1938, с. 165].

Невдовзі події Другої світової війни перешкодили душпастирській праці священика. 1940 р. о. В. Коропецький, як свідчать старожили, зазнавав постійного тиску органів радянської влади та місцевих «активних комуністів» з с. Буківної [32]. У липні 1941 р. на деякий час відродилось релігійно-церковне життя, і о. Володимир духовно заопікувався своїми парафіянами [32].

Під час «другої радянзації» західних областей України влітку 1944 р. о. Володимир Коропецький разом з дружиною Софією та наймолодшим сином Романом-Теодором мусив виїхати з парафії с. Олешева і врешті замешкав у м. Самбові Львівської області, а його старші діти – Марія-Володимира, Іван-Святослав і Микола-Богдан мусили емігрувати на Захід, спершу до Німеччини, а відтак до США [24, с. 753; 32].

З огляду на брак джерел про наступний «самбірський» період життя священика ми припускаємо, що своїм переїздом, імовірно, без дозволу владики Г. Хомишина о. В. Коропецький сподівався уникнути репресій з боку радянських органів безпеки, які вже з 1945 р. розгорнули акцію «ліквідації» ГКЦ. Перебуваючи деякий час на нелегальному становищі, о. Володимир, напевно, уникав перспективи «возз'єднання» з РПЦ і належав до підпільної ГКЦ. Однак згодом під тиском органів КДБ, побоюючись за долю малолітнього сина Романа-Теодора, він мусив формально приєднатися до РПЦ, згодом навіть

став настоятелем церкви Різдва Пресвятої Богородиці в м. Самборі, а потім і Самбірським благочинним новоствореної православної Самбірсько-Дрогобицької єпархії. Однак він і далі підтримував контакти з підпільними греко-католицькими священиками, зокрема о. Степаном-Омельяном Венгриновичем, о. Костянтином Полянським і о. Стефаном Білинським [31, т. 2, с. 216; 3, с. 67]. На вимогу уповноваженого Ради у справах РПЦ Е. Сивохіпа обласний благочинний Самбірсько-Дрогобицької єпархії священик Савчук в лютому 1958 р. провів перевірку діяльності Самбірського благочинного о. В. Коропецького, в ході якої виявилось, що о. Володимир «не тільки не боровся з ГКЦ, але навіть заважав тим священикам, які цю боротьбу проводили». Внаслідок цього Самбірсько-Дрогобицький православний єпископ Григорій виніс рішення не тільки про звільнення о. В. Коропецького з посади Самбірського благочинного та настоятеля церкви в Самборі, але й переведення священика «поза штат єпархії» [20, с. 71]. Очевидно, з цього часу о. Володимир цілком перейшов на становище підпільного греко-католицького священика. Врешті, 20 березня 1964 р. о. В. Коропецький помер, і похований у м. Самборі Львівської області [2, с. 314; 7, с. 349; 32].

Отже, життєвий шлях о. Володимира Коропецького є добрим прикладом священничого служіння своєму народові. Священик шляхетського походження попри москвофільські настрої свого батька поступово сформувався як греко-католицький священик, який став капеланом УГА, а згодом, у міжвоєнний період спрямував свою душпастирську та суспільну працю на розвиток українських церковних і громадських інституцій. Навіть коли після 1946 р. він формально мусив приєднатися до РПЦ, то і далі зберігав вірність греко-католицькій традиції, підтримував підпільних священиків, за що його усунули з посади благочинного й, імовірно, він теж поповнив лави духівництва

Похорон о. Володимира Коропецького, 1964 р. Джерело: [32].

«катакомбної» ГКЦ. Очевидно, цей нарис біографії о. Володимира Коропецького, не претендуючи на вичерпність, є лише першим кроком до дослідження його життя та діяльності.

Перспективними напрямками дослідження цієї проблеми є з'ясування процесу еволюції його суспільно-політичних поглядів у періоди навчання в гімназії й духовній семінарії, пошук і перевидання його творчої спадщини, вивчення специфіки суспільної позиції та деталей його біографії після насильної ліквідації ГКЦ.

Джерела та література

1. Альманах Станиславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславщини. Том II. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1985. – 900 с.

2. Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938): [англ. мовою]. – Львів, 2002. – 450 с.

3. Будз К. М. Українська Греко-Католицька Церква у Галичині (1946–1968 рр.): стратегії виживання та опору у підпіллі: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.01 – історія України. – Київ, 2016. – 244 с.

4. Вісник Державного Секретаріату Військових Справ. – Станиславів, 1919. – 31 січня. – Ч. 5. – С. 6.

5. Вісник Станиславівської єпархії. – 1915. – Ч. 5. – С. 90–92; 1918. – Ч. 1–3. – С. 23; Ч. 10. – С. 101.

6. Городенщина: історично-мемуарний збірник / НТШ. Український архів, т. XXXIII. Зредагував М. Г. Марунчак. – Нью-Йорк ; Торонто ; Вінніпег, 1978. – 872 с.

7. Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.): Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.01 – історія України. – Івано-Франківськ, 2017. – 390 с.

8. Делятинський Р., Сливка Л. До питання про шляхетське походження окремих священників родів (на прикладі Станиславівської єпархії УГКЦ) // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий пастир». Богослов'я. – Вип. 7. до 130-річчя з часу створення Станиславівської єпархії. – Івано-Франківськ, 2015. – С. 196–211.

9. Державний архів Івано-Франківської області: анотований реєстр описів. Т. 1: Фонди періоду до 1939 року / упоряд.: М. Гілевська, К. Мицан, Л. Соловка (відп. упор.), відп. ред. тому І. Гриник. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2013. – 336 с.

10. ДАІФО. – Ф. 292, оп. 1, спр. 154. Журнал оцінок учнів 1-8 класів за 1-2 півріччя 1904/05 навчального року, 30.01. 1905–30.09. 1905. – 537 арк.

11. ДАІФО. – Ф. 292, оп. 1, спр. 159. Журнал оцінок учнів 1-8 класів за 1-2 півріччя 1905/06 навчального року, 30.01. 1906–04.09. 1906. – 607 арк.

12. ДАІФО. – Ф. 292, оп. 1, спр. 163. Журнал оцінок учнів 1-8 класів за 1-2 півріччя 1906/07 навчального року, 30.01. 1907–10.09. 1907. – 492 арк.

13. ДАІФО. – Ф. 292, оп. 1, спр. 169. Журнал оцінок учнів 1-8 класів за 1-2 півріччя 1907/08 навчального року, 30.01. 1908–10.09. 1908. – 464 арк.

14. ДАІФО. – Ф. 292, оп. 1, спр. 174. Журнал оцінок учнів 1-8 класів за 1908/09 навчальний рік, 30.01. 1909–13.09. 1909. – 443 арк.

15. ДАІФО. – Ф. 292, оп. 1, спр. 179. Журнал оцінок учнів 1-8 класів за 1909/10 навчальний рік, 30.06. 1910–12.09. 1910. – 425 арк.

16. ДАІФО. – Ф. 292, оп. 1, спр. 186. Журнал оцінок учнів 1-8 класів за 1910/11 навчальний рік, 30.01. 1911–10.09. 1911. – 383 арк.

17. ДАІФО. – Ф. 292, оп. 1, спр. 192. Журнал оцінок учнів 1-8 класів за 1911/12 навчальний рік, 29.06. 1912–10.09. 1912. – 355 арк.

18. ДАІФО. – Ф. 504, оп. 1, спр. 330в. Метрика кліру Станиславівської єпархії за 1887–1941 рр., м. Станиславів, т. 3. – 201 арк.

19. ДАІФО. – Ф. 504, оп. 1, спр. 808. Протоколи засідань Єпископської Консисторії в м. Станиславові, 15.01. – 15.10. 1919 р. – 14 арк.

20. Дідух Т. Г. Становище Греко-Католицької Церкви на території Дрогобицької області в період лібералізації 1953 – 1958 рр. // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Історичне релігієзнавство. – 2013. – Вип.8. – С. 61–74.

21. Єгрешій О., Делятинський Р., Маслій А. Концепція науково-дослідної діяльності Інституту історії Церкви Івано-Франківського Богословського Університету імені Св. Івана Золотоустого Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ (опублік.: 28 січня 2015) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ifbu.org.ua/naukova-diialnist/institut-istorii-tserkvy.html> [30.06. 2018].

22. Карась Г. Коропецька Марія-Володимира // Івано-Франківськ: Енциклопедичний словник. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2010. – С. 235.

23. Колодій Я. Послужив Україні і як вояк, і як вчений (Іван Коропецький) // Свобода: часопис УНС. – Джерсі Сіті, 2013. – 18 січня. – № 3. – С. 16.

24. Коропецький І. С. Родина Коропецьких із Села Долини Товмацького повіту / / Альманах Станиславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. III. – Нью-Йорк ; Київ ; Івано-Франківськ, 2009. – С. 751–755.

25. Левицький О. Львівський Синод 1891 року – один із основних елементів Партикулярного права УГКЦ // Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії УГКЦ «Добрий пастир». Теологія: Щорічний збірник наукових праць. – Івано-Франківськ, 2009. – № 2. – С. 14–33.

26. Мацьків Т. Історія української державної гімназії в Станиславові. 1905–1913 // Альманах Станиславівської Землі : зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. 1 / ред.-упоряд. Б. Кравців. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – С. 261–266.

27. Микитюк Д. Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях 1918–1920 рр. Матеріали до історії. – Т. 2. – Вінніпег, 1960. – С. 307.

28. Некролог: св. п. Іван Святослав Коропецький // Свобода: часопис УНС. – Джерсі Сіті, 2012. – 16 листопада. – № 46. – С. 19.

29. Пам'ятки історії та мистецтва Івано-Франківської області [Електронний ресурс]. – 285 с. – С. 278. – Режим доступу: http://ifoonsku.ucoz.ua/Pamjatky_istorij_ta_kultury_novovyjavlene.pdf. – Дата доступу: 19.06. 2018.

30. Петрівська ЗОШ I-III ступенів: Історія школи [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://petriv-school.at.ua/index/istorija_shkoli/0-4. – Дата доступу: 18.06. 2018.

31. Прах Б. Духівництво Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини: у 2-х т. / о. Богдан Прах. – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2015. – Т. 1: Біографічні нариси (1939–1989). – 722с.; Т. 2: Документи і матеріали (1939–1950). – 856 с.

32. Родовід та інші документи про о. Володимира Коропецького, пароха села Олешів Тлумацького району Івано-Франківської області (рукописи, копії) // Приватний архів Рибчина Романа Володимировича.

33. Шематизм всього кліру греко-католицької Станиславівської Єпархії. – 1900. – С. 135; 1913. – С. 297; 1914. – С. 296; 1925. – С. 76, 217, 268; 1927. – С. 37, 111; 1929. – С. 133; 1930. – С. 143; 1931. – С. 142; 1935. – С. 164; 1938. – С. 160, 165.

**Ruslan DELIATYNSKYI
Roman RYBCHYN**

PRIEST VOLODYMYR KOROPETSKY (1892–1964): SHEETS TO PORTRAIT

The article reconstructs the biography of the Greek-Catholic priest Volodymyr Koropetsky, the UGA chaplain, an employee in Stanislaviv, a pastor in the villages of Strupkiv, Dolyna and Oleshiv, of Tovmach district, and later in the city of Sambir.

Key words: *spiritual seminary, chaplain UGA, employee, administrator, pastor, catechist, school commissar.*

*Василь ДЕМ'ЯНИК,
Євген СТЕФАНЮК*

ПШЕНИЧНИКИ: ВІХИ ІСТОРІЇ СЕЛА

У цій статті мова йде про історичне минуле села Пшеничників, що на Тисменичині. Висвітлено історичне минуле населеного пункту, соціально-економічне становище його жителів у XVIII–XX ст., участь селян у боротьбі з поневолювачами. Відображено сільський побут у різні періоди, активність в культурному житті через призму діяльності Товариства «Просвіта». Подано короткі відомості про діяльність музею історії села і школи як осередку національної освіти та виховання молоді.

Ключові слова: село Пшеничники, «Просвіта», духовність, репресії, боротьба, музей.

Головна мета національної освіти та виховання – щоб молоде покоління набуло досвіду, успадкувало духовні надбання українського народу. Серед численних інститутів, що виникли як засіб збереження, пропаганди минулого і сьогодення, особливе місце посідають музеї навчально-виховних закладів. При Пшеничківському навчально-виховному комплексі вже чотири роки існує Музей села Пшеничників і Пшеничківської школи. Діяльність його багатогранна, але пріоритетними є два напрями: створення (написання) «Історії села Пшеничників» та «Історії Пшеничківської школи» через речові, друковані та образотворчі експонати, які зібрав музей, а також через різні форми роботи інтегрування його в навчально-виховний процес.

Для написання історії села Пшеничників і Пшеничківської школи використано записи теперішнього директора музею Євгена Васильовича Стефанюка і колишнього заступника директора школи (нині покійного) Тараса Івановича Волосянчука, матеріали Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника, матеріали Державного архіву Івано-Франківської області, спогади покійних і ще живих старожилів села, матеріали вчителя історії Василя Тарасовича Дем'яника, різні літературні джерела і старовинні документи.

Виховна й освітня роль музею багаторазово зростає саме завдяки співпраці зі школою. Вчитель історії В. Т. Дем'яник і директор музею Є. В. Стефанюк на основі матеріалів музею виховують в учнів любов до рідної землі, формуючи єдність і наступність поколінь.

З молоком матері кожен українець вбирає в себе любов до рідної домівки, до рідного краю. Таким мальовничим куточком України є наше село Пшеничники, оточене лісами і полями, поділене річкою Вороною, населене прекрасними людьми. Достеменно відомо, що першою документально зафіксованою датою виникнення села є 1539 рік.

На центральній вулиці села, яка до першої половини ХХ ст. мала назву «Село», в перші роки поселилася 41 родина, нащадки якої до цього часу зберегли розташування своїх родинних помість. Тепер на цій вулиці живе 44 родини. На мапах періоду Австро-Угорської імперії та Польщі видно, як зростають і розвиваються наше і сусідні села, окультурюються навколишні поля, зростає інфраструктура. Однак за цих часів життя людей було дуже важке. До 1848 р. селяни були кріпаками, вони на полях польських магнатів Потоцьких відробляли панщину. Ці пани могли продавати свої землі, свої села разом з людьми. І селянин переходив у власність до іншого пана. Переважно селяни були безземельними або малоземельними. Лише декілька заможних родин села були поляками або ополяченими українцями. 1848 р. австрійська влада скасувала кріпацтво. Селяни стали вільними, але вільними й від засобів існування. Магнати ж зберегли і примножили свої наділи землі, свої статки.

У с. Пшеничниках жителі мешкали в невеликих дерев'яних будинках, критих соломною, з маленькими вікнами. Хата складалася з двох кімнат, між якими були сіни. Стеля в хаті кріпилася до сволюка – колоди, що кріпилася до платв протилежних стін і надавала споруді міцності. Хати побілені всередині і зовні, навколо будинку обов'язково з жовтої глини робили призьбу. Подвір'я селяни огорожували плотом з лози, іноді з ліщини. Довгі роки (XVIII – перша половина ХІХ ст.) в хатах не було димоходів і дим з кухні виходив в сіни, в яких не було стелі. У хаті між ліжком і піччю з дощок робили припічки. У багатодітних сім'ях на них спали діти. Під припічком (а часто і під ліжком) селяни взимку зберігали картоплю. В кожній хаті обов'язково були довгі лави з отворами для куделі.

Харчувалися селяни продуктами, вирощеними на своєму клаптику землі. Їх часто не вистачало від врожаю до врожаю. Зерно мололи в жорнах, у ступах обпіхували просо, пшеницю, ячмінь. Зерно можна було змолотити у млині в сусідньому с. Хом'яківці, але ця послуга вартувала чималих грошей.

Більша частина одягу селян була з домотканої тканини. Для виготовлення полотна селяни сіяли коноплі. Це дуже важка праця. Те, чого не можна було виготовити власноруч, селяни купували на ринках, продаючи там лишки свого врожаю, худобу чи саморобні вироби. Важким було життя наших предків, але український люд завжди був працьовитим.

Після першого поділу Польщі 1772 р. наші землі відійшли до Австрійської імперії і перебували в її складі аж до 1918 р. Становище українців у цей період було суттєво легшим, ніж за Речі Посполитої. Влада трохи сприяла селянам в їхній господарській діяльності, не забороняла рідної мови, батьків зобов'язували посилати дітей до школи. Почали виникати різні громадські і просвітницькі організації. Активно діяло Товариство «Просвіта». У с. Пшеничниках осередок товариства виник 1896 р., і до нього записалося три десятки жителів села. Вистави, святкування, відзначення пам'ятних дат, сільськогосподарські навчання, питання кооперації – це далеко не повний перелік видів діяльності «Просвіти» в селі. Після польської анексії наших теренів 1919 р. окупанти спробували зупинити діяльність осередку «Просвіти». Проте громадська активність селян була така велика, що влада не змогла закрити читальню товариства. У той час функціонували дві читальні. Головою осередку

південного кінця читальні був Михайло Калинчук, а «північним» осередком керували Михайло Баланда, Василь Стефанюк, Іван Юрчишин і Микола Монюк. У звітних протоколах просвітянських осередків за 1937 рік дізнаємося, що членами «Просвіти» в селі вже було 296 осіб і кожен з них знаходив свою нішу в громадській роботі.

У громадському житті села дуже важливу роль відіграла церква. Вона завжди була тією Божою установою, до якої приходили наші предки зі своїми радощами і болями. Вперше в нашому селі церкву побудовано 1588 р., але більше відомостей про неї не збереглося. З «Шематизмів Станіславівської єпархії» відомо, що 1785 року графиня Маріанна Чосновська (з Потоцьких) священнику Якубові Тиховичу склала презент на парафію, завдяки якому на тому ж місці в селі за 200 років звели другу церкву. Відомо, що невелика церква крита ґонтом, біля церкви була дзвіниця. У 1903–1907 рр. збудовано нову, нинішню церкву на тому ж місці. Церкву збудовано на пожертви селян і за безпосередньої участі їх у будівельних роботах. На церковному дзвоні є напис: «Сей дзвін справлено на хвалу Богу з добровільних жертв всіх громадян села Пшеничники. Благослови Боже жертводавцям сего дзвона. Р. Б 1937. Дзвін вилили брати Фельчинські з Калуша». На сьогоднішній день наша церква завдяки жертвам селян є однією з найкращих храмів Тисменищини.

Національно свідомі жителі села ніколи не мирилися з пануванням Польщі на наших землях. Однак ще набагато жорстокіше пригнічували наш народ радянські «визволителі» та фашистські загарбники. Понад три роки тривала фашистська окупація села. З перших днів населення відчувало її тягар. Кожне господарство повинно було здати окупантам дві третини вирощеного на полях врожаю, здати з кожної корови 500 л молока на рік. 40 жителів села було вивезено на примусові роботи до Німеччини. Тому жителі не мирились з окупацією.

Не мирилися люди й з радянською окупацією. 1944 р., після «звільнення» наших земель, влада встановила високі норми здачі зерна, які постійно збільшувались. Обов'язково кожне господарство ще здавало картоплю, м'ясо, молоко. Люди платили податки грішми, обов'язковою була страховка, позики. А з 1950 р., коли добровільно-примусово організовували в селі колгосп, життя людей стало ще нестерпнішим. Поля обробляли вручну, а плата за працю була мізерна. Навіть в часи кріпацтва селянин мав день–два, вільні для обробітку свого клаптика землі. А при колгоспі люди працювали шість днів на тиждень. Нормою для кожної людини було виробити 120 трудоднів, що було практично неможливе.

Не змирившись з такою системою, жителі села включились у жорстоку боротьбу проти окупантів під проводом ОУН–УПА. Склали голови в боях з радянською владою 27 мешканців – членів УПА. Місце поховання одинадцятьох не відоме. Репресовано 33 жителі – члени ОУН–УПА. До Сибіру вивезено 45 сімей (117 осіб), з них дітей до 10-ти років – 14. На засланні померли 15 жителів села, дорогою до місця ув'язнення померли троє односельців. Так жорстоко розправлялася комуністична влада з тими, хто не хотів бути рабом на своїй рідній землі.

Можна було б назвати ще низку подій у житті села, що стали віхами в його історії. Це і діяльність нашої школи, і події останніх років радянського періоду,

і діяльність сільської влади в різні періоди, зокрема в часи незалежності України. Але одне знаємо точно – у кожний період історії села налаштованість наших жителів проявлялася лише на добрі справи.

Джерела та література

1. Записи з історії села Пшеничники і Пшеничниківської школи, зроблені у 1999–2017 рр Стефанюком Є.В., Волосянчуком Т. І.

Vasyl DEMYANYK
Yevgen STEFANUYK

PSHENYCHNYKY: MILESTONES OF VILLAGE HISTORY

This article describes the historical past of Pshenychnyky village in Tysmenychchyna. The historical past of the settlement, the socio-economic situation of its inhabitants in XVII-XX centuries, and residence participation in the struggle against the oppressors were highlighted. The rural life in different periods, activity in cultural life through prism of community «Prosvita» is shown. The brief information on the activities of the museum of village history and school as a center of national education and youth education is provided.

Key words: *Pshenychnyky village, Prosvita, spirituality, repression, struggle, museum.*

Ігор ДРОГОБИЦЬКИЙ

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСТАННЯ ЗБРОЙНИХ ВІДДІЛІВ НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО РУХУ ОПОРУ (липень 1943 р.).

Поданий матеріал розкриває окремі епізоди початкового етапу еволюції збройних структур під керівництвом ОУН(б) у регіоні. Оглядом проаналізовано як загальні питання, які стосуються формування УНС, так і місцеву специфіку розгортання, форми й напрями діяльності збройних тактичних одиниць націоналістичного руху Опору.

Ключові слова: націоналістичне крило руху Опору, підпілля, збройні відділи.

Стосовно хронології, то часом появи перших підрозділів Української народної самооборони (далі – УНС) у документах Організації українських націоналістів (бандерівців) (далі – ОУН(б)) вважається початок липня 1943 р. [7, с. 273–274; 5, с. 28].

Про літо 1943 р. як час постанови УНС ідеться у характеристиці Романа Шухевича, яку підготував для радянських спецорганів захопленим ними член Центрального Проводу ОУН(б) (далі – ЦПОУН(б)) Михайло Степаняк – Сергій. Він, окрім іншого, констатував, що «літом 1943 р. Шухевич являвся ініціатором організації УНС в Галичині» [12, с. 395].

Це підтверджується і свідченнями командувача УНС – Олександра Луцького, який у ході допиту слідчим НКДБ УРСР зазначив, що «в липні 1943 р. від Р. Шухевича я отримав завдання створити... “українську народну самооборону” – УНС, яка наприкінці 1943 р. перейменувалась в УПА» [8, с. 321].

Стосовно призначення, то в окремих випадках наголошується на вишкільному характері відділів УНС: «Вже в 1943 р. в Карпатах організуються військові вишколи українських революціонерів-повстанців. Сюди напливають з усіх сторін Галичини молоді члени і симпатички ОУН на те, щоби школитися на пізніших командирів УПА» [4, с. 511].

В окресленому ключі можна навести також думку Петра Мірчука: «УНС це ще не повстанська армія, – головно в першому році свого існування, – бо її члени не перебувають постійно при зброї, а тільки в випадку потреби беруть її в руки. Все ж, вона, як виразний перехід до збройного спротиву та як вихід в організуванні активної боротьби поза рямки організації, становить другий етап проти німецької боротьби, етап переходу від політичного спротиву до всенароднього збройного резистансу» [6, с. 30].

Подібно, проте з наголосом на інші складники, характеризував початкову стадію утворення УНС О. Луцький. В одному з протоколів допиту командуючого УНС міститься такий уривок: «Прибувши в Карпати для служби в УНС були не

здатні боротися з радянськими партизанами через відсутність достатнього озброєння і слабкої підготовки у військовому відношенні. Через це, у першу чергу, мені довелося займатися їх навчанням» [9, с. 336–337]. Отож констатується нагальна потреба збройного вишколу. Опосередковано свідчення такого стану вимальовуються з матеріалів підпільної періодики. У них є згадки тільки про вистежування і роззброєння окремих коваківців або ж малих груп. Натомість зіткнення з великими частинами не фіксуються [11, с. 70].

Щодо забезпечення, то варто відзначити, що рівень підготовки підпільної мережі (сітки) на місцях до виконання завдань, пов'язаних із різнобічною підтримкою діяльності УНС на початковому етапі, залежав від багатьох чинників і через це був неоднаковий. О. Луцький відзначав, що в ході однієї з відповідних нарад із керівниками обласних провідів ОУН (б) Станіславщини Робертом, Стрийщини – Шпаком і Тернопільщини – Нестором виявилось, «що Станіславський, Стрийський і Тернопільський обласні Проводи ОУН для створення УНС не готові – ні в господарському, ні в організаційному відношенні» [9, с. 336].

Становище із забезпеченням провіантом, для прикладу, відділів УНС і згодом УПА коливалося від характеристики «загально стан харчевий представлявся досить добре» [1, с. 454] до ситуації, коли «часто відділ голодує по кілька днів, не маючи жадних харчів. Сітка доставляє дуже мало, часто самий хліб в дуже малій кількості» [2, с. 474].

У справі співдії з підпіллям слід відзначити також і випадки, коли підпільна мережа на належному рівні організувала забезпечення загонів УНС потрібними матеріалами та провізією. У спогадах бійців відділу особливого призначення (далі – ВОП) під командування Василя Андрусяка – Різуна констатовалося, що при переміщенні загону до місця дислокації у Чорному лісі, а зокрема під час перебування в с. Хом'яківці, «на допомогу нам поставлено цивільну розвідку з сітки ... про наше перебування знали лише строго довірені люди. Харчами забезпечувала нас сітка. Їх заготовляли в хатах, де ми квартирували. Увечері виходити в село було суворо заборонено. До нас, окрім людей, що були зв'язані з доставкою харчів та розвідкою, заходили теренові провідники» [3, с. 46–47].

Відзначмо, що, крім опертя на підпільну мережу ОУН (б), потреба в матеріальних ресурсах запезпечувалася шляхом нападів на відповідні установи окупаційної адміністрації.

Стосовно збройного протистояння з окупаційними структурами слід відзначити, що ВОП під командуванням В. Андрусяка в ході свого рейду з місця постановня (Снятинщина) до терену постійного перебування (лісовий масив Чорний ліс) здійснив напади на гарнізони м. Городенки (липень 1943 р.) і м. Тисмениці (перша половина серпня 1943 р.). У першому випадку «здобуто вагон цукру. Цей цукор зразу передано сітці ОУН», а в другому «об'єктом наскоку мали бути військові магазини... Міська сітка подала точну розвідку. Наскок відбувся увечері. Ми підсунулися під гарнізон, стійковий німець утік усередину та замкнувся. [...] Ми почали обстрілювати будинок та наступати. Німці відстрілювалися та кидали гранатами, щоб не допустити нас до будинків. [...] Бій тривав 4-ри години. Ми здобули магазин з нафтою, бензиною та гаражі. Все було дощенту знищене. Магазинів з уніформами та озброєнням здобути не вдалося, так як не вдалося розбити гарнізону» [3, с. 46–47]. Крім цього,

напади було вчинено на сільськогосподарське господарство (“лігеншафт”) у с. Марківцях та залізничну станцію у с. Тисменичанах [3, с. 46–47].

У серпні-вересні 1943 р. ВОП під керівництвом В. Андрусяка – Різуна вимушений був маневрувати з місця дислокації в районі с. Ворони, де «перший раз заквартирували в лісі та проводили практично військовий вишкіл», отримавши від розвідки повідомлення про те, що «німці оточують ліс» [3, с. 47]. Згодом, уже під час перебування в лісовому масиві Чорний ліс, загін Різуна мав зіткнення з угорськими військовиками: «...на початку вересня, на Ландерівці зловлено двох мадярських офіцерів. Від них забрано зброю й велосипеди. Наступного дня прийшло з 80 мадярів. Це подала наша розвідка. Командир взяв 15-ть стрільців і пішов бити їх. Бій тривав 15-ть хвилин. З нашого боку тяжко ранено ... Влодка. Він відбився ... та попав у руки мадярів. Мадяри передали його німцям, які розстріляли його» [3, с. 48]. Згадки про спорадичні зіткнення згаданого ВОП-у з угорцями, внаслідок чого останніх відправляли «до Будапешту», містяться також в інших джерелах [10, с. 118–119].

Отже, вже з початків свого існування збройні структури націоналістичного крила руху Опору були задіяні в активній боротьбі супроти окупантів. У цій справі, як також і в ділі постанов загальною, тактичні одиниці УНС залежали від підпільної мережі того чи іншого регіону. Слід відзначити, що мережа ОУН (б) в межах сучасного Тисменицького району Івано-Франківської області зарекомендували себе з цього погляду з позитивного боку, що простежується в документах підпілля та спогадах.

Поступово розгортаючи масштабність протистояння на тлі нарощення власних сил і вмінь, УНС стала основою для постанов тактичних одиниць УПА-Захід у період грудня 1943 р. – березня 1944 р.

Джерела та література

1. Звіт ч. 7 (сотня «Пролом»; 7 травня 1944 р.) // Літопис УПА. Нова серія. – К. ; Торонто : НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, вид-во «Літопис УПА», Державний комітет архівів України, ЦДАГО України, ГДА СБУ, 2008. – Т. 12. Воєнна Округа УПА «Буг» 1943–1952. Документи і матеріали. – Кн. І. – С. 453–456.

2. Звіт ч. 12 (сотня «Пролом»; 17 жовтня 1944 р.) // Літопис УПА. Нова серія. – К. ; Торонто : НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, вид-во «Літопис УПА», Державний комітет архівів України, ЦДАГО України, ГДА СБУ, 2008. – Т. 12. Воєнна Округа УПА «Буг» 1943–1952. Документи і матеріали. – Кн. І. – С. 471–474.

3. Зі споменів ст. бул. Геника (Записав Чайка) // Чорний ліс. Неперіодичне видання УПА «Чорний ліс». Дрогобич–Станіславів–Чернівці. Р. І., ч. 1. Червень, 1947 р. // Літопис УПА. Основна серія. – Торонто : Вид-во «Літопис УПА», 1987, – Т. 3. Чорний ліс: видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА (Чорний ліс), 1947–1950. Передрук підпільного журналу УПА. – Кн. І.: 1947–1948– С. 46–49.

4. Історія сотні «Тигри» (записана на основі оповідання чот. Срібного і рой. Левича) (грудень 1949 р.) // Літопис УПА. Нова серія. – К., Торонто: НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, вид-во «Літопис УПА», Державний комітет архівів України, ЦДАГО України, ГДА СБУ, 2008. – Т. 12. Воєнна Округа УПА «Буг» 1943–1952. Документи і матеріали. – Кн. І. – С. 511–543.

5. Кентій А., Лозицький В. Від бойовика УВО до Головного Командира УПА / Анатолій Кентій, Володимир Лозицький // Літопис УПА. Нова серія. – К. ; Торонто:

НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, вид-во «Літопис УПА», Державний комітет архівів України, ЦДАГО України, ГДА СБУ, 2007 – Т. 10. Життя і боротьба «Тараса Чупринки» (1907–1950). Документи і матеріали. – С. 9–77.

6. Мірчук П. Українська Повстанська Армія, 1942–1952 / Петро Мірчук. – Мюнхен : Цицерон, 1953 – 320 с.

7. Постанови III Надзвичайного великого збору ОУН (б) // Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ ст. Документи і матеріали. У 2 т. – Івано-Франківськ : КПФ «ЛІК», 2009. – Т. 2. – Кн. 1 (1939–1945). – 600 с.

8. Протокол допиту Боднара Антона Андрійовича від 29 червня 1945 р. // Літопис УПА. Нова серія. – К. ; Торонто : НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, вид-во «Літопис УПА», Державний комітет архівів України, ЦДАГО України, ГДА СБУ, 2007 – Т. 9. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945. – С. 319–322.

9. Протокол допиту Луцького Олександра Андрійовича від 1–2 серпня 1945 р. // Літопис УПА. Нова серія. – К. ; Торонто : НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, вид-во «Літопис УПА», Державний комітет архівів України, ЦДАГО України, ГДА СБУ, 2007 – Т. 9. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945. – С. 333–348.

10. С. Вишатич. Вони вірили в мою перемогу (Спомин про сл. п. полк. Грегота-Різуна) // Чорний ліс. Неперіодичне видання УПА «Чорний ліс». Дрогобич–Станіславів–Чернівці. Р. III., ч. 1 (12). Липень, 1949 рік // Літопис УПА. Основна серія. – Торонто : Вид-во «Літопис УПА», 1979. – Т. 4. Чорний ліс: видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА (Чорний Ліс), 1947–1950. Передрук підпільного журналу УПА. – Кн. II.: 1948–1950 – С. 117–121.

11. Сапер. «Чорні Чорти» (Спомин) // Чорний ліс. Неперіодичне видання УПА «Чорний ліс». Дрогобич–Станіславів–Чернівці. Р. II., ч. 7–8 (10–11). Липень–серпень, 1948 рік // Літопис УПА. Основна серія. – Торонто : Вид-во «Літопис УПА», 1979. – Т. 4. Чорний ліс: видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА (Чорний Ліс), 1947–1950. Передрук підпільного журналу УПА. – Кн. II.: 1948–1950 – С. 68–75.

12. Характеристика чільного діяча ОУН М. Степаняка на головного командира УПА Р. Шухевича // Літопис УПА. Нова серія. – К. ; Торонто : НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, вид-во «Літопис УПА», Державний комітет архівів України, ЦДАГО України, ГДА СБУ, 2007 – Т. 10. Життя і боротьба «Тараса Чупринки» (1907–1950). Документи і матеріали. – С. 392–396.

Ihor DROGOBYTSKY

REGIONAL FEATURES OF THE INITIAL STAGE OF THE ARMED DEPARTMENTS OF NATIONALISM OF FORCES (July 1943)

The presented material reveals separate episodes of the initial stage of the evolution of armed structures under the guidance of the OUN (b) in the region. The general questions concerning the formation of the UNS, as well as the local specifics of the deployment, form and direction of the armed tactical units of the nationalist movement of the Resistance, are reviewed in detail.

Key words: *Ukrainian national liberation movement, underground structure, military company, armed detachments.*

РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА ПОЛЬСЬКИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ ЩОДО ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХІВНИЦТВА НА ПОКУТТІ 1921–1922 рр.

У статті автор зображає репресивну політику польських органів влади проти греко-католицького духівництва на Покутті упродовж 1921–1922 рр. Духівництво проводило суспільно-політичну та громадсько-культурну діяльність, яка сприяла збереженню національної ідентичності українців. Священники УГКЦ переважно бойкотували перепис населення 1921 р. та вибори до польського сейму і сенату 1922 р.

Ключові слова: *Покуття, греко-католицька Церква, Друга Річ Посполита, парламентські вибори 1922 р., перепис 1921 р., репресивна політика.*

Українсько-польські взаємини на сучасному етапі, на наш погляд, мають контроверсійний характер. З одного боку, йдеться про добросусідство, з другого – раз по раз на поверхню виринає низка питань історичного характеру, які й досі є предметом жорстких дискусій між українськими та польськими істориками. Низка дискусійних питань стосується й становища греко-католицької Церкви (ГКЦ) у Польській державі міжвоєнної доби, яка цілком заслужено вважалася національною церквою через великий авторитет її глави митрополита А. Шептицького, якого нерідко називали етнархом, та значну подвижницьку роботу духівництва. Зазначмо, що проблема ставлення польських органів влади до греко-католицького духівництва неодноразово ставала предметом дослідження українських дослідників, які зображали питання у потрібних для себе ракурсах. Виділімо, зокрема, роботи науковців: В. Марчука [11, 12], В. Перевезія [13], М. Гайковського [4], І. Пилипіва [14], В. Комара [8], О. Красівського [9], Р. Делятинського [5, 6, 7] та ін. Щоправда питанню репресивної політики польської влади на Покутті вділялося порівняно менше уваги. Тож головна мета статті – з'ясувати особливості ставлення польських урядових структур до українського греко-католицького духівництва саме на Покутті та визначити напрямки репресій щодо священників у цьому регіоні.

Відродження незалежної Польської республіки 11 листопада 1918 р. позначилося активними діями зовнішньої політики в східному напрямку. Впродовж травня–липня 1919 р. польські війська окупували й поступово інтегрували всю територію Східної Галичини, а відтак і Покуття. Невдовзі запроваджено надзвичайний стан, скасований лише 1922 р., а польська адміністрація розгорнула репресії. Для збільшення питомої ваги польського населення у січні 1920 р. було запроваджено новий політико-адміністративний поділ Східної Галичини на три воеводства – Львівське (28 повітів), Станіславівське (16 повітів) і Тернопільське

(17 повітів). Отже, греко-католицька Церква опинилася в нових суспільно-політичних реаліях. Зауважмо, що репресивна політика польської влади проти греко-католицького духовництва упродовж 1919–1925 рр. не була, так би мовити, «одновимірною», а виявлялася в різних засобах та методах. Найрадикальнішими були арешти священнослужителів.

Уже 22 червня 1919 р. без висунення вини запроторено до львівської в'язниці «Бригідки» низку греко-католицьких священників з різних куточків Галичини. Нерідко отці перебували там разом з політичними злочинцями. 10 липня 1919 р. в абсолютно непристосованих умовах (полонених поміщено в товарний потяг) священників було перевезено до табору полонених «На Засянню», що в м. Перемишлі. У таборі священникам часто відмовляли проводити богослужіння, відбирали гроші, білизну, мило, цукор [1, арк. 3, арк. 8].

Частина священників (зокрема з Покуття – Антін Сірецький з с. Ляцького-Шляхецького (тепер с. Липівка Тисменицького району. – Ред.), Микола Сіменович із с. Стриганців) опинилася у таборі для полонених у Стшалкові, що поблизу м. Познані. У таборі отців позбавляли особистих речей (забирали годинники, одяг, взуття тощо). У самому таборі в Стшалкові не було теплої води, ширився плямистий тиф. Отці жили в підземних бараках, спали на голій долівці без соломи. Після двох тижнів ставлення до священників дещо поліпшилося. Комісія з прав людини в супроводі закордонної місії, яка прибула з Варшави, вислухала скаргу, і полонених невдовзі було поселено в надземні бараки. У Стшалкові священники поділили табір на п'ять умовних «парохій» з «парохами-сотрудниками». У «парохіяльних каплицях» (які нерідко містилися в їдальнях) відправляли богослужіння, виголошували проповіді, вдіяли святі Тайни Євхаристії. Священники пробули в таборі до 2 січня 1920 р. [1, арк.6, арк. 8].

Помітну активність проявило греко-католицьке духовництво під час проведення перепису населення у вересні 1921 р. Український політичний провід у Східній Галичині закликав українців рішуче бойкотувати перепис, аби не давати польській дипломатії своєрідного «козира» в руки, що українське населення нібито визнає польську належність. Це дало привід польському уряду вжити заходів безпеки, спрямувати багато військовиків, спостерігати за поведінкою українців, зокрема і священників. Міністр внутрішніх справ Польщі направив телеграму усім воєводським управлінням у Галичині моніторити ситуацію, з'ясувати форми і характер бойкоту, соціальний склад тих, хто бойкотує, тощо. У відповіді старост відзначалося, що бойкоти відбулися у всіх без винятку повітах краю, зокрема Жидачівському, Коломийському, Косівському, Надвірнянському, Печеніжинському, Богородчанському, Долинському, Тлумацькому, Стрийському, Рогатинському, Калуському та Снятинському [2, арк. 1–3].

Найбільше, за інформацією польських спецслужб, «збурювали спокій» «руська партійність» і греко-католицьке духовництво [2, арк. 6 зв.]. Зокрема у ґміні Глушків Городенківського повіту було вкрадено статистичні матеріали. Крім того, у цьому ж повіті ініціаторами «антипереписної акції» виступили представники повітового кооперативу в м. Городенці. Польські спецслужби зауважили, що найбільше «оперлася людність» перепису населення у селах Торговиці, Рашкові, Тишківцях, Вербівцях, Корневі, Колінках, Далешеві і Глушкові, де якраз і працювали філії кооперативу. В Торговиці і Рашкові до нормалізації ситуації мусило вмішатися військо. У крамниці-кооперативі в Городенці було роздано відозву «З хати до хати з рук до рук». На Снятинщині, у ґміні Белелуя українські жінки, за даними польських спецслужб, погрозували органам поліції [2, арк. 8].

Характерний висновок зробили польські аналітики по Коломийському повіту у своїх звітах від 12 жовтня 1921 р. Зокрема в самій м. Коломії протестувальників було значно більше через активну позицію світської інтелігенції та греко-католицького духовництва, однак у селах повіту «загал людності» лояльніше сприйняв перепис населення [2, арк. 8 зв.]. Священик Степан Городецький був одним з ініціаторів опору переписові населення на Косівщині, за що його невдовзі було арештовано [2, арк. 12]. Траплялися випадки нападу на вїттів, конфіскацій печаток, роззброєння польських жовнірів, убивств комісарів і т. п.

Команда державної поліції у містечку Печеніжині (тепер селище Коломийського району. – Ред.) 21 червня 1921 р. звітувала, що особливу активність проявляв о. Костюк, який «є головним організатором тої справи і спілкується з різними людьми в Коломії, Станиславові і Львові, а пізніше і з офіцерами колишньої армії робить приготування до бунту проти стану». Щоправда, проведений у його помешканні обшук силами поліції та жандармерії з Коломії не дав результату [7].

Загальний перепис населення 1921 р. перетворився на своєрідний антикупаційний плебісцит, і значну роль в цьому відіграло греко-католицьке духовництво. Характерно, наприклад, що о. В. Німий аргументував бойкот перепису тим, що «Східна Галичина лежить поза кордонами Речі Посполитої Польської, тому не підлягає перепису населення». Особливо небезпечною для польської влади була ситуація у Косівському повіті, де греко-католицькі отці: В. Стефанович, І. Донігієвич та І. Березовський були «задекларованими ворогами Держави й Народу Польського і запеклими українськими агітаторами... серед мас темного гуцульського селянства». Косівський староста навіть побоювався, що мешканці повіту під впливом їхньої агітації «в разі непередбачуваних замішань могли би вибухнути, і наслідки можуть бути катастрофічні». У результаті польська влада вживала проти них як арешти, так і штрафи, однак це не змінило поведінки духовництва [7].

Арешти священиків посилювалися у зв'язку виборами до польського сейму та сенату 5 листопада 1922 р. Вибори викликали рішучий спротив населення, УНРади, уряду ЗУНР і практично всіх українських партій. Українці Галичини та українське духовництво не вважали себе громадянами Польської держави, сподіваючись на відновлення власної державності. Польська влада, проводячи вибори, намагалася узаконити належність Галичини до польської держави.

Греко-католицьке духовництво у своїй переважній більшості підтримало українські політичні партії в питанні бойкоту виборів. Священики закликали українських вірян утриматися від голосування. Через свою громадянську позицію було арештовано отців з різних куточків Галичини. Зокрема о. Івана Тершівка із Самбірщини, о. Омеляна Ковча з Перемишлян, о. Гарасимовича з Косівщини, о. Михайла Ганушевського із с. Дори, о. Олексу Луціва з с. Микуличина, оо. Шухевича з с. Тишківців і Стрільчика із с. Стрільчого Городенківського повіту та ін. [1, арк. 4]. Богослова Федасюка із с. Раківчика 8 листопада 1922 р. було засуджено в Коломії до розстрілу під закидом, що стріляв по польських солдатах. Однак завдяки сприянню впливового в регіоні отця Русина його було піддано арешту.

Польські спецслужби уважно відстежували соціальний склад протестувальників, серед яких траплялися вчителі, юристи, адвокати, рільники, столярі та ін. Однак на провідних ролях руху протесту на Покутті було

духівництво. У Печеніжинському повіті серед священників-протестувальників було названо о. Олександра Майковського з с. Княздвора, якого ми зазначили вище – о. Івана Костюка з с. Березова-Вижнього, о. Костянтина Балицького з Печеніжина. Польські спецслужби по кожному повіту визначили список осіб, яких вартує «піддати цензурі». У Тлумацькому повіті, крім представників світської інтелігенції Івана Макуха з Тлумача та Ярослава Шипайла з Тисмениці, «каригідними» було названо греко-католицьких священників о. Зенона Кисілевського з с. Гринівців і о. Діонізія Величковського з с. Братишева. Було винесено рішення встановити контроль за кореспонденцією вказаних вище осіб. У Коломийському повіті встановлено нагляд за отцем Володимиром Левицьким із с. Жукотина, отцем Володимиром Конінським з с. Турки та дяком Романом Марущаком із цього ж села. Причому польська влада прагнула з'ясувати, чи підтримують зазначені особи зв'язки із закордоном [3, арк. 75 зв.]. На Городенківщині антипольськи налаштованими, на думку властей, були священники: Антоній Федін із с. Копачинців, о. Микола Луцький із с. Серафінців, о. Іван Онуцький із с. Живачева, о. Андрій Стрільчик із с. Стрільчого, о. Іван Пісецький із с. Корнева та ін. У Снятинському повіті проукраїнську позицію займав парох с. Завалля Євстахій Гордейчук, на Косівщині – Володимир Стефанович (парох с. Кут) [3, арк. 106 зв.].

У Косівському деканаті антивиборчу агітацію проводив о. Г. Ігнатів, за що його невдовзі арештували і вивезли до Коломиї. Греко-католицьке духівництво у своїй переважній більшості відмежовувалося від осіб, що займали угодовську позицію, яких вважало «зрадниками українського народу». Однак у виборах 1922 р. взяли участь представники Української хліборобської партії, від якої до сейму було обрано п'ятьох кандидатів на чолі з о. М. Ільковим [7].

Врешті, 14 березня 1923 р. рішенням Ради послів Антанти дозволено Польщі приєднати Галичину. Цей факт викликав гостру критичну реакцію українського населення. Польський уряд, щоб вивчити настрої серед духівництва, наказав у липні 1923 р. старостам запровадити таємно «особові іменні картки на греко-католицьких священників» за встановленим взірцем. Проведений аналіз звітів повітових староств дозволяє стверджувати, що священники на теренах Станіславівського воєводства і Покуття зокрема чинило здебільшого пасивний опір польській окупаційній владі. Все ж, часто духівництво чи то в церковній діяльності, чи в приватних стосунках, чи також у громадсько-культурній роботі виявляло, на думку польських спецслужб, ворожі щодо Польської держави настрої, а нерідко схилило до непокори й опору зарядженням держави [7].

Тож духівництво ГКЦ в умовах польського суверенітету над Галичиною проводило суспільно-політичну та громадсько-культурну роботу, яка сприяла збереженню національної ідентичності українців. Греко-католицькому духівництву на Покутті була притаманна висока політична культура, яка проявилася у сподіваннях на правове врегулювання східногалицького питання на міжнародному рівні в 1919–1920 рр. Тому більшість духівництва сприяла бойкотові перепису населення 1921 р. та виборів до сейму і сенату 1922 р. Варто визнати, що духівництво на Покутті чинило здебільшого пасивний опір встановленню «польського стану посідання», який проявлявся переважно у відмові визнати «польськість» Галичини. Значною мірою на таку позицію духівництва впливали і пастирські листи єпископату, зокрема станіславівського єпископа Григорія Хомишина.

Джерела та література

1. Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАУ у Львові), ф. 408 (Греко-католицький митрополичий ординаріат м. Львів), оп. 1, спр. 47 (Обіжники, розпорядження, протести, скарги, списки арештованих та ін. документи про переслідування греко-католицької церкви польською владою 1919–1938 рр.).
2. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО), ф. 2, оп. 1, спр. 31 (Донесення воєводського управління міністерству внутрішніх справ про бойкот перепису населення, який проводили українці Станіславщини).
3. ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 128 (Списки осіб, листи, які потребують перевірки цензурою).
4. Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького / М. Гайковський // Київська Церква. – 2001. – №2–3. – С. 32–48.
5. Делятинський Р. Становище та діяльність духівництва Станіславської єпархії УГКЦ в 1919–1920 рр. // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. VII. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 69–77.
6. Делятинський Р. Регулювання правового статусу греко-католицької Церкви в контексті подій радянсько-польської війни у 1920–1921 рр. (на прикладі Станіславівської єпархії) // Україна соборна: Збірник наукових статей / Ред. кол.: О. П. Реєнт (відп. ред.) та ін. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – Вип. 2. – Ч. 2: Соціокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації. – С. 309–320.
7. Делятинський Р. Діяльність духівництва Станіславівської єпархії УГКЦ в умовах утвердження польського окупаційного режиму (1920–1923 рр.). [Режим доступу]: URL :<http://thule.primordial.org.ua/mesogaia/delyat03.htm>
8. Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.) / В. Комар. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2011. – 360 с.
9. Красівський О., Пилипів І. Митрополит Андрей Шептицький і польська держава (1918–1923 рр.) // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ : Плай, 1997. – С. 152–155.
10. Кугутяк М. Галичина. Сторінки історії: Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
11. Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква. Історичний нарис / В. Марчук // Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 164 с.
12. Марчук В., Пилипів І. Українська греко-католицька церква й українська держава / В. Марчук, І. Пилипів // Українознавчі студії. – 2000. – №2. – С. 205–223.
13. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20-30-х рр. ХХ ст. / В. Перевезій. – К., 1998. – 46 с.
14. Пилипів І. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.): моногр. / І. Пилипів. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 440 с.

Oleh YEHRESHII

REPRESSIVE POLICY OF POLISH AUTHORITIES IN RELATION TO GREEK-CATHOLIC PRIESTHOOD ON POKUTTIA IN 1921–1922

In this article, the author describes repressive policy of Polish authorities against the Greek Catholic priesthood in Pokuttia throughout 1921–1922 years. The priesthood conducted socio-political and socio-cultural activities that contributed to preservation of Ukrainian national identity. Mainly, the priests of UGCC boycotted census of 1921 and the elections to Polish government and Senate in 1922.

Key words: Pokuttia, Greek Catholic Church, Second Polish Commonwealth, parliamentary elections 1922, census 1921, repressive politics.

Олександр ЗАГУРСЬКИЙ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ АВСТРО-УГОРЩИНИ (1867–1918 рр.)

Статтю присвячено дослідженню особливостей правової політики Австро-Угорщини на Покутті. Зокрема автор досліджує концептуальні підходи щодо розуміння природи правової політики як виду державної політики, визначає фактори, які впливали на її формування, аналізує специфіку й напрями реалізації конституційно-правової, кримінально-правової та кримінальної процесуальної політики. В остаточному підсумку з урахуванням наукових досліджень у сфері історії держави і права України обґрунтовується позиція щодо ефективності правової політики Австро-Угорщини на Покутті з урахуванням соціально-економічних змін.

Ключові слова: *правова політика, правові норми, конституційні акти, Кримінальний кодекс, конституційно-правова політика, кримінально-правова політика, кримінальна процесуальна політика.*

Політика здійснюється в різних сферах життєдіяльності суспільства і в зв'язку з цим може мати різну природу та спрямованість. Як відомо, буває політика соціальна, економічна, національна і т. д. Тепер на перший план чимраз більше виходить політика правова, оскільки в сучасних умовах без неї неможливо цивілізовано і ґарантовано реалізувати всі інші види політики.

Непродумана і слабка правова політика в поєднанні з недосконалою правовою базою, із суперечностями в правових актах, з нечіткими пріоритетами веде до порушень в реалізації політики соціальної, економічної тощо.

До того ж, роль права в житті будь-якого суспільства різко зростає, збільшуються потоки правової інформації, значно більше починають сприйматися різного роду нормативно-правові акти, підвищується статус цілого ряду нормативних актів, складається нова, осучаснена нормативно-правова ситуація.

Безумовно, це пов'язано ще й з тим, що наше суспільство, суб'єкти правової політики стали активніше використовувати право для розв'язання нагальних проблем, для розв'язання різного роду конфліктів, вище стали цінувати «миротворчі» юридичні засоби.

Олександр Петришин вважає, що «звернення до проблеми формування правової політики обумовлене передусім тим, що правова політика як концепція і реальність у її ідеологічному, науковому та практичному вимірах сьогодні характеризується певною незбалансованістю, структурною недосконалістю, це своєю чергою пояснюється тим, що процес визначення

стратегії правового розвитку суспільства, усвідомлення можливостей інтеграції потенціалу громадянського суспільства і держави на засадах визнання непорушності прав людини, верховенства права не набув свого логічного завершення» [3, с. 29].

За угодою, яка набула чинності 15 березня 1867 р., між австрійським імператором Францом-Йосифом I і представниками угорського національного руху Австрійська імперія перетворювалася в дуалістичну державу – Австро-Угорщину, цілісність якої забезпечував австрійський імператор, який одночасно носив титул короля Угорщини. До складу Угорського королівства (Транслейтанії), крім Угорщини, ввійшли території Трансильванії, Хорватії і Славонії, Воєводини, Карпатської Русі і місто Рієка; вся інша територія імперії утворила австрійську частину монархії (Цислейтанії): Верхня і Нижня Австрія, Штирія, Каринтія, Тироль, Зальцбург, Форарльберг, Крайна, Горіца і Градішка, Трієст, Істрія, Далмація, Богемія, Моравія, Силезія, Галичина і Буковина.

На думку Н. Роман, «унікальність австро-угорської угоди полягала в тому, окрім іншого, що вона не передбачала тексту конституційного договору – такою “вирівнюючою угодою” вважалися закони, схвалені 20 березня 1867 р. Сеймом Угорщини і аналогічні за змістом закони, укладені 21 грудня 1867 р. Рейхсратом Австрії (загалом шість конституційних законів). В обох частинах імперії вони визнавалися як конституційні закони, які в сукупності становлять Конституцію Австро-Угорщини» [4, с. 9].

Габріель Шершеневич вважав, що «правова політика притаманна будь-якій юридичній науці, оскільки кримінальна політика опікується питаннями покарання і боротьби зі злочинністю, фіскальна – законністю оподаткування і т. д. Все це, приватне відображення чогось цільного. Головним чином існування окремих політик права знаходить своє пояснення у відсутності єдиної загальної політики права. Між тим політика права повинна напрацювати загальний план майбутнього державного і правового порядку і здійснити цей план в деталях, за особливими розділами права – це, лише тільки, виконання загальної ідеї. Спеціальна політика права може бути розвитком загальної політики» [5, с. 17].

Під конституційно-правовою політикою Австро-Угорщини слід розуміти послідовну і систематичну діяльність державних і територіальних органів, а також громадських об'єднань щодо створення ефективного механізму конституційного правового регулювання. До основних напрямів конституційно-правової політики слід віднести такі:

кожна з двох держав, що ввійшли до складу Австро-Угорщини, мала свій уряд і двопалатний парламент: Австрія – рейхсрат, що складався з верхньої палати панів і нижньої палати депутатів, Угорщина – сейм, що складався з верхньої палати магнатів і нижньої палати депутатів;

водночас з Угодою 1867 р. рейхсрат 21 грудня 1867 р. ухвалив австрійську Конституцію, яка діяла в Австрії, зокрема у західноукраїнських землях, до розпаду Австро-Угорщини в жовтні 1918 р., а в Угорщині було відновлено угорську Конституцію 1848 р.;

для обговорення загальнодержавних австро-угорських справ було створено окрему представницьку установу – Делегації з 60-ти представників від

австрійського і 60 – від угорського парламентів (по 20 від верхніх і по 40 від нижніх палат), притому окремі коронні краї мали визначену кількість представників у Делегаціях: Чехія – 10, Галичина – сім, Буковина – оною;

на підставі державного закону про місцеве самоврядування 1862 р. було ухвалено галицький крайовий закон про громади 1866 р., за яким було створено повітові громади (гміни), які територіально збігались з адміністративними повітами. Органами повітової громади були повітова рада як керівний і повітовий комітет як виконавчий орган, який очолював повітовий староста, якого затверджував на посаді імператор.

Джерелами кримінально-правової політики виступали Кримінальні кодекси 1768 р., 1787 р., 1803 р., 1852 р. Кримінально-правова політика Австро-Угорщини у свою чергу носила ліберальний характер, а основними пріоритетами її виступали деперсоналізація та декриміналізація як наслідок соціально-економічних та політичних змін і перетворень.

У зв'язку з цим І. Бойко зауважує, що «новий Кримінальний кодекс 1852 р. був чинним у Галичині і Буковині в складі Австро-Угорщини, а після її розпаду слугував основним кримінальним законом у Галичині аж до введення там польського Кримінального кодексу 1932 р.» [1, с. 77].

Основні напрями кримінально-правової політики такі:

встановлено поділ суспільно-небезпечних діянь на злочини та проступки;

встановлено відповідальність за 10 основних складів злочинів (проти держави, державних органів, проти особи, особистої безпеки й свободи людини, проти честі і гідності особи, приватної власності, лихварства, нечесної конкуренції та проти моралі (статеві злочини);

основними покараннями виступали: догана, штраф, домашній арешт, арешт (суворий і звичайний), позбавлення волі (від шести місяців до довічного позбавлення волі, смертна кара (виконувалася через повішання або розстріл);

додатковими покараннями виступали: конфіскація, заборона проживання у певній місцевості, поліцейний нагляд, тримання в будинку примусової праці;

метою кримінального покарання була ізоляція особи від суспільства, якщо її визнавали для нього шкідливою або небезпечною.

Основним джерелом кримінальної процесуальної політики Австро-Угорщини виступав Кримінально-процесуальний кодекс (Статут кримінального судочинства), затверджений 1873 р., який визначив такі її напрями:

вдосконалено роботу суду присяжних;

забезпечувалося право на захист як на стадії дізнання, так і на стадії попереднього слідства;

проголошено незалежність прокуратури від судових органів;

основними засадами кримінального судочинства визнавалися усність, гласність, змагальність, вільна оцінка доказів за внутрішнім переконанням [2, с. 51].

Отже, правова політика Австро-Угорщини відзначалася ефективністю. Це пояснюється тим, що аналіз її окремих видів чітко показує досягнення її пріоритетної мети і завдань. До того ж, правова політика гармонізувала з загальнодержавною політикою Австро-Угорщини, виступала як фундамент для дальших політико-правових перетворень.

Джерела та література

1. Бойко І. Покарання на українських землях за кримінальним законодавством Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 рр.) / І. Бойко // Вісник Львівського університету. Серія юридична, 2014. – Вип. 59. – С. 71–79.
2. Кульчицький В. С., Бойко І. Й., Мікула О. І., Настасяк І. Ю. Апарат управління Галичиною у складі Австро-Угорщини / В. С. Кульчицький, І. Й. Бойко та ін. – Львів : Тріада плюс, 2002. – 82 с.
3. Петришин О. В. Основні напрями формування і розвитку правової політики / О. В. Петришин // Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування: збірник матеріалів науково-практичної конференції (Київ, 5 грудня 2012 р.) / Київ : НІСД, 2013. – С. 28–31.
4. Роман Н. М. Правове становище Закарпаття в складі Австро-Угорщини (1867–1918 роки): автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. – Львів, 2017. – 24 с.
5. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права / Г. Ф. Шершеневич. – Москва, 1910–1912. – 806 с.

Olexandr ZAHURSKIY

FEATURES OF THE LAW POLICY OF AUSTRO-HUNGARY (1867–1918 years)

The article is devoted to the research of the features of Austria-Hungary legal policy in Pokuttia. In particular, the author investigates the conceptual approaches to understanding the legal nature of law policy as a form of state policy, identifies the factors that influenced its formation, analyzes the specifics and directions of implementation of the constitutional-legal, criminal-law and criminal procedural policy. In the final result, taking into account scientific research of state history and law of Ukraine, the position on the effectiveness of Austro-Hungarian law policy in Pokuttia is substantiated, taking into account socio-economic changes.

Key words: *legal policy, legal norms, constitutional acts, criminal code, constitutional and legal policy, criminal-law policy, criminal procedural policy.*

Дмитро КАВАЦЮК

ДІЯЛЬНІСТЬ О. ІВАНА ОЗАРКЕВИЧА В АВСТРІЙСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ (1873–1891 рр.)

Статтю присвячено діяльності греко-католицького священика Івана Озаркевича у віденському парламенті. Зокрема автор зробив спробу висвітлити участь громадсько-політичного діяча у виборах до Державної ради, співпрацю з іншими депутатами рейхсрату, переговори з чеськими послами в рейхсраті.

Ключові слова: Галичина, Покуття, Палата послів, рейхсрат, вибори, дебати, Руський клуб.

Після того, як Україна здобула незалежність, посилювався інтерес до вивчення особистостей українського національного відродження другої половини XIX ст. на західноукраїнських землях, які з кінця XVIII ст. входили до складу Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) імперії. Одним із центрів боротьби за національно-культурні права русинів-українців з 1861 р. став австрійський парламент. Мета статті – висвітлити діяльність посла, греко-католицького священика І. Озаркевича в рейхсраті. Відповідно до мети потрібно розв'язати такі завдання: визначити основні напрямки діяльності І. Озаркевича в парламенті та участь у передвиборчих кампаніях у 1873, 1879 та 1885 рр.

Згадана проблематика знайшла своє відображення у низці наукових розвідок вітчизняних і зарубіжних істориків, насамперед П. Арсенича, М. Мудрого, І. Чорновола, О. Аркуші, В. Плекана, К. Левицького, Г. Біндера та ін. Окремо варто відзначити статтю про багатогранну культурно-просвітницьку і громадсько-політичну діяльність І. Озаркевича івано-франківського історика А. Королька. Автор опрацював ряд галицьких періодичних видань, зокрема газету «Батьківщина», де друкувалися тексти промов І. Озаркевича у віденському парламенті [1; 7].

Іван Іванович Озаркевич (1826–1903 рр.) – син відомого галицького діяча, засновника театру в Коломиї Івана Григоровича Озаркевича. І. Озаркевич-молодший був членом русофільського Товариства ім. Михайла Качковського, багаторічним депутатом Галицького крайового сейму та австрійського парламенту. Загалом він здобував мандат тричі в окрузі Коломия–Косів–Снятин, що було свідченням його авторитету серед українських виборців, був депутатом парламенту в 1873–1891 рр. [1, с. 21].

Під час V каденції І. Озаркевич увійшов до парламентського об'єднання русинів-українців, що мало назву «Руський клуб». У рейхсраті він брав участь у чотирьох дебатах та подав одну інтерпеляцію. Порівняно невелика кількість виступів І. Озаркевича протягом 1873–1879 рр. пов'язана насамперед з тим,

що він не був керівником у середовищі парламентського представництва русинів-українців. Згадану функцію виконував відомий на той час політик Василь Ковальський [16, с. 270].

Під час засідань парламенту І. Озаркевич відзначився промовою 13 березня 1875 р. з приводу виділення фінансових дотацій для відкриття університету в Чернівцях та збільшення зарплатні професорам. За фінансової допомоги, на думку депутата, «університет стане центром розвитку русинської мови та літератури». Депутат подав статистику, згідно з якою в університеті встановлено квоти та можуть навчатися 163 німці, 85 поляків, 105 румунів, 149 русинів-українців і два угорці [19, с. 4503]. Крім того, І. Озаркевич брав участь в обговореннях бюджету на 1876 та 1877 рр. Він домагався збільшення грошової допомоги для греко-католицького духовництва, фінансування бідних сільських парафій, підтримки розвитку українських шкіл у Галичині, будівництва доріг. Проте найголовнішою його вимогою було встановлення жорсткого контролю над використанням коштів на місцях, оскільки поляки, які становили абсолютну більшість в адміністрації Галичини, зловживали владою [19, с. 5800–5804, 7566–7570].

Сьомого жовтня 1879 р. було відкрито чергову, VI каденцію австрійського парламенту, і в перші дні почалося обговорення виборчої кампанії до рейхсрату, що відбулася протягом червня–вересня 1879 р. Одним з перших на порядку денному було питання зловживань у Галичині. З цього приводу виступили з доповідями 6 лютого 1880 р. послы о. І. Озаркевич та В. Ковальський. І. Озаркевич зазначив, що, як правило, уряд сприяв тому, що депутати обрали представників місцевої адміністрації, які були поляками, та протидіяв кандидатам від русинів-українців, головно греко-католицьким священикам. Виборців часто підкуповували за допомогою грошей, горілки та їжі. Русини-українці, зазначив депутат, прагнули, щоб їхні інтереси відстоював депутат, якого обрано на вільних і справедливих виборах [5, с. 2]. Усе це, на його думку, в остаточному підсумку підривало авторитет австрійської влади в очах галицького населення. І. Озаркевич подав резолюцію про заборону місцевим органам влади брати участь у передвиборчій агітації під час виконання службових обов'язків. «Высока палата зволить р?шити: Взымаєся правительство, чтобы остро наказало низшимъ властямъ, повз держатися отъ всякой агитации выборной при повненню ихъ урядовой службы» [6, с. 2].

У квітні 1880 р. в парламенті проходило обговорення і затвердження бюджету, окремо виділяли фінанси на різні сфери суспільного життя. Дискусії набували загрозливого характеру, оскільки для Австро-Угорщини кінця XIX ст. була характерна постійна нестача коштів. Тому уряд задля зменшення державного боргу намагався урізати фінансування освіти, церкви, армії і т. п. Усі послы під час обговорення бюджету висували свої вимоги щодо виділення допомоги для відкриття університетів, шкіл з народною мовою викладання для кожної нації [2, с. 1]. Від імені русинів-українців 8 квітня 1880 р. виступив І. Озаркевич у зв'язку з виділенням матеріальної допомоги духовництву. На його думку, уряд, виділяючи щороку 500–600 тис. з. р. [золотих ринських. – Ред.] для священиків Галичини, не стежив за розподілом коштів між римокатолицькою і греко-католицькою церквами. Тому окремі греко-католицькі

священники отримали тільки 1 з. р., а основна сума коштів, які виділила влада зосереджувалася в руках римо-католицького кліру [3, с. 2].

Інтерес до роботи І. Озаркевича в австрійському парламенті проявила львівська газета «Діло». Протягом 1881 р. вона опублікувала три промови посла, які стосувалися фінансування крайової адміністрації, духівництва та оподаткування населення. Депутат пропонував зменшити податки для бідних селян, сукупний дохід яких становить менше 300 з. р. на рік, а також реформувати систему збирання коштів, оскільки податкові інспектори часто, вираховуючи грошову суму, свідомо її завищували [4, с. 2].

Не рідкістю були в той час звіти депутатів парламенту перед своїми виборцями. І. Озаркевич 9 вересня 1883 р. виступив у Коломиї з цією метою. Насамперед він запевнив, що не буде співпрацювати з поляками в рейхсраті, а чутки про його вступ до польської парламентської фракції – Кола польського були неправдою. Українське представництво через свою незначну чисельність гостро відчувало потребу в союзниках у Державній раді. Депутати в парламенті формально поділялися на централістів та автономістів. Централісти вважали, що вся влада має належати австро-німцям, а автономісти у свою чергу наголошували, що кожний народ імперії має отримати широкі повноваження в управлінні краєм. До перших належали австро-німецькі централісти, а до других – чехи, поляки, румуни, серби і словенці. У цій ситуації, вважав посол, русини-українці мають визначитися, з ким співпрацювати. Ситуацію ускладнювала відверта конфронтація з галицькими поляками, які заперечували право русинів-українців на національну автономію [13, с. 1].

Наприкінці промови І. Озаркевич коротко розповів про свої виступи в Державній раді та законопроекти, які він підтримував. Посол запропонував для виборців, щоб вони схвалили програму роботи українського представництва в парламенті. На переконання депутата русини-українці – це окремий народ і вони повинні залишатися вірними монархові, намагатися співпрацювати з усіма слов'янськими послами, насамперед зі словенцями і сербами (бо з польськими колами було важко налагодити взаємовигідні контакти). Вибір союзників насамперед був пов'язаний з відсутністю спірних питань у площині національно-культурного і політичного розвитку. Соціальне становище словенців і сербів було подібне до ситуації в Галичині, тому учасники зборів одноголосно підтримали депутата [9, с. 3].

Протягом 1885–1891 рр. І. Озаркевич був депутатом парламенту X каденції та відзначався особливою активністю під час засідань рейхсрату. Депутат щороку брав участь в обговореннях бюджету. Він насамперед зосереджував увагу уряду на важкому фінансовому становищі русинів-українців, тиску польської адміністрації і вимагав від уряду збільшення інвестицій на створення шкіл з українською мовою викладання, фінансової допомоги бідним селянам [13, с. 2]. І. Озаркевич акцентував увагу на зменшенні фінансування греко-католицького духівництва, заявляючи, що «парохъ пос?дае на денне своеи родини удержанье 1,40 з. р.». На його думку, це був наслідок церковної реформи від 7 травня 1874 р., коли церкву було підпорядковано крайовій адміністрації. Для порівняння, становище духівництва в 50-х рр. XIX ст. було набагато краще [16, с. 2]. І. Озаркевич був одним з перших, хто звернув увагу парламенту на проблему жіночої вищої освіти в Галичині та на Буковині. 8 травня 1890 р. він

прямо заявив, що гімназій і університетів для жінок немає, тому він пропонує поставити це питання на порядок денний. Через те, що було багато петицій, згадану проблематику більше не розглядали в стінах парламенту цієї каденції [21, с. 15231].

Іван Озаркевич під час засідань парламенту шукав можливості для співпраці з іншими представниками парламенту, оскільки мала чисельність українського представництва не давала можливості самостійно ухвалювати закони. В цьому руслі він намагався 1880 р. досягти згоди з чеськими депутатами, які на той час були прихильниками уряду. Проти цього виступали два інші українські представники – Василь Ковальський і Денис Кулачковський, які приєдналися до австро-німецьких централістів та були в опозиції [8, с. 150].

Отець І. Озаркевич контактував з чеськими політиками Алойзієм Пражаком і графом Яном Гаррахом. Чехи запропонували йому вступити до союзного Кола польського й надалі підтримувати співпрацю. Однак відсутність належного зацікавлення «руською справою» в чеському середовищі призупинила переговори. Вони на короткий період активізувалися після гучного судового процесу над москвофілами 1882 р., відомого в історії як «процес О. Грабар». І. Озаркевич намагався тоді знайти союзників також у середовищі польських демократів, однак досягти компромісу з чехами або поляками не вдалося [15, с. 91–92].

Поширеною практикою для депутатів було розв'язання окремих питань, безпосередньо не пов'язаних з роботою в парламенті, оскільки депутати мали доступ у високі кола управління імперією. Так, 1873 р. І. Озаркевич домігся побудови дороги зі Снятина до Городенки (тепер районні центри Івано-Франківської області), оскільки села, які лежали на лівому березі Пруту, були відрізані від міст. Він звернувся до уряду у Відні й намісництва у Львові, і гроші було виділено. Мандат депутата парламенту давав можливості для розв'язання різноманітних проблем суспільного життя, примушував уряд і місцеву адміністрацію всіх рівнів зважати на позицію українських представників [11, с. 186].

Іван Озаркевич разом з депутатом парламенту Д. Кулачковським та послом до сейму Федором Лісевичем допоміг громаді с. Ковалівки (тепер село Коломийського району) купити 124 морги землі. Селяни намагалися придбати землю протягом п'яти років, проте бюрократична система імперії ставила перепони, а також зростала ціна від 20 з. р. за морг 1871 р. до 100 з. р. І. Озаркевич звернувся до відповідного міністерства. Інші названі депутати, Д. Кулачковський та Ф. Лісевич, змогли вплинути на місцевих урядовців, що, за інформацією коломийської газети «Русская рада», отримали хабар від місцевих євреїв у розмірі 1000 з. р. За півроку, в червні 1875 р., угоду на купівлю землі було укладено [10, с. 175].

Отець І. Озаркевич здобув велику популярність серед українського населення в Галичині та у віденському парламенті. Протягом 1873–1875 рр. він п'ять разів виступав в парламенті з доповідями, в яких намагався донести до уряду й інших депутатів політичну ситуацію в Галичині. У 1879–1885 рр. кількість промов І. Озаркевича, за нашими підрахунками, збільшилася до 40-ка, а в 1885–1891 рр. становила 52, загалом за його вісімнадцятирічну депутатську діяльність виголошено 97 промов [16, с. 270; 17, с. 304–305; 18, с. 268–270].

Отже, І. Озаркевич був депутатом рейхсрату протягом тривалого періоду – від 1873-го до 1891 р., в останні роки, по суті, визначав курс парламентської політики русинів-українців. Він відзначався активністю під час засідань парламенту, брав участь у багатьох дебатах. І. Озаркевич був одним з небагатьох депутатів, які запровадили практику звітуватися перед виборцями про виконану роботу в рейхсраті та скласти програму дальших дій у парламенті на народних вічах, і вперше він це зробив 1883 р. в Коломиї. Підтвердженням його вдалої парламентської політики і як наслідок прихильності серед населення було те, що його обирали депутатом тричі від округу Коломия–Косів–Снятин.

Крім того, будучи священиком та освіченою людиною, І. Озаркевич дбав про відкриття шкіл і гімназій з «руською» мовою викладання та сприяв фінансуванню університетів. Також І. Озаркевич як авторитетний політик шукав можливості для сприяння національно-культурному розвитку русинів-українців через співпрацю з іншими депутатами в стінах парламенту, зокрема чехами.

Джерела та література

1. Арсенич П. Родина Озаркевичів / Петро Арсенич. – Коломия : Вік, 1998. – 64 с.
2. Бесѣда посла Кулачковського выголешена 2 (14) марта въ радѣ державной при бюджетовой дебати надѣ позицію «министерство внурьшних дѣлъ» // Дѣло. – 1884. – 15 (27)марта. – Ч. 31. – С. 1.
3. Бесѣда посла о. Озаркевича // Дѣло. – 1880. – 16 (28) цвѣтня. – Ч. 30. – С. 2.
4. Бесѣда посла о. Озаркевича // Дѣло. – 1881. – 6 (18) червця. – Ч. 44. – С. 2.
5. Выборы зъ р. 1879 въ Галичинѣ передѣ судомъ рады державной // Дѣло. – 1880. – 13 (25) лютого. – Ч. 12. – С. 2.
6. Выборы зъ р. 1879 въ Галичинѣ? передѣ судомъ рады державной // Дѣло. – 1880. – 16 (28) лютого. – Ч. 13. – С. 2.
7. Королько А. Культурно-просвітницька і громадсько-політична діяльність о. І. Озаркевича (1826–1903) в контексті українського національного відродження / Андрій Королько // Питання історії України. – Чернівці : Золоті литаври, 2013. – С. 37–43.
8. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів / Кость Левицький. – Львів : Накладом власним з друкарні оо. Василян у Жовкві, 1926. – 432 с.
9. Новинки // Дѣло. – 1883. – 1 (13) жовтня. – Ч. 111. – С. 3.
10. Письмо изъ Ковалевки // Русская рада, 1875. – Ч. 22. – 15 листопада. – С. 175.
11. Письмо отъ Снятына // Русская рада, 1873. – Ч. 24. – 15 (27) грудня. – С. 186–187.
12. Рѣчь посла Озаркевича // Дѣло. – 1886. – 29 марта 10 цвѣтня. – Ч. 35. – С. 2.
13. Sprawozdanie посла до рады державной о. Озаркевича зложено передѣ своїми виборцями въ Коломыйі // Дѣло. – 1883. – 6 (18) жовтня. – Ч. 113. – С. 1–2.
14. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму / Ігор Чорновол. – Львів : Тріада плюс, 2010. – 228 с.
15. Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. / І. Чорновол. – Львів : Львівська академія мистецтв, 2010. – 248 с.
16. Index zu den stenografischen Protokollen des Abgeordnetenhauses. – Wien, 1873–1879. – 923 s.
17. Index zu den stenografischen Protokollen des Abgeordnetenhauses. – Wien, 1879–1885. – 1098 s.

18. Index zu den stenografischen Protokollen des Abgeordnetenhauses. – Wien, 1885–1891. – 778 s.

19. Stenografische Protokolle über die Sitzungen Huses des Abgeordneten VIII Session. – Wien, 1873–1879. – 14852 s.

20. Stenografische Protokolle über die Sitzungen Huses des Abgeordneten IX Session. – Wien, 1879–1885. – 15186 s.

21. Stenografische Protokolle über die Sitzungen Huses des Abgeordneten X Session. – Wien, 1885–1891. – 16070 s.

Dmytro KAVATSIUK

**THE ACTIVITY OF PRIEST IVAN OZARKEVYCH IN THE AUSTRIAN PARLIAMENT
(1873–1891)**

The article is dedicated to the activity of Greek-Catholic priest Ivan Ozarkevych in the Vienna parliament. In particular the author attempted to portray participation public-political figure in the election to State Council, collaboration with other Reichsrat deputies, talks with the Czech ambassadors in Reichsrat.

Key words: *Galicia, Pokuttia, House of Ambassadors, Reichsrat, election, debate, Ruthenian club.*

Степан КОБУТА

УКРАЇНСЬКІ АДВОКАТИ У ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОМУ Й КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ ТИСМЕНИЧЧИНИ В 1920–1930-х рр.

У статті розглянуто діяльність українських адвокатів у громадсько-політичному й культурному житті Тисмениччини в означений період. Подано основні біографічні дані правників, показано їхню участь і місце в суспільних процесах. Відзначено спадковість суспільної поведінки нового покоління правозахисників, їхню активність та наполегливість у здійсненні своїх громадських обов'язків.

Ключові слова: адвокат, Теодор Белей, громадська діяльність, «Просвіта», Євстахій Федик, Ярослав Шипайло.

На рубежі кінця XIX – початку XX сторіч на західноукраїнських землях на суспільну арену вийшла нова соціально-політична група – українські правники (судді, нотаріуси, адвокати), котрі взяли на себе місію організатора українського громадського життя. Особлива роль належала чисельно групі українських адвокатів, яка швидко зростала. На відміну від державних службовців: суддів, прокурорів чи нотарів, адвокати (ще їх називали правозахисниками чи маценасами) належали до так званого вільного стану, представники якого, крім професійної правничої діяльності, мали право брати участь у громадсько-політичному житті. Саме цей аспект дозволив адвокатському середовищу активно займатися політичною і громадською роботою, очолити український національний рух. Провідні українські адвокати стали лідерами українських галицьких політичних партій, депутатських представництв в австрійському парламенті та Галицькому крайовому сеймі.

Тисменичина ще з австрійських часів була полем активної громадської діяльності низки українських правників. У 1880-х рр. суддя Тисменицького повітового суду Тит Заячківський брав участь у заснуванні і поширенні діяльності в Тисмениці та навколишніх селах осередків Товариства «Просвіта» і читальні Товариства «Руська бесіда» [4, с. 160–161]. Просвітницькі товариства в селах навколо Станиславова засновували станиславівські адвокати Мелітон Бучинський, тогочасні адвокатські кандидати Теофіл Окуневський і Северин Данилович [1, с. 104–105]. На початку XX ст. широку національно-культурну і громадсько-політичну роботу вели адвокати Лев Бачинський, Юлій Олесницький і Йосип Партицький зі Станиславова, товмацький адвокат Іван Макух, коломийський правник Кирило Трильовський. Визнаним політичним лідером Галичини став уродженець Тисмениці Кость Левицький, голова

Української національно-демократичної партії. Тож завдяки громадсько-політичній участі українських адвокатів на галицьких теренах відбулося піднесення національно-політичної й культурної свідомості галичан, їхня широка участь в суспільних процесах початку ХХ ст. У часи ЗУНР вони були організаторами й керівниками молодшої української держави, частина з них творила керівну ланку в повітових органах влади, займала старшинські посади в українській армії. Тож ця активна суспільна участь адвокатів в суспільно-політичному житті галицьких земель знайшла відповідну оцінку в історичній літературі під назвою «адвокатської доби» українського національного руху [3].

Після поразки ЗУНРу і окупації східногалицьких земель польська влада зберегла адміністративно-територіальний поділ, який існував з австрійських часів і за яким більшість сучасних земель Тисменицького району з Тисменицею включно входили до складу двох повітів: Станиславівського і Товмацького (нині Тлумацького). 1921 р. на землях сучасного Прикарпаття було утворено Станиславівське воєводство, якому підпорядковувалися попередні адміністративно-територіальні повіти. З австрійських часів залишилася чинною і судово-правова система, повітові суди і податкові органи [6, арк. 136–137]. Тож Тисмениця була центром судового повіту, де функціонував суд першої інстанції у складі Станиславівського окружного суду. УВ повітовому суді розглядали дрібні кримінальні порушення, цивільні і майнові справи, обсяги чи заподіяна шкода яких не перевищувала 1000 злотих, питання спадкового і сімейного права. Відповідно в місті працювали й проживали на постійній основі правники: судді, нотаріуси, адвокати. Переважна більшість з них була польського походження, до розпаду Австрійської держави в Тисмениці не було жодного українського адвоката. Українське населення більшості сіл за потреби зверталося до українських правознавців у Станиславові, Товмачі чи Отинії.

У міжвоєнний період ситуація змінилася. У Тисмениці розвинули свою діяльність українські правознавці на постійній основі, надаючи українській громаді міста та навколишніх сіл відповідну правову допомогу. Одним із перших українських адвокатів Тисмениці став Ярослав Шипайло. Народився він на Львівщині в сім'ї правника – його батько, Кароль Шипайло, був начальником суду в містечку Медичині на Дрогобиччині, отримав звання радника Вищого крайового суду у Львові. Після виходу на пенсію К. Шипайло із сім'єю переїхав до Коломиї, де 1910 р. розпочав адвокатську діяльність, вів її також і в Печеніжині [5, с. 149–150]. Юний Я. Шипайло успішно закінчив Коломийську гімназію, навчався на правничому факультеті Львівського університету, захистив докторський ступінь з права, відбув обов'язкове шестирічне адвокатське стажування [16, спр. 2598, арк. 219–220].

Початку самостійної роботи завадила Перша світова війна, під час якої він у ранзі офіцера австрійської армії воював у складі німецького підрозділу разом з турецькою армією на Близькому Сході, отримав нагороду «Залізний хрест», перебув полон [14, с. 72].

У період ЗУНРу Я. Шипайло вступив до УГА, служив поручником-суддею в українській армії, разом з нею в липні 1919 р. відійшов на Наддніпрянщину. 1920 р. повернувся в Галичину, домігся дозволу на відкриття власної адвокатської канцелярії в Тисмениці [16, спр. 2598, арк. 219], де працював майже десять років. 1929 р. переніс її до Коломиї [11, 1929, Ч. 2, с. 18], де

продовжив адвокатську діяльність (ведучи справу разом із батьком до смерті останнього 1934 р., а згодом самостійно).

Понад десять років пропрацював у Тисмениці ще один український адвокат – Теодор Белей, теж колишній старшина УГА. Він народився у містечку Войнилова Калуського повіту, був серед вихованців першого випуску Станиславівської української гімназії, навчався на правника у Львівському університеті. Під час війни вступив добровольцем до легіону УСС, воював у п'ятій сотні Сеня Горука, отримав звання підхорунжого. З утворенням ЗУНРу в чині поручника служив в УГА, пройшов з нею бойовий шлях 1918–1920 рр. [1, с. 264, 783; 15, арк. 1, 7–8]. Повернувся додому, здобув правничу освіту, захистив докторат, офіційне адвокатське стажування (аплікатуру) проходив у Тисмениці. Тут він 1931 р. відкрив власну адвокатську канцелярію [15, арк. 1–3] і працював до 1937 р., коли переніс її до Станиславова.

1929 р. до Тисмениці з Надвірної перебрався адвокат Михайло Луцький (Луцький-Одинок), який пропрацював у місті два роки. Будучи літнього віку, він займався тільки фаховою роботою, не беручи участі у громадських справах. Наприкінці 1932 р. він залишив Тисменицю і переїхав на Волинь до Луцька [11, 1929, ч. 4, с. 50; 1932, ч. 4, с. 27].

Поява «власних» адвокатів мала позитивні наслідки для розвитку суспільного життя місцевих українців. Вони виступали не тільки як фахові оборонці інтересів своїх клієнтів у Тисменицькому повітовому суді, але й брали на себе місію організації національно-культурницького життя української громади міста та найближчих до нього сіл. Так, Я. Шипайло швидко став одним з активних громадських діячів міста. У травні 1922 р. за його ініціативи було відновлено діяльність філії «Просвіти», знову почала свою роботу її читальня [91, спр. 42, арк. 9]. Члени «Просвіти» організували літературні і музичні вечори, відзначали пам'ятні дати української історії, читали й обговорювали українську пресу, новинки літератури. Підтримку своїй діяльності на просвітянській ниві Я. Шипайло отримував від станиславівського адвоката Ю. Олесницького, одного з авторитетних керівників Станиславівської повітової «Просвіти». Він неодноразово бував у Тисмениці і навколишніх селах, разом вони відвідували с. Підпечари, де просвітньою філією керував їхній тесть, авторитетний місцевий парох Клим Кульчицький. Доньки священика Олесья й Ольга були дружинами відповідно Ю. Олесницького і Я. Шипайла. Результати діяльності правників вказували на успішність їхньої роботи: якщо на середину 1926 р. філія тисменицької «Просвіти» мала у використанні три будинки, 10 відновлених читалень, нараховувала 19 зареєстрованих членів і 450 членів читалень, то вже за п'ять років у 1931–1932 рр., на терені філії діяли 18 читалень із 10-ма бібліотеками, дев'ять аматорських гуртків, чотири хори [1, с. 394, 662, 725, 923].

Після успішного відновлення «Просвіти» Я. Шипайло займався створенням у Тисмениці гуртка (кружка) Українського педагогічного товариства, яке 1926 р. отримало назву Товариства «Рідна школа». Завдяки ініціативі адвоката гурток «Рідна школа» імені І. Франка в місті було створено, і першими його членами стали 30 осіб. Окрім представників інтелігенції, в його числі були семеро селян, шестеро міщан, двоє священиків. Очолив гурток Я. Шипайло, секретарем став співробітник гуртка Павло Микитин [1, с. 418].

Авторитет адвоката дозволив йому отримати підтримку українських виборців під час виборів до складу міської ради 1926 р. Його обрали радним (депутатом) міської ради в числі 17-ти обранців від української громади, і він став керівником цієї групи (на сучасний лад – фракції) у цьому дорадчому при магістраті органі [7, арк. 32]. З політичного погляду Я. Шипайло симпатизував УНДО, але помітної політичної роботи не проводив. Доклався він і до виникнення в Тисмениці 1927 р. філії молодіжного Гімнастично-пожежного товариства «Луг», що виникло в Галичині після того, як польська влада заборонила Радикальне товариство «Січ». У його керівництві були молоді учасники, чії наміри й цілі виходили за рамки суто спортивної організації. Окрім цього, «Луки» до певної міри конкурували з аналогічним за характером діяльності Товариством «Сокіл», яке перебувало під впливом УНДО. Тож поліцейний нагляд і тиск влади, з одного боку, і внутрішні суперечки та конкуренція, з другого, обумовили поступове згасання активності «Лугів» на Тисменищині. На думку І. Андрухів, зменшення кількості членів та стагнація його діяльності були пов'язані також із виїздом Я. Шипайла з Тисмениці [3, с. 269]. Сам адвокат на новому місці діяльності активно включився в громадсько-культурне життя, став одним із передових громадських діячів Коломиїщини.

Не менш активним у громадському житті Тисмениці був і Т. Белей. Ще під час адвокатської практики він як аплікант (адвокатський кандидат) захищав українських клієнтів у місцевому суді, разом із Я. Шипайлом розвивав просвітянську філію. Після переїзду Я. Шипайла до Коломиї Т. Белей організував діяльність просвітянських читалень Тисмениці, а в 1936–1937 рр. очолив керівний орган – виділ міських філій. За його ініціативи було зібрано кошти і в грудні 1936 р. видано перший номер просвітянського часопису «В просвітні ряди» [3, с. 252]. Він доклався до відновлення діяльності в Тисмениці відомого за австрійських часів Антиалкогольного товариства «Відродження». Установчі збори тисменицької філії відбулися 21 січня 1932 р., і на них адвоката Т. Белей обрали її першим головою [9, спр. 15, арк. 101]. Участь у громадській роботі брала й адвокатова дружина, Лідія Белей, котра восени 1931 р. заснувала в Тисмениці гурток жіночої організації «Союз українок», і невдовзі філію цього товариства, яку вона й очолила [10, спр. 42, арк. 14].

Як колишній старшина УГА Т. Белей таємно був членом Української військової організації (УВО), пізніше Організації українських націоналістів (ОУН), очоливши тисменицький осередок [9, спр. 35, арк. 164]. Його канцелярія стала осередком для частини юних тисменичан із виразною національною патріотичною свідомістю. У 1920-х рр. у місті діяв 56-й пластовий курінь ім. П. Дорошенка Дитячо-юнацького товариства «Пласт». Серед його членів були гімназисти Євген Лозинський, Іван Лозинський і Євстахій Федик, котрі перебували в тісному контакті з Т. Белеєм. Братів Лозинських почергово обирали курінними, вони проводили організаційну роботу з місцевими пластунами, входили до складу підпільної УВО [1, с. 927]. Після заборони «Пласту» вони разом з іншими пластунами вписалися до складу спортивного гуртка «Дніпро», створеного в 1932 р. при Товаристві «Відродження». Очолив гурток Методій Павлишин, за рік гурток розрісся до семи десятків членів, серед яких були сам адвокат та його помічники Є. Лозинський, І. Лозинський і Є. Федик – на той час уже студенти правничих факультетів Львівського і Краківського університетів [9,

спр. 19, арк. 10–13]. У поліційних донесеннях вони фігурували також як симпатики та члени ОУН [10, спр. 47, арк. 49], хоч неспростовних доказів цього поліція знайти не могла.

Формально названих студентів адвокат залучав до виконання різних юридичних доручень, що було легальним прикриттям їхньої політичної роботи. По закінченні навчання у Краківському університеті Є. Лозинський пройшов адвокатське стажування у м. Гусятині на Тернопіллі та в канцелярії Т. Белея в Тисмениці і Станиславові, став активним членом ОУН, одним із провідників націоналістичного руху на Станиславівщині [2, с. 300–301]. Магістр права Є. Федик закінчив Львівський університет, теж проходив адвокатську практику в канцелярії Т. Белея. 1937 р. він розпочав самостійну адвокатську діяльність у Тисмениці [11, 1938, ч. 1, зв. тит. арк.], фактично заступивши свого патрона, котрий переніс канцелярію до Станиславова.

З 1935 р. в Тисмениці працював ще один український адвокат – Теодосій Шипітка. Він теж брав участь у громадському житті міста, хоч в історичних джерелах поки що досить мало інформації про цього правника [16, спр. 2619, арк. 121–122]. До активної політичної участі в ОУН долучився уродженець Тисмениці, магістр права Львівського університету Роман Кульчицький-Гут. Його життєва доля схожа на шлях названих молодих правників: навчання в Рогатинській гімназії, участь у «Пласті», УВО, ОУН [13].

1934 р. його заарештувала поліція Львова і за внеском львівського воєводи В. Беліна-Пражмовського притягнула до суду з клопотанням відправити в Березу-Картузьку. В документі зазначалося, що Р. Кульчицький-Гут «провідний український націоналіст, виконує одну з керівних функцій у відділі пропаганди та ідеології Крайової екзекутиви ОУН. Виголошує різні реферати, лекції на тему націоналістичної ідеології. Бере участь у так званих студентських анкетах і є автором різних листівок з пропагандою ОУН» [12]. Як результат – його відправили в концтабір, де він відбув 10 місяців. Після звільнення працював у школі м. Ярослава, продовжував свою політичну діяльність, водночас займався літературною творчістю, видавши ряд патріотичних поетичних збірок.

Названі Р. Кульчицький-Гут, Є. Лозинський, Є. Федик і Т. Шипітка належали до молодшого покоління українських правників, котре формувалося вже в умовах польського окупаційного режиму. Його представники, окрім легальної правничої діяльності, вели ще й нелегальну політичну роботу, були пов'язані з націоналістичним рухом. Рішучість боротьби за національні інтереси не тільки законними, але й радикальними методами відрізняла молодих адвокатів від генерації правозахисників австрійської доби. Молодь перебувала під наглядом польської поліції, зазнавала арештів, але правнича освіта та правовий захист старших товаришів, зокрема Т. Белея, дозволяли їм уникнути суворих кримінальних вироків [8, спр. 101, арк. 4; 9, спр. 19, арк. 20; спр. 53, арк. 50–52].

Отже, поразка національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. змусила українських правників адаптуватися до нових державно-політичних реалій. Однак напрацьований досвід попередників слугував орієнтиром в суспільній праці українських правозахисників нового покоління, підтверджував наступництво традиції їхньої суспільної участі. Адвокати Т. Белів і Я. Шипайло, їхні вихованці і молодші товариші Є. Лозинський, Є. Федик та ін. докладали чимало зусиль, щоб в умовах польської окупації розвивати національно-культурне життя, підтримувати в місцевих українців патріотичний дух.

Джерела та література

1. Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріялів до історії Станслава і Станиславівщини. Т. 1. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – 916 с.
2. Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріялів до історії Станслава і Станиславівщини. Т. 2. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1985. – 900 с.
3. Андрухів І. Адвокатська доба національного відродження в Галичині / І. Андрухів // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 1999. – №4. – 19–23.
4. Андрухів І., Гаврилюк С. Тисмениця / І. Андрухів, С. Гаврилюк. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – 486 с.
5. Гловацький І. Українські адвокати Східної Галичини у світлі архівних джерел і некрологів 1800–1943 рр. Видання друге, доповнене / І. Гловацький. – Львів : Ліга-Прес, 2014. – 464 с.
6. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф. 2 (Станіславівське воєводське управління, м. Станіслав), оп. 7, спр. 73.
7. ДАІФО, ф. 7 (Магістрат м. Станіславів), оп. 7, спр. 511, арк. 32.
8. ДАІФО, ф. 67 (Станіславська в'язниця), оп. 1, спр. 101.
9. ДАІФО, ф. 72 (Тлумацьке повітове управління державної поліції, м. Тлумач), оп. 1, спр. 15; спр. 19; спр. 35, спр. 53.
10. ДАІФО, ф. 91 (Тлумацьке повітове староство, м. Тлумач), оп. 1, спр. 42; спр. 47.
11. Життя і право. Вісник теорії і практики. – Львів. – 1928–1938.
12. Кульчицький-Гут Роман, Львів. Клопотання про видання постанови про примусове відправлення до концентраційного табору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremed.te.ua/books/zatebe/files/assets/basic-html/page220.html>
13. Полек В. Кульчицький Роман Осипович / Енциклопедія сучасної України. [Електронний варіант]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=51542
14. Савчук М. Українські еліти Коломиї (1848–1939) / М. Савчук. – Коломия : Видавничо-поліграфічне видавництво «Вік», 2017. – 112 с.
15. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ), ф.1 (Апеляційний суд у Львові), оп. 1, спр. 3067.
16. ЦДІАУЛ, ф. 205 (Прокуратура апеляційного суду, м. Львів), оп.1, спр. 2573; спр. 2598; спр. 2619.

Stepan KOBUTA

UKRAINIAN ADVOCATES IN THE PUBLIC POLITICAL AND CULTURAL LIFE OF TYSMENYTSIA DISTRICT IN 1920–1930s

The article deals with the activity of the Ukrainian advocates and lawyers in the public political and cultural life of Tysmenytsia district in the given period. It provides main biographical data on the lawyers, reveals their place and role in the social processes. It defines the hereditary character of their social behaviour of the new generation of lawyers, their activity and persistence in performing their public duties.

Key words: *advocate, Teodor Belei, public activity, «Prosvita», Yevstakhii Fedyk, Yaroslav Shypailo.*

Андрій КОРОЛЬКО

ДІЯЛЬНІСТЬ ОСЕРЕДКІВ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» НА ПОКУТТІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПISУ «ДІЛО»)

У статті висвітлено діяльність осередків (філій і читалень) Товариства «Просвіта» на Покутті наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. на основі виявлених матеріалів у часописі «Діло». Проаналізовано статuti «Просвіти» з організації діяльності філій і читалень Культурно-просвітницького товариства, розкрито форми роботи філій «Просвіти» на Покутті, схарактеризовано культурно-просвітницьку працю читалень товариства на території краю, показано статистичні дані діяльності філій і читалень «Просвіти» Покуття в контексті роботи всіх осередків товариства на теренах Східної Галичини.

Ключові слова: «Просвіта», Покуття, філія, читальня, головний осередок товариства в м. Львові, часопис «Діло», статут, віче, культурно-просвітницька робота.

2018 року виповнюється 150 літ від заснування громадської організації – Товариства «Просвіта», утвореної 8 грудня 1868 р. в м. Львові для культурного розвитку та піднесення національної свідомості українського народу. «Просвіта» поширила діяльність на всі українські землі. Створена в останній чверті ХІХ ст., організаційна структура на місцях (філія – читальні) підпорядковувалася головному осередкові товариства в м. Львові. Саме на філії і читальні «Просвіти» в умовах політизації національного руху покладалася велика надія в культурному пробудженні українців Австро-Угорської імперії. В тогочасній українській газетній періодиці Східної Галичини детально подавали інформацію про діяльність осередків Товариства «Просвіта», зокрема й на Покутті. Доволі скрупульозно підходила до цієї справи перша українська щоденна газета «Діло», яка виходила в м. Львові протягом 1880–1939 рр.

Метою статті є комплексне дослідження діяльності осередків (філій і читалень) Товариства «Просвіта» на Покутті наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. на основі виявлених матеріалів у часописі «Діло». Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати статuti «Просвіти» щодо організації діяльності філій і читалень Культурно-просвітницького товариства; простежити форми роботи філій «Просвіти» на Покутті; схарактеризувати культурно-просвітницьку працю читалень товариства на території краю; показати статистичні дані діяльності філій і читалень «Просвіти» Покуття в контексті роботи всіх культурно-просвітницьких осередків товариства на теренах Східної Галичини.

У пропонованій статті Покуття як історико-географічний регіон окреслене територією Снятинського, Городенківського, Тлумацького, північно-східної частини Тисменицького і більшості Коломийського (без південної частини) районів Івано-Франківської області. На той час до складу Покуття входили Снятинський, Коломийський, Городенківський і Товмацький, а також Печеніжинський судовий повіти. Для порівняння, оглядово брали до уваги діяльність осередків «Просвіти» в сусідніх до Покуття адміністративних повітах: Надвірнянському, Косівському, Станіславівському і Богородчанському.

Як відомо, перша українська щоденна газета «Діло» почала виходити 1880 р. Важко не погодитись з міркуванням дослідника цієї унікальної газети Ю. Шаповала, який стверджував, що «саме “Ділу” вдалося, долаючи «нерозбудженість» громадянства, пасивність буденної свідомості, послідовно служити моральним принципам консолідації українства спочатку дедалі посилюваним просвітництвом, а згодом – й організаторськими засобами, захистом людських інтересів та національних ідеалів. Суспільна необхідність створила газету, якій удавалося все – чітка програма, розвиток політичної теорії, глибока публіцистична аналітика й різножанровість, життєва відбірність, популярність у читачів» [141, с. 340].

Пильну увагу часопис приділяв культурно-просвітницькому становищу народу в Галичині. Загальновідомим є той факт, що найрозгалуженішою мережею власних національно-культурних представництв володіло товариство «Просвіта». Часопис «Діло» друкував звіти про діяльність товариства, подані й обговорені на щорічних загальних зборах чи спеціальних нарадах. Вони ознайомлювали загал із даними про кількість членів, філій і читалень, змінами керівного складу інституції, пропозиціями щодо корегування окремих статутних положень, із розвитком відносин з іншими українськими товариствами, заснуванням при читальнях крамниць і позичкових кас, видавничою діяльністю тощо [139, с. 40]. На сторінках «Діла» в рубриках «Новинки», «Письма з краю», «Рух в руських товариствах», «Дописи Діла», «Обходи в пам'ять Т. Шевченка» і «З ювілейних обходів у краї» в різних за змістом і за формою статтях подавалася інформація про діяльність філій «Просвіти» в м. Коломиї, м. Товмачі, м. Снятині, м. Городенці, культурно-просвітницьку роботу читалень в окремих населених пунктах Покуття. Загалом джерелознавча цінність газетних публікацій «Діла» полягає в тому, що тут поміщувалися доволі цінні інформативні матеріали з питань культурно-просвітницького та громадського життя краю, практичної праці осередків «Просвіти» на місцях.

Діяльність Товариства «Просвіта» від часу заснування 1868 р. до початку Першої світової війни регулювали статuti 1868, 1873, 1876, 1891 і 1906 рр. Перший статут надавав «Просвіті» характер наукового товариства, яке мало за мету не тільки ширити просвітні ідеї серед українського народу, але й пізнавати, збирати й видавати твори народної словесності тощо. Другий статут 1873 р. обмежив діяльність товариства через поширення просвіти серед народу. До 1876 р. «Просвіта» займалася не тільки виданням популярних книжечок для народу, але й сприяла виходові у світ шкільних підручників для руських (українських) гімназій. Статут 1876 р. відкрив дорогу для членства в товаристві не тільки для інтелігенції, але й для селян. Головним завданням нового статуту 1891 р. стало поширення просвіти серед всіх верств українського населення

краю. Для кристалізації організаційних форм роботи і посилення діяльності головного осередку «Просвіти» в м. Львові потрібно було відкривати нові філії і читальні товариства. А тому перші читальні на власних статутах «Просвіта» почала закладати на початку 1890-х рр. [105, с. 1]. Згідно з новими статутами, автором якого був О. Колесса, читальні «Просвіти» за допомогою керівного осередку в м. Львові та філій на місцях мали створювати рільничо-господарські і промислово-торгівельні спілки, щадничі й позичкові товариства, шпихліри та крамниці, влаштовувати відкриті лекції, вечорниці, організовувати господарські і промислові виставки, навчати правильного ведення сільськогосподарських робіт, відкривати господарські й промислові школи [48, с. 1].

Координаційним центром діяльності низки осередків «Просвіти» на місцях були філії, які працювали в повітових містах. Їм підпорядковувалася робота читальень товариства, які зосереджувались у селах і містечках краю. 24 січня 1894 р. керівництво Культурно-просвітницького товариства ухвалило перший устав (статут) для читальень «Просвіти» [90, с. 1–2]. Згідно з документом для того, щоб заснувати читальню, щонайменше десять членів громади української національності мають зголоситись до керівного осередку філії товариства в повіті (якщо його немає, – до головного осередку «Просвіти» в м. Львові). Подання на створення читальні і долучені до них п'ять примірників статуту «Просвіти» мали підписати в намісництві і передати філії товариства. Після внесення подання за чотири тижні члени-засновники мають право приступити до відкриття читальні і провести перші загальні збори осередку «Просвіти», інформуючи завчасно про це місцеве староство і керівний осередок товариства в м. Львові. На перших загальних зборах більшістю голосів обирають керівництво читальні з п'яти членів і двох заступників, відтак – голову, заступника голови, секретаря, касира і бібліотекаря. Про всі свої перші рішення читальня «Просвіти» інформує староство. Окрім річних загальних зборів членів читальні товариства, її керівництво періодично має скликати засідання у справі підготовки і ведення звіту, виборів нового проводу осередку. Про організацію проведення таких заходів інформують староство, повітову філію і головний осередок «Просвіти» в м. Львові. Кожна читальня на початковій стадії своєї діяльності має право безкоштовно отримати багато книжок від головного осередку в м. Львові. З плином часу читальня зобов'язана щороку передплачувати книжки і часописи Товариства «Просвіта». Читальням дозволялося займатися соціально-економічними справами: відкривати шпихліри (зерносховища. – А. К.), крамниці, позичкові каси і каси ощадності [46, с. 1; 91, с. 38–39].

Однією з основних проблем, з якими стикалися засновані читальні «Просвіти», було питання пошуку приміщення для ведення культурно-освітньої роботи. Головний осередок «Просвіти» в м. Львові на початку 1890-х рр. звертався з проханням до окружних шкільних рад про надання в освітніх закладах краю окремих кімнат для праці читальень товариства. Однак на місцях урядові освітні відомства переважно відмовляли в такому проханні [115, с. 1]. Тому місцеві осередки «Просвіти» для ведення культурно-освітньої роботи або винаймали окремі приватні будинки (переважно просвітян), або ж починали будувати власні хати-читальні.

З 1896 р. головний осередок «Просвіти» в м. Львові запровадив люстрацію читалень, яку здійснював член керівного ядра товариства. В його обов'язки входили: перевірка стану читалень і сільських господарств; читання лекцій на господарську тематику тощо. Такі перевірки в середині 1890-х рр. представник «Просвіти» провів у Коломийському і Снятинському повітах [105, с. 2].

На початку 1898 р. на загальних зборах «Просвіти» в м. Львові її голова Юліан Романчук заявив, що в організації діяльності осередків товариства на місцях має бути певна децентралізація. Нагляд за культурно-просвітницькою працею читалень має здійснювати не головний осередок «Просвіти» в м. Львові, а відповідні філії товариства на місцях. Тому з плином часу філія «Просвіти» має міститися не тільки в центрі кожного адміністративно-політичного повіту, але й у центрі кожного судового повіту [97, с. 1].

1908 р. головний осередок «Просвіти» в м. Львові підготував збірник правил (регулямін) та інструкцію щодо діяльності філії товариства. Керівний осередок філії, передусім його голова, є керманічем читалень «Просвіти» у своїй окрузі. У свою чергу читальні товариства мають бути вогнищем праці для просвіщення народних мас. Для організації і регулювання такої роботи мають створювати спеціальні читальняні комісії. Провідники читальняної роботи по селах краю повинні звертати увагу на такі ділянки праці: загальнопросвітню, економічно-господарську і суспільно-правничу. Під час загальнопросвітньої роботи членам читальняної комісії потрібно готувати виступи: про життя і побут українського народу крізь призму минувшини та на сучасному етапі (географія, етнографія, статистика, аграрні відносини); про стан українського шкільництва; про збереження народних звичаїв, забав, народної пісні (тут відкривається шлях для знавців фольклористики, етнографії, організаторів селянських хорів і сільського оркестру, аматорських гуртків і т. д.); про поширення тверезості та курсів боротьби з неписьменністю. Для фахових викладів у читальню потрібно запрошувати лікарів, ветеринарів, інженерів, будівничих, учителів, судових і адміністративних урядників, і навіть війтів та громадських писарів. Про організацію господарських спілок, керівних філій Кооперативного товариства «Народна торгівля». У доступній формі про устрій громади, громадську раду, обов'язки їхніх членів, повітові ради, адміністративні приписи можуть подати цікавий матеріал урядники, адвокати, судді, громадські писарі і війти. Представники читальняної комісії філії «Просвіти» зобов'язані щомісяця відвідувати збори читальні та хоча б раз на рік проводити люстрацію (перевірку) читальні. Щонайменше тричі на рік голова філії «Просвіти» має скликати збори голів або обраних відпоручників читалень і всіх мужів довір'я на спільну нараду, на якій мають подавати методичні поради щодо дальшого ведення читальняної роботи. На останньому календарному засіданні заслуховують генеральний звіт про стан діяльності читалень у повіті. Після цього голова філії має відредагувати всі звіти місцевих осередків і загальний звіт про роботу читалень у повіті й надіслати цей матеріал головному осередкові «Просвіти» в м. Львові. Окрім цього, голова філії (відпоручник філії) має контролювати касове діловодство філії, збір членських внесків, ухвалювати відповідні рішення та надсилати дані до керівного ядра товариства в м. Львові. Визначені як відпоручники філії мужи довір'я мають опікуватися роботою читалень, здійснювати їхню перевірку,

виголошувати звіти, долучатися до створення нових осередків товариства [99, с. 2–3].

Осередок «Просвіти» в м. Коломиї формувався на підвалинах першого Руського (Українського) літературно-драматичного товариства, заснованого 30 листопада 1879 р., і місцевої читальні (1878). Руське літературно-драматичне товариство у своєму розвитку ставило такі завдання: ставити театральні аматорські вистави; дбати про розвиток і збагачення руської (української) драматичної літератури шляхом видання творів вітчизняних і іноземних драматургів; сприяти заснуванню Народного дому в м. Коломиї. Протягом 1879–1882 рр. товариство поставило 24 театральні вистави [117, с. 84–85, 89].

Філію Товариства «Просвіта» в м. Коломиї відкрито 27 лютого 1877 р. Першим її головою був о. Іван Левицький, його заступником обрано о. Миколу Лепкого, а секретарем – Ісидора Трембіцького. Перше десятиліття товариство не проявляло особливої активності о розвої національно-культурного життя українства краю.

Піднесення діяльності культурно-просвітницького осередку пов'язане з обранням 1889 р. заступника голови філії професора Т. Грушкевича і секретаря І. Гарасимовича, які регулярно влаштовували культурно-освітні і мистецькі заходи та готували звіти про свою роботу, направляли своїх членів з виступами до читалень сіл краю і для заснування нових осередків «Просвіти» [123, с. 13–14].

Знаковою подією національно-культурного пробудження українців краю стало проведення загальних зборів керівного осередку «Просвіти» в м. Коломиї 28 серпня 1890 р., яку організувала місцева філія Культурно-просвітницького товариства [34, с. 1]. Це були тільки другі збори з 1868 р., проведені не в м. Львові. Перший подібний захід організовано в м. Станиславові 1889 р. На загальних зборах «Просвіти» в головному місті Покуття мали розглядати два основні питання: будівництво власного будинку товариства в м. Львові та проект Олександра Колесси про зміну статуту щодо розширення діяльності читалень «Просвіти» [47, с. 1]. Після цього мали відбутися «селянські вечорниці», які влаштовувала філія «Просвіти» в м. Коломиї, де хоріві колективи й окремі виконавці з м. Коломиї і м. Снятина та сіл Воскресінців, Балинців (нині село входить до складу Снятинського району Івано-Франківської обл.) Коломийського повіту, Іллінців Снятинського повіту, Космача Печеніжинського повіту (нині село у складі Косівського району Івано-Франківської обл.), Тишківців Городенківського повіту і Ворохти Надвірнянського повіту мали виконати музичні твори М. Лисенка, М. Вербицького, А. Вахнянина, С. Воробкевича, В. Матюка та виголосити поезії Т. Шевченка [48, с. 1–2].

На збори товариства прибуло близько 1500 учасників. Серед поважних гостей були присутні депутати австрійського парламенту і Галицького крайового сейму Т. Окуневський, К. Гаморак. Й. Гурик і Д. Савчак. Розпочалося урочисте дійство 28 серпня 1890 р. о 8 год. з богослужіння у місцевій церкві, яке провів о. І. Коблянський. Він також відкрив загальні збори «Просвіти». Після цього сформовано секретаріат засідань, до складу якого ввійшли нотаріус В. Левицький та депутат Т. Окуневський. З привітальним словом виступив голова «Просвіти» Омелян Огоновський. Однак після цього місцева влада на годину перервала роботу загальних зборів, мотивуючи це тим, що в

канцелярію коломийського староства не надійшло відповідного повідомлення про те, що українці проводять цей захід. Тому депутація просвітянських зборів (О. Огоновський, Д. Савчак, Т. Окуневський, В. Лаврівський та І. Гарасимович) звернулася зі скаргою до комісара коломийського староства Крушинського, який дозволив його проводити [13, с. 1].

Після відновлення роботи головою зборів обрано Д. Савчака, а його заступником – Й. Гурика. Вибрано новий склад головного осередку «Просвіти» на чолі з О. Огоновським. За заслуги в розвитку українського національного просвітництва до лав товариства прийнято нових почесних членів – це відомі громадські діячі з Наддніпрянщини і Галичини В. Антонович, О. Кониський, І. Нечуй-Левицький, П. Житецький, В. Федорович, С. Дубравський, а також Ф. Ржег'орж. У часописі «Діло» подано детальний звіт про проведення цього заходу. На ньому виступили В. Лаврівський, В. Шухевич, Т. Окуневський, О. Барвінський, О. Колесса, К. Трільовський, Я. Невестюк та інші. Особливе зацікавлення серед учасників зборів мав виступ Олександра Колесси про новий проект статуту «Просвіти» щодо створення на місцях читалень товариства. Після цього відбулися святкові вечорниці, де виступили хорові колективи краю. Завершився урочистий захід співом національного гімну «Ще не вмерла Україна» [49].

Протягом 1890-х рр. мистецькі заходи філія «Просвіти» в м. Коломиї проводила спільно з іншими українськими товариствами, які функціонували в місті: «Коломийським бояном», Руським літературно-драматичним товариством та ін. Як свідчать газетні замітки «Діла», вони були присвячені передусім вшануванню пам'яті Т. Шевченка і М. Шашкевича. Зокрема вечір вшанування пам'яті Кобзаря було проведено в м. Коломиї 17 березня 1898 р. Декламували поезії Т. Шевченка, на його слова лунали пісні [59, с. 2].

Все ж зі звіту представника головного осередку «Просвіти» в м. Львові про діяльність філії товариства протягом 1 січня 1892 р. – 31 грудня 1893 р. вказувалося, що коломийський осередок проявив слабку діяльність з причини «некорисних відносин між нашою інтелігенцією в Коломиї». В наступному загальному звіті керівного осередку «Просвіти» за час від 1 січня 1894 р. до 31 грудня 1895 р. вказувалося, що «новий філіяльний відділ не розвинув ширшої діяльності у своєму повіті». Діловодство провадив тільки заступник голови філії професор місцевої гімназії о. Микола Лепкий [106, с. 2; 115, с. 1].

Двадцятого червня 1894 р. коломийська філія «Просвіти» провела загальні збори, на яких було заслухано дві доповіді про розвиток просвітництва у краї та про користь ведення пасічництва [45, с. 3]. 8 грудня 1894 р. філія товариства в м. Коломиї, незважаючи на перешкоди місцевих москвофілів, організувала поминальне богослужіння з нагоди вшанування пам'яті відомого українського вченого-філолога, громадського діяча, голови «Просвіти» (1877–1894) Омеляна Огоновського (1833–1894). На заході виступили не тільки члени місцевого осередку «Просвіти», але й представники товариства сусідніх покутських повітів. Зокрема «кульмінаційною точкою богослужіння» стала патріотична проповідь одного з керівників «Просвіти» Городенківського повіту, священника з с. Торговиці-Пільної (нині с. Торговиця Городенківського району Івано-Франківської обл.) Алоїзія Олесницького. Після літургії члени «Просвіти», викладачі місцевої гімназії і близько ста селян зібралися у приміщенні

Товариства «Родина». Під час дружньої бесіди обговорювали питання про потребу заснування крамниць і громадських шпихлірів (зерносховищ) та активного ведення культурно-просвітницької роботи [3, с. 3–4]. У вересні 1896 р. керівництво читальні «Просвіти» в с. Іспасі Коломийського повіту висловило щиру подяку філії товариства в м. Коломії за подаровані книжки [19, с. 3].

Наступна фаза піднесення осередку товариства припадає на 1899 р. Завдяки діяльності нового керівного осередку «Просвіти» (голова Василь Глинський, заступник голови Леонтій Кузьма, секретар Н. Гомик) цього року відкрито дві нові читальні, три – підготовлено для відкриття [123, с. 13–14]. 8 грудня 1899 р. філія влаштувала просвітньо-економічне віче в м. Коломії, в якому взяло участь понад 500 осіб (за іншими даними – 400 [92, с. 2]). Після церковного богослужіння в головному українському храмі міста учасники віча зібралися в залі магістрату, де обрали голову засідання о. Т. Войнаровського. На зібранні виступили: М. Коцюба з м. Станиславова про організацію ремісничих і рільничих навчальних закладів, згадавши про діяльність шкіл гончарного і деревного промислу в м. Коломії та школи рільництва в м. Городенці, наголосивши на вступі селянських дітей на торговельні курси, які організовує Українське кооперативне товариство «Народна торгівля»; доктор медицини З. Левицький про охорону здоров'я краю; селяни І. Драган з с. Балинців і В. Дутчак з с. Коршева Коломийського повіту про заснування і діяльність українських крамниць; професор О. Колодницький про потребу заснування позичкових кас; професор П. Мостович про забезпечення сільських громад краю худобою. На завершення культурно-просвітницького заходу його учасники заспівали гімн «Ще не вмерла Україна» [92, с. 2; 123, с. 13–14; 111, с. 2].

Оживленням роботи читальень «Просвіти» на Коломийщині займався передусім заступник місцевої філії Л. Кузьма. Наприкінці 1899 р. до філії належав 21 осередок товариства [123, с. 13–14]. До речі, українська національно-демократична преса краю початку ХХ ст. високо оцінювала діяльність вже на той час керівника місцевої філії «Просвіти» Леонтія Кузьми. Він організовував просвітницькі віча в м. Коломії та навколишніх селах з добірно підготовленими програмами і виголошеними рефератами: «Вже інтелігенція не цураєсь вихилити голову по за брами міста і їхати на село, щоб нести лучі справдішного світла до менших братів, під сільску, курну хату» [73, с. 2].

Щотижня 1900 р. філія «Просвіти» запровадила читання, які провів професор І. Чаковський, науково-пізнавальних лекцій на природничі теми: «Хвороби заразливі і їх причини» (11 березня), «Море і його чудеса» (18 березня), «Вороги людського здоров'я» (25 березня), «Будова людського тіла» (1 квітня). Цей сегмент культурно-просвітницької роботи осередку товариства було спрямовано на адресу українського селянства, і він був своєрідною відповіддю на подібну працю польських культурно-освітніх кіл (діяльність т. зв. людського університету): вони будуть «кращою поживою», ніж «неясні ремінісценції зі „szkoly ludowej” про „zaczarowanych krolewnach i spiacych krolach”» [84, с. 2; 111, с. 2].

12 і 22 березня 1900 р. філія «Просвіти» в м. Коломії спільно з Музично-хоровим товариством «Коломийський боян» організувала величне свято з нагоди 39-х роковин смерті Тараса Шевченка [1, с. 2–3]. 1 квітня 1901 р. в м. Коломії відбулися загальні збори філії товариства та святковий вечір з нагоди

40-х роковин смерті Т. Шевченка [58, с. 3]. 30 травня місцева «Просвіта» спільно з іншими українськими культурно-мистецькими товариствами влаштувала концерт на честь Кобзаря. Зібрані кошти з проведеного дійства мали піти на розвиток товариств «Шкільна поміч» та «Народний дім» в м. Коломиї [61, с. 3].

Своєрідним проміжним підсумком праці осередку товариства стала організація в м. Коломиї 1 листопада 1901 р. просвітньо-господарського віча з нагоди 25-річчя діяльності місцевої філії «Просвіти». Напередодні його проведення у спеціально підготовленій відозві «Браття Земляки покутської Руси-України» вказувалося: «Не нам самих себе судити! Нехай нас судить історія та безсторонна критика своїх і чужих. Наша філія Просвіти вижидає спокійно того суду, бо через цілих 25 літ она по змозі, але совісно сповняла свою ціль і свою задачу; а що плоди сего нашого спільного труду може не такі сьвітлі, як би ми собі сего бажали, що овочі сеї нашої чвертьстолітньої діяльності може не дорівнюють тому, що собі здобули за той час сусідні народи, то винні тому тяжкі обставини, серед яких проживав в сім часі весь наш руско-український народ» [4, с. 3]. На вічі планувалося репрезентувати «велику бібліотеку», де селяни отримали б книжки для своїх сільських читалень «Просвіти».

Святкове дійство розпочалося з богослужіння в головному греко-католицькому храмі міста. Після цього урочисті збори продовжилися в залі міського магістрату, які відкрив голова філії «Просвіти» Л. Кузьма. Головою президії обрано одного з перших керівників товариства о. М. Лепкого. Директор Борковський виголосив доповідь про важливість навчання і просвіти для українського народу та про значення у цій ділянці роботи «Просвіти». Професор І. Раковський виступив з повідомленням про витoki становлення та історичний розвиток коломийської філії «Просвіти». О. Олесницький промовив про важливість відкриття в краї різноманітних економічних спілок і товариств. Після обіду в просторій залі Щадничої каси відбувся урочистий концерт, на якому заспівали чоловічий хор «Коломийського бояна» і змішаний хор с. Балинців, декламували поезії діти з с. Пилипів та м. Печеніжина, виступили зі вступною і прикінцевою промовама професор О. Макарушка і професор Масляк [71, с. 2–3].

19 травня 1902 р. філія Товариства «Просвіта» під час Зелених свят влаштувала просвітньо-економічне віче, вечір пам'яті Т. Шевченка [126, с. 2] та аматорську виставу «Наталка Полтавка» І. Котляревського за участі членів товариства с. Балинців. Керівний осередок коломийської філії підготував відозву про вшанування пам'яті Т. Шевченка. Подібний вечір пам'яті Кобзаря філія коломийської «Просвіти» організувала наступного року 25 березня у приміщенні місцевого Народного дому [8, с. 2]. Тоді ж скликали загальні збори товариства за участі понад 200 членів, переважно селян. Обрано новий керівний склад філії «Просвіти»: головою став Омелян Колодницький, його заступником – Лесь Кульчицький. Цікаво, що О. Колодницький брав участь у відновленні читальні товариства сусіднього Косівського повіту – в м. Кутах. Станом на кінець 1903 р. на Коломийщині функціонувало 28 читалень «Просвіти», з них за останні два роки відкрито сім осередків [125, с. 16–17; 118, с. 1–2].

Однак саме в цей час філія коломийської «Просвіти», попри ініціативність окремих діячів у розбудові товариства, займала слабке становище через засилля діяльності в місті москвофільських та польських культурно-

просвітницьких організацій: «... справа “Просвіти” щойно в почині, бо і тут нема ніякої програми ні організації» [53, с. 2].

Двадцятого листопада 1908 р. на загальних зборах філії «Просвіти» в м. Коломиї обрано нового керівника осередку: урядника І. Чернявського (голову), о. Маяковського з с. Княздвора, професорів Л. Кузьму, Р. Шипайла, Н. Даниша, Даниловича, А. Крушельницького, учителя Петришина, міщанина Рудницького і селянина І. Ткачука з с. П'ядиків. Наступного дня, 21 листопада, відкрито нову (другу) читальню «Просвіти» при Руському (Українському) народному домі м. Коломиї (перша діяла на Кутському передмісті), до складу якого ввійшло 80 членів. Головою читальні обрано професора Примака. Цікаво, що одразу ж на другому поверсі Народного дому відкрито канцелярію філії товариства [38, с. 2]. 21 грудня 1908 р. з нагоди 40-річчя заснування «Просвіти» в м. Коломиї планувалося провести «ювілейний обхід» [39, с. 2]. Протягом 1910–1914 рр. філія частково утримувала учнів ремісничо-промислової бурси в м. Коломиї, якщо їхні батьки або опікуни були членами «Просвіти» [10, с. 7; 11, с. 6].

Отже, напередодні Першої світової війни в м. Коломиї, окрім філії «Просвіти», функціонували дві читальні – при Руському (Українському) народному домі і на Кутському передмісті. Також діяли такі українські культурно-освітні, кооперативні і господарські товариства: «Родина» (1889 р. заснування, 96 членів), «Жіночий кружок» (утримував жіночу бурсу, надавав дешеві обіди для незабезпечених школярів), «Кружок українських дівчат», «Народний дім», Музичне товариство «Боян» (59 членів), «Покутський союз кредитовий», Академічне товариство «Громада», філія «Сільського господаря», Кредитне товариство «Міщанська спілка», «Шкільна поміч», Гімнастичне товариство «Сокіл» (69 членів), «Руська захоронка», філія Руського товариства педагогічного (члени цього товариства утримували бурсу для учнів руської (української) гімназії, вели семінарійні курси для хлопці і дівчат, а також курси для неграмотних, спробували заснувати курси для неграмотних солдатів, але військове командування заборонило), окружний відділ Товариства «Взаїмна поміч учителів і учительок» (утримував бурсу для хлопців, при товаристві функціонував «Аматорський драматичний кружок» і працювала бібліотека) [128, с. 29].

Часопис «Діло» подає різні за змістовою наповненістю дані про діяльність окремих читалень «Просвіти» Коломийського повіту. Для одних осередків товариства приділено достатньо багато уваги, для других – окремі уривчасті свідчення.

Про заснування окремих читалень подано лише поодинокі дані. Відомо, що 17 лютого 1895 р. відкрито читальню «Просвіти» в с. Ключеві-Великому Коломийського повіту. До осередку товариства ввійшло 40 членів, а до керівного складу читальні: о. А. Слюсарчук (голова), І. Маковічук (заступник голови), П. Шкутяк (секретар), А. Левицький (бібліотекар) і В. Микитюк (касир) [33, с. 2]. Урочистим виявилось відкриття читальні «Просвіти» в передмісті Коломиї в с. Корничі 3 грудня 1898 р. Її заснування – цілком заслуга керівника місцевої громади Григорія Павлюка та пароха тутешньої церкви о. Олександра Русина. На відкритті були присутні заступник голови коломийської філії культурно-просвітницького товариства професор Остап Макарушка і керівник

«Просвіти» м. Печеніжина о. Іван Шмериковський. До складу місцевої читальні ввійшло 53 особи. До керівного складу читальні ввійшли: о. О. Русин (голова), І. Маршалюк (заступник голови), І. Павлюк (секретар), П. Ганущак (касир), В. Клапчук (бібліотекар) та ін. [86, с. 3].

Незважаючи на перешкоди місцевої влади та представників москвофільських товариств, у м. Гвіздці і в с. Гвіздці-Малому Коломийського повіту 14 і 18 червня 1903 р. було відкрито дві читальні «Просвіти». Під час відкриття першої читальні під орудою місцевого греко-католицького пароха о. Г. Майковського виступали делегат філії товариства о. А. Олесницький, о. Т. Войнаровський з с. Балинців Коломийського повіту, правники В. Залуцький і В. Войнаровський та селянин І. Каралаш. Лунали патріотичні пісні, серед яких «Ще не вмерла Україна» і «Не пора Москалеви й Ляхови служити» [100, с. 3; 101, с. 2–3]. 21 жовтня 1906 р. за участі двох делегатів філії «Просвіти» м. Коломиї відбулося відкриття читальні товариства в с. Лісках Коломийського повіту (голова – о. Ісаїв). До складу новозаснованого осередку ввійшло 40 місцевих жителів [41, с. 3].

Вирізнялася своєю активністю діяльністю читальня «Просвіти» с. Балинців Коломийського повіту під орудою о. Тита Войнаровського [110, с. 3]. Часопис «Діло» кінця XIX – початку XX ст. приділяє найбільше уваги діяльності цього осередку товариства на Коломийщині. На кінець 1896 р. до складу читальні входило 23 члени [108, с. 3]. Осередок товариства мав власний будинок, де були кімната для читальні, крамниця, канцелярія, зал для вокально-декламаційних вечорів і театралізованих дійств [25, с. 3]. Сформовано змішаний хор, театральний гурток і оркестр. Мистецькі колективи читальні с. Балинців постійно виступали на різних заходах, які організувала коломийська філія «Просвіти».

Більшість культурно-мистецьких заходів, які проводила читальня «Просвіти» с. Балинців, стосувалася вшанування пам'яті Тараса Шевченка. Так, 31 січня 1896 р. з нагоди 35-х роковин смерті Кобзаря місцева читальня спільно з членами «Просвіти» сусіднього села Трофанівки організувала вокально-декламаційний вечір. На ньому лунали поезії Т. Шевченка і М. Шашкевича, музичні твори М. Лисенка і М. Вербицького, які виконував балинцівський хор [7, с. 3]. Подібні вечорниці зі співами і театралізованим дійством з нагоди 36-ї річниці смерті Т. Шевченка було проведено 17 лютого 1897 р. в будинку читальні с. Балинців. Лунала поезія та музичні твори на слова українського письменника [133, с. 3]. Аналогічний захід осередок товариства влаштував 16 травня 1897 р. [17, с. 4]. 28 серпня 1898 р. театральний гурток села поставив виставу «Бувало і нині» [15, с. 3]. 1 лютого 1899 р. осередок товариства влаштував аматорську виставу «Ніч Вифлиємська», присвячену святкуванню Різдвяних свят [16, с. 2]. 14 липня 1901 р. з нагоди 40-ї річниці смерті Т. Шевченка читальня «Просвіти» впорядила вечорниці зі співами і декламуванням поезій Кобзаря [134, с. 3].

Урочистими виявилися вечорниці, які 27 серпня 1905 р. в с. Балинцям зорганізувала читальня, на яких виступили місцевий змішаний хор, декламували твори українських поетів і письменників, зіграли виставу за п'єсою І. Котляревського «Москаль-чарівник». Змішаний хор під орудою В. Барнича в супроводі оркестру відспівав «Заповіт» Т. Шевченка та «Збірку народних пісень». Оркестр виконав «Серенаду» буковинського композитора С. Воробкевича [27, с. 2].

На Коломийщині на початку ХХ ст. траплялися випадки співпраці читалень «Просвіти» та осередків Пожежно-руханкового товариства «Січ», які перебували у фарватері впливу Української радикальної партії. Так, 4 вересня 1904 р. в с. Трофанівці (нині село входить до складу Снятинського району Івано-Франківської обл.; як окрему читальню тут засновано ще 1890 р., а як осередок «Просвіти» відкрито 1894 р. [93, с. 1; 81, с. 3]) заходами двох осередків товариств зорганізовано народний фестин, на якому відбувалися співи, декламації, танці, гімнастичні вправи, а члени читальні «Просвіти» і «Січі» сусіднього с. Балинців увечері зіграли аматорську виставу Б. Грінченка «Нахмарило, або Дядькові примхи» [51, с. 3]. Подібний захід 28 серпня 1909 р. організувала читальня «Просвіти» з м. Гвіздця спільно з навколишніми осередками Товариства «Січ» [135, с. 3]. 26 червня 1910 р. в м. Печеніжині осередки «Просвіти» і «Січі» організували народну забаву в лісі Вакулець [26, с. 5].

Окремо слід звернути увагу на діяльність осередку «Просвіти» в Печеніжині, в другому за величиною містечку Коломийщини. Тут містився центр окремого судового повіту, до складу якого входило 19 населених пунктів Покуття і Гуцульщини. Читальню в м. Печеніжині відкрито ще 1878 р. за сприяння місцевого вчителя Амвросія Галицького. 1891 р. його члени заснували Товариство «Власна поміч». А в 1892-го заходами місцевого священика о. І. Шмериковського читальня ухвалила статут головного осередку Товариства «Просвіта» в м. Львові (до її складу ввійшло 80 членів) [20, с. 2; 63, с. 2]. У 1890-х рр. завдяки його і його заступника о. Р. Рудницького організаторським здібностям діяв хор під орудою Василя Недільського [131, с. 2]. Функціонувала бібліотека (1892 р. в ній містилося 266 книжок), 1894 р. передплачували такі українські газети: «Діло», «Батьківщина», «Руська Рада», «Посланник», а також «Бібліотеку для руської молодезі» [50, с. 3]. Планувалося спорудити будинок для читальні та створити філію «Просвіти» [109, с. 3; 60, с. 2]. 1893 р. читальня «Просвіти» одна з перших на Покутті надіслала звіт про свою діяльність до головного осередку в м. Львові, а в тогочасній українській газетній періодиці постійно друкувалися дописи про культурно-просвітницьку роботу осередку товариства [77, с. 2; 136, с. 3]. У жовтні 1896 р. люстрацію (перевірку) читальні здійснив представник головного осередку товариства в м. Львові В. Король під час загальної перевірки осередків «Просвіти» Коломийського повіту. Він виступив перед селянами про важливість ведення рільництва та правильної годівлі домашньої худоби [95, с. 3]. Напередодні Першої світової війни осередок «Просвіти» м. Печеніжина мав гарний будинок з театральним залом, кімнатами для бібліотеки і читальні. У приміщенні також працювали члени Українського кооперативного товариства «Власна поміч» [40, с. 2].

В окремих читальнях «Просвіти» Коломийщини, передусім на теренах Печеніжинського судового повіту, їхні керівники перебували під впливом москвофільства. Так, керівник читалень «Просвіти» сіл Стопчатова (нині село Косівського району Івано-Франківської обл.; читальню відкрито на статутах «Просвіти» 24 липня 1892 р. [30, с. 2]), Ковалівки і містечка Яблунова (читальню відкрито на статутах «Просвіти» 26 травня 1892 р. [21, с. 2]) о. Трач не прибув на шевченківські вечорниці, влаштовані в с. Ковалівці 6 серпня 1905 р. За два тижні, 20 серпня, він виступив проти організації таких заходів, тому що там виступають зарозумілі професори і адвокати з просвітницькими ідеями [70,

с. 2–3; 127, с. 3]. Загалом Печеніжинське староство заважало організовувати будь-які культурно-просвітницькі заходи, які проводили осередки Українського пожежно-гімнастичного товариства «Січ» та читалень «Просвіти» [94, с. 2]. Місцеві керівники сіл теж перешкоджали належному розвиткові читалень товариства. Так, війт с. Княздвора Іван Дяків 1896 р. на запит представника головного осередку «Просвіти» в м. Львові не дозволив надати дві просторі кімнати громадського будинку для роботи місцевої читальні [110, с. 2].

На Печеніжинщині, незважаючи на перешкоди з боку місцевих москвофільських організацій і влади (ще 1896 р. представник головного осередку «Просвіти» в м. Львові, здійснюючи люстрацію читалень «Просвіти» Коломийщини і готуючи відповідний звіт, заявив, що читальня в с. Стопчатові існує лише на папері, а в с. Яблунові культурно-просвітницький осередок належно не розвивається [109, с. 3]; 1909 р. священник с. Яблунова о. Бахталовський хотів створити окрему від місцевої читальні «Просвіти» «парохіяльну» читальню [88, с. 2]), осередки товариства і далі проводили культурно-мистецькі заходи. Так, аматори читальні «Просвіти» містечка Яблунова за сприяння місцевого священника о. Володимира Стефановича і керівника осередку товариства Онуфрія Мельника та за співучасті просвітянського хору м. Печеніжина 19 травня 1895 р. організували музично-декламаційний вечір з нагоди вшанування пам'яті скасування панщини в Галичині 1848 р. [62, с. 2]. Подібні культурно-мистецькі заходи члени читальні «Просвіти» містечка Яблунова проводили і в наступні роки. 12 серпня 1906 р. просвітяни поставили на сцені побутову мелодраму Сидора Мидловського «Капраль Тимко». 19 серпня того ж року завдяки старанням місцевого патріота Михайла Симчича в с. Лючі Печеніжинського повіту (нині село Косівського району Івано-Франківської обл.) відбулися загальні збори заснованої читальні, незважаючи на перепони місцевого священника о. Андріїшина. До складу осередку товариства ввійшли 150 членів [75, с. 3].

Найгірша ситуація із заснуванням читалень «Просвіти» на Покутті в кінці XIX ст. склалася в Снятинському повіті. На кінець 1896 р. Снятинщина виявилася єдиною серед 47-ми повітів Східної Галичини, де не було зареєстровано жодного осередку культурно-просвітницького товариства [120, с. 3; 107, с. 1]. Представник головного осередку «Просвіти» у м. Львові Василь Король, здійснюючи протягом 20 вересня – 4 жовтня 1896 р. люстрацію громадського, господарського і культурно-просвітницького життя 10-ти громад Снятинського повіту, з сумом відзначав, що місцеві люди не знають про 28-річну діяльність культурно-просвітницького товариства. По селах краю у недільні і святкові дні «панує безлад, музика і гулятика, взаємна ненависть і завидність, самолюбство і захланність, п'янство, хрунівство, неморальність, особливо між молоддю». Тому через це й немає у Снятинському повіті жодної української читальні, крамниці, шпихліра, щадничо-позичкової каси, бо «немає підстави, немає здорової науки, а мабуть немає і людей розумних, щирих і до роботи охочих». Люстратор зауважив, що донедавна на Снятинщині було понад двадцять «самостійних» читалень, але з них тепер існує ледве дві або три, і то без жодної економічної організації. Просвітницько-економічну роботу ведуть тільки поодинокі люди. Як приклад В. Король навів активну працю селянина з с. Орельця Тимофія Равлюка, який вміло обробляє 10 моргів землі, а своїх двох синів

відправив на навчання до гімназійних шкіл: «Коби то Снятинщина хоч сотки таких Равлюків мала (а могла б їх тисячі мати), тоді певно могла б вона бути взірцем і прикладом для інших повітів» [107, с. 1–2].

В одному з дописів часопису «Діло» в серпні 1897 р. саркастично відзначалося, що по всій Русі-Україні лунають пророчі слова Т. Шевченка «Руська дума, руська пісня не вмре, не загине», тільки в м. Снятині, де майже все населення руське (українське), ба навіть римо-католики і євреї вдома говорять по-українськи, не довіряють тій пісні, чи не хочуть її чути. Донедавна в м. Снятині відбулися вечорниці, але в залі була пуста: «Така апатія до свого у непросвічених народів в Азії або в Африці себе оправдала б, але не в ученому Снятині» [6, с. 1]. На жаль, осередок «Просвіти» в м. Снятині належним чином не підтримав урочистий захід у травні 1898 р., присвячений 50-річчю скасування панщини в Галичині, який організували українські товариства краю. Дописувач газети «Діло», чиє прізвище ховається під псевдонімом Вичоса, прикро констатував, що на концерт з нагоди такої події в м. Снятині прийшла тільки одна-однісінька українська вчителька і два греко-католицькі священники: «Інші воліли сидіти вдома і не показуватися та, як звичайно на руських (українських) народних торжествах в Снятині, світити неприсутністю, бо їм з тим добре і вигідно нічого не робити, селянами не інтересуватися, лише благоденствувати» [18, с. 2].

Станом на кінець 1899 р. серед 41-ї громади повіту функціонувало лише чотири читальні зі 194-ма членами, планувалося відкрити ще три осередки «Просвіти» [113, с. 2]. Проте в цей самий час на Снятинщині функціонувало 22 осередки економічно-просвітницького Коломийського товариства «Народних спілок», які перебували у фарватері впливу українських радикалів під орудою К. Трильовського [114, с. 1–2]. Зауважмо, що станом на 1901 р. на території Покуття функціонувало 48 осередків цього товариства, з них більша частина – 29 – у Снятинському повіті [52, с. 115; 138, с. 68–82].

Читальню «Просвіти» в м. Снятині було відкрито 1898 р. Перші її загальні збори відбулися 30 жовтня 1898 р., вписалося 48 членів. До керівного осередку читальні ввійшли: о. Н. Гриньовський (голова), А. Савкевич (заступник голови), І. Зінковський (скарбник), І. Калитчук (бібліотекар) і Т. Томей (секретар) [55, с. 2]. Стан її діяльності в перші три роки виявився жалюгідним через сильні позиції в місті представників Української радикальної партії (під орудою радикалів у місті функціонувало Культурно-просвітницьке товариство «Наука» [64, с. 3], яке 9 лютого 1896 р. в м. Снятині організувало шевченківські вечорниці [31, с. 3]) та активну роботу іншого українського культурно-просвітницького осередку – міщанської читальні [65, с. 3]. Робота осередку товариства погіршилася через переїзд 1899 р. до м. Коломиї його голови о. Н. Гриньовського. Проте в листопаді 1900 р. на загальних зборах обрано новий керівний склад читальні на чолі з о. В. Сімовичем. За сприяння останнього осередок товариства проводив доволі активну культурно-просвітницьку роботу. Зокрема о. В. Сімович у перші місяці своєї праці організував вечорниці з танцями, сформував новий хор, підготував вистави: мелодраму «Підгоряни», комедії «Свекруха» Л. Лопатинського (вперше поставлено на сцені 24 лютого 1901 р. [69, с. 3], а 10 березня 1901 р. – в м. Городенці – «ця взаємна артистична прогулянка вплинула дуже корисно на розвій духовного життя і взагалі дружніх зносин між міщанством і селянством обох повітів» [85, с. 2]), «Наталка-Полтавка»

І. Котляревського і «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка. В кінці 1900 р. запроваджено читання лекцій для селян на кооперативні теми: «Про садівництво» (16 грудня), «Про пасічництво» (22 грудня), «Про вживання овочів» (30 грудня), «Про жіноче господарство» та «Початки і розвій міщанського стану» (заплановано виступи просвітян на початку 1901 р.). Планувалося збудувати приміщення для читальні товариства [68, с. 2–3; 69, с. 3].

Долучався до організації роботи філії «Просвіти» в м. Снятині найвідоміший земляк, український письменник, депутат австрійського парламенту Василь Стефаник. Зокрема він взяв участь у перших загальних зборах філії 19 вересня 1909 р., які відбулися у приміщенні міщанської читальні. В. Стефаник доповнив виступ Палятинського про значення філії «Просвіти» в організації культурно-просвітницької праці у Снятинському повіті. До речі, на цих зборах осередок товариства було розділено на три секції: організаційну, наукову й економічну. До його складу ввійшло 60 нових членів [54, с. 4].

Напередодні Першої світової війни в м. Снятині разом з філією «Просвіти» працювала її читальня, «Шкільна поміч», Театральне товариство «Руська бесіда», Музичне товариство «Боян», Кредитне товариство «Прут», кооперативний склад «Народної торгівлі» [128, с. 32].

З часопису «Діло» небагато інформації отримуємо щодо заснування читалень «Просвіти» в населених пунктах Снятинщини. Одну з перших читалень культурно-просвітницького товариства було відкрито в серпні 1899 р. в с. Орельці [129, с. 3]. 20 травня 1900 р. відбулися перші загальні збори читальні «Просвіти» в с. Карлові Снятинського повіту (нині с. Прутівка Снятинського району Івано-Франківської обл.). Головою обрано відомого культурно-просвітницького діяча о. Іларіона Курп'яка. Цікаво, що перед цим 1 травня у селі відбувся пам'ятний вечір з нагоди 25-ї річниці заснування Братства тверезості [57, с. 2]. 21 квітня 1901 р. засновано читальню «Просвіти» в с. Рожневі Снятинського повіту (нині село входить до складу Косівського району Івано-Франківської обл.). Після її відкриття влаштовано концерт на честь Т. Шевченка, в якому також взяв участь хор с. Балинців Коломийського повіту під орудою В. Барнича. Програма концерту складалася з таких номерів: вступного слова і закінчення; соло баритонового «Заповіту» М. Вербицького в супроводі двох хорів; дуету сопрано і альтя «Молитви» М. Лисенка; декламації «Христос воскрес»; музичних творів С. Воробкевича «Огні горять», М. Лисенка «Ой пуцу я кониченька» і М. Копка «Де Сян пливе» у виконанні чоловічого хору; музичних творів Ф. Колесси «Ой мати» і «Помер рекрут» у виконанні змішаного хору; декламації поезій Т. Шевченка «До Основ'яненка», «Тополя» і «Мені тринадцятий минало» [23, с. 3].

З нагоди вшанування 41-ї річниці смерті Т. Шевченка 15 лютого 1902 р. читальня Товариства «Просвіта» с. Карлова Снятинського повіту організувала вечір пам'яті українського поета. Зі вступним словом виступили відомий просвітянин краю, священник І. Курп'як. Під його орудою місцевий хор заспівав низку творів на слова Т. Шевченка: «Очам і ухам не хотілось вірити, коли чуло ся, як знаменито селяни під управою свого невтомного і незрівнаного в тій штуці пароха свого відспівали багато трудних творів, які має ся нагоду почути хиба на продукциях ліпших мійських "Боянів"». Разом з декламуванням поезій Кобзаря у місцевих селян викликало захоплення читання твору покутського письменника Л. Мартовича «Нечитальник» [5, с. 3].

Члени читалень «Просвіти» Снятинського повіту займалися музично-театральною роботою. Так, молоді хлопці і дівчата читальні «Просвіти» с. Видинова 9 липня 1903 р. зіграли виставу Ф. Заревича «Бондарівна» [36, с. 3]. У м. Заболотіві Снятинського повіту 5 липня 1903 р. за сприяння місцевої читальні «Просвіти» відбулися вокально-декламаторські вечорниці, приурочені пам'яті Тараса Шевченка [37, с. 3].

Значно менше інформації черпаємо з газетних публікацій «Діла» про діяльність філії Товариства «Просвіта» в м. Городенці та читалень в населених пунктах Городенківського повіту.

Філію Товариства «Просвіта» в м. Городенці було засновано 1 червня 1903 р. Перші загальні збори товариства, на які прийшло 600 осіб, вів голова філії Коломийського повіту О. Колодницький. Головою філії обрано о. А. Олесницького, пароха с. Торговиця-Пільній Городенківського повіту. В перший рік своєї праці філія здійснила люстрацію всіх читалень Городенківського повіту. За 1902–1903 рр. відкрито вісім нових читалень. На початок 1904 р. на Городенківщині функціонувало 22 читальні. Філія 1903 р. заснувала селянську бурсу в м. Городенці, знайшла відповідне приміщення для проживання 10-ти хлопців [118, с. 1; 122, с. 15]. Головний осередок просвітянства міста забезпечував соціальні потреби учнів місцевої бурси. Кожен школяр отримував належне помешкання та харчування. Оплата за проживання в бурсі була невелика – 5 кор. на місяць [9, с. 3]. У загальному звіті про роботу читалень «Просвіти» в Галичині за 1908 р. представник головного осередку в м. Львові А. Глодзінський відзначав, що в Городенківському повіті філія «Просвіти» проводить активну роботу. За допомогою місцевих сил керівне культурно-просвітницьке ядро повіту організовувало і проводило відкриті лекції, концерти і аматорські вистави: «Ся праця Виділу філіяльного довела до таких успіхів, що майже кожда читальня в окрузі має свій власний дім, а при многих з них повстали крамниці і позичкові каси» [28, с. 2].

Напередодні Першої світової війни в м. Городенці діяли чотири осередки Товариства «Просвіта»: філія і три читальні на Монастирському передмісті, Фільварковому куті і Тишковецькому куті (напрямок на с. Тишківці Городенківського повіту; у приміщенні цієї читальні містилася чотирикласна народна школа і т. зв. «приготовляючий курс до гімназії»). Серед інших українських політичних, культурно-освітніх, кооперативних і господарських товариств у м. Городенці функціонували такі: філія «Сільського господаря», Повітове товариство кредитове, позичкова і щаднича каса для жителів міста, Народний дім, «Селянська бурса» (підпорядкована місцевій філії «Просвіти»), Жіноче товариство, філія Руського товариства педагогічного, Товариство «Захоронка», Міщанське товариство «Родина», Пожежно-гімнастичне товариство «Сокіл», Політичне товариство, руський (український) гімназійний курс [128, с. 26].

Перші читальні «Просвіти» в Городенківському повіті було засновано в с. Чортівці (1890 р.), с. Репуженцях, с. Дубках і с. Городниці [103, с. 2–3; 81, с. 3]. У кінці XIX ст. серед осередків «Просвіти» Городенківського повіту вирізнялася своєю діяльністю читальня товариства в с. Чернелиці. Зокрема її члени у травні 1898 р. організували урочистості з нагоди 50-річчя скасування панщини в Галичині. Завдяки місцевим культурно-мистецьким силам відбувся концерт, на якому

читальняний хор виконав музичні твори «Задзвенімо, браття милі», «Помарніла наша доля», «Дніпре мій, Дніпре» та гімн «Ще не вмерла Україна» [83, с. 2]. 1908 р. в с. Тишківцях Городенківського повіту за сприяння священика о. Зенона Шухевича діяли аж три читальні «Просвіти», а також Жіноче товариство. У селі працювали власна пошта, відділ «райфайзенки», громадський шпихлір, планували реорганізувати школу з двокласної в чотирикласну [104, с. 2].

Достатньо багато різноманітної інформації отримуємо з часопису «Діло» про діяльність просвітянських осередків на Товмаччині.

Філію «Просвіти» в м. Товмачі, другу за часом заснування філію товариства на Покутті (після м. Коломиї), відкрито 1896 р. На перші її загальні збори 5 липня 1896 р. прибуло 300 мешканців м. Товмача і Товмацького повіту. Відкрив урочисте дійство о. О. Кадайський з с. Грушки Товмацького повіту, після чого головою зборів обрано судового радника з м. Коломиї і депутата Галицького крайового сейму від Товмаччини Т. Заячківського. На засіданні були присутні представники головного осередку «Просвіти» в м. Львові К. Левицький та станіславівської філії М. Коцюба. Обрано керівний осередок філії «Просвіти» в м. Товмачі. До його складу ввійшли: о. О. Кадайський, о. П. Ступницький з м. Товмача, о. М. Бачинський з с. Милування (нині село Тисменицького району Івано-Франківської обл.), о. С. Левицький з с. Стриганців (нині село Тисменицького району Івано-Франківської обл.), о. М. Голинатий з с. Надорожної, селяни С. Шемчук з с. Пужників, І. Бородайкевич з с. Бортників, Л. Болехівський з с. Ворони (нині село Коломийського району Івано-Франківської обл.), Д. Депутат з с. Вільшаниці (нині село Тисменицького району Івано-Франківської обл.) та І. Камінський з с. Палагичів [89, с. 2].

У перші роки своєї діяльності члени філії товариства спрямовували роботу на організацію зборів і віч для обговорення економічних справ українців: усупільнення торгівлі, крамниць; формування кооперативних і кредитних товариств самопомочі, спілок (т. зв. «спілок Райфайзена»).

Для поліпшення ведення кооперації філія «Просвіти» в м. Товмачі влітку 1896 р. скликала чотири економічні віча. Перше таке віче мало відбутися в с. Вороні біля м. Отинії. На ньому члени філії повинні були виголосити дві доповіді про організацію спілок самопомочі та про заснування по селах краю хліборобських крамниць [56, с. 2]. Друге подібне віче відбулося 11 жовтня 1896 р. в м. Тисмениці [35, с. 3].

Просвітяни Товмаччини у травні 1898 р. підтримали загальнокрайові заходи, приурочені 50-річчю скасування панщини Галичини. 15 травня 1898 р. у всіх селах Товмацького повіту відбулися святкові богослужіння з проповідями і походи до хрестів, поставлених на знак пам'яті про скасування панщини у краї. На одному з таких урочистостей у м. Товмачі відбулося віче, після якого за сприяння о. декана П. Ступницького було ухвалено рішення про створення в місті нової читальні «Просвіти» [67, с. 2]. 27 грудня 1898 р. філія «Просвіти» в м. Товмачі влаштувала віче з нагоди сотих рокових відродження українського письменства (вихід у світ «Енеїди» І. Котляревською, написаної українською літературною мовою) [119, с. 2]. На урочистості прибуло 250 учасників і 12 священиків. З привітального слова віче розпочав голова філії о. О. Кадайський. Урочисте зібрання вів о. П. Ступницький. Першим виступив о. Баріш з с. Угринова Станіславівського повіту. Він у доступній формі розповів про життя і діяльність

I. Котляревського, показав здобутки галицьких українців на культурно-просвітницькому фронті. Другий промовець I. Коцюба звернув увагу на працю народних і промислових шкіл, розвиток рільництва і торгівлі краю, подав програму просвітницько-економічної роботи товариства в найближчому майбутньому. Третій виступ о. М. Бачинського стосувався характеристики соціального становища українських селян краю. Промовець пропонував створювати кооперативні товариства самопомочі. Після віча інтелігенція зібралася в домі о. П. Ступницького, де обговорювали питання дальших ділянок праці філії [87, с. 2].

Філія «Просвіти» в м. Товмачі співпрацювала з відповідною філією у м. Станиславові. Обидва культурно-просвітницькі осередки в м. Станиславові 8 вересня 1898 р. провели нараду щодо заснування Кооперативного товариства «Союз крамниць» [121, с. 3].

Станом на кінець 1899 р. за сприяння філії товариства з 59-ти сільських громад Товмацького повіту діяла 21 читальня «Просвіти», з них сім засновано в 1898–1899 рр. [112, с. 1]. Під орудою читалень успішно функціонували 14 крамниць і 10 позичкових кас. 1899 р. філія у м. Товмачі влаштувала крамарське віче, на яке приїхав керівник Кооперативного товариства «Народна торгівля» В. Нагірний. На вічі урочисто засновано Товариство «Народний дім». Філію «Просвіти» повітового містечка наприкінці XIX ст. очолював о. О. Кадайський з с. Грушки, його заступником обрано о. Кульчицького з с. Підпечар (нині село Підпечери Тисменицького району Івано-Франківської обл.), а секретарем – о. М. Бачинського з с. Милування [124, с. 24].

Сімнадцятого грудня 1908 р. філія товариства в м. Товмачі з нагоди 40-річчя «Просвіти» організувала урочистий захід. Торжество розпочалося з богослужіння за участі оо. декана П. Ступницького, Дурдели і Плав'юка. Після цього святковою ходою всі присутні разом з членами осередків Українського пожежно-гімнастичного товариства «Січ» з м. Товмача, сіл Братишева, Буківної, Петрилова й Олеші перейшли з церкви до міської читальні «Просвіти», де відбувся концерт. З привітальним словом виступив голова філії о. М. Бачинський. Після цього лунали поезії і музичні твори за участі хорових колективів «Просвіти» і «Січі». Реферат про діяльність і значення культурно-просвітницького товариства виголосив адвокат, депутат Галицького крайового сейму Іван Макух. У ході проведеного дійства до складу міської читальні «Просвіти» ввійшло 15 нових членів та зібрано 26 корон. Присутній на цьому заході невідомий дописувач «Діла», щоправда, бідкався, що дім товмацької читальні замалий і не міг помістити всіх учасників, а їх було понад 1 тис. чоловік [43, с. 2].

Одинадцятого листопада 1909 р. філія «Просвіти» в м. Товмачі зорганізувала просвітньо-економічне віче, яке відбулося у приміщенні місцевої читальні товариства. Його відкрив заступник голови філії Іван Макух. Головою віча обрано о. Олександра Кадайського з с. Грушки Товмацького повіту. Доповідь про потребу відкриття і діяльності народних шкіл, «людових університетів», господарських, промислових, торговельних шкіл і гімназій виголосив І. Макух. Він зауважив, що українці потерпають від урядових кривд у сфері шкільництва. Так, українці, які становлять 42% населення краю, мають лише п'ять гімназій, тоді як поляки – 67 навчальних закладів такого типу. І. Макух виступив проти створення утравістичних (двомовних) гімназій. Всі учасники віча підтримали

ініціативу політика про заснування української гімназії в м. Товмачі. Керівний осередок філії «Просвіти» постановив створити комітет, який би займався збором коштів для будівництва приміщення бурси, в якій мали б проживати учні товмацької гімназії [44, с. 2–3]. У січні – лютому 1912 р. філія «Просвіти» організувала господарсько-кооперативний курс у м. Товмачі. Навчався 31 учасник, серед яких 14 жителів з м. Товмача, по три – з сіл Колінців, Слобідки і Нижнева, по два – з сіл Братишева і Королівки, по одному – з сіл Палагич, Яцівки (тепер село Яківка. – Ред.) і Гринівців Товмацького повіту [29, с. 3–4].

Члени товмацької і коломийської філії «Просвіти» 23 грудня 1912 р. взяли участь у нараді просвітян у м. Станиславові. Організатором заходу був головний осередок культурно-просвітницького товариства в м. Львові. Розглядали питання сучасного стану розвитку «Просвіти», влаштування курсів вищої освіти. Член філії «Просвіти» в м. Товмачі І. Макух висловив пропозицію, що для організації проведення таких курсів потрібно створити на відповідних статутах товариство, яке б опікувалося цією справою. Член філії товариства в м. Коломиї Є. Данилович відзначив, що курси вищої освіти не повинні націлено давати фахові знання, проте зобов'язані пробуджувати національні почуття і самосвідомість. Проведення такого курсу можливе тільки в м. Львові, натомість на провінції він повинен мати вужчу програму [98, с. 2–3].

Роботі осередку «Просвіти» в м. Тисмениці передувала діяльність наприкінці 1870-х – на початку 1890-х рр. Товариства «Читальня», яке займалося культурно-мистецькою роботою [132, с. 2; 137, с. 159–163; 140, с. 70–72]. Так, 18 лютого 1894 р. вперше в місті члени цього товариства на чолі з Т. Смольницьким організували у т. зв. «Панському домі» музично-декламаційний вечір, присвячений 33-м роковинам смерті Т. Шевченка. На урочистому заході вшанування творчості Кобзаря лунали його поезії і музичні твори [14, с. 2]. 14 лютого 1898 р. і 4 березня 1901 р. товмацька філія «Просвіти» організувала в м. Тисмениці два просвітницько-економічні віча [32, с. 3; 22, с. 3].

Двадцять третього жовтня 1910 р. в м. Тисмениці в будинку Народного дому відбулася спільна нарада керівників осередків читалень «Просвіти» і старшини «Січей» Тисменичини. Розглядали питання громадських виборів та зменшення неграмотності по селах краю [42, с. 6].

Загалом напередодні Першої світової війни в м. Товмачі разом з філією «Просвіти» діяла й читальня. Серед інших українських політичних, культурно-освітніх, господарських і кооперативних товариств у місті працювали такі: філія «Сільського господаря», окружний відділ «Взаїмна поміч галицьких і буковинських учителів у учительок», «Селянська каса», Політичне товариство «Поступ», Пожежно-гімнастичне товариство «Січ». У м. Тисмениці Товмацького повіту, окрім філії «Просвіти», діяли три читальні: при Кокорній церкві, міській церкві і на монастирському куті. А ще інші українські товариства: філії Руського товариства педагогічного і «Сільського господаря», «Родина», «Народний дім», Кредитне товариство «Віра». У Тисменицькій окрузі діяло десять читалень «Просвіти», шість крамниць, Кредитне товариство «Зоря» в с. Марківцях, «Поміч» в с. Пшеничниках, читальняні каси в селах Підпечерах і Вільшаниці [128, с. 35–36; 140, с. 69–86].

Організаторами українського просвітнянського руху на Товмаччині в кінці ХІХ ст. були члени виділу місцевої філії: Іван Пірановський з м. Тисмениці, Іван

Фостун з с. Буківної, Іван Кузьма з с. Олеші й Мирон Терлецький з с. Яцківки. Зокрема І. Фостун у другій половині 1890-х рр. заснував дві читальні «Просвіти» в с. Буківній та с. Петриліві [82, с. 3]. За його сприяння товмацька філія «Просвіти» 19 червня 1898 р. в с. Петриліві організувала господарське віче [12, с. 1].

Одну з перших на статутах Товариства «Просвіта» читальню відкрито в с. Голоскові Товмацького повіту (нині село Коломийського району Івано-Франківської обл.) біля м. Отинії 25 вересня 1892 р. [66, с. 2]. Серед осередків «Просвіти» Товмаччини вирізнялися своєю діяльністю читальні в селах Буківній, Петриліві, Острині, Юрківці, Вільшаниці, Підпечарах (останні три села нині у складі Тисменицького району Івано-Франківської обл.) і Стриганцях. Найбільшою за кількістю членів була читальня с. Вільшаниці. 1898 р. до її складу входило 126 осіб. У селі під орудою осередку товариства діяла крамниця; за сприяння місцевого жителя Гриня Левандовського, який подарував земельну ділянку, споруджували будинок для читальні [82, с. 3].

Читальня с. Стриганці (1893 р. її одну з перших у Товмацькому повіті прийняли до складу головного осередку «Просвіти» [24, с. 2]) мала позичкову касу, крамницю, змішаний і чоловічий хори. Щороку її члени влаштовували шевченківські вечорниці. Зокрема урочисто пройшло відзначення пам'яті Кобзаря з нагоди 40-ї річниці його смерті 26 травня 1901 р. У просторій залі сільської промислової школи, яка була прикрашена синьо-жовтими стрічками, фанами і вінками, зібралося 500 селян та представників інтелігенції з с. Стриганців і сусідніх сіл Довгого, Рошнева, Милування, Єзуполя, Юрківки. Посередині на сцені стояв бюст Т. Шевченка, над ним чотирирічна дівчинка тримала вінок, а з боку сидів сивоусий кобзар. Зі вступним словом виступив о. Софрон Левицький. Учасники концертної програми, переважно діти, декламували поезії Т. Шевченка, а місцевий змішаний і чоловічий хори виконали музичні твори «На розвалинах Галича», «На бережку у ставка», «Гамалія», «Закувала та сива зозуля». Урочистий вечір завершився виконанням гімну «Ще не вмерла Україна» [96, с. 5].

На початку ХХ ст. за сприяння читальні «Просвіти» та головного осередку товариства в м. Львові в с. Милуванні Товмацького повіту відкрито садівничо-господарську школу [72, с. 1–2; 2, с. 3]. Читальня «Просвіти» с. Милування періодично на базі навчального закладу влаштовувала господарсько-кооперативні курси. Перший курс тривав протягом 20 листопада – 31 грудня 1909 р., другий (відбувався у м. Тисмениці; навчалось 28 учасників) – 1 грудня 1910 р. – 28 лютого 1911 р., третій – 23 січня – 1 березня 1912 р. (відбувався у м. Товмачі; навчався 31 учасник). До програми курсу, який був безкоштовним, входило навчання з сільського господарства (господарське будівництво, обробка ріллі, вирощування рослин, плекання худоби, городництво, садівництво, меліорація тощо) та організації спілчанського руху. Навчалися переважно молоді люди віком від 14 до 36 років з с. Милування, м. Тисмениці та сусідніх сіл Вільшаниці, Юрківки [76, с. 3–4; 74, с. 6; 29, с. 3–4; 140, с. 82–84].

Часопис «Діло» періодично друкував статистичні матеріали про роботу філій і читалень «Просвіти» Східної Галичини. Важливо оглянути в динаміці появу і діяльність культурно-просвітницьких осередків Покуття.

Станом на середину 1897 р. у Східній Галичині функціонувало 13 філій і 459 читалень «Просвіти». На Покутті осередків культурно-просвітницького

товариства було дуже мало. Діяли тільки дві філії в м. Товмачі і м. Коломиї, 13 читалень у Товмацькому повіті, 11 – у Коломийському (на кінець 1896 р. – дев'ять [108, с. 3]), бшість – у Городенківському. Жодної читальні не відкрито у Снятинському повіті. Для порівняння в сусідніх до Покуття адміністративних повітах: Станиславівському діяла одна філія і 14 читалень, Надвірнянському – дев'ять читалень, Богородчанському – п'ять, Косівському – чотири. Найбільше у Східній Галичині читалень «Просвіти» було відкрито в Перемишльському повіті – 34, Рогатинському, – 24, Борщівському – 23, Стрийському – 22, Львівському – 19, Бібрському – 19 і Тернопільському – 17 [102, с. 3].

1899 р. сповістили про реєстрацію, і відповідно діяло осередків тТовариства «Просвіта» на Покутті: у Городенківському повіті – 12 (10), Коломийському – 21 (17) [111, с. 2], Снятинському – п'ять (чотири) [113, с. 2], Товмацькому – 21 (21) [112, с. 1]. Для порівняння в сусідніх до Покуття адміністративних повітах: Богородчанському – 12 (11), Косівському – сім (п'ять), Надвірнянському – 15 (12), Станиславівському – 23 (20). З відкритих читалень «Просвіти» надіслали звіти до приймальні головного осередку в м. Львові: у Городенківському повіті – чотири читальні, Коломийському – 12, Снятинському – три, Товмацькому – 17. Для порівняння в сусідніх до Покуття адміністративних повітах: Богородчанському – сім, Косівському – три, Надвірнянському – вісім, Станиславівському – 16 [116].

Станом на початок 1902 р. на 50 громад Городенківського повіту функціонувало 19 читалень «Просвіти»; у Коломийському повіті серед 57-ми громад діяла філія «Просвіти» в м. Коломиї і 24 читальні; у Печеніжинському повіті з 19-ти населених пунктів читальні культурно-просвітницького товариства були в дев'яти селах; у Снятинському повіті серед 41-ї громади читальні «Просвіти» містилися в 16-ти населених пунктах; на Товмаччині серед 64-х населених пунктів діяла філія «Просвіти» в м. Товмачі і 33 читальні. Для порівняння в сусідніх до Покуття адміністративних повітах: Богородчанському – з 39-ти громад читальні «Просвіти» функціонували в 13-ти населених пунктах; Косівському – з 45-ти громад діяла філія в м. Косові і 13 читалень; Надвірнянському – з 48-ми населених пунктів працювали 19 читалень; Станиславівському – з 75-ти громад функціонувала філія в м. Станиславові і 37 читалень [78, с. 1].

Протягом 1903 р. в Городенківському і Коломийському повітах було засновано по чотири нові читальні Товариства «Просвіта», у Товмацькому повіті – дві читальні, у Снятинському і Печеніжинському повітах – лише по одній читальні. УВ сусідніх до Покуття адміністративних повітах: Надвірнянському і Станиславівському – по шість нових читалень; Косівському – три читальні; Богородчанському – дві читальні. Найбільше читалень «Просвіти» у Східній Галичині відкрито у Збаразькому (16), Бережанському (12), Золочівському (10), Равському (8) і Сяноцькому (8) повітах [80, с. 1]. На жаль, наступного 1904 р. динаміка появи нових читалень у покутських повітах різко зменшилася. У Товмацькому повіті (функціонувало 38 читалень) було засновано три читальні, в Городенківському (23), Печеніжинському (10) і Снятинському (17) повітах – по одній, в Коломийському повіті (28) – жодної читальні. Для порівняння в сусідніх Косівському повіті (24) було відкрито вісім нових читалень «Просвіти», а в Станиславівському повіті (49) – шість. Найбільше 1904 р. в Східній Галичині читалень товариства засновано в Самбірському повіті – двадцять [79, с. 1].

1908 р. головний осередок «Просвіти» в м. Львові здійснив детальний огляд роботи читалень культурно-просвітницького товариства Галичини. У газеті «Діло» в опублікованій розгорнутій таблиці було подано такі інформативні колонки: скільки у повіті є громад та відповідно скільки функціонує читалень «Просвіти»; скільки при читальнях товариства є хороших колективів, аматорських гуртків, крамниць, позичкових кас і шпихлірів. В останній колонці вказувалося, які читальні в повіті мають понад 100 членів та за кількістю книжок у бібліотеці – понад 200 примірників [130, с. 2]. У Городенківському повіті в 49-ти громадах діяли 34 читальні, з них сім мали хороші колективи, чотири – аматорські гуртки, дві – крамниці, чотири – позичкові каси, три – шпихліри. Найбільші культурно-просвітницькі осередки містилися в с. Городниці (102 члени, 515 книжок у бібліотеці), м. Обертині (нині селище Тлумацького району Івано-Франківської обл.) (125 членів, 300 книжок), с. Стрільчому (366 книжок). Серед 57-ми громад Коломийського повіту функціонували 36 читальні, в яких діяли чотири хороші колективи, чотири аматорські гуртки, сім крамниць, 4 чотири позичкові каси і три шпихліри. Активними були читальні с. Балинців (102 члени, 300 книжок), с. Корнич (250 членів, 225 книг) і с. Воскресінці (157 членів, 378 книг). У Снятинському повіті в 41-й громаді існували 19 читалень, де діяв тільки один хороший колектив, два аматорські гуртки, три крамниці, позичкова каса і жодного шпихліра. Найбільша читальняна громада була в с. Задубрівцях (143 члени). На Товмаччині серед 65-ти громад було 53 читальні «Просвіти», в яких, щоправда, функціонувало лише по одному хорошому колективу і аматорському гуртку, але працювало 13 крамниць, 14 позичкових кас і три шпихліри. Найбільші культурно-просвітницькі осередки були в с. Хом'яківці (нині село Тисменицького району Івано-Франківської обл.) (200 членів), с. Милуванні (183 члени, 320 книжок), с. Петрилові (261 член, 227 книжок). У Печеніжинському повіті з 21-ї громад, частина з яких були покутськими, в 16-х діяли читальні «Просвіти», проте в жодному з них не було хорошого колективу і аматорського гуртка, діяли тільки дві крамниці і позичкова каса. Найбільша читальня була в гуцульському селі Космачі (200 членів) [130, с. 2].

Для порівняння в сусідніх до Покуття повітах ситуація виглядала так: у Богородчанському повіті – у 39-ти громадах діяли 29 читалень (два хороші колективи, три аматорські гуртки, дві крамниці, дві позичкові каси, жодного шпихліра; найбільші читальняні громади в с. Богородчанах-Старих (102 члени), м. Богородчанах (300 книжок), с. Порогах (184 члени), с. Солотвині (125 членів, 200 книжок), с. Саджаві (104 члени)); у Надвірнянському повіті – у 33-х громадах діяла 31 читальня (хороший колектив, аматорський гурток, чотири крамниці, дев'ять позичкових кас, шпихлір; найбільші культурно-просвітницькі осередки були в с. Гвізді (120 членів, 500 книжок), м. Надвірній (153 члени, 450 книжок), с. Тарновиці-Лісній (120 членів), с. Парищі (168 членів)); у Косівському повіті – у 42-х громадах діяли 38 читалень (хороший колектив, два аматорські гуртки, п'ять крамниць, дві позичкові каси, шпихлір; найбільші читальняні громади в с. Криворівні (нині село Верховинського району Івано-Франківської обл.) (151 член, 200 книжок), м. Кутах (430 книжок), с. Кобаках (420 книжок)); у Станіславівському повіті – у 75-ти громадах функціонували 58 читалень (два хороші колективи, два аматорські гуртки, 13 крамниць, п'ять позичкових кас, жодного шпихліра; найбільші культурно-просвітницькі осередки в с. Книгиничах

(?, мабуть, с. Княгинин, передмістя Станиславова, нині входить до складу м. Івано-Франківська) (112 членів, 213 книжок), с. Маріямполь (нині село Галицького району Івано-Франківської обл.) (300 книжок) [130, с. 2].

Загалом, якщо брати до уваги всі повіти Східної Галичини, найбільше читалень щодо кількості громад було в Гусятинському повітах (53 читальні на 50 громад), Чортківському (43 читальні на 44 громади) і Надвірнянському (31 читальня на 33 громади). Проте найбільше культурно-просвітницьких осередків було в Тернопільському (69), Львівському (67), Рогатинському (66), Стрийському (64), Перемишльському (62) і Золочівському (60) повітах. Найменше читалень у гірських і передгірських повітах – у Ліскському (7) і Турківському (16) [28, с. 2].

Отже, «Просвіта» несла в народні маси культуру, знання й національну свідомість і була важливим чинником консолідації галицьких українців. Діяльність культурно-просвітницького товариства регламентували статuti. Офіційні документи першої половини 1890-х рр. чітко засвідчують, що у своїй роботі на місцях головний осередок «Просвіти» в м. Львові спирався на філії та читальні. Практична робота місцевих осередків «Просвіти» висвітлювалася в тогочасній українській газетній періодиці Галичини. Чимало уваги діяльності філій і читалень, зокрема на Покутті, приділяла перша українська щоденна газета «Діло». На місцях важливим елементом піднесення національної самосвідомості українців стало створення драматичних гуртків, оркестрів, бібліотек, крамниць і позичкових кас, які стали не тільки центрами культурно-просвітницького й економічного життя села, містечка і округи, але й були осередками антиалкогольної боротьби, піднесення інтелектуального рівня населення Покуття. Ініціаторами створення таких осередків «Просвіти» стали місцеві греко-католицькі священники, вчителі. Статті і замітки часопису «Діло» вказують на те, що в кінці ХІХ ст. найкраще розвивалися дві філії товариства в м. Коломиї і м. Товмачі та читальні в м. Печеніжині і с. Балинцях Коломийського повіту. Ці осередки товариства регулярно проводили просвітницько-економічні віча, відкриті лекції, урочисті заходи з нагоди вшанування Т. Шевченка і М. Шашкевича. Значно гіршою була ситуація із заснуванням філій і читалень товариства у Снятинському і Городенківському, частково в Коломийському повітах. Тут під впливом українських радикалів було відкрито десятки осередків економічно-просвітницького Коломийського товариства «Народних спілок», які створювали свої читальні й бібліотеки, засновували ощадні й позичкові каси, промислово-торговельні спілки. На Коломийщині сильні позиції займали також читальні Товариства імені М. Качковського, які були під впливом русофілів (москвофілів). Проте статистичні дані, опубліковані в газеті «Діло» напередодні Першої світової війни, вказують на те, що понад двох третинах населених пунктів Покуття (окрім Снятинського повіту) були читальні Товариства «Просвіта».

Отже, потребує ретельного вивчення діяльність філій і читалень «Просвіти» на Покутті. Слабо досліджені практична робота осередків товариства, їхня культурно-просвітницька і соціально-економічна робота, відносини з місцевою владою і представниками радикального й русофільського (москвофільського) таборів. Доцільно матеріали тогочасної української газетної періодици (часописи «Діло», «Читальня. Письмо з Просвіти», «Батьківщина», «Свобода», «Громадський голос», «Руслан», «Галичанин» та ін.) зіставити з архівними

матеріалами ф. 348 «Товариство “Просвіта”, м. Львів» (звіти філій і читалень, листування їх з головним осередком товариства в м. Львові) і ф. 146 «Галицьке намісництво, м. Львів» (інформація про реєстрацію філій і читалень «Просвіти») Центрального державного історичного архіву України в м. Львові, а також з поодинокими документами Державного архіву Івано-Франківської області для об’єктивного вивчення діяльності осередків товариства на Покутті в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Джерела та література

1. А. Л. Зь Коломыѣ пишуть нам ... / А. Л. // Дѣло. – 1900. – 3 (16) марта. – Ч. 51. – С. 2–3. – Рубр.: Обходы въ память Т. Шевченка.
2. Агр. Милованське съвято / Агр. // Діло. – 1910. – 8 грудня (25 падолиста). – Ч. 274. – С. 3.
3. Азь Буки. Зь Коломыѣ пишуть намъ ... / Азь Буки // Дѣло. – 1894. – 2 (14) грудня. – Ч. 270. – С. 3–4. – Рубр.: Новинки.
4. Братя Земляки покутскої Руси-України! // Дѣло. – 1901. – 8 (21) жовтня. – Ч. 225 и 226. – С. 3.
5. В читальни «Просьвіти» в Карлові відбув ся д. 15 лютого с. р. вечерок в память Тарасової смерти // Дѣло. – 1902. – 9 (22) марта. – Ч. 56. – С. 3. – Рубр.: Рухъ в рускихъ товариствахъ.
6. Вечерницѣ безъ публики. Зь Снятина пишуть намъ ... // Дѣло. – 1897. – 8 (20) серпня. – Ч. 178. – С. 1. – Рубр.: Новинки.
7. Вечерокъ вокально-деклямаційный сполученый зь представленемъ театральнымъ въ честь 35 тыхъ роковинъ смерти Т. Шевченка водбуде ся заходомъ членовъ «Просвѣты» зь Балинець и Трофановки ... // Дѣло. – 1896. – 13 (25) сѣчня. – Ч. 10. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
8. Виділ коломийскої філії «Просьвіти» повідомляє ... // Діло. – 1903. – 5 (18) марта. – Ч. 52. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
9. Виділ філії «Просьвіти» в Городенці подає до відомости ... // Діло. – 1903. – 30 серпня (12 вересня). – Ч. 195. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
10. Виділ філії «Просьвіти» в Коломії прийме ... // Діло. – 1910. – 20 (7) липня. – Ч. 158. – С. 7. – Рубр.: Конкурси бурс.
11. Виділ філії «Просьвіти» в Коломії прийме ... // Діло. – 1912. – 18 (5) липня. – Ч. 8149. – С. 6. – Рубр.: Конкурси бурс і інститутів.
12. Выдѣль. Зь товмацкої філії «Просвѣты» / Выдѣль // Дѣло. – 1898. – 2 (14) червня. – Ч. 120. – С. 1. – Рубр.: Новинки.
13. Выдѣль товариства «Просвѣты» заразъ по Загальныхъ Зборахъ товариства въ Коломыи зажадавъ одъ уряду почтового розслѣдження ... // Дѣло. – 1890. – 28 серпня (9 вересня). – Ч. 194. – С. 1.
14. Выдѣль товариства «Читальнѣ» въ Тисменици устроює ... // Дѣло. – 1894. – 4 (16) лютого. – Ч. 27. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
15. Выдѣль читальнѣ «Просвѣты» въ Балинцяхъ (пов. коломыйского) має честь повідомити ... // Дѣло. – 1898. – 8 (20) серпня. – Ч. 175. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
16. Выдѣль читальнѣ «Просвѣты» въ Балинцахъ [повѣту коломыйского] устроює ... // Дѣло. – 1899. – 2 (14) сѣчня. – Ч. 1. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
17. Выдѣль читальнѣ «Просвѣты» въ Балинцяхъ устроює ... // Дѣло. – 1897. – 22 цвѣтня (4 мая). – Ч. 89. – С. 4. – Рубр.: Новинки.
18. Вычоса. Зь Снятина пишуть намъ ... / Вычоса // Дѣло. – 1898. – 11 (23) мая. – Ч. 103. – С. 2. – Рубр.: Зь ювілейныхъ обходовъ у краю.
19. Водъ выдѣлу. Выдѣль читальнѣ въ Испасѣ побочъ Коломыи складає ... / Водъ выдѣлу // Дѣло. – 1896. – 30 серпня (11 вересня). – Ч. 195. – С. 3. – Рубр.: Новинки.

20. Водкрыты чытальнѣ «Просвѣты» въ Печенѣжинѣ // Дѣло. – 1892. – 23 мая (4 червня). – Ч. 116. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
21. Водкрыты чытальнѣ «Просвѣты» въ Яблоновѣ (въ повѣтѣ коломыйскомъ) ... // Дѣло. – 1892. – 23 мая (4 червня). – Ч. 116. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
22. Въ понедѣлокъ 4-ого марта водбуде ся въ Тисьменици о 12 въ полудне просвѣтно-економічне вѣче ... // Д?ло. – 1901. – 17 лютого (2 марта). – Ч. 38. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
23. Въ Рожновѣ (за рѣкою) ... // Д?ло. – 1901. – 6 (19) цвѣтня. – Ч. 76. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
24. Въ члены товариства «Просвѣта» приняты ... // Дѣло. – 1893. – 5 (17) червня. – Ч. 124. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
25. Гарный, просторый домъ буде ся въ Балинцяхъ повѣта коломыйского ... // Дѣло. – 1896. – 18 (30) мая. – Ч. 110. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
26. Гість. 3 Печенѣжина. (Национальні справи) / Гість // Діло. – 1910. – 28 (15) липня. – Ч. 165. – С. 5. – Рубр.: Письма з краю.
27. Гість. Просвѣтня работа в краю / Гість // Діло. – 1905. – 19 серпня (1 вересня). – Ч. 185. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
28. Глодзінський А. Читальні товариства «Просвѣта». (Конецъ) / А. Глодзінський // Діло. – 3 червня (21 мая). – Ч. 123. – С. 2.
29. Господарсько-кооперативний курс в Товмачи // Діло. – 1912. – 6 лютого (24 січня). – Ч. 8018. – С. 3–4.
30. Д. Г. Про отворенье чытальнѣ «Просвѣты» въ Стопчатовѣ въ повѣтѣ коломыйскоѣ пишутъ намъ ... / Д. Г. // Дѣло. – 1892. – 23 мая (4 червня). – Ч. 116. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
31. Дня 9 лютого с. р. водбули ся въ Снятинѣ вечерницѣ въ честь Тараса Шевченка устроени товариством «Наука» ... // Д?ло. – 1896. – 19 лютого (2 марта). – Ч. 38. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
32. Дня 14 лютого [на Стрѣтенѣ] водбуде ся въ Тисьменици ... просвѣтно-економічне вѣче ... // Дѣло. – 1898. – 28 сѣчня (9 лютого). – Ч. 22. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
33. Дня 17 лютого с. р. отворено въ Ключевѣ великомъ, пов. Коломыйского, чытальню «Просвѣты» // Дѣло. – 1895. – 3 (15) марта. – Ч. 50. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
34. До Русиновъ зъ повѣтовъ: Коломыйского, Снятиньского, Косовского, Городеньского и сусѣдныхъ // Дѣло. – 1890. – 3 (15) серпня. – Ч. 175. – С. 1.
35. Друге економічне вѣче устроюване заходомъ товмацкои філіи водбуде ся ... // Дѣло. – 1896. – 26 вересня (8 жовтня). – Ч. 217. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
36. З Видинова снятиньского повіта пишутъ намъ ... // Діло. – 1903. – 29 липня (11 серпня). – Ч. 133. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
37. З Заболотова // Діло. – 1903. – 16 (29) червня. – Ч. 133. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
38. З Коломиї. (А наша народна работа?) // Діло. – 1909. – 24 (11) лютого. – Ч. 40. – С. 2. – Рубр.: Письма з краю.
39. З Коломиї. (Загалнь збори філії «Просвѣти» ...) // Діло. – 1908. – 1 грудня (18 падолиста). – Ч. 271. – С. 2. – Рубр.: Письма з краю.
40. З Печенѣжинщини. (Байдужність нашої інтелігенції в громадянській роботі. – Початок економічної організації в повіті) // Діло. – 1911. – 21 (8) лютого. – Ч. 39. – С. 2–3. – Рубр.: Письма з краю.
41. З просвѣтної організації // Діло. – 1906. – 14 (27) жовтня. – Ч. 221. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
42. З Тисьмениччини // Діло. – 1910. – 19 (6) жовтня. – Ч. 233. – С. 6. – Рубр.: Новинки.

43. З Товмача. (Ювилей «Просвьіти») // Діло. – 1908. – 25 (13) грудня. – Ч. 280. – С. 2. – Рубр.: Письма з краю.
44. З Товмаччини. Віче // Діло. – 1909. – 23 (10) падолиста. – Ч. 259. – С. 2–3. – Рубр.: Письма з краю.
45. Загальні збори коломыйскої філії «Просвѣты» ... // Діло. – 1894. – 30 мая (11 червня). – Ч. 120. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
46. Загальні збори тов. «Просвѣты» // Діло. – 1898. – 21 сѣчня (2 лютого). – Ч. 16. – С. 1.
47. Загальні Збори товар. Просвѣта // Діло. – 1890. – 11 (23) серпня. – Ч. 181. – С. 1.
48. Загальні Збори товар. Просвѣта. (Конець) // Діло. – 1890. – 13 (25) серпня. – Ч. 182. – С. 1–2.
49. Загальні Збори товариства «Просвѣты» въ Коломыи // Діло. – 1890. – 18 (30) серпня. – Ч. 186. – С. 1–3; 20 серпня (1 вересня). – Ч. 187. – С. 1–2.
50. Загальний зборъ читальнѣ «Просвѣты» въ мѣсточку Печенѣжинѣ ... // Діло. – 1895. – 4 (16) лютого. – Ч. 27. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
51. Загальні збори товариства «Читальня Просвьіти» і «Січ» в Трофанівці ... // Діло. – 1904. – 21 серпня (3 вересня). – Ч. 188. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
52. Закладайте «Народні Спілки»! // Запорожець. Календар на переступний рік 1904. – Коломия, 1904. – С. 115–118.
53. Занепад Покутя. (Допись з Коломиї) // Діло. – 1903. – 10 (23) січня. – Ч. 7. – С. 2.
54. Зі Снятина. Перші загальні збори снятинської філії «Просвьіти» відбули ся ... // Діло. – 1909. – 29 (16) вересня. – Ч. 213. – С. 4. – Рубр.: Новинки.
55. Зо Снятина пишуть намъ ... // Діло. – 1898. – 30 жовтня (11 падолиста). – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
56. Зъ выдѣлу філії «Просвѣты» въ Товмачи ... // Діло. – 1896. – 2 (14) серпня. – Ч. 173. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
57. Зъ Карлова доносять намъ // Діло. – 1900. – 23 мая (5 червня). – Ч. 115. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
58. Зъ Коломыѣ. Выдѣлъ коломыйскої філії «Просвѣти» оповѣщує ... // Діло. – 1901. – 3 (16) марта. – Ч. 50. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
59. Зъ Коломыѣ пишуть намъ ... // Діло. – 1898. – 7 (19) марта. – Ч. 53. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
60. Зъ Коломыѣ пишуть намъ ... // Діло. – 1898. – 2 (14) марта. – Ч. 48. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
61. Зъ Коломыѣ. Програма концерту Шевченка устроюваного заходомъ всѣхъ рускихъ товариствъ дня 30 мая ... // Діло. – 1901. – 15 (28) мая. – Ч. 107. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
62. Зъ Коломыйского пишуть намъ: деклямаційный вечерокъ въ читальни въ Яблоновѣ въ память знесеня панщины ... // Діло. – 1895. – 17 (29) мая. – Ч. 108. – С. 2. – Рубр.: Рухъ в рускихъ товариствахъ.
63. Зъ Печенѣжина пишуть намъ ... // Діло. – 1894. – 7 (19) лютого. – Ч. 29. – С. 2. – Рубр.: Рухъ в рускихъ товариствахъ.
64. Зъ Снятина пишуть намъ: Дня 27 н. ст. жовтня водбули ся въ Снятинѣ перши загальні збори повѣтового товариства «Наука» // Діло. – 23 жовтня (4 падолиста). – Ч. 238. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
65. Зъ Снятина пишуть намъ: «Наша дума, наша пѣсня не вмре, не загине, и оживе добра слава, слава Украины» ... // Діло. – 1896. – 10 (22) серпня. – Ч. 179. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
66. Зъ Станиславова. (Основанье товариства «Школьна Помочь». – Читальня «Просвѣты» въ Голосковѣ) // Діло. – 1892. – 19 вересня (1 жовтня). – Ч. 211. – С. 2. – Рубр.: Дописи «Дѣла».

67. Зъ Товмачины пишутъ намъ ... // Дѣло. – 1898. – 20 мая (1 червня). – Ч. 110. – С. 2. – Рубр.: Зъ ювілейныхъ обходовъ у краю.
68. Изъ Снятина пишутъ намъ ... // Дѣло. – 1900. – 14 (27) грудня. – Ч. 280. – С. 2–3. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
69. К. Изъ Снятинщины пишутъ намъ ... / К. // Дѣло. – 1901. – 21 лютого (6 марта). – Ч. 41. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
70. Коломиецъ. Ворогъ просвѣти. З Коломиі пишутъ нам ... / Коломиецъ // Діло. – 1905. – 1 (14) вересня. – Ч. 196. – С. 2–3. – Рубр.: Новинки.
71. Коломыйске свято // Дѣло. – 1901. – 1901. – 20 жовтня (2 падолиста). – Ч. 287. – С. 2–3. – Рубр.: Новинки.
72. Коцюба М. Садівничо-господарське заведење Товариства «Просвѣта» в Милованю / М. Коцюба // Діло. – 1910. – 26 (13) вересня. – Ч. 214. – С. 1–2.
73. Кригулець М. Огляд народної роботи в Коломыйщині (Допись) / Михась Кригулець // Дѣло. – 1902. – 15 (28) марта. – Ч. 61. – С. 2.
74. Курс господарський в Тисьменици // Діло. – 1911. – 23 (10) грудня. – Ч. 283. – С. 6. – Рубр.: Економічно-торговельні вѣсти.
75. Л. С. Просвѣтний рух на Покутю / Л. С. // Діло. – 1906. – 11 (24) серпня. – Ч. 169. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
76. Н. Сегорічний господарсько-кооперативний курс тов.-а «Просвѣти» в Милованю / Н. // Діло. – 1911. – 6 марта (21 лютого). – Ч. 50. – С. 3–4.
77. На засѣданю центрального видѣлу тов. «Просвѣты» ... // Дѣло. – 1894. – 30 серпня (11 вересня). – Ч. 194. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
78. Народна організація // Діло. – 1903. – 25 сѣчня (7 лютого). – Ч. 20. – С. 1.
79. Наша просвѣтна організація в році 1904 // Діло. – 1905. – 18 (31) сѣчня. – Ч. 13. – С. 1.
80. Наша просвѣтня работа в 1903-ім році // Діло. – 1904. – 3 (16) сѣчня. – Ч. 2. – С. 1.
81. Нови читальнѣ «Просвѣты» мають въ короткомъ часѣ отворити ся въ отсихъ мѣсцевостяхъ ... // Дѣло. – 1894. – 30 марта (11 цвѣтня). – Ч. 72. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
82. О просвѣтно-економічномъ руху въ товмачкомъ повѣтѣ подають ... // Дѣло. – 1898. – 10 (22) цвѣтня. – Ч. 78. – С. 3. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
83. Одѣнь зъ Бучкарѣвъ. Зъ Городенщины пишутъ намъ ... / Одѣнь зъ Бучкарѣвъ // Дѣло. – 1898. – 26 мая (7 червня). – Ч. 114. – С. 2. – Рубр.: Зъ ювілейныхъ обходовъ у краю.
84. Олегъ Сатирь. Зъ Коломыѣ [Популярно-наукови выклады коломыйскои філіи «Просвѣты»] / Олегъ Сатирь // Дѣло. – 1900. – 3 (16) марта. – Ч. 51. – С. 2. – Рубр.: Письма зъ краю.
85. Очевидецъ. Зъ Городенки. (Аматорске представлене) / Очевидецъ // Дѣло. – 1901. – 12 (25) марта. – Ч. 57. – С. 2. – Рубр.: Письма зъ краю.
86. Очевидецъ. Зъ Коломыйского ... / Очевидецъ // Дѣло. – 1898. – 12 (24) грудня. – Ч. 277. – С. 3. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
87. П. Про вѣче въ Товмачи зъ нагоды ювілея руско-украиньскои словесности пишутъ намъ ... / П. // Дѣло. – 1898. – 19 (31) грудня. – Ч. 283. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
88. Парохіянин. З Яблонова. («Парохіяльна» читальня) / Парохіянин // Діло. – 1909. – 8 цвѣтня (26 марця). – Ч. 76. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
89. Перши загальни збори філіи Товариства «Просвѣта» въ Товмачи водбули ся ... // Дѣло. – 1896. – 4 (16) липня. – Ч. 148. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
90. Першій уставъ для Читальнѣ «Просвѣты» ухвалены Головнымъ Видѣломъ товариства «Просвѣта» у Львовѣ дня 24 н. ст. сѣчня 1894 р. // Дѣло. – 1894. – 19 (31) сѣчня. – Ч. 14. – С. 1–2.

91. Першій уставъ для Читалень «Просвѣты» ухвалений головнымъ выдѣломъ товариства «Просвѣта» у Львовѣ дня 24 н. ст. сѣчня 1894 року // Читальня. Письмо зъ Просвѣты. – 1894. – 24 лютого (6 марта). – Ч. 4. – С. 38–39.

92. Письмо зъ Коломыѣ. [Просвѣтно-економічне вѣче коломыйскои філіи «Просвѣты»] // Дѣло. – 1899. – 22 грудня (3 сѣчня 1900). – Ч. 286. – С. 2.

93. Письмо зъ Коломыйщини. Коломыя дня 27 н. ст. цвѣтня 1890 // Дѣло. – 1890. – 17 (29) цвѣтня. – Ч. 85. – С. 1.

94. Поінформований. Виїмковий стан в Печенїжині завело на власну руку тамошне староство ... / Поінформований // Діло. – 1905. – 2 (15) грудня. – Ч. 269. – С. 2. – Рубр.: Новинки.

95. Притомный. Зъ Печенѣжина пишуть намъ: Несподѣвано прибувъ до насъ дня 18 с. м. люстраторъ читалень «Прсвѣты» Вп. В. Король ... / Притомный // Дѣло. – 1896. – 12 (24) жовтня. – Ч. 231. – С. 3. – Рубр.: Новинки.

96. Про вечерницѣ Шевченковски въ Стриганцяхъ пишуть намъ ... // Дѣло. – 1901. – 30 мая (12 червня). – Ч. 118 и 119. – С. 5. – Рубр.: Новинки.

97. Промова головы товариства «Просвѣты» Юл. Романчука на загальныхъ зборахъ // Дѣло. – 1898. – 22 сѣчня (3 лютого). – Ч. 17. – С. 1–2.

98. Просьвітні наради в Станиславові // Діло. – 1912. – 26 (13) грудня. – Ч. 8279. – С. 2–3.

99. Регулямін і інструкція для виділу філії «Просьвіти» // Діло. – 1908. – 5 червня (23 мая). – Ч. 124. – С. 2–3.

100. Рух просьвітний в Гвоздеччині // Діло. – 1903. – 17 (30) червня. – Ч. 134. – С. 3. – Рубр.: Новинки.

101. Рух просьвітний в Гвоздеччині (в повіті коломийскім) // Діло. – 1903. – 16 (29) червня. – Ч. 133. – С. 2–3. – Рубр.: Новинки.

102. Рухъ въ рускихъ товариствахъ // Дѣло. – 1897. – 5 (17) липня. – Ч. 150. – С. 3.

103. Р-чукъ. Sprawozdanie зъ загальныхъ зборовъ читальнѣ «Просвѣты» въ Чортовци повѣта городеньского / Р-чукъ // Дѣло. – 1894. – 8 (20) червня. – Ч. 127. – С. 2–3. – Рубр.: Рухъ в рускихъ товариствахъ.

104. Село Тишківці городеньского повіта заснувало ... // Діло. – 1909. – 15 (2) марця. – Ч. 56. – С. 2. – Рубр.: Новинки.

105. Сорок літ діяльности «Просьвіти» // Діло. – 1908. – 8 грудня (25 падолиста). – Ч. 276. – С. 1–2.

106. Sprawozdanie зъ дѣяльности товариства «Просвѣта» за часъ водъ 1 сѣчня 1894 р. до 31 грудня 1895 р. // Дѣло. – 1896. – 5 (17) сѣчня. – Ч. 4. – С. 2–3.

107. Sprawozdanie зъ люстрації читалень и господарствъ селянскихъ, переведенои люстраторомъ «Просвѣты» въ повѣтѣ снятиньскомъ [въ часѣ водъ 20 вересня до 4 жовтня 1896] // Дѣло. – 1896. – 11 (23) грудня. – Ч. 277. – С. 1–2.

108. Sprawozdanie зъ люстрації читалень товариства «Просвѣта» и господарствъ селянскихъ въ повѣтѣ коломыйскомъ // Дѣло. – 1897. – 13 (25) жовтня. – Ч. 232. – С. 2–3.

109. Sprawozdanie зъ люстрації читалень товариства «Просвѣта» и господарствъ селянскихъ въ повѣтѣ коломыйскомъ // Дѣло. – 1897. – 15 (27) жовтня. – Ч. 234. – С. 3.

110. Sprawozdanie зъ люстрації читалень товариства «Просвѣта» и господарствъ селянскихъ въ повѣтѣ коломыйскомъ // Дѣло. – 1897. – 16 (28) жовтня. – Ч. 235. – С. 2–3.

111. Sprawozdanie Народного Комітету. (Дальше) // Дѣло. – 1900. – 28 червня (11 липня). – Ч. 144. – С. 1–2.

112. Sprawozdanie Народного Комітету. (Дальше) // Дѣло. – 1900. – 1 (14) липня. – Ч. 146. – С. 1–2.

113. Sprawozdane Narodnego Komitetu. (Dальше) // Дѣло. – 1900. – 7 (20) липня. – Ч. 151. – С. 1–2.
114. Sprawozdane posolske d-ra Okunewskogo wь Rожновѣ, powѣta снятинського, 22 липня 1900 // Дѣло. – 1900. – 17 (30) липня. – Ч. 159. – С. 1–2.
115. Sprawozdanie zь дѣятельности Товариства «Просвѣта» за часъ водъ 1 сѣчня 1892 до 31 грудня 1893 року // Дѣло. – 1894. – 15 (27) сѣчня. – Ч. 11. – С. 1–2.
116. Стан Читалень «Просвѣти» в році 1899 [вкладена таблиця] // Sprawozdane z діяльности Товариства «Просвѣта» за час від 1. сѣчня 1898 до 31. грудня 1899. – Львів : З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1900.
117. Товариства для поддержки товариского и народного житя. I. Перше руске літературно-драматичне товариство вь Коломы? // Илюстрованый календарь товариства «Просвѣта» на рокъ звичайный 1886. – Львовъ, 1885. – С. 84–85, 89.
118. Товариство «Просвѣта» в роках 1902 і 1903. II. Філії «Просвѣти» // Діло. – 1904. – 12 (25) мая. – Ч. 105. – С. 1–2.
119. Товмацка філія «Просвѣты» устроює ... // Дѣло. – 1898. – 8 (20) грудня. – Ч. 274. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
120. Філії и читальнѣ «Просвѣты» // Дѣло. – 1897. – 5 (17) липня. – Ч. 150. – С. 3. – Рубр.: Рухъ вь рускихъ товариствахъ.
121. Філії «Просвѣты» станиславовска и товмацка наміряють заняти ся основанемъ сполки «Союзъ крамницъ» // Дѣло. – 1898. – 4 (16) серпня. – Ч. 172. – С. 3. – Рубр.: Рухъ вь рускихъ товариствахъ.
122. Філії «Просвѣти». 4. Філія «Просвѣти» в Городенці // Звіт з діяльности Товариства «Просвѣта» за час від 1. сѣчня 1902 до 31. грудня 1903. – Львів : З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1903. – С. 15.
123. Філії «Просвѣти». 7. Філія в Коломії ... // Sprawozdane z діяльности Товариства «Просвѣта» за час від 1. сѣчня 1898 до 31. грудня 1899. – Львів : З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1900. – С. 13–14.
124. Філії «Просвѣти». 19. Філія в Товмачи ... // Sprawozdane z діяльности Товариства «Просвѣта» за час від 1. сѣчня 1898 до 31. грудня 1899. – Львів : З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1900. – С. 24.
125. Філії «Просвѣти». 10. Філія «Просвѣти» в Коломії // Звіт з діяльности Товариства «Просвѣта» за час від 1. сѣчня 1902 до 31. грудня 1903. – Львів : З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1903. – С. 16–17.
126. Філія «Просвѣти» в Коломії // Діло. – 1902. – 11 (24) мая. – Ч. 105. – С. 2. – Рубр.: Рухъ вь рускихъ товариствахъ.
127. X. Ворог «Просвѣти». 3 Печеніжина пишуть нам ... / X. // Діло. – 1905. – 15 (28) вересня. – Ч. 206. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
128. Часть інформаційна. Провідник по Галичині // Ілюстрований календарь товариства «Просвѣта» на рік звичайный 1910. – Львів, 1910. – Річник XXXIII. – С. 25–37.
129. Читальнѣ «Просвѣты» // Дѣло. – 1899. – 18 (30) вересня. – Ч. 209. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
130. Читальні товариства «Просвѣта» // Діло. – 1908. – 2 червня (20 мая). – Ч. 122. – С. 2.
131. Читальникъ. Зь Печенѣжина пишуть намъ: Вечерокъ читальнѣ «Просвѣты» устроєный ... / Читальникъ // Дѣло. – 1895. – 6 (18) лютого. – Ч. 28. – С. 2. – Рубр.: Рухъ вь рускихъ товариствахъ.
132. Читальня вь Тисьменици складає прилюдну подяку ... // Дѣло. – 11 (23) лютого. – Ч. 33. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
133. Читальня «Просвѣты» вь Балинцяхъ уряджує ... // Дѣло. – 1897. – 1 (13) лютого. – Ч. 25. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
134. Читальня «Просвѣти» в Балинцях устроює вечерницї зі сьпівами і декламаціями ... // Дѣло. – 1901. – 22 червня (5 липня). – Ч. 139. – С. 3. – Рубр.: Новинки.

135. Читальня «Просьвіти» в Гвіздци місті устроює при співучасті всіх доохрестних «Січий» ... // Діло. – 1909. – 20 (7) серпня. – Ч. 182. – С. 3. – Рубр.: Новинки.

136. Читальня «Просвѣты» въ Печенѣжинѣ устроює ... // Д?ло. – 1895. – 23 с?чня (4 лютого). – Ч. 18. – С. 3. – Рубр.: Новинки.

137. Андрухів І. Тисмениця / І. Андрухів, С. Гаврилюк. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – 486 с.

138. Королько А. «Коломийське товариство Народних Спілок»: ідеологічні засади і практична діяльність її осередків на Покутті (кінець XIX – початок XX ст.) / А. Королько // Питання історії України. Збірник наукових праць кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. – Чернівці : Технодрук, 2014. – Т. 17. – С. 68–82.

139. Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.) : матеріали до біобібліографістики / Костянтин Курилишин ; НАН України, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. – Дрогобич : Коло, 2017. – Т. 3 : 1895–1899 рр. – 712 с.

140. Федоришин І. Тисмениччина. Суспільно-політичне та національно-культурне життя українців краю (кінець XIX – початок XX ст.) / Ігор Федоришин. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2017. – 204 с.

141. Шаповал Ю. Г. «Діло» (1880–1939 рр.): Поступ української суспільної думки / Ю. Шаповал. – Львів, 1999. – 384 с.

Andrii KOROLKO

**ACTIVITY OF THE CENTRES OF COMMUNITY «PROSVITA»
IN POKUTTIA IN THE END OF XIX - BEGINNING OF XX CENTURY.
(ACCORDING TO THE MATERIALS OF «DILO» MAGAZINE)**

The article highlights the activity of the centers (branches and reading rooms) of «Prosvita» community in Pokuttia in the late nineteenth and early twentieth centuries basis on materials of «Dilo» magazine Prosvita statutes were analyzed in relation to the organization of branches and reading rooms activity of cultural and educational community, the forms of work of Prosvita branches in Pokuttia are disclosed, cultural and educational work of reading rooms of the community is described, statistical data of the activities of the branches and reading rooms of «Prosvita» of Pokuttia in the context of work of all centres of the community in – Eastern Galicia are shown.

Key words: Prosvita, Pokuttia, branch, reading room, the main office of the community in Lviv, «Dilo» magazine, the statute, rally, cultural and educational work.

Євген ЛІЗЕНЬ

ПОВСТАННЯ НА ТОВМАЧЧИНІ В СТРАТЕГІЧНИХ ПЛАНАХ ЧОРТКІВСЬКОЇ ОФЕНЗИВИ (7–28 ЧЕРВНЯ 1919 р.)

У статті розглянуто один з героїчних фрагментів Чортківської офензиви, а саме повстання на Товмаччині. Автор висвітлив перебіг означеного повстання в рамках наступальної Чортківської операції Української галицької армії (УГА). Схарактеризовано передумови, розгортання подій та наслідки повстання щодо його керівників і Товмаччини загалом.

Ключові слова: Товмаччина, повстання, ЗУНР, ЗОУНР, УГА, Чортківська офензива, НКГА.

Історія ЗУНР видається особливо повчальною для рефлексій над проблемами сучасного державотворення. Перша світова війна попри всі очевидні й численні негативні явища, які її супроводжували, породила умови для того, щоб багато великих й малих бездержавних народів Європи реалізувало природне право на самовизначення і власну державу. В цьому контексті українці не стали винятком і долучилися до відповідних процесів, маючи тривалу історичну традицію національно-визвольного руху, потрібний політичний інструментарій, колективну волю та критичну масу національної свідомості значної частини мешканців західного регіону. Іншими словами, спільнота «українського П'ємонту» історично визріла для реалізації «української ідеї» – створення суверенної національної держави [12, с. 243]. 18 жовтня 1918 р. у Львові було ухвалено рішення проголосити утворення з українських земель Австро-Угорщини Української держави – ЗУНР та створено тимчасовий представницький орган – Українську національну раду (УНРаду), яку очолив Є. Петрушевич. Вона окреслила межі новоутвореної держави і розпочала підготовку конституції. Формальні принципи щодо зміни політичного режиму були дотримані в ході переговорів делегації УНРади з намісником Галичини графом К. Гуйном. А вже вранці 1 листопада 1918 р. близько 1,5 тисячі українських вояків під керівництвом Д. Вітовського взяли під контроль найважливіші об'єкти Львова. Ця подія ввійшла в історію під назвою Листопадового чину, або ж Листопадового зриву. За подібним сценарієм було захоплено владу в інших містах і селах Галичини.

Важливим джерелом для дослідження є мемуари і спогади сучасників тих подій. Серед праць такого характеру слід виокремити роботи О. Клодницького, В. Клодницького та О. Станіміра. Певну інформацію почерпнуто з періодичних видань центральних і повітових органів влади політичного життя ЗУНР.

Незважаючи на те, що українсько-польська війна знайшла відображення у дослідженнях багатьох українських авторів (А. Королька, О. Красівського, О. Карпенка, М. Кугутяка, В. Литвина С. Макарчука, О. Дєдика та інших), проте мало приділялося уваги подіям цього періоду на Товмаччині.

Метою статті є дослідження перебігу повстання на Товмаччині під час Чортківської офензиви. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань:

схарактеризувати причини повстання на Товмаччині і дії його керівників;

висвітлити перебіг подій збройного конфлікту;

показати причини поразки збройного виступу жителів Товмаччини;

простежити результат поразки повстання товмачан у нерівній боротьбі з більшими підрозділами польської армії, який все ж допоміг здобути локальний успіх УГА в рамках Чортківської офензиви.

Двадцять сьомого жовтня 1918 р. відбулося велике селянське віче в Товмачі за участі селян повіту і жовнірів. На вічі було вирішено створити військовий загін з 50-ти осіб під командуванням поручника В. Клодницького, щоб у відповідну мить з його допомогою взяти владу в повіті. Так і сталося. Після одержання вістей про повстання 1 листопада згаданий військовий підрозділ за участі місцевих селян захопив владу. Важливу роль у цьому відіграли старшини В. Клодницький та І. Наконечний, учитель В. Михайловський, адвокат І. Макух – пізніше член уряду ЗУНР [7, с. 122].

За спогадами О. Клодницького, перебирати владу в Товмачі й околицях не становило великих труднощів, бо там не було жодного гарнізону австрійського війська, а озброєною силою виступали тільки станиці жандармерії. До того ж майже в кожній станиці були жандарми – українці, які відразу після перевороту зайняли посади командантів станиць, а неукраїнців звільнили [9, с. 866]. Отець В. Клодницький уточнив, що «в самому Товмачі була станиця повітової жандармерії, за складом і командою українська. Командантом товмацької жандармерії був Іван Наконечний, інтелігентний і дуже свідомий українець, а його заступником – також українець Микола Романюк. У Товмаччині фактично не було австрійського війська, а відділ, що упорядковував військові могили, та два господарські відділи, що заготовляли харчі для великого Станиславівського гарнізону, не становили жодної мілітарної сили. Я з Яремчуком почали перебирати владу в Товмаччині з того, що найперше роззброїли хотимирську австрійську жандармерію, переформували її на свою, українську, а також наставивши своїх людей для влади в польському селі Тарновиця. Андрій Яремчук, що приїхав до Хотимира вантажним автотом з двома скорострілами, після проведення акції в Хотимирі й Тарновиці, поїхав до Нижнева, щоб забезпечити міст на Дністрі, і призначив командантом охорони моста хорунжого Євгена Рибак. Сам Яремчук із Нижнева подався до Станиславова, до 58-го піхотного полку. Він коло 15 листопада 1918 р. відійшов із новобранцями з Товмаччини під Львів і в перших днях грудня 1918 р. загинув у бою з поляками. У самому Товмачі жандармерія із Іваном Наконечним на чолі досвіта 1-го листопада 1918 року перебрала цивільну владу» [10, с. 860].

Були й інші відомі творці Листопадового чину на Товмаччині: підстаршини О. Кікта, М. Конький, М. Чемний, учитель В. Михайлівський, священник С. Левицький, хорунжий Євген Рибак [4, с. 159].

У тогочасній періодиці знаходимо таку замітку: «В місті Товмач й повіті зарядив перейняття власти в українські руки енергічно й без найменшого спротиву посол д-р І. Макух, котрого Повітова Українська Національна Рада запросила на комісара. В Отинії установлено також українську управу. В цілім повіті йде якнайкраще лад і мілітарна організація» [3].

«Нарід почав дихати повними грудьми волі й не задумувався ні на хвилину, що та воля може бути zagrożена. У повіті панував цілковитий спокій. Жадних ексцесів між українською і неукраїнською людностями не було. Та такий спокійний стан не тривав довго. Ворог спровадив із Франції кілька дивізій під командою генерала Ю. Галлера добре озброєного, одягненого й ситого війська і вдарив на наше військо, що було багато гірше озброєне, з наших позицій. Почався відступ. Зі сходу другий наш сусід – румуни, не ліпший від першого – поляків, також забив нам ножа у спину. Територія для нашого війська дедалі зменшувалася, і нарешті вже не стало і своїх вояків», – так тогочасні події описує О. Клодницький. [9, с. 854].

На початку червня 1919 р. Галицька армія розпочала успішний контрнаступ проти поляків, відомий в українській історіографії як Чортківська офензива. У розпал боїв у Східній Галичині делегація, яку очолював генерал-поручник С. Дельвіг, без консультації з галичанами уклала з Польщею договір про перемир'я, згідно з яким між галицькою та польською арміями встановлювалася демаркаційна лінія Залізці – р. Серет – Тернопіль – Острів – Літятин – р. Золота Липа – р. Дністер – Незвисько (т. зв. «лінія Дельвіга»). З огляду на успіхи на фронті командування УГА відкинуло умови перемир'я і продовжило операцію [11, с. 140–141].

Ці події яскраво описує у своїх спогадах О. Клодницький: «Але прийшло 6-те червня 1919 року. Наше військо, що ще вчора відступало в безладді, раптом почало несподівано і для ворога, і для своїх т. зв. Чортківський наступ. Наше перемучене військо завдало ворожим силам такого удару, що вони у великій паніці почали тікати. Лінія фронту наближалась до Львова, а на півдні українські війська дійшли аж до Дністра коло Нижнева» [9, с. 854].

Вночі на 13 червня 1919 р., коли галичани готувалися форсувати річку Коропець, а поляки залишили цей рубіж без бою, на правому березі Дністра несподівано спалахнуло повстання. Звістки про перемоги УГА, поява польських підрозділів, що відступали, і юрб переляканих цивільних утікачів спонукали українського селянина на окупованій території до активної боротьби. До нашого часу дійшли скупі дані про дії повстанців у повітах Бережани, Броди, Долина, Збараж, Золочів, Надвірна, Рогатин, Станиславів, Тернопіль.

Невеликі групи озброєних селян нападали на поодиноких польських вояків, нищили обози, обстрілювали залізничні транспорти, руйнували лінії зв'язку тощо. Однак їхні розрізнені й нескоординовані виступи помітно не вплинули на перебіг бойових дій. Аналізуючи причини такого становища, Розвідчий відділ доповідав НКГА (Начальна команда Галицької армії), що головною перешкодою для широкого розгортання повстанського руху виявилася нестача керівників. Адже авторитетні місцеві діячі, котрі впродовж багатьох років очолювали громадське життя, евакуювалися разом з армією, що відступала, були інтерновані або ж переховувалися [5, с. 168–169].

Лише в повіті Товмач відбувся масштабний порівняно з іншими місцевостями виступ селян. Своім розмахом він завдячував двом факторам. По-перше, уникли арешту й зайнялися організацією повстання добре відомі товмачанам повітовий військовий командант сотник Антін Галька, вчитель Волошин і командант повітової жандармерії Іван Наконечний [9, с. 854]. А по-друге, підготовка повстання розпочалася заздалегідь і здійснювалася згідно з вказівками штабу «Нижнів» УГА. Ця група стихійно утворилася наприкінці травня 1919 р., коли під натиском румунів до залізничного мосту в Нижневі підійшли перші загони, які відступали з Покуття. Їхні командири без жодного наказу згори, спираючись лише на власне почуття відповідальності та розуміння значення переправи такого класу, вирішили всіма способами захищати її. Крім того, штаб групи розраховував також на допомогу повстанців.

Планувалося, що виступ розпочеться у повіті Товмач. На допомогу селянам прийдуть два курені регулярного війська, а цей успіх роздмухає полум'я боротьби в сусідніх повітах. Однак дальший відступ перекреслив усі задуми. «Викликати повстання, а потім не прийти з допомогою й наразити населення на різню і нищення – це було б гріхом», – згадував літописець групи «Нижнів» [8, с. 17].

Перемоги УГА під Чортковим і над р. Стрипою, а також наближення фронту до Нижнева спонукали товмачан самостійно взятися за зброю. Її в охочих до боротьби селян виявилось чимало. Наприкінці доби 12 червня 1919 р. повстанці, використавши попередні напрацювання військовиків, заволоділи Товмачем. І до НКГА негайно полетіла звістка про початок повстання, інформація про численність селянських загонів (1000 озброєних гвинтівками осіб), а також прохання допомогти артилерією та кулеметами [5, с. 169].

Можна лише уявити, які враження викликала ця інформація в НКГА. Радість від чергового переконливого свідчення, що населення підтримує армію, поєднувалася з гірким осадом від нерозважливих і передчасних дій керівників повстання, якому годі було прийти на допомогу. Для цього III корпусові УГА довелося б негайно дістатися правого берега Дністра в Нижневі. Тим часом остаточно зламати опір ворога на лівому березі й вийти до переправи вдалося б щойно 16 червня. Та навіть якби і пощастило значно швидше впоратися з цим нелегким завданням, стратегічний план генерала Грекова виключав передчасну появу будь-яких підрозділів ГА на правому березі річки.

Втім головнокомандувачеві, напевно, таки вдалося б знайти спосіб допомогти повстанцям. Скерувавши їх, наприклад, назустріч III корпусу до Нижнева, можна було поставити польські підрозділи на цій ділянці в надзвичайно скрутне становище. Однак слабо організовані та недостатньо озброєні селянські загони вже 13 червня 1919 р. не змогли витримати удару викликаного зі Станиславова II батальйону 37-го полку піхоти польського війська. А незабаром йому на допомогу вже надійшли передові підрозділи 4-ї дивізії стрільців. Тож повстанці припинили нерівну боротьбу, розсіявшись у навколишніх лісах [5, с. 169–170].

Сотник Галька й учитель Волошин зуміли дістатися на територію Чехословаччини, натомість Іван Наконечний потрапив до рук ворога [9, с. 854].

За участь у повстанні поляки спалили села Грушку, Локітку та Слобідку [14]. Відсутність інших успіхів на фронті спонукала генерала штабу у Варшаві офіційно повідомити хоча б про успішне роззброєння «хлопських банд» на Товмаччині [5, с. 170].

Осип Клодницький щодо цих подій у своїх спогадах писав, що «інженер Галька, учитель Волошин і повітовий командант жандармерії Наконечний зібрали хлопців з довколишніх сіл та на відгук стрільців за Дністром, забравши поховані кулемети та ручні гранати, зробили наступ на Товмач, сподіваючися, що наше військо за Дністром прийде тим часом їм назустріч. Та наші Дністра не перейшли. Поляки опам'яталися та почали нагінку на повстанців Товмаччини. Поарештували, побили, і повстання здушили. Інженерові Гальці й Волошинові пощастило пробратися до Чехії, а Наконечного зловили, страшно скатували, кинули в тюрму, а потім засудили» [9, с. 854].

Та все ж на перший погляд невдале повстання на Товмаччині, яке відтягнуло на себе значні сили ворога, допомогло стрільцям новосформованої 8-ї бригади УГА здобути м. Коропець. Адже за планом генерала польської армії Александровича позиції в околицях містечка повинні були зайняти викликані зі Станиславова два батальйони 37 полку піхоти. Оскільки II батальйон вирушив проти повстанців до Товмача, оборону довелося організовувати силами лише I батальйону [1]. Знищені вогнем гармат УГА окопи головної лінії оборони поляків вдалося зайняти практично без опору. Близько 9-ї години 13 червня 1919 р. містечко Коропець уже було в руках українських вояків під керівництвом сотника Осипа Станіміра [13, с. 81]. Це був чи не останній успіх Чортківської офензиви, до якого спричинилися і жителі Товмаччини.

Наступні події розвивалися вже не на полі битв, а в кабінетах країн Антанти. О 16-й годині 25 червня 1919 р. в резиденції президента США в Парижі зустрілися голови урядів провідних держав Антанти. Вони затвердили рішення міністрів закордонних справ і надіслали польському урядові таку телеграму: «З метою захистити життя й майно мирного населення Галичини від небезпеки з боку більшовицьких банд, Найвища Рада союзних і заприятельованих держав вирішила уповажнити військо Польської Республіки вести свої операції аж до ріки Збруч. Це рішення жодним чином не впливатиме на подальше визначення Найвищою Радою політичного статусу Галичини» [2]. Тож Паризька мирна конференція розв'язала галицьке питання на користь Польщі, що робило дальшу збройну боротьбу безглуздою.

Отже, не можна не звернути уваги на те, що ЗУНР стала колискою, з якої вирости тисячі самовідданих борців за волю України. Різними виявилися їхні методи боротьби, пошуки шляхів національного визволення. На глибоке переконання автора, історики залишаються у великому боргу перед творцями і захисниками як Товмаччини, так і Західно-Української держави 1918–1919 рр. загалом, перед поколінням людей, яким довелося жити в роки високого національного злету. Автор усвідомлює фрагментарність своєї статті, проте надіється, що інші історики-краєзнавці напишуть глибші та повніші дослідження про яскраву сторінку з історії Товмаччини періоду українсько-польського протистояння 1918–1919 рр.

Джерела та література

1. Державний архів Львівської області, ф. 257. – оп. 2. – спр. 908. – арк. 28.
2. Центральний державний історичний архів, м. Львів, ф. 368. – оп. 1. – спр. 88. – арк. 48–49.
3. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали: У 5 т. – Івано-Франківськ, 2009. – Т. 5, кн. 1. – С. 569–584.
4. Діло. – 1918. – 17 листопада.
5. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на західних землях України / Михайло Гуцуляк. – К. : Либідь, 1993. – 408 с.
6. Дедик О. Чортківська офензива. Частина I. 2-ге виправлене видання / Олександр Дедик. – Львів : Видавництво «Астролябія», 2015. – 232 с.
7. Дедик О. Чортківська офензива. Частина II / Олександр Дедик. – Львів : Видавництво «Астролябія», 2015. – 192 с.
8. Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923: Історія / Керівник авторського колективу й відповідальний редактор Олександр Карпенко. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. – 628 с.
9. 3 днів тривоги на Покуття // Літопис «Червоної Калини». – Львів, 1929. – Ч. 3. – С. 17.
10. Клодницький О. Товмаччина до Другої світової війни // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславщини / Осип Клодницький. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – С. 854.
11. Клодницький В. Кінець 1918 року у Товмаччині // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславщини / Володимир Клодницький. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – С. 858–863.
12. Народження країни. Від краю до держави. Назва, символіка, територія і кордони України / Упоряд. К. Галушко. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 352 с.
13. Реєнт О. Українські визвольні змагання 1917–1921 років / О. Реєнт. – К., 2016. – 280 с.
14. Станімір О. Моя участь у Визвольних змаганнях 1917–1920 / Осип Станімір. – Торонто, 1966. – 192 с.
15. Стрілець. – 1919. – 15 липня. – Ч. 46.

Yevhen LYZEN

REBELLION IN TOVMACHCHYNA IN STRATEGIC PLANS OF CHORTKIV OFFENSIVE (7–28 JUNE OF 1919 YEAR)

The article describes one of the heroic fragments of the Chortkiv's offensive, namely the rebellion in Tovmachchyna. The author narrates the course of the rebellion of the offensive Chortkiv operation of Ukrainian Galician Army (UGA). The preconditions, deployment of events and consequences of the rebellion for its leaders and Tovmachchyna were characterized.

Key words: *Tovmachchyna, rebellion, West Ukrainian People's Republic, Western region of Ukrainian People's Republic, UGA, Chortkiv offensive, Initial team of Ukrainian Galician Army.*

ВІРМЕНИ В ТИСМЕНИЦІ

Стаття містить маловідомі факти з життя прикарпатських вірмен від XIII до XX ст. Цікавою, і не лише для тисменичан, буде інформація про втрачені вірменські архітектурні пам'ятки, історії славних тисменицьких родин, які були невід'ємною частиною історії міста, старовинної та сучасної Тисмениці.

Ключові слова: вірмени, сап'ян, кушнірство, торгівля, поселенці, ремісники.

«Шматок Азії, кинутий на руську землю» – так писав колись про вірмен Прикарпаття польський історик Владислав Лозінський [5, с. 64]. Діставалися вони з Вірменії до України через Крим. Одним потоком заселили північно-східну частину України, а другим – Прикарпаття. На наші землі поселенці прибували переважно з Молдавії. Уже в XVI–XVIII ст. потужні вірменські колонії були на Поділлі (м. Кам'янець-Подільський) і в Галичині (м. Львів). У середині XVI ст. вірмени з'явилися у м. Тисмениці. Проте шематизми львівської архієпископії вірмено-католицького обряду від першого до останнього подають 1062 рік як дату прибуття перших вірмен до Тисмениці [4, с. 8]. Саме цей рік прийняли за першу письмову згадку про місто Тисменицю.

Окрім Тисмениці вподобали собі вірмени ще й містечка Лисець, Станиславів, Городенку, Обертин, Кути та Снятин. Вони славилися чудовим вмінням торгувати зі Сходом, були добрими ремісниками, гарними майстрами ювелірної справи. Це були освічені люди, які зберігали тут свої звичаї і мову до кінця XVII сторіччя. Найкращі перекладачі зі східних та європейських мов, добрі дипломати – це все можна сказати про вірмен. Потоцькі, що були власниками багатьох міст і сіл, намагалися в той час завдяки вірменському населенню врятувати старі міста від економічного занепаду. Так, Домінік Потоцький, котрий успадкував від свого брата Миколая Тисменицю, 1677 р. запросив до міста вірмен-вигнанців із Кам'янця-Подільського [4, с. 9].

1689 р. Констанція Потоцька, власниця Тисмениці, надала вірменам низку привілеїв, які потім підтверджували всі наступні власники міста (1748 р. – Міхал Вельгорський, 1771 р. – Якуб Потоцький, 1777 р. – Йозеф-Колумна Чосновський) [4, с. 10].

Першим пробощем (парохом. – *Ред.*) вірмено-католицької парафії в Тисмениці в 1682–1684 рр. був ксьондз Вартиресевич. 1713 р. місце пароха зайняв ксьондз Грегор Амірович, який розпочав ведення метричних книг вірменською мовою [6].

У містах Станиславові, Снятині, Тисмениці та Городенці вірмени мали своє самоврядування – адміністративну і судову владу здійснювали ради вірменських

громад. У 1718, 1728 і 1738 рр. вірменську парафію Тисмениці відвідав архієпископ вірменський Августинівич зі Львова. Він заснував тут Братство св. Григорія, св. Йоахіма і св. Анни, Братство Непорочного Зачаття Діви Марії і так звану «Mons Pius» – позичково-заставну касу, яку австрійський уряд 1792 р. переніс до Львова [6]. Тисменицьке об'єднання вірмен складало свої грошові внески, організувало вірменську школу, старалося допомагати бідним.

1739 р. Домінік Потоцький у центрі міста побудував для вірмен дерев'яний костел, який пізніше спалили і пограбували московські війська, що брали участь у російсько-турецькій війні. 21 липня 1759 р. цей костел почали перебудовувати за проектом архітектора Шильцера, коменданта Станиславівської фортеці, з двома вежами, дзвіницею, надаючи йому неороманського стилю. Миколай Потоцький у 1764 р. пожертвував на будівництво цього костелу 19 000 польських злотих. На пам'ять про це на мармуровій таблиці написали: «Memento Nicolai Potocki». 1779 р. для костелу було придбано лавки й амвон, за які заплачено 1034 польські злоті [4, с. 12].

1785 року власник Тисмениці Чосновський надумав подарувати костел українцям, що спровокувало конфлікт між ним і вірменами.

Двадцятого серпня 1791 р. єпископ Якуб Туманович освятив костел і віддав його під патронат святого Каєтана. Вхід до костелу прикрашав перспективний портал. Над дверима було велике вікно, оздоблене вітражем. У костелі звучав орган, який 1780 р. виготовила фірма Жебровського за 3300 польських злотих. Додавали урочистості й цінні образи. У костельному скарбі була чудова срібна позолочена монстранція (дароносиця) 1742 р., яку подарували Ізаак і Григорій Теодоровичі-Марамороші, з написом «Izaak et Gregoris Theodorowicze Maramorusz Anno D. 1742 donaverunt pro ecclesia Armenorum civitatis Tisminiensis». 1932 р. вона експонувалася на виставці вірменського мистецтва у Львові [4, с. 13]. 26 жовтня 1802 р. стався землетрус, який пошкодив склепіння будівлі. 15 квітня 1822 р. вірменський костел знову згорів. На той час до парафії належало 23 села, в яких мешкало заледве 200 вірмен, і то дуже бідних. Коштів для відбудови костелу не вистачало. Аж 1886 р. архієпископ Ісакович провів у Тисмениці обряд консекрикації (освячення) нововідреставрованого костелу. Тоді парафія налічувала 135 вірних вірменського обряду. Вірменська мова збереглася на той час уже тільки в богослужіннях.

Під час святкування дня Святого Каєтана до Тисмениці приїздили на храмове свято торгівці з навколишніх міст з різними церковними прикрасами, які продавали в ятках, розташованих довкола вірменського костелу. Не відставали в цій торгівлі й місцеві жителі брати Іван та Костянтин Пірановські [1; 2].

З кінця XVII ст. кількість вірменського населення на наших землях почала зменшуватись внаслідок втрати самоврядування, привілеїв та ополчення. 1787 р. в Тисмениці мешкало 343 вірмен (п'яте місце після населених пунктів Кутів, Городенки, Снятина та Станиславова). На теренах Галичини й Буковини проживало 6528 осіб вірменської національності. Від 1848-го до 1867 р. вірменська парафія в Тисмениці налічувала близько 300 вірян. Проте в списку виборців до австрійського парламенту на 759 прізвищ припадає тільки 16 вірменських. Це були: Вінцент Амірович, Валеріан Гуйба, Каєтан Янович, Стефан, Томаш і Ксаверій Копачові, Ян Каспрович, Якуб, Стефан і Каєтан Криштофовичі, Ян Лукашевич, ксьондз Грегор Мошоро, Анна Огонович, Пассакас, Рипсима

Шадбей і Ян Теодорович. Всі вищеперелічені були купцями та власниками будинків. Цей список не містить прізвищ бідних вірмен, котрі не сплачували податків [6].

У своїй книжці «Kosciol ormianski w Polsce» («Вірменський костел у Польщі». – Ред.) (1928 р.) Чеслав Лехіцький цитує Ульріха фон Вердума: «Вірмени не легко поєднувалися в шлюбах з чужими – одружувалися у заборонених ступенях спорідненості, не звертаючи уваги на кровність, що могло стати причиною виродження раси. З приходом австрійської влади багато вірмен продали магазини, осіли на землі, та одержали шляхетство, тобто ополячилися повністю. Інші виїхали до Бессарабії та Буковини, де стали займатися годівлею худоби та утримуванням маєтків».

Основну частину вірменського населення Тисмениці становили міщани. Це були середньозаможні жителі, які займалися торгівлею та ремеслом. Усі вони користувалися міським і вірменським правом. Багаті вірмени мешкали в центрі міста, а бідніші – «за містом», «під брамою». Ті, що мали своє житло, називалися «халупниками», а ті, що винаймали, – «комірниками». Власники городів називалися «городниками». Найнижчий щабель серед купців займали «фірмани», або «караваші», які супроводили вантажні вози.

Починаючи з кінця XVII і протягом XVIII ст. вірменські купці крім торгівлі тканинами, шкірами, прянощами і металами, стали закуповувати великі стада худоби, коней, свиней, переважну більшість яких вони вивозили до Сілезії і Німеччини. Другим поширеним видом торгівлі була риба, яку перевозили на Балкани, заготовляючи її на р. Дунаї [6].

Але все ж таки основним видом ремесла вірменських переселенців було виробництво сап'яну – м'якої шкіри різних кольорів, яку виробляли з козячих, рідше овечих чи телячих, лошачих шкір за допомогою рослинного дублення. Сап'ян використовували для пошиття модельного взуття, виготовлення ґалантерейних виробів та оздоблення кушнірських виробів. Саме вірменські поселенці в Україні вміли найкраще виробляти сап'ян, якому не було рівних ніде, а тому він знаходив великий попит як на українських землях, так і за їхніми межами – у Польщі, Німеччині, Австрії, Франції та Англії. Першим містом на Покутті, де вірмени почали виробляти сап'ян була Тисьмениця [4, с. 15]. На початок XIX ст. у містечках Кутах і Тисмениці працювало 124 вірменські майстерні з обробки шкіри, виробу яких експортувались в інші регіони України, до Молдавії, Туреччини та ін.

Особливої уваги заслуговують благородні вчинки вірмен. Вони під час своїх торговельних мандрівок до Кримського ханства й Туреччини по можливості, викупували українців, поляків і своїх братів із турецько-татарської неволі. Українські вірменські поселенці, знаючи турецьку й татарську мови, підтримували тісні зв'язки з вірменськими колоністами в Криму і Туреччині і завдяки своїй підприємливості та домовленості з купцями, торговцями «живим товаром» за великі гроші визволяли нещасних невольників. Відомо, що деякі вірмени-купці з Тисмениці, Станиславова, Лисця і Снятина поверталися в Україну не лише з закупленими товарами, але й привозили звільнених бранців [3, с. 69].

Тисменицькі вірмени часто гостювали в станиславівських українських міщан, їхні лікарі лікували хворих українців, а у вірменських табахарнях (гарбарнях) часто працювали українські міщани [3, с. 70].

До знатних тисменицьких вірменських родин належали: Шадбеї, Марамороші, Котлубеї, Лукашевичі, Михайловичі, Криштофовичі, Пьотровичі. Серед найвідомих вірмен Тисмениці виокремлюємо Григорія Аміровича (1682 р. н.) – знаного на все Покуття і далеко за його межами лікаря, Деодата Марамороша (нар. 1772 р. в Тисмениці) – професора теології у Львові, Ігнатія Шадбея – доктора права, поета, який, окрім віршів, написав латиною класичну драму та перекладав твори з грецької мови, Андрія Криштофовича – славетного військового діяча армії Російської імперії, майстерного місцевого коваля Дуляна, чиє ім'я ще й до сьогоднішнього дня пам'ятають у Тисмениці [3, с. 73].

Дуже багато відомостей про життя вірмен у Галичині залишив чернець-домініканець Садок Баронч, вірменин за походженням. 1846 р. він був настоятелем і адміністратором парафії Тисмениці, а 1848-го – головою Народної ради та мировим суддею.

Якщо в давні часи в Тисмениці проживало понад 300 вірменських родин (1679 р. – 109 осіб, 1787 р. – 343, 1843 р. – 300), то 1913-го – близько 30 осіб. 1928 р. в цілій парафії, до якої належали повіти Тлумач, Надвірна, Бучач і частина Коломиї, було лише кільканадцять осіб. У списках купців і ремісників за 1926–1931 рр. натрапляємо тільки на декілька вірменських прізвищ: Мойжесович, Мараморош, Хіровський та ін.

Останнім настоятелем вірменського костелу був доктор Йозеф Дєповський, автор праці «Каплиця Зигмунтовська і срібний вівтар на Вавелі». Він приступив до виконання своїх обов'язків лише 20 серпня 1936 р., оскільки храм протягом дванадцяти років був зачинений. На той час будівля костелу потребувала значних реставраційних робіт, бо вважалася цінною культурною пам'яткою. Для цього створено спеціальний комітет, що звернувся до всіх вірмен у Польщі по допомогу в зборі коштів [4, с. 58]. Для організації і виконання будівельних робіт з реставрації споруди було вже навіть призначено чудового спеціаліста – Едмунда Гаїка. Однак на заваді г'рандіозному планові став початок Другої світової війни, а невдовзі й падіння Польщі. Так і не дочекавшись реставрації костелу, 8 листопада 1939 р. помер Йозеф Дєповський. Останнім залишив парафію вікарій Ян Лєховський, який виїхав до Нижньосилезького воеводства (Польща).

Нешаслива доля спіткала вчителів вірменського походження. Анелю Статкевич, з дому Нікосевич, яка ще після Першої світової війни приїхала до Тисмениці вчителювати, 1941 р. розстріляли гестапівці в Чорному лісі разом з іншими вчителями шкіл і гімназій Станіславівщини. Серед убитих була ще одна вірменка з Тисмениці – вчителька Марія Хіровська.

Полишаючи колись рідні для себе місця, а також «пізнавши» нову владу, вірмени старалися забрати з собою свої святині – ікони, церковні та метричні книги. Так, у Польщі в м. Гданську завдяки ксьондзу Казимирові Філіпяку зберігаються дві метричні книги вірменської парафії в Тисмениці «LIBER METRICES ab Anno 1773 Mense 7-bris. A Medio libri incipit LIBER CONJUGATORUM. Sub tempus Commendariatus R. A. Kirkorowicz» та «METRIKA NATORUM ab Anno 1785». До збережених пам'яток з вірменського костелу треба віднести й образ (ікону) з Великого вівтаря св. Каєтана на срібній блясі, який тепер зберігається в капличці при костелі Петра й Павла в Гданську.

По від'їзді з Тисмениці вірмен будівля костелу, яку ще польська влада віднесла до пам'яток, не зацікавила радянську владу з її пропагандою

пролетарської культури та атеїзму. Спочатку в ньому зробили склад, а потім, у 1950-х рр., зруйнували, використавши цеглу для будівництва колгоспних стаєнь.

На сьогоднішній день у Тисмениці з колишніх вірменських поселенців залишилася лише одна родина – Теофілії Почтар, мати якої походила з родини Зубачевських, торговців худобою.

Нагадуванням про присутність вірмен у Тисмениці до недавнього часу була стара капличка на цвинтарі, яку 1828 р. збудував Миколай Оганович, але її, на превеликий жаль, не вдалося зберегти. У центрі міста доживають свого віку будиночок вірменського священика, де донедавна містилося неврологічне відділення міської лікарні, та стара хата на вулиці Северина Наливайка, а ще є урочище біля Монастирської церкви Вірменка, про яке вже мало хто з тисменичан знає.

Джерела та література

1. Архів автора. Спогади Богдана Коцького. Народився у 1931 р. у м. Тисмениця Товмацького повіту Станиславівського воєводства. Проживає у м. Тисмениця Івано-Франківської області (Записано 15.07.2016 р.).

2. Архів автора. Спогади Романа Піщака Народився у 1927 р. у м. Тисмениця Товмацького повіту Станиславівського воєводства. Проживає у м. Тисмениця Івано-Франківської області (Записано 14.09.2016 р.).

3. Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. Вірменські поселення XV–XVIII ст. / Володимир Грабовецький. – Т. 5. – Івано-Франківськ, 1994. – 174 с.

4. Chirowski D. Dzieje miasta Tysmienicy / Dominik Chirowski. – Lwow : Prasowa Agencja Informacyjna «Wschod», 1938. – 78 s. : il.

5. Lozinski W. Zlotnictwo lwowskie w dawnich wiekach (1384–1640) / Wladyslaw Lozinski. – Lwow : Gubrynowicz i Schmidt, 1889. – 110 s. : il.

6. Nikosiewicz M. Krotki opis dziejow miasteczka Tysmienicy w związku z omawianiem ksiąg metrykalnych parafii ormiansko-katolickiej w Tysmienicy z lat 1773–1859 / Michal Nikosiewicz [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fundacjaormianska.pl/biblioteka/files/original/f535c3ec6170744339287371e05ddd6d.pdf>

Liliia LYSHEHA

ARMENIANS IN TYSMENYTSIA

The article contains little-known facts from the life of precarpathian armenians from the XIII to XX century. The information about the lost Armenian architectural monuments, the history of glorious families of Tysmenytsia, which were an integral part of the history of the city, the ancient and modern Tysmenytsia will be interesting not only for the citizens of Tysmenytsia.

Key words: Armenians, sapiens, furry, trade, settlers, artisans.

Ігор ЛЮБЧИК

ЛЕМКИ НА ПОКУТТІ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ТОТАЛІТАРНОГО УПОКОРЕННЯ

У статті розкрито особливості розселення етнографічної групи лемків на території Покуття у післявоєнний період, з'ясовано політику радянського режиму щодо новоприбулих поселенців та проблемні сторони їхньої соціальної адаптації в регіоні. Автор намагається виокремити окремі громади, які стали місцем масового скупчення лемківських переселенців з Польщі.

Ключові слова: *Покуття, лемки, національна ідентичність, адаптація, тоталітаризм, радянізація.*

Доволі неординарна назва змусить допитливого читача задатись питанням, як представники найзахіднішої етнографічної групи лемків обрали своєю другою батьківщиною Покутський край.

Події середини ХХ ст. стали особливим періодом для етнічних українців Закерзоння, які всупереч власній волі, але під впливом післявоєнних етнополітичних експериментів радянсько-польського керівництва змушені були покинути рідні лемківські терени, а частина з них назавжди осіла в іншому етнографічному краю – Покутті. Одні прибували одразу ж по направленні, другі масово оселялись як переселенці-втікачі із східних та центральних областей України, де умови поселення були незадовільні, а бажання повернутися додому в рідне етносередовище змушувало переселятись ближче до західного кордону.

Документи засвідчують, що найбільше переселенців прибувало в Городенківський, Заболотівський, Коршівський, Обертинський, Отинійський і Тисменицький райони.

Одним з районів, куди найперше прибували українські переселенці, був Городенківський. Джерела повідомляють, що вже станом на березень 1945 р. сюди групами прибуло 250 господарств. Найбільше виселених із Польщі в Городенківському районі осіло в громадах: Ясенова-Пільного, Фільваркового Кута, Монастириського Кута та Королівки.

В Отинійському районі станом на травень 1945 р. переселенці найбільше осіли в громадах: Отинії (46 господарств), Угорників (62), Глибокої (52), Грабича (37) і Тарновиці-Пільної (66).

З інших районів, куди прибували українські переселенці з Польщі 1945 р., можемо виділити Снятинський, Гвіздецький і Заболотівський.

Звітуючи про хід переселенської кампанії, влада свідомо намагалася приховати будь-які непорозуміння між місцевим населенням і новоприбулими українськими переселенцями. З цього приводу чиновники відверто

перекручували реальну дійсність, часто відзначаючи, що ставлення до них місцевого населення добре і ніяких непорозумінь не було, а вони дуже раді що переселилися в Україну, хоча це часто не відповідало дійсності. Радянська влада в засобах масової інформації лукавила, коли писала, що переселенці з Польщі швидко адаптуються і мають добрі взаємини з місцевим населенням. Вивчаючи післявоєнну періодику, натрапляємо на таке: «Велика кількість переселенців-українців, які прибули з Польщі в Отинійський район поселились в селах Глибока, Тарновиця-Пільна, Угорники, Грабич, Отинія. Вони влились у велику сім'ю українського радянського народу... З великою радістю наш народ прийняв однокровних братів. Партія і уряд проявляють сталінське піклування за радянських людей» [7].

Після прибуття перших груп переселенців в область влада намагалась розв'язати свідому політико-агітаційну діяльність, включаючи зокрема «завдання радянської держави». Натомість влада Городенківського району повідомляла, що «агітаційно-масова робота серед переселенців майже відсутня. Лише у серпні 1945 р. відбулися збори переселенців за участю 180 чоловік, де було розглянуто одне питання по трудовому влаштуванню».

Становище родин переселенців-втікачів з інших областей було дуже складним. Джерела фіксують, що сім'ї, які самовільно прибули в область з інших регіонів, тимчасово проживали в селян (зокрема в Тисменицькому районі). Місцева влада часто не бажала прописувати переселенців-втікачів в області на постійне проживання, пропонуючи повернутися у попередні центральні та східні райони їхнього поселення. В одній із заяв, адресованій начальникові відділу розселення українського населення в області п. Радченку від 1 січня 1948 р. від Ф. Єдинака, який проживав у с. Липівці Тисменицького району, зауважується: «Я переселенець з Польщі в 1945 р. виїхав в Полтавську область Зіньківського району с. Будище і жив там до весни 1946 р. Допоможіть мені нещасливому вибратись з того місця де мене так кривдять. Я вже більше двох років пишу і ніхто мені не скаже доброго слова... тут мене не розуміють». [4, с. 279].

Матеріали про переселенців в Отинійському районі на початку 1948 р. засвідчують, що в район багато самовільно прибувало переселенців-втікачів із центрально-східних регіонів України (зокрема Полтавської та Кіровоградської областей). Селами скупчення переселенців-втікачів на Отинійщині стали громади Тарновиці-Пільної і Глибокої. Слід констатувати, що незначна частина переселенців зуміла швидко зайняти впливове соціальне становище чи влитись в ряди місцевої інтелігенції. Відомо, що переселенець М. Опарівський, безпартійний був головою сільської ради в с. Глибокій, а секретарем – переселенець Д. Совтисін. Серед українських переселенців, які працювали в місцевих закладах освіти, знаходимо заступника директора школи в с. Угорниках І. Вербенця, вчительку в с. Угорниках Р. Олійник, зуботехніка в районній поліклініці С. Совтисіна і вчительку в с. Голоскові Я. Давидович [3, с. 89 зв., 90, 109].

Життя переселенців у нових умовах було вкрай складне, про що свідчить багато листів та заяв до влади, в яких вони благали про допомогу. В одному з листів від 2 квітня 1947 р. до Й. Сталіна дописувач ідентифікує себе «українським переселенцем з Польщі» П. Лящуком із с. Ворони Отинійського району і

скаржитися на відсутність землі, яку забрали місцеві селяни, хоча землю було наділено йому. При цьому він зауважує: «Приїхав в червні 1946 р. Ніхто мені не допоміг добитися правди. Просив громадського пасовища, але селяни не дали бо це громадське, а ми переселенці – тут чужі... Так що я не знаю на що я маю право, а на що ні. Як ми їхали на Україну (Україну. – Авт.) то їхали як додому, а опинились як в приймах. На нас дивляться як на якихось прибулд. Місцеве населення що хоче те й зробить і ніхто їх за самоправство не карає» [2, с. 15].

Влада намагалася всілякими способами переманити й повернути переселенців-утікачів із західних областей у східні. У листі начальника групи розселення виконкому Сталінської (Донецької. – Авт.) обласної ради депутатів трудящих п. Лавренкову від 6 червня 1948 р. йшлося, що «управління рекомендує повести роботу серед переселенців в тих колгоспах де є вільні будинки, з тим щоб переселенці, які проживають в цих колгоспах писали листи своїм знайомим переселенцям, які проживають у західних областях і запрошували їх повертатися назад у східні області. Зверніть увагу переселенців на те, щоб в листах вони писали про звільнення переселенців у східних областях від поставок і податків в 1948 р., а також про очікуваний великий урожай. Ті хто повернеться із західних областей будуть забезпечені і хлібом і житлом» [6, с. 139].

Особливе значення у географії переселенців посідав Тисменицький район, куди станом на 1945 р. прибуло: до Тисмениці – 14 сімей, до Підгірного – 10 сімей (тепер с. Липівка. – Авт.) і до Марківців – до шести сімей. У Тисменицький район прибули переселенці з сіл Кам'яної, Перегримок і Поворозника Новосончівського повіту. Слід додати, що перші переселенці з Лемківщини прибули в село Ляцьке-Шляхетське (тепер с. Липівка. – Авт.) ще 1940 р., яке за своїм складом було багатонаціональним. Вони заселили в селі частину звільненої німецької колонії Сіттауерівки. В одній із заяв, які ми виявили в архівних фондах, переселенці, які проживали в Липівці Тисменицького району від 20 січня 1948 р., писали, що «вони переселені з Польщі у 1940 р. не користають як переселенці із звільнення обов'язкових поставок сільсько-господарських продуктів державі і грошових податків, страхових платежів, яке дане урядом УРСР» [4, с. 34]. А тому у своїй заяві вони просять звільнити їх від податків. З того часу цей хутір у південній частині села одержав серед жителів села неофіційну назву Лемки, натомість в офіційних документах іменується як Нова Липівка.

Маючи проблеми з поселенням, зокрема з нестачею вільних будинків, влада намагалась розв'язати їх, як повідомляють джерела, завдяки «уплотненню». Зокрема у Гвіздецькому районі таким способом було поселено 14 сімей [5, с. 48].

Цікаві матеріали отримуємо з анкет-спогадів лемків-переселенців, які оселились в краї. Нашими респондентами стали жителі м. Тисмениці, та с. Липівки. Вони свідомі, що лемки-переселенці є частиною української нації. Одна із співрозмовниць, уродженка західної частини Лемківщини відповіла: «Вважаю, що лемки – це українці. Коли ми були на Лемківщині, ми знали, що ми лемки-українці, а коли ми живем на Україні, стали менше лемками, а більше українцями» [1].

Отже регіон Покуття займав особливе місце у списку, куди влада поселяла українських переселенців із Закерзоння. Однією з причин цього був багатонаціональний етнічний склад населення краю (поляки, німці), які,

виїжджаючи, полишали свої помешкання, а на їхнє місце влада заселяла українських переселенців з Польщі.

Окрім безпосередньо переселених одразу із Закерзоння, на Покуття багато прибувало переселенців-утікачів із центрально-східних областей України, які, будучи переселеними з Польщі, не бажали там проживати. Можна констатувати, що облаштування переселенців у регіоні відбувалося переважно невеликими групами, які включали від кількох сімей до кількох десятків.

Аналіз джерел, зокрема заяв і листів переселенців, свідчить, що питання ідентичності серед переселенців не викликали непорозумінь. Більшість з них були свідомі, що є українськими переселенцями з Польщі. Проте місцеве населення часто намагалось ідентифікувати переселенців за їхніми регіональними самоназвами лемки, русини, холмщаки і навіть поляки.

Джерела та література

1. Архів автора (Спогади (анкета) Орищук (Тарас) Тетяни Миколаївної. Народилася 18.02.1934 р. у с. Кам'яна Новосончівського повіту Краківського воєводства. Проживає у с. Липівка Тисменицького району Івано-Франківської області. Записано 17.10.2010 р.).

2. Державний архів Івано-Франківської області (далі ДАІФО), ф. 249. – оп. 1. – спр. 21

3. ДАІФО, ф. 249. – оп. 1. – спр. 25.

4. ДАІФО, ф. 249. – оп. 1. – спр. 29. – арк. 279.

5. ДАІФО, ф. Р.295. – оп. 5, спр., 256 «а».

6. ДАІФО, ф. Р. 295. – оп. 5, спр. 294 «б».

7. Пасічняк Н. Піклування про переселенців / Н. Пасічняк // Ленінський заклик. – 1946. – 24 жовтня.

Ihor LIUBCHYK

LEMKIES IN POKUTTIA IN CONDITIONS OF POSTWAR TOTALITARIAN SUBJECTION

The research issues of the features of settlement of the ethnographic group of Lemkas in Pokuttia during the postwar period, clarifies the policy of the Soviet regime regarding newly arrived settlers and the problematic aspects of their social adaptation in the region are reviewed in the article. The author tries to distinguish individual communities that have become the place of a massive accumulation of Lemko immigrants from Poland.

Key words: *Pokuttia, lemokies, national identity, adaptation, totalitarianism, sovietization.*

Світлана МАЗАК

ДІЯЛЬНІСТЬ РУХАНКОВО-СПОРТИВНИХ ТОВАРИСТВ НА ТИСМЕНИЧЧИНІ

У статті розкрито роль українських руханково-спортивних організацій Тисмениччини в національно-патріотичному вихованні молодого покоління. Висвітлено діяльність товариств «Січ», «Сокіл», «Луг» і «Пласт» в окремих населених пунктах краю.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, український національний молодіжний рух, товариство, «Січ», «Сокіл», «Луг», «Пласт».

Сьогодні ми живемо в суспільстві, якому в майбутньому ще треба буде стати політичною нацією, і це можливе через патріотичне виховання молодого покоління. Воно – основа стабільного розвитку України в майбутньому. Патріотами не народжуються, патріотизм прищеплюють змалечку. Патріотичне виховання здійснюється в сім'ї, у навчальних закладах, а також у різних молодіжних громадських організаціях, зокрема руханково-спортивних. Спортивний метод виховання налаштовує учасників на активну життєву позицію, виховує самодисципліну, вимогливість до себе, вчить лідерства, спонукає до плідної співпраці з іншими, виховує громадянські якості.

У 20–30-х роках ХХ ст. територією Галичини поширювався український національний молодіжний рух. Діяла розгалужена мережа дитячих та молодіжних організацій. Метою діяльності цих організацій був всебічний розвиток дітей і юнацтва, виховання шанобливого ставлення до своєї Вітчизни, до свого народу. Б. М. Ступарик вважав, що організації «Січ», «Сокіл», «Луг» і «Пласт» у спільній діяльності з інтелігенцією Галичини намагались сформувати новий тип українського характеру. Це був один із шляхів поєднання виховання традицій українців з вимогами того часу для збереження мови, історії і культури краю [11, с. 15].

Руханково-спортивний рух не оминув і Тисмениччину. На початку ХХ ст. тут діяли різноманітні товариства, такі як: «Січ», «Сокіл» і «Пласт». Так, у с. Клубівця Товмацького повіту, за спогадами старожилів, засновано Товариство «Січ», керівником якого став Дмитро Рекетчук. Основною місією товариства за умов панування польської влади було виховання молодого покоління в любові до України. Робота товариства спрямовувалася на організацію і виховання населення. Свята в народних одягах чи одностроях під січовими прапорами – все це чимало спричинилося до поширення національної свідомості й політичного життя українських селянських мас. Членів товариства повчали, щоб у певний час вони були готові взяти владу [1, с. 13].

У 20–30-х рр. XX ст. у с. Чернієві Станиславівського повіту діяло Товариство «Сокіл» (керівник Федір Могила) [13, с. 28]. До середини 1920-х рр. у селі функціонувало Товариство «Січ» під керівництвом Мартина Королюка. Будучи вйтом, М. Королюк вів активну політичну й громадську діяльність, брав участь у роботі багатьох українських культурно-освітніх товариств. 1909 р. його обрали кошовим Станиславівської міської «Січі». Разом з Кирилом Трильовським і Петром Когутяком він 1910 р. організував велике січове свято в Станиславові з нагоди 10-ї річниці заснування товариства [13, с. 61].

Коли саме було засновано «Січ» у с. Марківцях Товмацького повіту, достеменно не відомо. Проте старожили казали, що 1905 р. товариство вже існувало. Бо саме того року, коли місцеві січовики робили вправи, почала горіти стара дерев'яна школа. Січовики збіглися й організовано та швидко загасили вогонь. У селі були дві невеликі чоти – по 20 хлопців і дівчат. Їхнім організатором і кошовим був Петро Млинський, якого чомусь називали не кошовим, а гетьманом. Мабуть, тому, що на малиновому прапорі марковецького осередку Товариства «Січ» був напис «ГЕТЬМАН Іван Мазепа» [3, с. 88–89].

У м. Тисмениці товариство «Сокіл» засновано у вересні 1903 р. Організував його Євстахій Волосенко. Товариство діяло за уставом і виховувало своїх членів «в гімнастиці спільними вправами, спільними прогульками і відчитами та культурно-просвітницькою діяльністю». Великою акцією товариства стала спроба відсвяткувати 310-ту річницю від дня народження гетьмана Б. Хмельницького, але влада цей захід заборонила. Незважаючи на заборону, вечір пам'яті все-таки відбувся, але без урочистостей [2, с. 16].

У селі Рошневі Товмацького повіту Товариство «Сокіл» засновано за ініціативи отця Михайла Ганкевича 1897 р. Першим головою обрано Василя Сухобокого. Однак воно проіснувало недовго [4, с. 15].

«Соколи» із с. Павельчого Станиславівського повіту слухали лекції на історичні теми, проводили спортивні змагання, організовували різні гуртки. Своїм першочерговим обов'язком члени товариства вважали рятування життя і майна. У урядах нараховувалося 300 хлопців і дівчат [12, с. 90].

У с. Милуванні Товмацького повіту 1925 р. було засновано Товариство «Луг». Довгий час у товаристві головував Василь Кузьмик (Михайло Хом'як). При ньому було організовано театральний гурток, самоосвітній гурток, Протилкогельне товариство «Відродження», гурток книголюбів, «Союз українок». Товариство проіснувало до 1939 р. [2, с. 12].

1929 р. в с. Клубівцях почало свою діяльність Спортивно-пожежне товариство «Луг» (керівник Пилип Дмитрович Федорак). Таке ж товариство діяло і в с. Старих Кривотулах. Серед членів «Лугу» були Л. Заліський, П. Заліський, В. Брезіцький, М. Назарук, Ю. Гавадзин, М. Романець, В. Стефанків та інші. Формально завданням товариств була пожежна охорона села, а насправді вони відігравали культурно-просвітницьку роль. Луговики проводили спортивні навчання і змагання, організовували слухання лекцій з історії України, читання газет, аматорські вистави та концерти [7, с. 93].

Через товариства «Січ» і «Сокіл» пройшли десятки і сотні молодих жителів Тисменищини, які на все життя зберегли сокільську виправку, високу моральність та громадську активність. Саме вони стали основою формування українського січового стрілецтва [12, с. 106]. Ці товариства у процесі своєї

діяльності стали вагомим чинником у національно-патріотичному вихованні молодого покоління

Дещо відрізнявся від попередніх організацій «Пласт», створений 1911 р. у Львові, що зорганізувався на зразок американських скаутів. Особливістю товариства було те, що тут працювали з дітьми дошкільного і шкільного віку. Це було дуже важливо, бо польська школа вже в дитячому віці отруювала дитячі душі чужою мовою, історією, культурою. Тому в умовах польської окупації «Пласт» виховував у малих галичан національний дух і фізичну силу для боротьби за національні права. Найголовнішими напрямками діяльності товариства були: всебічне патріотичне виховання української молоді на засадах українських національних і християнських традицій [5].

Біля витоків організації стояли Петро Франко, Іван Чмола та Олександр Тисовський. Усі троє прагнули одного – виховання спортивної, української, патріотично налаштованої молоді. Олександр Тисовський свого часу писав: «Пласт – це організація української молоді для патріотичного і всебічного самовиховання. [...] Український Пласт завдячує свій успіх і свій розвиток саме прикладам того “самовиховання”, яке деколи приміювали в житті особливо інтелігентні одиниці – коли ще Пласту й не було – стаючи через те визначно творчими особистостями» [9, с. 12].

Першу Пластову присягу пластуни склали 12 квітня 1912 р. у Львові, а вже червні 1914 року відбувся перший з'їзд пластунів Галичини і Буковини.

1922 р. в с. Ямниці Станиславівського повіту місцевий житель Василь Гірняк, зібравши навколо себе кількох сільських хлопців, заснував «Пласт». Дуже швидко завдяки своїй діяльності організація набула популярності. Щоправда, політична боротьба, яка велася у селі в другій половині 1920-х рр., призвела до занепаду пластового життя. Та вже 1929 р. «Пласт» відродився. Завдяки добрій роботі провідників, особливо місцевого пароха о. Юстина Гірняка, пластова ідеологія дуже швидко укоренилася в середовищі ямницької молоді. На перешкоді подальшого розвитку пластового життя стала польська влада, а пізніше – радянська. Роботу ямницького «Пласту» о. Гірняк продовжив в еміграції [6, с. 68].

1924 р. за ініціативи Ольги Волосенко в Тисмениці було створено дівочий та хлопчачий пластові курені, в яких виховувалися свідомі громадяни, майбутні борці за самостійну державу. До тисменицького 54-го пластового куреня ім. Олени Степанівної входили дівчата «місцевих міщан». Опікункою куреня була старша пластунка Марія Шкорута. 56-й пластовий курінь ім. гетьмана Петра Дорошенка організував у своїх лавах тисменицьких хлопців, а їхнім зв'язковим був Степан Маціборко. До цього ж куреня входили й брати Лозинські. Тисменицькі пластуни збирались двічі на тиждень для вивчення історії і географії України, української мови та літератури, здобуття певних знань із ремісництва, а також для заняття спортом. 1927 р. тисменицькі пластуни здійснили мандрівку в Карпати на г. Говерлу [15, с. 7].

Польській владі діяльність цієї організації не сподобалась і вже в липні 1930 р. вона заборонила «Пласт» на всій території Західної України. Головному відділу Українського крайового товариства охорони дітей і опіки над молоддю не залишалося нічого іншого, як видати 1 жовтня 1930 р. наказ усім філіям і

гурткам припинити всяку діяльність пластових осередків, які працювали під опікою товариства [14, с. 15].

У 1942–1944 рр. стараннями С. Левицького і О. Тисовського в Галичині «Пласт» відроджується у формі Виховних спільнот української молоді (ВСУМ), центр яких був у Львові. І тільки прихід радянської влади припинив виховну працю пластунів [8, с. 36].

Проте 1989 р. «Пласт» відновив свою роботу в Україні. Перші пластові гуртки сформувалися ще в часи СРСР на Львівщині. Одним з перших ініціаторів відновлення «Пласту» був академік Ігор Рафаїлович Юхновський. 25 лютого 1990 р. група студентів з Івано-Франківщини на чолі з Василем Іваночком взяла активну участь в роботі 2-го з'їзду студентського братства у Львові, де була презентована діяльність молодіжної організації «Пласт». З того часу можна говорити про початок пластового руху на Прикарпатті, тому що вже в березні 1990 р. виникають перші пластові частини в с. Угорниках Івано-Франківської міськради. Одними з перших організаторів «Пласту» в районах були Василь Лукаш (м. Рогатин), Володимир Федорак (м. Надвірна), Олександр Сич (м. Яремче). Перший обласний табір відбувся влітку 1991 р. на Соколі (урочище Сокіл. – Ред.), що в селі Гринькові Рожнятівського району. Адже цю пластову оселю подарував митрополит Андрей Шептицький; на ній проходили юнацький вишкіл такі провідники, як Степан Бандера і Роман Шухевич. Перший пластовий табір зібрав 76 учасників з області. І цей перший табір показав, що пластова ідея житиме.

У той же час освітянин Степан Корчинський розпочинає пластування у с. Чернівці Тисменицького району. Згодом відбувається перший пластовий пришкольній табір та вишкіл. Однак організація проіснувала недовго.

На сьогоднішньому етапі українського державотворення і далі залишається актуальним патріотичне виховання молодого покоління. Ми спостерігаємо деякий відхід від патріотичності, відійшли на другий план ідеали любові до Вітчизни і людей. Убожіє духовність.

Організацією, яка плекатиме патріотичне виховання, на сьогоднішній день може стати «Пласт». «Він як ніколи вкрай потрібний нашому суспільству саме нині – в умовах формування основ Української національної держави і в умовах, коли в державній освітній системі зяють глибокі прогалини виховного впливу на молоде покоління поза рамками навчального процесу», – наголошує у своїй праці «Пласт – український скавтинг» Олександр Сич [10, с. 5].

Сучасні пластуни, враховуючи реалії сьогодення, продовжують традиції своїх попередників, дотримуючись основних пластових обов'язків: вірності Богові та Україні, допомогти іншим, жити за пластовими законами. Пластова програма цікава й насичена. Пластуни багато мандрують по нашому краї, проводять зустрічі з відомими людьми. Шкода, що порівняно з минулим на Тисменищині тепер значно менше пластових організацій.

На сьогоднішній день у районі пластові організації активно діють у селах Березівки та Чернівці. Ініціатором створення «Пласту» в с. Березівці є місцевий парох о. Богдан Рудницький. Діяльність цієї організації відома вже не тільки на Тисменищині, але й за її межами. Так 21–22 січня 2017 р. в с. Березівці за сприяння районної і місцевої влади відбулося свято «Пластова розколяда». Організаторами й учасниками дійства, яке увінчує цикл Різдвяних свят, стали

члени осередків Національної скаутської організації України «Пласт» Івано-Франківщини. Така духовно-мистецька імпреза, як стверджує пластовий сеньйор о. Богдан Рудницький, відбулася вперше не тільки на теренах Тисмениччини, але й загалом за час діяльності організації.

У своїй вітальній промові перший заступник голови Тисменицької РДА Володимир Заник відзначив вагому роль діяльності «Пласту» у вихованні молоді та юнацтва, адже наріжними каменями, на яких будуються пластові традиції, є Бог і Україна. Він передав вітання від голови Тисменицької районної державної адміністрації Івана Семанюка й запевнив у підтримці районної влади поширення Пластового руху на теренах Тисмениччини.

Вітав учасників дійства і його ідейний натхненник, лідер «Пласту» в районі, настоятель церкви Різдва Пресвятої Богородиці в с. Березівці, пластовий сеньйор о. Богдан Рудницький. За його словами, Березівка на час проведення Розколяди стала маленьким Вифлеємом для Франківської округи. Учасниками свята Розколяди в Березівці стало понад 220 пластунів різних районів Івано-Франківщини.

Восени 2017 р. з допомогою Степана Корчинського відновив свою діяльність «Пласт» у с. Чернівці. У травні 2018 р. з нагоди Дня матері чернівецькі пластуни провели акцію «Привітай маму із святом». Вони привітали Марію Данилюк та Ганну Деркач, матерів, чиї сини загинули при обороні східних рубежів України. Спритними показали себе чернівецькі пластуни і на Святі весни, яке відбулося у м. Надвірній. Курінь УПЮ ч. 31 (Круки і Рисі) ввійшов у четвірку переможців за результатами змагань Івано-Франківської округи.

Змінюються часи, проте актуальною є і буде одна проблема – виховання громадянина України, який знає і пам'ятає свій рід, материнську мову, цінує минуле і гідно творитиме майбутнє.

Джерела та література

1. Андрухів І. Західноукраїнські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг» / І. Андрухів. – Івано-Франківськ : Плай, 1992. – 114 с.
2. Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861–1939рр. : Короткий історичний нарис / Ігор Андрухів. – Івано-Франківськ : Плай, 1995. – 72 с.
3. Буртик П. Книга Марківців / Петро Буртик. – Вінніпег ; Івано-Франківськ : Тіповіт, 2007. – 222 с.
4. Вовк О. Слово про отчий край : Короткий історичний нарис села Рошнів / О. Вовк, Г. Литвин. – Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2005. – 64 с.
5. Гринів Б. Пластова діяльність Петра Франка / Б. Гринів // Пластовий шлях. – 2011. – Ч. 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://100krokviv.info/2011/06/plastova-diyalnist-petra-franka/>
6. Дейчаківський І. Ямниця : Історія села. Долі людей / Ігор Дейчаківський. – Львів : Червона Калина, 1994. – 208 с.
7. Пантюк М.П. Виховання підлітків у діяльності молодіжних товариств і об'єднань в західноукраїнських землях кінця XIX – початку XX століття (історико-теоретичний аспект) : Дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова ; Микола Пантюк. – К., 1997. – 211 с.
8. Рубель Я. Перший лещетарський табір / Я. Рубель // Пластовий шлях. – 2005. – Ч. 1. – С. 35–37.
9. Димид М. Релігійне виховання в Пласті / о. Михайло Димид // Пластовий шлях. – 2004. – Ч. 1. – С. 9–12.

10. Сич О. Пласт – український скавтинг / Олександр Сич. – Івано-Франківськ : Видавництво Лілея-НВ, 2012. – 288 с.
11. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.) / Богдан Ступарик. – Івано-Франківськ, 1994. – 126 с.
12. Федоришин І. Тисменичина Суспільно-політичне та культурне життя українців краю (кінець XIX – початок XX ст.) / І. Федоришин. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2017. – 204 с.
13. Харитон В. Село моїх снів... Сторінки історії Чернієва / Василь Харитон. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2012. – 104 с.
14. Ковч Х. Як розумів Пласт Дрот / Христя Ковч // Пластовий шлях. – 2004. – Ч. 4. – С. 13–17.
15. Пласт // Вперед. – 2008. – № 41. – 17 жовтня 2008 р.

Svitlana MAZAK

ACTIVITY OF MOVEMENT-SPORT COMMUNITIES IN TYSMENYCHCHYNA

The article disclosed the role of Ukrainian movement-sports organizations of Tysmenychchyna in the national-patriotic upbringing of younger generation. The activity of communities «Sich», «Sokol», «Lug», «Plast» in some settlements of the region is described.

Key words: national-patriotic education, Ukrainian national youth movement, society, Sich, Sokol, Lug, Plast.

Олександр МАРУЩЕНКО

УКРАЇНСЬКИЙ САМОСТІЙНИЦЬКИЙ РУХ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1940-х РОКІВ В СУЧАСНИХ ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті проаналізовано знакові праці сучасних дослідників з вивчення українського самостійницького руху першої половини 1940-х рр. Автор стверджує, що слід говорити про справжній прорив, певний історіографічний бум у дослідженні національно-визвольного руху в Україні під час Другої світової війни, зокрема у вивченні історії й діяльності Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. Дослідник відзначає, що на порядок денний розвитку воєнної історіографії виходить потреба у створенні наукової біографії відомого уродженця Покуття, головнокомандувача УПА Романа Шухевича, який за незалежність і волю України віддав своє героїчне життя.

Ключові слова: історіографія, український самостійницький рух, Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія, архів, біографістика, персоналістика.

Сучасна вітчизняна історіографія нині зазнає помітних позитивних зрушень у вивченні антинацистського резистансу в Україні в 1941–1944 рр., який починають розглядати в широкому загальноєвропейському й світовому контекстах і правомірно визначають саме як рух Опору. В новітніх дослідженнях цієї проблеми наголошується на існуванні в русі Опору в роки німецько-радянської війни двох основних течій і напрямків – національно-визвольного, самостійницького, повстанського й комуністичного (радянського), однак не існує однастайності в оцінці реального внеску кожного з названих чинників у перемогу над нацифашизмом.

Є підстави говорити про справжній прорив, певний історіографічний бум на одному з найбільш сфальсифікованих донедавна напрямів наукового пошуку, а саме в дослідженні національно-визвольного руху в Україні під час Другої світової війни в усіх його проявах [1] і, зокрема, у вивченні історії й діяльності Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. І донині на різних рівнях відбуваються гострі дискусії з приводу визнання ОУН і УПА стороною, що воювала в Другій світовій війні, юридичного оформлення статусу учасників національно-визвольної боротьби, загальної оцінки українського національно-визвольного руху у ХХ ст. та ряду інших [2]. У цьому контексті доцільно навести думку відомого історика М. Ковалю про те, що діяльність ОУН і УПА є одним із найважливіших і водночас найсуперечливіших явищ в

історії України ХХ ст. й традиційними підходами, однозначними оцінками – від суцільної апології до цілковитого заперечення – його схарактеризувати не можна [3].

Дослідженню історії ОУН і УПА, яка викликає значний суспільний резонанс і контроверсійні тлумачення, сприяють введення в науковий обіг багатьох нових архівних та історіографічних джерел, публікація документальних видань і великих серій збірників документів і матеріалів про УПА [4], мемуарних і монографічних праць, численних наукових статей з проблеми, проведення міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференцій, робота Урядової комісії й робочої групи Інституту історії України НАН України з вивчення діяльності ОУН і УПА, до складу якої входили авторитетні фахівці з провідних академічних, архівних установ, вищих навчальних закладів; діяльність Центру досліджень визвольного руху у Львові [5]. Безумовно, це прискорить переведення дослідження історії й діяльності ОУН і УПА з площини тільки емоційно-конфронтаційної, ідеологічної та політичної в раціональну, правову, наукову й академічну, а також звільнить їх від численних пропагандистських міфів і нашарувань, поширених у радянській, російській і польській історіографіях, серед прихильників і апологетів бандерівської й мельниківської теорій виникнення і становлення УПА; сприятиме створенню реалістичної та об'єктивної історії ОУН та УПА, яка спиратиметься саме на наукові підвалини, що є одним із першочергових завдань вітчизняної історіографії.

Його реалізація неможлива без ретельного пошуку, опрацювання, введення в науковий обіг і публікації всього комплексу документів і матеріалів, зокрема радянського, німецького, польського й оунівсько-повстанського походження, що дозволить зробити вагомий крок в осмисленні складної історичної гама подій, пов'язаних з історією українського повстанського руху 40–50-х років ХХ ст., а також сказати собі й світові правду про ті трагічні сторінки нашої історії.

Про вихід проблематики українського національно-визвольного руху в роки Другої світової війни на якісно новий рівень вивчення й осмислення свідчить поява узагальнюючих праць А. Кентія [7], Ю. Киричука [8], І. Патриляка [9] і А. Русначенка [10], колективної монографії «Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси» й однойменного фахового висновку [11], що стали підсумком тривалої багаторічної праці робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА й для яких загалом характерними є ґрунтовна джерельна основа, прагнення до об'єктивного й неупередженого, з дотриманням історичної правди й, по можливості, комплексного дослідження різноманітних аспектів українського самостійництва, етапів визвольної боротьби українців, а також намагання всебічно розглянути ті ключові питання історії й діяльності ОУН і УПА, які викликають нині найгостріші дискусії й протистояння в українському суспільстві. Вихід цих фундаментальних праць започаткував процеси очищення вітчизняної історії, історії українських національних рухів, партій і організацій різноманітних політичних орієнтацій і напрямів від характерного для радянської й комуністичної історіографії неґативізму, а також від суб'єктивізму й упередженості науковців з української діаспори та деяких зарубіжних фахівців [12].

Значний суспільний резонанс і увагу викликали монографії Д. Веденеєва й Г. Биструхіна, що вирізняються яскраво вираженою новизною і є першими узагальнюючими працями, в яких на основі широкого кола маловідомих документів ОУН і УПА, радянських і польських спецслужб, компартії розкривається таємний фронт українських національно-визвольних змагань, досліджується розвідувальна, контррозвідувальна, оперативно-бойова, диверсійно-терористична діяльність руху українських націоналістів, Української повстанської армії, її джерельно-історіографічна база, основні історичні типи спецпідрозділів українських націоналістів, біографії керівників ОУН і УПА у світлі документів органів держбезпеки з Галузевого державного архіву СБУ, чимало яких автори вперше ввели в науковий обіг і які стали надбанням громадськості й фахівців [13].

Заслугою Д. Веденеєва й Г. Биструхіна є те, що вони проаналізували український національно-визвольний рух у світлі норм міжнародного права, чинного законодавства України й обґрунтували такий фундаментальний висновок: «Безперечним і вкрай важливим для правової оцінки самостійницького руху є те, що формування УПА та озброєне підпілля ОУН виступали з чітко окресленою політичною метою відновлення суверенітету й територіальної цілісності України...», а отже «заперечення правомірності боротьби певних українських військово-політичних сил за самостійність, включаючи, зрозуміло ОУН та УПА, є нонсенсом у політико-правовому відношенні» [14]. Другий важливий висновок авторів полягає в тому, що порівняння властивостей українського повстансько-підпільного руху з усталеними нормами міжнародного гуманітарного права дає змогу поширити на нього міжнародно-правове визначення партизанського руху, який діяв на основі нових форм легітимності [15].

Важливим підсумком академічного дослідження українських істориків проблематики ОУН і УПА на нинішньому історіографічному етапі ми вважаємо висновок про те, що у своїй переважній частині новітня наукова вітчизняна історіографія, виходячи з усвідомлення складності та неоднозначності українського націоналістичного руху 1920–1950-х рр., не заперечуючи його «світлі й темні сторони», націлена на висвітлення його позитивного досвіду, не ставить під сумнів антиімперський, спрямований на творення власної національної держави характер цього руху, його масовість, тривалість, активність і масштабність; зорієнтована в ідеологічному плані на активне пропагування ідеї української самостійної держави, що кардинально відрізняє її від радянської історіографії [16]. Українську повстанську армію в сучасній вітчизняній історіографії розглядають як форму військової самоорганізації українського народу, його збройну силу для опору як радянському, так і німецькому тоталітарним режимам для національного визволення й установа незалежної державності України [17]. Створення й діяльність УПА, цього унікального чинника й справжнього феномену національної історії ХХ ст., стали тією ланкою історичного процесу, яка забезпечила перманентність і тяглість національно-визвольного руху українського народу за власну державність, засвідчила його волю до самоствердження й самореалізації [18]. Розгляд проблематики ОУН і УПА саме в такому контексті сприятиме, на наш погляд, і виконанню фундаментального завдання українських науковців –

побудові нової концепції вітчизняної історії, визначальним принципом чого виступає, за висловом відомого українського історика О. Реєнта, тяглість і генетична спорідненість усіх без винятку спроб українського народу набути державність [19].

Перспективне значення для поглиблення досліджень проблематики ОУН і УПА та встановлення історичної правди про них мають висновки про масовий, народний, виразно антиімперський і антитоталітарний, спрямований на здобуття власної державності характер українського національно-визвольного руху доби Другої світової війни. Його основу становили середняцько-бідняцькі елементи українського села, й розгорнувся він, як вважає А. Русначенко, у формі національної революції, збройним виявом якої й стала УПА [20].

У своїх працях сучасні історики розглядають УПА як складову частину європейського руху Опору, адже історія не знала національно-визвольної боротьби подібного розмаху, тривалості, безкомпромісності й напруги в умовах величезної нерівності сил, повної відсутності будь-якої допомоги з боку зовнішнього світу й опори лише на підтримку власного народу [21].

Серед найскладніших, дискусійних і жваво обговорюваних питань історії українського національно-визвольного руху періоду Другої світової війни слід виділити місце, роль і значення боротьби УПА в широкому європейському й світовому контекстах, тривалому процесі українського державотворення; стратегію і тактику ОУН і УПА (двофронтова боротьба, опір радянській владі з 1944 р.) та їхню доцільність і виправданість; ідеологію національно-визвольного руху та її еволюцію; початки УПА й роль в її створення ОУН(б), ОУН(м) і Поліської Січі Т. Бульби-Боровця; співвідношення стихійності й закономірності в її виникненні; причини постання УПА у волинсько-поліському регіоні, її чисельність, питання про першого командира УПА (Д. Клячківський, Р. Шухевич, В. Івахів, Т. Бульба-Боровець), статус і характер (надпартійна, позапартійна, бандерівська, бульбівська, повстанська, партизанська); консолідаційний процес і переговори з мельниківцями й бульбівцями; взаємини УПА з німцями, радянськими партизанами, єврейським населенням; участь в українсько-польському конфлікті й подіях на Волині й у Галичині 1943–1944 рр.; терористичні методи в діяльності ОУН і УПА; дипломатичні й міжнародно-правові аспекти українського національно-визвольного руху та функціонування його спецслужб. Потрібна чіткість і в термінологічному вивченні суті процесів, які відбувалися в 30–50-х роках ХХ ст. на Західній Україні й щодо яких у літературі існують різні дефініції («національно-визвольний рух», «самостійницький рух», «національно-визвольна війна», «революційно-визвольний рух», «громадянська війна», «національна революція», «друга революція», «незавершена революція»).

Важливою й актуальною справою залишається, на думку знаного львівського історика Ю. Сливки, підготовка широкомасштабного дослідження Української повстанської армії не як регіонального явища (з погляду передумов її виникнення та діяльності), а в широкому загальноукраїнському контексті з урахуванням визначальних причин виникнення Другої світової війни та геополітичних прагнень її головних суб'єктів. Це, вважає Ю. Сливка, дозволило б уникнути багатьох усталених стереотипів і штампів та внести суттєву корекцію в характеристику політики керівництва УПА, краще збагнути мотиви його дій і кінцеву мету, розглядати ту чи іншу концепцію та дії керівництва ОУН і УПА не як

застиглу догму, раз і назавжди визначену позицію, а в еволюції на кожному етапі його діяльності [22]. Такий підхід став би на заваді спробам беззастережної дискредитації й компрометації українського визвольного руху, його активних учасників і симпатиків; звинуваченню їх у колабораціонізмі, запродавстві тощо, оскільки у світлі сучасних історичних знань вони полишені реального змісту, й члени ОУН та УПА займають почесне місце в довгому ряду героїчних борців за волю й державність українського народу [23].

Важливим елементом дослідження українського визвольного руху у ХХ ст. виступають історична персоналістика і біографістика, оскільки створення персоналій лідерів і активних учасників національно-визвольного руху дозволять відтворити колективний портрет борців за волю України й вийти на рівень типологізації й історико-антропологічного та просопографічного аналізу образу повстанця, революціонера, дисидента [24]. У цьому контексті особливий інтерес викликає генерал-хорунжий УПА Роман Шухевич – ключова постать українського визвольного руху 30–50-х роках ХХ ст.

Незважаючи на значущість фігури Р. Шухевича, в історіографії його діяльність досі належно не досліджено. Як зауважує М. Посівнич, однією з причин цього є те, що величезний пласт документів і матеріалів, які містять факти з життя цього видатного діяча українського визвольного руху, недоступний. Абсолютна більшість цих матеріалів зберігається у спецфондах і сховищах різних відомчих архівів як таємні документи, що, по суті, є продовженням політики окупаційних режимів, спрямованої на нейтралізацію історичної пам'яті українського народу [25].

Однією з перших спроб наукового, академічного вивчення постаті Головного командира УПА стала Всеукраїнська наукова конференція «Роман Шухевич в українському національно-визвольному русі ХХ століття», присвячена 100-річчю Р. Шухевича, яка відбулася у травні 2007 року в Прикарпатському національному університету імені Василя Стефаника [26]. У доповідях І. Гавриліва, Д. Веденеєва, О. Лисенка, М. Литвина, І. Патриляка, М. Пелешок, М. Посівнича, Т. Ремарчука, Т. Федоріва та інших науковців висвітлено громадсько-політичну, державотворчу й військову діяльність Р. Шухевича, як він розробляв стратегію й тактику українського визвольного руху в роки Другої світової війни і в післявоєнний період, джерелознавчо-історіографічні аспекти життя і діяльності Р. Шухевича, його взаємини з іншими провідними діячами українського державницького руху тощо [27].

Вітчизняні історики зробили принципові висновки, що дозволяють об'єктивно оцінити величну постать Р. Шухевича в історії України ХХ ст. Наголошуючи на безсумнівності визначальної ролі Р. Шухевича в розгортанні українського визвольного руху у ХХ ст., В. В'ятрович стверджує, що саме Р. Шухевич як керівник ОУН, а згодом і УПА спричинився до розгортання боротьби цих структур на загальнонаціональному рівні, згодом до зміни тактики збройної боротьби з широким повстанським форм на підпільні [28]. А на думку О. Лисенка, завдяки військовому хистові Р. Шухевича Українська повстанська армія перетворювалася на потужний військово-політичний чинник, реального учасника Другої світової війни, одну з «воюючих сторін», що мала власні програмні документи, політичні гасла й інструмент їхнього втілення в життя [29].

Отже, на порядок денний розвитку української воєнної історіографії виходить потреба у створенні наукової біографії Р. Шухевича з реалістичним потрактуванням, за словами Ю. Шаповала, непростих колізій його життя та діяльності [30]. Перші спроби біографічного історіописання Р. Шухевича на засадах сучасних методологічних підходів і авангардного дослідницького інструментарію здійснили М. Вахула та О. Ісаюк [31]. Сподіваємося, що актуальний дослідницький проект зі створення академічної біографії Р. Шухевича буде найближчим часом реалізовано в сучасній Україні, за незалежності і волю якої він віддав своє героїчне життя.

Джерела та література

1. Лисенко О. Актуальні проблеми історії України періоду Другої світової війни // Українська повстанська армія – феномен національної історії: Матер. Всеукр. наук. конф. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 5.
2. Там само. – С. 5–9.
3. Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах(1939–1945 рр.). – К., 1999. – С. 313.
4. Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто ; Львів, 1977–2016. –Т. 1–53; Літопис УПА. Нова серія. – К. ; Торонто, 1995–2016. – Т. 1–26; ОУН в 1941 році. Документи: В 2-х ч. – К., 2006; ОУН в 1942 році. Документи. – К., 2006; Україна в Другій світовій війні у документах: Збірник німецьких архівних матеріалів / Упорядн. В. М. Косик. – Львів, 1997–2009. – Т.1–4.
5. Україна-Польща: важкі питання: Матеріали наукових семінарів істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». – Варшава, 1998–2001. – Т. 1–2. – 246 с.; Т. 3. – 268 с.; Т. 4. – 348 с.; Т. 5. – 360 с.; Луцьк, 2004. – Т. 9. – 496 с.; Варшава, 2006. – Т. 10. – 370 с.; Луцьк, 2009. – Т. 7. – 300 с.; Т. 8. – 342 с.; Український визвольний рух: Збірники 1–21. – Львів, 2003–2016.
6. Сергійчук В. Правду відкрили спецхрани // Літопис УПА. Нова серія. К. ; Торонто, 2002. – Т.4. – С. 27; Шаповал Ю. Війна після війни // Там само. – К. ; Торонто, 2001. –Т.3. – С. 40.
7. Кентій А. В. Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956. Історико-архівні нариси. – К., 2005. – Т. 1. Від Української Військової організації та Організації Українських націоналістів. 1920–1942. – 332 с.; Т. 2. Українська Повстанська Армія та збройне підпілля Організації українських націоналістів 1942–1956. – К., 2008. – 416 с.; його ж. Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946–1956 рр.). – К., 1999. – 112 с.; його ж. Нариси історії Організації українських націоналістів (1929–1941 рр.). – К., 1998. – 202 с.; його ж. Нариси історії Організації українських націоналістів (1941–1942 рр.). – К., 1999. – 202 с.; його ж. Українська військова організація (УВО) в 1920–1928 рр. Короткий нарис. – К., 1998. – 82 с.; його ж. Українська повстанська армія в 1942–1943 рр. – К., 1999. – 276 с.; його ж. Українська повстанська армія в 1944–1945 рр. – К., 1999. – 220 с.
8. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ ст. – Львів, 2000. – 304 с.; його ж. Український національний рух 40–50-х років ХХ ст.: Ідеологія та практика. – Львів, 2003. – 464 с.
9. Патриляк І. К. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.) – Львів: Часопис, 2012. – 592 с.; його ж. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 рр. – Львів: Часопис, 2012. – С. 325–386.
10. Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках. – К., 2002. – 520 с.

11. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси. – К., 2005. – 496 с.; Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. – К., 2005. – 54 с.

12. Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х років ХХ ст.: Ідеологія та практика. – С. 49.

13. Веденеев Д. В., Биструхін Г. С. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки. – К., 2007. – 568 с.; їх же. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920–1945). – К., 2006.; Веденеев Д. В. Одиссея Василя Кука. Военно-политический портрет последнего командующего УПА. – К., 2007. – 208 с.; Веденеев Д. В., Биструхін Г. С. «Повстанська розвідка діє точно й відважно...». Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940–1950-ті роки. – К., 2006. – 568 с.

14. Веденеев Д. В., Биструхін Г. С. Меч і тризуб. – С. 324.

15. Там само. – С. 346–347.

16. Гриневич Л. В. Історія ОУН, УПА на тлі політичної боротьби в сучасній Україні // Протистояння: Звернення, заяви, листи громадських організацій, політичних партій, громадян України до Комісії з вивчення діяльності ОУН-УПА. 1996–1998 рр. – К., 1999. – С. 10–20.

17. Здіорук О. УПА: між ідеологічними стереотипами і правом. Пошуки шляхів національного примирення // Віче. – 2002. – № 10. – С. 44–45.

18. Кучер В. І. Рец. на: Україна партизанська. 1941–1945 рр. Партизанські формування та органи керівництва ними. Наук.-довід. видання. – К.: Парламентське видавництво, 2001. – 320 с. // Укр.іст.журн. – 2003. – № 1. – С. 137; Реєнт О. Настав час сказати правду про УПА // Українська повстанська армія – феномен національної історії. – С. 4.

19. Реєнт О. Назв. праця. – С. 4.

20. Русначенко А. Назв. праця. – С. 401–402, 498–503.

21. Боляновський А. Німецька окупаційна адміністрація і національний рух Опору України у 1941–1944 роках // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1999. – Т. 238. Праці історико-філософської секції. – С. 379–381; Коваль В. Вступ / Літопис УПА. Нова серія. – К.; Торонто, 1995. – Т.1. – С. 9.

22. Сливка Ю. «... А, ти славна Україно, не забудь за мене!...» // Армія безсмертних. Повстанські світлини. – Львів, 2002. – С. 11.

23. Кентій А., Лозицький В. На переломі. Рік 1948 // Літопис УПА. Нова серія. – К.; Торонто, 2003. – Т.6. – С. 25.

24. Реєнт Олександр. Український національно-визвольний рух ХІХ–ХХ століть: проблеми методології та історичної пам'яті // Галичина. – 2008. – Ч. 14. – С. 17.

25. Посівнич Микола. Діяльність Романа Шухевича в бойовій референтурі УВО-ОУН (1923–1938 рр.) // Там само. – С. 190.

26. 100 років від дня народження Р. Шухевича // Галичина. – 2008. – Ч. 14. – 580 с.

27. Гаврилів Ігор. Український націоналіст: бойовий шлях Романа Шухевича // Галичина. – 2008. – Ч. 14. – С. 181–189; Веденеев Дмитро. Роман Шухевич як розробник стратегії і тактики підпілля ОУН (б) у післявоєнний період // Там само. – С. 342–350; Лисенко Олександр. Військова діяльність Романа Шухевича // Там само. – С. 25–30; Литвин Микола. Громадсько-політична й державотворча діяльність Романа Шухевича // Там само. – С. 20–24; Патриляк Іван. Діяльність Романа Шухевича на початку Другої світової війни // Там само. – С. 212–223; Пелешок Марія. Спогади як джерело до вивчення особистості Романа Шухевича // Там само. – С. 527–536; Посівнич Микола. Назв. праця. – С. 189–196; Ремарчук Тарас. Роман Шухевич – стратег боротьби ОУН та УПА з радянським режимом // Там само. –

С. 350–356; Федорів Тарас. Степан Бандера й Роман Шухевич: до питання про взаємини провідних діячів ОУН 30-50-х рр. XX ст. // Там само. – С. 468–476.

28. В'ятрович Володимир. До питання концепції українського визвольного руху у XX столітті // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – 2008. – Ч. 14. – С. 35–36.

29. Лисенко Олександр. Назв. праця. – С. 29.

30. Шаповал Юрій. Роман Шухевич і політика пам'яті в сучасній Україні // Галичина. – 2008. – Ч. 14. – С. 33.

31. Вахула М. Є. Роман Шухевич – військовий і політичний діяч України: автореф. дис. канд. іст. наук. – Львів, 2010. – 16 с.; Ісаюк Олеся. Роман Шухевич. – Харків, 2015. – 256 с.

Oleksandr MARUSHCHENKO

UKRAINIAN INDEPENDENCE MOVEMENT OF THE FIRST HALF OF 1940s IN MODERN HISTORY RESEARCHES

The article analyzes the sign works of modern researchers on the study of Ukrainian independence movement of the first half of 1940"s. The author confirms that a real breakthrough, a certain historiographical boom in the research of the national liberation movement in Ukraine during the Second World War, in particular, in the studies of the history and activities of Organization of Ukrainian Nationalists and Ukrainian Insurgent Army should be spoken about. The researcher notes that the agenda for the development of military historiography is the creation of a scientific biography of the well-known native of Pokuttia, UIA's commander in chief of Ukrainian Insurgent Army, Roman Shukhevych, who gave his life for independence and freedom of Ukraine.

Key words: *historiography, Ukrainian independence movement, Organization of Ukrainian nationalists, Ukrainian insurgent army, archive, biography, personalization.*

Олександра НАЗРУК

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ТА КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ В СТАРИХ КРИВОТУЛАХ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Ця стаття присвячена характеристиці суспільно-політичних та етнокультурних процесів у Старих Кривотулах на початку ХХ ст. В публікації проаналізовано громадсько-політичне життя села в міжвоєнний період, участь населення у націоналістичних організаціях, які відіграли дуже важливу роль у вихованні ідейно-патріотичної сільської молоді.

Ключові слова: товариство «Луг», УГКЦ, Українська повстанська армія, Старі Кривотули.

Могутнім і невичерпним джерелом духовності, моральності і культури суспільства є любов до рідної землі, її неоцінних багатств, глибока пошана до історії та віковичних традицій народу. Але мало любити рідну Батьківщину – її ще треба знати. Знання рідного краю не лише збагачує і звеличує людину, воно служить своєрідним містком, що єднає покоління минулі з поколіннями прийдешніми. Яке глибоке коріння має наше життя. А пізнати давнину зможемо лише тоді, коли вивчимо історію рідного краю, нашої Батьківщини. Саме з таких історій, як із цеглинок складається великий будинок, і складається історія нашої країни. Історія українського народу – це в першу чергу історія боротьби за свою державність.

На початку ХХ ст. на місці пригнобленої та безправної селянської маси виросла свідомо своїх економічних, культурних і політичних інтересів українська нація. Політична боротьба поєднувалася із соціальними виступами селян і робітників. Головними гаслами українського політичного руху, який став значно радикальнішим, були поділ Галичини на Західну (польську) та Східну (українську) й національна автономія для її української частини, заснування українського університету у Львові, а також загальне виборче право. Стратегічним завданням була незалежність України.

Велику роль в цей час відігравали молодіжні військово-патріотичні організації. У 1930-х рр. в с. Старих Кривотулах діяло Товариство «Луг», членами якого була молодь віком від 16 до 19 років. Назва походить від того, що збиралися луговики за селом, на лузі. Носили вони форму, пояс з портупеею, займалися спортом, пожежними справами, розучували великодні ігри, гаївки і приходили до школи навчати цього дітей. Збереглося фото кінця 30-х років ХХ ст., на якому члени «Лугу»: Л. Заліський, П. Заліський, В. Брезіцький, М. Назарук, Ю. Гавадзин, М. Романець, В. Стефанків та інші [2, с. 4].

Вагому роль в суспільно-політичному житті села відіграла Українська греко-католицька церква. У міжвоєнний період парохами села були отець Іван Палагицький і Юрій Кікта. Останній видав релігійно-історичні праці: «Табель українських князів», «**3 історії** українських церков» і «Пам'ятка з відпусту в Лежайську», впорядкував і видав пісенник «Церковні співаночки». Священик з молодих років любив музику і спів, грав на гітарі, мандоліні, акордеоні. Щоб популяризувати гру на гітарі, він написав і видав «Самоучитель гри на гітарі». Навчав селян правильно поводитись у храмі, проклав стежки до церкви, був першим порадником у справах і медицині [2, с. 4].

Війна, що забрала мільйони людських жертв, залишила незагоєні рани в душах односельців. Понад 300 жителів села брали участь у Другій світовій війні, 80 з яких нагороджено орденами та медалями. Багато з односельців навіки залишилось лежати в чужій землі. 1985 р. в селі відкрито пам'ятник «Вічна слава героям», присвячений перемозі над німецькими загарбниками. Під монументом воїна з мечем розташовані плити з прізвищами односельців, які загинули на фронтах Другої світової. Трагічна подія у селі сталася 20 червня 1944 р. Цього дня фашистські окупанти забрали на примусові роботи 350 юнаків, більшість з яких вже ніколи не повернулися до рідного краю. Символом цієї події став пам'ятник, який 1995 р. спорудила громада села з ініціативи голови осередку «Меморіал» Івана Харевича та за підтримки представників діаспори Лук'яна Назарука і Василя Брезіцького з м. Дербі (Великобританія) [3, с. 86–89].

З пам'яті наших односельців ніколи не зітреться той незабутній великодній ранок 1944 р. В селі перебували вояки ОУН–УПА: Федір Іванович Назарук – Довбуш, Василь Милик – Степ, Михайло Дикун – Підкова, Яків Богак – Вишневецький. Хтось доніс енкаведистам. Село було оточене, зав'язався нерівний бій. Усі герої загинули, ніхто ворогові не дався живим [2, с. 5].

Жителі Старих Кривотул знають та пам'ятають про своїх односельців – членів УПА, яких репресувала радянська влада. Серед жертв комуністичного режиму: Михайло Лук'янович Михайлишин – арештований НКВС і засуджений на 5 років; Ганна Михайлівна Твердун – засуджена і вислана до Сибіру. До рідного села повернулася 1991 р.; Катерина Юріївна Заліська – зв'язкова, псевдо Рута, 1945 р. засуджена на 8 років таборів. У село повернулася 1955 р.; Микола Іванович Харевич – вояк УПА з 1944 р., зв'язковий. Арештований 1946 р., відбував 11 років каторги на шахтах Донбасу. Коли повернувся до села, то у свої 26 років важив 25 кг; Петро Хомин – вояк УПА з 1946 р., позбавлений волі на 8 років, реабілітований 1955 р.; Василь Іванович Ільків – арештований та висланий до м. Воркути на 20 років. За 11 років реабілітований і повернувся до рідного села [1, с. 415–417].

Відчуття краси рідного слова, краси народної пісні, величі і простоти народу України завжди було притаманне старокривотульцям. 1947 р. в Старих Кривотулах було споруджено сільський клуб. Першим завклубом був Микола Михайлович Стефанків. При клубі працювали літературний і драматичний гуртки, учасники яких проводили вечори, виступали з виставами. 1948 р. відбулася прем'єра вистави на клубній сцені (першу виставу сільські аматори поставили 1938 р.). Старокривотульські артисти інсценізували 54 драматичні

твори, серед яких «Тарас Бульба», «Запорожець за Дунаєм», «Сватання на Гончарівці», «Наталка Полтавка», «Назар Стодоля» та ін. [3, с. 5].

Сива історія нашого села торкнулася своїми життєвими крутизнами кожного обійстя, кожної оселі. І творили її наші односельці, і писали її торжеством правди, зрошували кров'ю і потом, вимолювали, просячи Господнього благословення та прощення. Історія рідного краю береже багато таємниць, дає цінний матеріал для роздумів про майбутнє, поповнює тонким життєдайним струмом наші душі. Щоб мати майбутнє, треба звертатись до людської пам'яті, до тієї народної криниці, яка напуває нас неоціненним скарбом минулого, бо час досить жорстокий. Іноді він змітає все, присипає пилом, зафарбовує події в інші кольори до невпізнання. Завданням для нас, молодих старокривотульців, є не тільки зберегти те, що передано з покоління в покоління, а й примножити отриманий скарб.

Джерела та література

1. Сергійчук В. Український здвиг. – Т.3. Прикарпаття. 1939–1955 / В. Сергійчук. – К. : Українська видавнича спілка, 2005. – 840 с.
2. Щербін Л. Криві мечі, незаконне поселення, папірня... [штрихи до історії села Старі Кривотули] / Л. Щербін // Вперед. – 2002. – № 19.
3. Щербін Л. Нарис історії села Старі Кривотули. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://history.iv-fr.net/article67754>.

Oleksandra NAZARUK

«SOCIAL, POLITICAL AND CULTURAL LIFE IN STARY KRYVOTULY IN THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY»

This article is devoted to the characterization of socio-political and ethnocultural processes in Staru Krivotuly in the twentieth century. The publication analyzes the socio-political life of the village during the interwar period, participation of population in nationalist organizations, which played an extremely important role in the education of ideological and patriotic youth of the village.

Key words: Society «Lug», UGCC, Ukrainian Insurgent Army, Stary Kryvotuly.

Богдан ПАСКА

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ДИСИДЕНТА ВАЛЕНТИНА МОРОЗА НА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНІ (1969–1970)

У статті проаналізовано дисидентську діяльність історика Валентина Мороза під час його перебування на волі між першим та другим ув'язненнями у вересні 1969 – травні 1970 рр. у контексті українського національно-визвольного руху цього періоду. Досліджено взаємини дисидента з іншими лідерами й учасниками антитоталітарного руху спротиву. З'ясовано роль В. Мороза у становленні івано-франківського осередку національного руху.

Ключові слова: Валентин Мороз, український дисидентський рух, радянський режим, «Хроніка опору», Василь Романюк.

Валентин Якович Мороз – український історик, дисидент, уродженець Волині, який був одним із найактивніших учасників українського національного руху в 1960–1980-х рр. Протягом 1964–1965 і 1969–1970 рр. він проживав у м. Івано-Франківську. Протягом першого івано-франківського періоду В. Мороз, будучи викладачем Івано-Франківського педагогічного інституту, сформував неформальний дисидентський гурток, організував поширення самвидаву в місті, виступав проти русифікації і шовіністичної політики радянського режиму в національному питанні. За це його 1965-го засудили до чотирьох років позбавлення волі. З перших днів після закінчення свого ув'язнення В. Мороз повернувся до Івано-Франківська і продовжив активну антирадянську діяльність.

У 1969–1970 рр. В. Мороз кілька разів безуспішно намагався влаштуватися на роботу. Його спроби стати учнем івано-франківського художника по різьбярству І. Кудлака [1, с. 7] або працівником метеостанції у селищі Ворохті зазнали невдачі через судимість [2, арк. 120–121]. Незважаючи на це, в середовищі дисидентського руху стараннями В. Чорновола, І. Світличного, Є. Сверстюка та І. Дзюби було зібрано значну суму – 3500 рублів для потреб В. Мороза, щоб він купив кооперативну квартиру в Івано-Франківську [8, арк. 112]. Це свідчить про його значний авторитет серед інакодумців.

Повернувшись до Івано-Франківська, В. Мороз протягом кількох місяців сформував у місті дисидентський неформальний гурток. Наприкінці 1960-х рр. в Івано-Франківську проживали колишні учасниці оунівського підпілля та політв'язні радянських таборів – Ірина Сенік, Оксана Попович і Любов Возняк-Лемик, які були знайомі з дружиною В. Мороза Раїсою. Після свого повернення

з ув'язнення дисидент познайомився з ними та сприяв їхньому залученню до дисидентського руху [2, арк. 95–96, 157–159]. Із сім'єю Морозів також зблизилася інженер Любов Волянчук, яка цікавилась поезією шістдесятників [2, арк. 233–234]. Завдяки старанням В. Мороза було утворено неформальну Івано-Франківську групу захисту політв'язнів [19, с. 579]. Після його повернення з ув'язнення відновлено поширення самвидавної літератури в Івано-Франківську. Подружжя Морозів регулярно відвідувало квартири колишніх оунівків, де проводились бесіди з тематики українського національного відродження [2, арк. 95, 159]. Оселя Морозів у приміщенні гуртожитку на вулиці П. Дадугіна (тепер – вул. Є. Коновальця) в Івано-Франківську стала неафішованим осередком українського дисидентства, куди часто приїжджали Є. Сверстюк [2, арк. 73], А. Горська та її чоловік В. Зарецький з Києва [2, арк. 246–247], В. Чорновіл, О. Антонів, Алена Пашко [2, арк. 258], І. Гель зі Львова [5, арк. 208–209], священник В. Романюк із с. Космача [2, арк. 189].

З учасників гуртка викладачів, який існував в Івано-Франківську під керівництвом В. Мороза в 1964–1965 рр., тільки історик-краєзнавець П. Арсенич намагався поновити контакти зі звільненим політв'язнем. Зокрема в жовтні 1969 р. вони відвідали концерт кобзарів у м. Івано-Франківську [17, с. 96].

У грудні 1969 р. за ініціативи В. Мороза було здійснено акцію на підтримку політв'язня С. Караванського, який перебував у Владимирській тюрмі. Разом з І. Сенік дисидент написав заяву протесту до голови Президії Верховної Ради УРСР та прокурора УРСР під назвою «Знову “камерні” справи?» [4, арк. 179–183; 12, арк. 90]. У заяві зверталась увага влади на посилення репресій та переслідування людей за переконання, висловлювалось обурення з приводу початку нового кримінального переслідування С. Караванського. В. Мороз висував конкретні вимоги до радянського режиму: негайно звільнити з тюрми самого С. Караванського та інших засуджених на 25 років, які відбули по 15 років свого терміну; заборонити відкриття кримінальних справ щодо політв'язнів, які вже відбувають термін; забезпечити публічність усіх політичних судових процесів. Стараннями В. Мороза і В. Чорновола під цією заявою підписалося 16 учасників дисидентського руху [22, с. 124; 24, с. 100–102].

У період «міжув'язнення» В. Мороз продовжив свою публіцистичну діяльність. Протягом осені 1969 р. – весни 1970 р. він написав три есе – «Мойсей і Датан», «Серед снігів» та «Хроніка опору», які набули значного поширення в дисидентському середовищі. Статті «Хроніка опору» і «Серед снігів» були надруковані відповідно у № 3 і № 4 самвидавного часопису «Український вісник» [24, с. 388–418, 673–698]. За формою і змістом ці есе були досить радикальні, у них акцентувалася увага на проблемі підневільного становища українського народу в СРСР і звучали завуальовані заклики до активізації спротиву тоталітарному режимові. В основу статей дисидента лягли його напрацювання протягом періоду першого ув'язнення. Усі три твори висвітлювали різні актуальні проблеми сучасного авторові суспільства. Загальною їхньою тематикою була боротьба проти національної політики радянського режиму, що проводилася в дусі російського шовінізму. Дисидент поширював свої праці

в середовищі київських та львівських дисидентів, і вже навесні–влітку 1970 р. вони набули значної популярності [3, арк. 200; 9, арк. 33; 10, арк. 272–273; 11, арк. 307; 13, арк. 113].

Важливим напрямом діяльності В. Мороза в 1969–1970 рр. Стали його дослідження і популяризація гуцульської етнографічної спадщини, захист якої він вважав вагомим чинником збереження національної пам'яті. Новий імпульс зацікавленню Гуцульщиною йому надало знайомство зі священником с. Космача Косівського району В. Романюком, яке відбулося завдяки краєзнавцеві П. Арсеничу [1, с. 7]. За матеріалами кримінальної справи проти В. Мороза, він після знайомства здійснив три візити до Космача, а В. Романюк часто бував на квартирі дисидента в Івано-Франківську [2, арк. 186–191]. Темати їхніх розмов були гуцульські старожитності, потреба збереження автентичної української культури та мистецтва [14, с. 56].

У Космачі В. Мороз проводив етнографічні дослідження, вивчав обряди і традиції гуцулів, їхню літературу та музичні інструменти, виявляв зацікавлення історією опришківського руху, записував спогади старожилів [2, арк. 186–187]. У поле зору дисидента потрапила старовинна Довбушівська церква, збудована у XVIII ст., з якої 1963 р. для зйомок художнього фільму «Тіні забутих предків» працівники київської кіностудії ім. О. Довженка вивезли іконостас. Невдовзі без відома сільської громади Космача іконостас було передано в Київський художній музей. Це викликало справедливе обурення космачан, які написали ряд заяв протесту з цього приводу до органів місцевої та центральної влади [16, с. 106–108]. В. Мороз познайомився з жителем села Василем Боб'яком, який координував зусилля односельців щодо повернення старовинного іконостаса [2, арк. 237–240]. Зусилля В. Боб'яка та інших жителів Космача дисидент активно підтримував. За словами Я. Секо, порятунок українців від денационалізації В. Мороз вбачав у виведенні такого роду протестів на всеукраїнський рівень, що стало б вагомим фактором відродження народної культури [21, с. 6–7]. Зрештою, у січні–березні 1970 р. задля створення навколо космачської проблеми суспільного резонансу він написав публіцистичне есе «Хроніка опору».

У цьому творі В. Мороз порушив також значно глибші проблеми. Дослідник Г. Касьянов писав, що основною метою твору є акцентування уваги на важливості збереження культурної спадщини нації, а також розкриття культурних проявів психологічного змісту національної ідентичності. Найсильнішим місцем есе вчений вважав поєднання проблеми збереження людської особистості з національним почуттям, належністю до певної культури [15, с. 110].

У статті актуалізовано також важливі теоретичні проблеми націоналістичного характеру. Зокрема В. Мороз, стоячи на позиціях крайнього примордіалізму, наголошував на особливій ролі культури і традицій у формуванні націй. Традиції в його трактуванні виникають внаслідок тривалого процесу вироблення, сакралізуються і стають непорушними цінностями, вираженням сутності нації. Традиції є ключовим елементом життя нації в сучасну епоху; вони виконують роль матриці, на яку нагромаджується новий досвід, а також здійснюють функцію охорони духовних цінностей нації від загроз модерної епохи. У ролі

таких загроз для українського народу В. Мороз бачив поширення масової культури на противагу самобутній національній традиції та поступову асиміляцію з боку режиму, який фактично стояв на позиціях російського націоналізму [20, с. 3–4; 23, арк. 50].

Те, що В. Мороз написав і поширював документи антирадянського спрямування, спричинило відповідну реакцію з боку режиму, яка проявилась у рішенні КДБ УРСР про початок нових репресій проти нього [7, арк. 299]. Наприкінці квітня 1970 р. представники влади організували провокацію проти В. Мороза, яка стала приводом до його другого арешту. Протягом 25–26 квітня дисидент перебував у с. Космачі в о. В. Романюка, маючи на меті провести дослідження гуцульських традицій під час святкування Великодня [2, арк. 188–189]. Зранку 26 квітня, коли В. Мороз здійснював запис на магнітофонну стрічку великодніх пісень біля церкви, представники влади провели спробу його затримати. До дисидента підійшли директор школи с. Космача М. Дідух, завідувач відділу агітації і пропаганди Косівського райкому КПУ І. Крицкалюк та співробітник Івано-Франківського обкому партії Шаповалов. Вони намагалися забрати у В. Мороза магнітофон і з допомогою місцевого дільничного міліціанта затримати його під приводом «встановлення особи». Проте колишній політв'язень «підняв руки вгору, звернувся до віруючих і голосно вигукнув, щоб люди спасали його...» Жителі Космача, які були присутні біля церкви (близько 80 осіб), не дозволили представникам влади здійснити затримання В. Мороза [2, арк. 241, 244–245].

За кілька днів, 29 квітня 1970 р., проти В. Мороза було порушено третю за рахунком кримінальну справу за статтею 187–1 КК УРСР («поширювання завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад») [2, арк. 2–3]. Того ж дня на квартирі дисидента слідчі КДБ здійснили обшук [6, арк. 87–88]. Вилучено статті В. Мороза «Хроніка опору», «Серед снігів», гумореску антирадянського характеру «Я бачив Магомета», кілька інших самвидавних статей, віршів поетів-шістдесятників, листи від В. Чорновола, Є. Сверстюка і Б. Антоненка-Давидовича. Серед вилученої літератури були також 17 зошитів з табірними рукописами В. Мороза (збереглися серед матеріалів кримінальної справи), книжка Д. Донцова «Культура примітивізму» та багато періодичних видань довоєнного періоду [2, арк. 12–20].

Першого червня 1970 р. співробітники КДБ здійснили масштабну спецоперацію проти В. Мороза і його однодумців. Його викликали в місцеве управління КДБ, заарештували й оголосили підозру за ст. 62, ч. II КК УРСР [2, арк. 7, 26]. Паралельно проведено вісім обшуків, п'ять з яких в Івано-Франківську – на квартирі В. Мороза [2, арк. 21–22], а також І. Сенік [2, арк. 79–83], Л. Возняк-Лемик [2, арк. 143–145] та О. Попович [2, арк. 146–147]. Цього ж дня здійснено обшуки у квартирах Володимира Іванишина в селі Дубі Рожнятівського району Івано-Франківської області [2, арк. 123], В. Чорновола у Львові [2, арк. 207–209], а також О. Мешко та О. Сергієнка в Києві [2, арк. 130–134; 18, с. 314]. Зрештою, на Івано-Франківському процесі 17–18 листопада 1970 р. В. Мороза було засуджено до дев'яти років позбавлення волі і п'яти років заслання.

Отже, громадська діяльність В. Мороза на Івано-Франківщині в кінці 1960-х рр. була досить насичена й інтенсивна, носила опозиційний характер щодо радянського режиму. Протягом дев'яти місяців перебування на волі він створив неформальний дисидентський гурток в Івано-Франківську, здійснив акцію на підтримку політв'язня С. Караванського, написав три публіцистичні есе для поширення у самвидаві, досліджував і популяризував гуцульську етнографічну спадщину. Активність дисидента призвела до нового витка репресій проти нього з боку радянського керівництва.

Джерела та література

1. Арсенич П. Незламний лідер руху опору / П. Арсенич // Університет. – 2011. – № 29. – С. 6–7.
2. Архів управління Служби безпеки України (далі – Архів УСБУ) у Івано-Франківській області, спр. 57049–фп, Т. 4, 328 арк.
3. Архів УСБУ у Івано-Франківській області, спр. 57049–ФП, Т. 5, 427 арк.
4. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. 6, спр. 68805–фп. Кримінальна справа № 45 по обвинуваченню Світличного Івана Олексійовича за ст. 62, ч. 1 КК УРСР в 33 томах, 13 січня 1972 – 27 лютого 1973 рр., Т. 2, 321 арк.
5. ГДА СБУ, ф. 6, спр. 75518–фп. Кримінальна справа № 205 по обвинуваченню Геля Івана Андрійовича у здійсненні злочину, передбаченого ч. II ст. 62 КК УРСР в 4 томах, 12 січня – 14 липня 1972 р., Т. 1, 281 арк.
6. ГДА СБУ, ф. 16, спр. 982, 364 арк.
7. ГДА СБУ, ф. 16, спр. 986, 351 арк.
8. ГДА СБУ, ф. 16, спр. 994, 355 арк.
9. ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1004, 353 арк.
10. ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1005, 333 арк.
11. ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1013, 366 арк.
12. ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1014, 306 арк.
13. ГДА СБУ, ф. 16, спр. 1015, 348 арк.
14. Зінчук Д. С. Громадсько-політична і релігійна діяльність Василя Романюка (1925–1995 рр.) : дис. канд. іст. наук : 07.00.01 / Дмитро Сергійович Зінчук; Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2008. – 243 арк.
15. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років / Г. Касьянов. – К. : Либідь, 1995. – 224 с.
16. Мороз В. Есеї, листи й документи / В. Мороз. – Мюнхен : Сучасність, 1975. – 286 с.
17. Мороз Р. Проти вітру. Спогади дружини українського політв'язня / Р. Мороз. – Львів : Свічадо, 2005. – 216 с.
18. Овсієнко В. Світло людей: Мемуари та публіцистика : у 2 кн. / В. Овсієнко. – Х. : Харківська правозахисна група; К. : Права людини, 2007. – Кн. 1 / упорядкував автор; худож.-оформлювач Б. Захаров. – 2-ге вид., доп. – 2007. – 352 с.
19. Рух опору в Україні: 1960–1990. Енциклопедичний довідник / передм. О. Зінкевича, О. Обертаса. – К. : Смолоскип, 2010. – 804 с.
20. Секо Я. Ідея нації в есеїстиці Валентина Мороза / Я. Секо [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/NZTNPU_ist/2010_2/2010_2/Seko.pdf.
21. Секо Я. Проблеми національної ідентичності в творчості українських шістдесятників / Я. Секо [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Seko_Yaroslav/Problemy_natsionalnoi_identychnosti_v_tvorchosti_ukrainskykh_shistdesiatnykiv/.

22. Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінкських угод : в 4 т. Т. 1 : Особистості / Харківська правозахисна група; Упорядник Є. Ю. Захаров. – Харків : Фоліо, 2001. – 208 с.

23. Центральний державний архів зарубіжної україніки, ф. 35, оп. 1, спр. 38, 72 арк.

24. Чорновіл В. Твори : у 10 т. Т. 3 / упор. В. Чорновіл; передм. М. Косів. – К. : Смолоскип, 2006. – 976 с.

Bogdan PASKA

**PUBLIC ACTIVITY OF UKRAINIAN HISTORIAN VALENTYN MOROZ
IN IVANO-FRANKIVSK REGION (1969–1970)**

The article analyzes the dissident activities of the historian Valentyn Moroz during his stay on freedom in September 1969 - May 1970 between his first and second imprisonment in the context of Ukrainian national liberation movement of the period. His relationship with other dissident leader and members of anti-totalitarian resistance movement is investigated. The role of V. Moroz in the development of the Ivano-Frankivsk center of the national movement is researched.

Key words: Valentyn Moroz, Ukrainian dissident movement, Soviet regime, «The Chronicle of Resistance», Vasyl Romaniuk.

Ганна ПАСКА

РОЛЬ ЛЕВА БАЧИНСЬКОГО В БОРотьБИ ЗА СТВОРЕННЯ У ЛЬВОВІ УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті проаналізовано участь Лева Бачинського в боротьбі за створення українського університету у м. Львові. Схарактеризовано роль і значення 13-годинної промови політика в австрійському парламенті в контексті українсько-польського протистояння на початку ХХ ст.

Ключові слова: Лев Бачинський, український університет, обструкція, австрійський парламент.

На початку ХХ ст. активізувалася боротьба галицьких депутатів австрійського парламенту за створення у м. Львові українського університету. Важливу роль у цій боротьбі відіграв відомий громадсько-політичний діяч, депутат парламенту та член Української радикальної партії (далі ? УРП) Лев Васильович Бачинський (1872?1930). У 1907 і 1911 рр. його було обрано послом до вищого законодавчого органу Австро-Угорської монархії від УРП. На парламентських засіданнях політик активно відстоював інтереси українського населення, готував численні звернення до міністерств імперії, щоб привернути увагу до становища українців у Східній Галичині.

Львівський університет з німецькою мовою викладання було відкрито 1784 р. З 1879-го як офіційну було введено польську мову [4, с. 47]. Такі дії уряду призвели до невдоволення з боку українських політичних сил. На початку ХХ ст. рух за створення українського університету у Львові активізувався; однією з найпоширеніших його форм була організація народних віч та маніфестацій. Особлива роль у цьому процесі належить Л. Бачинському. Зокрема, 23 квітня 1907 р. політик був присутній на народному зібранні в с. Олеші Товмацького повіту. В ухвалених за його участі резолюціях констатувалося: домагатися загального, рівного, безпосереднього і таємного голосування до Галицького сейму; поділу Галичини на Східну і Західну; відкриття у м. Львові українського університету [2, с. 2?3].

1910 р. польське керівництво Львівського університету розгорнуло кампанію щодо визнання закладу лише польським. Це викликало невдоволення з боку українських послів. У зв'язку з цим у Львові, Перемишлі, Чернівцях та інших містах і селах відбулися масові віча, на яких з цього приводу виступали українські депутати австрійського парламенту [1, с. 8].

Двадцять п'ятого січня 1911 р. один з лідерів націонал-демократів Кость Левицький у своїй промові зазначив, що єдиним способом розв'язання цієї

проблеми стане поділ університету на два – польський і український. Зневірившись у можливості поладити університетську справу законним способом, українські депутати 26 березня 1912 р. вдалися до обструкції в парламенті, яка спонукала прем'єр-міністра Карла фон Штюрґка активізувати переговори. Внаслідок цих переговорів голова уряду обіцяв скликати спеціальну конференцію в університетській справі, й тому обструкцію було тимчасово припинено [1, с. 9].

На початку травня 1912 р. К. Штюрґк запевнив К. Левицького, що австрійський уряд погодився на заснування українського університету у м. Львові. Однак ця інформація викликала бурхливі протести з боку польських професорів вищого навчального закладу [1, с. 9]. Проте вже 4 червня 1912 р. міністр освіти Макс Гусарек фон Гейнлейн надіслав лист до К. Левицького. У ньому навчальний заклад визнавався лише польським і більшою мірою відстоював інтереси польського населення [6, с. 3]. Польська мова визнавалася «урядовою і адміністраційною..., викладовою і іспитовою на світських факультетах...» [3, с. 616]. Заснування українського університету відкладалося на 10 років. У відповідь на цей проект українські депутати того ж дня розпочали обструкцію в парламентських комісіях нескінченими промовами [6, с. 3].

Від УРП до військової комісії Державної ради входив тільки Л. Бачинський. Під час засідання військової комісії посол 13–14 червня 1912 р. виголосив найдовшу в історії австрійського парламенту промову. Це детально описував часопис УРП «Громадський голос»: «Всі думали, що він буде промовляти всього пару годин. Та сталося інакше. Тов. Бачинський говорив без перестанку цілу ніч з четверга на п'ятницю, аж до години 11.35 в полудень так, що його промова тривала цілих 13 годин і 5 хвилини. Була се найдовша промова, яку доси виголошено в австрійським парламенті» [6, с. 3].

Лев Бачинський розпочав свою промову 13 червня о 22.30 год. Спочатку він говорив жартома німецькою мовою, щоб було цікаво іншим його слухати. Проте вже за годину, зважаючи на те, що наступила ніч, зал засідань майже спорожнів. Члени президії змушені були сидіти на своїх робочих місцях протягом усього виступу українського радикала. Близько 3-ї години через несприятливі погодні умови в залі засідань погасло світло, проте невдовзі воно з'явилося. Унаслідок втоми посол перейшов на українську мову. За весь виступ зробив він дві перерви: о 5-й і 7-й годині. Один із послів хотів сфотографувати Л. Бачинського, та серед ночі знайти фотоапарат йому не вдалося. Повернувшись зранку до парламенту, інші послы були здивовані, коли побачили, що він ще стоїть на трибуні. Після закінчення виступу Л. Бачинському надали медичну допомогу. Принциповість і витривалість політика під час засідання військової комісії парламенту викликали широкий резонанс в суспільстві та владних колах Австро-Угорщини [6, с. 3?4].

Позитивну оцінку обструкції радикала в парламенті подав І. Макух: «Його виступ у парламентарній комісії у Відні... став відомий не тільки в цілій Австрії, але й у цілому світі... Л. Бачинський був щирим борцем за права народу. Він був дуже характерний, і при тім зручний політик, незрівняний промовець, що поривав за собою маси, дуже обов'язковий, працьовитий і прекрасний оборонець у політичних процесах» [4, с. 162]. В автобіографії Л. Бачинський так характеризував свій виступ: «Багато здоровля коштувала мені промова в

військовій комісії під час дебатів над новим військовим законом, коли я говорив через цілу ніч без перерви. Ця промова примусила правительство видати письмо з приреченням заснування укр. університету» [7, арк. 5].

Внаслідок обструкції посла Л. Бачинського міністр освіти Гусарек фон Гейнлейн заявив, що український університет буде засновано протягом шести років, а до того часу триватиме підготовка українських кадрів на кафедри, а також буде визначено місцезнаходження університету. Як наслідок українські послы припинили обструкцію; було розпочато нові переговори між урядом і депутатами парламенту [1, с. 10]. Вже 27 грудня 1912 р. було затверджено «п'ятий проект в університетській справі», який передбачав заснування українського університету до 1916 р. [3, с. 637].

Отже, Лев Бачинський на початку ХХ ст. був одним із найактивніших учасників руху за створення у Львові українського університету. Основними формами боротьби політика були організація народних віч та участь в обструкції в австрійському парламенті 1912 р. Його 13-годинна промова змусила уряд піти на переговори з українськими депутатами й погодитись на заснування українського університету в найближчі роки.

Джерела та література

1. Баран А. Діяльність депутатів-українців австрійського парламенту зі створення українського університету у Львові [Електронний ресурс] / А. Баран. – Режим доступу : http://lsej.org.ua/4_2016/3.pdf.
2. З передвиборчого руху // Громадський голос. – 1907. – 10 травня. – Ч. 34. – С. 2.
3. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів / К. Левицький. – Львів, 1926. – 738 с.
4. Макух І. На народній службі / І. Макух. – Детройт : Видання української вільної громади Америки, 1958. – 628 с.
5. Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / В. Мудрий. – Львів ; Нью-Йорк, 1999. – 190 с.
6. Українська обструкція в парламенті. Обструкційна бесіда тов. Бачинського // Громадський голос. – 1912. – 19 червня. – Ч. 22. – С. 3–4.
7. Центральний державний історичний архів у м. Львові. – Ф. 309. Наукове товариство ім. Шевченка м. Львів. – Оп. 1. – Спр. 2177 Автобіографія члена віцепрезидента галицької Української національної ради Бачинського Лева. – 9 арк.

Hanna PASKA

LEV BACHINSKY'S ROLE IN FIGHTING FOR THE CREATION OF THE UKRAINIAN UNIVERSITY IN LVIV

The article analyzes the participation of Lev Bachynsky in the struggle to establish an Ukrainian university in Lviv. The role and significance of the 13-hour politician's speech in the Austrian Parliament in the context of the Ukrainian-Polish confrontation in the early 20th century was characterized.

Key words: Lev Bachynsky, Ukrainian university, obstruction, Austrian parliament.

Наталія САВЕТЧУК

ПОНЯТТЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ПРАСОСНОВИ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА В ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДАХ І. ФРАНКА

Цю статтю присвячено характеристиці та суті поняття місцевого самоврядування і громади в розумінні українського мислителя І. Франка. В публікації акцентовано увагу на тому, що саме маґдебурзьке право поклало початок становленню місцевого самоврядування в сучасному його значенні. Однією з основних державно-правових ідей І. Франка є ідея побудови впливової системи місцевого управління, основою якого мала стати громада як вільна спілка осіб, що могла б розв'язати проблеми регіону і репрезентувати інтереси населення.

Ключові слова: *громада, громадівське самоуправління, громадівський суспільний устрій, маґдебурзьке право, Іван Франко.*

Сьогодні місцеве самоврядування України відображає певні традиції свого народу, рівень розвитку суспільства нашої країни та має давню історію. На думку окремих науковців, місцеве самоврядування виникло в Європі у період переходу від феодалізму до буржуазного ладу й було тісно пов'язане з буржуазно-демократичними революціями. Інші науковці визначають, що місцеве самоврядування – це, навпаки, тривале явище в соціальному та політичному житті людства і його витоки сягають громадівського самоврядування в додержавний період. Дуже часто в науковій літературі наголошується, що саме на підставі маґдебурзького права середньовічне міське самоврядування поклало початок становленню місцевого самоврядування в сучасному його розумінні й було його першою більш-менш досконалою історичною формою.

Тому варто підкреслити, що введення маґдебурзького права в містах України мало позитивне й неґативне значення, сприяло модернізації життя міста, встановленню виборності органів місцевої влади й суду, але водночас призвело до посилення іноземної колонізації і обмеження прав українського населення. Корінні жителі, українці, позбувалися права займати провідні посади в органах місцевого самоврядування, адже ці місця займали поляки й німці. Крім того, введення маґдебурзького права в Україні гальмувало розвиток місцевих традицій і норм самоврядування [2].

Варто зазначити, що запровадження маґдебурзького права на українських землях мало дуже важливі наслідки. Насамперед воно звільняло міську територіальну громаду з-під королівської юрисдикції, влади феодалів, князів

та воевод, і як наслідок стало одним із чинників культурного й правового зближення України з країнами Західної Європи. Надання містам самоврядування, без сумніву, визнавало за ними певну суспільну владу. За маґдебурзьким правом громадяни отримували права й свободи, могли вільно займатися торгівлею і ремеслами [5].

Маґдебурзьке право – це фундамент громадянського демократичного суспільства. У людей з'явилося бажання будувати своє життя на основі правових норм, які б врегульовували найважливіші суспільні відносини. Наявність власної місцевої скарбниці давала можливість вільно розпоряджатися коштами на благо міста. Податки залишалися у межах міста, де вони були зібрані й використовувалися для розвитку інституту місцевого самоврядування. Отже, можливості місцевих бюджетів посилювалися, розпочався бурхливий розвиток місцевої економіки, з'являлися нові робочі місця, а люди отримували стимул до сплати податків [2].

Незважаючи на те, що на українські землі було запозичено тільки форму маґдебурзького права, а не його зміст, воно справило значний вплив на формування правової системи України.

Про роль маґдебурзького права як праснови становлення й розвитку сучасного інституту місцевого самоврядування на українських землях писав і наш видатний мислитель І. Я. Франко. У творах «Що таке громада і чим вона повинна бути?», «Громада» і «за друга» серед українського народу в Галичині і на Буковині» і «Мислі о еволюції в історії людськості» він пропонує програму діяльності громади для ефективного розвитку регіонів і держави загалом.

В І. Франка немає спеціальної праці, присвяченої маґдебурзькому праву. Але, як зазначає О. Б. Бунчук, маґдебурзьке право, на думку вченого, відіграло важливу роль у розвитку місцевого самоврядування в Україні. Його дія на українських землях розпочалася в другій половині XIII – на початку XIV ст. Маґдебурзьке право поширювалось головню на запрошених галицькими князями німецьких колоністів, які селилися у містах. Письменник вказував: «По містах оселилися німці на “німецьким” праві». У період входження українських земель до складу Великого Князівства Литовського та Королівства Польського поширення маґдебурзького права значно прискорилось. І. Франко вказував на те, що Польська держава, прийнявши християнство з Німеччини, ще з X ст. почала переймати німецькі громадські порядки. Перехід від старих руських порядків до польських на українських землях, як підкреслював учений, відбувався поступово [1, с. 45].

У період переходу західноукраїнських земель під владу Австрії адміністративно-правові відносини в її містах регулювались нормами маґдебурзького права. У великому дослідженні «Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині», описуючи правове становище жителів західноукраїнських міст під владою Австрійської держави, І. Франко зазначав, що міщани, купці та євреї не мали доступу до участі в діяльності крайових сеймів, «з виємком бурмистра Львова, котрий не був вибираний, а тільки був іменованій урядом. Міщани мали й, окрім того, менші права від шляхти» [1, с. 47].

Іван Франко був добре обізнаний з європейськими ідеями про потребу вдосконалення держави. Але його енциклопедичні знання і критичне мислення сприяли пошукові свого власного вироблення чіткої системи поглядів на побудову майбутньої держави та розв'язання проблеми з обмеження

державної влади. Тому в основу майбутнього суспільного ідеалу він ставить громаду, бо ж громада в українському суспільстві завжди займала важливе місце у зв'язках між людьми, тому вони постійно були в полі зору громадських діячів, теоретиків державно-правової думки.

Також І. Франко порушує важливе питання про можливість заміни державного устрою громадівським самоуправлінням. Осмислюючи організацію влади в такому суспільстві, яке має задовольняти потреби всіх верств населення, він зазначає: «Там держави в нинішнім розумінні не буде, бо над народом не буде управи згори, але сам народ здолу (тобто від громад) управляє сам собою, працює на себе, сам образується і сам обороняється» [8, с. 76]. Мислитель наголошує на тому, що надмірне втручання держави в життя громади зайве і недоцільне. Безсумнівно, громада є найважливішою і найменшою складовою одиницею держави. Він зазначає, що «коли громада зле впорядкована, бідна, темна і сама в собі розлазиться, то очевидно, що й увесь побудований на ній порядок, повітовий, крайовий і державний, не може бути тривкий» [9, с. 175]. Щодо перспективи дальшої діяльності сільських громад, то він особливу увагу звертає на збереження індивідуальних прав та свобод особистості. У кожній громаді знайдеться хоч декілька людей інтелегентних, освічених у справах господарських та економічних, які могли б керувати господарством так, щоб кожна людина мала впевненість, що нікому не буде завдано кривди. Мислитель сподівався, що утворення таких спілок було б найкращим виходом для сільськогосподарських громад.

Як зазначає Т. В. Лушагіна, однією з основних політичних ідей І. Франка є ідея побудови впливової системи місцевого управління, основою якою мала стати громада, що могла б розв'язати проблеми регіону і репрезентувати інтереси населення. І. Франко зазначав, що в майбутньому суспільстві має утвердитися справжнє народовладдя, реальна, а не формальна демократія [3].

Досліджуючи форми самоуправління серед українського народу в Галичині і на Буковині, І. Франко доходить висновку, що традиційним для українців є поєднання колективних форм організації влади з персоніфікованою відповідальністю наділених владою осіб. Саме це він вважає позитивним досвідом минулого, який потрібно використати при розбудові суспільства в майбутньому. В сучасному ж суспільстві подібна форма громадського самоуправління цінується тому, що «місцеві люди вважають спільне життя якоюсь святою спадщиною давніх часів, заповіданою батьками... економічні причини підтримують цей давній лад» [6, с. 494].

Іван Франко відзначав, що держава часто нехтувала інтересами громад, обмежувала їх різними нормативними актами, втручалась у виробничий процес.

Замислюючись над шляхами майбутньої організації суспільного ладу, І. Франко виходить з того, що державна влада за своєю суттю є сукупністю механізмів, що завжди намагається обмежити права і свободи людини, заперечити свободу особистості. Зауважмо, що проаналізувавши різні погляди щодо вдосконалення держави, які панували в ті часи, Іван Франко визначає, що таким майбутнім суспільним ідеалом є побудова держави знизу, тому такий устрій «певно, й лишиться ідеалом людського громадського устрою на різні віки і як усякий ідеал ніколи не буде вповні досягнутий» [7, с. 463].

Таке позитивне ставлення І. Франка до громади та її ідеалізація були співзвучні з його вірою, що в історії людського поступу настане час, коли не

буде всесильної авторитарної державної влади. Ці ідеї були ще й духовно споріднені з його баченням історичної минувшини українського народу та роздумами над реаліями тогочасного життя нації, що знайшли своє відображення у його літературних творах. Згадаймо останні слова просвіченого багатолітнім життям Захара Беркута, коли він казав, що їхня перемога здобута громадським ладом, згодою і дружністю.

Отже, роздуми Івана Франка над побудовою майбутнього суспільного ідеалу впливають з його світоглядних позицій, розуміння природи влади і головне – беззаперечної потреби створити інший державний лад, відмінний від сучасного, розуміння того, що основною метою людського поступу має бути свободний розвиток людини. Тому такий ідеал І. Франко бачить у добровільному громадському об'єднанні вільних людей, у якому кожна особа і кожна громада є свободними одиницями, а в організації своєї життєдіяльності громадяни і громади діють на засадах рівності і добровільності, вільно господарюють і самостійно розпоряджаються результатами своєї праці. Кожна громада має право вступати у зв'язки з іншими громадами для взаємної спільної праці, виходячи тільки із задоволення спільних інтересів.

Степан Сворак зазначає, що в уявленні Каменяря лише у громаді особистість зможе вільно розвиватися як в аспекті духовності, так і фізичних здібностей та нахилів. Розвиток громадського життя буде набагато кращим, ніж тепер, якщо буде забезпечено економічну рівність жінок та чоловіків, спільність праці й дружності. Своєю чергою кожен член громади, маючи вродженні здібності, зможе їх розвивати, щоб дали використовувати для власного добра й добра громади. Остання забезпечить кожному «необмежену свободу слова, можливість приватного життя та перехід з громади до громади» [4, с. 110].

Відмінність громадівського суспільного устрою від тодішньої держави в тому, що відносини тут регулюються без примусу, без нав'язування волі одним одним, без наказів зверху, як господарювати чи впорядковувати своє співжиття. Такий суспільний ідеал будується «знизу вгору» і здійснює свою життєдіяльність на засадах рівності і розуму. Кожна громада дбає за всіх своїх членів, створюючи умови для того, щоб вони досягли добробуту і щастя. Головним завданням громади є забезпечення автономії особистості та її розвитку. Людина може бути щасливою тільки у співжитті з іншими людьми, у громаді, нації: адже ж «скріплення, уточнення того почуття любові до інших людей, до родини, до громади, до свого народу – отже основна підвалина всякого поступу; без неї все інше буде лише мертве тіло без живої душі в ньому» [7, с. 474].

Тут варто підкреслити, що проблема місцевого самоврядування займала важливе місце в державно-правових поглядах І. Франка. Зазвичай він розумів, що місцеве самоврядування само по собі ще не розв'язує всіх запитів та інтересів громадян і суспільства. Однак у той же час особлива важливість цього суспільно-державного інституту була в тому, що він давав можливість, як ніякий інший інститут, поєднати інтереси громадян та інтереси суспільства, держави і нації.

Іван Франко доходить висновку про потребу заміни в майбутньому державного управління громадівським самоуправлінням. Тому І. Франко твердить, що лише децентралізація держави, введення широкої системи справжнього самоврядування може позитивно розв'язати проблеми співвідношення людини і держави, ба більше – служити основою дальшого розвитку української суспільної ідеї.

Основою місцевого самоврядування має стати те, що територіальна громада усвідомить наявності спільних інтересів, а самі територіальні громади повинні стати такими місцевими спільнотами, які будуть об'єднані спільною діяльністю, інтересами та цілями щодо задоволення місцевих потреб, пов'язаних з побутом, середовищем проживання, відпочинком, навчанням і т. д.

Отож основою концепції І. Франка щодо розвитку держави є сильна, освічена та дієва громада, яка може ухвалювати рішення незалежно від провладної сили і працювати в інтересах народу.

Джерела та література

1. Бунчук О. Б. І. Я. Франко про самоврядування міст за магдебурзьким правом / О. Б. Бунчук // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 365: Правознавство. – Чернівці : Рута, 2006. – С. 44–47.

2. Ланін С. Історико-правовий аналіз особливостей провадження окремих норм магдебурзького права на теренах України. – [Електронний ресурс] / С. Ланін. – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1958>.

3. Лушагіна Т. В. Теорія громади в політичній концепції І. Франка. – [Електронний ресурс] / Т. В. Лушагіна. – Режим доступу : [http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2009\(1\)/122-109-5.pdf](http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2009(1)/122-109-5.pdf).

4. Сворак С. Д. Громадівсько-федеративний принцип побудови української державності у політико-правових поглядах Івана Франка / С. Д. Сворак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 107–115.

5. Удовенко В. Магдебурзьке право та сучасне місцеве самоврядування. Паралель. – [Електронний ресурс] / В. Удовенко. – Режим доступу : http://www.ya.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1149:2012-03-01-13-36_46&catid=41:headlines&Itemid=91.

6. Франко І. «Громада» і «задруга» серед українського народу в Галичині і на Буковині / Іван Франко // Зібр. тв.: у 50 т. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 44, кн. 1. – 1986. – С. 487–495.

7. Франко І. Вибрані твори: у 3 т. / ред. колегія: Скотний В. та інші; упор. Баган О. – Дрогобич : Коло, 2004. – Т. 3: Літературознавство, публіцистика. – 2004. – 690 с.

8. Франко І. Мислі о еволюції в історії людськості / Іван Франко // Зібр. тв.: у 50 т. – К., 1986. – Т. 45. – 1986. – С. 76–139.

9. Франко І. Що таке громада і чим би вона повинна бути? / Іван Франко // Зібр. тв.: у 50 т. – К. : Наукова думка 1986. – Т. 44, кн. 2. – 1986. – С. 175–180.

Natalia SAVETCHUK

THE CONCEPT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT AS A PRIMARY BASIS OF MAGDEBURG LAW IN IVAN FRANKO'S STATE AND LEGAL VIEWS

This article is devoted to the characterization of essence of the concept of local self-government and community in the understanding of Ukrainian thinker Ivan Franko. The article is focused on the fact that Magdeburg Law was the beginning of the formation of local self-government in its modern meaning. One of the main state and legal ideas of Ivan Franko is the idea of building an influential system of local governance, the basis of which should be the community as a free union of people that could solve the problems of the region and represent the interests of population.

Key words: *community, community self-government, community social structure, Magdeburg law, Ivan Franko.*

Степан СВОРАК

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ В ГАЛИЧИНІ ЯК ФЕНОМЕН ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ

У статті характеризуються об'єктивні риси національно-визвольної революції у Східній Галичині на початку XX ст., місце та роль керівників державних структур у формуванні державно-правового апарату ЗУНР, традиції конституціоналізму і парламентаризму. Водночас наголошується на специфічних особливостях українського державотворення 1917–1921 рр., визначаються деякі причини провалу національного державотворення, що виходили з особистих політичних поглядів діячів ЗУНР та УНР.

Ключові слова: національно-визвольна революція, державно-правовий апарат ЗУНР, державотворення.

Актуальність теми дослідження обумовлюється, по-перше, потребою звільнення історії держави і права України доби національно-визвольних змагань кінця XIX – початку XX ст. від неадекватних оцінок російських і радянських науковців державотворчої ролі нового покоління української інтелігенції; по-друге, доцільністю творчого використання спадщини минулого, зокрема застосування правових ідей, поглядів К. Левицького в умовах розбудови демократичної правової держави. До цього часу у вітчизняній правовій думці недостатньо прослідковано послідовність процесів українського державотворення у контексті європейського Просвітництва.

У цьому контексті варто відзначити, що Перша світова війна дала поштовх руху підкорених народів за своє національне самовизначення, під яким не втримуються багатівкові імперії – Німецька, Австрійська, Османська. У них виникають численні гуртки й національні органи управління, що вимагають повалення самодержавства й створення власних державних утворень. Австро-Угорщина, до складу якої входили західноукраїнські землі, не була винятком з цього погляду. Так, слід відзначити, що західноукраїнські землі протягом тривалого часу перебували в складі інших держав, однак навіть у таких скрутних умовах населення краю зберегло національну ідентичність і прагнуло до відновлення власної державності.

Швидкий розвиток національних рухів наприкінці Першої світової війни змусив українців взятися до рішучих дій, але ситуація ускладнювалася націленістю поляків на захоплення Східної Галичини. Польські лідери, яких підтримувала імперська влада, розробили план встановлення власного панування у краї й спеціально створили Польську ліквідаційну комісію. Однак їхні плани так і не були реалізовані, оскільки українські військовики на чолі з

Д. Вітовським захопили владу у Львові й проголосили створення незалежної західноукраїнської держави – Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР).

Особливість Західно-Української Народної Республіки полягає в тому, що вона зазнала більшого впливу з боку європейського державо- та правотворення, ніж решта України. Це було зумовлено штучним відокремленням західноукраїнських земель від решти етнічної території, що стало проявом монархічних амбіцій того періоду. Ідейним лідером та прогресивним рушієм розбудови державно-правових основ ЗУНР був Кость Антонович Левицький – доктор права, адвокат, публіцист, прем'єр-міністр ЗУНР.

Отже, коли до розпаду Австро-Угорської імперії залишалися лічені дні, 31 жовтня 1918 р. керівники підпільної військової організації на чолі з поручиком Дмитром Вітовським, що діяла серед українських підрозділів австро-угорської армії, зажадали від керівників українських буржуазно-націоналістичних партій у Львові зважитись на рішучий наступ. Саме військовики захопили владу в м. Львові у свої руки і проголосили створення Української держави. Вони мали перед собою приклад Чехії і Словаччини, які 28 жовтня проголосили себе Чехословацькою республікою. До рішучих антимонархічних виступів наближали події у Відні, Будапешті, Любліні. У Кракові було створено Ліквідаційну Комісію для перейняття влади від австрійського державного апарату і її передачі урядові Польської держави, що формувалася на чолі з Ю. Пілсудським [1, с. 178].

На чолі українських загонів лише за той час, коли вони утримували Львів, змінилося три командири – Д. Вітовський, Г. Коссак і Г. Стефанів, два з яких починали цю діяльність у званні поручика.

Досить швидко зростали і збройні сили ЗУНР, які взяли собі назву Галицька армія. У неї добровільно вступали солдати-українці старої австро-угорської армії, селянські і робітничі дружини.

До весни 1919 р. Галицька армія виросла до 100 тисяч осіб. Виробилась її організаційна структура: рій – сотня – курінь – кіш – загін (сотня – батальйон – бригада – корпус), чіткого значення набрали військові звання: стрілець, старший стрілець, десятник, бунчужний, хорунжий, поручик, сотник, підполковник, полковник, генеральські чини [2, с. 135].

Саме як прем'єр на посаді голови Державного Секретаріату – першого уряду ЗУНР, Кость Левицький зробив найбільший внесок в українське державотворення. Він від імені уряду 13 листопада подав на розгляд УНРади Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії, який схвалили одногослоно. Відповідно до цього акта затверджено нову назву держави – Західно-Українська Народна Республіка. Як фаховий правник і досвідчений державний діяч К. Левицький був серед авторів низки законопроектів про основи державного устрою, військову, грошову, аграрну та інші реформи, які було ухвалено вже після його відставки; наполягав на забезпеченні гідного представництва в системі влади національним меншинам, здійснив значну частку підготовчої роботи для проголошення злуки УНР і ЗУНР. Слід відзначити, що ключовими законами, які було ухвалено за його активної участі були закони ЗУНР «Про Сойм», «Про громадянські права», земельний закон тощо.

Під керівництвом К. Левицького уряд ЗУНР ухвалював перші рішення щодо державного будівництва, створював вертикаль влади на місцях, дбав про

забезпечення населення продовольством і товарами першої потреби. Зокрема найвищим представницьким органом державної влади в ЗУНР була Українська Національна Рада, яка, однак, вважаючи себе тимчасовим владним органом, мала самоліквідуватися з обранням парламенту країни – Сейму (Сейм) ЗУНР. Однак законам про Сейм та вибори до нього так і не судилося бути реалізованими. Українська Національна Рада була як законодавчим, так і виконавчим органом, а з утворенням Державного Секретаріату (Ради Державних Секретарів), що перебрав на себе виконавчі (виконавчо-розпорядчі) функції, Українська Національна Рада залишила за собою законодавчу і контрольну функції. У структурі вищих владних органів важливе місце належало також Президії та Виділу (комітету) Української Національної Ради, а згодом інституту Диктатора ЗУНР та його уповноваженим.

У короткий термін під керівництвом К. Левицького було сформовано досить чітку систему місцевих органів влади й управління. Такими органами стали: у селах та містах – громадські й міські комісаріати; у повітах – повітові комісаріати. У всіх адміністративно-територіальних одиницях було створено «прибійні ради», які виконували функції дорадчого органу. Повітового комісара призначав державний секретар внутрішніх справ, а сільських, міських комісарів і «прибійні» ради обирало населення.

Кость Левицький у державотворчій діяльності чітко й послідовно дотримувався філософсько-правової концепції ліберальної демократії, що забезпечило формування громадянсько-правової суб'єктності української спільноти Східної Галичини та сприяло організації народного війська, здатного захищати суверенітет держави.

Як голова уряду ЗУНР К. Левицький забезпечив правове регулювання військово-адміністративних інститутів і тодішніх національно-територіальних самоуправ Східної Галичини, що дозволило уникнути надмірного бюрократизму та правового нігілізму. Кость Левицький створив правову базу для організації збройних сил ЗУНР на національно-територіальних засадах. Новостворена професійна армія, до складу якої ввійшли представники різних народів, що мешкали в Галичині, мала підтримку всього українського народу, всіх українських політичних партій. Плідна робота К. Левицького на посаді голови Ради Державних Секретарів стала вінцем всієї його державотворчої діяльності.

Загалом Державний Секретаріат мав «поважні успіхи в своїй праці. Зокрема створення майже без жадних засобів 125-тисячної, правильної армії залишиться назавжди доказом живучості й організаційного хисту українського народу, якщо в його проводі стоять відповідні люди». Незважаючи на всі недоліки, створено впорядковану державу, в якій панував повний лад і порядок. Коли зважити, що внутрішня ситуація в Польщі довгий час була на межі повної анархії (творення окремих республік, бандитські напади, єврейські погроми, неспроможність створити сильну владу, завзята боротьба партій між собою); що соціальні тертя в Чехословаччині загрожували революційним вибухом; що в Угорщині запанував більшовизм, а в Росії та Україні йшла соціальна революція з жахливими її виявами, то Галичина була в Середньо-Східній Європі «справжньою оазою», де не було революційних зривів, соціальних заворушень і хаосу [3, с. 181].

Друга половина XIX ст. характеризується тим, що в західноукраїнських землях у складі Австрії було запроваджено конституційне право, яке ґарантувало всім народам рівні громадянські і політичні права і свободи. Перша австрійська конституція, проголошена 1848 р., відкривала можливості для розвитку особи, народів і народностей Австрії. Проголошувався принцип суверенітету народу: «Всяка влада держави виходить від народу і здійснюється у спосіб, визначений в конституції». Ствердження австрійського конституціоналізму сприяло піднесенню політичної активності всього населення Галичини. Вже наприкінці XVIII ст. австрійська монархія почала втілювати передові для того часу філософсько-правові ідеї, які стосувалися приватної власності, свободи, юридичного статусу громадянина і національних меншин [4, с. 477–479]. Дуже важливою для українського населення Галичини стала конституційна норма, яка проголошувала, що всі народності, що проживають у коронному краї, рівні в управлінні і кожен народ має право на збереження і розвиток своєї народності і своєї мови. Правові реформи, які провів австрійський уряд, істотно сприяли галицьким українцям вийти за межі вузького етнографічного провінціалізму та призвичаїли їх жити за нормами конституційного права і відчувати себе рівноправними громадянами цієї держави. Порівняно з українцями Наддніпрянщини, які перебували у правовому статусі підданих самодержавства, західноукраїнська спільнота стала суб'єктом суспільно-політичного і громадянського життя, «самостійною суспільною силою, якою не можна вже було ігнорувати» [5, с. 69].

Розбудова громадянського суспільства і правової держави є нагальним завданням сучасного українського державотворення. Історія формування громадянського суспільства у Східній Галичині на початку XX ст. переконує, що державні діячі ЗУНР поділяли філософсько-правові засади західноєвропейської ліберальної демократії і вводили їх у практику українського державотворення. Нині ж спостерігаємо розбіжності між задекларованим вектором розвитку державно-правових інститутів та їхнім практичним функціонуванням.

Те, як реалізувати правові засади для розвою громадянського суспільства, засвідчує думка К. Левицького, яку він оприлюднив 28 березня 1919 р. на з'їзді Національно-демократичної партії. Він наголосив, що партія буде робити все для будівництва «народної республіки на основах демократизму, поступу та соціальної і політичної справедливості для всього народу» [6].

За дорученням уряду ЗУНР К. Левицький розробив проект Конституції під назвою «Основи державного устрою Галицької Республіки». 28 квітня 1921 р. він надіслав примірник англійською мовою послові в Лондоні С. Витвицькому для англійського прем'єр-міністра Д. Ллойда Джорджа, а 30 квітня – французькою мовою до Парижа для Ради послів Антанти [7, с. 508]. Галицьку Республіку проголошували самостійною, суверенною державою, а її сувереном – народ. Визнавали три головні народності: українську, польську і єврейську, яким надавали рівні права у сфері публічного життя. Право інших національних меншин теж ґарантувала Конституція. Четвертий розділ «Державний устрій» визначав, що Галицька Республіка є правовою державою з республіканською формою правління, а її метою є «загальний моральний, як і матеріальний

добробут її горожан». П'ятий розділ «Загальні права горожан» забезпечував демократичні права для всіх громадян. У шостому розділі «Державна Рада» визначено, що законодавча влада в республіці належить народові, який виконує її через Державну Раду, обрану на підставі загального, рівного, таємного і пропорційного виборчого права. Визначався порядок виборів Державної Ради та її повноваження. Радою керував Президент Державної Ради і чотири віце-президенти (щонайменше один віце-президент мав бути з поляків, а один – з євреїв) [7, с. 509–510].

Розглянути проект Конституції Галицької Республіки країни Антанти мали 27 вересня 1921 р., де його мав репрезентувати К. Левицький. Однак польським дипломатам вдалося добитися, щоб це питання було знято з порядку денного [7, с. 510]. Після того, як Рада Амбасадорів 15 березня 1923 р. визнала Галичину за Польщею [8, с. 157] українське державотворення було перерване. Проте проект Конституції Галицької Республіки К. Левицького, який втілював ідеї ліберальної демократії, правової держави, спертої на волю громадянського суспільства, справив значний вплив на практичну діяльність органів державної влади ЗУНР і дальший розвиток українського конституціоналізму.

Все сказане дає підстави сформулювати висновок. Розвиток інститутів громадянського суспільства в Східній Галичині на рубежі XIX–XX ст. відбувався різновекторно і за різними життєдайними параметрами, але він був чітко орієнтований на формування української національної державно-правової громадянської суб'єктності. К. Левицький брав активну участь у правовому забезпеченні громадських організацій і суб'єктів господарювання і вважав, що вони активно співпрацюватимуть з політичними партіями в розбудові правової національної держави. Будучи головою Української націонал-демократичної партії, К. Левицький спрямував зусилля на консолідацію політичних партій та їхню діяльність з інститутами громадянського суспільства. Проект Конституції Галицької Республіки К. Левицького мав прогресивний характер, оскільки втілював ідеї ліберальної демократії, правової держави, спертої на волю громадянського суспільства.

Логічно, що на першому етапі в Галичині відбувався процес формування національної свідомості, яка кристалізувала національну ідею, що базувалась на державній незалежності.

Тому вже 1919 р. на противагу урядам окупантів-більшовиків та Денікіна Галичині формується політична потреба власного демократичного українського уряду. Логічно, що «український нарід відріжняє добре чужий накинений уряд від свого власного. Бажає він спокою і такого уряду, який відповідав би його потребам» [9, с. 227].

Польська окупація Галичини аж ніяк не викликала симпатії до поляків, однак частина проєвропейських політиків усе ж бажала порозуміння з Польщею більше, ніж приходу більшовицького уряду. Свідома частина польської еліти вже тоді розуміла, що «тільки Україна, національна Україна як незалежна держава може бути запорукою від більшовизму» [9, с. 227].

Характеризуючи військово-політичну ситуацію на фронті, український міністр праці Й. Безпалко наголосив, що «польська воєнна акція на Україні відбувається без порозуміння з українцями» [9, с. 227].

Водночас «Газета варшавська» розміщує допис паризького кореспондента, який твердить, що «Росія не дозволить, щоб Естонія, Латвія або Україна стали самостійними державами, хоча вона готова віддати Польщі Галичину і Холмщину» [10, с. 231]. Характеризуючи міжнародну політику польських керманів, М. Грушевський уже 1920 р. твердив, що з польською стороною сьогодні неможливо дійти жодної згоди, адже, отримавши від «мирової конференції в тимчасову окупацію, нічого мудрішого не вміють показати, як нищити українські школи та видавництва; виморювати українську інтелігенцію голодом і тифусом по арештах ...» [11, с. 235].

Звертаючись до українців Америки, М. Грушевський наголошує, що європейські держави віддали Галичину Польщі лише тимчасово, а через порушення прав українців у Західній області «необхідно добиватися перегляду цієї справи», «підняти цю справу перед компетентними американськими кругами» [11, с. 236].

Революція на Сході і на Заході України, як свідчать відверто критичні висловлювання сучасників і учасників тих подій, відбувалася за іншими принципами та мала різні перспективи. Так, характеризуючи політичну діяльність М. Грушевського, головний редактор часопису «Воля» А. Войнаровський відверто називає його лівим есером, який не раз впадав у «советський» блуд. А соратник М. Грушевського В. Винниченко в листі до редакції «Боротьби» 17 січня 1920 р., передрукованому в часописі «Воля», прямо вказує, що «найбільшою помилкою української революції і її проводирів була якраз та орієнтація на Захід...» [12, с. 237]. Ба більше, він впевнений, що «Єдиною формою державності нашої селянсько-робітничої нації в даний момент є робітничо-селянська держава», а «робітничо-селянська революція в Росії дала нам змогу створити й затвердити цю державність» [12, с. 237].

Отже, будуючи українську державність на таких принципах – «по образу і подобию» більшовицької Росії, її лідери М. Грушевський і В. Винниченко так і не змогли сформулювати національну ідею і об'єднати фактично дві українські республіки. Це ставлення лідерів УНР до європейського права і європейських цінностей та конституціоналізму рівночасно зрозуміли і керівники ЗУНР, які в пошуках союзників розпочали переговори з Денікіним, поки, на думку М. Грушевського, відбулося «внутрішнє роздвоєння яке наповнило зневірою своїх, а наших ворогів радістю й надією на неминучий упадок української справи» [11, с. 236].

Відсутність союзників-однодумців будівничих української держави в ЗУНР застала військо вести безперервну війну на два фронти, що дуже швидко виснажило сили галицьких дивізій і змусило командування шукати союзників серед європейських держав і активно розпочати переговори з Німеччиною. Водночас Директорія вважала, що «український нарід не може вести безупинної війни на всі фронти й особливо з тими західними сусідами через землю яких проходять шляхи до Європи її сильної цивілізації й міцної культури» [13, с. 200]. І тому її керівництво готове на переговорах пожертвувати Західною областю, через що спроба українського народу здобути свободу і побудувати Українську державу за відсутності політичної єдності керівництва УНР та ЗУНР зазнала повного краху [14, с. 154].

Порівняльний аналіз конституційного проекту К. Левицького з Конституцією УНР та «Законом про тимчасовий державний устрій України» Української держави – Гетьманату дає підстави говорити про їхню достатню подібність, що серед іншого зумовлено єдиним періодом їхньої розробки. Разом з цим новели конституційного проекту «Основи державного устрою Галицької Республіки» встановлюють (п. 6) заборону рабства та примусової праці, ґарантують права на освіту (п. 12), а також детально регламентують свободу віросповідання (п. 11), де зазначається про недопустимість будь-яких форм дискримінації та обмеження прав чи обов'язків особи на підставі віросповідання.

Величезна різниця між сходом і заходом України полягала в ролі, яку відігравала церква. На сході духівництво і вся церковна організація були до решти зросійщені, особливо в політичному сенсі. На Волині чи на Поділлі священничі родини, які, хоч і не вживали вдома російської мови, за певними зовнішніми ознаками належали до української народності, але зате політично стояли цілком і без застережень на платформі російської єдності і московського самодержавія». Свідомі одиниці серед українського православного духівництва просто губилися у морі московського чорносотенства, що панувало серед православних батюшок. Також церковна організація була до абсурду зрусифікована, до абсурду, «бо не робила концесій українським обрядам і народним звичаям навіть там, де це могло статися без порушення церковної єдності з Москвою». Натомість у Галичині греко-католицька Церква виконувала величезну роль в національному житті. Так звані москвофільські впливи серед греко-католицького духівництва не були вже такі великі, родина майже кожного священника була натуральним осередком національно-української культури. З цих патріотично-українських родин вийшли цілі покоління свідомих українських інтелігентів і народних діячів, міцно пов'язаних з народною масою. Напередодні переломних подій 1918 р. в Галичині витворилась уже досить чисельна ідеологічно сильна верства національно свідомої інтелігенції, яка перебрала провід у політичному житті. «Від'ємною стороною цього був специфічний брак революційности в галицько-українській суспільності, найкращим її представникам забракло у вирішальну хвилину могутнього революційного пориву в боротьбі за національну свободу західноукраїнського відламу нашого народу. Ще відчувались тоді рештки політичних і культурних впливів спеціальної австрійської ментальности, але й вони вже поволі зникали» [14, с. 68, 70].

Характеризуючи загалом революційні події та державно-правове будівництво в Західному регіоні України, український історик Іван Лисяк-Рудницький відзначив, що Галичина 1918–1919 рр. була єдиним у новітній історії Європи прикладом українського державного правопорядку, а становлення українського конституціоналізму пов'язане з формуванням численних конституційних проектів і теорій, які з початку визвольних змагань 1917–1920 рр. та проголошення Української держави започаткували реальний конституційний процес в Україні, який дозволив за короткий історичний період існування ЗУНР зусиллями К. Левицького й інших провідних діячів сформувавши правову систему новопосталої держави.

Джерела та література

1. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Уряди. Постаті / упоряд. М. Литвин та ін. – Л., 2009. – 348 с.
2. Красівський О. Я. Галичина у першій чверті ХХ ст.: проблеми польсько-українських стосунків / О. Я. Красівський. – Львів : Вид-во ЛФУАДУ, 2000. – 414 с.
3. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України / М. С. Грушевський. – К. : Наук. думка, 1992. – 544 с.
4. Франко І. Я. Проблема селянства в польській літературі // Зібрання творів : у 50 т. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 27. – С. 66–94.
5. Републіка. – Станиславів. – 1919. – 30 березня.
6. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Історія / Кер. авт. кол., відп. ред. проф. Олександр Карпенко. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. – 584 с.
7. Сохоцький І. Будівничі новітньої української державности в Галичині / о. Ізидор Сохоцький // Історичні постаті Галичини ХІХ–ХХ ст. / Наукове товариство ім. Шевченка. Бібліотека українознавства, Ч. 8. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1961. – 248 с.
8. Україна // Воля (тижневик). Т. 1. Ч. 5. – Відень, 31 січня 1920. – 240 с.
9. Міжнародне читання // Воля (тижневик). Т. 1. Ч. 5. – Відень, 31 січня 1920. – 240 с.
10. Проф. М. С. Грушевський про події в Україні // Воля (тижневик). Т. 1. Ч. 5. – Відень, 31 січня 1920. – 240 с.
11. В. К. Винниченко і большевики // Воля (тижневик). Т. 1. Ч. 5. – Відень, 31 січня 1920. – 240 с.
12. Ол. Ковалевський Про польсько-українські відносини. // Воля (тижневик). Т. 1. Ч. 5. – Відень, 31 січня 1920. – 240 с.
13. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії : нарис сусп.-політ. руху (ХІХ ст. – 1939 р.) / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ : [б. в.], 1993. – 202 с.
14. Станиславів у часи Західно-Української Народної Республіки. Документальні свідчення, спогади, оголошення, накази революційної доби / Упорядкував Іван Монолатій. – Івано-Франківськ. : Лілея-НВ, 2008. – 176 с.

Stepan SVORAK

NATIONAL LIBERATION REVOLUTION IN GALICIA AS A PHENOMENON OF EUROPEAN HISTORY

The objective features of the national liberation revolution in eastern Galicia at the beginning of the 20th century, the place and role of the heads of state structures in forming the state legal apparatus of the WUPR, the traditions of constitutionalism and parliamentarism are characterized. At the same time, the specific features of the Ukrainian state forming of 1917–1921 are emphasized, some of the reasons for the failure of the national state building emerging from the personal political views of the WUPR and the UPR figures.

Key words: national liberation revolution, state legal apparatus of the WUPR, state forming.

Петро СІРЕДЖУК

ВОЯКИ ПОКУТТЯ У ВАДОВИЦЬКОМУ І ДОМБ'ЄВСЬКОМУ КОНЦТАБОРАХ СМЕРТІ

У пропонованій статті автор, виявивши нові архівні документи фонду «Галицьке намісництво, м. Львів» Центрального державного історичного архіву України в м. Львові, подав відомості про покутян – вояків УГА, які проти своєї волі опинилися у ворожому полоні. Вони перебували в різних польських концтаборах смерті, зокрема й удвох поблизу м. Кракова – Вадовице та Домб'є.

Ключові слова: вояк, концтабір, повіт, покутяни, полон, УГА.

У літописі національно-визвольних змагань Покуття ще досі є багато прогалин у висвітленні проблеми участі покутян у Визвольній війні 1918–1919 рр. Однією з них є встановлення особистостей – вихідців з покутського краю, які воювали за свободу і незалежність проти ворогів не тільки на теренах Східної Галичини, але й Великої України. З виявлених двох списків військовополонених галичан, які перебували в польських концтаборах смерті – Вадовице і Домб'є, вдалося встановити прізвища вояків, котрі були родом з різних місцевостей Покуття. Зокрема на основі списку вадовицького табору смерті з'ясовано, що станом на 21 вересня 1920 р. там перебувало 180 полонених покутян – вояків і старшин УГА, зокрема з Богородчанського – 33, Городенківського – 17, Коломийського – 32, Надвірнянського – 13, Печеніжинського – три, Станиславівського – 14, Снятинського – 43 і Тлумацького повітів – 25.

Вадовицький табір смерті полонених українських вояків і старшин містився за 30 км від Кракова. Його збудовано в часи Великої війни 1914–1918 рр. для російських полонених, а після нього звільнення в ньому стали розміщувати українських військовополонених вояків і старшин – учасників Визвольної війни 1918–1919 рр. У цьому таборі, як і в інших польських таборах смерті, табірна адміністрація порушувала міжнародні угоди щодо утримування військовополонених. Тут панували голод та епідемічні захворювання, які щодня забирали у вічність цвіт українського народу. Так, від 1 листопада 1918-го до 15 березня 1920 р. в таборі померло 1069 галичан. Окрім того, щодня табірна охорона знущалася над нещасними людьми і вчиняла побиття полонених. Його ліквідовано наприкінці 1921 р.¹ У цьому польському пеклі число військовополонених – вихідців з населених пунктів Покуття виглядало так:

¹В Вадовицях // Наша мета. – 1919. – 1 марта. – С. 2; Українці інтерновані у Вадовицях // Нове життя. – 1919. – 25 грудня. – С. 2; Український прапор. – 1919. – 18 жовтня. – С. 2; Звіри чи люди? // Український прапор. – 1919. – 2 грудня. – С. 3; Українці інтерновані у Вадовицях // Нове життя. – 1919. – 25 грудня. – С. 2.

Богородчанський повіт

1) Ілько Тилюк з с. Бабчого, 2) Федь Басараб, 3) Олекса Гарасим, 4) Іван Лапко з м. Богородчан, 5) Стефан Штогрин з с. Глебівки (Глибівки), 6) Іван Іваничин, 7) Федір Кузило з с. Горохолиної, 8) Панько Гоменюк, 9) Іван Грицько з с. Грабівця, 10) Стефан Боднарчук, 11) Василь Середюк, 12) Василь Трембіцький із с. Журак, 13) Михайло Василик, 14) Василь Заліски, 15) Гриць Левицький, 16) Павло Фітак, 17) Василь Шаламай з с. Іваніківки, 18) Микола Волочій з с. Крички, 19) Стефан Озендоріч з с. Маняви, 20) Василь Ґеник, 21) Василь Мандзюк з с. Маркової, 22) Василь Боднарчук з с. Молодкова, 23) Іван Дібора з с. Нивочина, 24) Іван Мартинюк з с. Посічі, 25) Михайло Качор з с. Порогів, 26) Іван Федорів з с. Росільної, 27) Іван Вуренляк, 28) Іван Воронляк, 29) Юрій Надус, 30) Михайло Середяк, 31) Микола Ярич з с. Саджави, 32) Іван Олексин з с. Старих Богородчан і 33) Михайло Волуцяк з с. Старого Лисця.²

Городенківський повіт

1) Ян Рачковецький з с. Глушкова, 2) Стефан Бойчук з м. Городенки, 3) Микола Гирич, 4) Петро Харук, 5) Іван Черемковський з с. Джуркова, 6) Григорій Цловт з с. Дубки, 7) Іван Козоріс, 8) Гринь Соболяк з с. Жукова, 9) Гринь Довганюк, 10) Дмитро Лютак з с. Копачинців, 11) Іван Остащук з с. Незвиська, 12) Петро Челяк з с. Луки, 13) Василь Молойчук з с. Серафинців, 14) Іван Кульчинський з с. Тишківців, 15) Михайло Мережак, 16) Федір Панчук з с. Торговиці і 17) Василь Поролінець з с. Ясенова-Пільного.³

Коломийський повіт

1) Петро Пернеровський з с. Балинців, 2) Олександр Качуляк з с. Бучачки, 3) Петро Онуфрійчук з с. Вербежа, 4) Михайло Зеленюк з с. Винограду, 5) Юрко Гуцуляк з с. Воскресінців, 6) Федір Жолобайко із с. Залуччя, 7) Іван Андруссяк, 8) Василь Тимуляк з с. Кийданців, 9) Іван Боднар з м. Коломиї, 10) Теодор Матейчук, 11) Михайло Павлюк, 12) Стефан Сашанюк з с. Кулачківців, 13) Юрко Вишиванюк, 14) Данило Дідух з с. Малої Кам'янки, 15) Ілько Захалюк з с. Лісок, 16) Олекса Галіний з с. Ланчина, 17) Прокіп Прокопович з с. Назірної, 18) Михайло Кавацюк, 19) Гриць Ковальчук, 20) Микола Фолуцчук з с. П'ядик, 21) Іван Парлалус, 22) Микола Сарталюс з с. Росохача, 23) Іван Івавлюк з с. Семаківців, 24) Юрко Іванюк з с. Тлумачика, 25) Стефан Буряк, 26) Олександр Качуляк, 27) Олекса Корбутяк з с. Трофанівки, 28) Микола Романюк з с. Турки, 29) Іван Венгровак, 30) Микола Палій, 31) Дмитро Шабан з с. Хвалибоги, 32) Дмитро Деміщук з с. Якубівки.⁴

Надвірнянський повіт

1) Олекса Раніцький з с. Волосова, 2) Яким Цюпер з с. Гаврилівки, 3) Петро Мельник, 4) Іван Яцюрський з с. Добротова, 5) Онуфрій Севелінчук з с. Камінної, 6) Василь Микитин, 7) Теодор Нагірняк з с. Красного, 8) Яків Іванюк з с. Ланчина, 9) Іван Сигден із с. Лісної Тарнавиці, 10) Теодор Тімач з с. Майдану, 11) Іван Троковський з с. Переросля, 12) Дмитро Христан з с. Саджавки і 13) Федір Сопович з с. Фитькова.⁵

²ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 146. – Оп. 8. – Спр. 3901. – Арк. 9–32.

³Там само. – Арк. 9–32.

⁴Там само. – Арк. 9–32. – Ф. 214. – Оп. 1. – Спр. 617. – Арк. 35.

⁵Там само. – Арк. 9–32.

Печеніжинський повіт

1) Михайло Кавацюк, 2) Микола Сападюк з с. Мишина, 3) Микола Штефак з с. Рунґор.⁶

Снятинський повіт

1) Микола Кабан з с. Альбінівки (тепер с. Шевченкове. – Ред.), 2) Юрко Микуляк, 3) Дмитро Плешкан з с. Будилова, 4) Микола Горбацик, 5) хорунжий Стефан Кохлюк з с. Видинова, 6) Андрій Бузек з с. Вовчківців, 7) Дмитро Тигерчик з с. Димидча, 8) Іван Гутковський, 9) Микола Федорук з с. Джурова, 10) Іван Захарук з с. Ганьківців, 11) Михайло Одинський з с. Завалля, 12) Пилип Бойчук із с. Зібранівки, 13) Гнат Салій із с. Залуччя, 14) Іван Горюк, 15) Юрко Поведюк з с. Келихова, 16) Гринь Кубіч, 17) Іван Гаврильчук, 18) Василь Фербей, 19) Олекса Фербей, 20) Іван Яврилерук з с. Княжого, 21) Василь Кіцун, 22) четар Іван Кіцун з с. Микулинців; 23) Василь Гатчук, 24) Василь Гордачко, 25) Микола Заленюк, 26) Микола Кнілініцький, 27) Василь Марчук, 28) Василь Нятчук, 29) Дмитро Саюк з с. Підвисокого, 30) Василь Моп'юк з с. Поточка, 31) Дмитро Іванюк, 32) Микола Зеленюк, 33) Михайло Бабайчук, 34) Михайло Радовський, 35) Михайло Слободян з с. Русова, 36) Теодор Захарук, 37) Іван Романович, 38) Василь Садовий з м. Снятина, 39) Андрій Никифорук з с. Стецевої, 40) Дмитро Марчук з с. Трійці, 41) Михайло Хавритан з с. Тростянця, 42) Стефан Солічук з с. Тулукова та 43) Дмитро Рожко з с. Устя над Прутом.⁷

Станиславівський повіт

1) Михайло Пиндус з с. Драгомирчан, 2) Михайло Данилюк з с. Княгинич, 3) Василь Дзвіницький, 4) Петро Прикопнюк з с. Микитинців, 5) Теодор Сем'янчук з с. Опришківців, 6) Василь Нагірний, 7) Михайло Остап'як з с. Радчі, 8) Василь Грицак, 9) Назар Лотоцький з м. Станиславова, 10) Павло Калетка, 11) Іван Носків з с. Угорник, 12) Федір Штогран, 13) Микола Янків з с. Чернієва і 14) Кароль Вачун з с. Чукалівки.⁸

Товмацький повіт

1) Микола Конрад з с. Винограду, 2) Гаврило Вимик з с. Ворони, 3) Стефан Соловчук з с. Голоскова, 4) Олександр Гайдеч з с. Гостева, 5) Йосиф Лоцяк, 6) Василь Корничний з с. Делеви, 7) Іван Олексюк, 8) Василь Федорців з с. Долини, 9) Юрко Грицак з с. Закрівців, 10) Іван Круп'як з с. Королівки, 11) Лука Назарук з с. Кривотул, 12) Онуфрій Сотойчак з с. Ляцького (тепер с. Липівка Тисменицького району. – Ред.), 13) Олекса Магіс з с. Милування, 14) Йосиф Романюк, 15) Самуель Одлер з м. Нижнева, 16) Павло Борделюк з с. Одаїв, 17) Павло Гронаблюк, 18) Михайло Слаковзян з с. Олеші, 19) Дмитро Олеюк з м. Отинії, 20) Іван Морський з с. Палагич, 21) Михайло Тришчин з с. Раківця, 22) Юрій Остапюк з с. Скопівки, 23) Теодор Яхневич з с. Струпкова, 24) Стефан Луйцик і 25) Михайло Сетрунек з м. Тисмениці.⁹

Табір смерті полонених галичан у м. Домбйому був розташований за 3 км від Кракова. Його збудували 1914 р. австрійці для російських військовополонених вояків і старшин. З листопада 1919 р. цей табір стали

⁶Там само. – Арк. 9–32.

⁷Там само. – Спр. 3901. – Арк. 9–32; – Спр. 214. – Спр. 617. – Арк. 32 зв.; Сп. старшин табору полонених в Вадовицях // Громадська думка, 1920. – 28 мая. – С. 4.

⁸ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 146. – Оп. 8. – Спр. 3901. – Арк. 9–32.

⁹Там само. – Ф. 146. – Оп. 8. – Спр. 3901. – Арк. 9–32; – Ф. 214. – Оп. 1. – Спр. 617. – Арк. 32.

заповнювали галичанами. 1919 р. в ньому перебувало 10 000 осіб. Комендантом цього табору смерті і катівні був колишній суддя м. Сокаля на Львівщині Кроковський. Він любив наказувати своїм підлеглим знущатися над полоненими та інтернованими. Тут побої були звичним щоденним явищем. Нещасних «брати» з заходу били залізними палицями, дротяними нагайками і прикладами. Найбільший погром стався 3 червня 1919 р., коли охорона табору побила аж 700 невинних військовополонених українських вояків і старшин.¹⁰

Згідно з табірним списком від 4 жовтня 1920 р. в цьому польському пеклі налічувалося 89 військовополонених покутян. Серед них з Богородчанського – 10, Городенківського – шість, Коломийського – 20, Надвірнянського – шість, Печеніжинського – три, Снятинського – 14, Станиславівського – 15, Товмацького повітів – 11 вояків і старшин УГА.

Отож з Богородчанського повіту тут перебували: 1) Михайло Басараб, 2) Федір Дмитраш, 3) Михайло Збіглий, 4) Василь Остапишин з м. Богородчан, 5) Юрко Заліський з с. Посічі, 6) Городзінський, 7) Василь Романчук з с. Раківця, 8) Василь Гоголь з с. Росільної, 9) Василь Бабчук з с. Старуні та 10) підхорунжий Юліан з с. Глибокої.¹¹

З Городенківщини: 1) Василь Бандурка, 2) Петро Деркач, 3) Іван Закалюжний, 4) Василь Чорний з м. Городенки, 5) Петро Лабич з с. Джуркова, 6) Михайло Калин з с. Чортівця.¹²

З Коломийщини: 1) Андрій Артемчук, 2) Андрій Балдик, 3) Михайло Будзак, 4) Дмитро Дечук, 5) Михайло Красновський, 6) Йосиф Мисюк, 7) Роман Обрисків, 8) Стефан Пасіка, 9) Василь Середюк, 10) Сіомяк, 11) Василь Сотник, 12) Олекса Тартаковський, 13) Микола Тимофійчук з м. Коломиї, 14) Стефан Тимус, 15) Дмитро Чієр з с. Лісного Хлібичина, 16) Василь Міллер з с. Черемхова і 17) підхорунжі Григорій Чужак з с. Перерива та 18) Ярослав Грицина, 19) Зенон Стефанів і 20) Андрій Прокопович з м. Коломиї.¹³

З Надвірнянщини: 1) Василь Дудка, 2) Василь Ментинський з с. Горішнього Майдану, 3) Дмитро Гаврилюк, 4) Микола Шваїк з с. Гвізда, 5) Василь Балабан з с. Ланчина, 6) Павло Греняк з с. Середнього Майдану.¹⁴

З Печеніжинщини: 1) Юрко Василик з с. Вербіжа, 2) Юрко Дученко і 3) Іван Максим'юк з с. Печеніжина.¹⁵

Зі Снятинщини: 1) Іван Клипич з с. Димидча, 2) Роман Лудчак з с. Іллінців, 3) Михайло Чорнокоза з с. Карлова (тепер с. Прутівка. – Ред.), 4) Григорій Ткачук із Задубрівців, 5) Йосиф Сапарук із с. Іллінців, 6) Микола Процик з

¹⁰В Домб'ю // Наша мета. – 1919. – 1 марта. – С. 3; З Домб'я // Вперед. – 1919. – 25 вересня. – С. 2; Меморіал Українського Червоного Хреста до військових властей у Варшаві та до президії польського Товариства Червоного Хреста // Український прапор. – 1919. – 18 жовтня. – С. 2; З Домб'я // Вперед. Українська Галицька Армія. – Вінніпег, 1966. – Т. III. – С. 221.

¹¹ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 146. – Оп. 8. – Спр. 3901. – Арк. 44–48, 61 зв., 64 зв., 66 зв., 72 зв., 74 зв.

¹²Там само. – Арк. 42–47, 66, 74.

¹³Там само. – Ф. 146. – Оп. 8. – Спр. 3901. – Арк. 42–47, 61, 62, 62 зв., 63 зв., 65 зв., 70 зв., 71 зв., 76; – Ф. 214. – Оп. 1. – Спр. 630. – Арк. 199.

¹⁴Там само. – Арк. 66, 68, 72 зв, 73. – Ф. 214. – Оп. 1. – Спр. 617. – Арк. 32.

¹⁵Там само. – Арк. 43 зв. – 47 зв.

с. Красноставців, 7) Петро Семутюк з с. Рудольфсдорфа (з 1935 р. – Стецівка), 8) Петро Миронек з с. Устя, 9) Борис Іванюк, 10) Дмитро Матейко, 11) Федір Самотюк, 12) Василь Терентюк, 13) Іван Томаш, 14) Федір Хом'як з м. Снятина.¹⁶

Зі Станиславщини: Вояки 1) Григорій Бограк, 2) Ян Галович, 3) Амбросій Дечук, 4) Федь Дерейко, 5) Онуфрій Дзундза, 6) Павло Дуткович, 7) Петро Кравчук, 8) Олекса Кузило, 9) Микита Локальський, 10) Василь Масник, 11) Іван Неспак, 12) Василь Палійга, 13) Михайло Штерн і 14) підхорунжі Леон Сікорський з м. Станиславова і 15) Степан Матвіїв з с. Хриплина.¹⁷

З Товмаччини: 1) Юліан Балицький, 2) Мар'ян Ганаківський з с. Бортник, 3) Василь Мелейчук з с. Голоскова, 4) Іван Вінтоняк з с. Милування, 5) Ілля Білан, 6) Стефан Король з с. Олеші, 7) Петро Гавазин, 8) Микола Лисянюк, 9) Андрій Федорчук, 10) Іван Чабанюк з м. Товмача і 11) Іван Кавінський з м. Хотимира.¹⁸

Узагальнюючи наведену вище інформацію про учасників українсько-польської війни 1918 – 1919 рр., з числа покутян, які воювали з ворогами українців і волею долі опинилися в польських таборах смерті у Вадовице та Домб'ї поблизу Кракова військовополоненими констатуємо:

1. На захист молодої Української держави галичан покутяни стали масово. Про це яскраво свідчать дані про військовополонених – вихідців з покутських населених пунктів, які за примхами долі опинилися в польських таборах смерті у Вадовице та Домб'ї поблизу Кракова. Тут лиш станом на 14 вересня 1920 р. згідно зі списками табірних адміністрацій перебувало 269 покутян – вояків УГА, зокрема 180 українських військовополонених вояків і старшин томилося у Вадовицькому і 89 – у Домб'євському таборах.

2. Із мороку забуття нащадкам славних покутян у покуттезнавство навечно на скрижалі регіонального краєзнавства повернуто імена і прізвища 269-ти незаслужено забутих учасників Визвольної війни 1918–1919 рр. Вони не шкодували свого здоров'я і зробили на вівтар свободи нині незалежної України свій внесок. Цим вони заслужили шану, щоб їх пам'ятали і не забували на віки.

3. Це був другий міліарний зрив покутян за ідеал української державності, незалежності української нації і соборності українських земель. Їхня боротьба не пропала даремно, адже естафету передали наступному поколінню борців за волю і незалежність соборної України – повстанцям УПА і підпільникам ОУН, а тепер воїнам чергової російсько-української війни.

Petro SIREDZHUK

SOLDIERS OF POKUTTIA IN VADOVYTSKIY AND DOMBYEVSKIY CONCENTRATION CAMPS OF DEATH

In the article, the author discovered new archival documents of «Galician municipality, Lviv» fund of the Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv, provided information about the captives - the soldiers of the UGA, who, not by their will, were in hostile captivity. They were in different Polish concentration camps, including two nearby Krakow - Wadowice and Dombye.

Key words: soldier, concentration camp, district, capitulates, captive, UGA.

¹⁶Там само. – Арк. 43 зв. – 47, 64, 74, 74 зв.; – Ф. 214. – Оп. 1. – Спр. 617. – Арк. 30, 34.

¹⁷Там само. – Арк. 43 зв. – 46 зв., 63, 64 зв., 68, 69 зв., 71, 72 зв.

¹⁸Там само. – Ф. 146. – Оп. 8. – Спр. 3901. – Арк. 43 зв – 47 зв, 67 зв, 70, 70 зв., 71; – Ф. 214. – Оп. 1. – Спр. 617. – Арк. 32, 37, – Спр. 630. – Арк. 199.

Ігор ФЕДОРИШИН

ПОЛЬСЬКІ ВИБОРИ 1922 р. НА ПОКУТТІ

У статті висвітлено проведення виборів до польського парламенту в листопаді 1922 р. Відображено бойкот виборчого процесу населенням Покуття та факти тиску й репресивні заходи проти жителів краю, які застосовувала польська окупаційна адміністрація.

Ключові слова: бойкот, вибори, виборчий округ, Покуття, політична партія, посол, сейм, сенат.

Окупувавши Східну Галичину влітку – восени 1919 р. й отримавши від глав держав Антанти дозвіл на тимчасове адміністрування (управління) українськими територіями, Польща всупереч міжнародним нормам права вирішила провести вибори до польського сейму та сенату в листопаді 1922 р. Цими незаконними з юридичного погляду діями Варшава планувала офіційно затвердити свою зверхність над західноукраїнськими землями, продемонструвати світовій спільноті факт лояльності українського населення до окупаційної влади (за умови, що українці візьмуть участь у виборчому процесі) та з'ясувати реакцію країн Заходу на проведення виборів.

З часу польської окупації на теренах Східної Галичини функціонували чотири основні українські політичні сили: Українська народно-трудова партія (УНТП) (до 1919 р. – Українська національно-демократична партія), Українська радикальна партія (УРП), Українська соціал-демократична партія (УСДП) і Християнсько-суспільна партія. Ці партії, окрім УСДП, узгоджували свою діяльність через створену 1921 р. Міжпартійну раду – координаційний орган українських політичних партій, що діяв у м. Львові в 1921–1923 рр. Міжпартійна рада тримала постійний зв'язок з еміграційним урядом ЗУНР Є. Петрушевича, підпорядковувалась і виконувала його вказівки. Для ухвалення найважливіших рішень проводили наради за участі членів колишньої УНРади ЗУНР. Усі вищеназвані партії ставили собі за мету створити Українську самостійну соборну державу. Але після Варшавського договору 1920 р. між УНР і Польщею, за яким західноукраїнські землі відходили до Польщі, українські політичні партії Східної Галичини стали на засадах самостійної Галицької Республіки, які запропонував уряд Є. Петрушевича. Після безрезультатних протестів проти рішень Ризького мирного договору 1921 р. лави єдиного українського політичного фронту залишила УСДП, яка 1922 р. перейшла на прорадянські позиції [4, с. 195].

Окрім легальних партій, у Галичині діяла таємна Українська військова організація (УВО), яку в липні–серпні 1920 р. створили колишні старшини УСС і УГА для продовження збройної боротьби проти окупантів та здобуття

Української самостійної соборної держави. Очільником УВО був колишній командант Корпусу січових стрільців армії УНР полковник Євген Коновалець. Члени організації здійснювали підпали будівель і майна польських землевласників, обшарників, колоністів, напади на державні й поліційні установи, звершували терористичні акти проти представників влади та окремих осіб, відкрито лояльних до окупанта [4, с. 196].

Ліве крило галицького політичного середовища репрезентувала підпільна Комуністична партія Східної Галичини (КПСГ), заснована в лютому 1919 р. в м. Станиславові. 1921 р. вона розкололася на дві частини, одна з яких виступала за приєднання до Комуністичної робітничої партії Польщі («капеерпівці»), а друга обстоювала організаційну самостійність КПСГ («розламівці», або «васильківці» (від прізвища лідера О. Крілика (Василькова)). Партія була нечисленною, помітного впливу на українське суспільство не мала [4, с. 197].

Перед українським політикумом постало питання: як реагувати на ці вибори? Беручи участь у виборах, вони б де-факто визнавали польську владу, а бойкотуючи – позбавляли себе можливості для парламентської боротьби. Спочатку більшість українських політиків схилилася до участі у виборах. Але після тривалих консультацій між Євгеном Петрушевичем та головою Міжпартійної ради Володимиром Бачинським було вирішено відмовитись від участі у виборчому процесі. 27 серпня 1922 р. на Міжпартійній раді озвучено пропозицію Є. Петрушевича і К. Левицького бойкотувати вибори. Представники УРП Л. Бачинський та І. Макух висловились за участь у виборах задля того, щоб потім обрані посли і сенатори виїхали за кордон і там оголосили себе поза межами Польщі українською конституантою, яка б мала виробити конституцію для Східної Галичини та вибрати уряд. Проте більшість делегатів підтримали пропозицію Є. Петрушевича і К. Левицького. Ухвалу Міжпартійної ради було негайно доведено до керівників осередків політичних партій в усіх повітах Галичини [4, с. 198–199; 7, с. 279].

Десятого вересня 1922 р. в с. Вербівцях Городенківського повіту відбулось віче, на якому висловлено протест проти виборів і ухвалено відповідну резолюцію. Також учасники зібрання надіслали листа до керівників держав Антанти з проханням не допустити проведення виборів у Східній Галичині. Після віча за доносом таємного агента польська поліція у м. Городенці заарештувала одного з промовців – студента-правника Петра Демчука. Під погрозами, знущаннями і тортурами останній підписав протокол зізнання в антидержавній агітації. За участь в аналогічному вічі в с. Репужинцях заарештували й кинули до Коломийської в'язниці студента Юрка Мелимуку з с. Глушкова. Навідріз відмовились брати участь у виборчому процесі й жителі с. Рашкова. Вони аргументували це тим, що «не знали нас при парцеляції поля, то ми їх не знаємо і жадної участі при виборах не беремо». Згодом до села прибули урядовці повітового староства з озброєною поліцією, проте їм не вдалося переломити ситуацію [3, с. 4–5].

Сімнадцятого вересня 1922 р. за ініціативи І. Макуха в м. Товмачі відбулася довірочна нарада стосовно виборів. На зібрання прибуло 196 делегатів від усього повіту. Учасникам було доведено ухвалу Міжпартійної ради стосовно бойкоту прийдешніх виборів. Нарада вирішила не брати участі у виборах. Оскільки один з делегатів був таємним агентом поліції і доніс про хід та рішення

наради, то згодом у цілому повіті розпочалися слідчі дії і розшуки учасників зборів [7, с. 280].

Щоб залучити українське населення до виборів, місцева влада вдалася до відвертого обману. Серед жителів розповсюджували інформацію про те, що вибори відбудуться не лише до сейму, але й до громадських і повітових рад. А оскільки поляки вже давно скасували громадські ради й попризначали наказних начальників громад, то ці вибори дозволять кардинально змінити ситуацію.

Також для втягування покутян у вибори повітові адміністрації використовували лояльні до влади політичні партії та окремих представників населення краю. Наприкінці вересня 1922 р. на Покутті почали масово з'являтися виборчі агітатори з невідомої «Хлопської партії», які ходили по селах, ярмарках, торгах і відпустових місцях, намовляючи темне і несвідоме селянство до участі в майбутніх виборах. Зауважмо, що представники цієї «політсили» уникали контактів з національно свідомим селянством та інтелігенцією, з обережністю розповсюджували агітаційні листки «партії», поширювали неправдиву інформацію про відновлення панщини, арешти, каральні акції проти саботажників виборчого процесу. Додаймо, що такі «технології» дали певний результат, оскільки частина населення була неабияк стривожена почутим [14, с. 4].

Заклики до участі у прийдешніх виборах лунали й з уст представників «Української Селянської Ради», які з львівського готелю «Рояль» закликали український народ «стати лавою до виборчої урни і таким чином не допустити до вибору обшарників, вшехполяків та інших ворожих народіві послів». За відсутності в якомусь виборчому окрузі українського кандидата, «Рада» обіцяла пізніше вказати, за кого голосувати. У своїй відозві не забули обізнати українських політиків – противників виборів «петрушевичівською бандою», запродавцями, зрадниками, чорносотенцями, хрунями і терористами [17, с. 4].

З подібним «меседжем», тільки з м. Станиславова, апелював до українців Покуття Головний виборчий комітет Української аграрної селянської партії. Основна риторика – потреба обрання послів для захисту прав та інтересів хліборобського населення, примирення з братами-поляками, рух вперед разом з польським народом [18, с. 3].

Окрім вищезгаданих «політичних партій», за порозуміння з поляками виступали й окремі галицькі діячі: Сидір Твердохліб, Михайло Яцків, о. Микола Ільків, Іван Дутчак та ін. На Покутті прихильником співпраці з польською владою був колишній посол до Державної ради, до Галицького крайового сейму і до УНРади, член УРП з с. Іспаса Коломийського повіту Павло Лаврук. Цікаво, що на початку вересня 1922 р. він, спростовуючи брехливу інформацію про нібито його балотування до варшавського сейму, відкрито, через газету «Діло», заявляв, що «кандидувати на старостинську, ані на ніяку іншу хрунівську лісту навіть не думаю, о мандат не запобігаюся, а поступлю при виборах так, як всі інші політики і чесні люде. В кождім разі не інакше як увесь український загал». Однак за кілька тижнів Павло Лаврук створив, з центром у с. Іспасі, власну Селянсько-радикальну партію, заснував друкований орган партії – «Радикальний голос» (редактор – його син Микола) та закликав покутян брати участь у голосуванні. Також політик обіцяв реорганізувати «Січі» і «Народні спілки» та виголосив маніфест, у якому взивав «товаришів Радикалів і Січовиків»

гуртуватися під стягами Селянсько-радикальної партії та «Січі», робити віча в кожному селі, самоорганізуватися. Не забув обізвати народовців-трудовиків баламутами, провокаторами й шкідниками народної справи [6, с. 6; 21, с. 4; 22, с. 3–4].

Траплялися ганебні факти, пов'язані з використанням у виборах імен видатних українських діячів та інтелігенції. Польська преса неодноразово повідомляла, що окремі відомі українці кандидуватимуть у виборах. Відверту брехню було поширено проти колишнього посла до Галицького крайового сейму Кирила Трильовського, вїта с. П'ядиків Івана Ткачука, вїта с. Глушкова Івана Радуляка, директора школи м. Коломиї Йосифа Чайківського, управителя народної школи с. Сороків Василя Букатовича, господаря з с. Карлова Івана Сандуляка та багатьох інших. Такими провокаційними діями польська влада намагалася спонукати українців до участі в голосуванні [13, с. 5; 19, с. 1; 24, с. 4].

Брехливими передвиборчими методами та провокаціями польське державне керівництво намагалася продемонструвати цілому світові лояльність українців до Польщі. Проте переважна більшість населення Покуття зуміла розгледіти неправду і не піддалася на владний передвиборчий обман.

Проте уряд у Варшаві не зважав на численні протести українського населення проти виборів у Східній Галичині. Руками окупаційної адміністрації на місцях, поліції, війська та місцевих хрунів і угодовців польські урядові кола реалізовували свій хитрий задум.

Тридцятого серпня 1922 р. в м. Снятині відбулися урядові збори вїтів, на яких заступник старости комісар Фавст заявив, що вибори «мусимо за всяку ціну провести». Вслід за цією заявою розпочалася передвиборча агітація та формування виборчих комісій по селах повіту [3, с. 4–5].

Аналогічна сесія вїтів Коломийського повіту відбулася у м. Коломиї. На сесії комісар Пйонтек роз'яснював правила і норми виборчого процесу. Проти виборів у Східній Галичині висловився вїт-українець із с. Слободи-Лісної (тепер с. Лісна Слобідка Коломийського району), але комісар пригрозив йому усуненням з посади і призначенням на його місце поляка. Також комісар вніс імена чотирьох присутніх: В. Букатовича, М. Лаврука, Сіщука й І. Ткачука до виборчих бюлетеней всупереч їхній волі. Передвиборчі збори відбулись і в інших населених пунктах повіту: Коршеві, Хлібичині, Раківчику, Товмачику, Перерові та ін. У трьох останніх селах начальникам громад наказано підготувати будівлі для розквартирування війська [1, с. 1; 12, с. 5; 15, с. 2–3].

Двадцять п'ятого вересня 1922 р. товмацький повітовий староста скликав сесію вїтів, на якій довів, що за відмову членів виборчих комісій виконувати свої повноваження каратиме штрафом 200 000 польських марок, та поклав усю відповідальність за саботаж і бойкот виборчого процесу на вїтів. Він також наказав розмістити варти з місцевих жителів по всіх селах і фільварках [16, с. 2].

Проте попри залякування і погрози згори українці краю не бажали бути учасниками цього фарсу. В товмацькому і тисменицькому виборчих округах майже всі члени комісій відмовились від участі у виборчому процесі. У відповідь голова Станіславівської окружної виборчої комісії наклав штраф у розмірі 10 000 польських марок на Івана Палюгу з с. Братишева та по 20 000 польських марок на Андрія Терлецького з с. Яцівкі (тепер с. Яківка), Прокопа Василюшина з с. Локітки, заступника голови комісії у с. Будзині Йосифа Грицака, членів

комісії Івана Готюра, Михайла Яковишина й Івана Гринчишина, заступників членів комісії Івана Жиленка, Івана Цілика й Петра Готюра за їхню резигнацію (відмову) від виконання обов'язків у комісіях [16, с. 2].

Особливо ревні прихильники виборів з числа місцевих жителів нерідко ставали об'єктами залякування чи розправи. У с. Надорожній члени комісії Ковальчук і Самолюк отримали анонімну письмову погрозу вбивства, якщо не відмовляться від членства в комісії. У деяких громадах повіту трапилися випадки замахів на життя війтів, отруєння варти. Фактично органи місцевого самоврядування і члени виборчих комісій ставали заручниками ситуації. З одного боку, на них тиснуло староство та поліція, зобов'язуючи виконувати накази щодо виборів, а з другого – населення, яке вимагало від них бойкотувати і не виконувати ці накази [16, с. 2].

З наближенням дати голосування у представників окупаційної влади розпочалася передвиборча істерія. Місцеві адміністрації всерйоз задумалися над фактом можливого провалу виборів. На Покутті розпочалися незаконні масові арешти національно свідомих жителів краю і тих осіб, які, на думку окупантів, могли становити загрозу майбутнім виборам. У помешканнях затриманих проводили обшуки. Так, наприкінці жовтня 1922 р. в м. Коломиї були проведені арешти, внаслідок яких до в'язниці кинуті понад 70 дорослих осіб, кільканадцять гімназійних учнів 6–8-х класів і студентів університетів. Аналогічні затримання українців відбулися в інших населених пунктах краю: Раківчику – п'ятьох осіб, Слобідці-Лісній – двох осіб, Іспасі – 11-ти осіб, П'ядиках – п'яти осіб, Залуччі – чотирьох осіб, Дятьківцях – вісьмох осіб, Дебеславцях – вісьмох осіб, Камінках-Малих – 12-ти осіб, на Гвіздеччині (села Балинці, Кулачківці, Трофанівка) – 15-х осіб, Росохачі – трьох осіб, Старих Кривотулах – трьох осіб. На знак протесту проти незаконного ув'язнення семеро арештованих студентів розпочали голодування. До м. Городенки староство відрядило військо, яке, розквартирувавшись у приміщеннях Народного дому, «Української бесіди», «Міщанської родини» і української гімназії, унеможливило функціонування культурних та освітніх установ. Також після 20-ї години в місті запроваджено комендантську годину й наказано громаді щонаочі виставляти варту з 80-ти осіб. У с. Раківчику розквартировано 120 уланів, які утримувалися за рахунок жителів [2, с. 2; 5, с. 3; 8, с. 2; 9, с. 1; 10, с. 1; 11, с. 2; 23, с. 2–3]

Однак репресивні заходи дали радше протилежний результат, аніж очікуваний. Незаконними діями (брехлива агітація, використання адміністративного ресурсу, масові арешти та обшуки) польська адміністрація, сама того не розуміючи, згуртувала та змобілізувала українське населення в бойкоті виборів.

На час парламентських виборів Станиславівське воєводство становило 53-й виборчий округ з центром у м. Станиславові. Правда, до округу входило лише дев'ять з 16-ти повітів, а саме Станиславів, Товмач, Богородчани, Надвірна, Коломия, Городенка, Снятин, Косів і Печеніжин. Інтереси населення повітів у польському сеймі мали репрезентувати дев'ять послів. З 775 692 жителів, віднесених до цього округу, 363 213 осіб мали право голосу. До виборчих реєстрів у покутських повітах було внесено 174 138 виборців, зокрема, в Городенківському – 38 100, Коломийському – 48 020, Снятинському

– 39 004 і Товмацькому – 49 014 виборців. Участь у перегонах взяв 21 суб'єкт виборчого процесу, репрезентований як окремими політичними партіями, так і політичними блоками, комітетами, союзами, уніями і т. п. Виборцям належало обрати 444 послы до нижньої палати парламенту, з яких 372 – в округах, а 72 – за державними списками [25, с. 316].

На період виборів до польського сенату до виборчого округу входили всі 16 повітів, тобто Станиславів, Товмач, Богородчани, Надвірна, Коломия, Городенка, Снятин, Косів, Печеніжин, Долина, Калуш, Сколе, Стрий, Турка, Рогатин і Жидачів. З 1 348 480-ти жителів воєводства 444 598 осіб отримали право голосувати на цих виборах. До виборчих списків у покутських повітах було внесено 124 223 виборці, зокрема, в Городенківському – 26 888, Коломийському – 33 817, Снятинському – 28 346 і Товмацькому – 35 172 виборці. Репрезентантами населення воєводства у верхній палаті парламенту мали стати чотири сенатори [25, с. 410–411].

Вибори до сейму відбулись 5 листопада, а до сенату за тиждень, 12 листопада 1922 р. У голосуванні до сейму взяло участь 38,2% виборців Східної Галичини, до сенату – 35,3%. На Покутті участь у парламентських виборах взяли 51 162 жителі, що становило 29,38% (табл.). Найнижчу явку виборців було зафіксовано у Снятинському повіті (18,17% при голосуванні до сейму і 18,17% – до сенату), найвищу – в Коломийському (45,05% і 49,59% відповідно). Зіставивши результати голосування (табл.) з етнічним складом населення краю (у Городенківському повіті число українців становило 72,7%, Коломийському – 55,8%, Снятинському – 81,1% і Товмацькому – 68,8%), бачимо, що голосували в основному виборці польської та єврейської національностей, а переважна більшість українців Покуття бойкотувала вибори [25, с. 317].

Таблиця. Результати голосування до сейму та сенату

Вибори до сейму (5 листопада 1922 р.)						
Повіти	Виборчий округ 53 (9 повітів)	Покутські повіти (разом)	Городенка	Коломия	Снятин	Товмач
Кількість осіб, що взяли участь у голосуванні	114 015	51 162	10 149	21 634	7089	12 290
%	31,39	29,38	26,63	45,05	18,17	25,07
Вибори до сенату (12 листопада 1922 р.)						
Повіти	Виборчий округ 53 (16 повітів)	Покутські повіти (разом)	Городенка	Коломия	Снятин	Товмач
Кількість осіб, що взяли участь у голосуванні	139 828	35 342	5819	16 772	5217	7534
%	31,45	28,45	21,64	49,59	18,40	21,42

Стосовно політичних уподобань електорату, то найбільшу підтримку до нижньої палати польського парламенту отримали Українська аграрна селянська партія, або так звані «хлібороби» (три мандати), Комітет об'єднаних національно-єврейських партій (три мандати) та дві польські політсили – Християнська спілка національної єдності, або так звані «хієни» (два мандати), і Польська народна партія «П'яст» (один мандат). Від партії «хліборобів» мандати здобули Іван Дутчак – начальник гміни в с. Жабйому Косівського повіту (тепер смт Верховина Івано-Франківської обл.), Омелян Залуцький – кооператор і торгівець з м. Коломиї та Семен Мельник – господар з с. Блюдників Станиславівського повіту (тепер село Галицького району). Від Єврейського комітету мандати дістали Генрик Розмарін (одночасно обраний за державним списком), Абрагам Інслер і Ружа Мельцера (всі троє жителі Львова). Три мандати отримали й представники польських партій Тадеуш Загаєвський – урядовець дирекції залізниць у м. Станиславові, Мар'ян Ярошинський – землевласник з містечка Нижнева Товмацького повіту та Владислав Островський – начальник секції утримання залізничних колій у м. Бучачі, якого одночасно обрали послом в окрузі 54 (м. Тернопіль) [25, с. 317–319].

Репрезентувати інтереси населення Станиславівського воєводства в сенаті виборці довірили нафтовому промисловцеві з-під Кракова Жигмунтові Леваковському, вчителеві зі Львова Міхалові Сіцинському (обидва представники Християнської спілки національної єдності), львівському адвокатові та журналісту Міхалові Рінгелю (Спілка сіоністів Східної Малопольщі) і землевласникові з м. Бродів Людвікові Хаммерлінгу (Польська народна партія «П'яст») [25, с. 411–412].

Так бойкот виборів до польського сейму і сенату в листопаді 1922 р. з боку українського населення Покуття зірвав плани урядових кіл створити для керівництва країн Антанти проформу «добровільного приєднання» краю до Другої Речі Посполитої, засвідчив той факт, що переважна більшість населення краю не визнала законності чужої влади та її окупаційної політики.

Джерела та література

1. Галицькі відносини // Діло. – 1922. – 7 жовтня. – Ч. 29. – С. 1.
2. Голодівка в коломиїській в'язниці // Діло. – 1922. – 29 жовтня. – Ч. 46. – С. 2.
3. Дописи з краю // Діло. – 1922. – 20 вересня. – Ч. 17. – С. 4–5.
4. Зайцев О. Вибори 1922 року у Західній Україні / Олександр Зайцев // Україна Модерна. – 1999. – № 2–3. – С. 194–205.
5. Карні експедиції // Діло. – 1922. – 29 жовтня. – Ч. 46. – С. 3.
6. Лаврук П. Лист до Редакції / Павло Лаврук // Діло. – 1922. – 2 вересня. – Ч. 2. – С. 6.
7. Макух І. На народній службі / Іван Макух. – Дітройт : Видання української вільної громади Америки, 1958. – 628 с.
8. Масові арештування в Коломиї // Діло. – 1922. – 25 жовтня. – Ч. 44. – С. 2.
9. Масові арештування в Коломиї // Діло. – 1922. – 26 жовтня. – Ч. 45. – С. 1.
10. Масові ревізії і арештування // Діло. – 1922. – 31 жовтня. – Ч. 47. – С. 1.
11. Масові ревізії і арештування // Діло. – 1922. – 3 листопада. – Ч. 50. – С. 2.
12. Новинки // Діло. – 1922. – 2 вересня. – Ч. 2. – С. 5.
13. Новинки // Діло. – 1922. – 21 вересня. – Ч. 18. – С. 5.
14. Польські вибори і Сх. Галичина // Діло. – 1922. – 5 жовтня. – Ч. 27. – С. 4.
15. Польські вибори і Сх. Галичина // Діло. – 1922. – 6 жовтня. – Ч. 28. – С. 2–3.

16. Польські вибори і Сх. Галичина. «Вільні вибори» // Діло. – 1922. – 17 жовтня. – Ч. 37. – С. 2.
17. Польські вибори і Сх. Галичина // Діло. – 1922. – 19 жовтня. – Ч. 39. – С. 4.
18. Польські вибори і Сх. Галичина // Діло. – 1922. – 21 жовтня. – Ч. 41. – С. 3.
19. Польські вибори і Сх. Галичина // Діло. – 1922. – 31 жовтня. – Ч. 47. – С. 1.
20. Польські вибори і Сх. Галичина // Діло. – 1922. – 3 листопада. – Ч. 50. – С. 4.
21. «Селянсько-радикальна партія». Павло Лаврук виступає на ширший горизонт // Діло. – 1922. – 24 вересня. – Ч. 19. – С. 4.
22. «Селянсько-радикальна партія» // Діло. – 1922. – 13 жовтня. – Ч. 34. – С. 3–4.
23. Терор в Городенщині // Діло. – 1922. – 29 жовтня. – Ч. 46. – С. 2–3.
24. Як фабрикують кандидатів. Масові арештування в Коломиї // Діло. – 1922. – 26 жовтня. – Ч. 45. – С. 4.
25. Rzepecki T., Rzepecki W. Sejm i Senat 1922–1927: podrecznik dla wyborcow, zawierajacy wyniki wyborow w powiatach, okregach, wojewodztwach, podobizny senatorow i poslow sejmowych oraz mapy pogladowe / Tadeusz Rzepecki, Witold Rzepecki. – Poznan : Wielkopolska Ksiegarnia Nakladowa Karola Rzepeckiego, 1923. – 552 s.

Ihor FEDORYSHYN

POLISH ELECTIONS IN 1922 ON POKUTTIA

The article describes the conducting of elections to Polish parliament in November 1922. The boycott of inhabitants of Pokuttia and the facts of pressure and repressive measures against the residences of the region by Polish occupation administration are shown.

Key words: *boycott, elections, constituency, Pokuttia, political party, ambassador, parliament, senate.*

Ігор ФЕДОРИШИН

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО УСТРОЮ НА ТИСМЕНИЧЧИНІ В ДОБУ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Статтю присвячено проблемі становлення державно-правового устрою на Тисмениччині. В публікації висвітлено перебіг подій у краю напередодні Листопадового чину, проаналізовано засади формування та практичну діяльність державних органів влади у Станиславівському й Товмацькому повітах, до складу яких входили населені пункти сучасного Тисменицького району.

Ключові слова: *Західно-Українська Народна Республіка, Українська Національна Рада, Тисмениччина, Державний Секретаріат, віче, повітова рада, комісар.*

Кожний народ у переломні моменти свого розвитку, коли перед ним постають доленосні рішення, звертається до власного історичного досвіду. Не винятком у цьому були українці Східної Галичини, Буковини й Закарпатської України. Майже За шість сторіч поневолена українська державність відродилася 1918 р. на західноукраїнських землях і знайшла своє втілення у Західно-Українській Народній Республіці. Проіснувавши лише вісім місяців, ЗУНР відіграла свою хоч і нетривалу, проте все ж визначну роль у становленні української державності та формуванні в майбутньому тієї країни, в якій ми тепер маємо можливість жити.

Не стояли осторонь становлення української державності й жителі нашого краю. Зауважмо, що землі сучасної Тисмениччини в досліджуваний період, згідно з адміністративно-територіальним устроєм, входили до Станиславівського і Товмацького повітів. Тому тисмениччани нерозривно пов'язані з усіма державотворчими процесами, що відбувалися як у Станиславові, так і в Товмачі.

У лютому й березні 1918 р. по всій Східній Галичині відбулися маніфестаційні віча з нагоди визнання Української Народної Республіки Центральними державами та підписання Брест-Литовського мирного договору.

Маніфестація на честь проголошення самостійності УНР пройшла напередодні Великодня, 3 березня (за ст. ст. – *І. Ф.*) 1918 р. в м. Станиславові за участі понад 50-ти тисяч жителів міста і повіту. На свято прибували цілими селами, переважали жінки та молодь, менше було літніх людей і дуже мало чоловіків, оскільки останні перебували на фронті. Палкі промови про воскресіння вільної України виголосили єпископ Г. Хомишин та посол до австрійського парламенту Лев Бачинський. Організацією заходу займався надрадник управління залізниці, інженер Іван Мирон [12, с. 10–12].

Аналогічне віче відбулося на ринку в м. Товмачі. На зібранні виступили посол до Галицького крайового сейму, майбутній міністр ЗУНР Іван Макух та о. Сіменович, парох з с. Стриганців. Останній говорив дуже відважно, в дусі самостійництва й соборності. Ці віча й маніфестації віддзеркалювали справжню радість за своїх братів і сестер з Великої України і піднесення духу західних українців задля боротьби за свою державність [10, с. 224].

У вересні 1918 р. прокотилася нова хвиля маніфестацій на підтримку ідеї об'єднання з Наддніпрянською Україною. 22 вересня 1918 р. в м. Станиславові відбулось народне віче з вимогою утворення окремого коронного краю і возз'єднання всіх українських земель в єдиній самостійній державі. У зібранні взяло участь кільканадцять тисяч жителів повіту. Було утворено президію, до складу якої ввійшли Володимир Янович (голова), парох с. Опришівців (тепер однойменний район м. Івано-Франківська) о. Теодор Матейко, вїт с. Чернівева Мартин Корольок (містоголова) та Іван Ставничий (секретар). На зборах з доповідями виступили Л. Бачинський, лікар Володимир Янович і представник залізничників Романчик [12, с. 13–14].

На початку осені 1918 р. над виснаженою війною Австро-Угорщиною нависла загроза розпаду. Щоб врятувати державу, цісар 16 жовтня видав маніфест про федеративний устрій держави, в якій «кожне плем'я на території, яку воно заселює, творить свій власний державний організм» [11, с. 153].

Українські парламентарії для вирішення долі українських земель, що перебували в складі Австро-Угорщини, скликали на 18 жовтня до Львова Установчі збори, на які прибули українські послы до австрійського парламенту (33 делегати), послы до Галицького (34 делегати) та Буковинського (16 делегатів) крайових сеймів і по три представники від найчисельніших українських політичних партій та студентської молоді. Збори проголосили себе Українською Національною Радою (УНРада) з повноваженнями парламенту [8, с. 57].

Після багатогодинних дебатів учасники Зборів у ніч на 19 жовтня більшістю голосів ухвалили рішення про створення незалежної Української держави на українських етнічних землях імперії, закликавши до її творення всі національні меншини краю. Отже, 19 жовтня 1918 р. стало днем відновлення у Галичині української державності після майже шістсотлітньої неволі. У своєму першому маніфесті також було вирішено виробити демократичну конституцію та обрати голову (президента) УНРади, яким став Євген Петрушевич [11, с. 153].

Однак проголошену державу потрібно було ще створити реально і відстояти її. Для цього сформовано Військовий комітет для підготовки збройного повстання на випадок, якщо австрійський уряд відмовиться добровільно передати владу представникам УНРади. І коли виникла загроза захоплення влади в краї поляками, УНРада вирішила взяти владу у Львові й Галичині збройним шляхом. З цим завданням успішно впорався в ніч з 31 жовтня на 1 листопада Військовий комітет, який очолював Дмитро Вітовський, у чиему підпорядкуванні було лише 1410 солдатів і 60 офіцерів. Військовий підрозділ захопив усі найважливіші стратегічні державні, військові й транспортні об'єкти м. Львова. На ранок місто опинилося в руках українців.

Організовано та без збройного протистояння проходив перехід влади в інших містах краю. У м. Станиславові перейняття відбулося спокійно і надзвичайно швидко, з допомогою вояків 95-го і 58-го піхотних полків. Захоплено всі найважливіші об'єкти: ратушу, вокзал, військові казарми, банки,

пошту. Станом на 17-ту годину 31 жовтня утверджено владу повітової УНРади (входило 112 представників міст і сіл), головою обрано І. Мирона. Було створено тимчасову адміністративну управу з представників усіх національностей: 10-х українців, шістьох євреїв, п'ятьох поляків і німця. Головою управи обрано вчителя гімназії П. Чайковського. Міським комісаром призначено В. Яновича, військовим комендантом – сотника Русина. Створено такі управління: залізниць на чолі з І. Мирonom, освіти – Г. Павлухом, управління громадської безпеки – вчителем І. Слободяником, селянських справ – Мартином Королюком з с. Чернівеа і Яковом Остап'яком з с. Радчі, робітничих справ – О. Устияновичем, харчових справ на чолі з колишнім урядником магістрату Величком. Повітовим комендантом жандармерії призначено полковника Німця. У повіті були утворені загони міліції з числа українців на чолі з фельдфебелем Когутяком (згодом С. Калинович) та загін міліції з числа єврейського населення. Обов'язки повітового комісара тимчасово виконував колишній радник суду Клим Кульчицький (пізніше його на посаді замінив Л. Бачинський) [12, с. 54].

Організовано і без збройного протистояння проходив перехід влади на Товмаччині. Ще напередодні Листопадового чину 27 жовтня 1918 р. в м. Товмачі відбулося велике повітове селянське віче, на якому ухвалено рішення про створення збройного загону чисельністю 50 осіб на чолі з колишнім поручником австро-угорської армії, українцем Володимиром Клодницьким. Після отримання вістей про збройний виступ українців у ніч на 1 листопада в м. Львові вищезгаданий військовий підрозділ приступив до захоплення влади. Спочатку розпочато роззброєння австрійської жандармерії у містечку Хотимирі, її переформатовано на український військовий відділ. У с. Тарновиці-Пільній (тепер с. Тарновиця у складі Новокривотульської сільської ради Тисменицького р-ну), де, за винятком трьох українських родин, проживали поляки, встановлено місцеве українське урядування. У м. Товмачі місцева жандармерія на чолі зі старшим штабовим вахмістром Іваном Наконечним перебрала цивільну владу вдосвіта 1 листопада 1918 р. [6, с. 858–863].

Отже, як писала газета «Діло», «в місті Товмачі й повіті зарядив переїняття власти в українські руки енергічно й без найменшого спротиву посол д-р І. Макух, котрого Повітова Українська Національна Рада запросила на комісара... В цілім повіті йде як найкращий лад і мілітарна організація» [1, с. 202]. Подібною за змістом була звістка, опублікована в першому номері повітового часопису «Товмацькі вісти» від 12 листопада 1918 р.: «... Українська Національна Рада, що становить правительство Української держави... на товмацький повіт настановила повітовим Комісарем дра Івана Макуха, а його заступником інж. Антона Гальку. Повітовий Комісар У.Н.Р. виконує державну владу в повіті і є репрезентантом правительства» [13, с. 1–2].

У м. Тисмениці владу від імені УНРади перебрали 1 листопада 1918 р. учитель Володимир Михайловський з с. Хом'яківки й місцевий священик о. С. Левицький з допомогою підстаршин О. Кікти, Миколи Конького, Михайла Чемного та багатьох колишніх вояків австрійської армії, які саме здійснювали заготівлю продуктів харчування для війська [6, с. 858–863].

Очевидець тих подій поляк Домінік Хіровський у своїх спогадах вказував, що «смутні дні настали для поляків в листопаді 1918 року. У місті з'явилися галицькі війська, що складались переважно з русинів (українців)... Розпочалися

ревізії і арешти поляків, а потім настав період лихих братовбивчих війн, в який по обидва боки багато молоді полягло» [19, с. 54].

Зовсім інше описав у своїх спогадах громадсько-політичний і культурний діяч, тисменичанин Павло Волосенко, який наголошував, що «перебрання влади відбулося без ніякого спротиву. Тимчасовий Український Комітет вибрав Остафія Волосенка посадником міста. Не було ніяких арештувань, ніяких насильств, панував лад і порядок. Відомо було, що деякі поляки мали приховану зброю, але протизаходів не роблено ніяких. До праці на залізниці приймали і українців, і поляків, різниць не роблено ніяких» [4, с. 48].

Про досить лояльне ставлення нової влади до противників української державності згадував Осип Клодницький: «Щось почав був ворохобити один польський ксьондз Табачковський; його затримано на кілька днів і звільнено з попередженням, і більше скарг на нього не було. А то був випадок у Тисьмениці, коли один польський учень семінарії друкував афіші, в яких закликав новобранців не слухатися старшин, не віддавати військової одежі й амуніції, не йти до війська, не постачати провіанту. Підозра впала на того учня. Жандармерія зробила в нього ревізію і знайшла промокальний папір, яким він висушував свої афіші. У люстрі виявлено ідентичність з афішею, і його заарештовано. Його мав судити польовий суд, але на превелике здивування всіх д-р Іван Макух, що був тоді міністром, звільнив його особисто» [7, с. 868].

Зазначмо, що кровопролиття і ворожнечу провокували власне самі поляки з існуючого осередку «Польської організації військової». Вони вичікували миті, щоб виступити проти українців. Так, семеро членів цього товариства потрапило в український полон, двох з яких – Юзефа Козицького та Ісака Пйотровича згодом стратили під с. Нижневом [1, с. 202].

Незважаючи на те, що процес західноукраїнського державотворення відбувався в умовах польсько-української війни, яка фактично розпочалася 21 листопада 1918 р., загалом перші тижні функціонування української влади на Тисмениччині виявилися доволі спокійними, про що свідчить допис невідомого автора станиславівського часопису «Нове життя»: «Публичне життя йде зовсім нормальним ходом – так, якби ніякого “перевороту” 1 падолиста не було. Через те і настрої серед населення гарний. На службах Божих поминають (згадують) Українську Народню Републику...» [5, с. 3–4].

Попри відносний спокій українській владі потрібно було не допустити в містах і селах свавілля, грабунків, міжнаціональних конфліктів тощо. Тому організовано і на правовій основі відбувалося становлення місцевих органів влади.

З ухваленням 13 листопада 1918 р. «Тимчасового Основного закону» затверджено офіційну назву держави – Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР), її символи та межі, введено загальне виборче право. Найвищим законодавчим органом влади ставали Установчі збори ЗУНР, а виконавчим – Державний Секретаріат. Попереднє австрійське законодавство, якщо воно не суперечило інтересам, суті й цілям Української держави, залишалось чинним. Усі державні службовці колишньої Австро-Угорщини, які бажали чесно служити Українській державі, склали письмове «приречення» (присягу) і залишилися працювати на своїх місцях [14, с. 3–4].

На чолі повітів стояли призначені Українською Національною Радою повітові комісари, а в судових повітових округах – делегати Комісаріату УНРади. Так, у Товмацькому повіті вони були призначені в містечках Тисмениці, Отинії, Нижневі

і Хотимирі. Військовими справами в повіті відала Повітова військова команда. Повітовим комісаром Станиславівського повіту був Клим Кульчицький, а Товмацького – Іван Макух, якого з січня 1919 р. заступив інженер Антон Галька (І. Макуха призначено міністром внутрішніх справ ЗУНР). Військовим командантом Товмацького повіту призначено поручника Володимира Клодницького, а військовим комендантом Станиславівського – сотника Русина. Зазначмо, що в багатьох повітових секретаріатах УНРади працювали жителі сіл Тисмениччини. Так, Мартин Королюк, будучи війтом с. Чернієва, одночасно був заступником віце-президента УНРади Лева Бачинського й керівником управління з питань селянства, а функції його заступника виконував Яків Остап'як з с. Радчі Станиславівського повіту. Ще один чернівець Дмитро Казимира займав посаду в Державному Секретаріаті військових справ [12, с. 54; 13, с. 2].

Двадцять шостого грудня 1918 р. відбулося обрання тридцяти шести членів Станиславівської повітової господарчої ради. Від Тисмениччини до неї ввійшли: Павло Чиверда з м. Єзуполя, Іван Вовк з с. Ганнусівки, Василь Королюк з с. Побережжя, Я. Остап'як з с. Радчі, Л. Винничук з с. Угринова, Мартин Королюк з с. Чернієва і Дмитро Дейчаковський з с. Ямниці. Членом Товмацької повітової господарчої ради був житель с. Красилівки Михайло Заник [18, с. 149–150].

Законодавчими органами в повітах мали стати повітові селянські ради, депутатів до яких обирали від судових округів з урахуванням інтересів національних меншин. Наприклад, на Товмаччині у створених трьох судових округах пропорція депутатів мала такий вигляд: Товмацький судовий округ – 11 депутатів (вісім українців, два поляки, один єврей), Тисменицький – вісім (шість українців, один поляк, і один єврей), Отинійський – сім (чотири українці, один поляк, один єврей, один німець). Вибори до Повітової селянської ради відбулися 16 грудня, а перше засідання – 10–11 січня 1919 р. [16, с. 2].

Всі владні органи на місцях підпорядковувалися Державному Секретаріатові, на чолі якого стояв уродженець м. Тисмениці Кость Левицький. У повіті представником державної адміністрації був повітовий комісар, якому підпорядковувалися повітовий військовий командант і командант жандармерії. На останнього покладалися функції щодо забезпечення охорони громадського порядку. Але в процесі зламу старого державного апарату в багатьох повітах і населених пунктах Східної Галичини комендатури й постерунки колишньої австрійської жандармерії стихійно ліквідували нові органи самоуправління. Це було значною мірою закономірним явищем, оскільки в жандармерії українців служило дуже мало, а якщо й служили, то на теренах Західної Галичини або в інших провінціях імперії.

У середині листопада 1918 р. було ухвалено дві важливі постанови: про створення жандармерії та регулярної армії. У постанові про жандармерію наголошувалося, що «бувша австрійська жандармерія» розпускається, а замість неї створюється «українська жандармерія», щоб «допомагати війтови в доставленню людей до перегляду та стягненню хрунів, дезертирів» та «берегти лад і порядок в громаді, щоб не діялись грабежі, підпали та інші проступки». Замість розформованих жандармських відділів місцеві комісари з власної ініціативи почали створювати на добровільних засадах так звану «народну міліцію». «Міліціонерів» обирали населення на зборах та вічах. У зв'язку з цим 6 листопада УНРада в порозумінні з Начальною командою українських військ (згодом – Державний Секретаріат військових справ) розпорядилась створити

«Корпус Української державної жандармерії» на чолі з головним командантом. На місцях належало створити окружні і повітові команди жандармерії та сільські і міські станиці жандармерії. У населених пунктах створювали жандармські постерунки у складі 5–10 осіб, озброєних крісами (гвинтівками) з невеликою кількістю набоїв. Їхній особовий склад і командантів повинні були підбирати повітові комісари з військовими комендантами [17, с. 2]. Чисельність Української державної жандармерії навесні 1919 р. сягнула понад 4 тисяч осіб і близько 3 тисяч «народних міліціонерів», відділи яких діяли в окремих селах як орган самооборони цієї громади.

Відповідно до постанови про створення регулярної української армії вся територія держави була поділена на три військові області: А – Львів, Б – Тернопіль, В – Станиславів. Кожна область ділилась на чотири військові округи, які у свою чергу складались з повітів. До області Львів входило 19 повітів, до області Тернопіль – 19 і до області Станиславів – 21 повіт. Станиславівська військова область складалася з військових округ: Станиславівської (п'ять повітів), Стрийської (п'ять повітів), Коломийської (чотири повіти) і Чортківської (сім повітів). До Станиславівської військової округи входили повіти: Станиславівський, Богородчанський, Надвірнянський, Товмацький та Городенківський [14, с. 1].

У державі було оголошено часткову мобілізацію до війська чоловіків 1883–1900 років народження. Усі інші повинні були стати на військовий облік, а священики мали подати списки чоловіків призовного віку до повітових військових команд. Звільнялись від військової служби лише учні середніх шкіл, службовці, вчителі, а також особи за сімейним станом і хворі. Представники національних меншин мобілізації не підлягали [14, с. 2]. На заклик уряду ставати до лав національного війська – Української галицької армії (УГА) відгукнулися сотні мешканців Тисмениччини.

Вже з початком польсько-української війни Українська Національна Рада у Львові запровадила одноразовий податок на «всю людність Української Держави по 1 К. (мається на увазі грошова одиниця – корона. – / Ф.) від людини без огляду на вік і пол». Відповідальність за збір народного податку покладалася на місцеві органи влади, що мали «зробити спис всіх родин і подати, кілька зложила родина податку». Зазначмо, що оподаткування населення відбувалося за принципом «богатші родини повинні складати більші датки, а лише найбільш бідні мусять зложити по 1 К. від голови. Сей податок муситься в цілості зложити. З сього податку удержується і оплачується військо і жандармерію, шкільні видатки, дається підмоги бідним і покривається многи інші видатки, котрих нема з чого покрити...» [13, с. 1; 15, с. 3].

З перших днів українсько-польської війни жителі Тисмениччини усвідомлюють важливість допомоги національному війську. В повіті проходять всенародні віча, розпочинають створюватися різні фонди та комітети, як-от: «Сирітський військовий фонд імені Тараса Шевченка», «Комітет допомоги хворим і раненим в національній боротьбі», які збирають добровільні пожертви для УГА: продукти харчування, одяг, гроші та інші матеріальні цінності.

Дев'ятнадцятого грудня 1918 р. відбулося «політично-освідомляюче» віче в с. Олеші. Участь у зібранні взяло від 800 до 1000 осіб. Про загальну національну, політичну і військову ситуацію говорив повітовий комендант В. Клодницький, про вагу народної освіти і про шкільні недоліки і потреби

присутніх поінформував повітовий шкільний інспектор Августин Домбровський. Також слово мали вчителька Павлина Гринів, місцевий парох о. Попель та члени Повітової селянської ради Іван Кузьма і Данилович, які доповіли селянам про стан громадських справ. На вічі ухвалено вибрати комітет для збирання для армії «збіжя, одягів і дарунків на Новий рік». Також було зібрано 224 корони «на ранених жовнірів» [2, с. 2].

Подібне віче було скликано 22 грудня 1918 р. в с. Чорнолізцях, на яке зійшлися майже всі місцеві мешканці та жителі сусідніх сіл. «Бачило ся навіть жінок з дітьми при грудях». На зібранні виступили місцевий управитель школи Міхаловський, що запрошував селян, «щоби в неділі й свята заходили до школи послухати викладів з нашої історії та географії». Житель с. Марківців Василь Василишин закликав жителів і військовиків до послуху українській владі. Свою промову він ілюстрував влучними епізодами з історії, якими зображав нещастя, що зазнавав край через непослух і роз'єднаність. Віче закінчилось пізнього вечора патріотичним співом [9, с. 2].

Лунали заклики й окремих жителів краю. Тут доречно згадати відозву члена Повітової селянської ради Івана Кузьма з с. Олеші, який закликав населення пам'ятати «за наших героїв “Січових Стрільців”, за десятки тисячі нашого українського війська...» та збирати «дарунки на съвята для наших борців! Даваймо все, що хто може: одяги, біле, онучки, збіже, муку, вуджене і печене м'ясо, солонину, яблука, оріхи, повидла і гроші» [9, с. 2].

П'ятого січня 1919 р. відбулося віче в с. Рошневі, на якому «народу згронадилось дуже багато, переважала молодіж і жіноцтво». Участь у зібранні взяли місцевий парох о. Велигорський, о. Микола Бачинський і Григорій Думка з с. Милування. Було зібрано 55 буханок хліба, 410 яєць і 12 кілограмів сиру та відправлено до шпиталу у м. Станиславові для пораних українських вояків. Аналогічне віче відбулося 8 січня і в сусідньому с. Вільшаниці за участі д-ра Яновича з м. Станиславова [3, с. 3].

У с. Узині Станиславівського повіту створено спеціальний комітет, першочерговими завданнями якого були набір і відправлення до українського війська рекрутованих стрільців та забезпечення фронту продуктами харчування й одягом. До вищезгаданого комітету ввійшли Михайло Дехтяр, Михайло Бойчук, Дмитро Попух та Іван Бажалук. Після польської окупації краю 1919 р. всі члени комітету зазнали переслідувань [18, с. 161]. Особливо українська влада закликала жителів офірувати для українських вояків напередодні великих християнських свят, як-от: Різдва Христового та Великодня.

Важливість допомоги воякам і членам їхніх сімей розуміла й шкільна дітвора. Так, учні з Тисмениці, Клубівців, Ляцького-Шляхецького, Милування та Пшеничників на потреби «Сирітського воєнного фонду імені Тараса Шевченка» впродовж березня–травня 1919 р. зібрали понад 530 корон.

Отже, бачимо, що населення Тисменищини попри перенесені лихоліття недавньої війни та в умовах нової – українсько-польської активно допомагало українському війську, часто віддаючи останнє.

Важливе значення для формування національної свідомості мало рішення УНР від 3 січня 1919 р. про злуку ЗУНР з Українською Народною Республікою. «Українська Національна Рада, – говорилося в ухвалі, – виконуючи право самоозначення українського народу, проголошує торжественно

з'єдинення з нинішнім днем ЗУНР з УНР в одну, одноцільну, суверенну Народну Республіку. До часу, коли зберуться Установчі Збори з'єдиненої республіки, владу на території бувшої ЗУНР виконує Українська Національна Рада». З цієї нагоди близько 19 год. у м. Станиславові перед готелем «Австрія», де засідала УНРада (нині – Народний дім на вул. Шевченка в м. Івано-Франківську. – *І. Ф.*), відбулися велелюдний мітинг і військовий парад [18, с. 167].

На підтримку рішення УНРади з 5 січня в містах і селах краю – Тисмениці, Вільшаниці, Рошневі та інших населених пунктах відбулися багатотисячні віча. Окрім цього, на велелюдних зібраннях порушували найважливіші проблеми політичного, національного і господарського життя – земельної реформи, виборчого закону, зовнішньополітичного становища [3, с. 3].

З нагоди дня злуки УНР і ЗУНР у м. Товмачі 25 січня 1919 р. урочисто пройшла п'ятитисячна маніфестація. «Народ наш – переважно селяне, – відзначалося в газеті “Нове життя”, – зрозумів вагу хвилі і зібрався майже з усіх закутин повіту, щоби дати вислів своїй радості, що давно сподівана злука вже наступила». На вічі ухвалено вислати дві привітальні телеграми: «одну до армії, що бореться на західних окраїнах України, а другу українському війську “Петлюрівцям” [8, с. 66].

Для юридичного оформлення злуки УНРада 16 січня направила до м. Києва представницьку делегацію у складі 65-ти осіб на чолі з Л. Бачинським. 22 січня 1919 р. після богослужіння в Софійському соборі на площі в присутності десятків тисяч людей відбулось урочисте проголошення акта злуки ЗУНР з УНР. Наступного дня Трудовий Конгрес (парламент УНР) затвердив рішення про злуку ЗУНР з Наддніпрянською Україною, і західноукраїнські землі стали називатися Західна Область Української Народної Республіки (ЗО УНР), а верховна влада на теренах усієї України переходила до рук Директорії УНР [1, с. 210].

У середині травня 1919 р. розпочався військовий наступ польської армії, яку підтримали Франція та Румунія. Наступного дня уряд ЗО УНР і відділи УГА залишили м. Станиславів і подалися на Поділля. Проте командування УГА не втрачало надії зупинити ворога. На початку червня 1919 р. розпочалася героїчна Чортківська офензива (наступ), що тривала три тижні. УГА змусила відступити польські війська по всій лінії фронту. Проте успіх був тимчасовий, і вже 28 червня польська армія відновила наступ. Уряд ЗО УНР та бойові частини УГА 16–17 липня перейшли за р. Збруч, на територію Української Народної Республіки, де до вересня 1919 р. спільно з українцями-наддніпрянцями вели боротьбу проти більшовиків, денікінців, поляків і румунів.

Отже, на теренах Тисменищини становлення державно-правового устрою восени 1918 р. проходило організовано та без збройного протистояння. З перших днів свого існування українська влада намагалася створити сприятливі умови для побудови правової держави і демократичного суспільства в повіті, забезпечити нормальне функціонування громадсько-політичного та національно-культурного життя. Важливе значення для формування національної свідомості й посилення патріотичного піднесення місцевого українського населення мало рішення УНРади про злуку ЗУНР з Українською Народною Республікою. На жаль, під ударами відродженої Польщі, яку підтримували країни Антанти, західні українці попри відчайдушні спроби відстояти свою незалежність зазнали поразки.

Однак ми вважаємо, що Західно-Українська Народна Республіка відіграла надзвичайно важливу роль в історії західноукраїнських земель і всього українського народу, бо стала яскравим прикладом незламної волі галичан, буковинців і закарпатських українців до творення власної національної держави та дала поштовх до дальшої боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу в 1920–1950-х рр.

Джерела та література

1. Андрухів І., Гаврилюк С. Тисмениця / Ігор Андрухів, Степан Гаврилюк / видання друге, допов. і випр. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. – 494 с.: іл.
2. Вічевий рух // Товмацькі Вісти. – 1918. – 27 груд. – Ч. 6. – С. 2.
3. Вічевий рух // Товмацькі Вісти. – 1919. – 24. (11) січня. – Ч. 2. – С. 3.
4. Волосенко П. Тисьмениця / Павло Волосенко. – Нью-Йорк : Накладом Тисьменицьких Земляків, 1958. – 62 с.
5. З краю. Товмацький повіт представляється ... // Нове життя. – 1918. – 22 грудня. – Ч. 22. – С. 3–4.
6. Клодницький В. Кінець 1918 року у Товмаччині / Володимир Клодницький // Альманах Станиславівської землі. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – С. 858–863.
7. Клодницький О. Товмач за українських часів / Осип Клодницький // Альманах Станиславівської землі. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – С. 868.
8. Королько А. Становлення й функціонування органів української влади на Покутті в період існування Західно-Української Народної Республіки (1918–1919 рр.) / Андрій Королько // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2011. – Вип. 20. – С. 57–70.
9. Кузьма І. Поклик до громадян Товмацької землі! / Іван Кузьма // Товмацькі Вісти. – 1918. – 27 груд. – Ч. 6. – С. 2.
10. Макух І. На народній службі / Іван Макух. – Видання української вільної громади Америки Дітройт, 1958. – 628 с.
11. Покуття. Історико-етнографічний нарис. – Львів : Манускрипт–Львів, 2010. – 456 с.
12. Станиславів у часи Західно-Української Народної Республіки Документальні свідчення, спогади, оголошення, накази революційної доби / Упорядник Іван Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. – 176 с.
13. Товмацькі Вісти. – 1918. – 12 падолиста. – Ч. 1. – С. 1–2.
14. Товмацькі Вісти. – 1918. – 20 падолиста. – Ч. 2. – С. 3–4.
15. Товмацькі Вісти. – 1918. – 5 грудня. – Ч. 4. – С. 3.
16. Товмацькі Вісти. – 1918. – 27 грудня. – Ч. 4. – С. 2.
17. Товмацькі Вісти. – 1919. – 7 лютого (25 січня). – Ч. 4. – С. 2.
18. Федоришин І. Тисмениччина. Суспільно-політичне та національно-культурне життя українців краю (кінець XIX – початок XX ст.) / Ігор Федоришин. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2017. – 204 с.
19. Chirowski D. Dzieje miasta Tysmienicy / Dominik Chirowski. – Lwow : Prasowa Agencja Informacyjna «Wschod», 1938. – 80 s.

Ihor FEDORYSHYN

FORMATION OF STATE-LEGAL SYSTEM IN TYSMENYCHCHYNA IN THE PERIOD OF THE WESTERN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC

The article is devoted to the problem of formation of vstate-legal system in Tysmenychchyna. The publication describes the course of events in the province before the November breakdown. The foundations of formation and practical activities of state authorities in Stanyslaviv and Tovmach county, which included settlements of the modern Tysmenytsia district are analyzed

Key words: *Western Ukrainian People's Republic, Ukrainian National Council, Tyzmenichiya, State Secretariat, rally, county council, commissioner.*

Василь ХАРИТОН

МАРТИН КОРОЛЮК ЯК КУЛЬТУРНО-ГРОМАДСЬКИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ

У статті розглядаються окремі віхи біографії, культурно-громадської та суспільно-політичної діяльності уродженця села Чернієва Мартина Королюка. Показано його внесок у розвиток товариств «Січ» і «Просвіта», діяльність в умовах державотворення ЗУНР.

Ключові слова: Мартин Королюк, «Січ», «Просвіта», радикальний рух, національно-визвольні змагання, ЗУНР.

Наш край завжди мав великих подвижників-селян, що своїм природним розумом, активним політичним і громадським життям, ораторським хистом і патріотизмом найвищої проби прославили Прикарпаття. Досить згадати імена Івана Капушачака з с. Ляхівців (тепер с. Підгір'я Богородчанського району), Івана Смицнюка з с. Ямниці, Йосифа Гурика з с. Угри нова-Долішнього, Петра Когутяка з с. Княгинина під Станиславом (тепер у межах обласного центру). А ось Мартин Королюк мало кому відомий. Прикро, що забуто про людину, чие прізвище завжди подибуємо разом з такими славетними іменами, як Лев Бачинський, Дмитро Вітовський, Кирило Трильовський...

Мартин Королюк (1866–1928) народився в селі Чернієві поблизу Станиславова в селянській родині. Початкову освіту здобув у місцевій школі (можливо, навчався ще й у Станиславівській гімназії). Був членом Русько-Української радикальної партії (РУРП), яку створили 1890 р. І. Франко та М. Павлик. Майже 20 (чи не з 1908 р. ?) років був сільським війтом, а також «Предсідником Місцевої Шкільної Ради», різнобічно підтримував і всіляко заохочував діяльність читальні «Просвіти» в Чернієві, опікувався будівництвом сільської школи, що гостинно відчинила для учнів свої двері 1910 р.

Будучи війтом, Мартин вів активну політичну й громадську діяльність у Станиславові, брав діяльну участь в роботі багатьох українських товариств, таких як «Просвіта», «Сільський господар» і «Січ». Його сучасник Іван Ставичний у своєму щоденнику записав таке: «З сільських читалень виходять на перше місце: читальня у Викторові, де діяв композитор Д. Січинський, читальня в Чернієві під проводом управителя школи Бенеша та вїйта Королюка, читальні у Хриплині, в Опришівцях та інші». А священник о. Йосиф Раковський, кажучи про Хліборобську раду, зауважував, що до неї «належать на всіх 8 членів – 6 поляків і тільки 2 українці – Мартин Королюк і Яцко Остап'як». Однак у першому десятиріччі ХХ ст. М. Королюк був найактивнішим у розбудові січового товариства. Так, разом з Кирилом Трильовським і Петром Когутяком він 17 липня 1904 р. організував третє велике січове свято в Станиславові.

Австрійський уряд негативно поставився до цього заходу, тому концерт і фестин проведено під фірмою Товариства «Воля» та селянського комітету. Староста міста Прокопчиць заборонив проведення походу і підмовляв Товариство ім. Моноюшка, щоб не давати приміщення для Січового свята.

Проте січовики зібралися в театральному залі о першій годині дня, і свято розпочалося промовою господаря з Чернієва М. Королюка. Зал не зміг вмістити всіх охочих, тому багато людей стояло на площі біля театру. М. Королюк свою промову спрямував в русло протипожежних заходів і навів статистичні дані про шкоду пожеж у Галичині. Після промови виступив робітничий хор під керівництвом оперного артиста А. Людвіга, акомпанував хорові композитор Денис Січинський. Звучали пісні композитора Миколи Лисенка та новий січовий марш на слова поетеси В. Лебедової, присвячений і спеціально написаний до цього свята.

Всім дуже сподобався хорватський народний гімн на слова Сильвестра Яричевського, який розпочинався словами «Наша славна Україна». Вірш О. Коллеси «Збудись, народе!» продекламував селянин з Княгинина Петро Когутяк, а дівчина Ганна Ткачук з с. Кийданча, що біля Коломиї, з надзвичайним артистизмом виголосила вірш «Байда» та «Налякана» поета Масляка.

Урочистість завершено промовою доктора Кирила Трильовського про «Січ» як про товариство гімнастичне і просвітницьке. Другого грудня 1909 р. в місті відбулися загальні збори Товариства «Січ» і обрано старшину, до якої ввійшли:

- Королюк Мартин з Чернієва (кошовий);
- Заклинський Ростислав з Станиславова (писар);
- Кавка Михайло з Єзуполя (осавул);
- Стасинець Василь з Павельча (обозний);
- Дейчаківський Дмитро з Ямниці (скарбник);
- Дівнич Василь з Креховець (I четар);
- Вітовський Дмитро з Станиславова (II четар);
- Салига Семань з Галича (III четар);
- Блонський Антін з Ямниці (IV четар).

Двадцять дев'ятого травня 1910 р. в Станиславові в залі міського театру відбулося п'яте загальне Січове свято. Його підготували: К. Трильовський – голова Січового комітету, М. Губчак – голова місцевого святкового комітету, М. Королюк – Станиславівський повітовий отаман.

«В днях 29–30 травня 1910 року відсвятковано у Станиславові десятироковини існування й діяльності “Січей”. Обставини склалися так, що це величаве п'яте Січове свято відбулося в Осідку голови греко-католицької Станиславівської дієцезії Преосв. Григорія Хомишина. На урочистості прибули делегати і гості, зокрема представники хорватів, словенців та чехів. По полудні відбувся в Центральному Готелі Кеслера бенкет. Привітав гостей і учасників Лев Бачинський. На привіті відповіли в першу чергу представники слов'янських народів. А потім “з черги слідували промови українських учасників бенкету”, зокрема, вїт із Чернієва і заступник посла (Л. Бачинського. – Авт.) Мартин Королюк натавровував утиски слов'ян під російським царатом», – писав І. Ставичний.

З червня 1911 р. збереглося фото визначних провідників січового руху, на якому, зокрема, зображені: Кирило Трильовський, Андрій Чайковський

(Бережанщина), посла Лев Бачинський, Микола Лагодинський і Василь Стефаник; в центрі пам'ятки – організатор «Січей» у повіті Станиславів – Мартин Королюк (його прізвище в тексті помилово подано як Курилюк). Світлина в «Пропам'ятній книзі "Січей"» опублікував Петро Трильовський.

Степан Ріпецький згодом скаже, що січова організація, січова ідея і січові звичаї – все це з'явилося на початку ХХ ст. і було фундаментом національного відродження. К. Трильовський постановив відродити бойовий і товариський дух історичної Січі, демократичні принципи організації, товариську солідарність, гуманність і високу громадянську мораль, культуру, постановив боротися проти пияцтва, розпусти, москвофільства, культивувати дух любові до Батьківщини, жертвовності для української справи, горде почуття належності до великої культурної нації із славною історією і виконав свою постанову: через «Січі» пройшли тисячі сільської молоді, і це було для неї великою національною школою. Відрадно, що біля витоків січового руху стояв і наш земляк Мартин Королюк.

Та ось прийшов 1914 рік, а з ним і Перша світова війна. З нею в Галичині австрійсько-польська адміністрація почала переслідувати українців. Річ у тім, що в Києві ще до війни з числа галицьких москвофілів, які емігрували до Росії, було утворено «Карпато-Руський Освободительний Комитет». 29 липня 1914 р. він видав відозву, в якій закликав галичан привітно зустрічати російську армію та переходити на її бік. Окрім цього, члени «Комитета...» допомогли штабові російського південно-західного фронту підготувати книжку «Современная Галиция», в якій було зазначено адреси галицьких москвофільських організацій та їхніх членів, давалася тенденційна характеристика українським товариствам і установам, політичним партіям, греко-католицькій Церкві та їхнім діячам.

В умовах відступу австрійської армії та воєнного психозу польська адміністрація вкотре використала галицьке москвофільство для знищення українства. Судові процеси над москвофілами за державну зраду, які розпочала влада, з вини польської крайової адміністрації було поширено на українських політичних культурних діячів, які з москвофілами не мали нічого спільного. Тисячі невинних людей потрапили в концтабори, сотні розстріляли і повісили військово-польові суди австро-угорської армії, що відступала. За таких умов змушений був емігрувати і Мартин Королюк. Також виїхав з села голова читальні «Просвіти» в Чернівці Михайло Савраш.

Третього вересня 1914 р. російські війська зайняли галицьку столицю. Всі українські товариства, видавництва, бібліотеки і школи було закрито. Розпочались масові репресії, арешти і виселення «непевних» українських діячів. Тих, що не постраждали за «москвофільство», тепер вивозили до Сибіру за «австрофільство». Михайло Грушевський писав: «Поголовно висилано українських священників, або всю інтелігенцію, цілі маси свідомих селян і міщан. Все те саме нелюдським способом хапали, в чім застали, арештували, волочили по в'язницях і етапами висилали в Сибір без ріжниць, жінок, дітей, старців, хорих і калік. Скільки таким способом забрано і знищено людей, се переходить всяку ймовірність».

Після закінчення Першої світової війни з еміграції повернулися М. Савраш і М. Королюк, а з російського заслання чернівецькі Й. Цесельський і В. Чубатинський.

Мартин Королюк знову став сільським війтом. Розпочалося відновлення українських товариств, насамперед «Просвіти».

Перші після закінчення воєнних дій 1914–1918 рр. загальні збори філії Товариства «Просвіта» у Станиславові відбулися 1 квітня 1918 р. в міській залі Товариства «Бесіда» за участі близько двохсот учасників.

Відкрив збори після чотирирічної перерви відомий громадський діяч Лев Бачинський (1872–1930), який був заступником голови виділу «Просвіти» у Станиславові ще до війни.

Перше засідання новообраного виділу відбулося 5 квітня 1918 р. в такому складі: професор Микола Лепкий – голова, професор Юліан Чайківський – заступник голови, Іван Ставичний – секретар, професор Павло Чайківський – скарбник, Микола Паранкевич – бібліотекар, доктор Лев Бачинський, священник о. Василь Пік і Мартин Королюк – члени та Яків Остап'як – заступник члена виділу.

У вересні 1918 р. в Станиславові відбулося народне віче з вимогою утворити окремих коронний край і возз'єднати всі українські землі в єдиній самостійній державі. Пізніше газета «Діло» повідомляла: «В назначену 2-гу годину з полудня в неділю 22 вересня с. р. зібралось в світлиці “Сокола” при вул. Третього Мая ч. 18 та в великому городі-майдані кільканацять тисячів народу з сіл. Посол державної ради д-р Лев Бачинський відкрив збори довірочні, промовляв за запрошеннями, та предложив вибрати президію. В її склад увійшли д-р Володимир Янович як голова, о. Тедор Матейко і п. Мартин Королюк як місто голова, секретарював п. Іван Ставичний».

Головний реферат виголосив д-р Лев Бачинський. Після нього забрав слово Романчик. Описав Бачинський «відчитав резолюцію з рішучим протестом проти троюдження і затії Поляків зрабувати Українцям Східну Галичину та з жаданнем від Австрійської держави створити з загарбаних дужчими доси народами – насильниками українських земель Галичини, Буковини і північної Угорщини окремих край». «Торгувати нами, – казав останні слова промовець, – не дамо! Серця наші запалені вогнем боротьби до загину! Не здійсняться затії ворогів, доки з нас оден живий! Нехай ворог гине! Сорокміліоновий український нарід нехай живе! Слава Українській державі!»

На закінчення зборів декілька слів виголосив голова зборів д-р Володимир Янович: «Будьмо готові! Будьмо готові відперти ворожу руку! А там колись і у нас буде ліпше!»

І українці готувалися...

Ще першого квітня 1918 р. за ініціативи Левка Бачинського безпосередньо після загальних зборів станиславівської філії «Просвіти» відбулася важлива нарада двох сотень представників громад з усього Станиславівського повіту. На пропозицію Бачинського було вирішено створити Повітову Українську Національну Раду. Однак тоді повний її склад не вдалося обрати з об'єктивних причин. А до складу «Малої Ради» ввійшли: д-р Л. Бачинський, о. митрат І. Гордієвський, о. Теодор Матейко, о. Й. Раковський, інженер І. Мирон, д-р В. Мандичевський, професор Гнат Павлюх, професор Микола Лепкий, І. Блажкевич, М. Королюк, Северин Снігурович, Жилюк і Шкаврітка з с. Ланів.

На цих зборах, як писав Іван Ставичний, ввійт Мартин Королюк «звернув увагу на інтелігенцію по селах, зокрема на духовенство».

«Як довго священники не будуть іти рука в руку з народом, то все на вітер, – зауважив він. – Тільки нечисленним з-поміж них залежить на добрі рідного народу. На сьогоднішніх зборах всього кілька одиниць з-поміж священства».

Тим часом «клаптикова» Австро-Угорська імперія розповзалася по швах і розпадалася на окремі держави. 31 жовтня 1918 р. в Станиславові розпочався виступ стрільців 95-го і 58-го піхотних полків, і всі найважливіші об'єкти захопили українці: ратушу, вокзал, військові казарми, банки, пошту. Військові підрозділи австрійської армії, сформовані з інших національностей, інтернували, і вони зайняли нейтральну позицію. Для забезпечення порядку в місті було створено тимчасову адміністративну управу, до якої ввійшло десять українців, шість євреїв, п'ять поляків і німець, тобто представники всіх національностей, що тоді замешкували Станиславів. Головою управи обрали вчителя гімназії П. Чайковського, міським комісаром став д-р Володимир Янович. Управління залізниць очолив інженер І. Мирон, освіти – Г. Павлюх, громадської безпеки – вчитель І. Слободяник, селянських справ – селянин М. Королюк із с. Чернієва і Я. Остап'юк із с. Радчі, робітничих справ – відомий прогресивний громадський діяч О. Устиянович, санітарних справ – лікар В. Янович, харчовий уряд – Величко. Військовим командантом міста й повіту став сотник Рувин, командантом міліції – фельдфебель Когутяк (згодом – поручник С. Калинович).

Треба зауважити, що тимчасова адміністративна управа проіснувала недовго. Як згадував у своїх спогадах «Від повітового міста до столиці ЗУНР» Іван Ставичний, після двох безуспішних спроб створення Повітової Української Національної Ради – 1 квітня і 12 жовтня 1918 р. – стала до дії у Станиславові й повіті Повітова УНРада, створена напередодні Листопадового зриву в четвер 31 жовтня 1918 р. До складу цієї Ради, як пише автор спогадів, увійшли: «д-р В. Янович, д-р Л. Бачинський, суддя К. Кульчицький, інженер І. Мирон, проф. Чайківський, о. Й. Раковський, проф. Михайло Лаврів, проф. Г. Павлюх, проф. Лепкий, ред. Михайло Губчак, учит. Іван Слободяник, М. Королюк, Я. Остап'як, О. Устиянович, поручник Степан Калинович, д-р Надрага (допоміч судді Кульчицькому) та представники молоді – капітан Антін Рибчук і надпоручник Володимир Гадзінський».

З поміж обраних 31 жовтня членів Повітової УНРади в суботу 2 листопада 1918 р. у взаємному погодженні було здійснено «обсаду найважливіших становищ української влади на Станиславів і Станиславівський повіт». Керівництво справами селянства обійняли Мартин Королюк – війт села Чернієва і колишній заступник посла віденського парламенту Максим Королюк та Яків Остап'як із села Радчі. У повідомленні представника Української Національної Ради Миколи Стрільчика про становище у Станиславівському повіті від 15 листопада 1918 р. теж підтверджено, що селянські справи реферує Мартин Королюк. Це ж стверджує й Петро Ісаїв.

Уже відомий нам Іван Ставичний писав: «В середу 6 листопада відбулися в “Народному Домі” збори відпоручників 112 сіл Станиславівського повіту, як представників до Повітової УНРади. На голову зборів обрано М. Королюка з Чернієва, на заступника о. Івана Ісаєва з Креховець, на секретарів Зубаля з Пасічної та Припхана з Княгинин-села. Референти Повітової Ради: К. Кульчицький, інженер І. Мирон, о. інж. Й. Раковський, ред. М. Губчак та М. Королюк склали

звіти із своїх ресортів і поінформували зібраних про пляни дальшої діяльності. На зборах висловлено вимогу притягнути широкі кола громадянства, зокрема, селянства до участі в державному будівництві».

Перебравши у свої руки основні державні установи Галичини, українці на початку листопада 1918 р. розпочали формувати систему місцевої виконавчої влади на національній основі. Не створюючи принципово нових управлінських структур, українське керівництво відновило функціонування тих, які існували за австрійського режиму, місцевих виконавчих органів.

Керівниками повітової адміністрації стали новопризначені українські комісари. Посада повітового комісара замінювала начальника місцевої адміністрації – повітового старосту, який за колишньої австрійської влади підпорядковувався галицькому намісникові.

Головним повітовим органом політичної адміністрації став український державний повітовий комісар, якого призначав та звільняв Державний Секретар внутрішніх справ. Повітові військові коменданти та коменданти жандармерії підлягали повітовим комісарам лише в питаннях громадської безпеки. Разом з тим закон вилучав з компетенції комісарів керівництво судами, поштою, телеграфом, залізницею, соляними копальнями і домнами, дозволяючи втручатися в справи цих інституцій лише в надзвичайних випадках.

У Станиславові повітовий комісар: тимчасово – Клим Кульчицький, старший радник окружного суду; д-р Лев Бачинський, адвокат (УРП); з січня 1918 р. знову – Клим Кульчицький. Миський комісар: Павло Чайківський, професор гімназії. Голова Повітової УНРади: Іван Мирон, надрадник управління залізниці; д-р Володимир Янович, лікар. Делегати до УНРади: від міста – Гнат Павлюх, професор гімназії (УРП); Осип Устиянович, залізничник (УСДП); від повіту – Мартин Королюк, селянин із Чернієва.

Крім створення виконавчих структур влади, в повітових центрах ЗУНР у листопаді – грудні 1918 р. розпочався процес формування і представницьких органів – повітових УНРад. 10 грудня 1918 р. в Станиславові на з'їзді повітових комісарів та начальників повітових управ з двадцяти двох повітів краю за участі уряду було запропоновано при повітових комісаріатах утворити виборні господарські ради в рільничих і шляхових справах.

За сферою своїх повноважень господарські ради формально мали стати аналогом повітових рад, що існували в австрійський період, і замінити вже створені Повітові УНРади. Обрана селянськими делегатами з округів Станиславів, Княгинин та Галич Станиславівська Повітова Господарська Рада була утворена в числі 36-ти членів 26 грудня 1918 р. До її складу від Чернієва ввійшов і Мартин Королюк.

Окрилений п'ятдесятидворічний Мартин беззастережно поринув у справи українського державного будівництва.

Мартин Королюк як член Повітової УНРади був водночас одним із ста шістдесяти трьох делегатів великої (державної) Української Національної Ради. Внески, запити, пропозиції, членство в численних комісіях, безпосередня праця в повіті і впровадження ухвалених законів у життя – таке поле його діяльності в ту пору. Скажімо, 7 лютого 1919 р. він домагався «зачислення станиславівського повіта до ряду тих, які мають без перерви побирати соляну ропу для поправки паші – і то з соляних джерел в Богородчанському і Калуським

повіті». А 2 квітня 1919 р. «посли Дувіряк, Паневник, Сандуляк, Нагірняк, Королюк, Кулько, Дужий, д-р Пачовський і Назаревич промовляють за вільною торгівлею. Вони змальовують нужду бідного населення, яке через замкнення повітів, через утруднення комунікації (перепустки і т. д.) не може навіть за гроші нічого купити і терпить крайній голод. Жадають безплатних перепусток для бідних, – перепроводження строгої ревізії збіжа в повітах, які мають надвижку, усунення шикан та надужить підрядних органів військових та цивільних, а впрочім заступають думку, що при вільній торгівлі можна би забезпечити армію, хочби реквізиціями».

Під час станіславівських сесій УНРада ухвалила ряд важливих законів державного будівництва ЗОУНР. Серед них: про основи шкільництва (13 лютого 1919 р.); про вживання мови у внутрішньому і зовнішньому урядуванні державної влади та урядів, публічних інституцій і державних установах; Закон про право громадянства в Західній Області УНР (8 квітня 1919 р.).

Чотирнадцятого квітня 1919 р. ухвалено Земельний закон для Західної Області УНР, що визначав основи земельної власності та наділення землею безземельних і малоземельних селян на правах земельної власності. Запроваджувати закон мала Обласна Земельна Комісія у складі Л. Бачинського, С. Вітика, С. Даниловича, М. Загульського, Т. Кормоша, М. Королюка, С. Матковського, К. Трильовського і С. Юрика.

П'ятнадцятого квітня 1919 р. УНРада ухвалила закони про скликання сойму ЗОУНР та про вибори (виборчу ординацію) до сойму ЗОУНР. Закон визначав загальне, без різниці статі рівне, безпосереднє, таємне і пропорційне виборче право для всіх громадян держави, яким виповнилося 20 років. Послом могли обрати кожного по досягненні 28-річного віку. Вибори передбачалося провести у червні 1919 р. Після обрання нового сойму УНРада мала самоліквідуватися. Та наступ польської армії не дозволив провести вибори.

Українські війська залишили Станіславів у неділю 25 травня 1919 р. пополудні й місто зайняла польська військова організація (Р. О. W.) ще перед приходом польської армії.

Мартин Королюк не залишався осторонь громадського життя і після польсько-української війни, яка залишила край в суцільній розрусі. Він активно домагався відновлення діяльності «Просвіти», насамперед у рідному Чернієві, розумів потребу і вагу культурно-просвітянської діяльності в умовах польської окупації Галичини.

«Читальняний рух, що так перед війною могутньою струєю плив по наших селах, завмер був під час війни цілковито і щойно тепер починає бути замінним. Деякі з читалень прокидаються з просоння і беруться до роботи. До рухливіших зачислити треба читальні в Чернієві і Опришівцях, а з передміських читальню на Кнігинині-Грці», – писав «Український вістник» у вересні 1921 р.

Уже літня людина, Мартин Королюк зосередився винятково на праці для добра черніївської громади. У квітневому числі «Українського життя» за 1921 р. вдалося відшукати інформацію – допис, який далі наводимо повністю: «СВЯТА В 60-ЛІТТЯ СМЕРТИ ШЕВЧЕНКА. ЧЕРНІВ (Панахида за померлих Героїв – Шевченкове свято в школі)

На поклик Окружного Ювілейного Комітету в справі святкування 60-літньої річниці смерті Т. Шевченка, черніївська школа, мимо невідрадних відносин,

постановила гідно відсвяткувати пам'ять того, котрий кликав громовим голосом: “Вставайте, кайдани порвіте!”

Задача святкування цьої великої річницї для тутешньої школи була тяжка: вже третій місяць, як у селі розтаборилася гарматна батарея, в школі повсякчасно квартирує військовий старшина, а в шкільній канцелярії урядила собі військовість склад зброї.

Та мимо цього в протягу двох тижнів шкільна дїтвора і читальняна молодь підготовилася так, що 10-го березїля ц. р. можна було приступити до владження свята!

Дня 8-го березїля ц. р. прибрано найбільшу шкільну світлицю портретом Кобзаря України, ручниками, сосновими вінками та синьо-жовтими прапорцями. Предсїдник Місцевої Шкільної Ради гром. Мартин Королук упросив місцевого пароха, о. Миколу Салього, щоби відправив Службу Божу і панахиду за померлих.

Дня 10-го березїля ц. р. зїшло ясне сонце, а чудова погода немов достроювалася до торжественної хвилини.

Шкільна молодїж під проводом управителя школи вдалася до церкви, де вже було доволі громадян і члени читальні “Просвіти” з синьо-жовтими стяжками на грудях.

У часї панахиди засїяла церква množеством світла. Шкільна молодїж обступила тетрапод, а дим кадила і сумовитий спів уносився над присутними, мов духи тих, за котрих відправляювано молебень.

Усі ждали тої хвилини, коли о. парох від престола “незлим тихим словом” пом'яне тих, котрі на народнім жертівнику поклали своє молоде життя.

По зворушливій пісні “Вічная пам'ять!” райські двері зачинилися, а нарід розїшовся.

О годині 2-їй по полудні шкільний будинок зароївся шкільною дїтворою й народом, які всі прийшли поклонитися духові великого Мученика.

На програму концерту зложилися такі точки: “Заповіт” Шевченка відспівав дитячий хор. Вступне слово виголосив управитель місцевої 4-клясової школи ім. Тараса Шевченка гром. Микола Бенеш, дальше малі школярї відспівали “Боже, Отче”, після чого наступила декламація “Розрита могила”, хор “Реве та стогне”, декламація “Суботів”, відчит ученика з IV-ої кляси Миколи Могили, хор “Шумить, гудить дїбровонька”, деклямація “О, краю наш рідний, святая Руїно” і наприкінці хор “Ще не вмерла Україна”.

Могучо плила дорога пісня з наболїлих грудей нашого народу, а з поміж цвітїв та соснових шлячок поглядав з радістю наш незабутній Батько так любо, мовби дякував зібраним, що мимо злиднів пом'янули його так щиро і сердечно.

Десь на початку двадцятих років XX ст. Мартин Королук і Михайло Савраш, як згадував чернівець в діаспорі Онуфрїй Штундер, «скликали нараду цілого села, на якій започаткували будову нового будинку для культурних потреб, бо в часи війни з приходом московського війська дїм “Просвіти” був знищений з усім надбанням. Село прийняло проект дуже радо й дозволило будівельний матеріал кожний, що міг. Головою “Просвіти” вибрали Михайла Савраша й він довїв до кінця будову великого гарного дому, бо селяни виконали всю потрібну працю без винагороди. Дїм був величавий: довгий 22 метри, а широкий 9

метрів. Дах критий цинковою бляхою. Простора театральна зала з великою сценою, з гардеробою. Закінчено будову в 1927 році».

Високо оцінювали діяльність сільського керманіча і його сучасники, і його земляки, скажімо, О. Штундер: «Багато добра зробив для громади вїт Мартин Королюк, який був вїтом ще за австрійських часів. Він співпрацював із послом до австрійського парляменту д-ром Левом Бачинським (як його референт. – Авт.). За урядування того вїта побудовано в селі гарну муровано-поверхову школу, покриту цинковою бляхою». І ще: «Він був великим патріотом і знав, що кому належить та які він має права. Пригадую собі один такий випадок. У громадській канцелярії починається нарада. До канцелярії входить зі зброєю польський поліцай. Відкривши нараду сільської ради, Королюк звернувся до поліцає, щоб він залишив залю, й додав, що він його покличе, як буде його потребувати. Поліцай вийшов і вже ніколи не показувався в канцелярії в час наради. Королюк належав до радикальної партії, яка тоді мала великий вплив на селах в Західній Україні. Королюк дожив до 1929 р. Королюк із Саврашем були найбільше активними людьми громади».

Був Мартин Королюк людиною шанованою, до його думки в селі прислухались. Громада довіряла йому свої гроші, знаючи його чесність. Марцінко (так називали Королюка в селі) був здібним організатором, мав неабиякий ораторський хист: міг впродовж однієї-двох годин виголошувати без будь-якої підготовки промову з актуальних проблем тогочасся. В останні роки життя важко хворів. Уже марячи, вїт просив у громади вибачення за все, що, можливо не так зробив або не встиг зробити, уявивши собі, що говорить перед черніївцями. Але слухали його лише рідні...

Ось так ми спробували подати далеко не всі відомі нам ще факти з діяльності сподвижника-селянина з Чернієва, який своєю самовідданою працею разом з багатьма іншими крайнами творив Галицький ренесанс. Діяльність Мартина Королюка – невід’ємна частина історії нашого краю. І вона заслуговує на добру пам’ять всіх небайдужих людей.

Джерела та література

1. Роки його життя подаємо згідно напису на надмогильній плиті. Онуфрій Штундер, спогади якого далі використовуємо, вважає роком смерті Королюка 1929-ий, очевидно – помилково.

2. Ставичний І. Станиславівська «Просвіта» 1918 року (На основі записів у щоденнику) / І. Ставичний // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – С. 397.

3. Іван Ставичний. Від повітового міста до столиці ЗУНР. Станиславів у 1918–1919 роках (Окремі записи із Щоденника) / І. Ставичний // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – С. 122.

4. Запорожець – 1909. – С. 148.

5. Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ. – Ф. 378 сч. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 26.

6. Ставичний І. П’ятий січовий з’їзд у Станиславові 1910 р. / І. Ставичний // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – С. 460–462; Діло. – 1910. – 30 трав.

7. Гей, там на горі «Січ» іде! Пропам'ятна книга «Січей». Зібрав й упорядкував Петро Трильовський. – Едмонтон, 1965. – С. 48.

8. Різник Л. Січовий батько / Л. Різник // Літопис Червоної Калини. – 1992. – № 2, 3. – С. 39.

9. Полонська-Василенко Н. Історія України / Н. Полонська-Василенко – Мюнхен, 1976. – Т. II. – С. 444.

10. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Нью-Йорк, 1990. – С. 529.

11. Ставичний І. Станиславівська «Просвіта» 1918 року. – С. 395.

12. Станиславів у часи Західно-Української Народної Республіки. Документальні свідчення, спогади, оголошення, накази революційної доби. Упоряд. І. Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. – С. 13.

13. Там само. – С. 14.

14. Там само. – С. 14.

15. Ставичний І. Від повітового міста до столиці ЗУНР. – С. 124.

16. Там само. – С. 123.

17. Станиславів у часи Західно-Української Народної Республіки. Документальні свідчення, спогади, оголошення, накази революційної доби. Упоряд. І. Монолатій. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 2008. – С. 54.

18. Ставичний І. Від повітового міста до столиці ЗУНР. – С. 128.

19. Ставичний І. Від повітового міста до столиці ЗУНР. – С. 129.

20. Станиславів у часи Західно-Української Народної Республіки. – С. 20, 25.

21. Ісаїв П. Історія міста Станиславова / П. Ісаїв Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріялів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – С. 86.

22. Ставичний І. Від повітового міста до столиці ЗУНР. – С. 130.

23. Станиславів у часи Західно-Української Народної Республіки. – С. 22.

24. Ставичний І. Від повітового міста до столиці ЗУНР. – С. 136.

25. Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923. – Документи і матеріали у 5-ти томах. – Т. 2. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. – 584 с.

26. Там само. – С. 188.

27. Там само. – С. 303.

28. Там само. – С. 322.

29. Український вістник. – 1921. – 28 верес. – Ч. 197. – С. 7.

30. Українське життя. – 1921. – 3 квіт. (неділя). – Ч. 1. – С. 2.

31. Штундер О. Черніїв / О. Штундер // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріялів до історії Станиславова і Станиславівщини. Том II. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1985. – С. 659.

32. Там само. – С. 698.

33. Там само. – С. 699.

Vasyl HARYTON

MARTYN KOROLIUK AS A CULTURAL AND PUBLIC FIGURE

The article describes an individual milestones of the biography, cultural-social and socio-political activity of Martyn Koroliuk who was born in Cherniyiv village. His contribution to the development of the communities «Sich» and «Prosvita», activities in the conditions of the state formation ZUNR is shown.

Key words: Martyn Koroliuk, Sich, Prosvita, radical movement, national liberation struggle, WUPR.

*Роман ЧОБАН
Максим ДІГОЛАРЬ*

НОВІ ВЕРХНЬОПАЛЕОЛІТИЧНІ ПАМ'ЯТКИ ЛІВОБЕРЕЖЖЯ ЧЕРЕМОШУ

Статтю присвячено характеристиці нових археологічних об'єктів Драгасимів I та Княже V, що розташовані на лівобережжі р. Черемошу на височинах вододілу Пруту–Черемошу (Снятинщина) східніше від відомої епіграветської стоянки Тучапи II. У підйомному матеріалі знайдено майже 300 кремінних артефактів, зокрема нуклеуси, різці, ретушовані пластини й мікропластини, відщепи, відходи виробництва. За зовнішніми ознаками знаряддя попередньо можна датувати як верхньопалеолітичні.

Ключові слова: *верхній палеоліт, епігравет, кремінні знаряддя праці, лівобережжя Черемошу, с. Тучапи, Княже, Драгасимів, Снятинщина.*

До державного реєстру археологічних пам'яток Івано-Франківської області на території Снятинщини входять верхньопалеолітичні пам'ятки: Белелуя V, Вовчківці I, Потічок II, Стецева I, Стецева III (дослідники – М. Клапчук, Б. Василенко, 1971–1981 рр.). Стоянок раннього та середнього палеоліту не зафіксовано.

На правобережжі Пруту у 2012–2014 рр. відкрито й описано стоянки Джурів V, Джурів VI, Княже IV, Тучапи I–III [Чобан Р., Ситник О., 2014], [Ільків М., Чобан Р., 2016].

Всі кремені знайдено в підйомному матеріалі, вони локалізуються на орному полі. Отже, нововиявлені пам'ятки слід вважати археологічними об'єктами із зруйнованими або перевідкладеними культурними горизонтами.

У 2014–2018 рр. ми зібрали ще майже півтори тисячі артефактів на стоянках Тучапи I–III. 2017 р. за півтора-два кілометри на південний схід від Тучап II відкрито ще дві нові стоянки – Драгасимів I і Княже V.

Вершини пагорбів, де локалізуються артефакти, мають абсолютні висоти 280–310 м та відносні 80–100 м від русла Пруту. Геоморфологи відносять їх до рівня шостої надзаплавної тераси [4, с. 68]. З вершин відкривається панорама довколишньої території, зокрема видно заплаву і терасований високий правий берег Черемошу (Чернівецька область), заплаву та лівий берег Пруту, долину Рибниці, вдалині видніються хребти Покутсько-Буковинських Карпат. Первісна людина для стоянок вибирала найвищі в рельєфі місця тому, що з висоти було зручно спостерігати за пересуванням стад диких тварин і змінами погоди. А в періоди кліматичних похолодань пагорби були менш заболочені, їх краще прогрівало сонце та висушував вітер.

Центральною і найбільш презентативною стоянкою серед інших у міжріччі Пруту–Черемошу поки що є Тучапів II. Вона віднесена до епігравецького часу [12, с. 228]. Кількість знайдених артефактів тут найбільша серед усіх пам'яток і сьогодні становить майже чотири тис. екземплярів. Із них 65% – це відходи виробництва – луски, скалки, відщепи, що свідчить про обробку кременю на місці стоянки. Решту – це знаряддя, їхні уламки, пластини, відщепи і нуклеуси. Кременні знаряддя належать до чітко вираженої пластинчастої індустрії.

Інструменти з вторинною обробкою репрезентовані достатньо широким асортиментом знарядь, характерних для завершальної фази верхнього палеоліту. Головні категорії інвентарю: різці, пластини з пласкою ретушшю, пластини з крутою ретушшю, сколи із зубчастою ретушшю, сколи з виїмками (скобелі), вістря симетричні, вістря гравет, голчасті вістря, скребки атипові, скреблоподібні пластинки з виїмкою в основі, пластинки та їхні фрагменти з притупленою спинкою і поперечним притупленим краєм. Серед усієї великої колекції артефактів є тільки три типи скребки. Найчисельнішою і найвиразнішою групою є різні «граветоїдні інструменти» – пластинки та мікропластинки з притупленою спинкою. Специфіка граветоїдного мікрокомплексу Тучапів II проявляється насамперед у загалом дрібних розмірах пластинок з притупленим краєм, менших розмірів наконечників з боковою виїмкою, є прямокутні вкладні видовжених пропорцій (рис. 1–5).

Кремені тучапських стоянок дуже патиновані, фарфороподібні. Третина з них має нерівномірну патину, часто спостерігається різниця на дорсальній і вентральній частинах пластин, різних гранях нуклеусів. 12% усіх артефактів, крім сильної патини, мають розтріскану

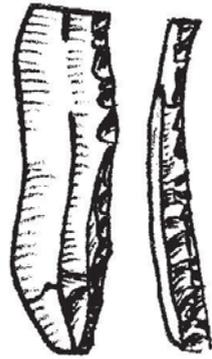

Рис. 1

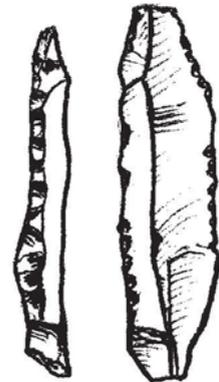

Рис. 2

Рис. 3

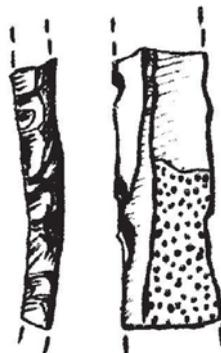

Рис. 4

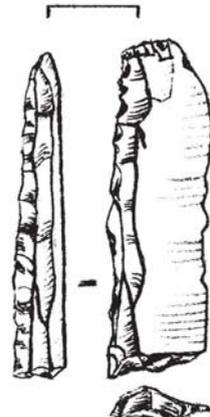

Рис. 5

поверхню у вигляді сітчастого рисунка, що є наслідком перебування їх у вогні.

У нововідкритих стоянках Драгасимів I та Княже V ситуація подібна, однак присутня дещо більша кількість темно-сірих кременів, в яких патина не набула фарфороподібного вигляду, та є кілька артефактів-відходів виробництва з опоки на стоянці Драгасимів I.

На всіх горбах, де локалізуються кремені, відсутні будь-які фрагменти кераміки.

Техніко-типологічний аналіз виявлених артефактів нових стоянок

Драгасимів I. Артефакти локалізуються на невеликому підвищенні площадки п'ятої тераси Черемошу. На площі 0,2 га знайдено 10 відщепів, з них 3 крайові, 1 масивний із ребром вирівнювання, 22 луски, 56 скалок. Нуклеуси відсутні. Відходи виробництва із опоки представлені двома відщепами, чотирма нуклеподібними уламками, одним уламком мікропластини. Шість лусок та два уламки мають сітчасту поверхню, що є результатом перебування у вогні. Серед інструментів – 2 різці, 1 граветоподібне вістря (рис. 6), дистальна частина вістря з однобічною ретушшю, що зламана в давні часи (рис. 7), медіальна частина мікропластинки з крутою ретушшю з одного боку та плоскою з іншого (вкладень?), порівняно масивна частина пластини із ретушшю на черевці (рис. 8), 4 пластини з псевдоретушшю (сліди застосування у трудових операціях – СЗТО). Одна із пластин має нерівномірну ретуш, більш виражену у проксимальній частині (рис. 9).

Темно-сірі кремені представлені двома відщепами, п'ятьма лусками, десятьма скалками, чотирма уламками мікропластинок. Із знарядь є два різці на пластинках. Один з них – центральний із двома різцевими зняттями. На одному з боків зроблений анкош почерговою підтескою зі сторони спинки і черевця. Інший різець — крайовий, термінальний кінець якого зламаний, на пластині є двобічна дрібна ретуш.

Княже V. Артефакти локалізуються на рівні шостої тераси на двох округлих підвищеннях, розділених сідловиною-пониззям. Площа знахідок займає орієнтовно 0,8 га. Знайдено 9 нуклеусів (в т.ч. один із яшми), 9 нуклеподібних уламків, 6 нуклеподібних пластин, «таблетка», 35 лусок, 4 непатиновані луски,

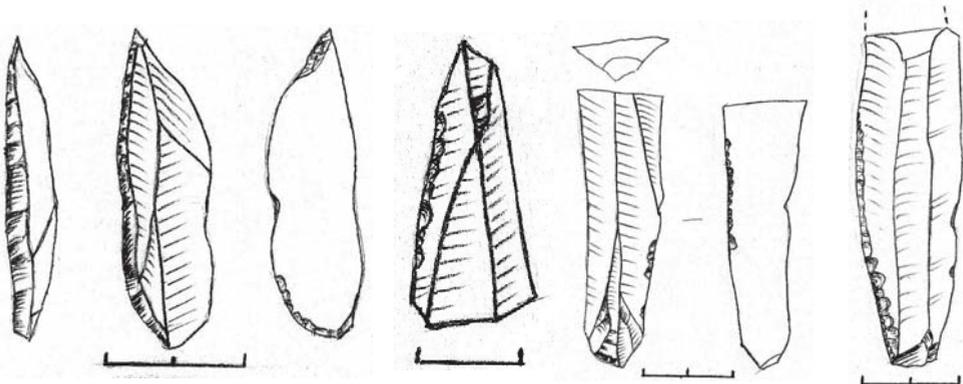

Рис. 6

Рис. 7

Рис. 8

Рис. 9

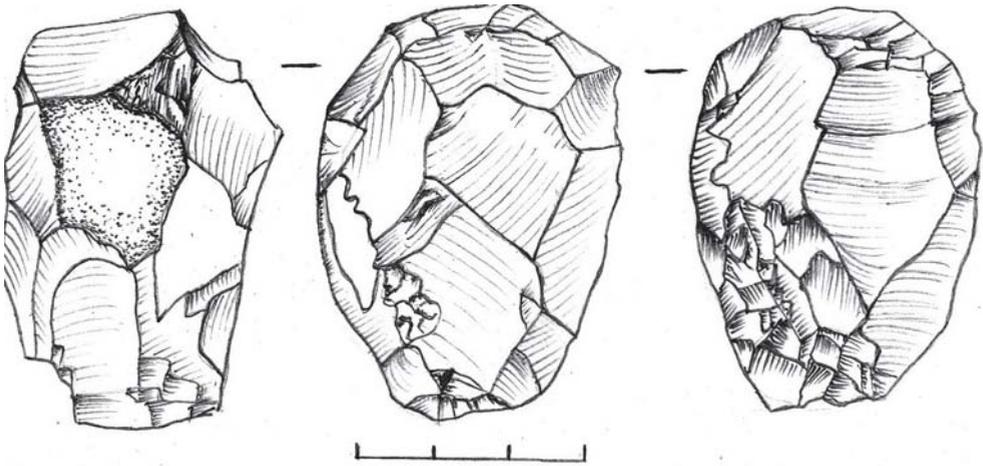

Рис. 10

7 відщепів (в т. ч один із кварциту), 8 великих пластин, одна із них кварцитова, порівняно масивна, із ретушшою, 43 скалки. Одинадцять лусок і скалок мають сітчасту поверхню (перебування у вогні). Серед відщепів та лусок багато типових відходів виробництва – сколи оживлення, обмеження ребер і потоншення тилих поверхонь. Нуклеуси одно-двоплощадкові, спрацьовані, націлені на зняття мікропластинок, зі скошеними до середини відбивними площадками. Три з них підтрикутні, видовжені, одне дисковидне, інше – овальне, яйцеподібне (рис. 10), решту – безформенні. Знаряддя представлені різцями (6 екз.), одним типовим вістрям «гравет» (відсутня проксимальна частина), що зламане у давній час (рис. 11), трьома мікропластинами з ретушшою (рис. 12–14), 15 пластинок та їх уламків мають СЗТО та ретуш. У колекції присутні 2 термінальні кінчики ретушованих вістер та одне слабо патиноване дзьобоподібне вістря (термінальний кінець) із

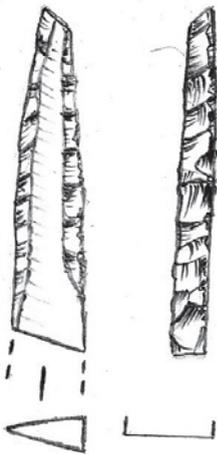

Рис. 11

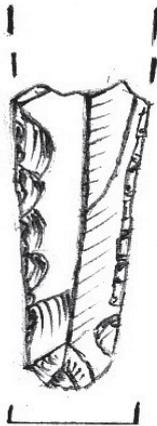

Рис. 12

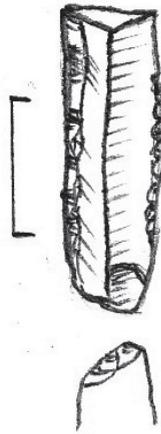

Рис. 13

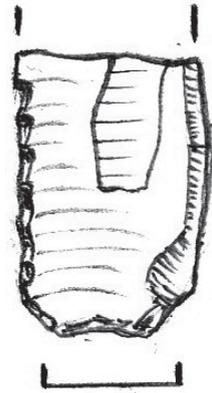

Рис. 14

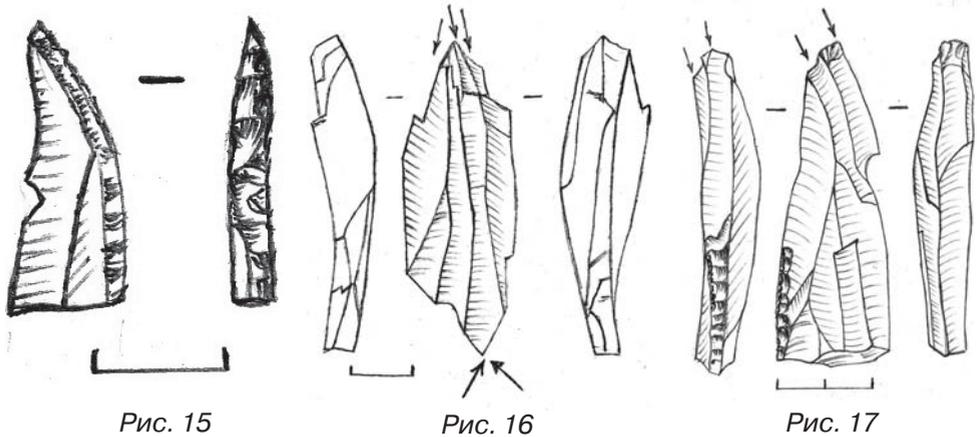

Рис. 15

Рис. 16

Рис. 17

ретушшю (рис. 15). Різці виготовлені на порівняно масивних пластинах. Один із них подвійний, тобто робочі поверхні знаходяться протилежних кінцях пластини (рис. 16). Інший – серединний, скоріш за все переоформлений з ретушованої ножевидної пластини (рис. 17). П'ять фрагментів мікропластинок мають СЗТО. Пластина темно-сірого кольору із однією ретушшю виглядає як типовий ніж, однак має в основі фасетки, що нанесені на інструмент у пізніший час. Уламок темно-сірої пластини має притуплений широкий поперечний край. Найбільша з пластин (фарфороподібна, розміром 11 на 3,5 см має СЗТО) може розглядатися як ніж-скобель.

Артефакти зі слідами перебування у вогні, присутність знарядь та їх уламків, відходи виробництва свідчать про те, що стоянки мали поселенську структуру, найімовірніше, вони були сезонними. Незначна кількість цілих знарядь та переважання їх фрагментів пояснюється тим, що швидше за все стоянки первісними поселенцями не були покинуті знезацька. Перед тим, як залишити стоянку, її жителі ретельно із старих та спрацьованих знарядь зробили нові та забрали їх з собою, а зламані під час виробництва знаряддя були викинуті як відходи.

Найближчою до нововиявлених пам'яток опорною верхньопалеолітичною пам'яткою є Замостя I, що розташована за 15 км на південь від Тучапи I, II, III у селі Замостя Вижницького району Чернівецької області. У топографічному плані всі вищеперелічені пам'ятки займають найвищі висоти протилежних берегів річки Черемошу (рівень високих терас). Стоянка Замостя I відкрита та досліджувалася в 1935 р. Ч. Амброжевичем та Р. Поповичем [13]. В 40-х рр. пам'ятку досліджував М. Петриченко [7], а пізніше матеріали про неї були опубліковані П. Борисковським (1953) [11]. Її відносять до завершального епізоду раннього етапу верхнього палеоліту. Вона співставляється із VIII шаром еталонної стоянки Молодове V, що досліджена О.П. Чернишем і має 20 шарів (із них до пізнього палеоліту відносяться шари від 10-го до 2-го) [11, с. 28–41]. Визначальним для Замостя I є те, що її інвентар вміщує вістря із бічною виїмкою, що характерні для раннього гравету. Мікровістря з боковою виїмкою, що дещо відмінні від інвентарю вищеперелічених стоянок, виявлені О. Ситником на стоянках Галич I, Єзупіль III. Серед знарядь там також присутні знаряддя із

притупленою стороною та косопритупленим краєм, що є типовим для граветського часу [10, с. 71–73].

На пам'ятках Тучапи I, II, III немає типових вістер із боковою виїмкою, однак присутні їх атипові мікролітичні форми – мікропластинки та вістря із притупленою спинкою, тобто вони мають граветські риси. Тому вони вкладаються у час між розвинутим граветом та фінальним палеолітом, тобто в період епігравету (мікрогравету). Ще одним побічним доказом такого попереднього датування може служити те, що серед значної кількості патинованих артефактів не знайдено жодного типового знаряддя мезоліту (ретушованих трапедій) чи фінального палеоліту – аренсбурських вістер чи свідерських наконечників, які знайдені в долині Пруту Михайлом Клапчуком поблизу Делятина [3].

Пам'ятки Драгасимів I та Княже V, що розташовані майже поряд із тучапськими мають подібний інвентар, але відсутні атипові форми вістер з боковою виїмкою. В цілому весь комплекс пам'яток лівобережжя Черемошу за аналогіями може бути датований часом після максимуму останнього зледеніння – 18–12 тис. років тому.

Новознайденим пам'яткам слід надати охоронного статусу. Необхідно провести археологічні розкопки та обґрунтувати межі територій, що мають бути взяті під охорону.

Джерела та література

1. Борисковский П.И. Палеолит Украины / П. И. Борисковский. – М. ; Л., 1953. – С. 112–113.
2. Залізняк Л.Л. Періодизація та культурна диференціація верхнього палеоліту України / Л. Л. Залізняк // Археологія. – 2010. – №4. – С. 3–18.
3. Клапчук М. Н. Новые данные о палеолите и мезолите Прикарпатья / М. Н. Клапчук // Советская археология. – 1983. – №4. – С. 103–118.
4. Кравчук Я.С. Геоморфологія Передкарпаття / Я. С. Кравчук. – Львів : Меркатор, 1999. – 188 с. : іл., 2 арк. іл.
5. Микола Ільків, Роман Чобан. Археологічна карта Пруто-Черемошського міжріччя // Пам'ятки Тустані в контексті освоєння Карпат у доісторичну добу та в середньовіччі; проблеми їх збереження та використання: матеріали III Міжнародної наукової конференції, 7–8 квітня 2016 р., Львів ; Урич / Відп. за вип. Р. Г. Миська. – Львів, 2016. – 184 с.
6. Паньків М., Томенчук Б., Любінець В., Вуяно М. Державний реєстр пам'яток археології Івано-Франківської області. – Івано-Франківськ, 2001.
7. Петриченко Н.Ф. Обследование позднепалеолитической стоянки Замостье I / Н. Ф. Петриченко // БКИЧП. – Вып. 26. – М., 1961. – С.153–157.
8. Пивоваров С., Ільків М. Давня та середньовічна історія Снятинщини за даними археологічних джерел // Снятин. – 2014. – Ч. 8 (22). – С. 54–68.
9. Прикарпаття: спадщина віків. Пам'ятки природи, історії, культури, етнографії : історико-культурологічне видання / голов. ред. М. Кугутяк. – Львів, 2006. – 568 с.
10. Олександр Ситник, Кшиштоф Цирек, Руслан Коропецький, Анна Вжесінська. – Граветська пам'ятка Галич I. // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 9. – Львів, 2005.
11. Черниш А. П. Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (каменный век). – К. : Наукова думка, 1987 – 132 с.
12. Чобан Р., Ситник О. Нові епіграветські пам'ятки на лівобережжі Черемошу / Р. Чобан, О. Ситник // МДАПВ. – 2014. – Вип. 18. – С. 212–229.
13. Ambrojevici S., Popovici R. Zamostea 1 am Ceremus, Eine jungpalaolitische Fundstelle Nord-Rumaniens // Dacia. – V–VI. – Bucuresti, 1938.

Roman CHOBAN
Maksym DIHOLAR

NEW UPPER PALEOLITHIC SITES ON THE LEFT BANK OF CHEREMOSH RIVER

The places of flint artifacts location – the primitive man's sites Drahasymiv I and Kniazhe V have been discovered on the left bank of Cheremos River (right tributary of Prut River). They are located to the east of the known group of epigravetic period of Upper Paleolithic sites Tuchapy I–III. Nearly 300 flint artifacts including cores, products of flint and tools: burins, blades, microlithic blades. On the basis of their analysis these sites are dated to the period of Upper Paleolithic.

Key words: *Left bank of Cheremosh river, epigravetic period of Upper Paleolithic, flint artifacts, Tuchapy, Kniazhe, Drahasymiv, district of Snyatyn.*

**ПОКУТТЯ
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕКОНОМІЧНИХ
І РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ
ЗДОБУТКІВ І МОЖЛИВОСТЕЙ**

*Іван БАЛАНЮК
Діана ШЕЛЕНКО*

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР У ПЕРІОД 1939–1951 рр.

Проведено дослідження історичних аспектів розвитку організаційно-правових форм господарювання в західних областях Української РСР у період 1939–1951 рр. Доведено, що в справі господарського зміцнення колгоспів у західних областях УРСР надавалася допомога: у довготермінових кредитах, під час весняного посіву завдяки наданню сільськогосподарської техніки, забезпеченню міндобривами.

Ключові слова: колгосп, колективізація, село, господарство, індивідуальне селянське господарство.

Історичні аспекти розвитку організаційно-правових форм господарювання в західних областях у період 1939–1951 рр. були досить сприятливими щодо розвитку та становлення різних організаційно-правових форм господарювання. Розбудова організаційно-правових форм господарювання в західних областях УРСР потребувала концентрації матеріальних і духовних зусиль та нових поглядів на історію розвитку сільського господарства.

Нація будь-якої епохи існує, використовуючи систему виробництва, яка у свою чергу поєднує як матеріальний, так і духовний боки буття.

Перший колгосп створено в с. Буківній Тлумацького району 15.02.1940 р. До нього вступило 189 господарств. Також отримали дозвіл на створення колгоспів в с. Стецевій Снятинського району та с. Стрільчому Городенківського району Станіславській області. У с. Кривому Радехівського району Львівської області було створено колгосп, до якого прийняли 74 бідняцькі та середняцькі господарства [1, с. 103–106].

У західних областях УРСР на 01.11.1940 р. створено 529 колгоспів, 174 МТС [1, с. 32]. Процес колективізації розпочався 31.05.1941 р. На той час у Станіславській області налічувалось 295 колгоспів, у яких об'єднано 24 749 бідняцько-селянських сільських господарств (окремі райони – Городенківський, Станіславський, Бурштинський та Обертинський мали села із суцільною колективізацією).

У с. Ясеніві-Пільному до 1939 р. було 739 господарств, зокрема безкінних бідняцьких господарств – 213 одиниць, де з початком колективізації було створено колгосп-мільйонер, до якого ввійшли 672 господарства [1, с. 447].

Постановою ЦК КП(б)У № 16 від 24.03.1941 р. встановлено граничні норми землекористування на один селянський двір у Станіславській області – 7 га, за винятком Стрийського, Косівського та Яремчанського – 10 га. Усі залишки землі відрізали і передали колгоспам, а в тих селах, де колгоспи не було організовано, передали в земельний фонд для наділення землею безземельних та малоземельних селянських дворів. Землю забирали у тих дворів, які мали земельні ділянки, що за своїми розмірами перевищували встановлені норми [1, с. 43–44]. Власникам приватного укладу радянська влада роз'яснювала переваги колективного господарства перед господарством одноосібним і наполегливо працювала, щоб селянство усвідомило потребу і вигідність організації колективних господарств.

Дуже негативно на розвиток сільського господарства вплинули «гітлерівці» на Прикарпатті 1944 р., які ввели капіталістичні порядки і в той же час 295 колгоспів перетворили на лігншафти [2, с. 34–35]. Проте народ західних областей УРСР, а саме його складник селянство, не мирився з нелюдською політикою окупантів і чинив завзятий опір [3, с. 203]. Багато людей з України було насильно вивезено на найтяжчі примусові роботи до Німеччини, близько половини з яких становили мешканці села.

Селянство західних областей з ентузіазмом займалося створенням колгоспів, і вже до весни 1940 р. налічувалось 180 сільськогосподарських артільей, та кількість яких з кожним роком зростала [1, с. 7]. На кінець 1945 р. в західних областях налічувалось 145 колгоспів, які об'єднали 5,5 тис. селянських господарств [1, с. 9].

На 01.01.1946 р. в Станіславській області налічувалось 210 індивідуальних селянських господарств. На кожне з них припадало в середньому 3,8 га землі, а в гірських районах лише 1,1 га, один кінь на три двори, а в гірських районах – на 9–10 дворів [1, с. 40].

1946 р. працювало 875 земельних товариств, які організовували очистку зерна, здійснювали ремонт інвентарю, надавали допомогу в обробітку землі безкінним господарствам. Ці товариства об'єднували 193 518 селянських господарств [1, с. 84–87].

Сприятливі природно-кліматичні й економічні умови України дозволяли вирощувати багато видів сільськогосподарських культур, розвивалось тваринництво. Починаючи з 1947 р., куркульські господарства Львівської, Станіславської та Чернівецької областей притягали до обов'язкових поставок сільськогосподарських продуктів державі, встановлених для селянських господарств цього району: по зерну, соняшникові, сої, картоплі, овочах, сїну, м'ясові й молоку – на 50%, а по вовні – на 100% [1, с. 67].

На 01.01.1951 р. в Станіславській області було організовано 616 колгоспів, які об'єднували 169 583 двори, або 97,1% загальної кількості дворів, в області проходило об'єднання 110 дрібних колгоспів, з яких створено 50 укрупнених [1, с. 457].

Однак у процесі проведення колективізації місцеві органи влади чимраз більше й активніше застосовували методи примусу, притягнення до судової відповідальності та залякування селян, що мали за мету змусити селян ставати колгоспниками. Велику роль в процесі колективізації відігравали стїнні газети, які на той час були одним із найважливіших засобів виховання колгоспників у боротьбі за успішне виконання господарсько-полїтичних завдань.

Джерел та література

1. З історії колективізації сільського господарства Західних областей Української РСР. Зб. док. і матер. – К. : Наукова думка, 1976. – 510 с.
2. Українська кооперація під Польщею в році 1928. Статистика союзних кооперативів. – Львів.: Ревізійний союз Українських кооперативів, 1928. – 50 с.
3. Землеробство України: від праслов'ян через події XIX і XX сторіч до наших днів. Т. 1. / [М. В. Зубець, В. А. Вергунов, В. І. Власов та ін.] – К. : Аграрна наука, 2005. – 280 с.

**Ivan BALANIUK
Diana SHELENKO**

HISTORICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS OF MANAGEMENT IN THE WESTERN REGIONS OF USSR IN THE PERIOD OF 1939–1951

The study of historical aspects of the development of organizational and legal forms of management in the western regions of Ukrainian SSR during the period of 1939–1951. It was proved that in case of economic strengthening of collective farms in the western regions of USSR, assistance was provided: in long-term loans, during spring crop due to provision of agricultural machinery, provision of mineral fertilizers.

Keywords: *collective farm, collectivization, village, farm, individual peasant.*

Михайло БУДЖАК

ОТЕЦЬ МИКОЛА БАЧИНСЬКИЙ – ПЕРШОЗАСІВАЧ ПРОСВІТНЬОЇ НИВИ

Ця стаття – чи не перша спроба розповісти про життєвий шлях маловідомого на Покутті українського громадського та культурного діяча кінця ХІХ – початку ХХ ст., одного з перших просвітителів Тисмениччини і Товмаччини, засновника і натхненного організатора десятка товариств «Просвіта» та єдиної в краю господарсько-садівничої школи, зачинателя кооперативного руху в краю, пароха церкви с. Милування о. Миколи Бачинського, чий праця й старання лягли у фундамент культурного поступу Покутського краю.

Ключові слова: «Просвіта», товариство, священник, господарсько-садівнича школа, село Милування.

Микола Бачинський народився 24 березня 1861 р. в с. Пиляві Бучацького повіту, що на Тернопіллі. Закінчив гімназію у м. Бережанах, а відтак теологічний факультет Львівського університету. Служив священником у селах Угрині на Чортківщині, Псарах на Рогатинщині, церковним сотрудником у містах Тисмениці й Косові. 1893 р. одержав парафію у с. Милуванні Товмацького повіту, де й слугував свої останні 27 літ.

Ще навчаючись у вищій гімназії у м. Бережанах, юний Микола Бачинський жваво цікавився самоосвітою, записався до поодинокого в місті таємного гуртка. Молоді хлопці – майбутні священники двічі на тиждень в пообідню пору сходилися за містом, де спільно читали заборонені книжки і виголошували реферати. Такий же гурток, що в ньому збиралися «бажаючи більше знати про світ та життя», хлопець знайшов і у Львові, при університеті, куди невдовзі вступив студіювати теологію. Микола Бачинський, інші студенти-семінаристи робили відчити, поширювали перші, як на той час, рукописні журнали. Слухали виклади з української літератури, що їх робив відомий тоді львівський професор Олександр Огоновський [1, с. 126].

Однак таємне товариство не проіснувало більше як два роки. Бо довідавшись про нього, ревні церковнослужителі швидко донесли про «діяння відступників» у поліцію, а «стражі порядку» невдовзі, коли семінаристи перебували на навчанні, наскочили на бурсу з «ревізією». У кімнаті, де мешкав Микола Бачинський та ще п'ятеро його однодумців-семінаристів, поміж писань, залишених на столі, поліція знайшла лише кілька церковних книг і два «заборонені друки». І хоч, як згодом з'ясувалося, ті знайдені львівські газети і збірка віршів Івана Франка не несли в собі якоїсь крамоли, все ж керівництво університету було невблаганним: воно вирішило відрахути Миколу

Бачинського з вишу як «неблагонадійного», а решту студентів-теологів – попередити [2, с. 127].

М. Бачинському довелося навчатися самотужки, як мовилось, «якийсь час жити на екстерні». Він багато читав, бував на вічах, відчитав, мав нагоду зустрітися та спілкуватися з піонерами радикального руху в Галичині – Іваном Франком, Михайлом Павликом, редактором популярних у краю газет та видавцем Іваном Белеєм. «Їх щире і просякнуте духом новизни товариство, як відтак недвозначно підмітив та зберіг у своїх нотатках відомий політик та громадський діяч Іван Макух, а також дух часу пробудження мали неабиякий вплив на формування його світогляду» [3, с. 2].

Закінчивши теологію, а за два роки, 1886-го, отримавши священицький сан, Микола Бачинський у с. Угрині, куди невдовзі отримав направлення служити «сотрудником церкви», а пізніше у Псарах, Тисмениці та Косові чимало зробив, аби згуртувати громади довкола як церковних братств і товариств, так і читальень, які на той час почали засновувати в селах Східної Галичини. Але найбільше, за твердженням газети «Український вісник», свою «політичну, опісля просвітню, економічну діяльність, і сам посвятився праці над культурним та економічним здвигненням селянства» у селі Милуванні тодішнього Товмачького повіту, куди отримав призначення 1893 р. [3, с. 2].

«То, – як згодом згадуватиме сам Микола Бачинський, – був час, коли у Галичині почали з'являтися перші радикальні товариства, українські партії. Між ними та давніми польськими, німецькими, єврейськими товариствами зав'язувалася вперта передвиборча боротьба за місце в австрійському парламенті. А отже українські громади, яких було більшість у краю, вперше у своїй історії, завдяки змінам до Конституції, отримали можливість обрати свого посла до найвищого представницького органу імперії». І такої нагоди не можна було втрачати. Молодий священик часто виступає на вічах, розповідає людям про вибори, кандидатів від народу. Як «щирий демократ і безкорисливий провідник» допомагає громадам тодішньої Товмаччини «виборювати вікову правду». Давалася вона, як свідчать тогочасні судові справи, що про них писала газета «Батьківщина», нелегко. «За підбурювання проти влади» о. Миколу Бачинського, як, зрештою, і його однодумців, священиків Олександра Левицького з містечка Нижнева, Северина Ступницького з с. Торговиці, Олександра Кадайського з с. Грушки, поліція часто арештовувала, по кілька днів тримала в товмачькім криміналі. Але це не змінило їхніх переконань. Повернувшись з в'язниці, ці перші «апостоли правди та справедливості» знову «йшли агітувати». І ті їхні перші кроки в політиці не були марні. На виборах 1896 р. чимало селянських депутатів, перших товмачьких радикалів, обрали до сейму та сенату. То були селянські оборонці, яким судилося зіграти немалозначну роль у тодішній історії. [4, с. 3].

Однак, як невдовзі недвозначно зазначив відомий у краю політик та громадський діяч Іван Макух, «на цьому політична кар'єра Миколи Бачинського закінчилася» [3, с. 2]. Хоч він і добре розумів роль просвіти для селянства, «горів щирим бажанням» багато і безкорисливо допомогти йому в цьому, однак на початку 1900-х рр. змушений був змиритися з вимогою станіславівського єпископату: або ж «воювати проти безбожників-радикалів», котрі на той час поширювали свої товариства в селах краю, засновували читальні, спілчанські

товариства, або ж «зійти з політичної стежки». Отець Микола Бачинський не пішов проти свого сумління. Він зійшов з «політичної дороги», «залишивши її для молодого адвоката, але уже знаного радикала з м. Товмач Івана Макуха» [3, с. 3]. І, як згодом стверджував, не шкодував за тим. «Політику» йому замінили «справи просвітні», за які він взявся з «молодечим завзяттям». «Я впевнений, – не раз стверджував він на зібраннях керівників громад, – що вивести наше селянство з низького культурного та господарського рівня може тільки ґрунтовна, на зразок чеської чи данської, просвіта, а також добре організована кооперація». Розпочав він із села, де працював [5, с. 29].

У лютому 1894 р. разом із десятима милуванськими господарями М. Бачинський написав листа до Головного віділу Товариства «Просвіта» у Львові, і за півроку таке незвичне, як на той час, до того ж одне з перших на Товмаччині просвітанське товариство вже заявило про себе. З початком осені до нього відразу записалося 35 осіб, а відтак впродовж зими – ще стільки ж. Милуванські просвітяни щотижня збиралися на «сходки», читали книжки, газети «Батьківщина» та «Читальня», що їх для тих, «хто прагне свіжого слова», передчлачував Микола Бачинський, робили відчити про Т. Шевченка й І. Франка, влаштовували літературні вечорниці.

До весни 1895 р. завдяки тому ж невтомному священикові та просвітителю Миколі Бачинському в селі запрацювала власна «читальнянська крамниця», перші позички як «допомогу для найбільш бідніших та нужденних односельців» почала видавати громадська каса «Власної помочі».

Захоплений тим, як розвивається у Милуванні «народна справа», впродовж кількох років о. Микола Бачинський піклувався про те, аби Товариство «Просвіта» купило в селі ділянку землі, допомагав йому (і коштами, і деревиною, навіть сам інколи стає в підмогу будівельникам. – М. Б.) зводити новий власний дім, створювати при ньому бібліотеку книжок, а як перший внеск понад десяток їх передав із власного зібрання, відтак – ще й облаштовувати при читальні курси для неписьменних.

У пізніші роки Микола Бачинський разом із громадою збудував у Милуванні нову крамницю, заснував при ній Торгову спілку, яка щодня займалася постачанням товарів. Був головою управи у Кредитовім товаристві «Спілка ощадності та позичок» – воно, за твердженням тодішньої преси, належало до найкращих у краю. Керував товариством «Сільський господар» тощо.

То була велика подвижницька праця пароха з с. Милування. І, звісно ж, її невдовзі належно оцінив Головний віділ «Просвіти» у Львові. 28 червня 1897 р. віділ надіслав священикові Миколі Бачинському «признання» та подяку за «патріотично й розумно проведену роботу», а ще за якихось півроку члени товариства обирають його незмінним членом Головної управи. Це, звісно ж, додало парохів з Милування нових турбот, бо, окрім Товмаччини, йому доводилось бувати і на Коломийщині, і на Богородчанщині, допомагати місцевим громадам налагоджувати роботу кредитових та споживчих спілок, кооперативів. Але його не полишило бажання трудитися «задля піднесення народної справи». «У селах тисменицької доокруги» він «приводить до життя» близько десятка таких товариств, створює філії «Просвіти» в містечках Товмачі і Тисмениці (там, до речі, багато років був головою. – М. Б.), створює на Тисменичині філію споживчих та кредитових кооперативів. І, на переконання

сучасних дослідників галицької давнини, ці «згромадження селян» починають діяти не лишень на папері. Лише в 1906–1910 рр. їхня чисельність збільшилася вдвічі, і «з карти товмачького повіту зникли села, де не було ні “Просвіти”, ні кооперативи». І в тому була величезна заслуга «щирого прихильника селянської освіти» о. Миколи Бачинського. Він був єдиним у краю, кому Головний виділ товариства доручав здійснювати загальний нагляд за роботою спілок, вести фінансові справи та керувати ними, організовувати навчання кооператорів повіту. До того ж, часто зимової пори й сам робив виклади для просвітян на освітні й економічні теми. І парох з Милування справлявся з тими дорученнями. Впродовж десяти років як діяльність товариства «Просвіта», так і спілчанський рух на Товмаччині вважали «показовими» в Галичині. Ними було охоплено чи не три чверті всього населення краю [6, с. 103–105].

Крім того, як свідчать звіти Центрального державного історичного архіву в м. Львові, на рахунку священика Миколи Бачинського заснування в селах Милуванні, Гринівцях, Долині, Кривотулах та інших протиалкогольних товариств «Відродження», а в повітовому центрі – їхніх філій, які він сам і очолював чимало років. І, за свідченням того ж таки Івана Макуха, це дало свої результати. 1911 р. Товмаччина оголосила про те, що позбулася кількох корчем, а «до десятка їх уже втратили свій зиск». Календар «Просвіти» за 1912 р. повідомляв, що «люде на Товмаччині почали більше горнутися до товариств та кооперації» [7, с. 67]. Помітнішими ставали перші поступи тієї праці. І це не могло не тішити Миколу Бачинського. «Є потреба у найближчій часі переводити кооперацію на вищий рівень, – стверджував він, – налагоджувати обмінні зв'язки з такими ж товариствами у Чехії, Австрії, створювати гуртівні для товарів, братися за переробку овочів, садовини» [7, с. 68]. «Однак, – на його переконання, – на перешкоді цій великій справі стоїть невідповідність людей, які починали займатися кооперацією та спілчанською справою. Економічна будова спілок чекала на підготовку ґрунту, що його мала би була зробити “Просвіта”. Однак зусилля окремих, відданих народній справі людей, не могли принести очікуваного успіху». Тому, починаючи з 1913 р., цією справою – підготовкою фахівців для сільських товариств, реорганізацією спілок із споживчих в економічні стало зайнятися «Товариство кооперативів», яке Микола Бачинський створює на Товмаччині. Впродовж зими навчанням вдалося охопити близько сотні людей. Однак запрацювати по-новому товмачькій кооперації так і не судилося. На перешкоді стала Перша світова війна.

У перші роки ХХ ст. о. Микола Бачинський взявся за організацію університету для сільських дітей. «Школа, та, навіть, університети й академії, – стверджував він на українському просвітньо-економічному конгресі у Львові 1 лютого 1909 р., – не давала і не дає того, що треба селянинові. Вони не вчать, як управляти землею, вирощувати хліб, доглядати за садом, плекати худобину. А навчитися селянам цієї простої, вікової мудрості ніде...» [9, с. 4]. До того ж він уже тоді заговорив, як можна розв'язати цю проблему. «Нею, – за словами М. Бачинського, – мала б заопікатися “Просвіта”. Їй належить розіграти лотерею на 120 тисяч білетів, продати білети, а на отримані кошти «створити в Галичині фонд для утримання зимових шкіл для селянської освіти», закупити потрібні навчальні підручники та обладнання, а також налагодити перепідготовку вчителів за кордоном, зокрема в Чехії, Данії і Німеччині, де такі школи вже

давно працюють. Вони, на переконання Миколи Бачинського, мали б працювати в селах два сезони по п'ять місяців і щороку навчати вести споживчі, кредитові та сільськогосподарські спілки тощо по сорок учнів. На підтвердження своїх розрахунків милуванський священик та громадський діяч наводив факти того, як справу вищої селянської освіти організовано в Данії й американських університетах, а також перші її кроки – короткотермінові курси, що вже діяли в Товмачі, Тисмениці та Милуванні. Однак його ідею створити в кожному повіті по одному такому університетові для селян Головний відділ «Просвіти» у Львові не підтримав. «На це потрібні великі кошти, приміщення, – відповіли йому, – підготовлені вчителі. А їх у Галичині ще немає...» Але Миколу Бачинського це не зупинило. Він розробив навчальні плани, закупив в Австрії поодинокі зразки новітніх сівалок, садівничий інвентар. Разом із однодумцями організував перші навчання городників та садівників. А невдовзі знайшов і мецената. «Підтримати селян, які хочуть вчитися» береться митрополит греко-католицької церкви Андрей Шептицький. Він закуповує для майбутнього університету двір з городом і 50-ма моргами землі діда Огановича, що його Товариство «Вакаційні оселі» використовувало лишень влітку для відпочинку дітей, а Микола Бачинський разом із рідним братом – решту маєтку. Щоправда, деякі з тих приміщень довелося перебудовувати у два поверхи [10, с. 5].

Восени 1909 р. відкрито господарсько-садівничу школу в с. Милуванні. Її очолив інженер Григорій Думка. Він разом із натхненником селянського навчання, священиком Миколою Бачинським і кількома вчителями, які прийшли до Милування не по заробітках, а за покликом серця, розробив навчальні плани, «побивається про підручники для учнів». І невдовзі перших 50 учнів уже сіли за парти. Навчання, як і в чеських та данських господарських школах, тут тривало двома сесіями п'ять місяців. Сільські «абітурієнти», як тоді їх називали, вивчали кредитову справу, організацію та ведення споживчих і сільськогосподарських товариств, фінанси, провадження рільництва та садівництва. Микола Бачинський, окрім обов'язків куратора школи, навчав майбутніх «фахівців народної справи» основ християнства, читав лекції про кооперацію, розповідав про досвід роботи данських зимових рільничих шкіл, опікувався побутовими умовами для учнів та вчителів. Зокрема разом із місцевими будівельниками він подбав про розбудову бурси, де вже з 1910 р. можна було розмістити 50 учнів; невеликої шкільної їдальні, бібліотеки з просторим читальним залом, а також про обладнання всіх навчальних аудиторій. Ще за рік священик і опікун школи за власні кошти придбав для неї 30 моргів землі, де було закладено перші шкільні дерев. І, як твердять тодішні галицькі часописи, вже з перших днів свого існування милуванська господарсько-садівнича школа здобула визнання в усій Галичині [11, с. 6].

Однак на перешкоді тому розвоєві селянської освіти стала Перша світова війна, пізніші визвольні змагання галицьких українців. Вони завдали милуванському «університетові» чималих руйнувань: більшість аудиторій залишилися без вікон, без обладнання, протікав дах. Нова польська влада, яка прийшла в Галичину, ремонтувати й підтримувати коштами школу відмовилася. За це знову ж таки береться священик Микола Бачинський. Він збирає громаду просвітян, допомагає деревиною та коштами. І наперекір рішенню Шкільної ради в Товмачі відновлює навчання в «селянському університеті». Водночас

1919 р. закупає для нього ще 135 моргів поля та 6 моргів лісу. Поруч зі школою будує нову читальню «Просвіти», а пів власного будинку віддає під громадську молочарню.

«За кращих умов, – як підмітив Іван Макух у статті “Пам’яті щирого прихильника селянської освіти”, що вийшла друком у газеті “Український вісник”, – він би перевів у життя план середньої освіти селян, але наша загальна відсталість поруч із воєнними лихоліттями не дозволили йому здійснити того плану. Отець Бачинський не любив почестей і не мав ніяких відзнак за свою працю, хоч працював ревно і був золотоустим проповідником. Зі своїми церковними властями жив холодно, не змушував селян до збирання складок на готелі, як то практикували в інших селах, а допомагав бідним. Єдиною йому відзнакою була повага людей. Бо коли у грудні 1918 році відбувалися вибори до повітової ради, зорганізованої на зразок самоврядування на Великій Україні, то на Товмаччині до ради не було вибрано жодного інтелігента, окрім Миколи Бачинського...» [3, с. 2; 13, с. 3].

Отець Микола Бачинський запалював вогники «Просвіти» в селах, оживлював роботу в товариствах «Сільський господар», збирав кошти до фонду Української галицької армії. Однак на більше справ його клопітливого серця не вистачило.

Джерела та література

1. Шематизм всего клира греко-католической епархии Станиславской на 1894 р. – С. 45.
2. Завадський В. Миле серцю село Милування / Василь Завацький. – Івано-Франківськ : Сімік, 2014. – 296 с.
3. Макух І. Пам’яті щирого прихильника селянської освіти / Іван Макух // Український вісник. – 1921. – Ч. 43. – С. 2.
4. Боднарчук П. Перша садівничо-городницька школа з благословення Шептицького / П. Боднарчук // Злагода. – 1995. – Ч. 44. – С. 3.
5. Історія господарської школи в Милуванні // Життя і знання. – 1934. – Ч. 1. – С. 29.
6. Альманах Станиславської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / Редактор-упорядник Б. Кравців. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1985. С. 103–105.
7. Календар «Просвіти». – 1912. – С. 67.
8. Там же. – С. 68.
9. Економічний конгрес у Галичині // Діло. – 1909. – Ч. 29. – С. 4.
10. Там же. – С. 5.
11. Там же. – С. 6.
12. Там же. – С. 3.

Mykhailo BUDZHAK

FATHER MYKOLA BACHYNSKII – THE CREATOR OF THE EDUCATIONAL CORNFIELD

This article is perhaps the first attempt to tell about the life path of the little-known Ukrainian community and cultural figure in Pokuttia at the end of the nineteenth and early twentieth centuries. Mykola Bachynskii was one of the first educators of Tysmenichchyna and Tovmachchyny, the founder and inspirational organizer of a dozen “Prosvita” communities and the only one in the region horticultural school. He was a priest in Myluvannya village and initiator of cooperative movement whose work and efforts laid the foundation for cultural development of Pokuttia region.

Key words: «Prosvita», society, priest, horticultural school, Myluvannya village.

*Андрій ВИПАСНЯК
Людмила ПОТРАВИЧ*

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛАНДШАФТНОЇ ТА САКРАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ ПОКУТТЯ

Статтю присвячено розглядові процесу євроінтеграції України та її історико-етнографічної частини – Покуття у сфері охорони й збереження природно-заповідного фонду та історично-сакральної спадщини району дослідження. Наведено основні особливі ландшафтні характеристики району й особливості сакральної архітектури Покуття. Покуття висвітлено як один з привабливих єврорегіонів.

Ключові слова: *євроінтеграція, природно-заповідний фонд, історична спадщина, Покуття, сакральна архітектура.*

Україну здавна поділяють на окремі історико-етнографічні землі: Бойківщину, Буковину, Волинь, Галичину, Закарпаття, Лемківщину, Поділля, Полісся, Покуття, Прикарпаття, Сіверщину, Слобожанщину та інші. Кожна з земель вирізняється звичаями і традиціями, що сформувалися під впливом природного середовища та історичних особливостей. Великий інтерес викликає Покуття, яке має ряд суттєвих відмінностей і вивчено менше, ніж інші історико-етнографічні регіони. Покуття повністю включає терени сучасного Городенківського, Снятинського і Тлумацького районів, північну частину Тисменицького, більшість Коломийського (без південної частини) районів Івано-Франківської області [7, с. 18]. Покуття вивчали й досліджували з різних кутів зору досить багато, проте дослідження в контексті євроінтеграції залишається актуальним в умовах глобалізації.

На Прикарпатті активно працювали як відомі науковці, так і місцеві краєзнавці. Про Городенківщину публікації підготували Г. Патика, У. Перекопський, Ю. Боднарчук, М. Хвостін; Коломийщину – Я. Мельничук, І. Васюта, С. Макарчук, П. Сегал, Г. Старча, В. Твердохліб, М. Цмук, А. Босацький; в доборі й написанні матеріалів про Снятинщину взяли участь І. Червінкін-Корольов, В. Василевський, Е. Качуляк, М. Пернеровський, Л. Васерман, В. Солоненко, Л. Бучик, Н. Личук, О. Сьома; публікації про населені пункти Тлумаччини підготували Л. Правдива, А. Сасевич, С. Гранат, В. Мельник, О. Сердюк, В. Гарець, Є. Гуменюк; над вивченням історії Тисменищини працювали В. Духнич, Т. Бернацек і А. Кравченко [10, с. 437].

Серед прикарпатських науковців, які заторкнули питання вивчення Покуття, потрібно виокремити Б. Гавриліву, В. Бурдуланюка, П. Арсенича і Ю. Угорчака. Активно працюють над вивченням історії, культури та побуту Коломиї і

Коломийщини М. Андрусак, М. Васильчук, М. Савчук, В. Глаголюк, І. Монолатій, В. Ковтун, М. Павлюк, М. Арсак, Б. Сенюк та ін. [10, с. 443]. Серед відомих краєзнавців Снятинщини потрібно також виокремити О. Гунька, М. Попадюка, Я. Романюка, В. Карого, Р. Кіреєву, Ю. Радевича, М. Гуйванюка, Т. Виноградника, Д. Чабана, А. Королька й ін. [10, с. 444]. На Тлумаччині активно працюють місцеві краєзнавці, етнографи й освітяни М. Буджак, А. Сасевич, І. Дрбчук, М. Дземан, Д. Боднарчук, І. Попадинець, В. Ганчак, Б. Слабий та ін. [10, с. 445].

Як зазначає А. Червінський [18, с. 212], до вивчення проблеми збереження пам'яток сакрального мистецтва зверталось чимало сучасних українських вчених і краєзнавців (В. Вечерський, У. Головчанська, В. Грабовецький, М. Фіголь, М. Ходан, З. Царик та ін.), які зосереджували увагу на втрачених пам'ятках сакральної архітектури на різних етапах історичного розвитку. Проблему вивчення та збереження сакральних пам'яток на території дослідження порушували також М. Кугутяк та М. Паньків [11, с. 247–248].

Характерною рисою минулого десятиріччя стали рішучі історичні кроки загальноєвропейської інтеграції з визначенням заходів територіального розвитку для досягнення стабілізації в збереженні як ландшафтною так і історичною спадщини кожної європейської держави [8, с. 1]. Європа характеризується різноманіттям культур, вплив яких помітний на регіональному, національному та міжнародному рівнях. Різноманіття культур вплинуло на форми самовираження і специфіку господарської діяльності. Ці культури відіграли важливу роль у формуванні різноманіття ландшафтів, міст, поселень та архітектурної спадщини як України, так і Європи загалом.

Важливі принципи збереження та примноження культурної спадщини в контексті просторового розвитку закладені в положеннях Гранадської конвенції про збереження архітектурної спадщини Європи (1985 р.), Ла-Валетської конвенції про охорону археологічної спадщини (1992 р.), Флорентійської хартії про охорону історичних парків та садів (1981) [8, с. 4]. При збереженні історичної спадщини України та Європи слід враховувати положення Конвенції про збереження дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (1979 р.) і Загальноєвропейської стратегії збереження біологічного й ландшафтного різноманіття [8, с. 9].

Європейська інтеграція в Україні стала своєрідним «генератором» європеїзаційних явищ та процесів у всіх сферах суспільного життя. Завдяки цьому відбувається реформування задля дальшого розвитку відносин з країнами-партнерами, розбудови спільної зони стабільності, безпеки та добробуту. Україна дійшла згоди щодо цілей реформування цілої низки сфер, зокрема сфер охорони довкілля, науки і культури [2, с. 285, 456]. Тому для цього в серпні 2015 р. було впроваджено розробку ключових законодавчих актів щодо охорони біорізноманіття в лісах, щоб адаптувати українське законодавство до вимог ЄС. За результатами виконання проекту запропонували підготувати проекти нових редакцій законів України «Про Червону книгу України», «Про природно-заповідний фонд України» та «Про екологічну мережу України», а також низку поправок і пропозицій до нормативних документів лісової галузі України [3]. Так, станом на сьогодні до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» внесено кілька правок та доповнень у 2016–2017рр., а останню з них від 22.03.2018 р. в редакції від

19.04.2018 р. [5]; до Закону України «Про Червону книгу України» внесено кілька правок і доповнень 2017 р. в редакції від 18.12.2017 р. [6]; до Закону України «Про екологічну мережу» внесено останні зміни 22.03.2018 р. в редакції від 19.04.2018 р. [4].

Європа й Україна утворені різноманітними культурними ландшафтами. Ландшафти є важливою частиною європейської спадщини і свідками минулих і сучасних відносин людини з навколишнім природним та штучним середовищем. Розвиток сучасних виробничих технологій, інфраструктурні зміни негативно впливають на трансформацію культурних ландшафтів. Це стосується не лише цінних напівприродних ландшафтів, а й поширюється на культурні ландшафти всіх типів, особливо на ті, що є важливими компонентами урбанізованого середовища [8, с. 11].

Покуття – дуже своєрідна територія з погляду фізико-географічної характеристики та історичного освоєння. Для цієї ділянки Івано-Франківської області з орографічного погляду – це крупногрядова височина. Гряди й понижені рівнини, які розділяють їх, простягаються паралельно до долин Дністра і Пруту. Для частини Покуття між р. Бистрицею і Тлумачем характерне поширення карстових форм і значна лісистість. Між рр. Тлумачем і Гостиловою долина р. Дністра має великі меандри із значним розчленуванням, а значна частина лісів тут розташована на схилах Дністра. Інша частина Покуття – понижена закарстована хвиляста рівнина. Отже, фізико-географічні умови району дослідження були сприятливими до раннього його історичного освоєння території [1, с. 126–127]. Люди освоювали територію Покуття вже з часів Києво-Руської держави та Галицько-Волинського князівства, а сама назва Покуття [13] трапляється вже у джерелах XIV ст. Тому старовинна покутська народна архітектура відзначається високим мистецтвом і своєрідністю. Стильові ознаки її в культових спорудах – дерев'яних храмах. Старовинні церковні будови Покуття – цінні пам'ятки дерев'яної архітектури. У цих культових спорудах віддзеркалюються різні види образотворчого мистецтва. Всі вони були побудовані в XVI – середині XVIII ст. з дерева і визначалися високими архітектурними формами. Візитатори виділяють кілька видів церковної дерев'яної архітектури [12].

Покуття характеризується особливим типом, який тут зародився і сформувався, хрещатим типом, який потім поширився на все Прикарпаття [16, с. 388]. Це перш за все трибанні церкви, будови яких сягають початків XVII і навіть XVI ст. Протягом XVI–XVIII ст. створено яскраву і самобутню школу народного дерев'яного будівництва. Дерев'яні храми, побудовані на Покутті, відзначаються своїми архітектурно-конструктивними формами й оригінальними деталями, елементами декору і особливою гармонією пропорцій. У цих будівлях втілено високі ідеали та мистецькі вподобання народу.

Викликає захоплення церква Св. Михайла, побудована з «різного дерева», в селищі Печеніжині Коломийського району, а також передміська печеніжинська церква Воскресіння. Вона відзначається найдосконалішими пропорціями і надзвичайно гармонійними формами.

Перший тип будов, який неважко розрізнити поміж іншими, складається з трьох зрубів і звичайно з трьох веж, перекритих ступінчасто-пірамідальними перекриттями. П'ятизрубні хрещаті дерев'яні будови – це другий

характеристичний тип українських дерев'яних будов, що ще більшою мірою дають приклади великої майстерності. Найбільше хрещатих п'ятизрубних церков було на Покутті, що зване своєю майстерністю та захованням архаїчних форм. П'ятизрубні церкви з п'ятьма банями на Покутті рідкісні і відзначаються надзвичайною майстерністю виконання і викінченістю деталей: у с. Княждворі, с. Вербівцях, с. Коршеві. П'ятизрубні будови трапляються в районі Городенки [12].

У районі м. Городенки М. Потоцький збудував у 1743–1760-х рр. за власний кошт монастир та костел конгрегації місіонерів і церкву Богородиці з найкращими скульптурними ансамблями галицької школи барокової пластики [14, с. 95–96].

Одну із старовинних сакральних пам'яток було відкрито на колишньому укріпленому городищі в с. Олешкові Снятинського району на високому березі р. Пруту під час розкопок, які здійснював археолог Б. Томенчук [17, с. 19–36]. Залишки відкритих фундаментів, вважає дослідник, є фундаментами дерев'яного храму XII–XIII ст. Унікальна споруда мала форму восьмигранника діаметром 20 м з трьома апсидами зі сходу. Всередині знайдено залишки підлоги, складеної з керамічних полив'яних плиток трикутної квадратної та фігурної форм із зображенням орла і грифона. Під підлогою виявлено близько 25-ти поховань, що підтверджує культове призначення храму [9, с. 76].

Основні риси покутських храмів – це те, що кожний володів своїми особливостями: розмірами, пропорціями, силуетом. Творці і майстри в своїй роботі не повторювались і надали кожному витвору свій особливий образ. У покутській дерев'яній архітектурі постійно повторюється традиційний тип тризрубного та п'ятизрубного хрещатого храмів. Проте народні майстри завжди наділяли свої витвори самобутніми, неповторними рисами. З великим мистецьким хистом і фантазією вони щораз по-різному застосовували архітектурно-конструктивні деталі, міняли пропорції обсягів. Стародавні церкви Покуття – це оригінальні твори народного зодчества, поширеного в Україні в XVII–XVIII ст. Тому дерев'яні церкви Покуття становлять не лише велику мистецьку вартість, але й історичну [12]. Отже, проблема збереження об'єктів сакральної архітектури стоїть дуже гостро, а їхній облік, дослідження і збереження – одне з головних завдань і мета сьогодення [18, с. 211].

Цей край чарує різноманітною природою і живописними ландшафтами [12]. Але на Покутті природні ландшафти зазнали значних змін через людську діяльність, тому значну увагу приділено збереженню природних екосистем. Цій меті слугує створення цілої низки заповідних територій. Серед них регіональний ландшафтний парк, пам'ятки природи, заказники, заповідні урочища та інші об'єкти. Для збереження унікальної природи долини р. Дністра створено Дністровський регіональний ландшафтний парк, що простягнувся вздовж берегів річки на території Городенківського і Тлумацького районів, де репрезентовані геологічні, ботанічні, гідрологічні та археологічні пам'ятки природи [7, с. 32].

У Городенківському районі збереглися ареали рідкісних видів степової рослинності, які охоплено в межах ботанічної пам'ятки природи загальнодержавного значення урочища Масюк (с. Острівець), ботанічних заказників загального державного значення «Могिला» та «Підбавки» (с. Ясенів-

Пільний), «Обертинська долина» (с. Чортовець), ботанічних пам'яток природи місцевого значення «Неопалима купина», «Папороть листовик» (селище Чернелиця), «Гора Червона» (с. Незвисько), заповідника урочищ Лисяче Царство (м. Городенка), За Далегівкою (с. Воронів), Крива (селище Чернелиця) та Громовий Міст (с. Поточище) [7, с. 32–33].

У межах вищенаведених населених пунктів збереглися й діють [15, с. 32–44]: у с. Острівці – церква Св. Юрія з 1859 р.; у с. Ясенові-Пільному – церква Св. Миколая, 1882 р.; у с. Чортівці – матрина церква Пресвятої Трійці 1790–1796 рр.; у селищі Чернелиці – церква Різдва Пречистої Діви Марії, 1817–1824 рр.; у с. Незвиську – церква Вознесіння Христового, 1868 р.; у м. Городенці – матрина церква Успіння Пречистої Діви Марії, 1864 р.; у с. Воронові – церква Різдва Пресвятої Богородиці, дата не відома; у с. Поточищі – церква Св. Михаїла 1806 р.; у с. Чернятині – церква Успіння Пречистої Діви Марії, 1743 р.; у с. Вербівцях – церква Св. Михаїла, 1876 р.; у с. Тишківцях – церква Св. Миколая, 1876 р.; у с. Вікні – церква Св. Архістратиґа Михаїла, 1761–1774 рр. (знесена на поч. 1990-х рр. – *ред.*); у с. Семаківцях – храм Пресвятої Параскеви, 1860–1872 рр.; у с. Дубках (до 2017 р. с. Дубка; у складі Далешівської сільської ради Городенківського району. – *Ред.*) – церква Св. Михаїла, 1867 р.; у с. Торговиці – церква Св. Миколая, 1816 р.; у с. Корневі – церква Св. Михаїла 1860 р.; у с. Глушкові – церква Чуда св. Михаїла, 1864 р.

На території Тлумаччини осередки степу збережено в межах ботанічних заказників загальнодержавного значення «Пугачівка» (с. Гарасимів), «Меленещина» (с. Палагичі), пам'ятку природи місцевого значення «Потіцька гора» (с. Палагичі), «Дивич-Гора» (с. Долина), «Городище» (с. Хотимир), «Лиса Гора» (с. Гарасимів), а також заповідних урочищ Ковдри (с. Грушка) і Плєскаті Горби (с. Хотимир). У с. Петрові є ботанічна пам'ятка місцевого значення «Петрівська липа», посаджена в 1848 р. на пам'ять скасування кріпосного права [7 с. 34].

У межах вищенаведених населених пунктів збереглися й діють [15, с. 170–171, 176, 179]: у с. Гарасимові – церква Перенесення мощей св. отця Миколая, 1831 р.; у с. Палагичах – церква Воскресіння св. Лазаря, 1896 р.; у с. Долині – церква Покрови Пречистої Діви Марії, 1882 р.; у с. Хотимирі – церква Перенесення мощей св. отця Миколая, 1790 р.

Цінні угруповання лучних, лісових і лісостепових видів рослин проростають на території ботанічних заказників «Іванків» (с. Трійця) і «Хомів» (с. Іллінці) Снятинського району. УВ межах Заболотівського лісництва в ботанічному заказнику місцевого значення «Урочище Лупені» охороняється флористично багата степова ділянка, де виявлено близько 20-ти видів метеликів, які занесені до Червоної Книги України [7, с. 34–35].

У межах вищенаведених населених пунктів збереглися та діють [15, с. 145, 148–149]: у с. Трійці – церква Пресвятої Трійці, 1861 р.; у с. Іллінцях – церква Пророка Іллі, 1853–1854 рр.; у селищі Заболотіві – церква Св. Михаїла, 1819 р.; у м. Снятині – матрина церква Чуда св. Михаїла, 1887 р.; у с. Русові – церква Різдва Пречистої Діви Марії, 1885 р.

До комплексних пам'яток природи місцевого значення відносять лісове урочище Гора Бучок (с. Воскресинці Коломийського району). В межах вищенаведеного населеного пункту збереглася й діє церква Вознесіння

Христового, 1882 р. [15, с. 74]. У межах Тлумацького району охороняються мальовничі виступи скель із джерелом в урочищі Данчиця (Придністрянське лісництво). У Городенківському районі збереглася ціла низка боліт з типовою для Придністров'я болотяною рослинністю, які охороняються як заповідні урочища (м. Городенка, с. Чернятин, с. Ясенів-Пільний, с. Вербівці, с. Якубівка, с. Новоселівка, с. Тишківці, с. Вікно, с. Семаківці, с. Дубки, с. Торговиця, с. Воронів, с. Корнів, с. Острівець). Такі ж екосистеми охороняються у Коломийському районі (с. Торговиця та селище Гвіздець), у Снятинському районі (м. Снятин, с. Келихів, с. Русів), у Тлумацькому районі (с. Долина, с. Хотимир). На території Клубовецького лісництва Тлумацького району охороняється заповідне урочище Нижнівське, де збереглося низинне болото з прилеглим грабовим лісом. Тут ростуть рідкісні для Придністров'я види рослин. Привертає увагу група вапнякових скель, що мають форму крутих веж заввишки до 350 м у с. Глушкові Городенківського району, які утворюють геологічну пам'ятку природи місцевого значення «Глушківські скелі» [7, с. 35].

Отже, для всебічного розвитку України як європейської держави потрібний її регіональний розвиток, а Покуття є одним з привабливих єврорегіонів для розвитку туризму з великою сакральною історико-культурною спадщиною та веденням сільськогосподарської діяльності, має сприятливий для цього клімат і багате на природні ресурси, а тому проблема збереження ландшафтної та історично-сакральної спадщини в процесі євроінтеграції залишається відкритою у контексті глобалізації.

Джерела та література

1. Геренчук К. Природа Івано-Франківської області / К. Геренчук. – Львів : Вища школа, 1973. – 160 с.
2. Грицяк І., Дзвінчук Д. Європейська інтеграція. Навчальний посібник / І. Грицяк, Д. Дзвінчук. – Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2013. – 464 с.
3. [Електронний ресурс] – [режим доступу] file:///C:/Users/Philka/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/IE/M3VCPSPZ3/kliuchovikh_zakonodavchikh_akt_v_shchodo_okhoroni_b_or_znoman_ttia_v_l_sakh.pdf
4. Закон України «Про екологічну мережу» [Електронний ресурс] – [режим доступу] <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1864-15>
5. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» [Електронний ресурс] – [режим доступу] <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>
6. Закон України «Про Червону книгу України» [Електронний ресурс] – [режим доступу] <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3055-14>
7. Покуття. Історико-етнологічний нарис / В. Марчук, П. Мелень, А. Королько [та ін.] – Львів : «Манускрипт», 2010. – 456 с.
8. Карамушка В., Олещенко А. Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту / В. Карамушка, А. Олещенко // Європейська конференція міністрів відповідальних за регіональне планування (СЕМАТ). Матеріали конференції. Ганновер, 7–8 вересня 2000 р. – К.:, 2007. – 40 с.
9. Коваль І., Миронюк І. Сучасна археологія княжого Галича і Галицької землі. / І. Коваль, І. Миронюк. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2015. – 320 с.
10. Королько А. Покуття: історико-краєзнавчі дослідження (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.) / А. Королько // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 2012. – Вип. 21. – С. 436–448. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2012_21_36

11. Кугутяк М., Паньків М. Топоніми як джерело вивчення сакральних пам'яток Прикарпаття / М. Кугутяк, М. Паньків // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – Івано-Франківськ, 2014. – №5. – С. 247–258.

12. Культура. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11512/>

13. Макарчук С. Етнографія України. Навчальний посібник. / С. Макарчук Львів : Світ, 2004. – 520 с.

14. Мельник В. Сакральне мистецтво Галичини XV–XX ст. в експозиції Івано-Франківського художнього музею. Путівник-каталог. /В. Мельник. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ – 2007. – 224 с.

15. Процак Р. Церкви Прикарпатського краю / Р. Процак. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2006, – 180 с.

16. Тарас Я. Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат. Культурно-традиційний аспект. / Я. Тарас – Львів, 2007. – 640 с.

17. Томенчук Б. Олешківська ротонда. Археологія дерев'яних храмів Галицької землі XII–XIII ст. Матеріали археологічних досліджень 1981–1984 рр. / Б. Томенчук. – Івано-Франківськ : Гостинець, 2005. – 168 с.

18. Червінський А. Збереження пам'яток сакральної архітектури Прикарпаття як умова сталого розвитку Карпатського регіону. / А. Червінський // Карпати-Аппалачі: формування особистості в контексті сталого розвитку гірських регіонів. Матеріали II міжнародної спільної українсько-американської науково-практичної конференції. 24–26 вересня 2013 р. – С. 211–216.

Andriy VYPASNYAK

Ludmyla POTRAVYCH

EUROINTEGRATION: PRESERVATION OF LANDSCAPE AND SACRAL HERITAGE

The article is devoted to consideration of the process of european integration of Ukraine and its historical and ethnographic part – Pokuttia in the field of protection and preservation of the natural reserve fund and historical and sacred heritage of the research area. The main special landscape features of the area and features of the sacred architecture of Pokuttia are given. Pokuttia will be highlighted by one of the attractive euroregions.

Key words: *eurointegration, natural reserve fund, historical heritage, Pokuttia, sacred architecture.*

Павло ВИЧІВСЬКИЙ
Олена ВИЧІВСЬКА

КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ НА ПОКУТТІ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У статті проаналізовано особливості та перспективи розвитку культурно-пізнавального туризму на Покутті. Підкреслено важливість використання історико-культурної спадщини, традицій і звичаїв території дослідження для розвитку туризму. Схарактеризовано потенціал території Покуття для культурно-пізнавального туризму. Відзначено його важливу роль у процесі налагодження міжкультурних відносин та взаєморозуміння в епоху глобалізації, новітніх гібридних протистоянь між різними культурами і народами.

Ключові слова: культурно-пізнавальний туризм, культура, історико-культурна спадщина, архітектурна спадщина, пам'ятки історії та культури, культурний потенціал, фестиваль.

Сучасний культурно-пізнавальний туризм є важливим чинником розвитку економіки, культури, соціальної сфери. У свою чергу нове розуміння культури (історико-культурної спадщини), усвідомлення потреби збереження культурного різноманіття розширюють перспективи розвитку культурно-пізнавального туризму не тільки як окремого виду туризму, але і як окремого ресурсу регіонального розвитку, який має визначальний вплив на соціально-культурну сферу, екологію і навіть міжнародні відносини. Це пов'язано з тим, що в наш час культурно-пізнавальний туризм з економічного явища перетворився на соціально-культурний феномен. З урахуванням культурного різноманіття регіонів України актуальним завданням є вивчення особливостей розвитку культурно-пізнавального туризму на Покутті.

Поняття «культурно-пізнавальний туризм» уперше на міжнародному рівні було використано в матеріалах Всесвітньої конференції з культурної політики (1982 р.) [6], натомість основні документи щодо збереження культурних пам'яток розробляли дві провідні міжнародні організації – АЙКОМОС і ЮНЕСКО. ЮНЕСКО розглядає культурно-пізнавальний туризм як окремий вид туризму, «що враховує культури інших народів» [1]. У Хартії АЙКОМОС культурно-пізнавальний туризм розглядається як форма туризму, основною метою якого є популяризація пам'яток історії та культури. АЙКОМОС характеризує культурно-пізнавальний туризм як «невеликий сегмент ринку, ретельно організований,

пізнавального або освітнього і найчастіше елітарного характеру (...) присвячений поширенню й роз'ясненню культурної ідеї» [10, с. 3]. В сучасних умовах (анексії Криму, новітньої російсько-української війни на сході нашої країни та глибокої соціально-економічної кризи) розвиток культурно-пізнавального туризму набуває дуже важливого значення, а саме: підвищення соціально-економічного розвитку депресивних регіонів України (зокрема і Покуття); поширення ідеалів терпимості в суспільстві; прийняття й розуміння різноманітних культур. Не менш важлива функція культурно-пізнавального туризму полягає у збереженні культурного надбання, культурної самобутності та різноманіття, а також розв'язанні проблем взаємодії туризму і культури.

Визначальною умовою розвитку культурно-пізнавального туризму є наявність значної кількості культурних та історичних пам'яток і розвинена інфраструктура (дороги, заклади розміщення і харчування). На території Покуття культурно-пізнавальний туризм має хороші можливості для розвитку, що зумовлено значною кількістю і різноманітністю архітектурних, історичних, мистецьких пам'яток і національно-етнічних особливостей.

Покуття – це етнокультурний регіон, розташований на сході сучасної Івано-Франківської області, в межах річок Дністра і Пруту. За теперішнім адміністративно-територіальним поділом до нього належать території Снятинського, Городенківського, Тлумацького, північно-східна частина Тисменицького, більшість Коломийського (без південної частини) районів. Назва «Покуття» трапляється ще в писемних пам'ятках XIV ст. [4, с. 322]. Походження назви має різне тлумачення: від містечка Кут, від «покути грішників», краю «гут» до найдостовірнішого, виведеного від слова кут – як назви землі «в кутах», утворюваних крутими згинами річок (утут Дністра, Пруту і Черемошу з притоками) [4, с. 323]. Покуття було заселено понад 40 тис. років тому. Найстаріші письмові згадки свідчать про такі поселення, як: Тисмениця (1143 р.), Снятин (1158 р.), Тлумач (1213 р.), Гвіздець, Старий Гвіздець, Вербівці (1373 р.), Стрільче, Малий Гвіздець (1375 р.), Незвисько, Рогиня (1378 р.), П'ядики (1397 р.), Товмачик (1398 р.) та ін. Протягом XIV–XVIII ст. на території Покуття існувало 236 населених пунктів [4, с. 325].

З числа найвідоміших археологічних пам'яток, які було віднайдено на Покутті, найбільшою популярністю серед туристів користуються:

- керамічний посуд з ритованим меандровим «нотним» орнаментом та рештки фігурок (дунайські племена, неоліт, с. Незвисько, с. Грушів, с. Корнич);
- пам'ятки шнурової культури (с. Мишин, с. Голосків);

- триколірно мальований спірально-меандровий поливаний посуд, моделі човна і саней трипільської культури (с. Городниця, с. Незвисько);

- вироби з бронзи та кераміки, характерні для племен культури Ноа (XIII–XI ст. до н.е.);

- ліпний посуд куштанської культури (VI–III ст. до н.е., с. Пилипи);

- гончарні вироби в могильниках карпатських курганів (кін. II – поч. V ст. н.е., с. Ганнів (входить до Дебеславцівської сільської ради Снятинського району. – Ред.), с. Дебеславці, с. Товмачик, с. Пилипи, с. Воскресинці, с. Шепарівці);

- гончарні вироби та цілі гончарно-глинобитні печі (кін. II – поч. V ст. н.е., селище Печеніжин) [3].

Не менш важливим ресурсом для розвитку культурно-пізнавального туризму є покутська народна архітектура, яка вирізняється своєю рідністю й високими мистецькими мотивами. Найпоширенішими на Покутті були хрещаті п'ятизрубні церкви, які поділялися на два види: перший – коли головний (середній) квадрат був значно більший від всіх інших (чотирьох бічних); другий – коли бічні зруби були аналогічної довжини, як середній зруб. Поширеними були покутські п'ятизрубні церкви з трьома банями, натомість п'ятизрубні церкви з п'ятьма банями трапляються досить рідко, хоча вони і вирізняються надзвичайною майстерністю виконання всіх деталей (п'ятизрубні найбільше трапляються в Городенківському районі) [2, с. 294–304].

Стародавні покутські церкви (XVII–XVIII ст.) – це унікальні надбання народного зодчества, які будували за кошти місцевого населення. Покутська сакральна архітектура відзначається високим мистецтвом і неповторністю, стильові ознаки її характеризуються своєрідними пропорціями та силуетом. Тогочасні майстри у своїх роботах не допускали будь-яких повторень і прагнули надати кожній церкві особливого образу. Дерев'яні покутські церкви становлять не лише високу мистецьку цінність, але й історичну, адже саме з церквами пов'язані тогочасні народно-визвольні повстання українського народу [2, с. 294–304].

З широкого числа відомих архітектурних пам'яток Покуття слід окремо виділити Чернелицький і Раковецький замки. Чернелицький замок, щоправда, на сьогоднішній день становить руїни. Його збудував 1659 р. новий власник містечка Чернелиці, володар Клевані та Жукова, польський магнат русинського (українського) походження Михайло-Юрій (Міхал-Єжи) Чарторийський. У роки польсько-турецької війни 1672–1676 рр. замок двічі зазнавав руйнувань: 1672 та 1676 рр. Але невдовзі його відбудували, і разом з Раковецьким замком він отримав важливе стратегічне значення під час наступної польсько-турецької війни 1683–1699 рр. В той час Чернелицький замок був найсхіднішою фортецею Речі Посполитої на правому березі Дністра. За часів польського короля Яна III Собеського тут зберігалися провіант та фураж. 1696 р. замок перестає бути власністю роду Чарторийських і переходить до Михайла (Міхала) Потоцького (волинського воєводи), пізніше до його сина Петра (Пйотра) [9].

Колись Чернелицький замок мав гострі висунуті кути, чотирикутну двоповерхову вежу над в'їзною брамою та стіни заввишки 6 м, завтовшки 2,5 м. До нашого часу збереглися лише фрагменти вежі та замкового муру. Зовні фасад вежі прикрашений гербом «Рогоп» («Погоня»), на внутрішнього боку вежі зберігся герб «Рілава» («Пилява») з латинськими літерами E.S.X.C.W.V., які за даними науковців розшифровуються як: Єфросинія Станіславівська, княгиня Чарторийська, воєводина Брацлавська [9].

Окрім замку, в селищі Чернелиці розташована ще одна пам'ятка національного значення – Домініканський костел Святого Антонія (епоха Ренесансу). Костел розташований всього за 100 метрів від Чернелицького замку, і його також збудував М. Чарторийський 1661 р. На думку науковців, Домініканський костел Святого Антонія був частиною оборонного комплексу міста та ймовірно, мав підземний хід до замку. На сьогоднішній день костел перебуває у плачевному стані, пожежа 2005 р. знищила весь його дах, який був покритий гонтом [8].

Раковецький замок, який у середині XVII ст. звів Домінік Войцех Бенявський, – є пам'яткою архітектури національного значення. 1657 р. замок, який ще був недобудований, витримав тривалу облогу козаків, а вже за 10 років, 1667 р., татари також безуспішно намагались його штурмувати. Проте турки двічі (у 1672 та 1676 роках) захоплювали і руйнували Раковецький замок. Наприкінці XVII ст. там, де містився Раковецький замок, існувала переправа через р. Дністер, а в самому замку зберігалися амуніція і провіант. 1768 р. фортеця згоріла, і її вже ніколи не відновлювали. На сьогоднішній день зберігся лише невеликий фрагмент північно-західного муру і вежі [5].

Розвиткові культурно-пізнавального туризму сприяє і той факт, що територія Покуття в етнографічному плані відзначається самобутністю особливостей національної художньої спадщини та її локальної етномистецької традиції. Зібрані цінні етнографічні та краєзнавчі матеріали, багаті мистецькі збірки музеїв Івано-Франківщини, особливо в Коломийському музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського, дозволяють стверджувати, що народне декоративно-прикладне мистецтво Покуття в усіх його різноманітних проявах є унікальним етнокультурним явищем, яке користується широкою популярністю як серед вітчизняних, так і закордонних туристів [3].

Колекція Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського нараховує понад 50 000 одиниць і репрезентує всі види традиційного народного мистецтва покутян, починаючи з XVII ст. і до сьогоднішнього часу. Проте окремі експонати датовані ще IV тисячоліттям до Різдва Христового і репрезентують ще трипільську культуру [3].

Важливим складником розвитку туризму на Покутті є проведення фестивалів, найвідомішими з яких є покутський фестиваль аматорського мистецтва «Покутські джерела» і фольклорно-етнографічний фестиваль маланок, щедрівок, колядок та вертепів «Людя на добро». Головною метою цих фестивалів є збереження, відродження і популяризація найкращих зразків покутської автентичної народної творчості, а також залучення туристів, а отже і нових коштів в економіку регіону [7].

Отже, визначаючи перспективи розвитку туризму на Покутті на наступні декілька років, насамперед потрібно зауважити, що сучасний культурно-пізнавальний туризм – це така сфера економіки, яка повною мірою інтегрує практично всі суміжні галузі народного господарства. Цей фактор повинен стати визначальним у процесі формування нового як державного, так і регіонального підходів до розвитку культурно-пізнавального туризму як пріоритетної галузі, яка може позитивно вплинути на соціально-економічний розвиток Покуття, сприяти зміцненню благополуччя місцевого населення. Розвиток культурно-пізнавального туризму на Покутті суттєво поліпшить економічну зайнятість населення.

В той же час для дальшого розвитку культурно-пізнавального туризму на Покутті та перетворення його на провідний туристичний район слід виконати цілий ряд умов: по-перше, розвивати й поліпшувати туристичну інфраструктуру, шляхом залучення вітчизняних та іноземних інвестицій; по-друге, сприяти поширенню позитивної інформації щодо наявних на теренах Покуття туристичних об'єктів; по-третє, розробити дієву програму, яка

дозволить зберегти і реставрувати наявні пам'ятки історії та культури; по четверте, розширити і поліпшити транспортну інфраструктуру, яка б забезпечила хороше сполучення з санаторно-лікувальними, туристичними й оздоровчими закладами, об'єктами сфери обслуговування. Виконання такого роду завдань, а також політична та економічна стабільність у державі сприятимуть дальшому розвитку культурно-пізнавального туризму як на Покутті, так і в межах всієї держави.

Джерела та література

1. Божко Л. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України / Л. Божко // Культура України. – 2011. – Вип. 32. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/bozhko.htm.
2. Болюк О. Архітектурний декор дерев'яних церков Покуття / О. Болюк // Народознавчі зошити. – 2017. – № 2 (134). – С. 294–304.
3. Мистецтво Покуття. Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://hutsul.museum/museum/articles/mustectvo-pokyttya/>
4. Прикарпаття: спадщина віків / авт. ідеї та гол. ред. М. Кугутяк. – Львів : Манускрипт-Львів, 2006. – 568 с.
5. Раковецький замок – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://castles.com.ua/rak.html>
6. Рекомендація № 36 Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури «Збереження культурної спадщини всіх віків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_744
7. У Коломиї відбувся фестиваль колядок «Людя на добро!» – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.museum.if.ua/news/860.html>
8. Чернелиця. Чернелицький замок – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://we.org.ua/malovnychi-kutochky-ukrayiny/ivano-frankivska-oblast/chernelytskyi-zamok/>
9. Чернелицький замок – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://frankivchany.if.ua/podoroji/24356-chernelytsia-chernelytskyi-zamok-foto>
10. ICOMOS Tourism Hand book for World Heritage Site Managers. – ICOMOS, 1993.

Pavlo VYCHIVSKYI

Olena VYCHIVSKA

CULTURAL TOURISM IN POKUTTIA AS AN IMPORTANT FACTOR OF SOCIO-CULTURAL DEVELOPMENT AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

The article analyzes the features and prospects of the development of cultural tourism in Pokuttia. The importance of using the historical and cultural heritage, traditions and customs of the research area for the development of tourism is emphasized. The potential of Pokuttia territory for cultural and educational tourism is characterized. Here is considered an important role in the process of establishing inter cultural relations and understanding in the era of globalization, the latest hybrid confrontation between different cultures and peoples.

Key words: *cultural tourism, culture, historical and cultural heritage, architectural heritage, historical and cultural monuments, cultural potential, festival.*

Василь ГАВАДЗИН

НАРОДОНАСЕЛЕННЯ ПОКУТТЯ З НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО КІНЦЯ VI ст.

У статті розглянуто проблему давнього населення Покуття від часів середнього палеоліту до кінця VI ст. Автор подає коротку характеристику археологічним культурам, що трапляються на території сучасних покутських районів.

Ключові слова : палеоліт, мезоліт, неоліт, енеоліт, племена, культура, етнос, народ, праслов'яни, слов'яни.

У наш час відчутним є намагання національних історіографій тих націй, що здобули політичну незалежність, утвердити власне бачення розгляду й трактування історичного процесу, особливостей його перетікання на теренах автохтонних етносів, що сформували цю державу. Культура і побут українців зберігають багато своїх місцевих особливостей. Територіально вони групуються у свої окремі зони та етнографічні райони. На Прикарпатті порівняно з іншими областями, мабуть, найбільше збереглися регіональні культурно-побутові особливості. До нашого Прикарпаття входять Покуття, Гуцульщина, Бойківщина та Опілля, багаті матеріальною і духовною культурою. Якщо розглянути географічне розміщення Покуття, то воно лежить між річками Дністром і Прутом. На схід, де закінчується Покуття (сучасна територія Чернівецької області), обидві річки наближаються одна до одної, утворюючи кут, а потім знову розходяться. Звідси скоріше за все походить назва Покуття. Тобто територія, яка доходить до кута двох річок. Гіпотез, щодо назви Покуття дуже багато. Цей район Прикарпаття сьогодні такий цікавий для вивчення, що практично став історико-краєзнавчою і етнологічною лабораторією в Україні [2, с. 127].

У наш час Покуття окреслене територіями Снятинського, Городенківського, Тлумацького, північно-східної частини Тисменицького, більшості Коломийського (без південної частини) районів Івано-Франківської області.

Загальновизнаним є факт, що Покуття як край, як окрема територіально визначена одиниця згадується ще з кінця XIV ст. Зокрема чи не канонічним виглядає твердження про те, що вперше Покуття згадується у чолобитній грамоті молдавських бояр і господаря молдавської землі Стефана, датованій 1395 роком [1, с. 119–120]. Ця дата фіксується як перша літописна згадка про край. Однак Покуття як цілісність було відоме ще до вказаного року і навіть ставало предметом угод сеньйоріально-фінансового характеру. Так, польський король Ягелло (відомий в українській історії під ім'ям Ягайло) у своїй грамоті

від 1411 р. констатує тимчасову належність Покуття до володінь молдавського господаря і висловлює сподівання, що поверне ці землі Польській короні. Цією умовою була сплата позики в тисячу рублів, під заставу якої ще молдавському господарю Петрові й віддавалося Покуття [3, с. 128] Отже, цю дату і можна було б вважати першою писемною згадкою про Покуття. Зрештою, раніших писемних вказівок як прямого характеру, так і опосередкованих, поки що виявити не вдалося.

Археологічні й історичні дослідження свідчать, що Покуття було заселене ще в доісторичну епоху. Це підтверджують виявлені тут залишки стоянок давнього, середнього і нового кам'яного віків. Найдавніші з них мають вік близько 100 тисяч років.

Науковці подають таку хронологію Прикарпаття і Покуття у давнину:

150–40 тис. рр. до н. е. – найдавніші сліди перебування людини в добу середнього палеоліту на території краю.

40–13 тис. рр. до н. е. – пізній палеоліт, мезоліт. На берегах Дністра та його приток виявлено близько 30-ти стоянок первісних людей цього періоду. Основним їх заняттям було мисливство.

VI–IV тис. до н. е. – неоліт. На Прикарпатті з'являються поселення перших землеробсько-скотарських племен. Саме за неоліту людство пережило першу глобальну економічну кризу, коли винайшли лук, спис та інші знаряддя вбивства й дуже швидко, можливо, за кілька тисячоліть, знищило мамонтів і решту великих тварин майже на всій планеті. Однак за неоліту людство винайшло землеробство і цим створило собі нову екологічну нішу. Під час неолітичної революції, на думку багатьох вчених, чисельність населення земної кулі скоротилася у вісім-десять разів, і після цього історія пішла іншим, новим шляхом – шляхом швидкого розвитку сільського господарства.

IV–III тис. до н. е. Наш край освоювали землеробські племена трипільської культури. Виявлено понад 20 трипільських поселень. У цей час з'являються наземні житла, трапляються мідні знаряддя праці, виготовляють багато керамічного посуду [3, с. 46 – 48].

Чи випадково це? Чи є ми руси–покутями–українці нащадками давніх хліборобів? Чи існують хоч якісь етнічні зв'язки з трипільцями?

Етнолог і археолог Вадим Мицик зазначає: «Чи є ми, українці, спадкоємцями тих прадавніх хліборобів-оріїв, чи залишилися хоч якісь етнічні зв'язки? Ми як народ живемо на тому ж просторі – у смузі найбагатших у світі чорноземів – і господарство наше таке ж. Як і прадавні хлібороби-орії трипільської цивілізації, наш народ вирощує пшеницю, ячмінь, овес, просо, горох. Розводить тих же тварин і птицю: корів, свиней, кіз, овець, курей. Наші люди, як і хлібороби-трипільці, в однаковий спосіб будують хати з дерева та глини. Як і тисячоліття тому, так і тепер, її замішують, додаючи битої соломи. Ми успадкували також розмальовування будівель та посуду. Мистецтво твориться на одних і тих самих стильово-композиційних світоглядних засадах» [4].

Кінець III – початок I тис. до н. е. – доба бронзи. На території краю проживало кілька племінних груп. На початку II тис. до н. е. в північно-східній частині його жили наступні племена культури шнурової кераміки. У XV–XII ст. до н. е. на Прикарпатті жили землеробські племена комарівської культури, яких деякі вчені вважають ранніми предками праслов'ян.

II ст. до н. е. – III ст. н. е. На нашій землі перебували землеробсько-скотарські племена дакійського походження, що залишили по собі пам'ятки липицької культури [3, с. 54].

2016 р. археологи виявили знахідки пшеворської культури в селах Підпечерах Тисменицького району та Коростовичах Галицького району. Знахідки цієї культури виявляють на території Польщі й Західної України. Ця археологічна культура датується кінцем III ст. до н. е. – II ст. н. е. У північній Україні і південній Білорусі вона межувала із зарубинецькою культурою, з якою мала споріднені риси, формуючи єдиний комплекс. У цих культурах науковці вбачають початки двох великих націй – польської (з пшеворської культури) і української (із зарубинецької культури) [3, с. 56].

I ст. до н. е. На Прикарпатті з'являються сармати. Наприкінці III ст. до н. е. розпалась Велика Скіфія. На її степових причорноморських просторах з'явилися сармати, які згодом рушили в похід до Центральної Європи. Одні з племен (сармати-язиги, або роксолани) пройшли шляхом кімерійців через Подністров'я і Карпати та осіли в Трансильванії і Паннонії. Окремі групи сарматів залишились на Подністров'ї, зокрема на Покутті, яке здавна приваблювало кочівників своїми степами. Два сарматські могилиники дослідив М. Смішко в с. Острівці Городенківського району.

II ст. до н. е. На Прикарпатті відомі окремі поселення кельтів – галатів. Їх культура мала значний вплив на господарство та культуру місцевого населення. Античні автори повідомляють про прихід на Прикарпаття населення германо-дакійського походження під назвою бастардів [3, с. 55].

У цей час у Карпатах (Трансильванія) гето-дакійські племена об'єдналися у могутній союз під керівництвом Бурєбісти, а пізніше Децебала. Вони продовжили колонізаційні рухи на територію північних сусідів, зокрема на Прикарпаття і Покуття. Дако-римська війна, що закінчилась 106 р. перемогою імператора Траяна, зробила Дакію римською провінцією. Частина дакійського населення змушена емігрувати (через Карпати) на Покуття і далі за Дністер. Першу пам'ятку дакійців – тілопальний могилиник виявлено в с. Верхній Липиці, що й дало назву всій липицькій культурі, яка існувала в I – на початку III ст. Внаслідок походу армії римського імператора Марка Аврелія у 174–175 рр. в Потисся розбито сарматів, які змушені були відступити на Покуття. Після Маркоманської війни 167–180 рр. з заходу, через Покуття пройшли германські племена вандалів і остготів. Так з'явилося на Покутті нове західне поселення, германо-слов'янське, яке належить до вже згаданої пшеворської культури [3, с. 56–57].

У II ст. н. е. в Східну та Центральну Європу вступають північно-германські племена готів (вельбарська культура). Об'єднавши навколо себе інші германські племена (бурґундів, вандалів, гепідів), вони займають Волинь. Давньослов'янське населення Волині, яке належало до зарубинецької та зубрицької археологічних культур, вимушено відійшло на Покуття. За античними джерелами їх тут разом з покутянами названо «венедями». Один з епізодів боротьби слов'ян Прикарпаття з готами описано в «Готиці» Йордана (війна під керівництвом Божа) [3, с. 57].

II – V ст. н. е. Землі краю освоювали землеробські племена черняхівської культури. Низка дослідників відносить їх до східнослов'янських племен, відомих у письмових джерелах під назвою антів.

III – VI ст. Заселення передгірських районів Карпат. Тут живуть слов'янські, переважно скотарські племена – предки білих хорватів. Їхні поховання – карпатські кургани досліджено майже у двадцятьох населених пунктах нашого краю.

Кінець VI ст. На західноукраїнських землях, зокрема на Покутті, склалось військово-політичне об'єднання слов'ян, на чолі якого стояло плем'я дулібів (волинян). «Царем» у них був Маджак. Про це знаходимо відомості в арабського мандрівника X ст. Аль-Масуді. Після розпаду цього союзу виникає племінне об'єднання білих хорватів, а на середньому Дністрі та в межиріччі Дністра і Пруту – тиверців [3, с. 57].

Отже, ми, жителі Покуття, є повноправними спадкоємцями культури, звичаїв, побуту всіх племен і народів, які впродовж тисячоліть жили на нашій землі, і наш святий обов'язок берегти і збагачувати цю спадщину, передати її своїм нащадкам, що житимуть після нас.

Джерела та література

1. Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття з найдавніших часів до кінця XV століття. Т. 1 / Володимир Грабовецький. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського університету, 1992. – 182 с.
2. Королько А. Межі Покуття в історико-картографічних та етнографічних дослідженнях XVI – поч. XXI століття / А. Королько // Галичина. Науковий культурно-просвітній часопис. – Івано-Франківськ, 2011. – Ч. 18–19. – С.127–138.
3. Покуття. Історико-етнологічний нарис / В. Марчук, П. Мелень, А. Королько [та ін.] – Львів : «Манускрипт», 2010. – 456 с.
4. Хто заснував трипільську культуру? – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://svit.in.ua/stat/st13.htm>.

Vasyl HAVADZYN

POPULATION OF POKUTTIA FROM THE OLDEST TIMES TILL THE END OF VI CENTURY

The problem of ancient population of Pokuttia from the middle paleolithic period to the end of the VI century were described in the article. The author gives a brief description of an archaeological cultures which occur on the territory of modern districts of Pokuttia.

Key words: *Paleolithic, Mesolithic, Neolithic, Enelolithic, tribes, culture, ethnos, people, Slavs.*

Олена ГАЙДУКЕВИЧ

ОТЕЦЬ-МИТРАТ ТИТ ВОЙНАРОВСЬКИЙ: ДУХОВНЕ, ЕКОНОМІЧНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ГАЛИЧАН

У статті схарактеризовано постать отця-митрата УГКЦ Тита Войнаровського як одного із сподвижників національного відродження галичан у складних суспільно-політичних умовах національної конфронтації у Галичині в 1920–1930-х роках. Досліджено різні аспекти діяльності Т. Войнаровського, спрямовані на підвищення рівня духовного, економічного та національно-культурного відродження українців Галичини. Доведено, що як патріот він любив свою землю, охороняв її, професійно й мудро господарював на ній, бо розумів, що шлях до зростання національної, релігійної та моральної свідомості народу лежить саме через неухильне підвищення його матеріального й економічного становища, в основі якого закладено любов до рідної землі як Матері-годувальниці. Тому питання охорони природи рідного краю були завжди в полі зору генерального адміністратора Столових дібр митрополії Тита Войнаровського.

Ключові слова: Українська греко-католицька церква, Галичина, отець-митрат, національне відродження, митрополія, природоохоронна діяльність.

На початку ХХ ст. у складних суспільно-політичних умовах національної конфронтації Українська греко-католицька церква (УГКЦ) виступала як єдина найбільша, найвпливовіша і консолідаційна українська організація, що була виразником національного духу в Галичині. Як суто українська організація Церква інтенсивно підтримувала національні прагнення свого народу, несла в народні маси національну ідею та ідею любові до рідної землі. В цей важкий для українців час вона розгорнула широку активну духовну, виховну, душпастирську, наукову, меценатську, культурну, освітню, господарську та інші види діяльності, завданням яких було виховання українців Галичини в релігійному й національному дусі [2–5, 8–13].

Одним з аспектів багатогранної діяльності УГКЦ, спрямованої на національне відродження галичан, була, зокрема, і природоохоронна діяльність, спрямована на збереження, охорону й примноження природних багатств краю, формування екологічної і духовної культури нації, утвердження серед широкого загалу галичан патріотичних настроїв та любові до рідної землі [7].

Питання охорони природи рідного краю, довколишніх земель та лісів, природних угідь було першочерговим завданням у полі зору митрополита

Андрея Шептицького, численних священнослужителів, наукових працівників і службовців Центральної адміністрації Столових дібр митрополії УГКЦ. Особливе місце в історії діяльності Церкви як сподвижника національного відродження галичан займає постать отця-митрата Тита Войнаровського [1].

Тит-Євген Войнаровський народився 16 лютого 1856 р. в селі Ляцькому Товмацького повіту на Станиславівщині в сім'ї священика о. Петра та Францішки Войнаровських. Освіту здобув спочатку вдома під наглядом приватних учителів, а 1866 р. вступив до Станиславівської гімназії. 1874-го вступив на теологічний факультет Львівського університету, який закінчив із відзнакою 1878 р. 18 січня 1881-го одержав сан священика [15].

Дбаючи про зростання духовності своїх парафіян, Тит Войнаровський впродовж багатьох років працював священиком у селах Станиславівщини – Олеші, Колодіївці, Кулачківцях, П'ядиках, Топорівцях, Балинцях та ін., невтомно підвищуючи духовний, економічний та національно-культурний рівень українців Галичини [16, 17].

Крім виконання своїх прямих обов'язків як душпастиря Т. Войнаровський проводив серед населення і широку громадську діяльність. Як стверджують П. Арсенич та О. Липай [1], Тит Войнаровський вважав своїм покликанням і моральним обов'язком працю у віддалених бідних селах, що потребували його допомоги.

Так, у с. Кулачківцях він збудував нову церкву, в с. Балинцях добився відкриття сільської народної чотирикласної школи, яка була першою українською школою в Галичині, у с. П'ядиках допоміг незаможним селянам придбати невеликі ділянки землі шляхом парцеляції і т. д. [1]. Енергійно підтримуючи й проводячи процес парцеляції земель зубожілої шляхти на користь бідних селян, він проявив себе як добрий господар і талановитий економіст.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. справа парцеляції панських ґрунтів набирала в Галичині дедалі більшого розмаху, і щоб не звертатися до державних банків за позичками, а мати власні кошти для закупівлі земель, Тит Войнаровський при громадському «Крайовому союзі кредитовім» заснував «Український парцеляційний інститут». Він вигідно скуповує для селян земельні угіддя у Скнилові (біля Львова), у селах Кривобродах, Семаківцях, Сопові та Коршеві Коломийського повіту, в Олеші, Гориглядах і Милуванні Товмацького та Побережжі Станиславівського повітів. Фінансування цих операцій забезпечив митрополит Андрей Шептицький [16].

Тит Войнаровський придбав для УГКЦ у с. Милуванні земельну ділянку площею 50 моргів з великим городом і садом, яка стала основою рільничої школи для

Отець-митрат Тит Войнаровський (1856–1938). Фото Ярослава Коваля

місцевих сільських дітей незаможних галичан [14]. 1909 р. з нагоди святкування 40-річчя «Просвіти» митрополит Андрей подарував товариству цю земельну ділянку (вже 68 моргів), і воно заснувало рільничу школу для української молоді. 1920 р. тут було докуплено ще 130 моргів землі для потреб школи. Фаховими дисциплінами рільничої школи були лісівництво і ведення господарства, рільництво і городництво, тваринництво, основи господарського права і адміністрації, господарська рахунковість і основи гігієни [14].

Як талановитого економіста митрополит А. Шептицький 1905 р. запросив о. Тита Войнаровського провести інспекцію маєтності «Перегінсько», яка не давала на той час прибутків, а була цілком збитковою [19].

Провівши інспекцію господарства, Т. Войнаровський для розширення та інтенсифікації лісокористування у високогір'ї Горган запропонував провести в осмолодських високогірних лісах кілька гілок вузькоколійної дороги, яку вже на той час подекуди будували в Карпатах. І незабаром (1909–1911 рр.) таку вузькоколійку побудувала німецько-австрійська фірма Глезінггера [6]. Окремі фрагменти цієї вузькоколійної дороги подекуди збереглися до наших днів.

Тит Войнаровський повсякчас брав активну участь у громадському житті краю. Значну увагу приділяв українським товариствам «Сільський господар» та «Збут худоби», допомагаючи їм як фінансово, так і документально. Він був членом чи не всіх українських товариств, громадських організацій та суспільних інституцій тогочасної Галичини. У 1929–1936 рр. він – голова «Сільського господаря», а в 1934–1936 рр. – заступник голови Львівської хліборобської палати. Згодом його було обрано почесним доктором економіки в Українській господарчій академії у м. Подебрадах (Чехословаччина) [17].

Активного громадського діяча, священика Тита Войнаровського 1907 р. було обрано послом (депутатом) до австрійського парламенту від Коломийської округи, де він виконував свої повноваження до 1910 р. Згадуючи цей період, Тит Войнаровський писав: «Я напрацювався тяжко в парламентах, але без бажаного успіху, бо там рішала не річ, але кількість голосів... За моїм переконанням, моє послухання у Відні було змарнованим часом» [6].

1913 р. Тит Войнаровський зайняв посаду Генерального адміністратора Центральної адміністрації Столових дібр митрополії, яку обіймав до 1938 р. (року смерті) [20, арк. 83].

Перебуваючи довгі роки на посаді генерального адміністратора Столових дібр митрополії, керуючи її всіма господарськими справами, Тит Войнаровський мудро та раціонально вів господарство в усіх її структурних підрозділах. Саме в цей період отець-митрат проявив себе як активний природоохоронний діяч, як патріот, що любив свою землю, охороняв її, професійно й мудро господарював на ній, оскільки розумів, що шлях до зростання національної, релігійної та моральної свідомості народу лежить саме через неухильне підвищення його матеріального й економічного становища, в основі якого закладено любов до рідної землі як Матері-годувальниці. Саме охорона природи – як важливий аспект діяльності Т. Войнаровського була спрямована на посилення процесів національного відродження в краї, мала неабияке значення для утвердження національної гідності галичан, оскільки наближала їх до природи, сіяла зерна любові до рідного довкілля.

Питання охорони природи рідного краю завжди були в полі зору генерального адміністратора Столових дібр митрополії. Саме за його

схвалення проводилися на землях Столових дібр важливі природоохоронні заходи, такі як заповідання цінних природних об'єктів і територій, охорона вікових дерев, природних лікувальних вод, заснування музею Горганської Верховини, мережі туристичних маршрутів у Карпатах тощо.

Помер Тит Войнаровський 1938 р. у віці 82 роки. Похований у Львові на Личаківському кладовищі.

Отже, різнобічною діяльністю Генерального адміністратора Центральної адміністрації Столових дібр митрополії отця-митрата Тита Войнаровського була наполеглива праця, спрямована на посилення процесів національного відродження в краї, і яка мала неабияке значення для утвердження національної гідності галичан. Як патріот він любив свою землю, охороняв її, професійно й мудро господарював на ній, бо розумів, що шлях до зростання національної, релігійної та моральної свідомості галицького люду лежить через неухильне розширення його духовного світогляду, підвищення матеріального добробуту, в основі яких закладено в першу чергу любов до рідної землі як Матері-годувальниці.

Джерела та література

1. Арсенич П., Липай О. Невтомний діяч і просвітител з роду ще тих Войнаровських.// Новий час. – 21 червня 1997 р.
2. Бандрівський М. С. Пам'яткоохоронна діяльність Церкви в контексті національно-культурного руху в Галичині (кінець XIX–XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец.07.00.01 «Історія України» / М. С.Бандрівський. – Львів, 2001. – 18 с.
3. Білас Я. І. Митрополит Андрей Шептицький і проблеми національно-визвольного руху українців: Автореф. дис. канд. іст. наук: 09.00.11 / Львів. нац. ун-т ім. І.Франка / Білас Я. І. – Львів, 2003. – 23 с.

Похорон довголітнього головного адміністратора Столових дібр митрополії отця-митрата Тита Войнаровського. 1938 р., м. Львів. Фото Ярослава Коваля

4. Васьків А. Ю. Греко-католицька церква в духовному житті українців Східної Галичини (1919–1939 рр.): Автореф. дис. канд. іст. наук: 09.00.11 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка / Васьків А. Ю. – К., 1997. – 25 с.

5. Вітвицький О. І. Діяльність духовенства УГКЦ як чинник формування національної ідеї у Східній Галичині: Автореф. дис. канд. іст. наук: 09.00.12 / Терноп. акад. нар. госп-ва / Вітвицький О. І. – К., 2004. – 18 с.

6. Войнарівський Тит. Історичні постаті Галичини. Спогади з мого життя. – Нью-Йорк, 1961. – 231 с.; Адміністрація дібр Галицької Митрополії. – С. 61–62.; Зарваниця. – С. 62–63.; Посіч. – С. 64–65.

7. Гайдукевич О. О. Природоохоронна діяльність ГКЦ в Галичині в 20–30-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О. О. Гайдукевич. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.

8. Гайова О. Християнські засади суспільної діяльності митрополита Андрея Шептицького / О. Гайова // Київська Церква. – 1999. – № 4. – С. 47–52.

9. Гнатишин А. Греко-католицька церква в житті українського народу. З релігійного і історико-національного становищ / Гнатишин А., Мурович В. – Мюнхен, 1962. – 60 с.

10. Гнот С. І. Добродійна діяльність греко-католицької церкви у 1921–1939 роках: Автореф. дис. канд. іст. наук: 09.00.11 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка / Гнот С. І. – Львів, 2003. – 23 с.

11. Єгрешій О. І. Суспільно-політична та культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина (1904–1945 рр.): Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника / Єгрешій О. І. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.

12. Марчук В. В. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст.: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В. В. Марчук. – Чернівці, 2004. – 34 с.

13. Перевезій В. О. Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20–30-х роках ХХ століття: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В. О. Перевезій. – К., 1998. – 18 с.

14. Рoste нова хліборобська генерація. Як працює сільськогосподарська школа в Милованні? // Неділя. – 1938. – 14 серпня. – Ч. 31 (501). – С. 5, 11.

15. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАІЛ України), ф. 682, оп. 1, спр. 1, 35 арк.

16. ЦДАІЛ України, ф. 682, оп. 1, спр. 30, 79 арк.

17. Там само, спр. 34, 16 арк.

18. Там само, ф. 409, оп. 1, спр. 1392, 200 арк.

19. Там само, спр. 1432, 31 арк.

20. Там само, спр. 1443, арк. 83.

Olena HAYDUKEVYCH

FATHER TYT VOYNAROVSKIY: SPIRITUAL, ECONOMIC AND NATIONAL CULTURAL REVIVAL OF GALICIA PEOPLE

The article describes the figure of the Patriarchate of the UGCC Tyt Voynarovskiy as one of the accomplices of the national revival of Galician in difficult socio-political conditions of the national confrontation in Galicia in 1920-1930s. Different aspects of T. Voynarovskiy's activity aimed at raising the level of spiritual, economic and national-cultural revival of Ukrainians in Galicia are investigated. It is proved that as a patriot, he loved his land, guarded her, professionally and wisely managed it, because he understood that the way to increase the national, religious and moral consciousness of people precisely lies through the steady increase of its material and economic position, which is based on love for the native land as Mother-nurse. Therefore, the question of the conservation native land was always in the agenda of General Director of Soloviy dibr Tyt Voynarovskiy.

Key words: Ukrainian Greek Catholic Church, Galicia, father, national renaissance, metropolitanate, nature protection activity.

Марія ГОРДІЄНКО

ШКОЛА ДУХУ, ГАРТУ І ПРАЦІ (З ІСТОРІЇ ШКОЛИ «ПРОСВІТИ» В СЕЛІ МИЛУВАННІ)

Ця стаття містить інформацію про господарсько-садівничу школу товариства «Просвіта» в с. Милуванні. Історія школи – це історія культурного зриву і національного відродження села, історія боротьби за наше національне існування на своїй землі часів другої половини ХІХ – першої третини ХХ сторіч.

Ключові слова: «Просвіта», «Вакаційні Оселі», господарсько-садівнича школа, «Луг», читальня.

Кожного разу, коли питають мене, звідки я родом, гордо відповідаю: «З Милування», а коли це старший співбесідник, він обов'язково перепитає: «З того села, де була “Просвіта”? Знаю-знаю, чув про таке село». І цим сказано багато. І про славу села і гордість за нього. Та любов високу.

Хоч історія стосується Милування, маленького села на Придністров'ї, проте в ній – уся Україна в переливах рідного слова, у складностях політичної боротьби, оповитої пеленою часу минулому, життєвих перипетіях людських долі, у вірі в Бога, надбаннях мистецтва і праці.

Життя Милування – це історія культурно-просвітницького піднесення всієї Галичини часів другої половини ХІХ – першої третини ХХ сторіч, пов'язаного з господарсько-садівничою рільничою школою Товариства «Просвіта».

Осередок «Просвіти» в с. Милуванні засновано 1897 р. Невдовзі він став одним з найміцніших у Товмацькому та Станіславському повітах. Школа в Милуванні була закономірним етапом у роботі, яку проводив у селі священик Микола Бачинський. 1904 р. за його ініціативи організували осередок «Просвіти» [3, с. 63].

1908 р. «Просвіта» закупила в митрополита Андрея Шептицького за 800 золотих 68 моргів землі, сад-парк, одноповерховий будинок, господарські будівлі з умовою, що влітку тут відпочиватимуть діти Товариства «Вакаційні оселі». Тоді ж заснували господарську школу з садівничим заведенням та шкількою овочевих і плодкових дерев. При школі існувало взірцеве господарство, де учні набували практичних навичок. Такої школи більше не було на той час ні польської, ні української. Туди приймали за невелику платню селянських синів, що мали закінчену бодай народну школу. Григорій Думка став одним з перших її управителів. Опікуном школи була окрема комісія при Головному відділі «Просвіти» під керівництвом професора Михайла Коцюби [1, с. 3].

1909 р. відбулися перші шеститижневі господарські курси. Учасниками цих курсів були 30 молодих селян з різних куточків Східної Галичини. Предмети, які вивчали на цих курсах, були різного циклу і давали для слухачів широкі поняття з хімії, фізики, зоології. Григорій Думка викладав господарство, Ярослав

Литвинович навчав крамарства і торговельних наук, парох Милування о. Микола Бачинський – релігії. Садам завідував професіонал-садівник Іван Франчак, що здобув довголітню практику в німецьких, французьких та англійських садівничих закладах [3, с. 64].

При «Просвіті» існував хор. Він, зокрема, брав участь у заходах з відзначення 50-річчя від дня смерті Т. Г. Шевченка. Фотографію хору подає «Календар «Просвіти» на 1912 рік» [1, с. 3].

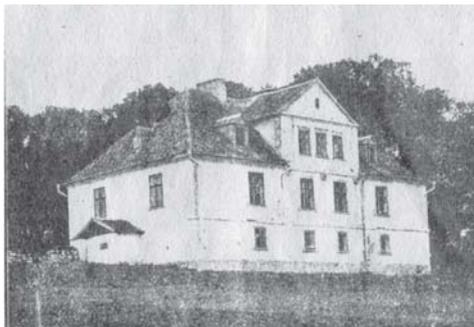
Навесні 1911 р. було розпочато розбудову школи, а закінчено в листопаді 1912 р. При розширенні будинок «виріс» на один поверх, став триповерховим з великим мансардним приміщенням. У розбудові школи додатково відкрився інтернат на 50 місць [3, с. 65].

На час літніх канікул тут відпочивала дітвора, яку висилало Товариство «Вакаційні оселі», засновницею якого була Ольга Бачинська. Вакаційні оселі розміщувалися у школі «Просвіти» а на літніх канікулах – в офіцинах (так називався корпус для вакаційників) [2, с. 2].

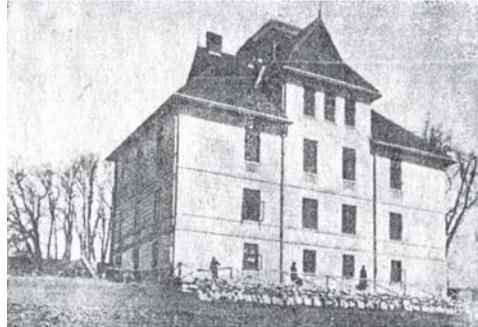
Товариство «Вакаційні Оселі» працювало під патронатом митрополита А. Шептицького. За літо відпочивало понад 200 дітей. Життя у с. Милуванні наче оновлювалося, коли наставав вакаційний період. До того оновлення, піднесення настрою спричинялися діти, які приїжджали зі Львова на відпочинок. Спершу приїжджали на місяць хлопці, згодом – дівчата. Перебуваючи серед мальовничої природи, діти відбували екскурсії, вчилися співати, влаштовували театральні вистави, співали в церкві. Ознайомлюючись із селом, вони марширували вулицями. Великою радістю для вакаційників було спілкування з сільською дітворою [2, с. 2].

Уривок із забутого вірша про школу «Просвіти» в Милуванні зберегла в пам'яті Надія Григорівна Фостун, 1931 року народження.

*У Милуванні стоїть гора,
А на горі школа,
Висока, широка,
У тій школі вчилися
Українські діти,
Як з неправдою боротися,
За правду стояти
І по-новому на полі ріднім
Господарювати.*

*Господарська школа «Просвіти»
в Милуванні до реконструкції*

*Господарська школа «Просвіти»
в Милуванні після реконструкції*

Цікаво й те, що при цій маленькій сільській «Академії» було організовано спортивно-молодіжну організацію «Луг». Бути луговиком – це означало для кожного юнака чи дівчини щось святе й урочисте, це була велика честь. Член «Лугу» мусив бути людиною високої моралі, внутрішньої чистоти. За найменшу провину того чи іншого члена його чекало виключення з рядів луговиків. А це була найбільша кара. Він, самотній, тинявся у неділю вдома, не сміючи вийти ні до читальні, ні до церкви. Це стверджувало у свідомості молодих пошану до старших, вчило правильних норм поведінки [2, с. 3].

У Першу світову війну школу знищено. Рани і втрати залишилися у селі. Відбудувати зруйноване довелося селові з почину й щирих старань о. Бачинського, що боляче переживав руйнації, яких зазнали приміщення. Навіть у війну «Просвіта» намагалася вести тут науку. УВ 1916 і 1918 роках почалися курси, але воєнні дії не давали їх закінчити. Польський повітовий уряд не сприяв утриманню школи: вона процвітала завдяки продажу вирощеного. Розголос про школу «Просвіти» в Милуванні по всій Галичині скликав на науку слухачів з-за Дністра, усього Покуття, навіть Гуцульщини [2, с. 3].

*Господарські будинки
і поля при школі*

*«Вакаційна оселя» у Милуванні.
1934 р.*

Шкільна зала

Плян садівничо-господарського заведення тов. „Просвіта“ в Милованю.

Міра 1 : 720.

1. Віздова дорога.
2. Двір.
3. Челядна хата.
4. Стайня.
5. Гноївня.
6. Ставок.
- І. Взірцеве господарство.
- ІІ. Садівниче заведення.

7. Овочеві кущі.
8. Маточник яблоний.
9. Маточник груш і вишень.
10. Маточник черешень.
11. Маточник слив.
12. Шкілка, щеп і грядок.
13. Долівня щеп.

14. Паківня.
15. Новий сад.
16. Старий сад.
17. Молодник яблоний.
18. Яринний город.
19. Розсадник (інспекти).
20. Вербинець.
21. Цвітник.
22. Оздобні дерева.

Заслуга в тому, що Милуванська школа була однією з найкращих у Польщі, належить учительському складу. Директор інженер Михайло Панашій, учень високих хліборобських шкіл Заходу, інженер Степан Онищук, незвичайний спеціаліст хліборобства і зразок пильного вчителя, інженер Северин Гресько, знавець годівлі, доктор ветеринарії Володимир Юзов'як, доктор Михайло Яківчак, лікар і вчителька співу Міля Павлик – це не тільки педагоги і фахівці, але й батьки та приятелі учнів. Вони знали, що чим вища хліборобська культура, то яснішими будуть дні нашого життя. Наприкінці липня 1922 р. разом з сім'єю у садівничо-господарській школі жив письменник Володимир Самійленко. Тут він викладав літературу, писав спогади, перекладав драматичні твори з інших мов [3, с. 65].

При школі «Просвіти» була зібрана велика бібліотека. Наприкінці 20-х років ХХ ст. у ній нараховувалося 609 примірників фахової літератури та 780 – загальної [4, с. 1534].

1934 р. школа, діставши добрі основи, розпочала однорічну науку. Милування стало відоме на всю Галичину, її учні завжди зберігали про неї добрі спомини, мали в серцях ту любов до праці і до краю, яку виховала господарсько-садівничка школа «Просвіти» [2, с. 3].

Сільськогосподарська школа «Просвіти» в Милуванні не тільки дала місце праці багатьом милуванцям в обслузі, у догляді, у праці на землі, але й забезпечила навчання хлопцям, які ставши курсантами, навчилися господарювати по-новому на своєму полі. У числі перших учнів були Василь Олексійович Гомонило (1915–1996) і Микола Дмитрович Збанський (1899–1981). Після закінчення курсів навчання вони залишилися працювати в школі, відповідали за практику курсантів, визначали роботу і приймали її, ставили оцінки. Микола Дмитрович був учителем-городником, а Василь Олексійович

Милуванська восьмирічна школа

– довіреним господарем. Їхня наука і праця у школі дала велику користь селові, бо садівництвом і городництвом вони займалися до кінця свого життя і були в Милуванні визнаними поважними людьми своєї справи. Їхні дерева – пам'ять про них, бо ще довго вони плодоноситимуть для людей [3, с. 66].

Під час Другої світової війни господарсько-садівнича школа в Милуванні згоріла. Це трапилося 8 квітня 1944 р. Думаю, що зовсім інакше склалася б доля села, якби школа збереглася і функціонувала. На території господарсько-садівничої школи «Просвіти» 1964 р. було збудовано і відкрито Милуванську восьмирічну школу [3, с. 68].

Великоднім дзвоном українства в с. Милуванні називають Товариство «Просвіта», бо саме воно розсіювало мряку неучтва, темряви, кликало до праці, до будівництва власного українського храму – Держави. Традиції «Просвіти» живуть і досі.

Джерела та література

1. Головатий М. Школа «Просвіти» у Милуванні / М. Головатий // Вперед. – 1990. – 24 травня. – С. 2–3.
2. Гордієнко М. Тужлива мелодія забутої пісні / М. Гордієнко // Вперед. – 1990. – 8 березня. – С. 2–3.
3. Завацький В. Миле серцю село Милування. – Івано-Франківськ : Сімик, 2014. – 296 с.
4. Миловане // Енциклопедія українознавства. – Т. 4. Львів, 1993. – С. 1534.

Mariia HORDIENKO

SCHOOL OF SPIRIT, HARDEN AND LABOR (FROM THE HISTORY OF «PROSVITA» SCHOOL IN MYLUVANNIA VILLAGE)

This article contains information about the horticultural school of «Prosvita» community in Myluvannia village. The history of the school – is the history of the cultural explosion and national renaissance of the village, the history of the struggle for national existence in our land during the second half of the nineteenth century - the first third of the twentieth century.

Key words: «Prosvita», «Vacatsiyni Oseli», horticultural school, «Lug», reading room.

Тетяна ГРАДІЮК

МІЖНАРОДНІ СТОСУНКИ ТИСМЕНИЧЧИНИ (2002–2018 рр.). СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК

Статтю присвячено становленню та розвитку партнерських стосунків громади Тисмениччини із зарубіжними країнами. В публікації проаналізовано співпрацю міст у різних сферах діяльності, зокрема культурній, спортивній, освітній та економічній.

Ключові слова: партнерство, співпраця, гміна, делегація, Тисменицький район, культура, угода.

Налагодження та розвиток міжнародних стосунків із зарубіжними партнерами є одним із основних завдань будь-якої країни світу.

Партнерство на місцевому рівні стає дедалі популярнішим і є однією зі сторін політичної діяльності місцевого самоврядування.

Співпраця і партнерство міст є основою для реалізації європейського об'єднання. Цієї мети досягають шляхом побудови мостів розуміння, зокрема шляхом організації прямих контактів між містами, районами та їхніми жителями. Завдяки цій співпраці міста-партнери стають ближчими, їхні мешканці відкритішими і толерантнішими, а Європа загалом розширює свої межі.

Тисменицький район веде комплексну міжнародну співпрацю з 2002 р. Завдяки залученню місцевої громади і міст-партнерів було реалізовано багато міжнародних ініціатив та проектів. Це комунальні, молодіжні й різноманітні громадські проекти, до яких залучено багатий потенціал міст-партнерів Тисменицького району.

Спочатку Тисменицький район почав співпрацювати з однією з гмін Республіки Польща – Стшельце-Опольське. Ініціатором співпраці між гміною та районом був житель гміни, уродженець Івано-Франківська Валентин Бурдейний. Цю співпрацю ініціювали звичайні люди під час святкування Днів Землі Стрілецької 2001 р. Під час свого першого візиту жителі Прикарпаття ознайомилися з роботою місцевого самоврядування гміни, але найбільше вони були зацікавлені у встановленні ділового співробітництва між підприємцями Стшелець-Опольських та Тисменицького району. Українська делегація також брала участь в Економічному форумі, який супроводжував святкування Днів Землі Стрілецької. Під час перебування в Польщі представники нашого краю відвідали декілька підприємств на теренах гміни.

Завдяки цьому було встановлено економічне співробітництво. З того часу воно інтенсивно розвивається.

Співпрацюючи з польськими партнерами, відбувається регулярний обмін досвідом у різних сферах діяльності, зокрема в культурній, економічній, спортивній, освітній тощо.

У жовтні 2001 р. гміна Стшельце-Опольське приймала делегацію представників влади Тисмениччини та підприємців району, які відвідали святкування і взяли участь у семінарі щодо економічного співробітництва з Україною, а в грудні 2001 р. підприємці зі Стшелець-Опольських перебували з візитом в Івано-Франківській області. Результатом контактів є постійне економічне співробітництво підприємців Стшелець-Опольських з підприємцями Тисменицького району.

У серпні 2002 р. керівники Тисмениччини: голова Тисменицької районної ради Микола Нагорний та голова Тисменицької районної державної адміністрації Володимир Семенів підписали угоду про дружбу, співпрацю і партнерство між Тисменицьким районом та гміною Стшельце-Опольське.

Цілі співробітництва, які були включені до Угоди про партнерство, – це обмін ідеями і досвідом у сферах місцевого самоврядування та охорони навколишнього середовища, соціального забезпечення, економічного розвитку малого і середнього бізнесу, охорони здоров'я, культури, освіти, спорту та відпочинку, а також протипожежної безпеки. Обидві сторони відкриті для різних форм співробітництва і діяльності, які сприяють тому, що партнерство між гміною та районом має постійну основу і перспективи розвитку.

Партнерська співпраця не обмежується обміном офіційних делегацій, а знаходить нові шляхи реалізації. Варто згадати різні види спортивних турнірів і культурних проєктів, концерти або виставки художніх творів.

З 2002 р. українські митці співпрацюють з польськими живописцями, які демонструють свій талант на міжнародних виставках, які проходять щороку в Блотніце-Стрілецькій. Під час заходу в Блотніце-Стрілецькій скульптори з Тисмениці виготовляли одну з чотирьох стін «Каменя Партнерства», що символізує співпрацю міст-партнерів Стшелець-Опольських.

2005 р. на міжнародному художньо-різбярському заході в Блотніце-Стрілецькій художники Івано-Франківщини репрезентували свої доробки із живопису, скульптури та фотографії. Незабутнє враження отримали мешканці Стшелець-Опольських від фотовиставки робіт членів народного фотоклубу «Колумб» (м. Тисмениця).

2007 р. представники Тисмениці та Стшелець-Опольських мали змогу двічі зустрітися під час організованих церемоній у Стшелецях і в Тисмениці. У святкуванні Днів Землі Стрілецької 2007 р. разом з офіційною делегацією взяв участь музичний гурт «Листопад». Натомість на День Незалежності України до Тисмениці прибула музична група «Сен» разом із польською делегацією.

Важливою подією, пов'язаною з 20-річчям Республіки Польща та 200-річчям самоврядування, було присвоєння звання почесного громадянина Стшелець-Опольських голові Тисменицької районної ради Миколі Нагорному.

2009 р. представники Тисмениччини взяли участь у семінарі з питань поводження з відходами (збір та утилізація відходів) і управління

водопостачанням та водовідведенням. Метою візиту було ознайомлення з діяльністю влади Стшелець-Опольських у сфері поводження з відходами, водопостачанням і каналізуванням.

У жовтні 2012 р. делегація с. Старого Лисця відвідала селище Кадлуб у рамках проекту «Життя на селі». Гості ознайомилися з системою збору й утилізації сміття і функціонуванням очисних споруд.

Грудень 2016 р. відзначився візитом делегації Тисменицького району на Різдвяний ярмарок до м. Стшельце-Опольське. Основним асортиментом на ярмарку були сувеніри ручної роботи учнів Районного будинку дитячої та юнацької творчості, хутрові вироби місцевих підприємців і рекламна продукція нашого району. Проте метою участі в ярмарку були не тільки економічні інтереси, а й всебічна презентація району та налагодження тісної співпраці з міжнародними партнерами в майбутньому.

2017 рік став визначним для міст-партнерів, оскільки відзначали 15-річчя спільної співпраці. У рамках візиту було проведено урочистості в міській ратуші. Керівники Тисменичини Роман Крутий та Іван Семанюк вручили подяки, нагороди й пам'ятні подарунки керівництву гміни. Щоб краще познайомити європейців з нашою культурою, традиціями, економічним і туристичним потенціалом, тисменичани розгорнули тематичний намет. Оформлений у традиційно українському стилі, з усіма атрибутами старовинної Тисменичини, він приваблював представників усіх націй, присутніх на святкуванні. Особливо припав він до душі етнічним українцям, вихідцям з різних куточків України, які тепер проживають в Європі. У рамках відзначення 15-ї річниці співпраці проводили конкурс дитячих малюнків на тему «Рідний край очима дітей». Наша делегація відзначила найкращі малюнки на тему «Стшельце-Опольське очима дітей». Відбувалася презентація інформаційних буклетів провідних підприємств нашого краю, цікавих автентичних закладів харчування району, демонстрація традиційних українських строїв, у які були одягнуті всі члени делегації, частування іноземців традиційними українськими стравами, які тут же готувала справжня українська господиня. Зі сцени лунали українські народні пісні, які учасники народного естрадно-інструментального колективу Народного дому міста Тисмениці виконували під власний акомпанемент. Дуже приємною подією стала участь пароха церкви Св. Архистратига Михаїла (УГКЦ) м. Тисмениці у спільному богослужінні з ксьондзами костелу Св. Лаврентія. Під час Літургії дітки мовами присутніх у храмі представників різних націй виголошували прохання-молитви до Господа за мир в Україні.

З нагоди Дня Незалежності України та 15-ї річниці співпраці делегація Стшелець-Опольських, відвідала наш район. На фольклорному подвір'ї Тисменичини свій куточок відобразила й гміна Стшельце-Опольське, що зробила фотоекскурс в історію співпраці, репрезентувала сувенірну продукцію й символіку краю. Делегація партнерів нагородила призерів та учасників районного учнівського конкурсу «Тисменичина очима дітей». Польський гурт «The Lions» виступив із цікавою шоу-програмою для тисменичан.

Під час святкування польські колеги передали пожежній частині м. Тисмениці спеціалізований пожежний автомобіль. Також у листопаді відбувся візит делегації рятувальників Тисменичини з нагоди 99-ї річниці Незалежності Польщі.

Контакти Тисменицького району відбуваються на багатьох рівнях, включаючи економічні, місцеве самоврядування, освіту, культуру та спорт. Протягом багатьох років спортсмени зміцнювали партнерські стосунки і дружбу між мешканцями міст-партнерів.

Цього року на святкування Днів Землі Стрільцякої на запрошення бургомістра міста Стшельце-Опольське Республіку Польща відвідала офіційна делегація від Тисменицького району, яка взяла участь у святкуванні. Очолила делегацію голова Тисменицької районної ради Тетяна Градюк. Програма перебування делегації була винятково цікавою та насиченою, розрахованою на чотири дні, враховуючи зустріч і обмін враженнями з делегаціями.

За 15 років співпраці з гміною Стшельце-Опольське відбулося багато спортивних заходів, зокрема варто згадати такі:

2003 р. – відбулася Мала Європейська Олімпіада – молодіжний проект для обміну спортсменів з міст-партнерів у Стшельцах-Опольських за участі спортсменів із міст Зоста (ФРН), Друскінінкая (Литва) і Тисмениці (Україна), які змагалися з таких видів спорту: баскетбол, волейболу та дзюдо.

2004 р. – українські, німецькі й литовські спортсмени взяли участь у національному новорічному пробігу.

2007 р. – відбувалися Міжнародні змагання з футболу польських міст-партнерів Польщі: Холіце (Чехія), Тисмениці (Україна) та Друскінінкая (Литва).

2008 р. – відбувся спортивний обмін молоді з міст-партнерів. У рамках обміну відбувся футбольний турнір.

2016 р. – візит делегації спортсменів-бігунів для участі в Стрільцькому вуличному забігу імені Евзебіуша Ферта.

2017 р. – з нагоди 15-річчя співпраці баскетбольна команда учнів Тисменицької дитячо-юнацької спортивної школи взяла участь в турнірі з баскетболу серед дівчат у м. Стшельце-Опольське та зайняла II місце.

2018 р. – відбувся командний тенісний турнір за участі польських, німецьких та чеських команд у місті Стшельце-Опольське. Українські спортсмени зайняли почесне II місце.

Така співпраця надає спортсменам стимулу й натхнення для дальшого розвитку, а Тисмениччині – можливість пишатися своїми талантами.

Розвиток співпраці відбувається і в освітній сфері. Розробляючи та реалізуючи нові міжнародні проекти, українські учні та вчителі співпрацюють з гімназією м. Стшельце-Опольське.

У травні 2017 р. учнівська делегація з України взяла участь у міжнародній програмі Erasmus+ за проектом «Булінг, що зачіпає кордони» (Bullying – Skills that Matter beyond Borders), що відбувалася у Першій публічній гімназії м. Стшельце-Опольське. Програма перебування у місті-партнері включала проживання учасників у польських сім'ях, тренінги, екскурсії, подорожі.

Відображенням партнерства між місцевими жителями Стшелець-Опольських і Тисмениччиною протягом останніх 15-ти років є не тільки спільно реалізовані проекти, взаємний обмін досвідом, але і конкретна допомога жителям району.

Прикладом є чудова позиція мера Стшелець-Опольських пана Тадеуша Гоца, який виступив із закликом до мешканців гміни про допомогу для Тисмениччини. Наші партнери, виявивши розуміння до ситуації в районі, який постраждав від

руйнівної повені, що спіткала Західну Україну 2008 р., надіслали транспорт з подарунками, які надали підприємці та звичайні жителі зі Стшелець-Опольських.

Ще одним чудовим прикладом солідарності є гуманітарна допомога біженцям, які перебувають на Тисмениччині, організована в лютому 2015 р. Серед переліку предметів наданої допомоги були, зокрема: електрогенератори, продукти харчування, медикаменти та перев'язувальні матеріали, теплий одяг, взуття, спальні мішки, каримати, пальта, плащі, побутова хімія. Зібрана допомога у вигляді грошових коштів становила кілька десятків тисяч гривень. Делегатів з Тисменицького району запросили на сесію міської ради у Стшелець-Опольське, під час якого ті подякували своїм партнерам з Польщі за надану допомогу.

Але коли справа доходить до дружби, неможливо виміряти її матеріальними благами. Важливо, що жителі Тисмениччини завжди можуть розраховувати на друзів з гміни.

Аналізуючи взаємодію Тисменицького району та гміни Стшелець-Опольське, можна з упевненістю стверджувати, що найбільшим успіхом цього партнерства є його універсальність. Адже співпраця протікає на багатьох рівнях суспільного життя, тісно переплітаючись між собою.

Завдяки багаторічному співробітництву контакти між Тисмениччиною та Стшелецькими-Опольськими стають міцнішими, а люди – більш відкритими і толерантнішими. Обидва міста активно співпрацюють, а співпраця постійно розвивається та посилюється. Влада постійно співпрацює на місцевому рівні для обміну досвідом, поглиблення співпраці й розробки програми дальших контактів.

Ще одним важливим партнером Тисменицького району є американський округ Бандера, що в штаті Техас. 2011 р. голова Тисменицької районної ради Володимир Семенів та голова, Тисменицької районної державної адміністрації Ігор Овчар підписали партнерську угоду, що передбачає формування і розвиток відносин між округом та районом у сферах освіти, спорту, туризму, культури, історії, економіки, сільськогосподарської економіки, дипломатії і добросусідства.

В рамках відзначення п'ятиріччя підписання угоди у вересні 2016 р. делегація з Тисменицького району відвідала місто Бандери, її очолили голова районної ради Роман Крутий та голова Тисменицької районної державної адміністрації Іван Семанюк. Незабутніми стали подорожі штатом, відвідини пам'яток архітектури і визначних місць. Учасники делегації ознайомилися зі специфікою діяльності органів місцевого самоврядування у США, рівнем залучення громад до питань життєдіяльності міста, штату, вмінням презентувати свою Батьківщину, розвивати всі напрямки співпраці з іншими країнами, містами, обмінюватися досвідом, надавати підтримку у всіх галузях господарювання.

У рамках угоди було здійснено візит делегації округу Бандера в серпні 2017 р. на святкування 26-ї річниці Незалежності України. Гості ознайомилися з роботою органів місцевого самоврядування, українською культурою, традиціями та національною кухнею.

По за межамі партнерських угод відбувається процес налагодження тісної співпраці з іншими країнами.

Шукаючи можливості розширення кола міжнародних партнерів, офіційні представники району вели перемовини з делегатами з різних європейських країн. У підсумку Тисмениччина отримала запрошення та відвідала один з найвідоміших у Європі фестиваль «Soester Fehde 2017» (м. Зост, ФРН). Народне вбрання Покуття XV–XVI ст. стало цікавинкою німецького фестивалю.

Зрештою, Україна й досі залишається маловідомою країною в Європейському Союзі. Завдяки культурному обміну тисменичанам вдалося познайомити європейців з унікальною українською культурою, традиціями й одягом, презентувати нашу державну символіку, народні пісні, нашу відкритість і щирість, налаштованість тільки на дружні взаємовідносини.

Міжнародне співробітництво є невід’ємним елементом життя Тисмениччини, іноземні інвестиції та капіталовкладення вносять вагому лепту в економіку району, а вивчення досвіду іноземних країн дозволяє адекватно оцінювати й розв’язувати нагальні проблеми розвитку району.

Tetiana HRADIUK

INTERNATIONAL RELATIONSHIPS OF TYSMENYCHCHYNA (2002–2018 YEARS). FORMATION AND DEVELOPMENT

This article is devoted to the establishment and development of partnership relations between Tysmenychchyna community with foreign countries. Cooperation of cities in various spheres of activity, in particular, cultural, sporting, educational and economic is being analyzed in the publication.

Key words: *partnership, cooperation, gmina, delegation, Tysmenytsia district, culture, agreement.*

Василь ДЗУДЗИЛО

СПОРТИВНІ ДОСЯГНЕННЯ ТИСМЕНИЧЧИНИ (2012–2017 рр.)

У статті йде мова про розвиток фізичної культури та спорту в Тисменицькому районі. Також показано основні спортивні досягнення спортсменів Тисмениччини протягом останніх п'яти років, а саме від 2012-го до 2017 р.

Ключові слова: Тисменицький район, фізична культура, спорт, турнір, змагання, спортсмен.

Тисменицький район відомий своїми спортсменами, спортивними традиціями та перемогами. Спорт займає гідне місце в житті громади району. Тут постійно вживають заходів з розвитку та впровадження ефективних форм залучення різних груп населення до регулярних занять фізичною культурою і спортом, формування в населення інтересу і звичок до занять фізичними вправами, утримання матеріально-спортивної бази, підготовки спортсменів високих розрядів.

Реалізації вищезазначених напрямів сприяють місцеві програми, зокрема: розвитку фізичної культури і спорту; будівництва, реконструкції і ремонту спортивних споруд.

Тисменицька районна державна адміністрація, Тисменицька районна рада і Тисменицька міська рада здійснюють моніторинг щодо реалізації заходів зазначених програм шляхом розгляду питань про стан їхнього виконання на засіданні колегії районної державної адміністрації, сесії районної та міської рад.

На сьогоднішній день на території району функціонує 143 спортивні споруди, а саме: стадіон з трибунами на 1500 місць і більше, 24 спортивні зали, 18 приміщень для фізкультурно-оздоровчих занять, зокрема три з тренажерним обладнанням, 96 площинних споруд (спортмайданчиків) у межах населених пунктів: майданчиків з тренажерним обладнанням – один, футбольних полів – 33, інших майданчиків – 59, майданчиків із синтетичним покриттям – вісім.

У населених пунктах району налічується 28 юнацьких та 28 дорослих футбольних команд, які беруть участь у щорічному чемпіонаті району, а також 12 волейбольних команд.

Розвиткові спорту та пропаганді здорового способу життя серед молоді району активно сприяє Тисменицька районна дитячо-юнацька спортивна школа (ДЮСШ), у якій працюють секції спортивного орієнтування, дзюдо, настільного тенісу, боксу, самбо, баскетболу, футболу і тхеквондо.

Проведення фізкультурно-масової і спортивної роботи забезпечують 90 працівників фізичної культури та спорту, з яких 65 – викладачі загальноосвітніх шкіл, 25 – тренери-викладачі ДЮСШ; чотири – інструктори-методисти з фізичної культури та спорту при сільських радах.

Гордістю Тисменицького району є переможці всеукраїнських і міжнародних змагань, зокрема:

Микола Фодчук (с. Підпечери) – чемпіон України та учасник збірної України зі спортивного орієнтування в чемпіонаті світу в Данії (2013).

Михайло Чебан – чемпіон області, призер чемпіонату України з боксу, майстер спорту з боксу (2014).

Христина Стуй (с. Угринів) – українська легкоатлетка, бронзова призерка Олімпіади (2012), заслужений майстер спорту України з легкої атлетики та член збірної команди України.

Руслана Зінко (с. Милування) – неодноразовий переможець обласних та всеукраїнських чемпіонатів з боротьби дзюдо, володар премії «Обдаровані діти Тисменичини» (2014).

Андрій Гудз (с. Підпечери) – срібний призер чемпіонату світу зі спортивного орієнтування, що проходив у Фінляндії (2015).

Мар'яна Сливінська (с. Підпечери) – переможець і призер всеукраїнських та міжнародних змагань з кіокушинкай карате (2014–2016).

Василь Петрунів (м. Тисмениця) – учасник літніх Паралімпійських ігор у Ріо-де-Жанейро 2016 року, срібний призер чемпіонату Європи та світу 2017 року.

Відповідну увагу приділяють проведенню культурно-спортивних заходів до знаменних дат України. Щороку проводять Кубок району до Дня Незалежності України з футболу, Кубок голови Тисменицької районної ради (серед юнаків), Кубок районної газети «Вперед», турнір пам'яті В'ячеслава Чорновола; легкоатлетичний пробіг «Кушнірські перегони»; Міжнародний турнір з боксу, присвячений пам'яті майстра спорту з боксу Петра Мицика; футбольні турніри, присвячені пам'яті воїнів-афганців Володимира Себедина в с. Підліссі, Петра Майстра в с. Старих Кривотулах, Михайла Присяжнюка в с. Слобідці; турнір з баскетболу, присвячений вшануванню учасників бойових дій на території інших держав та пам'яті Ігоря Сушинського з баскетболу в селищі Єзуполі; меморіал Івана Краснецького з футболу в с. Братківцях. Загалом у районі щороку відбувається близько 35-ти різноманітних турнірів, чемпіонатів, змагань та першостей, у яких беруть участь понад 5000 спортсменів.

За цей період когорту майстрів спорту України поповнили сім жителів району, а когорту кандидатів у майстри спорту України – п'ять. Зазначмо, що всіма видами фізкультурно-оздоровчої роботи охоплено 15% від загальної кількості населення району, що працює, та учнівської молоді.

Тисменичина завжди славилась багатством спортивних талантів. Наші спортсмени відомі далеко за межами району, області та України, зберігають і примножують славні традиції фізичної культури та спорту, зміцнюють авторитет нашого краю. Ці успіхи – результат важкої і наполегливої праці спортсменів, великого внеску спортивної громадськості, тренерів і активістів спорту.

Vasyl DZUDZYLO

SPONTS ACHIEVEMENTS OF TYSMENYTSIA (2012–2017)

The article describes the development of physical culture and sports in the Tysmenitsia district. Main sports achievements of the sportsmen of Tysmenychchyna during the last five years (from 2012 to 2017) are also shown.

Key words: Tysmenytsia district, physical culture, sport, tournament, competition, athlete.

ГОСПОДАРСЬКО-ЕКОНОМІЧНА КУЛЬТУРА НАСЕЛЕННЯ ПОКУТТЯ ПЕРІОДУ ПІЗЬНОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

У статті проаналізовано господарсько-економічну культуру населення Покуття періоду пізнього середньовіччя і доведено, що вона є однією з найактуальніших проблем економічної науки та господарсько-економічної практики в умовах ринкової трансформації.

Ключові слова: національна господарсько-економічна культура, господарсько-економічна культура населення Покуття періоду пізнього середньовіччя.

Жодна країна, яка стала на шлях незалежності при розбудові власної держави, ніколи не досягне успіхів, копіюючи чужу практику. Національна господарсько-економічна культура – неврахований чинник українських реформ щодо економічного зростання й розвитку економіки України в соціально орієнтовану економіку. Світова економічна наука робить висновок, а практика підтверджує, що всі високоефективні економіки виростають на власній національній культурі. Іван Франко стверджував, що національна культура є рушієм надійного соціально-економічного поступу. М. Туган-Барановський закликав вчених і практиків спиратись на скарбницю національної господарської культури.

Завдяки самоусвідомленню себе як етносу та своєї історичної ролі праукраїнці ще з початку першого тисячоліття нашої ери створили культуру: державотворення, права, віросповідання, філософії, мистецтва, сім'ї, побуту і виробництва (економіки). Цим було закладено фундамент високорозвинutoї держави, що сприяло розквітові освіти, науки, мистецтва і виробництва.

Коріння української господарсько-економічної культури сягає праглибин етногенезу, починаючи принаймні з трипільської культури. Доказом цього є віднайдені залишки і матеріальної культури (тип тогочасних жител, що нагадує й сучасну українську хату; характер розташування міст; хліборобські, воїнські знаряддя; тип поховань; керамічні вироби), і духовної: елементи клинописного письма, малюнки на керамічних виробах і зброї (сюжети, образи, що виявляють елементи світогляду кімерійців). Тип жител і міст, будівництво укріплень, характер землеробського, скотарського, ремісничого й військового виробництва знаходить продовження і в культурі населення Покуття, яка розвивалась у нерозривному зв'язку з соціально-економічною і політичною історією Галицько-Волинської держави.

За рівнем культурного розвитку вона протягом сторіччя після монголо-татарської навали не відставала від сусідів, а в багатьох випадках навіть стала батьківщиною імпульсів, які збагатили скарбницю східноєвропейської культури того часу. Господарсько-економічна культура населення Покуття показала свою життєздатність, збагачуючись як внаслідок внутрішнього розвитку, так і в ході міжнародних зв'язків. При цьому вона не втрачала своєї специфіки. Загалом Покутській землі належить почесне місце у формуванні давньоруської, а пізніше й української культури.

Аналіз соціально-економічного розвитку, зокрема економічних відносин населення Покуття, ще раз підтверджує, що ядром його господарської діяльності була приватна власність, яка сприяла формуванню людини-власника. Селяни, ремісники й купці володіли практичними знаннями, вміли ризикувати, підкорюючи сили природи, були працелюбними, наполегливими, ощадливими, бережливими та відданими своїй справі. Окрім селян, ремісників і купців, значну участь в організації господарської діяльності відіграло світське духівництво, чиїм обов'язком була праця фізична й інтелектуальна, а також дружина, яка скупчувала в собі всі цінні елементи від верхів до низів і в'язала їх в одну лицарську організацію.

Представники всіх соціальних спільнот Покуття розвивалися у взаємних зв'язках. Хлібороби для оборони своєї землі і купці для охорони торгівлі ставали войовниками, лицарі займалися обробіткою ріллі і брали участь у торгівлі. Різні верстви населення проникали одна в одну навзаєм. Спільність господарських і політичних інтересів об'єднувала всіх в єдине громадянство, що жило спільним життям. Спільна для всіх була любов до рідної землі.

За часів Галицько-Волинської держави переважало натуральне господарство. Однак разом з ним функціонувало товарне виробництво, яке народжувало ринкові відносини, основою яких була індивідуальна і приватна власність з використанням особистої і найманої праці. Такі соціальні спільноти князівства, як вільні селяни, ремісники й купці, володіли почуттям індивідуальної гідності та власника, а це у свою чергу формувало в них такі риси, як вільнолюбність, справедливість, гостинність, працелюбність, відповідальність, а також підприємливість.

Зазначу, що підприємливість органічно властива українському народові з давніх-давен. Ще в часи трипільської культури (5 тис. років до н.е.) у наших пращурів існували професійні виробництва – металоплавильні, ковальські, гончарні та ін. А в княжу добу по містах вільні ремісники організовували професійні товариства, організаційно цілісні спеціалізовані об'єднання працівників, що діяли на пайових засадах. Саме підприємливість спонукала наших земляків торгувати зі Стародавньою Грецією і Римом, а пізніше – з Візантією і Норвегією, завдяки чому постав торговельний шлях «із варяг у греки». Купці княжої доби об'єднувались у спілки для чумацьких валок, що цілими сотнями возів відправлялися по сіль до Коломиї, влаштовували караванну і морську торгівлю. Це були підприємливі люди, які постійно ризикували. Саме купці, перебуваючи під час подорожі в чужих країнах, перші знайомилися з культурними здобутками інших народів і збагачували ними місцевий побут.

Ріст торгівлі впливав на розвиток шляхів, які служили транспортуванню товарів на великі відстані. Про розвиток шляхів свідчить існування мостів, які згадуються під Перемишлем, Галичем, Шумськом і Луцьком. Закордонну торгівлю регулювали певні правові норми, було встановлено шляхи, якими просувалися купці, а у визначених місцях стягали мито. А це свідчить про те, що в господарському житті княжої доби визначне місце займали фінанси.

Державні доходи склалися з різного роду данин і податків, які платили, звичайно, натурою, рідко коли грошми. Платіжними засобами були благородні метали. Основою для торгових розрахунків служили гроші. У першу чергу це були монетні гривні. Крім монетних гривень, письмові джерела фіксують і грошоволічильні поняття – «гривні кун». Складниками грошової одиниці були ногата (п'ята частина гривні), куна (четверта частина), різана (половина гривні) і найменша одиниця – вивериця.

Отже, господарсько-економічна діяльність населення Покуття періоду Галицько-Волинської держава показує високий рівень розвитку її продуктивних сил, який свідчить, що всі галузі господарства відповідали рівневі європейського процесу. Як стверджує І. Крип'якевич, «економічний розвиток був настільки сильний, що не тільки забезпечував населенню прожиток, але й доставляв багато продуктів на експорт. Хліборобство займало щораз нові простори, вриваючись не тільки в лісові пущі, але і в небезпечні дикі поля; зростало число селищ і міст; торгівля продиралася до моря через кочовища орд; країна жила в добробуті. За економічним розквітом йшов також розвиток культури – виростили нові будови, мистецтво виробляло свої форми, творилося письменство, утримувалося зацікавлення наукою, росло релігійне життя. Культура України стояла так високо, що сусіди дивилися на неї з заздністю. Культурний капітал, складений у князівських часах, залишився в українському народі на довгі сторіччя і служив йому за допомогу в добу пізнішої руїни» [5, С. 118–119].

Господарсько-економічна культура населення Покуття формувалася під впливом індійської, арабської, грецької, візантійської, римської, германської, народів Скандинавії, а також великих вітчизняних традицій: від мізинської і трипільської до черняхівської й березинецької культур. «А в підсумку – знання та поєднання здобутків вітчизняних і зарубіжних, яке підтверджує як високу освіченість пращурів, універсальність їхніх інтересів та знань, так і самобутність досвіду та творчості» [4, С. 113–116].

Господарсько-економічну культуру творили громадяни, які були самовизначеними у всьому. Вони були гуманістами, відкидали жорстокість, рабський дух і вважали: мета людей – Благодать, шлях до неї – Істина (Правда), а найвища форма – Свобода [4].

Занепад Галицько-Волинської держави поставив народ на межу апокаліпсиса, а культуру – на межу прірви. Та її коріння виявилось таким глибоким і розлогим, а принципи й здобутки – універсальними, що саме культура, хоч була переслідувана й тероризована, перебрала на себе роль і продовжувача традицій, і охоронця, ґаранта самодостатності, незнищенності народу, і як підсумок всемогутнього стимулятора його енергії, самосвідомості, державо- і націотворчості.

Джерела та література

1. Василевич С. Основи економічної теорії (проблеми національного відродження економічної науки): Методичний посібник для студентів вищих медичних навчальних закладів / С. Василевич. – Коломия : Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2000. – 112 с.

2. Василевич С. Передумови відродження та розвитку національної економічної культури в Україні / С. Василевич // Теорії мікро-макроекономіки. Зб. наук. праць проф.-викл. складу і аспірантів. – Київ, 1999. – С. 133–140.

3. Василевич С. Характер та ступінь взаємовідносин між людьми та ставлення людини до самої себе як сфери прояву господарсько-економічної культури / С. Василевич // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: економіка. – 2002. – № 12. – С. 46–49.

4. Кононенко П. «Свою Україну любіть...» / П. Кононенко. – К. : Твімінтер, 1996. – 224 с.

5. Крип'якевич І. Історія України. Видання 2-е, перероблене і доповнене / І. Крип'якевич. – Львів : Видавництво Світ, 1992. – 512 с.

6. Тютюнник С. Формування та розвиток господарсько-економічної культури в Галицько-Волинській державі / Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України: Матеріали міжнародної ювілейної наукової конференції). – Івано-Франківськ : Видавництво «Плай» Прикарпатського університету, 1998. – С. 340–343.

Svitlana KOSTIUK

ECONOMIC CULTURE OF POKUTTIA POPULATION IN THE LATE MIDDLE AGES

The research issue of the economic culture of the Pokuttia population in the late Middle Ages is analyzed in the article. The article proves that it is one of the most actual problems of economic science and practice in the conditions of market transformation.

Key words: *national economic culture, economic culture of the Pokuttia population in the period of late Middle Ages.*

Василь ЛИПЧУК

ПРОБЛЕМИ ЗРІВНОВАЖЕНОГО РОЗВИТКУ СЕЛА І СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПОКУТТЯ

У статті розглядаються потреба і сутність зрівноваженого розвитку сільського господарства і сільських територій. Обґрунтовано пропозиції щодо формування політики розвитку Покуття з урахуванням соціально-економічного стану, що існує, та глобальних тенденцій.

Ключові слова: *зрівноважений розвиток, сільське господарство, сільські території, Покуття.*

Сучасний розвиток сільського господарства і всього агропродовольчого комплексу характеризується наявністю конфліктів між цінностями світу природи та людиною і її діяльністю. Цей конфлікт посилюється із чимраз більшим прагненням до більшого розвитку сільськогосподарського бізнесу, переходу від дрібного (сімейного) виробництва до агропромислового, до агробізнесу, до діяльності, спрямованої на максимізацію прибутку. Саме прагнення в збільшенні сум прибутку шляхом зростання обсягів виробництва і реалізації продукції і теперішня чимраз більша конкуренція на Слобальному ринку спричинили надмірну експлуатацію природних засобів сільським господарством і виникнення багатьох не чимраз більшим ативних наслідків як у природному, так і в сільському середовищах.

Сучасне сільське господарство дедалі більшою мірою є джерелом негативних змін у сільському середовищі. Найвиразніше вони проявляються в прогресованій деградації природного середовища, диспаратеті доходів, що є, зайнятих у сільському господарстві та інших сферах зайнятості, втраті традиційного способу життя сільського населення.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що інтереси суспільства і сільського господарства не узгоджені й суспільно незрівноважені. Саме тому останнім часом з'являється достатньо критики щодо великого виробництва і агробізнесу. Дедалі більшою мірою проявляється конфлікт між новими формами розвитку сільського господарства, що наростають, і підвищенням ефективності та відчуттям потреби збереження умов природного середовища.

Концентрація уваги тільки на економічних цінностях перестає бути значущою і основною. Виникає потреба зосередження уваги на інших цінностях – постматеріалістичних (цінність сільської сім'ї і сільської громади, збереження природного середовища, цінність людського життя і т. д). Отже, поява багатьох нових цінностей, пов'язаних з сільським господарством і селом, змінює погляди на саме сільське господарство і призводить до виникнення нових суспільно-політичних поглядів стосовно землі, виробництва продуктів

харчування, будови демократичного суспільства та рівноправності в сім'ях. Підтримка концепції вільноринкової економіки суто на основі економічного раціоналізму не тільки не узгоджується, а переважно суперечить деклараціям щодо збереження середовища та його сталого розвитку. Це потребує зміни традиційних поглядів на сільське господарство, системи його ведення, суспільного значення і дальшого розвитку. В таких умовах проблема зрівноваженого розвитку дуже важлива з погляду потреби зупинити процеси деградації навколишнього природного середовища й ефективного захисту природного капіталу.

1986 р. Світова комісія з природного середовища і розвитку (World Commission on Environment and Development) визнала, що серцевиную концепції тривалого та зрівноваженого розвитку є розвиток, який задовольняє потреби сучасного покоління, не обмежуючи можливостей задоволення потреб майбутніх поколінь. Рік пізніше Світова організація продовольства та сільського господарства (FAO) ООН ухвалила таку дефініцію зрівноваженого розвитку сільського господарства: «Зрівноважений розвиток полягає в такому використанні та зберіганні природних ресурсів і в такій орієнтації технології й інституцій, щоб досягти й утримати задоволення людських потреб теперішніх і майбутніх поколінь. Такий тип розвитку (у рослинництві, лісництві і риболовстві) зберігає землю, водні ресурси, рослини і генетичні ресурси тварин, не деградує середовище, використовує відповідні технології, є життєвим економічно і сприймається суспільством» [3, с. 9].

Ідея сталого розвитку знаходить теоретичну основу в екологічній економіці, основним припущенням якої є можливість розвитку економічної системи лише в екологічній системі, оскільки глобальна екосистема (біосфера) має свої природні обмеження.

Основою сталого розвитку є потреба формування нової раціональності – раціональності екологічної, яка визнає априорі, що не може бути прийнятною така діяльність суб'єкта, яка прагне максимізувати прибуток і одночасно призводить до втрати важливих ресурсів (суспільних благ) або генерує зовнішні витрати, зменшуючи тим самим загальний добробут суспільства. Згідно з цим поглядом, кожен суб'єкт повинен відчувати себе зобов'язаним до захисту природного середовища, дотримуватися принципів раціонального використання природних ресурсів відповідно до можливостей екосистеми. Відповідно слід застосовувати такі інструменти управління, що дають можливість накладати граничні умови гомподарським суб'єктам, поєднувати їхні інтереси з інтересами суспільними.

Найузагальненіше з позицій економістів-екологів сталий розвиток визначається через створення соціально орієнтованої економіки, що спирається на раціональне використання природних ресурсів та охорону навколишнього середовища і не загрожує благополуччю прийдешніх поколінь [2, с. 19].

Концепція суспільно зрівноваженого сільського господарства як основа його інтегрованого розвитку, базується на таких передумовах [4, с. 16]:

визнанні, що в розвитку сільського господарства важливі не лише ринкові блага, а й блага суспільні, і вони підлягають політичному вибору (відповідно до теорії суспільного вибору);

визнанні потреби ототожнення раціональності та приватності, мікроекономічної ефективності з суспільною;

поєднанні сучасності з традиційністю – не протиставленні їх між собою, лише пошуку їхньої узгодженості;

гармонізації інтересів різних учасників процесу розвитку, зокрема і так званих «німих» (майбутніх генерацій) – використанні технічного процесу та знань для розширення (для виробника і споживача) можливості вибору;

пошуку шляхів і можливостей, які створюють глобалізація та інтеграція.

Проблема зрівноваженого розвитку стосується різних рівнів господарювання: глобального, вітчизняного і локального. Не менш значущою вона є і для Покуття, яке споконвіку було землеробським регіоном. Здійснені в процесі приватизації реформи привели до суттєвої зміни організаційно-галузевої структури краю. Результатом сучасного етапу реструктуризації, що виник спонтанно й здійснюється стихійно без будь-якого втручання держави та відповідного юридичного забезпечення, стало зосередження капіталу й агропромислового виробництва в одних руках, причому з огляду на масштаби процесу концентрації його можна назвати «надконцентрацією виробництва» [1, с. 4]. Така надконцентрація посилила надінтенсивність виробництва, надексплуатацію використання земель та природного середовища.

Треба визнати, що сучасне промислове сільське господарство так само шкідливе для екосистеми, як і промисловість. Хоча часто саме сільське господарство ототожнюють з «зеленою» екологічною галуззю.

Найкраще засадам зрівноваженого сільського господарства відповідають селянські господарства (особисті селянські та фермерські, переважно сімейного типу господарства). Останні традиційно були достатньо розвинуті на Покутті. На користь таких господарств свідчать передусім суспільні і природні (екологічні) передумови. Краще, ніж будь-який інший устрій, селянський устрій поєднує малі обсяги виробництва з природною різноманітністю, сучасні технології з екологічною рівновагою, якістю середовища, обсяги виробництва з високою якістю вироблюваних продуктів, пристосованих до вподобань окремих груп споживачів. Такий тип господарювання має глибоке історичне коріння і традиції. Історичний досвід показує, що спроби організувати великі підприємства чи пошуки нових форм господарювання (наприклад, селянські спілки, орендно-приватні підприємства) не відзначилися успіхом. В Україні селянські господарства найкраще поєднують природно-екологічну рівновагу із суспільною зайнятістю. Саме вони вирощують продукти, безпечні для здоров'я, сприяють збереженню екосистем, використовують засоби виробництва, які не можна використати в умовах індустріальної моделі, а водночас забезпечують працею й доходами значну частину сільських жителів. Це, однак, не повною мірою стосується фермерських господарств.

Враховуючи специфіку Покуття, його природні ресурси, особливу увагу слід приділити раціональному використанню і охороні земель. Саме тому програма зрівноваженого розвитку передусім повинна охоплювати:

оптимальне співвідношення між природоохоронною, виробничою і рекреаційними галузями в частині забезпечення їх земельними ресурсами, частково через обмеження значної розораності землі та збільшення лісових насаджень;

потреби регіону в земельних ресурсах для використання їх з природоохоронною, рекреаційною, оздоровчою та індивідуальною метою.

На жаль, в Україні не здійснюється контроль масштабів впливу сільськогосподарського виробництва на навколишнє середовище на глобальному, національному і місцевому рівнях, практично не ухвалено жодних політичних рішень, відповідних правових норм щодо захисту природних ресурсів, низькою є також екологічна обізнаність суспільства.

З достатньо високою ймовірністю можна стверджувати, що однією з великих груп суспільства, яка опинилася в програвшій в умовах трансформації економіки, є селяни, зокрема сільськогосподарські працівники. Велике розчарування результатами реформування і ностальгія за сильною інтегрованою системою – ті два наслідки, які переважають серед селян. Ніяких поліпшень в цьому напрямку не слід очікувати і з процесами дальшої трансформації, особливо що стосується зайнятості, рівня доходів селянських сімей, соціального розвитку села, ролі органів місцевого самоврядування. Найхарактернішою тенденцією є формування умов відокремлення розвитку сільського господарства від розвитку села.

Проблеми розвитку сільського господарства тісно переплітаються з проблемами розвитку села. Традиційна орієнтація сільського населення, обмежена безпосередньою зайнятістю тільки в сільському господарстві, роздрібненість виробництва, демографічна криза, низька зайнятість і високий рівень безробіття – це далеко не повний перелік проблем, які характерні для сучасного українського села. Перспективність його розвитку, як свідчить світовий досвід, залежить не лише від розвитку сільського господарства, а й від розвитку несільськогосподарської діяльності, підприємництва на селі.

В сучасному покутському селі, як і в Україні загалом, домінують традиційні підходи і поведінка громади: пасивність, небажання брати участь в суспільному житті громади. Досить поширене явне і приховане неприйняття нових форм і методів ведення аграрного виробництва, відсутність стабільності та політичної єдності в суспільстві. Тому особливої значущості набувають місцеві ініціативи, які повинні виходити передусім від органів місцевого самоврядування.

Найзагальніше стан сільського господарства і селян можна окреслити так: паритет доходів селян до працівників інших галузей і зокрема до міщан і далі різко погіршується;

фактично не залишилося господарств, які мають фінансові засоби і здатні їх інвестувати в модернізацію виробництва;

чимраз більше зростає частка в доходах сільського населення від несільськогосподарської діяльності;

доступ до навчання в середні і особливо вищі навчальні заклади (насамперед денної форми навчання) сільської молоді став дуже утрудненим;

великий консерватизм, збереження антиринкових настроїв на селі. Щораз більше селяни очікують на потреби державного керівництва в установленні цін і т. д. Так звана «надія» на державу;

один з найбільш стримувальних чинників процесів трансформації і реструктуризації аграрного сектору економіки та відбудови українського села.

У контексті перспектив розвитку Покуття дуже важливим є питання стосовно рушійних сил змін, сутності процесу змін, його причин і джерел. Відповідно до

цього пропонуємо особливу увагу звернути на такі бар'єри розвитку сільських громад і територій:

1. Бар'єри, пов'язані зі станом місцевих ресурсів (відсутність відповідно підготовлених територій для інвестицій, низький рівень людського капіталу, деградація природного середовища).

2. Суспільно-політичні і культурні бар'єри (місцеві традиції, брак почуттів спільного інтересу, відсутність бажання кооперуватися, дефіцит громадських цінностей, низький рівень суспільного капіталу).

3. Бар'єри планування і стратегічного розвитку (відсутність програм і стратегій розвитку, просторового планування).

4. Організаційно-інституційні бар'єри (остаточна несформованість багатьох інституцій та політизованість наявних, відсутність і недосконалість способів надання адміністративних та інших послуг, відсутність приватно-публічного партнерства).

5. Бар'єри, пов'язані з поточним управлінням (недостатнє фінансування розвитку, обмеженість функцій і прав органів місцевого самоврядування, неефективне управління нерухомістю).

Важливими бар'єрами місцевого розвитку, подолання яких особливо важливе, є:

безробіття, особливо те, що зростає на селі внаслідок трансформаційних, насамперед системних процесів;

недостатня кількість капіталу, який міг би бути інвестований в будь-яку діяльність, та відсутність будь-яких перспектив його отримання;

відсутність кваліфікованих груп населення з високим рівнем кваліфікації, що дозволило б широко займатися підприємництвом;

недостатній розвиток інфраструктури, яка неповною мірою заохочує до інвестування, підвищує виробничі і логістичні витрати та знижує ефективність;

відсутність системи сільських інституцій, що сприяють активізації сільської громади;

перевага традиційної поведінки і ставлення, що ґрунтується на відсутності місцевих ініціатив, на недостатній вірі у власні сили.

Тривожним сигналом, що вказує на погіршення соціально-економічної ситуації, є від'ємне сальдо міграції, що стосується як Покуття, так і практично всіх регіонів України. Оскільки особи, що мігрують, переважно молоді люди, то дальше наростання цього явища за систематичного зменшення природного приросту населення спричинить швидке відносне зростання осіб у непрацездатному, головню післяпрацездатному віці.

Висока міграція з сільських територій практично по всій Україні в поєднанні з низькою якістю соціальної інфраструктури на селі можуть спричинити таку ситуацію, за якої навіть високі інвестиції в інфраструктуру не зможуть відродити окремі сільські населенні пункти. Такий загрозливий сценарій може призвести до стійкого занепаду окремих сільських територій.

Особливу увагу у формуванні політики сільського розвитку Покуття треба звернути на:

збереження і розвиток українських традицій, національних ремесел тощо;

збудження економічної активності;

піднесення рівня конкурентоспроможності та інвестування сільських територій;

збереження культурного і природного середовища з урахуванням потреб майбутніх поколінь;

формування і збереження територіального порядку.

Зміст регіональної політики повинен бути спрямований на:

раціональне використання виробничих ресурсів і пристосування до цього видів підприємницької діяльності;

запобігання регресові сільських територій;

пристосування структури земельної діяльності до природного потенціалу;

охорону природного середовища, розсудливе господарювання на землі;

розвиток технічної, економічної і соціальної інфраструктури, що сприятиме продуктивності підприємницьких рішень, надходженню інвестицій і в остаточному підсумку поліпшенню умов праці і проживання на селі;

створення умов для виробництва здорових і конкурентоспроможних продуктів харчування на зовнішніх ринках сільськогосподарської продукції.

Узгодження прагнень сільськогосподарських виробників, соціальних очікувань та екологічних потреб є складним завданням, з яким сільське господарство має зіткнутися у найближчі роки. Сучасне сільське господарство – це відповідальне сільське господарство. Мусимо визнати, що охорона навколишнього середовища та біорізноманіття такі ж важливі, як і підвищення ефективності та прибутковості підприємств.

Джерела та література

1. Андрійчук В. Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3–9.

2. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / Під заг редакцією чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : ЗАТ «Нічлава». 2006. – 704 с.

3. Schuh G. Framework for the integration of environmental and sustainable development issues into agricultural planning and policy analysis in developing countries / Schuh G., Archibald S. // Integration of Sustainable Agriculture and Rural development. Issues in Agricultural Policy. – Morrilton : Winrock international, 1996. – S. 9.

4. Wos A. Rolnictwo społecznie zrównozone – w poszukiwaniu nowego modelu dla Polski / A. Wos, J. Zegar // Wies i Rolnictwo. – 2004. – S. 16.

Vasyl LYPCHUK

PROBLEMS OF EQUALIZED DEVELOPMENT OF VILLAGE AND AGRICULTURE OF POKUTTIA

The article considers the necessity and essence of equalized development of agriculture and rural areas. The proposals about the formation of development policy of Pokuttia taking into account the existing socio-economic status and global trends.

Key words: *equalized development, agriculture, rural areas, Pokuttia.*

*Василь МАРЧУК
Наталія МАРЧУК*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДРУКОВАНИХ ЗМІ ПРИКАРПАТТЯ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

У статті з'ясовано особливості висвітлення проблеми державотворення у друкованих мас-медіа Прикарпаття, здійснено аналіз публікацій з проблем державотворення як однієї із основних тематичних категорій преси області.

Ключові слова: *аналітика, державотворення, еліти, жанри, мас-медіа, контент, новини, друковані ЗМІ.*

Друковані мас-медіа конкретної місцевості виступають не просто як об'єкт у науці про соціальні комунікації, це – своєрідна медійна модель, яка із розвитком новітніх інформаційних технологій постійно розширюється завдяки розвитку мережі мас-медіа. Така тенденція властива не лише для великих міст України, а й для місцевостей із невеликою чисельністю населення.

Прикарпаття загалом є осередком українського патріотизму, духовності та носієм традицій і національних цінностей. Державотворча думка у пресі Івано-Франківщини має довгу історію та багаті традиції, що не припинялися навіть в умовах радянського режиму, розвиваючись латентно і в дуже завуальованому вигляді. Місцеві мас-медіа були і залишаються цікавим документальним супроводом усіх основних подій, які відбувалися в той чи інший історичний період. Особливого значення це твердження набуває, коли йдеться про друковані медіа. Газети – важливий елемент віддзеркалення часу, який досліджуєш, свідчення як про самі події, так і про те, що залишалось за канвою цих подій.

На жаль, вивчення місцевих мас-медіа у вітчизняній науці про соціальні комунікації репрезентоване невеликою кількістю праць. Також варто вести мову про комунікаційно-політологічний контекст проблеми державотворення у місцевій пресі. Досить відомі праці вчених, які в межах науки про соціальні комунікації вивчають тенденції розвитку місцевих мас-медіа. Це, зокрема, О. Вільчинський [1], Т. Гузенко [2], О. Дженжебір [3], М. Дяченко [4], Г. Сенкевич [5] та інші. При цьому мало розробленими в соціальних комунікаціях залишаються проблеми типології місцевих мас-медіа, зокрема друкованих.

У періодичних видань Івано-Франківщини досить монолітна аудиторія, традиційно її визначають як національно свідому, патріотичну, з високим рівнем знань з історії України – зокрема в контексті державотворення. Тому в пресі Прикарпаття значно більше публікацій, присвячених цій тематиці. Контекст

державотворення присутній тут навіть у тих подачах, які висвітлюють події, що мають тільки опосередкований стосунок до державотворення. Це свідчить про високу національну державницьку свідомість журналістів та редакторів прикарпатських ЗМІ. А також про те, що проблематика державотворення часто є домінантною в публікаціях різного змісту, а отже – одним із пріоритетів редакційної політики проаналізованих ЗМІ.

За даними Державного комітету телебачення та радіомовлення України станом на березень 2014 р: «В області нараховується 374 друковані засоби масової інформації місцевої сфери розповсюдження. Зокрема з них: газет – 301, журналів – 38, альманахів – 5, бюлетенів – 17, збірників – 7, дайджест – 1. Засновниками 267 друкованих ЗМІ є юридичні особи (в т. ч. 24 видання засновано органами місцевого самоврядування, 20 – органами виконавчої влади, 33 – політичними партіями, 28 – громадськими організаціями, 14 – релігійними організаціями, 20 – навчальними закладами), 107 – фізичні особи. Переважна більшість видань виходить українською мовою. Проте зареєстровано 2 російськомовні та 1 англійськомовне видання, а також 6 двомовних видань (4 – українською та російською мовами, 1 – українською та польською мовами, 1 – українською та англійською мовами). Близько 90% тиражу комунальних засобів масової інформації та від 10 до 50% тиражу інших видань розповсюджується за передплатою, решта через мережу торгових закладів “Укрпошти” та приватними розповсюджувачами. Більшість перерахованих засобів масової інформації займають виважену конструктивну позицію і розміщують матеріали, які “дозволяють читачу ознайомитись з різними точками зору на важливі суспільні проблеми”» [6].

Основним видавничим центром Прикарпаття є обласний центр – м. Івано-Франківськ. Саме тут виходить найбільше видань, саме в Івано-Франківську видаються найавторитетніші, найпопулярніші та найцікавіші газети і журнали області. Медіа Прикарпаття є патріотичними по духу і традиційно приділяють велику увагу проблематиці державотворення.

Становлення більшості сучасних ЗМІ Івано-Франківської області відбувалося на початку 1990-х рр. – у вирішальний період українського державотворення. Чимало з них внесло свою лепту в те, що Україна здобула незалежність, послідовно висвітлювало перші кроки на шляху розбудови української держави, заповнювало прогалини у знаннях про справжню історію боротьби українського народу за свою державність. У досліджуваний період медіа Івано-Франківщини продовжують державотворчі традиції, започатковані у той буремний час. Найактивніше висвітлюють питання державотворення саме газети області, значну частину ефірного часу приділяють проблематиці державотворення ОТБ «Галичина» та обласне радіо. Що стосується інших медіа, то можемо сказати, що місцеві інтернет-видання залишаються доволі байдужими до проблематики державотворення, як і приватні радіостанції і телестудії. Однак тут ми зосереджуємо увагу на такому виді періодичних друкованих видань, як газети. Саме вони, на нашу думку, є основним носієм державотворчого дискурсу, приділяють найбільше уваги питанням розвитку Української держави.

Основою дослідження став моніторинг і аналіз обласних видань, що є найяскравішими представниками преси Івано-Франківщини та якнайкраще демонструють особливості висвітлення у пресі Прикарпаття різних аспектів

державотворення у період 2006–2010 рр. Ми розглядаємо не лише висвітлення у пресі Івано-Франківщини різних аспектів державотворення, але й внесок проаналізованих видань у розвиток демократичних процесів у країні. У контексті державотворення на увагу заслуговують насамперед такі обласні газети: «Галичина», «Західний кур'єр», «Світ молоді», «Репортер», «Галицький кореспондент» і «Вечірній Івано-Франківськ».

Коло проблем державотворення включає в себе питання політики, релігії, права, історії, культури, освіти, філософії, а також діяльності ЗМІ та багато інших. Одні проблеми автори зачіпають частіше, іншим присвячені лише поодинокі публікації. Лідером за кількістю публікацій, присвячених державотворенню, є газета «Галичина». Вона вважається першою демократичною газетою незалежної України. Засновано її навесні 1990 р. внаслідок розколу редакційного колективу компартійної газети «Прикарпатська правда», одна частина якого під проводом Богдана Галюка стала осердям редакції «Галичини» – органу Івано-Франківської обласної ради першого демократичного скликання, в якій комуністи вже перебували в меншості. Серед засновників цього видання є Івано-Франківська обласна рада, а це значною мірою зумовлює як характер публікацій, присвячених цим питанням, так і велику увагу до проблематики державотворення. Газета виступає основним друкованим органом обласної влади, тому подачі «Галичини» чи не найкраще відображають «офіційні» погляди на державотворення. Саме в цьому виданні опубліковано «Концепції національного і духовного відродження Івано-Франківщини» [7].

У «Галичині» оприлюднюються також інші «офіційні матеріали»: ухвали сесій обласної і місцевих рад, розпорядження голови облдержадміністрації, виклики до суду тощо. Автори «Галичини» у своїх публікаціях здебільшого лояльні до обласного керівництва, дотримуються традиційних поглядів на державотворення; статті не провокативні, автори дуже рідко виступають проти якихось суспільних устоїв, навіть якщо вони є застарілим стереотипом. При цьому створюється видимість подання та зіставлення різних поглядів. Так, в одному випуску газети за 26 липня 2008 р. подано матеріали: про героїзм українських радянських військ при визволенні м. Станиславова і роздуми про значення перемоги радянських військ для України під назвою «Визволення чи нова окупація?» [8].

Також «Галичина» активно висвітлює політичне життя у контексті державотворення: публікує програми різних політичних партій; інформацію про з'їзди та численні заходи політичних партій, блоків та інших організацій.

У процесі дослідження траплялися матеріали, що мали ознаки замовних. Так, за період 2006–2010 рр. найбільше уваги та похвал «Галичина» надавала «Нашій Україні», яка на той час мала більшість в облраді, а отже й певний вплив на газету. Натомість практично відсутня інформація про представників так званої «опозиції» – політичних сил, що не мають великої підтримки серед населення області. Водночас «Галичина» публікує матеріали про переломні моменти української історії [9], факти, що до цих пір замовчував радянський режим [10]; жодна значна дата в історії України не залишається поза увагою авторів цього часопису [11]. Державотворчий дискурс у газеті нерозривно пов'язаний з історією, ця тематика переважно переводиться у площину минулого, а

майбутньому приділяється порівняно незначна увага.

Слід відзначити велику жанрову палітру публікацій. Якщо в інших виданнях подачі з державотворення переважно обмежені одним-двома жанрами, яким надають перевагу журналісти чи редактори, то в «Галичині» пропонують різноманітні за стилем і жанром матеріали, в яких присутній контекст державотворення: починаючи від коротенької замітки [12] і закінчуючи розлогим есе [13].

Загалом варто зазначити, що переважна більшість публікацій має описовий характер, їх можна радше віднести до інформаційних або художньо-публіцистичних жанрів. Аналітичні матеріали, яких небагато у випусках видання, порівняно невеликі, доволі поверхові і часто в остаточному підсумку зводяться до шаблонних висновків. Хоча не можна сказати, що «Галичина» не публікує «серйозних» та глибоких матеріалів з актуальних питань розвитку української держави, області і міста. Щоправда, авторами таких публікацій зазвичай є не співробітники редакції, а авторитетні в Україні люди: В. Лизанчук [14], Т. Возняк [15], які можуть дати ґрунтовний фаховий аналіз ситуації та зробити зважені адекватні висновки.

Характеризуючи подачі з державотворення у «Галичині», слід зазначити, що зазвичай це доволі якісні матеріали, створені за канонами журналістської творчості, написані витонченою та чистою українською мовою, сповнені патріотизму і поваги до нашої історичної спадщини. «Галичина» послідовно і наполегливо пропагує патріотичні ідеї, роблячи таким чином свій внесок у процес державотворення.

Підсумовуючи, ми можемо сказати, що «Галичина» найкраще репрезентує державні видання області, поєднуючи характерне для них зацікавлення проблематикою державотворення.

Для «Західного кур'єра», як і для «Галичини», характерною рисою є схильність до різного роду штампів. Це стосується як змісту публікацій, так і їхніх мовностилістичних особливостей. «Західний кур'єр» з обласних газет Прикарпаття, які ми проаналізували, лідирує за кількістю публікацій, що мають ознаки замовних [16; 17]. У деяких випусках газети вони займають одну або й дві повні шпальти, при цьому в одному і тому ж номері можуть співіснувати замовні матеріали від різних політичних сил, наприклад, публікації, що явно вихваляють «Нашу Україну» і різко критикують БЮТ і ПР, та матеріали, що пропагують БЮТ. Зазначмо, що такий стан справ, очевидно, зумовлений тим, що видання має обмежені ресурси, тому керівництво газети змушене вдаватися до пошуків нових джерел фінансування та компромісних рішень.

Порівняно з «Галичиною», що виходить тричі на тиждень і має можливість здійснювати власні проекти, де задіяно багато авторів і дописувачів, «Західний кур'єр» виходить лише раз на тиждень і має доволі невеликий штат працівників.

Яскравим взірцем сучасної якісної недержавної преси, що подає чимало публікацій з питань державотворення, є газета «Репортер». Засновником видання (перший випуск вийшов 1991 р.) зазначено ТзОВ «Редакція газети «Репортер»». Часопис позиціонує як «інформаційно-аналітичну газету». Провівши тривалий моніторинг публікацій видання, ми дійшли висновку, що «Репортер» залишає враження одного з найкритичніших, найгостріших і найдинамічніших ЗМІ області; подачі цього видання завжди злободенні,

проблеми розглядають по суті та без прикрас, автори не бояться болючих тем, критикувати владу і представників бізнесу. Іноді публікації «Репортера» доволі різкі, для них характерними є іронія та гротеск, яскрава жива мова. І все ж при цьому газета дотримується принципу об'єктивності і намагається подати різні погляди, критика аргументована, а різкі матеріали адекватні ситуації. А тому ми вважаємо, що «Репортер» є одним із найцікавіших прикарпатських видань, яке прагне наслідувати найкращі взірці світової преси.

Значну частку публікацій цього видання подано в контексті державотворення. При тому, що немає гучних декларацій редакції про її державотворчу позицію, для контенту видання характерними є постійна увага до процесів розвитку української держави і державницька свідомість. Цікавими для дослідження стали рубрики «Політ-Аналізи» [18], «Топ-коментар» [19], а також рубрика «Легенди старого Станиславова», присвячена історії міста, маловідомим фактам минулого Івано-Франківська. Однак їхнім недоліком є те, що читачеві пропонуються переважно коментарі одних і тих же персон.

Значну частку матеріалів «Репортера» можна схарактеризувати як «політичні». Хоча публікацій з ознаками замовності у виданні порівняно менше, проте такі подачі все-таки трапляються [20]. Отож газета «Репортер» подає критичний підхід до всього, починаючи від діяльності чиновників і закінчуючи традиційною для регіону концепцією державотворення. Подачі «Репортера» відрізняються свіжістю думки, незаангажованістю поглядів і постійним творчим пошуком.

Серед інших обласних недержавних видань Івано-Франківщини аналізованого періоду якісним і цікавим контентом вирізняється також тижневик «Галицький кореспондент». Газета пропонує добірку матеріалів з усіх сфер життя Івано-Франківська, області та України загалом, у кожному номері на читача чекають цікаві рубрики і якісні журналістські матеріали. Газета висвітлює найважливіші події та злободенні питання, пропонує актуальні проблемні статті і розважальні матеріали. Можна без перебільшення сказати, що вона є одним із найпопулярніших видань краю.

Однак тематиці державотворення присвячено доволі мало публікацій, переважно проблеми державотворення побічно зачіпаються у контексті інших проблем [21; 22]. Цікавою рубрикою «Галицького кореспондента» є «Світ про нас» [23] – добірка невеликих уривків з публікацій в авторитетних закордонних виданнях, які присвячені Україні. Контекст державотворення присутній у цих подачах дуже часто, іноді ми натрапляємо на принципово новий погляд на державотворчі процеси в Україні. Тож ця рубрика цікава для читача, вносить свою лепту в розвиток державотворчого дискурсу та свідчить про орієнтацію видання на найкращі зразки світової преси.

У «Галицькому кореспонденті» іноді трапляються передруки аналітичних публікацій з серйозних відомих видань, що більшою чи меншою мірою стосуються проблем державотворення. Зазначмо також, що подекуди ми маємо справу з матеріалами, що мають явні ознаки замовності. Хоча такі публікації присвячені діяльності різних політичних партій і блоків.

Цікавою для нашої роботи стала опозиційна до міської влади обласного центру газета «Вечірній Івано-Франківськ». Хоч видання виходило лише раз на тиждень і мало невеликий наклад (навіть як для регіональної газети), воно

виділялося на тлі місцевої преси оригінальними яскравими подачами і стійкою державотворчою позицією редакції. Засновником газети вказано благодійний фонд «Станіславська надія», керівником якого значиться головний редактор видання Зіновій Бойчук. «Вечірній Івано-Франківськ» позиціонував себе як незалежне видання нового типу, що подає якісні матеріали, проводить об'єктивні дослідження, зачіпає цікаві теми та злободенні проблеми.

Помітною є цілісна редакційна політика видання, що проявляється як у доборі матеріалів для публікації, так і в особливостях висвітлення тем і проблем, «свіжий» погляд на усталені поняття, нестандартний підхід до начебто звичних тем. Значне місце серед публікацій «Вечірнього Івано-Франківська» посідають так звані «викривальні» матеріали: доволі великі за обсягом подачі, що показують зловживання чиновників різного рангу, викривають корупцію та інші суспільні вади. Характерними для них є порівняно великий масштаб дослідження: журналісти не лише описують ситуацію, а й самі відвідують місце події, проводять власні опитування очевидців і експертів, працюють з архівами та подають відповідні запити до органів влади. Яскравим прикладом служать подачі «Фальсифікація по-калузьки» [24] і «То не вода каламутна хату затопила, а людська ментальна совість очі затулила» [25].

Ми доходимо висновку, що газета справляла доволі суперечливе враження: з одного боку, вона подає сміливі розслідування, розвінчує міфи про діяльність чиновників і не боїться відвертих звинувачень, а з другого – таким матеріалам часто закидають замовність і односторонність. Все ж такі матеріали «Вечірнього Івано-Франківська» при всій своїй сильних і слабких сторонах, іноді відвертій провокативності, роблять свій внесок у державотворчий процес, порушуючи певні питання, спонукаючи читачів до дискусії.

Значно менше уваги приділяли проблематиці державотворення такі друковані періодичні видання області, як «Світ молоді», «Івано-Франківський оглядач» і «Станіславська газета». Вони менші за обсягом і переважно висвітлюють поточні проблеми розвитку міста та області, значну увагу приділяють пізнавальним і розважальним матеріалам: у них, наприклад, є літературні сторінки, сторінки для жінок, редакції багато уваги приділяють рекламі. Аналізуючи контент цих видань у контексті державотворення, ми можемо сказати, що їхні подачі переважно невеликі за обсягом та масштабом дослідження, зазвичай вони приурочені певним історичним датам або ж висвітлюють поточні проблеми державотворення на прикладі явищ сучасності.

Окрему категорію становлять видання, які заснували громадські організації, політичні партії, релігійні громади та інші об'єднання. Для прикладу можемо навести такі часописи: «Нова зоря» (газета Івано-Франківської єпархії Української греко-католицької церкви), «Галицька Просвіта» (видання Івано-Франківської обласної організації «Просвіти»), «Наша Україна» (газета Івано-Франківської обласної організації партії «Народний Союз Наша Україна»). Проте контекст державотворення в них присутній рідко, а якщо питання державотворення все-таки розглядають, то переважно в ключі діяльності організації-видавця.

Отож ми доходимо висновку, що друковані мас-медіа Івано-Франківщини приділяли велику увагу ідеям державотворення, не оминали проблем патріотизму, героїчних дат нашої історії. Матеріали в обласних періодичних

виданнях Івано-Франківщини розраховані на освічену, інтелектуальну публіку, адже для їхнього розуміння потрібен певний рівень знань і відповідний поняттєвий апарат. Публікації в обласних виданнях, особливо недержавних, часто доволі провокативні, тому вимагають від читача певної свободи думки, сучасного мислення і толерантності. Також таким публікаціям в обласних виданнях притаманні масштаб і глибина дослідження, проблеми в подачу розглядаються поглиблено, автори часто проводять журналістські дослідження і роблять власні висновки.

Джерела та література

1. Вільчинський, Олександр Казимирович. Преса Тернопільщини 1985–1991 років: структурно-змістовий аспект: автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій: 27.00.04 / Олександр Казимирович Вільчинський. – Київ: Б.в., 2012. – 16 с. (КНУ ім. Тараса Шевченка, дата захисту: 24.10.12).
2. Гузенко, Тетяна Андріївна. Інформаційні ресурси місцевого самоврядування як інструмент формування екологічної свідомості: автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій: 27.00.01 / Тетяна Андріївна Гузенко. – Запоріжжя, 2013. – 20 с. (Класичний приватний університет, дата захисту: 05.09.13).
3. Дженжебір, Ольга Миколаївна. Структурно-функціональна характеристика медіасередовища міст-супутників Києва: автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій: 27.00.06 / Ольга Миколаївна Дженжебір. – Київ, 2015. – 16 с. (КНУ ім. Т. Шевченка, дата захисту: 24.03.15).
4. Дяченко, Марія Дмитрівна. Преса запорізького регіону другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.: типологія, характеристика, жанрові домінанти: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.04 / Марія Дмитрівна Дяченко. – Запоріжжя: Б.в., 2010. – 20 с. (Класичний приватний університет, дата захисту: 22.06.10).
5. Сенкевич, Геннадій Анатолійович. Міська газета: творчо-соціальна парадигма функціонування: автореф. дис. ... канд. наук. із соціальних комунікацій / Геннадій Анатолійович Сенкевич. – Запоріжжя: Б.в., 2010. – 19 с. (Класичний приватний університет, дата захисту: 22.06.10).
6. Бюлетень Держтелерадіо. 2014. Березень. – К. : Держтелерадіо України, 2014.
7. Концепції національного і духовного відродження Івано-Франківщини // Галичина. – 2006. – 4 лютого.
8. Галичина. – 2008. – 26 липня.
9. Володимир Великий хрестив Київську Русь // Галичина. – 2008. – 26 липня.
10. Герої Крут у нашій пам'яті // Галичина. – 2009. – 29 січня.
11. Володимирський Ф. Чин в ім'я української державності / Ф. Володимирський // Галичина. – 2008. – 27 червня.
12. Вівчар Б. Відкиньмо байдужість і зневіру / Б. Вівчар // Галичина. – 2008. – 3 червня.
13. Романишин Є. Кайдани порвімо!.. Інформаційні / Є.Романишин // Галичина. – 2008. – 23 серпня.
14. Лизанчук В. І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь / В. Лизанчук // Галичина. – 2008. – 30 жовтня.
15. Возняк Т. Уроки грузинської кризи для України / Т.Возняк // Галичина. – 2008. – 14 серпня.
16. Одержимі владою // Західний кур'єр. – 2008. – 23 жовтня.
17. Шлемко Д. Фінансово-економічна криза: які несе загрози / Д. Шлемко // Західний кур'єр. – 2008. – 6 листопада.
18. Політ-аналізи // Репортер. – 2008. – 12 червня.
19. Чи потрібен Україні лідер? // Репортер. – 2008. – 26 червня

20. Гапликашенко Ю. Уряд «дохазяйнувався» / Ю. Гапликашенко // Репортер. – 2009. – 29 січня.

21. Габсбург К. фон: Тут почуваю себе повністю вдома / Карл фон Габсбург // Галицький кореспондент. – 2008. – 9 жовтня.

22. Нестрашний суд // Галицький кореспондент. – 2008. – 9 жовтня.

23. Світ про нас // Галицький кореспондент. – 2008. – 6 листопада.

24. Дністран М. Фальсифікація по-калуськи / М. Дністран// Вечірній Івано-Франківськ. – 2008. – 23 жовтня.

25. Федунків З. То не вода каламутна хату затопила, а людська ментальна совість очі затулила / З.Федунків // Вечірній Івано-Франківськ. – 2008. – 6 листопада.

Vasyl MARCHUK

Natalia MARCHUK

FEATURES OF THE PRINT MEDIA FUNCTIONING IN PRYKARPATTYA REGION IN THE CONTEXT OF STATE-BUILDING

The article clarifies the peculiarities of coverage of the problem of state-building by the print media of the Prykarpattia region, and analyzes publications on state-building problems as one of the main thematic categories of the press of the oblast.

Key words: *analytics, state-building, elites, genres, media, content, news, print media.*

Василь МЕЛЬНИЧУК

РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПРИКАРПАТТЯ В НАПРЯМКУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ (ПОКУТСЬКИЙ ВИМІР)

Цю статтю присвячено реформуванню місцевого самоврядування в Україні і на Прикарпатті на сучасному етапі. В публікації проаналізовано актуальні проблеми розвитку місцевого самоврядування, його утвердження та майбутні перспективи, також розглянуто стан добровільного об'єднання територіальних громад Покуття

Ключові слова: *місцеве самоврядування, децентралізація, перспективний план, територіальна організація влади, об'єднана територіальна громада, Покуття.*

На сучасному етапі розбудови української держави як демократичної, соціально орієнтованої, правової з урахуванням глобальних змін, які відбулися та відбуваються останнім часом, розвиток місцевого самоврядування є одним із визначальних напрямів державотворення і побудови громадянського суспільства. Революція гідності ствердила європейський вектор розвитку нашої країни, зокрема і реальне впровадження Європейської хартії місцевого самоврядування, що забезпечить високий рівень життя в громадах та регіонах через місцевий економічний і регіональний розвиток.

Становлення місцевого самоврядування в новітній Україні має свої етапи, і воно, на жаль, непослідовне. Воно проходило на фоні перманентних змін у системі територіальної організації влади, політичних, фінансово-економічних кризових явищ. На першому, початковому (умовно: 1990–1993 рр.), випробовували різні моделі територіальної організації публічної влади. На другому, починаючи з 1994 року, відпрацьовували підходи до сучасного конституційного бачення системи місцевого самоврядування. На третьому, після ухвалення Конституції України 1996 року, розв'язували організаційні, законодавчі й прикладні проблеми його становлення і розвитку. Виміром досягнень щодо становлення місцевого самоврядування може слугувати оцінка реалізації принципів, визначених в Європейській хартії місцевого самоврядування. Головними з них є: організаційна, правова, фінансова і майнова (економічна) самостійність місцевого самоврядування в особі територіальних громад, органів місцевого самоврядування.

Вступивши до Ради Європи, Україна взяла на себе зобов'язання розвивати місцеву демократію. 1997 року без застережень було ратифіковано

Європейську хартію місцевого самоврядування, і Конгрес місцевих і регіональних влад Європи (КМРВЕ) почав здійснювати моніторинг за дотриманням положень хартії. Численні публічні дискусії щодо розв'язання проблем місцевого самоврядування, місцевого і регіонального розвитку призвели до висновків про потребу гармонізації інтересів суб'єктів місцевого і регіонального розвитку; розробки та реалізації механізмів партнерства тощо.

Нарешті настав час втілення загально визначених демократичних принципів: децентралізації державного управління, деконцентрації повноважень органів виконавчої влади, субсидіарності. Бо нинішня система організації території і влади в Україні є повним відображенням пережитку радянської системи вертикалі влади. І, на превеликий жаль, цей пережиток досі діє в незалежній Україні. Ця система мотивована була ще вчора, але сьогодні вона не відповідає реаліям.

Система територіального устрою в Україні сьогодні така заплутана, що не підлягає жодній міжнародній класифікації території. Ба більше, ця система схожа на тенета і постійно на всіх територіальних рівнях провокує корупцію, з якою ми намагаємося весь час боротися, але не бачимо чи не хочемо бачити справжньої причини. Вона сьогодні не виправдовує себе ні перед людьми, ні перед новою владою. У підсумку люди живуть в некомфортних умовах, а влада так і не зазнає серйозного оновлення в продекларованих постійних заявах.

Зламано стару систему, за якою влада існувала не для людини, а, по суті, сама для себе. Влада на місцях така безпорадна, що люди по розв'язанню простих проблем звертаються до вищих державних органів: до Президента, до Кабінету Міністрів, Верховної Ради. Світовий, зокрема і європейський, досвід доводить, що тільки ті органи влади, які перебувають у безпосередньому постійному контакті з людиною, можуть і здатні створювати належні умови для життя. Чиновників мають обирати люди, і вони мають відповідати перед ними кожного дня за кожну свою дію, за кожну витрачену копію. В цій ситуації і в такій моделі відповідальні обидві сторони. Чиновники відповідають за те, як виконують свої функції, а люди – за те, кого вони обирають. Сьогодні чиновник звітує і відповідає за свою роботу перед іншим чиновником, а не перед людиною чи перед законом.

Очевидно, що влада має бути поруч з людиною, а отже, розуміти її проблеми, аби швидко й адекватно реагувати на них. Тільки місцеве самоврядування за таких умов здатне опікуватися місцевими питаннями. Державна влада неповною мірою розуміє місцеві проблеми і не має відповідальних інструментів для розв'язання цих проблем.

Так, 1 квітня 2014 р. уряд України схвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади в Україні, метою якої є визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування і територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного середовища проживання для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави і територіальних громад. Отже, проблема модернізації сучасної системи місцевого самоврядування в Україні набуває нового концептуального змісту. Її розв'язання

сприятиме розв'язанню важливих для населення питань у межах регіону. Місцеве самоврядування сьогодні виступає важливим фактором демократизації суспільного життя, децентралізації управління і обов'язковою передумовою становлення громадянського суспільства, наближення влади до її джерела – народу.

Реформу місцевого самоврядування на Прикарпатті розпочато рішеннями Івано-Франківської обласної ради від 26.06.2015. № 1659-36/2015 та від 24.07.2015. № 1722-36/2015 «Про перспективний план формування територій громад області». Протягом певного періоду депутатський корпус сьомого демократичного скликання вносив ті чи інші зміни, що стосувалися формування громад. Основними принципами при ухваленні цих рішень, якими керується рада, є добровільність та спроможність. Перспективний план передбачає утворення 58-ми ОТГ. Першою об'єднаною територіальною громадою на Прикарпатті є Печеніжинська об'єднана територіальна громада.

Протягом більш як чотирьох років в області утворено 23 об'єднані територіальні громади (ОТГ), до яких увійшло 107 місцевих рад, що становить 20,7 відсотка від їхньої загальної кількості. Загалом в ОТГ об'єднано 213,7 тис. жителів, або 15,5 відсотка населення області. Середня чисельність населення однієї ОТГ становить понад 9 тисяч. Площа об'єднаних територіальних громадах становить 2265,7 кв. км, або 16,3 відсотка від загальної площі області, середня площа однієї ОТГ – 98,5 кв. км.

Динаміка щодо кількості утворення ОТГ в області виглядає так: 2015 року було утворено чотири ОТГ, 2016 – вісім, 2017 – одинадцять. Так, 2015-го утворено Печеніжинську селищну, Старобогородчанську, Верхнянську та Білоберізьку сільські об'єднані територіальні громади, які об'єднали 19 місцевих рад. 2016 року – вісім об'єднаних територіальних громад: Тлумацьку міську, Більшівцівську селищну, Витвицьку, Матеївецьку, Нижньовербізьку, П'ядицьку, Космацьку та Олешанську сільські ОТГ (46 місцевих рад).

2017 року утворено 11 об'єднаних територіальних громад: Дзвиняцьку ОТГ Богородчанського району, Яблунівську та Рожнівську ОТГ Косівського району, Ланчинську і Переріслянську, Делятинську ОТГ Надвірнянського району, Брошнів-Осадську та Спаську ОТГ Рожнятівського району, Заболотівська ОТГ Снятинського району, Ямницька ОТГ Тисменицького району і Войнилівська ОТГ Калуського району, які об'єднали 42 місцеві ради.

2018 року процес добровільного об'єднання громад дещо уповільнився. Верховна Рада надала можливість формувати громади навколо міст обласного значення. На сьогодні в області цей процес перебуває на початковому етапі.

В Городенківському та Рогатинському районах області не функціонує жодної об'єднаної територіальної громади.

Реформування місцевого самоврядування Покуття, що включає Городенківський, Снятинський, Тлумацький, Тисменицький та Коломийський райони, проходить непросто, і сприймають реформу в кожному з цих районів неоднозначно. Кількість утворених територіальних громад на Покутті становить третину від загальної кількості Прикарпаття. Формування спроможних громад відбувається нерівномірно. Як свідчить практика, значною мірою це залежить від позиції обласної та районної державних адміністрацій, активності регіонального офісу реформ і безпосередньо базових органів місцевого самоврядування.

Лідером серед усіх районів не тільки Покутського краю, але й області з функціонування об'єднаних територіальних громад є Коломийський район. Тут створено чотири ОТГ: Печеніжинську, Матеївецьку, Нижньовербізьку і П'ядицьку.

В Тлумацькому районі функціонують Олешанська сільська і Тлумацька міська об'єднані територіальні громади. Єдиною міською громадою в області є саме громада Тлумача.

По одній територіальній громаді функціонує в Тисменицькому та Снятинському районах, а саме: Ямницька і Заболотівська ОТГ.

Жодної об'єднаної територіальної громади не створено в Городенківському районі. Хоча була спроба розпочати цей процес з Чернелицької ОТГ.

Аналізуючи практику реформування місцевого самоврядування на Покутті та й загалом на Прикарпатті, можна зробити вже перші висновки. Виходячи з того, що старт реформи дано у квітні 2014 р., коли було ухвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні, після чотирьох років можна констатувати, що реформа просувається повільно. І це перший мінус. Загалом 2014-й був не дуже успішний, а от 2015-й приніс багато змін у місцевому самоврядуванні. Виникло поняття об'єднаних громад, було ухвалено перші закони про регіональний розвиток, запровадив закон про співробітництво громад. 2016-го фінансовий зиск вже відчула і сільська місцевість. Власне, децентралізація триває. Однак є одне «але». Вона дуже повільна. Ба більше, відбуваються і речі протилежні децентралізації, наприклад, тарифна політика або те, що стосується правил місцевих виборів тощо.

Другий мінус – люди на місцях не до кінця розуміють суть реформи, відповідно не поспішають робити практичні кроки. Тобто сьогодні потрібно децентралізацію розглядати в ракурсі створення спроможних об'єднаних територіальних громад. Громади повинні зрозуміти, що об'єднання повинне створити спрямовану економічно ефективну модель управління, щоб ця кількість населення, яка проживає у відповідній територіальній громаді, відчула: по-перше – поліпшення, по-друге – управління.

Третій мінус – відсутність системного підходу до змін у місцевому самоврядуванні та до адміністративно-територіальної реформи. Проблема з об'єднанням громад пов'язана з тим, що це річ добровільна, а адміністративно-територіальна реформа – річ примусова. Останню у нас не проводять. Питання співпраці громад – це один механізм, об'єднання громад – другий механізм, і зміна меж адміністративно-територіальних одиниць – це третій механізм. Усі ці три механізми не пов'язані з поняттям адміністративно-територіальної реформи. У нас реформа місцевого самоврядування відбувається без попередньої реформи адміністративно-територіального устрою. А певні зміни в адміністративно-територіальному устрої здійснено шляхом ухвалення закону про об'єднання територіальних громад, про внесення змін до складу адміністративно-територіальних одиниць, шляхом винесення міст із районного значення у міста обласного значення. Всі ці речі ситуативні. Немає системного підходу. Поки що проходять лише ті зміни, які очевидні для всіх.

Враховуючи, що сьогодні процес вже пішов, потрібно поглиблювати реформу там, де вона розвивається успішно. Тепер головне – проводити реформу на місцях, тобто формувати спроможну громаду. Здійснення реформи місцевого самоврядування неможливе без оновлення нормативно-правової

бази та внесення змін до Конституції України. Сучасна система законодавства про місцеве самоврядування потребує вдосконалення на засадах зміцнення організаційної, правової, фінансової, матеріальної і адміністративної самостійності місцевого самоврядування, розбудови європейської моделі адміністративно-територіального устрою та принципах децентралізації, деконцентрації, повсюдності, субсидіарності, єдності системи публічної адміністрації тощо.

Проведення реформ місцевого самоврядування потребуватиме належного кадрового забезпечення. Тому актуалізується проблема формування та реалізації дієвої кадрової політики на місцях, удосконалення системи підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації посадових осіб, службовців органів місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад, запровадження професійних програм підготовки для органів місцевого самоврядування тощо.

Формування інноваційної системи місцевого самоврядування в Україні має забезпечити стабільність на місцях, залучення громадян до ухвалення управлінських рішень, врахування інтересів громад, регіонів та держави в майбутньому сталому розвитку України і Європи.

Джерела та література

1. Гришко Р. Ю. Вплив децентралізації на трансформацію повноважень територіальних громад України / Р. Ю. Гришко // Держава та регіони. Серія: Державне управління : наук.-вироб. журнал. – 2017. – № 1. – С. 138–143.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовт. 1985 р. : Хартія Ради Європи // Зб. договорів ради Європи : офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2000. – С. 190–205
3. Закон України «Про добровільне об'єднання громад» [Електронний ресурс]- <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [Електронний ресурс]- <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
5. Конституція України [Електронний ресурс]- <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Концепція реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс]- <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>
7. Пухтинський М. Європейські орієнтири місцевого і регіонального розвитку : зб. матеріалів та документів / М. Пухтинський, М. Власенко. – К. : Вид-во Акад. муніцип. упр., 2009. – 508 с.
8. Про перспективний план формування територій громад області Рішення обласної ради від 24.07.2015. № 1722-36/2015 - [Електронний ресурс] - http://orada.if.ua/fileadmin/documents/Rishennja/06_36/1722-36.pdf

Vasyl MELNYCHUK

REFORMATION OF THE LOCAL GOVERNMENT IN PRECARPATHIAN AREA IN THE DIRECTION OF DECENTRALIZATION OF MANAGEMENT AT MODERN STAGE (POTATO CHANNEL)

This article is devoted to the reform of local government in Ukraine and in Precarpathian region at modern stage. The publication analyzes actual problems of the development of local government, its approval and future prospects, also the condition of united territorial communities of Pokuttia

Key words: local government, decentralization, prospective plan, territorial organization of power, united territorial community, Pokuttia.

Олександр НОВОСЬОЛОВ

ПОЗИТИВНИЙ ТУРИСТИЧНИЙ ОБРАЗ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

У статті розглянуто позитивний туристичний образ території як чинник конкурентоспроможності регіону. Проаналізовано приклади позитивного іміджу території зі світової практики. Запропоновано можливі варіанти позитивного туристичного образу для Івано-Франківської області.

Ключові слова: бренд, позитивний туристичний образ, товарний знак, конкурентоспроможність регіону, Івано-Франківська область.

Ми вважаємо, що на сучасному етапі під конкурентоспроможністю території (регіону) можна розуміти здатність місцевої влади через функцію управління (регулювання) створювати умови раціонального використання економічного потенціалу території для повнішого задоволення чимраз більших потреб суспільства.

Конкурентоспроможність регіону можна розглядати як систему, що складається з таких елементів, як конкурентний потенціал регіону, фактори й умови формування конкурентного середовища, ефективність (продуктивність) використання ресурсів, конкурентні переваги, конкурентні стратегії господарських суб'єктів, державні та ринкові механізми управління економічним потенціалом регіону для повнішого задоволення потреб людини [3].

В сучасних умовах формування бренда території можна розглядати як фактор її конкурентоспроможності.

Створити бренд Івано-Франківщини можна декількома шляхами:

а) через створений вже у свідомості людей образ, тобто через асоціації з територією, створеними на ній товарами і послугами, конкретними людьми і т. п.;

б) через розробку ефективної стратегії місцевої влади, яка враховує конкурентний потенціал регіону.

Термін «бренд» спочатку з'явився на Дикому Заході. Тоді «brand» означав клеймо, яке випалювали для дальшої ідентифікації належності худоби. Тепер цей термін має широку сферу застосування. Бренд дуже схожий з термінами «товарний знак» і / або «торгова марка», але торгова марка і товарний знак – це лише впізнаване зображення, що символізує товар, послугу чи інше явище, тобто з чим асоціюються ці товари. Слід зазначити, що бренд має ширше значення.

Відзначмо, що товарний знак – це зареєстрована торгова марка, яка має одного прямого правовласника. Товарний знак говорить про те, що така торгова марка існує, вона є інтелектуальною власністю певної особи або компанії. Не всяка торгова марка далі може стати брендом. Для цього потрібно отримати популярність і довіру у споживачів. Адже бренд по суті це стереотип,

умовний образ, сформований у свідомості потенційних покупців. Отже, бренд – це перш за все впізнавана торгова марка з усталеним позитивним іміджем, міцно асоціюється у свідомості споживачів з певним виробником.

У маркетингу бренд визначається як «назва, термін, знак, символ, малюнок або їх поєднання, призначені для ідентифікації товарів або послуг продавців і їх диференціації від товарів або послуг конкурентів». Але це визначення досить умовне. Сьогодні бренд – це товар, який відповідає функціональним потребам деяких користувачів і становить для них якусь додаткову цінність, здатну задовольнити певні психічні потреби і спонукати до купівлі; це нематеріальний актив економічного суб'єкта. А торгова марка – це лише знак якості, це «зобов'язання» виробника, адресоване покупцеві, яке «повідомляє», що продукт відповідає якомусь внутрішньому стандартіві.

Для точнішого визначення звернімося до тлумачного словника: «...бренд – американізований варіант англословного словосполучення brand-name (значення brand: клеймо, тавро, марка, фабрична марка), яка закарбовується в пам'яті, справляє враження, name – ім'я» [4].

Роль бренда в сучасній ринковій економіці дуже важлива і не тільки з погляду споживача, виробника товару або послуги, а й території.

На сьогоднішній день можна виділити п'ять функцій бренда, які мають стосунок до покупця, і чотири, що стосуються стратегічного значення економічного суб'єкта.

Функція ідентифікації. Потенційний покупець сприймає назву торгової марки як повідомлення про пропонований набір тих чи інших властивостей товару. Наприклад, покупець порівнює дві торгові марки, то це супроводжується процесом, пов'язаним насамперед з емоційним, чуттєвим боком. Тому тут впізнаваність, унікальність бренда відіграє важливу роль.

Функція персоналізації. У кожної людини свої вподобання, смаки. Фірми через торгові марки дають можливість споживачеві продемонструвати свою відмінність від інших людей, свою неповторність, висловити характер через вибір товарів тих чи інших марок. Виходить, що бренд – не що інше, як засіб соціальної комунікації. Він дозволяє споживачам показувати певні якості свого вибору, тим самим демонструючи свою систему цінностей і переваг.

Функція гарантії. Торгова марка – це підпис, за яким ми можемо визначити виробника, вона формує довгострокову відповідальність перед покупцем, оскільки власник бренда (торговельної марки) зобов'язується забезпечити певний і постійний рівень якості.

Торгова марка – угода між її власником і споживачем. Що відоміша торгова марка, то більшою стає зобов'язувальна угода.

Виробник не може собі дозволити обдурити свого покупця і підірвати сформовану репутацію бренда.

Функція спрощення рішення. Бренд – це простий і дієвий спосіб запам'ятовування певних характеристик продукції. Марка, яку легко запам'ятати і легко впізнати серед інших, дає можливість покупцеві купувати за звичкою. З психологічного погляду логотип, колір, символ бренда мають дуже важливе значення.

Функція задоволення. Середньостатистична людина може дозволити собі придбати певні товари або послуги, але багатьом це здається недостатнім, і

тоді на перший план виходять потреби в новизні, зміні, здивуванні. Для таких покупців важлива потреба в нових враженнях, у зміні способу життя, у випробуванні унікальних товарів.

До названих п'яти функцій слід додати ще чотири, потрібні для довгострокової і конкурентоспроможної стратегії економічного суб'єкта.

Функція позиціонування. Це та сама функція ідентифікації, тільки вона належить до власника торговельної марки. Бренд дає можливість компанії позиціонувати себе, показувати свою відмінність і заявляти про свої відмінні характеристики. Функція позиціонування відіграє важливу роль на ринку, особливо на ринках, де дозволена порівняльна реклама. Тому торгову марку можна розглядати як зброю конкурентної боротьби. Вона сприяє збільшенню прозорості ринку.

Функція капіталізації. Для компанії бренд – це найцінніший актив, нематеріальний капітал. Це результат здійснених протягом багатьох років вкладень в рекламу. Виходить, що торгові марки привносять стабільність, тим самим зміцнюючи свій капітал.

Функція комунікації. Торгова марка має стратегічне значення для виробника, тому що дозволяє «вести діалог» зі споживачами напрямі, минаючи всіх посередників.

Функція захисту. Права власності на товарні знаки і патенти, авторські права захищають торгову марку від підробок і імітацій. При порушенні закону про товарні знаки або патентного закону компанія має право вжити всіх законних заходів щодо захисту своїх авторських прав. На міжнародному рівні існує централізована процедура реєстрації торгових марок (Мадридська конвенція).

Отже, не можна недооцінювати важливу роль бренда – це найцінніший актив для будь-якого економічного суб'єкта. Брендом потрібно грамотно управляти, зокрема для залучення потенційних клієнтів, впливаючи на чуттєве сприйняття.

Отже, бренд – це виражена в торговій марці сукупність іміджевих, експлуатаційних, технічних та інших характеристик товару, що дозволяє правовласникові (власнику) цієї марки не тільки грати одну з головних ролей на ринку певних товарів або послуг, а й використовувати саму марку як товар або послуги [5].

Дослідження показало, що успішний бренд формується на основі таких складників: хорошої репутації, іміджу, асоціацій, що виникають у свідомості людей, коли вони чують ту чи іншу назву або бачать якісь атрибути, нетривіальної історії створення та розвитку компанії тощо.

Бренд дає економічному суб'єктові додаткові переваги:

збільшення прибутку через підвищення цін або зростання обсягів продажів;
зростання вартості брендв в часі: довговічність брендв дає надприбуток на триваліший термін;

зниження економічних і підприємницьких ризиків, формування конкурентостійкості території на базі створеного бренда.

На сучасному етапі один з найефективніших інструментів формування і підтримки попиту на споживчому ринку – це брендинг, який ми розглядаємо як процес побудови і просування брендів або метод управління розвитком регіону, процес формування конкурентостійкості території.

Для підвищення ефективності просування бренда, вклавши значні інвестиції в його початкове просування, перш за все в інформативну рекламу, компанія-власник має можливість довгі роки експлуатувати імідж бренда, підтримуючи його лише завдяки незначним витратам, при цьому отримувати з кожної одиниці продукції прибуток за «популярність» бренда.

В сучасних умовах конкуренція проявляється не тільки у формі боротьби за отримання максимального прибутку, а й у прагненні встановити співробітництво і партнерство з потенційними конкурентами для стабільного функціонування на ринку [5].

Об'єднання конкурентних зусиль може бути наслідком злиття або поглинання компаній, які працюють в одному секторі або в абсолютно різних сферах. У таких випадках створюються кобрендингові проекти. Кобрендинг (Co-Branding) – це спільне використання комунікаційних каналів для розвитку ринкової ніші. Вдалий приклад подібного приєднання – це бренд Shure Incorporated – провідний виробник мікрофонів та аудіоелектроніки, який 2011 р. ввів у свій склад компанію DIS (Danish Interpretation Systems), що виробляє обладнання для аудіоконференцій.

Термін «брендинг місць» ввів у науковий обіг С. Ангольт 2002 р, що призвело до актуалізації проблеми брендингу територій. Саме С. Ангольт розробив комплексний диверсифікований (розширений) підхід до брендингу територій. До того ж він розробив концепцію конкурентної ідентичності, яка є шестикутником з шістьма елементами сучасного бренда місця: туризмом, населенням, політикою, культурою, бізнесом (інвестиціями) та експортними брендами.

Відзначмо, що перші проекти комплексного регіонального і країнового брендингу почали проявлятися ще в другій половині ХХ ст. на Заході, але це були однотипні і дрібномасштабні дослідження, які спеціалізувалися на якомусь одному аспекті, наприклад, туризмі. Культура бренда ввійшла у сферу міського маркетингу за двома бізнес-каналами: виїзним туризмом і експортом місцевих товарів і послуг. Ймовірно, туристичні компанії перші, хто став вживати термін «бренд міста». Пов'язано це з тим, що туризм – це бізнес, а туристичний маркетинг наближений до корпоративного середовища, в якому з'явилося поняття бренду [6].

Брендинг території (в цьому контексті Івано-Франківщини) невіддільний від процесів підвищення її конкурентоспроможності, оскільки бренд є демонстрацією конкурентних переваг, отже, більшої вартості. До того ж бренд регіону є важливим елементом забезпечення соціальної стабільності, фактором її конкурентоспроможності.

Ми вважаємо, що в короткостроковому періоді конкурентоспроможність регіону цілком залежить від наявності базових порівняльних переваг як потенціалу для розвитку конкурентних переваг. А в довгостроковому періоді конкурентоспроможність регіону визначається здатністю державних і ринкових інститутів створювати ефективні механізми для трансформації порівняльних переваг у конкурентні, їхнього розвитку і постійного вдосконалення. Регіональні органи влади повинні прагнути до формування такого конкурентного середовища, яке б сприяло підвищенню продуктивності виробництва, стимулюванню споживчого попиту тощо.

Так само як і в розробці «бренда достатку», слід враховувати емоційно-психологічну спрямованість. Основними інструментами бренда є вербальні та візуальні символи. Наприклад, вербальними можуть бути слогани (наприклад: «Львів – культурна столиця України»). Також це можуть бути вірші, пісні, цитати тощо. Візуальні символи міста чи регіону – це герб міста, прапор, пам'ятки і т. д. І все це в сукупності повинно відрізнити місто чи регіон від інших, створювати унікальний образ. Це підтверджують висновки вітчизняних дослідників, що спеціалізуються на брендингу території. На їхню думку, бренд місця – це комплекс унікальних конкурентоспроможних переваг міста серед конкурентів, який служить формуванню сприятливого сприйняття міста [7; 8].

Створення бренда території – запитана послуга, в якій зацікавлені сторони (наприклад, населення, муніципальні органи влади, місцеві компанії та ін.) Для того, щоб забезпечити соціальну стабільність, підвищити рівень життя місцевого населення, залучити інвестиції. Бренд як імідж території складається з сукупності переконань, уявлень і вражень людей щодо конкретного міста. Імідж міста – це перш за все набір переконань людей щодо його характеру, специфіки і функціонального призначення. Так, найчастіше для привернення уваги до того чи іншого міста / області / регіону використовують такі концепти як «столиця», «батьківщина», «край». Подібні синтаксичні конструкції – універсальні. Однак подібний прийом, особливо з концептом «столиця», поступово втрачає свою «вагу» і значущість. А пов'язано це з тим, що подібної «столичності» стає щораз більше, і деякі експерти вважають її неефективною і провальною. Так, у ході обговорення бренда Івано-Франківська фахівці дішли висновку, що ідея «столичності» «Івано-Франківська як столиці Карпат» говорить про дилетантизм її прихильників, оскільки бренд з визначенням «чогось іншого» апіорі ущербний.

Тож ми вважаємо за потрібне виділити такі параметри, за якими жителі розвинених країн сприймають «території»:

- зовнішній вигляд (оцінюється міжнародний статус міста, його репутація, популярність у світі, наприклад, Прага – найкрасивіше місто у світі);
- розташування (оцінка міста з погляду сприятливості проживання: клімат, чистота, привабливість і краса будівель, наприклад, Відень, Альпи);
- інфраструктура (зручне розташування, близькість автомагістралей, аеропортів та ін., наприклад, Краків, Токіо);
- населення (доброзичливість і привітність мешканців міста, ступінь захищеності новоприбулих жителів, це і Рим, і Дублін і Амстердам і Мадрид);
- ритм життя (привабливість міста, його місць відпочинку і розваг);
- потенціал (насамперед економічний: можливості здобуття освіти, ведення бізнесу, пошуку роботи, наприклад, Лондон).

Усвідомлення позитивного бренда території – успішний крок до залучення туристів. Туризм – один з основних «двигунів» зі створення привабливого бренда місцевості. Туристи завдяки своїм витратам допомагають розвивати економіку міста, до якого вони прибули.

Яскравим прикладом може послужити Чеська Республіка, яка в останні роки стала одним з популярних місць відпочинку. Вона поєднує в собі відразу кілька видів відпочинку: це і лікувальний відпочинок, який допомагає вилікуватися від багатьох недуг, і гірськолижні спуски з чистим снігом. Ба

більше, столиця Чехії – Прага вражає пишністю пам'яток: замки і собори, церкви, мости і музеї. Значну частину доходів міст Чехії становить прибуток, отриманий від туризму.

Сприятливий бренд території допоможе залучити потенційних жителів, які допоможуть розвинути економічний потенціал міста; це важливий елемент, який забезпечує соціальну стабільність через підвищення рівня самооцінки жителів території. Тому доцільно спрямовувати плани з розвитку регіону, не тільки зробивши основний акцент на економічному боці життя, а й на людському факторі. В цьому сенсі бренд регіону виглядає виграшніше, ніж бренд товару. Це пов'язано з тим, що в регіоні обов'язково присутня своя неповторна історія, а для товару потрібно придумувати «легенду».

Говорячи про людський фактор, варто відзначити Об'єднані Арабські Емірати – це якесь зосередження всіх «бажань і мрій» для будь-якого туриста. Для цього є все потрібне: розкішні готелі будь-якого рівня, прекрасні пляжі, чудова погода і безумовно – шопінг. Відпочинок – для всіх груп відпочивальників: від самотніх екстремалів до сімейних пар з дітьми. Так, наприклад, першим будуть вкрай цікаві екзотичні розваги – сафарі в пустелі, нічне полювання на крабів. А також сендбордінг – катання по дюнах на спеціальній дошці і поїздки по ваді – руслах водних потоків, що пересихають. Сімейним парам важливий комфорт і можливість розважити дітей, і для цього є всі умови – величезний аквапарк Wild Wadi, який є справжнім шедевром, він імітує водну річку Ваді. Ще одне місце для дітей – це Країна чудес (Wonderland). Комплекс пропонує безліч розваг і атракціонів, які припадуть до душі не лише дітям, а й дорослим.

Крім усього перерахованого, тут відбуваються події світового рівня: Всесвітній торговий фестиваль в Дубаї, кінні перегони «Dubai World Cup», гольф-турнір «Dubai Desert Classic», міжнародні змагання з регбі і поло, Гран-прі Формула-1 в Абу-Дабі. Прикметно, що 2016 р. країну відвідало понад 15 млн іноземних туристів.

Для успіху Івано-Франківщини потрібно врахувати три ключові параметри: унікальність; ідеологію, яка конвертує унікальність в історію; обґрунтованість чинників – формування очікування і його виправданість.

Джерела та література

1. Басюк Д. Формування туристичного бренда як фактор регіональної політики / Д. Басюк // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2010. – № 1. – С. 139–147.

2. Бокоч Ю. М., Імідж, образ та бренд міста як компоненти територіального маркетингу / Ю. М. Бокоч // Вісник ХДАК. – 2016. – Вип. 49. – С. 174–184.

3. Житар О. Л. Теоретичні засади брендингу міста / О. Л. Житар // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – № 6. – Т. 3. – С. 68–72.

4. Карий О. І. Імідж міста як фактор його розвитку / О. І. Карий // Економіка та держава. – 2010. – № 10. – С. 35–37.

5. Малік Л. В. Формування бренд-іміджу дестинації в реаліях сучасної України на засадах упровадження КСВ / Л. В. Малік // Економічний аналіз. – 2015. – № 1. – Т. 21. – С. 306–310

6. Панасенко Л. Брендинг території: сучасна парадигма розвитку / Л. Панасенко // Схід. – 2014. – № 1. – С. 78–84.

7. Романюк С.А. Стратегічні підходи до формування регіонального бренду / С. А. Романюк, Г. Я. Студінська // *Science and Education a New Dimension. – Humanities and Social Sciences. II (6), Issue: 36. – 2014. – P. 28–31.*

8. Савіна Г. Г. Психоемоційний аспект формування стереотипу сприйняття бренду / Г. Г. Савіна, О. О. Швець // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 3 (2). – С. 294–296.

9. Шульгіна Л. М., Лео М. В. Брендинг: теорія та практика (на прикладі об'єктів комерційної нерухомості) [Текст] : монографія / Л. М. Шульгіна, М. В. Лео. – Нац. техн. ун-т України «КПІ», Київ. нац. торг.-екон. ун-т, Європейський ун-т. – Київ ; Тернопіль : Астон, 2011. – 266 с.

Oleksandr NOVOSOLOV

POSITIVE TOURIST IMAGE AS AN IMPORTANT FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF TERRITORIES

The article describes the positive tourist image of territory as a factor of the region competitiveness. The examples of territory positive tourist image from the world practice are analyzed. The possible options for the positive tourist image for Ivano-Frankivsk region are proposed.

Key words: brand, positive tourist image, the trademark, the competitiveness of the region, Ivano-Frankivsk region.

Іван СЕМАНЮК

ТИСМЕНИЧЧИНА: ОСНОВНІ ЗДОБУТКИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ (2013–2018 рр.)

У статті автор проаналізував соціально-економічний розвиток Тисмениччини протягом останніх п'яти років. Відображено основні здобутки і тенденції району в галузях економіки, охорони здоров'я, екології, освіти, культури, соціального захисту і т. п. Висвітлено хід реформи децентралізації влади. Окреслено перспективи на майбутні роки.

Ключові слова: Тисмениччина, економіка, освіта, культура, охорона здоров'я, децентралізація.

Тисмениччина – чудовий край на Прикарпатті, який має багате історичне минуле, знаний пам'ятками духовності та мистецтва, відомими історичними постатями і своїми особливостями.

Кожен населений пункт району – це своя історія, культура, звичаї і традиції, що передаються з покоління в покоління. Районний центр – місто Тисмениця є одним із найдавніших міст Прикарпаття. Як і десятки навколишніх сіл і селищ, які входять до складу району, місто розташоване серед мальовничої природи. 2018 р. Тисмениця відзначає 570-ту річницю від часу отримання маґдебурзького права.

Район як адміністративно-територіальна одиниця утворено понад півсторіччя тому, 8 грудня 1966 р. За цей час Тисмениччина активно розвивалася і презентувала себе ув різних галузях та напрямках діяльності. Зокрема район відомий як край шиферу і цементу, мінеральної води й синтетичних барвників, хутрових виробів, цегли, продукції полів і ферм. Провідні підприємства активно освоюють нові технології, здійснюють цілеспрямовану маркетингову політику на внутрішньому і зовнішньому ринку, випускають конкурентоздатну продукцію.

Економіка. Головним бюджетоформувальним підприємством протягом 2012–2017 рр. було ПАТ «Івано-Франківськцемент» (керівник – Микола Круць). Це яскравий приклад розвитку промислового виробництва, запровадження новітніх технологій у виробничий процес, створення робочих місць та інвестиційної привабливості нашого регіону. У травні 2018 р. за участі Президента України Петра Порошенка тут відбувся запуск третьої технологічної лінії виробництва цементу.

Окрім флагмана будівельної індустрії, економіку краю зміцнюють підприємства легкої та хімічної промисловості. Серед них – ТОВ «Падана Кемікал Компаундс» (керівник Вадим Миколайович Бабій). 2017 р.

підприємство відкрило нову, сучасну технологічну лінію для виробництва сировини з виготовлення ПВХ. На реалізацію проекту інвестовано 1,5 млн євро. Тільки 2017 р. підприємство реалізувало продукції на загальну суму 335,5 млн гривень.

Товариство з обмеженою відповідальністю «Дена Метал Україна» (керівник Галина Євгенівна Волошин) реконструювало з добудовою виробниче приміщення (придбано конвеєрну фарбувально-сушильну камеру порошкового покриття). Освоєно 4047 тис. грн.

Крім цього, своєю діяльністю розвивають економіку краю, наповнюють бюджети різних рівнів, створюють робочі місця ПАТ «БарваПромтара» (керівник Юрій Андрійович Бойчук), ПАТ «Завод ТОС «Барва» (керівник Роман Володимирович Кащшин), ТОВ «Івано-Франківський шиноремонтний завод» (керівник Юрій Полікарпович Смахтін), ПАТ «Тисменицягаз» (керівник Василь Васильович Вітюк), ТОВ «Мірам» (керівник Лівіо Карніеллі), ТОВ «Аріон» (керівник Сергій Валерійович Мельник), приватне сільськогосподарське підприємство «Рідна земля» (керівник Володимир Романович Слободян), ДП «Спецзалізобетон» (керівник Ярослав Михайлович Кшановський).

Для багатьох Тисменичина асоціюється з кушнірством. Цілими родинами з діда-прадіда займався місцеве населення Тисмениці цим ремеслом. За добротними хутовими виробами, що славилися по всій Європі, ще кілька сторіч тому приїжджали сюди найвибагливіші замовники. І сьогодні, коли кажуть про хутро й кушнірство, одразу всі розуміють – йдеться про Тисмениччину. Підприємства, які працюють у цьому напрямку, – це ТОВ «Тикаферлюкс» (керівник Володимир Васильович Іванишин), ТОВ СП «MPV-Юкрейн» (керівник Пеконстатіноу Ніколас), ТОВ «Тисхутролюкс» (керівник Галина Миколаївна Дарчин).

У районі зареєстровано 1172 юридичні особи та 2194 фізичні особи-підприємці.

Одним з важливих напрямків діяльності є розвиток альтернативної енергетики, забезпечення енергоефективності та енергозбереження, скорочення споживання паливно-енергетичних ресурсів.

У Тисменицькому районі, у с. Радчі, функціонує п'ять об'єктів відновлювальної енергетики (СЕС) а саме: ТОВ «Геліос Енерджі», ТОВ «Геліос ІФ», ТОВ «Солар-Енерджі», ТОВ «Фото-енерджі» і ТОВ «Солар-ІФ» виробництво електричної енергії сонячними батареями загальною потужністю 22,379 МВт.

2017 р. в с. Рибному відкрито біогазову станцію. Експлуатує цей полігон комунальне підприємство Івано-Франківської міської ради «Полігон ТПВ».

Товариство з обмеженою відповідальністю «Файн-ел» 2018 р. ввело в експлуатацію СЕС у с. Підліссі потужністю 0,5 МВт та в с. Стриганцях потужністю 1,72 МВт. Електричні станції працюють за зеленим тарифом.

У найближчій перспективі в районі планується збудувати СЕС у с. Чернієві, а саме: ТОВ «Геліос Групп Черніїв 1», ТОВ «Геліос Групп Черніїв 2», ТОВ «Геліос Групп Черніїв 3», ТОВ «Геліос Групп Черніїв 4» с. Чернієва Тисменицького району загальною потужністю 14 МВт (на сьогоднішній день тривають роботи з монтажу опори); ТОВ «Солар-енерджі» с. Милування; СЕС с. Стриганці потужністю 6 МВт.

Район активно включився у пошук позабюджетних коштів, беручи участь у різних міжнародних ґрантах. Протягом II і III фаз Проекту ЄС/ПРООН «Місцевий

розвиток, орієнтований на громаду» реалізували 11 мікропроектів з високою часткою альтернативних джерел енергії, а саме громади сіл: Рошнева, Чорнолізців, Колодіївки, Узина, Вільшаниці, Побережжя, Милування і Тязева на загальну суму 3 158 953 гривні.

Протягом 2013–2018 рр. 56 проектів громад сіл Тисменицького району стали переможцями обласних конкурсів місцевого самоврядування. З обласного бюджету на реалізацію цих проектів залучено 6,4 млн гривень, а також 24 проекти стали переможцями районних конкурсів місцевого самоврядування. З районного бюджету на реалізацію цих проектів залучено 1,4 млн гривень.

Практика засвідчує, що ініціативна громада, залучаючи ресурси іноземних фондів, у партнерстві з районною і обласною владою за підтримки народних депутатів України може ефективно реалізувати власний потенціал, розв'язати локальні питання й поліпшити інфраструктуру, сприяти добробуту місцевих мешканців, загалом забезпечити соціально-економічний розвиток району.

Результатом такої успішної співпраці є відкриті та відремонтовані протягом 2013–2018 рр. об'єкти у сферах дорожнього господарства, освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, спорту. А ще встановлено вуличне освітлення і проведено благоустрій.

Двадцять дев'ятого вересня 2017 р. в рамках робочої поїздки до Івано-Франківської області Президент України Петро Порошенко відкрив новий міст через річку Бистрицю-Солотвинську на автомобільній дорозі загального користування державного значення Н-10 Стрий – Чернівці – Мамалига, що в с. Драгомирчанах. Кошторисна вартість будівництва моста становила 127 млн грн, а фактично цей міст побудували за 96 млн гривень.

Освіта. Система освіти Тисменицького району налічує 43 заклади загальної середньої освіти, у яких навчаються 8258 учнів, зокрема:

чотири ЗЗСО I ступеня – 113 учнів, із них один НВК (Терновиця);

17 ЗЗСО I–II ступенів – 1527 учнів, із них шість НВК (с. Довге, с. Майдан, с. Милування, с. Сілець, с. Стриганці, с. Пшеничники);

22 ЗЗСО I–III ступенів – 6618 учнів, із них вісім НВК (селище Єзупіль, селище Лисець, с. Марківці, с. Павлівка, с. Побережжя, с. Рошнів, с. Угринів, с. Ямниця).

Існує дев'ять закладів дошкільної освіти (м. Тисмениця, с. Єзупіль, с. Лисець, с. Вільшаниця, с. Загвіздя, с. Підпечери, с. Радча, с. Ямниця) та дошкільні відділення на базі 15-ти навчально-виховних комплексів (загальна кількість дітей, охоплених дошкільною освітою – 1666, зокрема 1046 – у дев'яти ДНЗ, 620 – у 15-ти НВК).

Ефективну роботу здійснюють Єзупільський міжшкільний навчально-виробничий комбінат (118 учнів, чотири напрями підготовки), Тисменицький районний будинок дитячої та юнацької творчості (375 вихованців) і Тисменицька дитячо-юнацька спортивна школа (556 вихованців).

Заклади освіти району активно працюють, організовуючи спортивно-туристичні турніри та змагання, зокрема: змагання у рамках XII Спартакіади школярів Тисменицького району з трьох спортивних дисциплін (баскетбол, волейбол, настільний теніс); районний шкільний турнір з футзалу на Кубок НФК «Ураган»; I (районну) Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура»); районний зліт туристів-краєзнавців; турнір з міні-футболу

серед школярів району на Кубок голови Тисменицької районної ради; Спартакіаду з військово-прикладних видів спорту.

Для забезпечення транспортування дітей до місць навчання, культурно-масових заходів та дозвілля є шість шкільних автобусів (Марковецький, Поберезький, Рошнівський і Угринівський НВК, Старокривотульська та Старолисецька ЗОШ I–III ступенів).

Серед освітніх реорганізацій 2013–2018 рр.: Стриганецький НВК (2013 р.), Лисецький НВК (2014 р.), Пшеничниківський НВК (2014 р.), Тарновецький НВК (2015 р.), Милуванський НВК (2016 р.), Марковецький НВК (2016 р.), Рошнівський НВК (2017 р.), Сілецький НВК (2017 р.) і Ямницький НВК (2017 р.).

Двадцять другого жовтня 2017 р. в с. Вільшаниці урочисто відкрито дитячий садок «Сонечко» на 75 місць. Капітальний ремонт дошкільного закладу розпочали 2007 р. Та активізувався процес відновлення дитячого садка протягом двох останніх років за підтримки народного депутата України Михайла Довбенка, керівників області та району. Роботи проводили за кошти державного, обласного, районного і місцевого бюджетів. Загалом об'єкт обійшовся у 4 мільйони 440 тисяч гривень.

Введено в експлуатацію спортивні майданчики із штучним покриттям: у с. Угринові (2013 р.), с. Клубівцях (2014 р.), с. Угринові (2014 р.), с. Нових Кривотулах (2015 р.), м. Тисмениці (2015 р.), с. Підліссі (2015 р.), с. Драгомирчанах (2017 р.) і с. Милуванні (2018 р.).

Охорона здоров'я. З 2013 р. й до сьогодні проведено комплекс заходів для поліпшення та зміцнення матеріально-технічної бази лікувально-профілактичних закладів, удосконалення форм надання медичної допомоги. Зокрема заходи були спрямовані на вдосконалення первинної медико-санітарної допомоги і дальший розвиток сімейної медицини.

2013 р. реорганізовано ФАП с. Старого Лисця в амбулаторію загальної практики-сімейної медицини. Після капітального ремонту і реконструкції (823 тис. грн і додатково закуплено медичне обладнання та інвентар на суму 474,1 тис. грн.) переданої будівлі 2013 р. відкрито поліклінічне відділення Лисецької ЦРЛ.

2014 р. в рамках спільного проекту ПРООН/ЄС «Місцевий розвиток орієнтований на громаду» (міжнародні донори вклали 30 тис. грн. за співфінансування з місцевого бюджету – 270 тис. грн) проведено капітальний ремонт фасаду будинку та внутрішніх приміщень ФАПу с. Колодіївки, закуплено медичний інвентар, замінено вікна на енергозбережені, облаштовано подвір'я.

2015 р. перепрофільовано ФАП с. Загвіздя як структурний підрозділ Лисецької ЦРЛ у сільську лікарську амбулаторію загальної практики сімейної медицини. Для цього підготовлено нове приміщення, яке додатково доукомплектовано інвентарем на суму 26,5 тис. грн та медичним обладнанням на 9,1 тис. грн.

2017 р. після капітального ремонту відкрито пологове й акушерсько-гінекологічне відділення для надання медичної допомоги жінкам у період вагітності, пологів та в післяпологовий період. Створено комфортні умови у дво- і тримісних палатах. Кошторисна вартість робіт на проведення капітального ремонту становила 516 тис. грн.

Шостого жовтня 2017 р. після реконструкції приміщення відкрито оновлений кабінет фізичної реабілітації Лисецької ЦРЛ. Закуплено нові тренажери на суму 37 тис. грн.

У Тисменицькій міській лікарні 13 лютого 2017 р. введено в експлуатацію після капітального ремонту і дооснащення (1 млн 200 тис. грн) цифровий малодозований рентгенологічний апарат.

На сьогоднішній день у районі функціонує 47 лікувально-профілактичних закладів, зокрема на первинному рівні: дев'ять сільських лікарських амбулаторій загальної практики сімейної медицини і 35 ФАПів; на вторинному: Лисецька центральна районна лікарня з профільним стаціонаром на 170 ліжок і поліклінічним відділенням на 845 відвідувань за зміну, Тисменицька міська лікарня із стаціонаром на 110 ліжок та поліклінічним відділенням на 272 відвідування за зміну і Єзупільська міська лікарня на 30 ліжок стаціонарної допомоги і поліклініка на 52 відвідування за зміну.

Культура. Барви народного мистецтва, самобутність і багатство покутського етнорегіону, красу рідної землі, обряди і традиції дарують нам працівники культури та аматори народного мистецтва у своїй творчості – щирій пісні, проникливій музиці, запальному танці, натхненному слові, автентичному одязі, вишивці та предметах побуту.

Утвердження духовності і культури народу як важливого чинника його національної самоідентифікації, інтеграції до світової спільноти сьогодні в районі забезпечують 48 клубних установ, 49 бібліотек, п'ять початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, у яких навчається 505 учнів, вісім громадських музеїв (м. Тисмениця, с. Павлівка, с. Клубівці, с. Слобідка, с. Сілець, с. Липівка, с. Пшеничники, с-ще Єзупіль).

300 клубних формувань, 30 колективів, яким присвоєно високі звання «народний» і «зразковий», – основа культурно-мистецького життя району.

З-поміж інших колективів своєю творчою колоритністю, самобутністю, підходом до формування репертуару приємно вражають оркестр народної музики Олега Камінського Народного дому м. Тисмениці (керівник Володимир Шотурма), народний аматорський ансамбль танцю «Тисменичанка» Народного дому м. Тисмениці (керівники: заслужений працівник культури України Ярема Галига та Роман Шкрумида), народний аматорський хор «Просвіта» Народного дому м. Тисмениця (керівник Світлана Бойко), народний аматорський чоловічий вокальний ансамбль «Два кольори» Народного дому м. Тисмениці (керівник Тамара Березіцька) та народний аматорський вокальний ансамбль «Джерело» Будинку культури с. Підлісся (керівник Владислав Князєв), народний аматорський ансамбль пісні й танцю «Барви Прикарпаття» Будинку культури с. Старих Кривотул (керівник Петро Заник) і народний аматорський фольклорно-етнографічний гурт «Козаки» Будинку культури с. Нових Кривотул (керівник Роман Мантуляк).

Далеко за межі України сягнули своїми творчими здобутками народний фотоклуб «Колумб» Народного дому м. Тисмениці (керівник Тарас Дутка).

Маючи талановитих, творчих, енергійних людей, район започаткував та з року в рік проводить районні фестивалі: свято народної творчості «Від Різдва до Йордану», свято духовної пісні «Духова криниця», молодіжний фестиваль сучасної пісні «Майбутнє України», свято української народної пісні «Народної

душі пісенні переливи», свято хорового мистецтва «Пісня серця моєї України», Всеукраїнський фестиваль дитячих хорових колективів «Весняні голоси», Національні фотобієнале «Природа» та «Портрет» імені Степана Назаренка.

Щороку найкращі колективи району беруть участь в обласних, всеукраїнських і міжнародних фестивалях, конкурсах і святах та здобувають призові місця і нагороди.

Минулого 2017 р. народний аматорський ансамбль танцю «Тисменичанка» Народного дому м. Тисмениці двічі репрезентував українську народну хореографію на фестивалях у Польщі та Чехії, а народний аматорський жіночий вокальний ансамбль «Перлина» Народного дому м. Тисмениці (керівник заслужений працівник культури України Марія Борис) і солістка Христина Олексин з с. Старого Лисця репрезентували українське пісенне мистецтво на фестивалі в Німеччині.

Щороку в районі проходить конкурс на найкращий сільський, селищний клубний заклад. У 2012 та 2016 роках двічі переможцем цього конкурсу ставав клуб с. Милування; 2013-го – Будинок культури с. Ганнусівки; 2014-го – Будинок культури с. Вільшаниці; 2015 р. – клуб с. Угринова-Горішнього.

Зміцненню матеріально-технічної бази закладів культури сприяють програми «Теплий заклад культури Тисмениччини» і «Підтримка та розвиток культури села». За рахунок коштів районного, обласного та місцевих бюджетів проведено реконструкцію клубу с. Угринова-Горішнього, капітальні ремонти приміщень будинків культури сіл Братківців, Чорнолізців, Підлісся, Нових Кривотул і Ганнусівки; бібліотек-філіалів с-ща Єзуполя, сіл Липівки, Марківців, Угринова Горішнього, Красилівки, Чорнолізців, Ганнусівки, Радчі і Братківців; Тисменицької дитячої школи мистецтв ім. Й. Княгиницького та Єзупільської дитячої музичної школи.

Всього на поліпшення матеріально-технічної бази закладів культури спрямовано кошти в сумі 6264,1 тис. грн.

За період від 2013-го до 2018 р. у фонди Тисменицької централізованої бібліотеки надійшло 22 126 примірників книжок і періодики на суму 956 310 грн, з них на періодику витрачено 268 350 грн.

За останні п'ять років бібліотеки району брали участь і стали переможцями у двох грантах: «Організація нових бібліотечних послуг з використанням вільного доступу до мережі Інтернет» за підтримки програми «Бібліоміст», за який отримали 15 комп'ютерів, чотири ксерокопіювальні пристрої та складники до них. А також «Все про Європу: читай, слухай, дізнавайся в пунктах європейської інформації у бібліотеці», за який отримали електронну книгу для районної бібліотеки, матеріали й доступ до інформації з питань євроінтеграції.

Комп'ютеризовано Тисменицьку районну бібліотеку, районну бібліотеку для дітей та 16 бібліотек-філіалів.

Відомий район і своїми **СВЯТИНЯМИ** – духовно-паломницьким центром Матері Божої в с. Погоні і Духовою криницею, що розміщена на межі селища Єзуполя та села Сільця.

Протягом останніх років Марійське духовне місце в Погоні стало відомим на всю Україну і ввійшло в коло визнаних відпустових центрів світу. Головною святинею цього місця є Погонянська чудотворна ікона Пресвятої Богородиці, історія якої сягає XVII ст. Щороку в першу суботу та неділю жовтня тут

відбувається Міжнародна проща Вервиці за мир і єдність церкви. Відвідати величні відправи на честь Цариці Вервиці, які поєднуються з нічними чуваннями і розважаннями, духовними піснями і запалюванням ватри, прибувають тисячі прочан з різних областей України та закордону.

Неможливо не помітити, як змінилося це наповнене Божою благодаттю місце за останні роки. 6 жовтня 2013 р. тут урочисто освятили собор Матері Божої, що славиться чудами в Погоні. Молитовна споруда відзначається оригінальністю, бо, по суті, під одним куполом розміщено два храми: Цариці Вервиці – внизу та собор Матері Божої, що славиться чудами в Погоні – у верхній частині будівлі. До 400-ліття Василіанського чину Святого Йосафата, 800-ліття монашества в Погоні та 240-річчя коронації ікони Божої Матері ігумен монастиря – отець Никодим (Гуралюк) підготував особливий подарунок – ексклюзивний вишитий іконостас, аналогів якому немає. На території монастиря споруджено пам'ятник багатолітньому єпископу Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софроні Дмитерку.

Духовне місце Духова криниця з каплицею розміщене в урочищі Вишневець. Щороку 7 липня, на Різдво Іоана Хрестителя, тут відбуваються величні нічні відправи з молитвами та освяченням води. Біля криниці Святого Духа традиційно проводять районне свято духовної пісні «Духова криниця». Це особливе місце постійно розвивається, щоб прочанам, які постійно прибувають сюди звідусіль, було зручно і комфортно проводити тут час у молитві й відпочинку.

Разом з тим релігійні громади району продовжують відновлювати й споруджувати прекрасні церкви, які прикрашають архітектурне обличчя населених пунктів та району загалом, адже український народ здавна відзначався своєю духовністю. За останні п'ять років освячено новозбудований храм Пресвятої Трійці в с. Стриганцях (2015 р.), за участі міністра культури України Євгена Нищука відкрито каплицю-дзвіницю УГКЦ Святого Юрія у с. Пшеничниках (2016 р.), після реставрації відчинив свої двері для парафіян храм Пресвятої Трійці УГКЦ у с. Новій Липівці, відновлено старовинний зовнішній вигляд храму Святого Архістратиґа Михаїла в с. Козиній, оновлено храм Святого Архістратиґа Михаїла в с. Майдані, у с. Драгомирчанах відбулося освячення наріжного каменя та пам'ятної капсули на місці початку будівництва католицької гімназії імені владики Софрона Дмитерка (2017 р.).

Тільки знаючи минуле, бережучи свою мову, звичаї і традиції, вивчаючи історію свого народу вшановуючи героїв, ми будемо повноцінною нацією. За останні п'ять років на Тисменичині збудовано й відреставровано пам'ятники, встановлено пам'ятні знаки відомим постатям та знаковим подіям української історії, героям сучасності. Зокрема відкрито пам'ятники Тарасові Шевченку в селах Клубівцях і Старому Лисці, проведено реконструкцію пам'ятника Кобзареві в м. Тисмениці, відкрито пам'ятні знаки жертвам Голодомору 1932–1933 рр. у селах Ганнусівці і Красилівці, пам'ятник Героям Небесної сотні та Борцям за кращу долю України в с. Красилівці, пам'ятник Борцям за волю України в с. Хом'яківці, оновлено могилу Борцям за волю України в с. Чернієві. З нагоди 575-ї річниці від першої писемної згадки про село Вільшаницю урочисто відкрито й освячено в'їзний знак – шестиметровий тризуб. 2014 р. відкрито меморіальну дошку, а 2015-го – споруджено пам'ятник бійцеві п'ятого

батальйону територіальної оборони «Прикарпаття», який загинув у зоні проведення АТО, Володимирові Данилюку.

У жовтні 2015 р. в с. Загвізді урочисто відкрили й освятили меморіальну дошку уродженцеві села підполковнику Збройних сил України Ярославові Костишину, який загинув у зоні проведення антитерористичної операції на Сході України. Пам'ятний знак встановлено на фасаді школи, де він навчався.

П'ятого червня 2016 р. в адмінбудинку Рошнівської сільської ради відкрили пам'ятну дошку Сергієві Харенку, який загинув у зоні проведення АТО.

2016 р. відкрили пам'ятну дошку добровольцеві, снайперу Національної гвардії України Русланові Юрчишину, яку розмістили на фасаді Ямницької ЗОШ I–III ступенів.

Екологія. Протягом 2014–2017 рр. за кошти обласного фонду охорони навколишнього природного середовища здійснено такі природоохоронні заходи:

збудовано берегозакріплювальні споруди та розчищено русла річок на загальну суму 10779,4 тис. грн у селах Вільшаниці, Клубівцях, Довгому, Клузеві, Марківцях, Рошнева, Павлівці, Старих Кривотулах і Узині;

збудовано й реконструйовано каналізаційні мережі в галузі освіти на суму 3450,4 тис. грн та в населених пунктах району на суму 9385 тис. грн: селищі Лисці, селах Клубівцях і Чорнолізцях.

На 2018 рік передбачено кошти з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища для таких природоохоронних заходів:

будівництва берегозакріплювальних споруд і розчистки русел річок на загальну суму 1112,4 тис. грн у населених пунктах: у м. Тисмениці, селах Харківцях і Узині;

будівництва та реконструкції каналізаційних мереж у галузі освіти на суму 1899,2 тис. грн і в населених пунктах району на суму 1610,4 тис. грн: селищі Лисці і с. Чорнолізцях.

Молодь. Сьогоднішні молоді люди – майбутнє країни. Тож ми постійно підтримуємо ініціативи, спрямовані на розвиток творчого потенціалу молодого покоління.

Учнівську та педагогічну інтелектуальну і творчу еліту – найкращих учнів і вчителів, які гідно репрезентували себе, свою школу і наш район в обласних та всеукраїнських етапах всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів, в обласних етапах Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України, обласних, всеукраїнських і міжнародних етапах різних творчих, краєзнавчих, технічних та спортивно-туристських конкурсів, ми щороку відзначаємо нагородами і грошовими виплатами.

З 2012 р. найуспішніші діти та їхні наставники отримують премію «Обдаровані діти Тисменищини» в номінаціях: «Учень року», «Творча особистість року», «Спортсмен року» (загальна кількість нагороджених – 21 дитина і 21 наставник). Премія Тисменицької районної ради «Обдаровані діти Тисменищини» – це найвища відзнака для підтримки обдарованих дітей, які проживають та навчаються на території нашого району, чий особливі досягнення сприяють розвитку культурного життя району й утверджують його авторитет в області та державі.

Гордиться район і **спортивними досягненнями**. Юні вихованці дитячої юнацької спортивної школи беруть участь у понад трьох десятках змагань різного рівня представництва.

Серед них Роман Недоступ – чемпіон області, фіналіст чемпіонату України з баскетболу, Любомир Шешурак – чемпіон області з настільного тенісу, фіналіст міжнародних турнірів, Наталія Українець – чемпіон області, призер чемпіонатів України з боксу, Орест Бориняк – чемпіон області, чемпіон України, призер міжнародних турнірів з тхеквандо – втф. тисменичанин Василь Петрунів, учасник Паралімпіади, срібний призер чемпіонату Європи з настільного тенісу отримав престижну нагороду «Ніка – 2017» у номінації «Сильні духом».

Соціальний захист учасників АТО та членів їхніх сімей перебуває під постійним патронатом відповідних відділів і служб районної державної адміністрації. Для соціального захисту учасників АТО і членів їхніх сімей за поданням районної державної адміністрації в Тисменицькому районі на 2016–2020 роки затверджені та діють «Районна комплексна програма соціального захисту населення Тисменицького району у 2016–2020 рр.», Програма «Захисник Вітчизни» та «Цільова програма фінансування мобілізаційних заходів та цивільного захисту населення в Тисменицькому районі на 2016–2020 рр.».

Станом на 01.06.2018 р. в районі налічується **675 учасників АТО**, які брали участь в районах проведення антитерористичної операції на Сході України.

За рахунок коштів районного бюджету і цільової програми фінансування мобілізаційних заходів та цивільного захисту населення у 2014–2018 рр. понад 500 учасникам проведення АТО та членам їхніх родин виплачено майже 1,5 млн грн одноразової матеріальної допомоги.

Особам із числа жителів Тисменицького району, які отримали поранення чи захворювання в зоні проведення антитерористичної операції на сході України (42 учасники АТО) за кошти районної цільової програми фінансування мобілізаційних заходів та цивільного захисту населення також виплачено понад 320 тис. грн грошової допомоги (по 3 тис. грн кожному).

Учасники антитерористичної операції відповідно до «Комплексної програми соціальної допомоги населення Тисменицького району у 2016–2020 рр.» за рахунок коштів районного бюджету отримують 50% знижку на оплату житлово-комунальних послуг. Більшість учасників АТО скористалися правом на отримання субсидій, а учасники АТО, які отримали статус учасника бойових дій, та члени їхніх сімей отримують пільгу на житлово-комунальні послуги в розмірі 75% за рахунок коштів державного бюджету.

Батькам трьох загиблих учасників АТО за рахунок коштів районного бюджету виплачується щомісячна адресна допомога з районного бюджету в розмірі 500 гривень.

Діти учасників АТО безоплатно харчуються в дошкільних та шкільних навчальних закладах району, на вказані цілі з районного бюджету за 2015–2018 рр. використано 815 тис. гривень.

За даними відділу Держземагентства в Тисменицькому районі станом на 01.06.2018 р. учасникам АТО та членам їхніх родин надано 397 земельних ділянок, зокрема 275 ділянок площею 28,8 га для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд, 54 ділянки

площею 18,1 га для ведення особистого селянського господарства, 57 ділянок площею 5,7 га для ведення садівництва та 11 земельних ділянок загальною площею 1,1 га для індивідуального дачного будівництва.

Діяльність **управління соціального захисту населення** спрямовувалась на забезпечення реалізації державної політики з питань соціального захисту населення, а саме: призначення і виплату соціальної допомоги, компенсацій та інших соціальних виплат, встановлених законодавством України, надання субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого і рідкого пічного побутового палива, забезпечення соціальної інтеграції інвалідів та учасників АТО.

На сьогодні в управлінні перебувають на обліку 475 ветеранів війни, з них 425 учасників бойових дій, 152 сім'ї обліковані як переміщені особи, з них 44-м заявникам призначено щомісячну адресну допомогу як особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції для покриття витрат на проживання, зокрема на оплату житлово-комунальних послуг.

Значно збільшено розміри допомог малозабезпеченим сім'ям, так, за 2017 р. проведено виплату на суму 46,2 млн грн, коли за 2013 рік виплата такого виду допомоги становила 14,6 млн гривень.

Порівняно з 2013 роком на понад 50 відсотків збільшено видатки для виплати державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, на 40 відсотків зросла кількість осіб з інвалідністю, яких забезпечено технічними засобами реабілітації, на 37 відсотків – кількість осіб, які отримали путівки на санаторно-курортне лікування.

Значно збільшено видатки для надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива. Так, тільки 2017 р. організаціям – надавачам житлово-комунальних послуг за надані населенню послуги відшкодовано 327,5 млн гривень.

Для поліпшення соціального захисту жителів району ухвалено Комплексну програму соціального захисту населення для надання пільг інвалідам по зору I та II груп, учасникам бойових дій, інвалідам війни, реабілітованим громадянам, членам сімей «Родини репресованих» згідно з статтею 3 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні», ветеранам-учасникам ОУН–УПА, сім'ям військовослужбовців, які загинули в Афганістані на оплату за житлові комунальні послуги, скраплений газ і тверде паливо, послуги зв'язку. Для надання зазначених пільг на 2018 рік в районному бюджеті передбачено 1,8 млн гривень.

Захист прав та інтересів дітей На території району проживає п'ять прийомних сімей, які мають на вихованні 13 дітей (зокрема одна прийомна сім'я, яка переїхала із Луганської області).

Щороку завдяки районній владі до дня Святого Миколая діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, отримують святкові подарунки.

Цьогоріч (11 квітня 2018 р.) урочисто вручено ключі від нового помешкання дитині, позбавленій батьківського піклування, Галі Плотенко. Квартиру в центрі м. Тисмениці загальною площею 36,3 кв. метра для неї придбали за спільного фінансування з обласного та районного бюджетів.

Децентралізація влади. Особливу роботу приділяють питанню децентралізації влади. Відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» 29 жовтня 2017 р. в районі відбулися перші місцеві вибори ямницького сільського голови та депутатів об'єднаної територіальної громади Тисменицького району. В Ямницьку ОТГ увійшли чотири села: Ямниця, Тязів, Сілець та Павлівка.

29 квітня 2018 р. відбулися перші місцеві вибори загвіздянського та угринівського сільських голів і депутатів об'єднаних територіальних громад Тисменицького району. В Загвіздянську ОТГ увійшли села Загвіздя та Підлісся, а в Угринівську ОТГ – села Угринів і Клузів.

Окрім ОТГ, що вже діють на території району заплановано утворити ще три ОТГ – Тисменицьку, Єзупільську й Лисецьку.

До складу Тисменицької ОТГ з центром територіальної громади в м. Тисмениці передбачено такі територіальні громади: Тисменицьку, Братковецьку, Вільшаницьку, Клубовецьку, Липівську, Марковецьку, Милуванську, Новокривотульську, Пшеничниківську, Рошнівську, Слобідську, Старокривотульську, Хом'яківську і Чорнолізьку.

Єзупільська ОТГ з центром територіальної громади в селищі Єзуполі: Єзупільська, Ганнусівська, Довгівська, Поберезька, Стриганецька й Узинська.

Лисецька ОТГ з центром територіальної громади в селищі Лисці: Лисецька, Драгомирчанська, Посіцька, Радчанська, Старолисецька і Стебниківська.

На наступні роки пріоритетними для нас залишаються питання залучення інвестицій, створення нових робочих місць, збільшення дохідної частини районного бюджету, зміцнення матеріально-технічної бази бюджетних установ району, розвитку інфраструктури населених пунктів Тисмениччини.

Тож ми маємо цілі і завдання, над якими працюємо, і отримуємо результати. Та все перелічене було б неможливе без людей, які своєю працею сприяють розбудові рідного краю, дбають про духовність, з любов'ю примножують те, що зробили попередні покоління, і бережуть найкраще для своїх нащадків та загалом творять майбутнє Тисмениччини.

Ivan SEMANIUK

TYSMENYCHCHYNA: MAJOR ACHIEVEMENTS, TRENDS AND PROSPECTS (2013–2018)

In the article, the author analyzes the socio-economic development of Tysmenychchyna during the last five years. The main achievements and trends of the district in spheres of economy, health care, ecology, education, culture, social protection, etc. are shown. The course of the decentralization reform of authority is highlighted. Perspectives for future years are outlined.

Key words: *Tysmenychchyna, economy, education, culture, health care, decentralization.*

Ольга СЛОБОДЯН

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ БЛАЖЕННОЇ СЕСТРИ МАРТИ ВЕЦКОЇ

У пропонованій статті автор на основі різноманітних повідомлень у ЗМІ та власних спостережень, намагається донести до читачів інформацію про життя, діяльність і вшанування пам'яті Блаженної сестри Марти Вецької, яка працювала в Снятині на початку ХХ ст., а також розкрити релігійно-туристичну привабливість покутського містечка Снятина.

Ключові слова: Марта Вецька, сестра милосердя, паломництво, беатифікація, Снятин.

Щороку в травні до Снятина з'їжджається багато паломників не тільки з України, але й з Європи та Америки, які урочистою ходою і спільною молитвою святого Розарія крокують центральною вулицею міста від костелу Пресвятої Діви Марії з г. Кармель до могили Блаженної сестри Марти Вецької міському цвинтарі.

Споглядаючи на таке дійство, мимоволі сам стаєш учасником ходи. Спілкуєшся з паломниками, цікавишся життям Марти Вецької та слухаєш найрізноманітніші історії про ласки, отримані через заступництво Блаженної.

Шукаючи біографічні відомості про Марту Вецьку, дізнаємося, що прожила вона досить-таки коротке життя – лише тридцять років (1874–1904). Народилася 12 січня 1874 р. в с. Новому Веці на Помор'ї (Польща). Сім'я Марцелі й Пауліни Вецьких мала тринадцять дітей. Марта була третьою. Виховувалась дівчина в глибоко релігійній та патріотичній атмосфері. Наприкінці ХІХ ст. Новий Вець перебував під прусською окупацією. Саме тому такі домівки, де зберігався польський дух і панувала глибока віра, вважалися найкращим захистом від окупантів. Сім'я Вецьких проводила щоденну спільну молитву за Батьківщину, проводилось читання духовної літератури та роз'яснення прочитаного [1; 2].

З дитячих років Марти відомий такий факт: коли дівчинці було два роки, вона важко захворіла. Тоді мати хворої звернулася по допомогу до Матері Божої П'ясечної, і незабаром дівчинка одужала. Ця подія в житті родини вважалася за диво й мала великий вплив на дальше Мартине життя.

До народної школи Марта Вецька пішла на сьомому році життя. У школі навчали німецьку мову, тому дівчинці було дуже важко, адже вдома вживали польську мову. В школі Марта позитивно впливала на своїх подруг не тільки словом, а насамперед всією поведінкою. У спогадах її небозі Люції Куппер читаємо: «...коли зі мною ходила до народної школи в селі (...), то була доброю

і зразковою ученицею, яку любили співподруги. Відзначалася особливою послужливістю щодо інших» [5].

У жовтні 1886 р. Марта Вецька вперше прийняла Святе Причастя. Готуватися до таїнства вона почала, маючи одинадцять років. Для цього Марта двічі на тиждень відвідувала розташований на відстані одинадцяти кілометрів парафіяльний костел у м. Скаршевах. Шлях долала пішки. Під час днів катехизації вставала рано, щоб перед заняттями з релігії встигнути о сьомій годині на Сслужбу Богу. Заохотила до цього також своїх подруг. По дорозі до костелу порушувала з ними релігійні теми. Отець Мар'ян Домбровський, готуючи Марту до таїнства сповіді, прищепив їй глибокий культ св. Йоана з Непомук. Згодом на її бажання біля їхнього дому при головній дорозі на високому постаменті було встановлено фігуру святого Йоана, де вона досить часто молилася. Відтоді св. Йоан з Непомук став для Марти особливим покровителем і опікуном [1; 5].

У шістнадцять років дівчина вирішила вступити до згромадження сестер милосердя (шаритки). Сестри пообіцяли їй, що приймуть її, коли їй виповниться хоча б вісімнадцять. 26 квітня 1892 р. Марта зі своєю подругою Монікою вступає до постуляту (початковий етап формації сестер милосердя) в Провінціальному домі у Кракові, а за декілька місяців розпочинає наступний етап формації – семінаріум. Протягом наступних восьми місяців Марта разом з іншими сестрами милосердя пізнавала духовність і звичаї згромадження, зуміла глибше пізнати своє покликання.

І ось 21 квітня 1893 р. настала найочікуваніша подія в Мартиному житті – вона отримала вбрання сестри милосердя. Своє служіння вбогим та хворим вона розпочала в загальній лікарні у м. Львові. Сестра Марта переймала медсестринський фах від старших, досвідчених сестер. Здобувала також потрібні вміння, асистуючи під час операцій і медичних оглядів. Львівська лікарня стала для неї прекрасною школою. Це потрібно було для так званого освоєння професії, адже в той час ще не вистачало медичних шкіл. Сестра Марта хотіла бути не тільки доброю і корисною медсестрою, а прагнула впливати й духовно. Здобувала вміння не лише обслуговувати хворих, а й наближувати їх до Бога через добру сповідь, святе Причастя і таїнство хворих. Цій формі апостольства вона була вірна до кінця життя. Завдяки своїй доброті та легкому спілкуванню з хворими її почали називати своєю добродійкою [5; 8].

Наступного року в листопаді сестра Марта переїжджає до лікарні в м. Підгайцях. Протягом п'яти років вона віддано та з великою любов'ю служила хворим.

1899 р. на сестру чекали нові зміни – служіння в Бохні. Служіння в Бохні стало важким випробуванням для молодої сестри. Під тягарем несправедливого звинувачення й наклепу та недобророзумності з боку мешканців міста вона мусила проживати в місті, щоб довести свою невинність. Домогтися довести невинність дівчини допомагала настоятелька сестра Марія Хабло. У важкий період свого життя Марта і далі виконувала свою роботу, усміхаючись людям, переживаючи всі образи у своєму серці. За декілька місяців її невинність було доведено [1].

Після цих подій одного разу під час молитви сестра Марта побачила видіння: хрест, з якого виходило проміння, й чула голос, який заповідав їй терпіння й близьку смерть.

Четвертого липня 1902 р. сестра Марта прибула до Снятина, щоб також працювати серед хворих. МВона мала за плечима кількалітній досвід, тому її швидко сприйняли як фахову, жертовну медсестру, на яку з довірою могли покластися лікарі [4].

Сестра Марта мала особливий надприродний дар ефективного переконання євреїв у правдивості християнського вчення, у потребі прийняття святого хрещення і переміни життя згідно з наукою на підставі Євангелія. Могло здаватися, що апостольська праця сестри Марти серед євреїв викличе до неї ненависть, помсту. Натомість було інакше, зокрема у Снятині. Єврейський рабин, хоча і неохоче та з великим застереженням, сприйняв допомогу сестри Марти, яка за відсутності лікаря склала і закріпила йому зламану ногу. Під час лікування він спостерігав за її поведінкою, жертовною працею серед хворих, сумлінністю у виконанні своїх обов'язків, а після виходу з лікарні назвав її «святою сестрою зі Снятина» [5].

Сестра Марта дуже любила своє покликання, і завжди з неї випромінювала радість і задоволення від виконаного серед хворих служіння. Усміхнена, повна терпеливості і незвичайної доброти, вона несла полегшення не тільки стражденному тілу, але й клопоталася про здоровий дух довірених їй хворих. А її смерть стала доказом того, що вона посправжньому цілим серцем любила Бога і ближнього. Керуючись любов'ю до ближнього, сестра Марта замінила молодого працівника лікарні при дезінфекції приміщення після жінки, хворої на тиф. Вона сама готувала до дезінфекції білизну й інші речі, якими користувалася хвора, щоб цей молодий чоловік не заразився, тому що він мав жінку і маленьку дитину. Вже на другий день з'явилися перші симптоми хвороби. Сестра Марта не змогла до кінця виконати своїх обов'язків щодо хворих і попросила одну з сестер, щоб замінила її в роботі. Хворі, побачивши в коридорі іншу сестру, зрозуміли, в чому річ, і почали кричати, що сестру Марту треба рятувати. Медсестри й лікарі почали робити все можливе, щоб її врятувати. А тим часом під лікарнею молилися мешканці Снятина. Серед них були поляки, росіяни, українці і євреї, вони з нетерпінням чекали на кожную, навіть дрібну інфомацію. Але воля Божа була інша. Господь здійснив прагнення сестри Марти і забрав її до себе 30 травня 1904 р. [6; 7].

Поховали сестру Марту Вецьку на снятинському цвинтарі, поблизу каплички Св. Йоана з Непомук, якого вона шанувала. Смерть сестри Марти вважається героїчною пожертвою з любові до ближнього. Вірні приходили до її могили, щоб надалі довіритися її опіці, щоб просити про допомогу і заступництво в Бога в різних своїх потребах, подібно до того, як вони це чинили за її життя. Вони вірили, що вона втішається небесною радістю і «буде зараджувати їхній недолі, усіляким хворобам і бідам». З часом з'явилися перші підтвердження про отримані через її заступництво ласки.

Отець Каєтан Амарович так у середині ХХ ст. писав: «Від року 1923 до 1945 я був настоятелем парафії вірмено-католицького обряду в Снятині. Тоді зауважив, що вірні Снятина з великим пієтизмом розповідають про Сестру Марту Вецьку, її могила добре доглянута, оздоблена квітами. Часто можна було зауважити на її могилі групи людей, котрі молилися, це були особи, які довірялися її заступництву чи дякували за ласки, одержані через її

заступництво. Її могила постійно не лише прикрашена квітами, а й освітлена. Я сам вже тривалий час маю до Неї особливу набожність» [5].

Коли 1945 р. костел у Снятині перетворили на кузню, а до найближчого костелу в Чернівцях було 35 км, могила сестри Марти набрала ще більшого значення. Вона стала не тільки осередком культу, але й замінювала храм.

Могила сестри Марти донині є єдиним місцем у Снятині, де представники різних віросповідань і національностей зустрічаються на спільній молитві, де немає значення, хто православний, греко-католик чи римо-католик [4].

Цей неустанний культ на її могилі вплинув на початок канонізаційного процесу в червні 1997 р. Урочистість беатифікації сестри Марти Вецької в день 24 травня 2008 р. у Львові увінчав істотний етап цього процесу. За рішенням Святішого Отця Бенедикта XVI цю урочистість очолив як делегат Апостольської Столиці кардинал Тарчізіо Бертоне. У той же день було освячено й образ блаженної сестри, де вона зображена на фоні Снятина. Тепер цей образ зберігається у римо-католицькому костелі [5; 8].

2012 р. в Снятині було відкрито Благодійний центр імені блаженної Марти Вецької. Уся робота центру зосереджена на вихованні дітей [6].

2015 р. розпочалось Всеукраїнське паломництво мощей блаженної Марти Вецької, яке тривало два роки. У повідомленні за 28 травня 2015 р. читаємо: «В обід зустріч з воїнами, на базі яких мощі бл. Марти пробули всю ніч. Всі бійці мали можливість помолитись. Коли ми прощались, хлопці виразили нам щиру вдячність за підтримку і присутність, що є важливим для їх духа. Для них важливо знати, є люди, які за них моляться і вдячні за їх службу та захист.

На блокпостах солдати дякують і без проблем пропускають нашу машину. Радо приймають образочки з молитвою до бл. Марти» [1].

Ще однією досить зворушливою є розповідь про перебування мощей Марти Вецької у Бердянську (30 травня 2015 р.): «Після заправки автомобілю-каплиці, до машини почали наблизатись працівники АЗС. Я вже думав, що ми щось не так зробили і зараз почнуться з'ясування... А насправді працівники прочитавши на машині, що то паломництво мощей бл. Марти захотіли вшанувати мощі і доторкнутись до них. Скромна молитва відбулась прямо на АЗС. Ми відкрили двері машини і працівники підходили до мощей і молились» [1].

Про пошанування блаженної сестри Марти Вецької свідчить і те, що в селі Ониськовому (Одеська область) 24 вересня 2016 р. відбулася насправді велична подія – було освячено каплицю Блаженної сестри Марти Вецької.

Цьогоріч у Снятині відбулося восьме паломництво до могили Марти Вецької та відзначення 10-річчя її беатифікації. В суботу до Снятина завітав архієпископ Мечислав, який оголосив санктуарій Блаженної Марти Вецької, освятив пам'ятну дошку на фасаді районної лікарні, встановлену з нагоди 10-ї річниці беатифікації та провів молебень на могилі блаженної [3].

Процесія до могили блаженної Марти відбулася із запаленими свічками та молитвою святого Розарія. Люди, які моляться до Марти Вецької, свідчать про численні зцілення. Тому через поклоніння блаженній віряни можуть випросити в Бога зцілення від фізичних і духовних недуг.

Недільного ранку учасники паломництва вшанували реліквії блаженної сестри Марти Вецької і взяли участь у святій урочистій літургії за участі єпископа-

помічника Кам'янець-Подільської дієцезії Радослава Змітровича. Участь у святій урочистій літургії взяв і міський голова Снятина Анатолій Шумко [3].

Отже, сьогодні сестра Марта є блаженною. Для нас це означає, що ми можемо просити її про заступництво, допомогу в наших потребах. На її могилу до сьогоднішнього дня приходять мешканці Снятина та сусідніх місцевостей, незважаючи на вік, віросповідання чи національність і сестра Марта завжди допомагає в різних потребах.

Джерела та література

1. Блаженна Сестра Марта Вецка. Біографія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://martawiecka.pl/?page_id=37.

2. Неп'юк І. Паломництво до Марти Вецкої / Ірина Неп'юк // Снятинська вежа. – 2017. – 1 червня. – С 1.

3. Неп'юк І. У Снятині відзначили 10-річчя Беатифікації Блаженної Марти Вецкої / Ірина Неп'юк // Снятинська вежа. – 2018. – 31 травня. – С. 1.

4. Паломництво до Марти Вецкої // Снятинська вежа. – 2017. – 18 травня. – С. 7.

5. Пастирський лист митрополита Львівського латинського обряду, кардинала Мар'яна Яворського, до духовенства, монашества і вірних у зв'язку з беатифікацією Слугині Божої Марти Вецкої // Радіо Ватикану. – 2008. – 21 лютого.

6. Прикарпатська Мати Тереза // Репортер. – 2012. – 26 січня.

7. Шурина В. До Марти Вецкої – по зцілення / Валентина Шурина // Високий Замок. – 2013. – 14 січня.

8/ Якубовська В. Блаженна Марта Вецка – приклад живих відносин із Богом / Віта Якубовська // CREDO. Католицький суспільно-релігійний сайт. – 2016. – 18 лютого.

Olha SLOBODIAN

HONORING MEMORY OF BLESSED SISTER MARTA VIETSKA

The author describes life and activity and honoring the memory of blessed sister Marta Vietska who worked in Snyatyn in early twentieth century on basis of various media reports and his own observations and discloses religion and touristic potential of Snyatyn.

Key words: *Martha Vietska, sister of mercy, pilgrimage, beatification, Snyatyn.*

Андрій ТАТАРИН

ТИСМЕНИЦЯ: МИНУЛЕ Й СЬОГОДЕННЯ СЛАВНОГО МІСТА

Ця стаття присвячена історичній спадщині м. Тисмениця, зокрема збереженим і втраченим пам'яткам архітектури. Автор наголошує на необхідності збереження пам'яток історії та їх позитивному прикладі в процесі національно-патріотичного виховання.

Ключові слова: Галичина, Тисмениця, пам'ятка, громада.

Історично так склалося, що м. Тисмениця було місцем мирного співіснування різних народів – українців, євреїв, поляків та вірмен. 100 років тому, перебуваючи в Галичині у складі лікувально-харчувального загону Російської імператорської армії, відомий письменник і публіцист Олександр Попов (Серафимович) залишив нам саме такий образ старої Тисмениці:

«Тисмениця – типове галицьке містечко, в центрі густо, тісно й брудно стоять великі і малі кам'яні будинки, уніатська церква, костел, синагога, школи, брудна базарна площа, крамниці і безліч крихітних єврейських крамничок, де зазвичай кипить своєрідне життя. Тут майже все єврейське населення (дві тисячі). Євреї торгують, шують, візникають, слюсарюють. Поляків – півтора тисячі.

Від центра, як попало, в різних напрямках тягнуться вулиці. Обабіч них стоять хатини українців, водяні млини, а поміж хатинами – засіяні поля, городи, сади, озера... Тут орють, сіють, тут земля скроплена трудовим потом, тут люди наївні, по-сільському щирі» [1, с. 194].

Зважаючи, на те, що станом на 1910 р. загальна чисельність жителів міста становила 10 тисяч осіб, неважко вирахувати відсоток власне українського населення. На жаль, лихоліття Першої світової війни, післявоєнний розбрат спричинилися до зменшення чисельності на 3 тисячі осіб. Сьогодні ж Тисмениця повернула втрачені демографічні показники столітньої давності, однак із стабільною етнонаціональною структурою населення, де основну питому вагу (99%) становлять українці.

Однак, пам'ять минулих поколінь важлива для тисменичан, оскільки у маленькому містечку панував своєрідний лад, заснований на взаємовигідних та продуктивних стосунках різних націй. Особливо близькі в плані співпраці були представники християнських конфесій – українці (греко-католики), поляки (римо-католики) та вірмени. Парадоксально звучить, однак до цього взаєморозуміння долучилися й представники чисельної єврейської громади. Важливу роль у врегулюванні міжконфесійних відносин відіграв Закон про релігійну толерантність, що ввела в практику Австро-Угорська Імперія. Якщо в

часи Речі Посполитої релігійна нетерпимість була звичною справою, то нова влада вирішила врегулювати це важливе питання в ім'я суспільного блага.

Звичною практикою для тисменицької громади стали спільні Богослужіння у часі великих християнських свят та спільні святкування. Частими були й випадки міжнаціональних та міжконфесійних шлюбів, у таких «інтернаціональних родин» зазвичай відзначали свята, притаманні обом конфесіям.

Цікаві приклади взаєморозуміння можемо віднайти в розділі «Релігійне життя» фундаментальної краєзнавчої праці Степана Гаврилюка та Ігоря Андрухіва [1, с. 177–178], зокрема до різноманітних добрих справ долучалися не тільки заможні міщанські польські родини, але й українські, вірменські, єврейські:

пожертви на відновлення вірменського костелу (1779–1780 рр.);

пожертви до благодійного фонду на підтримку отців-домініканів (1781 р.).

У цьому питанні можемо відзначити й унікальні випадки, що допускалися у здійсненні спільних релігійних обрядів, зокрема:

послання Папи Римського Пія VI (16 липня 1781 р.) до отців-домініканів м. Тисмениця щодо відпущення гріхів римо-католикам, які приймали Святі Таїнств Сповіді та Причастя у вірменському костелі у дні великих свят;

дозвіл львівського єпископа Якуба Тумановича тисменицьким вірменам святкувати одночасно з римо-католиками великі християнські свята (мета – безперешкодне ведення господарсько-економічних справ спільно з представниками інших конфесій).

Толерантність між різними етнонаціональними громадами проявлялася й у соціально-економічних питаннях. Наголошуємо на тому, що був зафіксований лише один випадок здійснити спробу посіяти міжнаціональну та міжрелігійну ворожнечу – пропозиція тисменицького дідича Йозефа Чосновського (1785 р.) передати у користування греко-католицькій громаді будівлю вірменського костелу, та, відповідно – впровадити спільне використання католицького костелу римо-католиками та вірменами. Однак, такий «щедрий подарунок» відхилили самі українці, які поважали право на власну церкву менш чисельної вірменської громади.

Національно-релігійній толерантності сприяли довголітні (1598–1772 рр.) власники міста – Потоцькі, які жертвували гроші на користь різних націй – членів громади, зокрема при будівництві релігійних споруд (і не тільки рідної їм римо-католицької конфесії, а й греко-католикам та вірменам).

Вдячність цьому шляхетному роду простежується навіть у давньому гербі Тисмениці, де поряд із традиційними місцевими символами (чорний птах – ворона, три золоті корони як символ єдності 3 християнських конфесій) зображений і родинний символ Потоцьких («пілява» – білий 3-раменний хрест без нижнього лівого рамена).

Символічними були й кольори, які були присутні в цьому гербі. Синій колір, яким був зафарбований гербовий щит, символізував чесність і незалежність, а пурпуровий і золотавий, які його окантовували і ділили на дві половини – хоробрість і багатство [1, с. 39].

Порівнюючи його із сучасним гербом міста можемо констатувати те, що герб змінився докорінно: із попередніх символів залишився лише чорний птах – ворона, змінився колір гербового щита, прибрано шляхетний символ

«пілява». Місце трьох корон зайняли три стилізовані зображення виправлених хутрових шкір, що символізує традиційне кушнірське ремесло тисменичан.

На жаль втрата історичної спадковості – це негатив, який необхідно виправити, оскільки цим ми продемонструємо нашу приналежність до кращих європейських традицій гідного пошанування свого історичного спадку.

Збереження нашої історії – спільна праця громади і влади: перша зберігає наші прадавні традиції, завдання другої – легітимізація нашої історії, її нормативно-правова регламентація.

З прадавніх часів Тисмениця славилася не лише традиційним кушнірським ремеслом, а й високим рівнем духовності та міжрелігійної і міжконфесійної толерантності. У нашому місті мирно співіснували представники різних націй та релігій: українці, поляки, євреї і вірмени. Кожна з громад мала свої культові споруди, що були не лише храмами, але й цінними історико-архітектурними пам'ятками [2, с. 38–42].

На жаль, часи воєнних лихоліть (в тому числі й ХХ ст.) внесли свої корективи в історичний портрет Тисмениці. Чимало нашого історичного спадку ми безповоротно втратили. Виникає питання «А чи багато історичного в сучасній Тисмениці, і як наша історія вшановується?»

З метою раціонального ознайомлення із спадком предків нами було розроблено пішохідну екскурсію центральною частиною м. Тисмениця, протяжність маршруту – 1,5 км, тривалість – 45 хв.

До розроблення цієї екскурсійної програми нас підштовхнула отримана у користування давня (1857 р.) мапа рідного міста, привезена цього року представниками єврейської громади, які хотіли віднайти свої історичну спадщину на тисменицькій землі.

Сучасні технології дозволяють побачити як Тисмениця виглядає сьогодні (супутникова карта, інтернет-сервіс Google-maps) і співставити її з давніми зображеннями та локаціями.

Наш екскурс в історію рідного міста розпочинається з найдавнішої із збережених пам'яток Тисмениці. Церква Різдва Пресвятої Богородиці («Монастирська») збудована 1732 р. як складова частина монастиря отців Василян, що в 1748 р. був переміщений у с. Погоні. Давньою є й дзвіниця біля церкви (саме на ній є напис про закладення храму в 1732 р.). Збудована з грубих дерев'яних брусів Монастирська церква є шедевром сакральної архітектури нашого краю, оскільки створена в традиційному карпатському стилі.

Деякі роки тому Монастирська церква була відреставрована, однак реставрація торкнулася лише зовнішнього вигляду храму з акцентом на використання сучасних покрівельних матеріалів. Але справжні скарби церкви не зовні, а всередині. Упродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. був сформований інтер'єр церкви, який включає іконостас, 2 пристінні та 1 запрестольний вітарі, амвон (місце для виголошення проповідей) та настінні розписи. Все це багатство так і залишилося без належної уваги і давно потребує реставрації.

Найдавніша частина інтер'єру – іконостас, унікальність якого полягає не тільки в давнині (традиційно, його вік пов'язують з віком самої церкви), але й в кількості сюжетних композицій (загалом – 58) [3, с. 190]. Порівняно з ним

скромніше виглядають навіть відомі на Прикарпатті іконостаси – Рогатинський (церква Святого Духа, 1650 р., 47 композицій) і Богородчанський (Манявський скит, 1698–1705 рр., 39 композицій). Про справжню цінність інтер'єру Монастирської церкви можна судити по його первісному вигляду. На жаль, автентика сьогодні недосяжна, оскільки як мінімум двічі (30-і та 90-і роки ХХ ст.) інтер'єр оновлювали. Зважаючи на це, фахова реставрація інтер'єру Церкви Різдва Пресвятої Богородиці – вкрай необхідна.

З 1962 до 1989 р. Монастирська церква була єдиною відкритою для жителів Тисмениці культовою спорудою. Захист громади та статус історичної пам'ятки врятували її від знищення, а зважаючи на компактні розміри вона не могла вмістити всіх віруючих, які здебільшого в різних погодних умовах стояли і молилися зовні, на церковному подвір'ї.

Прямуючи вулицею Монастирською до центру міста виходимо на вулицю Галицьку, де перед нами постає будинок відомий як «Сокіл». Цей 2-поверховий будинок постав у 1935 р. як осідок громадсько-політичного життя польської громади Тисмениці [2, с. 44–46].

Тогочасна його офіційна назва – Польський дім людовий (народний) імені маршалка Юзефа Пілсудського. Примітною ознакою цієї «народної» будови було те, що його спорудження велось за сприяння та кошти держави – II Речі Посполитої. Ця споруда виникла на протигагу Українському Народному дому, де концентрувалося громадське життя українців.

Це був на той час найбільший Народний Дім у Товмацькому повіті. Тут була глядацька зала, світлиця та інші приміщення, а до Другої світової війни – ще й пошта. У Домі збиралася польська громада для відзначення різних урочистостей. Відбувалися новорічні забави – «сильвестри», давалися обіди бідним дітям. При «Соколі» існували польські товариства, більшість з яких мали мілітарний (військовий) характер: «Млодзєж Польска», «Охотніча страж пожарна», «Харцерска дружина ім. Косцюшка», «Оддзял Зв'язку Стшелецького» і «Клуб спортови «Орлента», футбольна команда «Стшелець».

Після завершення Другої світової війни почалася еміграція польського населення на території Польщі, як результат – «Сокіл» змінив своє функціональне призначення: тут розмістилися кінотеатр та бібліотека. Сьогодні тут розміщений муніципальний центр дозвілля «Відродження» і Тисменицька районна бібліотека. У радянський час з'явилася майже симетрична добудова, де сьогодні розміщена Тисменицька міська рада.

З вулиці Галицької переходимо на вулицю Костя Левицького. Перед нами постає будівля 1902 р., яка жителями міста іменується як «стара школа». Цей добротний двоповерховий будинок в класичному стилі був споруджений для задоволення освітніх потреб жителів міста. Оскільки в той час існувало роздільне (чоловіче і жіноче) навчання, у цьому будинку розміщувалася «мужеська» (чоловіча) школа.

З приходом радянської влади будівля не змінила свого функціонального призначення й використовувалася як середня школа. Окремо знаходилися 2 будівлі, у яких розміщувалися гуртожиток для дітей із сіл та спортивна зала. Зважаючи на високі освітні запити постала нова будівля школи (1982 р., вул. Липова, 9) і було змінено цільове використання будівлі, з'явилася дещо більша добудова, де розмістилися силові структури – міліція і прокуратура.

На сьогодні будівля використовується у повному обсязі, тут розміщені державні структури – відділ освіти (2-ий поверх), виконавча та реєстраційна служби, музей історії м. Тисмениці (1-ий поверх). У прибудованому приміщенні – поліція і районний відділ Державної міграційної служби України.

Окрасою давньої будівлі стали 2 символічні барельєфи, присвячені нашим видатним землякам – адвокату і політику, голові першого уряду ЗУНР Костю Левицькому та засновнику і першому директору музею історії м. Тисмениця, освітянину і краєзнавцю Степану Гаврилюку.

Друга за давністю пам'ятка Тисмениці – приміщення Домініканського кляштора (монастиря), який також розміщений на вулиці Костя Левицького. Ця будівля відноситься до середини XVIII ст. і була складовою частиною культового комплексу Домініканського ордену, основою якого слугував костел Святих Миколая і Софії, збудований у 1736 р. і знищений радянською владою у 1958 р.

Монастирський корпус прилягав до вівтарної частини костельу, утворюючи відкритий двір, що було традиційним архітектурним прийомом при плануванні тогочасних римо-католицьких монастирів. Домініканський монастир – доволі скромний та аскетичний, про що свідчать відсутність особливих прикрас та одноповерхова мурована будова. Наявність башти, Г-подібне планування, коридорна система та циліндричні перекриття підтверджують цілком духовне призначення будівлі, яка у випадку небезпеки могла слугувати і в оборонних цілях (як це було в часи турецько-татарських набігів та Першої світової війни).

Окремо вартує відзначити постать будівничого кляштора. Ним був Йоган Шільцер, німецький архітектор, інженер, військовик, будівничий, який працював на теренах Галичини. Талановитий німець відзначився у якості військового коменданта Станиславівської фортеці.

Його авторству належить проектів цілого ряду культових та світських споруд, серед яких й костел Святих Миколая і Софії, за абрис (креслення) якого він отримав бочку вина і 400 злотих польських, а за нагляд над будівництвом – бочку вина вартістю 14 дукатів і 252 злоті польські.

І хоч будівля кляштора датується серединою XVIII ст., сам монастир та костел були споруджені (у дерев'яному форматі) у 1630 р. за сприяння польського магната, політика та полководця Миколи Потоцького та його дружини Софії [3, с. 182].

З історією монастиря (кляштора) в Тисмениці тісно пов'язані 2 відомі монахи-домініканці, а саме:

польський шляхтич, хроніст та мемуарист, геральдик та проповідник Шимон (Симеон) Окольський (1580–1653 рр.), який був першим вікарієм римо-католицького монастиря в Тисмениці (1630 р.);

вірменин за національністю, історик, фольклорист та архівіст Садок Баронч (1814–1892 рр.), який у 1846–1848 рр. був настоятелем монастиря, а під час «Весни народів» – головою Народної ради та місцевим мировим суддею.

Домініканський орден в Тисмениці проіснував до 1936 р., весь цей час він був осередком порядку та громадянського виховання, адже при монастирі діяла й школа. У 50-х рр. XX ст. будівля колишнього монастиря знайшла своє призначення у функціонуванні як медична установа – Тисменицька поліклініка.

Після відкриття нової поліклініки (2008 р.) приміщення монастиря перейшло в запустіння. Більша його частина не використовується, єдині орендарі – рентгенологічний кабінет Тисменицької міської поліклініки і районна організація Товариства Червоного Хреста України.

Сьогодні будинок знаходиться у незадовільних умовах, більшість внутрішніх приміщень не використовується, зовнішній фасад частково обвалюється. Незважаючи на давність будівлі, споруда не має жодного офіційного статусу, що створює загрозу занедбання і знищення унікальної споруди.

Крім того, на подвір'ї кляштора знаходяться поховання монахів (у підземній крипті на місці костелу) та німецьких військових періоду Другої світової війни, які потребують належного пошанування. Жителі та гості центральної частини м. Тисмениця кожного дня «ходять по кістках».

Піднімаючи питання його значення, наголошуємо на тому, що будівля має дійсну історичну цінність та найкращий варіант для нього – реставрація з перспективою подальшого розміщення фондів Музею історії м. Тисмениця та громадських організацій. Крім того, площа перед кляштором може слугувати гідним місцем для анонсованого чинною міською владою пам'ятника Костю Левицькому.

Отже, постає нагальне питання належної реставрації цього приміщення, що знаходиться на балансі Тисменицької міської ради, впорядкування довколишньої території. Домініканський монастир може стати окрасою нашого давнього міста. Тільки необхідно зусилля громади і влади у вирішенні цього питання, адже це наш спільний історичний спадок.

Від будівлі домініканського кляштора піднімаємося вузьким провулком до центральної площі нашого міста – Площі Ринок. Цей провулок, з якого відкривається вид на будівлю монастиря – ще один приклад історичної консервації. Якщо порівняємо минуле та сучасне фото можемо побачити повну ідентичність тогочасної міської забудови (три одноповерхові будинки, що збереглися й досі, хоч і в доволі занедбаному стані).

На жаль, радянська доба принесла великі зміни в історичне обличчя нашого міста, практично вся давня забудова Площі Ринок була знищена як аварійна, їй на зміну прийшла однотипна забудова, серед якої помітно виділяється великий 5-поверховий будинок, більше відомий як «100-квартирний».

На місці цієї великої житлової будови у минулому знаходилася ще одна історична пам'ятка Тисмениці – будівля «божниці»-синагоги. Точна дата її будівництва невідома, знаємо, що вона належить до періоду 60–80-х рр. XVIII ст., оскільки була збудована на підставі дозволу латинського архієпископа Львова Вацлава Сераковського (саме в цей період він займав львівський престол) з умовою «щоби була оддалік від костелів і будівель католицьких, довжиною 42 лікті, шириною 38 ліктів і щоб висотою своєю костелів не перевищувала, ані дорівнювала їм, звичайних конструкцій без жодних зовнішніх прикрас, з дванадцятьма вікнами» [1, с. 101].

Однак, ці принизливі умови від владики, який мав славу антисеміта, були виконані з деякими цікавими деталями, що в результаті тільки підтвердили хитрість і винахідливість єврейської громади. Будівельники значно понизили фундамент настільки, що нижня частина синагоги була вкопана в землю. Таким чином, зовнішні форми культової споруди відповідали встановленим

обмеженням, а всередині синагога була набагато просторіша від костелів та церков.

Шкода, але ця пам'ятка піддалася руйнації у часи Другої світової війни, коли окупаційна нацистська влада цілеспрямовано винищила єврейську громаду, у вогні війни пропав пергаментний архів, а в 1946–1947 рр. будівлю знищила радянська влада.

Виходимо на центральну площу, з якої відкривається цікавий краєвид. Його можемо порівняти з аналогічним ракурсом минулого. На місці теперішнього адміністративного будинку Тисменицької районної ради знаходився вірменський костел.

Ще у 1739 р. Домінік Потоцький в центрі міста побудував для вірмен дерев'яну церкву. У 1759 р. храм почали перебудовувати за проектом архітектора Шліцера, надаючи їй неоромантичного стилю у вигляді фортеці з двома вежами, дзвіницею.

Миколай Потоцький у 1764 р. пожертвував на будівництво цієї церкви 19000 польських злотих. 20 серпня 1791 р. архієпископом Якубом Тумановичем було здійснено обряд освячення церкви і віддано її під патронат Святого Каєтана [1, с. 101].

Вхід у церкву прикрашав перспективний портал. Над дверима було велике вікно, оздоблене вітражем, а всередині церкви – орган і цінні образи. Зважаючи на відхід вірмен з міста у міжвоєнний період (20–30-і рр. XX ст.) вірменський костел практично не діяв, а його церковний скарб, у якому були чудова срібна позолочена монстранція (чаша) та чудотворний образ Святого Каєтана, був вивезений на територію Польщі.

Після Другої світової війни доля вірменського (як і римо-католицького) костела склалася дуже подібно: спочатку його їх зайняли військові, потім – складські приміщення. Нова влада безжалісно знищувала духовні святині, були розтровані храмові поховання, розграбовані або знищені залишки церковної атрибутики.

Незважаючи на занедбаний стан будівля вірменського костела вважалася цінною культурною пам'яткою, але в 1958 р. радянська влада з пам'яткою не порохувалася та знищила її, звільнивши місце для забудови нового типу – адміністративного будинку. чотирьохповерхова «коробко»-подібна будівля чітко вписалася в панораму центральної частини міста, суттєво її змінивши. Нова влада бажала мати «свій» центр міста, у якому не було місця культовим спорудам, натомість мала звеличуватися радянська влада та її лідери.

Проходимо повз флагштоки з вивішеними прапорами України, УПА та ЄС і отримуємо ще одну можливість здійснити порівняння ще одної історичної пам'ятки – Церкви Святого Миколая, т. зв. «Міської». Ця культова споруда була побудована у 1866–1869 рр. на місці однойменної дерев'яної церкви, що згоріла під час великої пожежі у середмісті Тисмениці 13 червня 1866 р.

З цією церквою пов'язана цікава історія, відповідно до якої її фундатором став виходець з Тисмениці Ян Капустинський (справжнє ім'я – Іван Стельмашук). Щоб уникнути війська, він ще будучи молодим хлопцем, втік до м. Ясси (Румунія), де освоїв ковальське ремесло. Оскільки не мав дітей свій великий спадок (8000 гульденів) він заповів для Церкви Святого Миколая у Тисмениці (1861 р.). Однак неточні дані щодо храму (ім'я Миколая мав також і польський

костел) спричинили до суду за спадок між польською та українською громадами, як результат греко-католики виграли справу й отримали велику суму, включно з відсотками за 4 роки (10000 гульденів). Ця сума й стала більшою частиною кошторису церкви, що становив 16360 гульденів (решта – громадські пожертви).

Історія Міської церкви підказала нам й датування віднайденної давньої мапи Тисмениці. Зважаючи на те, що будівництво церкви координував о. Стефан Козоровський (дід Костя Левицького по лінії матері) було прийнято рішення про побудову більшого храму, розширення церковного подвір'я. так склалося, що стару церкву від Площі Ринок два приватні будинки (домовласники Прєга та Вайсер), громада викупила їх та знесла (1857–1860 рр.).

На мапі ці два будинки та невелика (у порівнянні з костелами та синагогою) за розмірами Міська церква наявні. Зважаючи на те, що такі мапи склалися переважно з нагоди визначної адміністративно-державної нагоди, можемо датувати цю мапу 1857 р., оскільки саме тоді відбувся перший перепис населення в Австро-Угорській імперії.

І хоча церква почала функціонувати у 1869 р. [3, с. 146], купол над нею постав тільки у 1925 р. Біля церкви на давньому фото бачимо добротний двоповерховий будинок – «Братський (Руський) дім», який належав церковному братству, на жаль його спіткала доля більшості давньої забудови, його знесли. Хоча це була історична пам'ятка, з його балкону 1 листопада 1918 р. лідери тисменицької громади проголошували Західно-Українську Народну Республіку.

На його місці сьогодні – магазин побутових товарів «Господар» та відкритий 14 жовтня 2016 р. «Соціальний магазин для воїнів АТО та їх сімей».

Воєнні лихоліття церква здолала, однак важкі часи для неї настали в добу радянської влади. Церкву було закрито в 1961 р. й перетворено на склад районної споживспілки. Однак комуністам не давала вона спокою, оскільки була «більмом» на тлі соціалістичного реалізму, перевищуючи висотою сусідній адміністративний будинок. Тому й назавжди в нашу історію ввійшов 1967 рік, коли з нагоди 50-річчя більшовицької революції місцеві партійці вирішили зруйнувати духовну святиню.

У ніч на 28 жовтня до церкви проникли дві невідомі особи, завдання яких було – підпиляти опорні балки центрального куполу, що призвело б до «аварійності» та наступної законної руйнації храму.

Але громада не дала здійснитися підступному плану, візит «нічних» гостей не залишився непоміченим. На ранок біля церкви зібралось близько тисячі жителів міста, які завадили втечі невідомих зловмисників. Три дні і дві ночі тривало протистояння: з однієї сторони захисники церкви, з другої – співробітники міліції та КДБ. Тільки шляхом компромісу церква залишилася неушкоджена, а зловмисники були з ганьбою «евакуйовані».

Влада не залишила поза увагою ці революційні події, трьох активних провідників народного зібрання згодом було засуджено до різних термінів ув'язнення: Володимир Василик – 6 років виправно-трудоих таборів суворого режиму і 5 років заслання, Василь Хоменець і Степан Малишівський – 3 роки суворого режиму кожен. Цілком випадково, завдяки проїжджим іноземним туристам інформація про трагедію церкви потрапила в закордонні ЗМІ – радіостанція «Голос Америки» і «Свобода» розповіли про ці події вільному світу.

Але часи забуття й приниження минули, настав час духовного відродження – 29 квітня 1989 р. у відновленому храмі відбулося перше Богослужіння.

Сьогодні це центральна «Матірня» церква нашої Тисмениці, хоча її інтер'єр та екстер'єр змінилися: двічі змінено настінний розпис, встановлено новий іконостас (взамін «загадково перевезеного» в с. Торговиця Городенківського району), сіро-блакитне забарвлення – на жовто-коричневий, а в результаті нещасного випадку, коли у 2014 р. обвалився фронтон храму, після реконструкції змінилася його форма та забарвлення. Але це не відкидає того факту, що церква є гідною окрасою центральної частини нашого міста.

Прямуємо «церковною» вулицею до центральної вулиці міста – Галицької, на перетині цих двох шляхів знаходиться Народний дім м. Тисмениця, стіни якого багато чого побачили за 112 років історії. Надзвичайно важливою подією в культурному житті Тисмениці на початку ХХ ст. стало освячення приміщення Українського народного дому (1906 р.), будівництво якого проходило під керівництвом інженера Павла Волосенка та громадського комітету.

Народний дім став центром громадського життя міста і осідком більшості громадських організацій («Просвіта», «Пласт», «Відродження», «Сільський господар», «Рідна школа», «Союз українок», які займалися культурно-просвітницькою роботою) української частини населення Тисмениці [2, с. 33–34].

Значних пошкоджень Народний дім зазнав у результаті пожежі 1926 р., відновлений у 1928 р. силами жителів міста та вихідців з Тисмениці – громадян США, які згуртувалися в «Товариство Краянів міста й околиць Тисмениці в Америці» (голова Михайло Угорчак). Як результат – зібрані 1250 доларів на будівництво і 740 доларів на придбання літератури.

Радянська влада використовувала будівлю у якості клубної установи для проведення різноманітних культурно-масових заходів. У час незалежної України постало питання оновлення Народного дому як центральної сцени району, як результат – у 2006 р. його відкрито після масштабної реконструкції (внутрішні й зовнішні перебудови, автономна котельня).

Сьогодні більшість суспільно-масових заходів відбувається саме в цьому приміщенні, крім того тут розмішуються відділ культури, аматорські ансамблі та колективи, фотоклуб «Колумб».

Далі прямуємо вулицею Галицькою, ліворуч можемо порівняти панораму Площі Ринок з різницею у 100 років. Наше рідне місто змінилося докорінно, відійшли у минуле старомодні види транспорту, зникла суцільна житлова забудова. Хоча зовсім недавно ця площа була викладена фігурною і кольоровою бруківкою, до того непролазна багнюка тут була звичайною річчю як і 100 років тому.

Кінцевим пунктом нашої екскурсії є Церква Архістратиґа Михаїла «Кокорна». Найвищий (понад 50 м) і найбільший храм сучасної Тисмениці, наймолодша з усіх розглянутих пам'яток (2005 р.).

Довголітня будова з'явилася поряд з фундаментом старої Кокорної церкви, знищеної комуністичними вандалами в 1982 р. Стилевий дерев'яний храм (архітектор Олекса Лушпинський) був збудований під керівництвом о. Теодора Базюка у 1922 р.

Закрита радянською владою у 1960 р., отримала статус «пам'ятка архітектури», у 1970 р. – перетворена в музей атеїзму. Як і Міська церква, Кокорна церква теж зазнала комуністичного замаху, невідомий зловмисник підпиляв дерев'яні опори центрального куполу. Купол похилився і виникла загроза його падіння. Оскільки церква знаходилася на одному подвір'ї з середньою школою, то в офіційному повідомленні влади йшлося про те, що вона «становить небезпеку для дітей», і влітку 1982 р. церква була розібрана.

Сьогодні новий храм – справжня духовна святиня для тисменичан, які свято пам'ятають свою духовну спадщину, бережуть та відновлюють її. Кокорна церква й досі перебуває в активному стані оновлення: встановлено іконостас, плануються настінні розписи [3, с. 148].

Ось, і завершена наша екскурсійна програма. За 45 хвилин (саме стільки часу триває повноцінна екскурсія пам'ятками історії м. Тисмениця) ми отримали можливість пізнати історію рідного міста. Але це тільки одна частина нашого великого дослідження. Адже знати історію рідного міста необхідно всім нашим землякам, які вважають себе справжніми тисменичанами!

Джерела та література

1. Андрухів І. Тисмениця / І. Андрухів, С. Гаврилюк. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – 482 с.

2. Волосенко П. Тисьмениця / П. Волосенко. – Нью Йорк : накладом Тисьменицьких Земляків, 1958. – 60 с.

3. Тисмениця в минулому та сучасному: історія, економіка і культура: Матеріали наукової краєзнавчої конференції, присвяченої 950-річчю заснування м. Тисмениці. 18 травня 2012 р. / Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2012. – 256 с.

Andrii TATARYN

TYSMENYTSIA: MIND AND THE PRESENT OF THE SLAVE CITY

This article is devoted to the historical heritage of the city of Tysmenytsia, in particular the preserved and lost architectural monuments. The author stresses the need to preserve historical monuments and their positive example in the process of national patriotic education.

Key words: Halychyna, Tysmenytsia, monument, community.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Адамович Сергій Васильович – доктор історичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Баланюк Іван Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Баран Романна Романівна – завідувач відділу кераміки Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України.

Бігусяк Михайло Васильович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Білас Андрій Андрійович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри французької філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, перекладач.

Боднарчук Олег Васильович – кандидат політичних наук, вчитель історії Побережського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I–III ступенів – дошкільний навчальний заклад» Тисменицької районної ради Івано-Франківської області.

Борис Марія Миколаївна – викладач-методист, завідувач відділу теоретичних дисциплін Тисменицької школи мистецтв імені Йова Княгиницького, керівник народного аматорського вокального ансамблю «Перлина», заслужений працівник культури України.

Буджак Михайло Васильович – краєзнавець, фольклорист, журналіст.

Великочий Володимир Степанович – доктор історичних наук, професор, декан факультету туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Винник Наталія Мирославівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства і філософії Івано-Франківського національного медичного університету.

Випасняк Андрій Іванович – кандидат історичних наук, викладач циклової комісії суспільних дисциплін Івано-Франківського державного коледжу технології і бізнесу.

Вичівська Олена Миколаївна – фахівець навчально-наукового центру туристично-краєзнавчих досліджень імені Миколи Шкрібляка.

Вичівський Павло Павлович – кандидат історичних наук, доцент кафедри організації туризму і управління соціокультурною діяльністю Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Волощук Юрій Іванович – кандидат мистецтвознавства, доцент, заступник директора Навчально-наукового інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Гавадзин Василь Миколайович – вчитель історії Новокривотульської загальноосвітньої школи I–II ступенів Тисменицької районної ради Івано-Франківської області, краєзнавець.

Гавадзин Оксана Ярославівна – кандидат філологічних наук, провідний фахівець Навчально-наукового інституту українознавства при Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника.

Гавриш Іванна Вікторівна – кандидат історичних наук, головний спеціаліст відділу освіти Тлумацької районної державної адміністрації.

Гайдукевич Олена Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства і філософії Івано-Франківського національного медичного університету.

Горбань Галина Василівна – заступник директора з наукової роботи Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Івана Франка.

Гордієнко Марія Василівна – вчитель української мови та літератури Милуванського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I–II ступенів – дошкільний навчальний заклад» Тисменицької районної ради Івано-Франківської області, відмінник освіти України.

Градюк Тетяна Володимирівна – голова Тисменицької районної ради.

Грещук Валентина Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, директор Навчально-наукового інституту українознавства при Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника.

Грещук Василь Васильович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Делятинський Руслан Іванович – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету, науковий співробітник Інституту історії Церкви Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого УГКЦ.

Дем'яник Василь Тарасович – вчитель історії Пшеничниківського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I–II ступенів – дошкільний навчальний заклад» Тисменицької районної ради Івано-Франківської області.

Дзудзило Василь Миколайович – начальник відділу у справах молоді та спорту Тисменицької районної державної адміністрації, майстер спорту України з боротьби самбо.

Діголяр Максим Васильович – учень 10-го класу Джурівської загальноосвітньої школи I–III ступенів Снятинської районної ради Івано-Франківської області.

Дрогобицька Оксана Ярославівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології і археології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Дрогобицький Ігор Іванович – кандидат історичних наук, викладач кафедри методики викладання гуманітарних дисциплін Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Егрешій Олег Ігорович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Загурський Олександр Богданович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету.

Кавацюк Дмитро Іванович – аспірант кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Каркадим Катерина Георгіївна – завідувач відділу художньої обробки дерева Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського, заслужений діяч мистецтв України, член Національної спілки художників України.

Кіндратюк Богдан Дмитрович – доктор мистецтвознавства, професор кафедри методики музичного виховання та диригування Навчально-наукового інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кобута Степан Йосифович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Коломийчук Олександр Юрійович – кандидат історичних наук.

Королько Андрій Зіновійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Костюк Світлана Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри українознавства і філософії Івано-Франківського національного медичного університету.

Лизень Євген Володимирович – аспірант кафедри всесвітньої історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Липчук Василь Васильович – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії аграрних наук України, завідувач кафедри статистики та аналізу Львівського національного аграрного університету.

Лишега Лілія Богданівна – директор Народного музею історії міста Тисмениці імені Степана Гаврилюка.

Лукань Володимир Григорович – доцент кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації імені Михайла Фіголя Навчально-наукового інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Любчик Ігор Дмитрович – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства і філософії Івано-Франківського національного медичного університету.

Мазак Світлана Миронівна – вчитель історії Черніївської загальноосвітньої школи I–III ступенів Тисменицької районної ради Івано-Франківської області.

Маланюк Тарас Зіновійович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри організації туризму та управління соціокультурною діяльністю Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Малишівська Ірина Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Марущенко Олександр Володимирович – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історіографії і джерелознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Марчук Василь Васильович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політичних інститутів та процесів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Марчук Ганна Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри журналістики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Марчук Наталія Василівна – кандидат політичних наук, викладач кафедри журналістики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, директор Інформаційного центру ЄС.

Медвідь Михайло Іванович – пенсіонер.

Мельничук Василь Іванович – депутат Івано-Франківської обласної ради, начальник відділу електронного забезпечення діяльності обласної ради та доступу до публічної інформації виконавчого апарату Івано-Франківської обласної ради, аспірант кафедри політичних інститутів та процесів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Нагорняк Богдан Михайлович – керівник дитячої інформаційної ліги «Сузір'я», вчитель основ християнської етики Тисменицької спеціалізованої школи I–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів Тисменицької районної ради Івано-Франківської області, член Національної спілки журналістів України.

Нагорняк Христина Михайлівна – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри дизайну і теорії мистецтва Навчально-наукового інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Назарук Олександра Володимирівна – магістр історії, вчитель історії Старокривотульської загальноосвітньої школи I–III ступенів Тисменицької районної ради Івано-Франківської області.

Новосьолов Олександр Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Паньків Михайло Ілліч – кандидат історичних наук, директор Навчально-наукового інституту історії, етнології і археології Карпат Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Паска Богдан Валерійович – кандидат історичних наук, провідний фахівець Навчально-наукового інституту історії, етнології і археології Карпат Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Паска Ганна Михайлівна – магістрантка факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Пискор Леся Василівна – учений секретар Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського.

Потравич Людмила Дмитрівна – здобувач наукового ступеня кандидата технічних наук, оброблювач інформації Товариства з обмеженою відповідальністю «Хумана Захід».

Рибчин Роман Володимирович – історик-краєзнавець, фельдшер комунального закладу «Івано-Франківський обласний центр екстреної медичної допомоги», депутат Тлумацької районної ради.

Саветчук Наталія Михайлівна – викладач кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Сворак Степан Дмитрович – доктор історичних наук, доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, міський голова м. Тисмениці.

Семанюк Іван Миколайович – голова Тисменицької районної державної адміністрації.

Сілевич Лілія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету.

Сіреджук Петро Степанович – доктор історичних наук, професор кафедри етнології і археології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Слободян Ольга Михайлівна – магістр історії, краєзнавець, член Національної спілки журналістів України, головний редактор газети «Снятинська вежа».

Стефанюк Євген Васильович – директор музею села та школи с. Пшеничників Тисменицького району Івано-Франківської області.

Стеф'юк Іванна Іванівна – кандидат філологічних наук, завідувач науково-методичного кабінету дослідження та збереження традиційної культури Учбово-методичного центру культури Буковини (м. Чернівці), позаштатний науковий співробітник літературно-меморіального музею Марка Черемшини (м. Снятин).

Татарин Андрій Богданович – кандидат політичних наук, головний спеціаліст відділу освіти Тисменицької районної державної адміністрації.

Триняк Лілія Володимирівна – науковий співробітник Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського.

Федоришин Ігор Ярославович – заступник голови Тисменицької районної ради, аспірант кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Харитон Василь Ярославович – краєзнавець, науковий працівник літературно-меморіального музею Марка Черемшини (м. Снятин), член Національної спілки журналістів України та Національної спілки краєзнавців України.

Чобан Роман Дмитрович – краєзнавець, вчитель географії Джурівської загальноосвітньої школи I–III ступенів Снятинської районної ради Івано-Франківської області.

Шеленко Діана Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

ЗМІСТ

МОВНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ТА ЕТНОМИСТЕЦЬКИЙ ПРОСТІР ПОКУТТЯ	3
Баран Р., Каркадим К. Збереження народних ремесел – минуле і сучасне (творчість династій майстрів у збереженні традицій)	4
Бігусяк М. Мовне багатство говірок Тисмениччини у творчій спадщині І. Франка	10
Борис М. Аматорське мистецтво в Снятині у спогадах Марії Борис	17
Волощук Ю. Освітня діяльність консерваторії імені С. Монюшка в Станіславові у контексті поліетнічних взаємин	26
Гавадзин О. Динаміка говірок Покуття	30
Грещук В., Грещук В. Тисмениччина: про що говорять лінгвокарти	36
Дрогобицька О. Громадський побут сільського населення Покуття кінця ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. у мемуарній спадщині діаспори	41
Кіндратюк Б. Дзвони та дзвоніння в житті покутян	46
Коломийчук О. Початковий період етнографічного вивчення Покуття (30–50-ті рр. ХІХ ст.): на прикладі праці Августа Бельовського «Рокусіє»	58
Лукань В. Святослав Гординський і декор церкви св. Варвари у Відні	65
Маланюк Т. Пам'ятки монументального мистецтва Покуття	71
Малишівська І. Перекладацька спадщина Олега Лишеги	75
Марчук В., Королько А. Наукові дослідження з вивчення Покуття в рамках фольклорно-етнографічних фестивалів «Покутські Джерела» (2008–2018 рр.)	81
Медвідь М. Видатні постаті у творах живопису автора	104
Нагорняк Б. Тисмениця духовна	111
Нагорняк Х. Елементи народного строю кінця ХІХ – середини ХХ ст. у традиційній обрядово-магічній культурі покутян	117
Паньків М. Ой червона калинонька додолу сі похилила	124
Пискор Л. Будівничі Коломиї Л. Бекер (1856–1921) та Д. Кшичковський (1861–1943): сторінки біографії	132
Сілевич Л. Особливості регіональних формул подяки (на прикладі епістолярію Юрія Федьковича та Костя Горбала)	142
Стеф'юк І. Трансформація суспільних орієнтирів у новелістиці Марка Черемшини крізь призму воєнного досвіду	147
Триняк Л. Народознавча діяльність священика з Покуття І. Волошинського, кореспондента Етнографічної комісії	152
ПОКУТТЯ І ПОКУТЯНИ: ІСТОРІЯ – ЗВИТЯГИ – ІДЕНТИЧНІСТЬ	157
Адамович С. Повстанці з села Княжого	158
Білас А. Спротив на Товмаччині (1945 р.): документування хроніки подій	162
Боднарчук О. Діяльність товариства «Просвіта» в селі Побережжі до 1939 р.	170

Великочий В. Українська революція 1914–1923 рр. і митрополит Андрей Шептицький: до проблеми національного історіографічного образу	176
Винник Н. Греко-католицьке духовенство в структурі етнонаціональних трансформацій: покутський простір у міжвоєнний період	182
Гавриш І. Діяльність єпископа Павла Василика в часи підпілля Української греко-католицької церкви	186
Горбань Г. Події на Покутті періоду Листопадового зриву 1918 р. в мемуарній літературі	193
Делятинський Р., Рибчин Р. Отець Володимир Коропецький (1892–1964): штрихи до портрета	198
Дем'яник В., Стефанюк Є. Пшеничники: віхи історії села	208
Дрогобицький І. Регіональні особливості постання збройних відділів націоналістичного руху опору (липень 1943 р.)	212
Єгрешій О. Репресивна політика польських органів влади щодо греко-католицького духовенства на Покутті 1921–1922 рр.	216
Загурський О. Особливості правової політики Австро-Угорщини (1867–1918 рр.)	221
Кавацюк Д. Діяльність о. Івана Озаркевича в австрійському парламенті (1873–1891 рр.)	225
Кобута С. Українські адвокати у громадсько-політичному й культурному житті Тисмениччини у 1920-х – 1930-х рр.	231
Королько А. Діяльність осередків товариства «Просвіта» на Покутті наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. (за матеріалами часопису «Діло»)	237
Лизень Є. Повстання на Товмаччині в стратегічних планах Чортківської офензиви (7–28 червня 1919 р.)	266
Лишега Л. Вірмени в Тисмениці	272
Любчик І. Лемки на Покутті в умовах післявоєнного тоталітарного упокорення	277
Мазак С. Діяльність руханково-спортивних товариств на Тисмениччині	281
Марущенко О. Український самостійницький рух першої половини 1940-х років в сучасних історичних дослідженнях	287
Назарук О. Суспільно-політичне та культурне життя в Старих Кривотулах у першій половині ХХ ст.	295
Паска Б. Громадська діяльність дисидента Валентина Мороза на Івано-Франківщині (1969–1970)	298
Паска Г. Роль Лева Бачинського в боротьбі за створення у Львові українського університету	304
Саветчук Н. Поняття місцевого самоврядування як праоснови магдебурзького права в державно-правових поглядах І. Франка	307
Сворац С. Національно-визвольна революція в Галичині як феномен європейської історії	312
Сіреджук П. Вояки Покуття у Вадовицькому і Домб'євському концтаборах смерті	320
Федоришин І. Польські вибори 1922 р. на Покутті	325

Федоришин І. Становлення державно-правового устрою на Тисмениччині в добу Західно-Української Народної Республіки	333
Харитон В. Мартин Королюк як культурно-громадський та політичний діяч	342
Чобан Р., Діголяр М. Нові верхньопалеолітичні пам'ятки лівобережжя Черемошу	352

ПОКУТТЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕКОНОМІЧНИХ І РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ЗДОБУТКІВ І МОЖЛИВОСТЕЙ

Баланюк І., Шеленко Д. Історичні аспекти розвитку організаційно-правових форм господарювання в західних областях УРСР у період 1939–1951 рр.	360
Буджак М. Отець Микола Бачинський – першозасівач просвітньої ниви	363
Випасняк А., Потравич Л. Євроінтеграція: збереження ландшафтної та сакральної спадщини Покуття	369
Вичівський П., Вичівська О. Культурно-пізнавальний туризм на Покутті як важливий чинник соціально-культурного та економічного розвитку регіону	376
Гавадзин В. Народонаселення Покуття з найдавніших часів до кінця VI ст.	381
Гайдукевич О. Отець-митрат Тит Войнаровський: духовне, економічне та національно-культурне відродження галичан	385
Гордієнко М. Школа духу, гарту і праці (з історії школи «Просвіти» в селі Милуванні)	390
Градюк Т. Міжнародні стосунки Тисмениччини (2002–2018 рр.). Становлення і розвиток	396
Дзудзило В. Спортивні досягнення Тисмениччини (2012–2017 рр.)	402
Костюк С. Господарсько-економічна культура населення Покуття періоду пізнього середньовіччя	404
Липчук В. Проблеми зрівноваженого розвитку села і сільського господарства Покуття	408
Марчук В., Марчук Н. Особливості функціонування друкованих ЗМІ Прикарпаття в контексті державотворення	414
Мельничук В. Реформування місцевого самоврядування Прикарпаття в напрямку децентралізації управління на сучасному етапі (Покутський вимір)	422
Новосьолов О. Позитивний туристичний образ як важливий чинник розвитку території	427
Семанюк І. Тисмениччина: основні здобутки, тенденції, перспективи (2013–2018 рр.)	434
Слободян О. Вшанування пам'яті Блаженної Сестри Марти Вецкої	445
Татарин А. Тисмениця: минуле й сьогодні славного міста	450
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	460

Науково-популярне видання

ПОКУТТЯ – КОЛИСКА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Матеріали VII науково-краєзнавчої конференції,
присвяченої 100-річчю утворення Західно-Української
Народної Республіки

та

570-й річниці надання маґдебурзького права містові Тисмениці
(у рамках проведення IX обласного
відкритого покутського фестивалю аматорського мистецтва
«Покутські джерела»)

Наукові редактори
Ігор Федоришин і Андрій Королько

Редактор *Ярослав Довган*
Переклад *Лідії Клевець*
Верстка *Стефанії Шеремети*
Коректура *Лідії Левицької*

Видавництво «Лілея-НВ»
А/С 250
вул. Незалежності, 18/2
м. Івано-Франківськ
76018
Свідоцтво ІФ №8 від 28.12.2000 р.